МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«УЖГОРОДСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»

ЗАКАРПАТСЬКІ ФІЛОЛОГІЧНІ СТУДІЇ

Випуск 44
Том 1

Видавничий дім
«Гельветика»
2025

Журнал включено до Переліку наукових фахових видань України (категорія «Б») з філологічних наук відповідно до Наказу МОН України від 09.02.2021 № 157 (додаток 4)

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Головний редактор:

Зимомря І. М. – *доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри теорії та практики перекладу, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»*

Голова редакційної ради:

Палінчак М. М. – *доктор політичних наук, професор, професор кафедри міжнародної політики, декан факультету міжнародних економічних відносин, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»*

Члени редколегії:

Бідзіля Ю. М. – *доктор наук із соціальних комунікацій, професор, завідувач кафедри журналістики, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»*

Вереш М. Т. – *кандидат філологічних наук, доцент кафедри німецької філології, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»*

Гвоздяк О. М. – *кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри німецької філології, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»*

Голик С. В. – *кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри англійської філології, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»*

Ґжесяк Ян – *д-р габ., професор Державної вищої професійної школи в Коніні, Конін, Польща*

Девіцька А. І. – *кандидат філологічних наук, доцент кафедри теорії та практики перекладу, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»*

Добровольська О. Я. – *доктор філологічних наук, професор, професор кафедри іноземної філології та перекладу, Національний транспортний університет*

Мафтин Н. В. – *доктор філологічних наук, професор, професор кафедри української літератури, ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»*

Павлак Мірослав – *д-р габ., професор, ректор, Державна вища професійна школи в Коніні, Конін, Польща*

Печарський А. Я. – *доктор філологічних наук, професор кафедри української літератури ім. акад. М. Возняка, Львівський національний університет імені Івана Франка*

Попович Н. М. – *кандидат філологічних наук, доцент кафедри полікультурної освіти та перекладу, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»*

Рогач Л. В. – *кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри англійської філології, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»*

Томенчук М. В. – *кандидат філологічних наук, доцент кафедри прикладної лінгвістики, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»*

Фабіан М. П. – *доктор філологічних наук, професор, професор кафедри англійської філології, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»*

Чендей Н. В. – *кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри англійської філології, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»*

Чик Д. Ч. – *доктор філологічних наук, професор, професор кафедри іноземних мов і методики їх викладання, Кременецька обласна гуманітарно-педагогічна академія імені Тараса Шевченка*

Рекомендовано до друку та поширення через мережу Internet
Вченою радою Державного вищого навчального закладу
«Ужгородський національний університет», протокол № 15 від 29.12.2025 року.

Реєстрація суб'єкта у сфері друкованих медіа: Рішення Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення № 2178 від 27.06.2024 року. Ідентифікатор медіа R30-04729.

Суб'єкт у сфері друкованих медіа: Державний вищий навчальний заклад «Ужгородський національний університет» (вул. Підгірна, 46, м. Ужгород, 88000, e-mail: official@uzhnu.edu.ua, тел. +38(0312) 61-33-21)

Періодичність: шість разів на рік

Мови видання: українська, англійська, польська, словацька, угорська.

Журнал включено до міжнародної наукометричної бази Index Copernicus International (Республіка Польща)

Офіційний сайт видання: www.zfs-journal.uzhnu.uz.ua

Статті у виданні перевірені на наявність плагіату за допомогою програмного забезпечення StrikePlagiarism.com від польської компанії Plagiat.pl.

ISSN 2663-4880 (print)
ISSN 2663-4899 (online)

© Ужгородський національний університет, 2025

ЗМІСТ

РОЗДІЛ 1
УКРАЇНСЬКА МОВА

Баньоі В.Ф., Маринець В.В. ВИКОРИСТАННЯ ЦИФРОВИХ ІНСТРУМЕНТІВ ГЕЙМІФІКАЦІЇ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В ЗЗСО..... **9**

Бортун К.О. ПЕРСУАЗИВНІСТЬ У СУЧАСНОМУ МОВОЗНАВСТВІ: РИТОРИЧНИЙ ТА АРГУМЕНТАТИВНИЙ ВИМІРИ..... **17**

Вакулич М.І. *БОРЕЙКО:* ЕТИМОЛОГІЯ АНТРОПОНІМА НА ТЛІ БАЛТО-СЛОВЯНСЬКОЇ МОВНОЇ ВЗАЄМОДІЇ..... **23**

Гаврищак І.І., Проців О.Я. ОНІХОЛОГІЧНА СУБМІКРОТЕРМІНОСИСТЕМА ЯК ВАЖЛИВИЙ КОМПОНЕНТ УКРАЇНСЬКОЇ МЕДИЧНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ: БАЗОВІ ПОНЯТТЯ ТА ДЕФІНІЦІЇ..... **29**

Гончаренко А.В. РОСІЇЗМИ ЧИ КОРІННА ЛЕКСИКА УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ: ІСТОРИКО-ЛІНГВІСТИЧНИЙ ПОГЛЯД..... **35**

Даниленко Л.В. ЗВЕРТАННЯ В ПОЕТИЧНОМУ МОВЛЕННІ ЄВГЕНА ПЛУЖНИКА..... **41**

Костів О.М., Сколоздра-Шепітко О.Р. ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТИ УЧНІВ ЗАКЛАДІВ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ (НА МАТЕРІАЛІ ІМПЕРАТИВНИХ МОВЛЕННЄВИХ ЖАНРІВ)..... **46**

РОЗДІЛ 2
ГЕРМАНСЬКІ МОВИ

Бережна М.В., Кармелюк К.О., Погонець В.В. АВТОМАТИЗОВАНІ ТЕХНОЛОГІЇ У СФЕРІ АУДІОВІЗУАЛЬНОГО ПЕРЕКЛАДУ: ПОРІВНЯННЯ МАШИННОГО ТА ПРОФЕСІЙНОГО ПЕРЕКЛАДУ СЕРІАЛУ *PEAKY BLINDERS*..... **57**

Бережна М.В., Лозовська К.О., Бережной Л.Є. «СЛОВО РОКУ» ЯК МЕХАНІЗМ ВЕРБАЛІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНО-РЕЛЕВАНТНИХ КОНЦЕПТІВ В СУЧАСНОМУ АНГЛОМОВНОМУ ПУБЛІЧНОМУ ДИСКУРСІ..... **63**

Бізяєв І.В. ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ СИНТАКСИЧНИХ СТРУКТУР МИТТЄВИХ ПОВІДОМЛЕНЬ (МП) У ДІЛОВОМУ МОВЛЕННІ АНГЛІЙСЬКОЮ ТА НІМЕЦЬКОЮ МОВАМИ..... **70**

Богуславський С.С. ЛЮТЕРАНСЬКА ПРОПОВІДЬ ЯК ВИД ІНСТИТУЦІЙНОЇ КОМУНІКАЦІЇ: ЛІНГВІСТИЧНИЙ АНАЛІЗ..... **75**

Бужикова Т.О. КОГНІТИВНО-КОМУНІКАТИВНІ МЕХАНІЗМИ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНО ОРІЄНТОВАНОЇ ІНШОМОВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ..... **80**

Вілкова С.Ю. ТРАНСФОРМАЦІЯ ФУНКЦІОНАЛЬНО-СИНТАКСИЧНИХ МОДЕЛЕЙ ЗАПЕРЕЧЕННЯ В АНГЛОМОВНОМУ ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНОМУ ГІПЕРТЕКСТІ..... **86**

В'ялець В.С. ПРОПОЗИТИВНО-ДИКТУМНА ОРГАНІЗАЦІЯ КОНЦЕПТУ „SÜNDE" В СУЧАСНІЙ НІМЕЦЬКІЙ МОВІ..... **91**

Діденко Н.М., Чумаков О.М., Мельничук О.Л. DER MODE-BGRIFF IM DEUSTCHEN: EINE KOGNITIV-TERMINOLOGISCHE ANALYSE..... **95**

Зернецький П.В., Куранова С.І. HER MAJESTY'S MOST GRACIOUS SPEECH. СТРУКТУРНО-СМИСЛОВІ ОСОБЛИВОСТІ РІЗДВЯНИХ ЗВЕРНЕНЬ ЄЛИЗАВЕТИ II 1952–1962 РОКІВ..... **100**

РОЗДІЛ 3
РОМАНСЬКІ МОВИ

Бритвін Д.В. ОСОБЛИВОСТІ ПАРФУМЕРНОЇ РЕКЛАМИ GUERLAIN У ЛІНГВОСЕМІОТИЧНІЙ ПЕРСПЕКТИВІ: ВІД 1980-Х РОКІВ ДО XXI СТОЛІТТЯ..... **106**

РОЗДІЛ 4
ТЮРКСЬКІ МОВИ

Коваленко Д.І. КАУЗАЦІЯ ГНІВУ В ПОЛЬСЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ: ЗАСОБИ ВИРАЖЕННЯ ТА ГРАМАТИЧНІ СТРУКТУРИ..... **112**

Rahmanova N. AUTOMATIC SEGMENTATION OF SENTENCES OF THE TEXTS IN THE AZERBAIJANI LANGUAGE..... **116**

Сорокін С.В., Кривенок Д.І. СТРУКТУРА І СЕМАНТИКА ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ З КОМПОНЕНТОМ *GÖNÜL (ДУША / СЕРЦЕ)* У ТУРЕЦЬКІЙ МОВІ..... **122**

РОЗДІЛ 5
СЕМІТСЬКІ МОВИ

Видрін А.А. МОВНОСТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ АРАБСЬКИХ ПАРЕМІЙ З РЕЛІГІЙНИМ ЗМІСТОМ..... **129**

РОЗДІЛ 6
ЗАГАЛЬНЕ МОВОЗНАВСТВО

Галушка О.М., Рибачківська Л.Є. ТЕРМІНОСИСТЕМА ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА КОРЕЙСЬКОЇ МОВИ: ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ТА ПРАКТИЧНА СИСТЕМАТИЗАЦІЯ..... **134**

Грабчак М.І. СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО ПОБУДОВИ ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНОГО ПОЛЯ..... **141**

Душкевич А.Я. СИНТАКСИЧНИЙ ФАХОВИЙ РІВЕНЬ МОВИ ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ: АНАЛІЗ КЛЮЧОВИХ МІЖНАРОДНИХ ДОКУМЕНТІВ..... **146**

Заїкіна Л.В. ЛЕКСИЧНІ ПАТЕРНИ ТА ОЦІННЕ ФРЕЙМУВАННЯ ВІЙНИ РОСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ В КАНАДСЬКОМУ МЕДІАДИСКУРСІ..... **153**

Ковальчук О.Я., Райковська І.М. СПОСОБИ ТЕРМІНОТВОРЕННЯ В АНГЛІЙСЬКІЙ ПОЛІТИЧНІЙ ТЕРМІНОСИСТЕМІ..... **157**

Гуцул Л.І., Комар Л.В., Луканська Г.А. ОСОБЛИВОСТІ АСИМІЛЯЦІЇ АНГЛІЦИЗМІВ У СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ..... **163**

Компанієць В.А., Рибачківська Л.Є. МЕДИЧНА ТЕРМІНОЛОГІЯ АКУШЕРСЬКО-ГІНЕКОЛОГІЧНОГО СПЕКТРУ В СУЧАСНІЙ КОРЕЙСЬКІЙ МОВІ..... **167**

Латинцев І.С. ПОЕТИКА ПАРФУМОНІМІВ РОМАНУ П. ЗЮСКІНДА «DAS PARFUM. DIE GESCHICHTE EINES MÖRDERS»..... **173**

Шляхтиченко Н.В., Рибачківська Л.Є. ПСИХОЛОГІЧНА ТЕРМІНОЛОГІЯ В СУЧАСНІЙ КОРЕЙСЬКІЙ МОВІ: ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ТА ФУНКЦІОНУВАННЯ..... **180**

РОЗДІЛ 7
ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВО

Білічак О.І., Шпільчак Л.Я., Криницька О.І. ПЕРЕКЛАД АНГЛОМОВНИХ НЕОЛОГІЗМІВ У МЕДІА ТА СОЦМЕРЕЖАХ..... **187**

Варданян М.В., Пшенична С.О. СТРАТЕГІЇ ОДОМАШНЕННЯ ТА ОЧУЖЕННЯ В АНГЛО-УКРАЇНСЬКИХ ПЕРЕКЛАДАХ КНИЖОК-КАРТИНОК *BOOKABOOKA*: КОРПУСНИЙ АНАЛІЗ..... **192**

Ігошев К.М. СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ТА ПРОБЛЕМИ ПЕРЕКЛАДУ ТЕКСТІВ АНГЛОМОВНОЇ СОЦІАЛЬНОЇ ТЕЛЕРЕКЛАМИ..... **199**

Котляров Д.М. ВІЙСЬКОВИЙ ПЕРЕКЛАД У СТРУКТУРІ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ФІЛОЛОГІВ..... **207**

Кузьміна К.А. ІНТЕРНЕТ-ТЕХНОЛОГІЇ У ВИКЛАДАННІ КУЛЬТУРОЛОГІЧНИХ АСПЕКТІВ ПЕРЕКЛАДУ БІЗНЕС-ТЕКСТІВ НА ФІЛОЛОГІЧНИХ ФАКУЛЬТЕТАХ (НА МАТЕРІАЛІ АНГЛІЙСЬКОЇ ТА УКРАЇНСЬКОЇ МОВ)..... **213**

Курбаль-Грановська О.О. ФАХОВІ МОВИ У СУЧАСНІЙ ЛІНГВІСТИЦІ ТА ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВІ: ФУНКЦІОНАЛЬНО-ПРАГМАТИЧНИЙ АСПЕКТ..... **219**

Левицька Н.В. КУЛЬТУРНО-СПЕЦИФІЧНІ КОНЦЕПТИ В ПЕРЕКЛАДІ ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТУ: КОГНІТИВНО-ЛІНГВІСТИЧНИЙ АСПЕКТ (НА МАТЕРІАЛІ РОМАНУ Е. М. РЕМАРКА «ТРОЄ ТОВАРИШІВ»)..... **224**

Litvinyak O.V. ACCENT INFLUENCE ON AUTOMATIC SPEECH RECOGNITION ACCURACY IN INTERPRETING CONTEXTS..... **229**

РОЗДІЛ 8
ПОРІВНЯЛЬНО-ІСТОРИЧНЕ І ТИПОЛОГІЧНЕ МОВОЗНАВСТВО

Кінащук А.В. ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНИЙ АНАЛІЗ ДІЄСЛІВ НА ПОЗНАЧЕННЯ ЯВИЩА РАЦІОНАЛЬНОСТІ (НА МАТЕРІАЛІ УКРАЇНСЬКОЇ, АНГЛІЙСЬКОЇ ТА НІМЕЦЬКОЇ МОВ)..... **233**

РОЗДІЛ 9
СТРУКТУРНА, ПРИКЛАДНА ТА МАТЕМАТИЧНА ЛІНГВІСТИКА

Доценко О.Л. МЕТОДИ КОМУНІКАТИВНО-ПРАГМАТИЧНОГО АНАЛІЗУ В ЛІНГВОКРИМІНАЛІСТИЦІ: ДОСЛІДЖЕННЯ ІМПЛІЦИТНОЇ ІНФОРМАЦІЇ..... **238**

Kovalova K.O., Lesnevska K.V., Stashuk T.I., Yasnitska H.V. LINGUOCULTURAL ASPECTS OF THE ENGLISH LANGUAGE IN THE GLOBAL IT COMMUNITY..... **245**

РОЗДІЛ 10
ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

Берчук Ю.В. МЕДИТАТИВНІ ПРАКТИКИ ІГНАТІЯ ЛОЙОЛИ В МЕТАФІЗИЧНІЙ ПОЕЗІЇ ТОМАСА СТЕРНЗА ЕЛІОТА ТА ДЖОНА ДОННА..... **250**

Верман М.О. *SITE-SPECIFIC* ЕЛЕМЕНТИ В УКРАЇНСЬКІЙ РАДІОП'ЄСІ: НА ПРИКЛАДІ АУДІОСЕРІАЛУ «ТУНЕЛІ УЯВИ»..... **255**

Muntian A.O. MASS CULTURE AND TODAY'S ISSUES IN KHALED HOSSEINI"S WORK..... **261**

Ступницька Н.М. ПОГЛЯД НА ПИТАННЯ ГОЛОКОСТУ КРІЗЬ ПРИЗМУ ДИТЯЧОЇ РЕЦЕПЦІЇ (НА МАТЕРІАЛІ РОМАНУ ДЖОНА БОЙНА «ХЛОПЧИК У СМУГАСТІЙ ПІЖАМІ»)..... **265**

CONTENTS

SECTION 1
UKRAINIAN LANGUAGE

Banoi V.F., Marynets V.V. USING DIGITAL GAMIFICATION TOOLS IN UKRAINIAN LANGUAGE LESSONS IN INSTITUTIONS OF GENERAL SECONDARY EDUCATION.....9

Bortun K.O. PERSUASIVENESS IN MODERN LINGUISTICS: RHETORICAL AND ARGUMENTATIVE DIMENSIONS.....17

Vakulych M.I. *BOREIKO*: THE ETYMOLOGY OF THE ANTHROPONYM AGAINST THE BACKGROUND OF BALTO-SLAVIC LANGUAGE INTERACTION.....23

Havryshchak I.I., Protsiv O.Ya. ONYCHOLOGICAL SUB-MICROTERMINOLOGICAL SYSTEM AS AN IMPORTANT COMPONENT OF UKRAINIAN MEDICAL TERMINOLOGY: BASIC CONCEPTS AND DEFINITIONS.....29

Honcharenko A.V. RUSSIANISMS OR NATIVE UKRAINIAN VOCABULARY: A HISTORICAL-LINGUISTIC PERSPECTIVE.....35

Danylenko L.V. ADDRESS IN THE POETIC SPEECH OF YEVGEN PLUZHNYK.....41

Kostiv O.M., Skolozdra-Shepitko O.R. DEVELOPING COMMUNICATIVE COMPETENCE IN GENERAL SECONDARY EDUCATION STUDENTS (BASED ON IMPERATIVE SPEECH GENRES).....46

SECTION 2
GERMANIC LANGUAGES

Berezhna M.V., Karmeliuk K.O., Pohonets V.V. AUTOMATED TECHNOLOGIES IN THE DOMAIN OF AUDIOVISUAL TRANSLATION: A COMPARATIVE STUDY OF MACHINE AND PROFESSIONAL UKRAINIAN TRANSLATIONS OF *PEAKY BLINDERS*.....57

Berezhna M.V., Lozovska K.O., Berezhnoi L.Ye. "WORD OF THE YEAR" AS A VERBALIZATION MECHANISM OF SOCIALLY RELEVANT CONCEPTS IN CONTEMPORARY ENGLISH PUBLIC DISCOURSE.....63

Biziaiev I.V. COMPARATIVE ANALYSIS OF SYNTACTIC STRUCTURES IN INSTANT MESSAGES (IM) WITHIN BUSINESS COMMUNICATION IN ENGLISH AND GERMAN.....70

Bohuslavskyi S.S. THE LUTHERAN SERMON AS A TYPE OF INSTITUTIONAL COMMUNICATION: A LINGUISTIC ANALYSIS.....75

Buzhykova T.O. COGNITIVE AND COMMUNICATIVE MECHANISMS OF FORMING PROFESSIONALLY ORIENTED FOREIGN LANGUAGE COMPETENCE OF MILITARY PERSONNEL.....80

Vilkova S.Yu. TRANSFORMATION OF FUNCTIONAL AND SYNTAXIC MODELS OF NEGALIZATION IN ENGLISH EXPERIMENTAL HYPERTEXT.....86

Vialets V.S. PROPOSITIONAL-DICTUM ORGANISATION OF THE CONCEPT "SÜNDE" IN CONTEMPORARY GERMAN.....91

Didenko N.M., Chumakov O.M., Melnychuk O.L. THE MODE CONCEPT IN GERMAN: A COGNITIVE-TERMINOLOGICAL ANALYSIS.....95

Zernetskyi P.V., Kuranova S.I. HER MAJESTY'S MOST GRACIOUS SPEECH. STRUCTURAL AND SEMANTIC FEATURES OF CHRISTMAS ADDRESSES OF ELIZABETH II 1952–1962.....100

SECTION 3
ROMANIC LANGUAGES

Brytvin D.V. CHARACTERISTIC FEATURES OF GUERLAIN PERFUME ADVERTISING IN A LINGUO-SEMIOTIC PERSPECTIVE: FROM THE 1980S TO THE 21ST CENTURY.....106

SECTION 4
TURKIC LANGUAGES

Kovalenko D.I. CAUSATION OF ANGER IN POLISH AND UKRAINIAN LANGUAGES: MEANS OF EXPRESSION AND GRAMMATICAL STRUCTURES……112

Rahmanova N. AUTOMATIC SEGMENTATION OF SENTENCES OF THE TEXTS IN THE AZERBAIJANI LANGUAGE……116

Kovalenko D.I. STRUCTURE AND SEMANTICS OF PHRASEOLOGICAL UNITS WITH THE COMPONENT ***GÖNÜL (SOUL / HEART)*** IN THE TURKISH LANGUAGE……122

SECTION 5
SEMITIC LANGUAGES

Vydrin A.A. LINGUO-STYLISTIC PECULIARITIES OF ARABIC RELIGIOUS PAREMIAS……129

SECTION 6
GENERAL LINGUISTICS

Halushka O.M., Rybachkivska L.Ye. TERMINOLOGICAL SYSTEM OF VISUAL ARTS IN THE KOREAN LANGUAGE: THEORETICAL FOUNDATIONS AND PRACTICAL SYSTEMATIZATION……134

Hrabchak M.I. MODERN APPROACHES TO THE CONSTRUCTION OF THE LEXICAL-SEMANTIC FIELD……141

Dushkevych A.Ya. SYNTACTIC PROFESSIONAL LEVEL OF INCLUSIVE EDUCATION LANGUAGE: ANALYSIS OF KEY INTERNATIONAL DOCUMENTS……146

Zaikina L.V. LEXICAL PATTERNS AND EVALUATIVE FRAMING OF THE RUSSIA–UKRAINE WAR IN CANADIAN MEDIA DISCOURSE……153

Kovalchuk O.Ya., Raikovska I.-M. METHODS OF TERM FORMATION IN THE ENGLISH POLITICAL TERM SYSTEM……157

Hutsul L.I., Komar L.V., Lukanska H.A. SPECIFIC FEATURES OF ANGLICISMS' ASSIMILATION IN THE MODERN UKRAINIAN LANGUAGE……163

Kompaniiets V.A., Rybachkivska L.Ye. MEDICAL TERMINOLOGY OF THE OBSTETRICS AND GYNECOLOGICAL SPECTRUM IN MODERN KOREAN……167

Latyntsev I.S. THE POETICS OF PARFUMONYMS IN P. SÜSKIND'S NOVEL «DAS PARFUM. DIE GESCHICHTE EINES MÖRDERS»……173

Shliakhtychenko N.V., Rybachkivska L.Ye. PSYCHOLOGICAL TERMINOLOGY IN THE MODERN KOREAN LANGUAGE: PECULIARITIES OF FORMATION AND FUNCTIONING……180

SECTION 7
TRANSLATION STUDIES

Bilichak O.I., Shpilchak L.Ia., Krynytska O.I. TRANSLATION OF ENGLISH NEOLOGISMS IN THE MEDIA AND SOCIAL NETWORKS……187

Vardanian M.V., Pshenychna S.O. DOMESTICATION AND FOREIGNIZATION STRATEGIES IN ENGLISH–UKRAINIAN TRANSLATIONS OF ***BOOKABOOKA*** PICTUREBOOKS: A CORPUS-BASED ANALYSIS……192

Ihoshev K.M. STRUCTURAL AND SEMANTIC FEATURES AND PROBLEMS OF TRANSLATING PUBLIC SERVICE ANNOUNCEMENTS IN ENGLISH……199

Kotliarov D.M. MILITARY TRANSLATION IN THE STRUCTURE OF TRAINING FUTURE PHILOLOGISTS……207

Kuzmina K.A. INTERNET TECHNOLOGIES IN TEACHING CULTURAL ASPECTS OF TRANSLATING BUSINESS TEXTS (BASED ON THE ENGLISH AND UKRAINIAN LANGUAGES)……213

Kurbal-Hranovska O.O. LANGUAGES FOR SPECIAL PURPOSES IN MODERN LINGUISTICS AND TRANSLATION STUDIES: A FUNCTIONAL-PRAGMATIC PERSPECTIVE……219

Levytska N.V. CULTURALLY SPECIFIC CONCEPTS IN THE TRANSLATION OF LITERARY TEXT: A COGNITIVE-LINGUISTIC ASPECT (BASED ON E. M. REMARQUE'S NOVEL *THREE COMRADES*)..... **224**

Litvinyak O.V. ACCENT INFLUENCE ON AUTOMATIC SPEECH RECOGNITION ACCURACY IN INTERPRETING CONTEXTS..... **229**

SECTION 8
COMPARATIVE, HISTORICAL AND TYPOLOGICAL LINGUISTICS

Kinashchuk A.V. LEXICAL AND SEMANTIC ANALYSIS OF VERBS DEFINING THE PHENOMENON OF RATIONALITY (BASED ON THE UKRAINIAN, ENGLISH AND GERMAN LANGUAGES)..... **233**

SECTION 9
STRUCTURAL, APPLIED, AND MATHEMATICAL LINGUISTICS

Dotsenko O.L. METHODS OF COMMUNICATIVE-PRAGMATIC ANALYSIS IN FORENSIC LINGUISTICS: THE STUDY OF IMPLICIT INFORMATION..... **238**

Kovalova K.O., Lesnevska K.V., Stashuk T.I., Yasnitska H.V. LINGUOCULTURAL ASPECTS OF THE ENGLISH LANGUAGE IN THE GLOBAL IT COMMUNITY..... **245**

SECTION 10
LITERATURE STUDIES

Berchuk Yu.V. IGNATIUS OF LOYOLA'S MEDITATIVE PRACTICES IN THOMAS STEARNS ELIOT'S AND JOHN DONNE'S METAPHYSICAL POETRY..... **250**

Verman M.O. SITE-SPECIFIC ELEMENTS IN UKRAINIAN RADIO DRAMA: ANALYSIS OF THE AUDIO SERIES "TUNNELS OF IMAGINATION"..... **255**

Muntian A.O. MASS CULTURE AND TODAY'S ISSUES IN KHALED HOSSEINI"S WORK..... **261**

Stupnytska N.M. A VIEW ON THE ISSUE OF THE HOLOCAUST THROUGH THE PRISM OF CHILD PERCEPTION (BASED ON JOHN BOYNE'S NOVEL "THE BOY IN THE STRIPED PYJAMAS")..... **265**

РОЗДІЛ 1
УКРАЇНСЬКА МОВА

УДК 811.161.2:373.5.091.3:004.9
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2025.44.1.1

ВИКОРИСТАННЯ ЦИФРОВИХ ІНСТРУМЕНТІВ ГЕЙМІФІКАЦІЇ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В ЗЗСО

USING DIGITAL GAMIFICATION TOOLS IN UKRAINIAN LANGUAGE LESSONS IN INSTITUTIONS OF GENERAL SECONDARY EDUCATION

Баньої В.Ф.,
orcid.org/0000-0001-7957-8080
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри української мови
Ужгородського національного університету

Маринець В.В.,
orcid.org/0009-0008-3913-6710
учителька української мови та літератури,
Ужгородського ліцею «Лідер» Ужгородської міської ради Закарпатської області

У статті проаналізовано особливості використання інформаційно-комунікаційних технологій та гейміфікації в освітньому процесі сучасної школи. З'ясовано, що в умовах інформаційного суспільства навчання трансформується від пасивного засвоєння знань до активної взаємодії учнів із навчальним середовищем, що сприяє формуванню інформаційно-цифрової грамотності, підвищенню мотивації та пізнавального інтересу. Окреслено понятійно-термінологійний апарат дослідження, зокрема дефініції гейміфікації в освіті, ігрового навчання, навчальної гри, ігрових методів навчання та цифрового освітнього інструменту. Проаналізовано дидактичні функції використання ІКТ на уроках української мови та літератури (пізнавальну, розвивальну, дослідницьку, комунікативну), а також узагальнено наукові підходи сучасних дослідників до впровадження цифрових технологій у навчання. Описано можливості застосування освітніх онлайн-платформ і сервісів («На Урок», «Всеосвіта», LearningApps, Quizizz, Kahoot, Quizlet, Classcraft, Classtime, ClassDojo, Gimkit, Classtools, Wordwall) як ефективних інструментів гейміфікованого навчання. Особливу увагу зосереджено на платформі Wordwall, охарактеризовано її функційні можливості, типи шаблонів, візуальні стилі, а також переваги використання під час диференційованого й індивідуального навчання. Встановлено, що впровадження онлайн-ігор сприяє активізації уваги учнів, підвищенню їхньої мотивації, зменшенню рівня тривожності та створенню позитивного емоційного фону на уроці. Водночас окреслено можливі труднощі застосування гейміфікованих елементів, пов'язані з технічними, організаційними та психолого-педагогічними чинниками. Підсумовано, що використання цифрових ігрових ресурсів є ефективним засобом удосконалення освітнього процесу за умови методично виваженого та збалансованого впровадження.

Ключові слова: інформаційно-комунікаційні технології (ІКТ), гейміфікація, ігрове навчання, цифрові освітні інструменти, Wordwall, урок української мови, ЗЗСО.

The article analyzes the features of using information and communication technologies and gamification in the educational process of a modern school. It is established that in the conditions of the information society, learning is transforming from passive knowledge acquisition to active interaction of students with the educational environment, which contributes to the formation of digital and information literacy, increases motivation, and enhances cognitive interest. The conceptual and terminological framework of the study is outlined, including the definitions of *gamification in education*, *game-based learning*, *educational games*, *game-based teaching methods*, and *digital educational tools*.

The didactic functions of using ICT in Ukrainian language and literature lessons (cognitive, developmental, research and communicative) are analyzed, and scientific approaches of contemporary researchers to the implementation of digital technologies in education are summarized. The possibilities of applying educational online platforms and services ("Na Urok", "Vseosvita", LearningApps, Quizizz, Kahoot, Quizlet, Classcraft, Classtime, ClassDojo, Gimkit, Classtools, Wordwall) as effective tools of gamified learning are described. Particular attention is paid to the Wordwall platform, its functional capabilities, types of templates, visual styles, and advantages for differentiated and individualized learning.

It is determined that the implementation of online games promotes increased student engagement, enhances motivation, reduces anxiety levels and creates a positive emotional atmosphere in the lesson. At the same time, potential difficulties in the use of gamified elements related to technical, organizational, and psychological-pedagogical factors are identified. The study concludes that the use of digital game-based resources is an effective means of improving the educational process, provided that their implementation is methodologically balanced and appropriately moderated.

Key words: information and communication technologies (ICT), gamification, game-based learning, digital educational tools, Wordwall, Ukrainian language lessons, institutions of general secondary education.

Постановка проблеми. В умовах глобальної цифровізації актуальною є потреба в інноваційних підходах до організації навчання. Пріоритетним напрямом розвитку постає інтеграція сучасних інформаційно-комунікаційних технологій (тобто ІКТ). Це забезпечує оновлення навчального середовища, розширює доступ до ресурсів та сприяє формуванню фахових компетентностей у майбутніх фахівців. Попри значний потенціал цифровізації, у сучасній школі спостерігається суперечність між високим рівнем зацікавленості учнів цифровим контентом та переважно репродуктивними методами викладання філологічних дисциплін. Питання застосування ІКТ у професійній діяльності вчителів (зокрема в аспекті їхньої співпраці та взаємодії) недостатньо широко розкрито в науковій літературі. Це зумовлює необхідність постійного аналізу й оновлення підходів, а також більш глибокого дослідження потенціалу ІКТ як засобу ефективної взаємодії між педагогами та учнями [5]. Важливо подолати сприйняття комп'ютерних технологій лише як елементів наочності й перетворити їх на інструмент активного навчання.

Одним із найефективніших підходів сучасні педагоги-практики вважають *цифрову гейміфікацію* – використання цифрових ігрових елементів у неігровому контексті. Реалізація такого аспекту стає можливою завдяки використанню спеціалізованих платформ (Wordwall, Kahoot, Quizizz тощо), які дозволяють трансформувати освітній простір у динамічне середовище для активної співпраці. Застосування цифрових інструментів гейміфікації на уроках української мови дає змогу не лише активізувати пізнавальну діяльність учнів, а й розвивати мовленнєві навички в цікавій та доступній формі. Це, зокрема, й визначає *актуальність* нашого дослідження, яка полягає в окресленні ефективних шляхів упровадження цифрових ігрових технологій у процес вивчення української мови в ЗЗСО, що відповідає сучасним тенденціям цифровізації освіти та сприяє формуванню нових підходів до організації навчального процесу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз наукових джерел свідчить про значний інтерес дослідників до проблеми впровадження ІКТ в педагогічний процес. Зокрема, переваги комп'ютерних технологій як засобу розвитку читацької культури обґрунтували О. Ісаєва [14], Г. Дегтярьова [11]. Питання результативності поєднання ІКТ із технологією критичного мислення розкрито в працях Л. Яковенка [29] та Л. Зощук [12], а загальний вплив інноваційних методів на вивчення шкільних дисциплін вивчив О. Грищенко [10]. Теоретичне підґрунтя функціонування інформаційного суспільства та роль ІКТ у навчанні окреслив О. Готько, О. Чайковська [9], а специфіку використання цифрових засобів професійної підготовки майбутніх учителів-словесників детально проаналізували О. Кучерук, С. Караман та ін. [17].

Окреслені наукові підходи до використання інтернет-сервісів та формування ІКТ-компетентності педагогів створюють необхідне підґрунтя для впровадження більш складних педагогічних стратегій. Одним із етапів розвитку цифрової освіти стає гейміфікація освітнього простору. Питання теоретичного обґрунтування та практичної реалізації в ЗЗСО перебуває в центрі уваги багатьох сучасних дослідників. Зокрема, М. Бойцова та С. Болтач розглядають гейміфікацію як інноваційний підхід до комунікації в освіті, підкреслюючи її роль у трансформації взаємодії між суб'єктами навчання [2]. Питання підготовки вчителів до роботи в такому середовищі детально висвітлює Є. Антонов й акцентує на необхідності формування готовності майбутніх педагогів до гейміфікації освітнього процесу саме в основній школі для отримання якісних результатів навчання [1]. Важливим аспектом досліджень є розрізнення термінів *гейміфікація* та *ігрове навчання*, які в науковій літературі часто вживаються як синоніми. Як зазначають О. Панченко та О. Підгорна, гейміфікація передбачає лише запозичення ігрових елементів, а ігрове навчання вже базується на використанні повноцінної гри як форми засвоєння матеріалу, що є критично важливим для методично виваженого проєктування уроку [23; 25]. У контексті підвищення залученості учнів К. Нехаєнко та О. Кривонос визначають гейміфікацію як стратегічний інструмент мотивації, що дозволяє утримувати увагу сучасного школяра в умовах надмірного інформаційного шуму [20]. М. Мошкова та інші дослідники класифікують гейміфікацію як один із головних трендів сучасної освіти, що відповідає запитам «цифрового покоління» [18]. Для аналізованого питання цінною є студія Л. Кричун і Т. Нестеренко, які досліджують питання впровадження гейміфікованих елементів на уроках української мови, що дозволяє активізувати мовленнєву діяльність учнів [15]. Практичні аспекти

використання таких інструментів, як QR-коди та ігрові платформи, висвітлено в методичному посібнику О. Несенюк, яка пропонує конкретні алгоритми використання мобільних технологій та онлайн-сервісів; особлива цінність праці полягає в орієнтації на формування практичних навичок педагога щодо створення власних дидактичних ігор, що корелює з потребою вчителя української мови у швидкій адаптації цифрового інструментарію до специфічних мовних тем [19].

Аналіз наукового доробку згаданих дослідників свідчить про глибоке теоретичне обґрунтування ролі ІКТ у модернізації освіти. Водночас, незважаючи на ґрунтовні дослідження загальних аспектів, питання використання конкретних інструментів цифрової гейміфікації на уроках української мови в ЗЗСО залишається об'єктом додаткового вивчення й систематизації. Зокрема, потребують детальнішого опису алгоритми використання ігрових механік на таких платформах, як Wordwall, для досягнення конкретної навчальної мети на уроках української мови. Це і зумовлює вибір теми нашого дослідження та його спрямованість на вивчення практичного потенціалу гейміфікованих сервісів.

Постановка завдання. Мета – проаналізувати дидактичні функції ІКТ й можливості використання цифрових інструментів гейміфікації (через детальну характеристику платформи Wordwall) на уроках української мови в ЗЗСО та обґрунтувати їхню ефективність як засобу оптимізації процесу навчання.

Виклад основного матеріалу. Сучасне інформаційне суспільство суттєво трансформує роль школи, висуваючи нові вимоги до результатів навчання. Освітній процес уже не є пасивним засвоєнням знань: учень стає активним суб'єктом, який через вільну комунікацію та вирішення проблемних завдань формує власну мотивацію. Пріоритетним завданням закладу освіти є не лише передача інформації, а й формування інформаційно-цифрової грамотності здобувачів. Це вимагає впровадження інструментів, які б стимулювали пізнавальний інтерес учнів в умовах високотехнологічного середовища.

У науковому дискурсі середини 2010-х років найвдалішим терміном для позначення технологій навчання, які використовували цифрові пристрої, вважали *комп'ютерні технології*. Зокрема, вони, за визначенням дослідників, поставали як спосіб подання й отримання знань, де основним інструментом обробки інформації був комп'ютер. Водночас *інформаційно-комунікаційні технології* науковці розглядали як спосіб організації навчання із застосуванням сучасних електронних засобів, зокрема комп'ютерів, що допомагають зацікавити учнів, мотивувати їх до навчання, здобути знання та сприяти подальшому саморозвитку [21]. Проте динамічна трансформація освітнього простору та поява мобільних пристроїв, хмарних сервісів та ШІ зумовлюють необхідність уточнення термінології. Вважаємо, що в сучасних умовах доцільно трансформувати компонент *комп'ютерні* у більш містке позначення – *цифрові технології*. Це дозволяє змістити акцент із технічного засобу ПК на універсальність цифрового формату даних та розширити можливості ІКТ як інструменту інтерактивної взаємодії та саморозвитку учнів.

Л. Будулатій наголошує, що «на уроках української мови та літератури з використанням ІКТ реалізуються такі дидактичні функції: 1) *пізнавальна* (здобувачі освіти можуть отримати будь-яку необхідну інформацію); 2) *розвивальна* (працюють з комп'ютерними програмами, розвивають логічне мислення, пам'ять, уяву); 3) *дослідницька* (здобувачі освіти працюють у пошукових групах, виконують творчі роботи, створюють колективні проєкти, презентації, досліджують проблемні питання); 4) *комунікативна* (учні обмінюються інформацією; мають можливість зіставити різні погляди, дати їм оцінку, формувати свою позицію)» [3]. Схожі підходи до класифікації функцій пропонують у своїх працях А. Олійник, В. Ющенко [21; 28, с. 32], що підтверджує сталість наукового погляду на ІКТ як на багатофункційне середовище. Вважаємо, такий спектр функцій дозволяє вчителю-словеснику не лише подавати матеріал, але й комплексно формувати цифрову та мовну компетентність учнів.

У контексті порушеної проблематики важливо окреслити дефініцію таких термінів, як *гейміфікація в освіті, ігрове навчання, навчальна гра, ігрові методи навчання, цифровий інструмент*. Зокрема, якщо *гейміфікація в освіті* фокусується на стимулюванні мотивації через ігрові механіки [8], то *ігрове навчання* безпосередньо занурює учня в ігровий процес для вирішення навчальних завдань, допомагаючи глибше засвоїти знання, розвиваючи критичне мислення та вміння вирішувати проблеми [25]. Своєрідною одиницею такого навчання є *навчальна гра* [16], яка інтегрується в освітній процес через різноманітні *ігрові методи* (квести, рольові ігри, симуляції), які поєднують навчальний матеріал з елементами гри, щоб зробити навчання більш захопливим, динамічним та ефективним [13]. У сучасному вимірі

ефективна реалізація цих підходів неможлива без використання *цифрових освітніх інструментів*, які забезпечують технологічну підтримку ігрової взаємодії й призначені «для організації результативного освітнього процесу під час офлайн та онлайн навчання» [24]. Зауважимо, що ці поняття перебувають у системній єдності. Зокрема, цифровий освітній інструмент слугує технологічною платформою, на якій через ігрові методи розгортається навчальна гра або реалізуються стратегії гейміфікації (див. Таблицю 1). Такий комплексний підхід дозволяє перетворити ігрове навчання на цілісну систему, де технічні можливості цифрових засобів та дидактичний потенціал гри забезпечують максимальну ефективність засвоєння мовного матеріалу.

Широкий спектр цифрових засобів дозволяє педагогам не тільки самостійно моделювати освітній компонент, але й використовувати вже наявні напрацювання колег на таких освітніх порталах, як «На Урок», «Всеосвіта», LearningApps, Quizziz, Kahoot, Quizlet, Classcraft, Classtime, ClassDojo, Gimkit, Classtools, Wordwall та ін. Кожен із цих сервісів має унікальний набір інструментів, що відповідає певній дидактичній меті. Розглянемо детальніше практичний потенціал зазначених платформ у контексті сучасної мовної освіти.

Багатофункційними ресурсами, що забезпечують комплексну підтримку вчителя й учня, є національні освітні портали «*На Урок*» та «*Всеосвіта*». «*На Урок*» – найбільший український освітній онлайн-портал, завданням якого є виведення сучасного освітнього процесу на новий рівень і підтримка вчителів, які можуть публікувати власні розробки або користуватися матеріалами колег [22; 30]. «*Всеосвіта»* – універсальна освітня платформа, що об'єднує сервіси та інструменти в одному просторі для створення тестів, уроків та ведення електронного журналу з автоперевіркою; це забезпечує зручність, ефективність і комплексну підтримку в освітньому процесі. Ресурс також пропонує систему конкурсів та сезонних олімпіад з індивідуальними завданнями [27].

Сервісами для створення інтерактивних вправ та аналітичних завдань є *LearningApps, Wordwall* та *Classtools. LearningApps* – це ресурс для створення інтерактивних додатків, спрямованих на засвоєння навчального матеріалу. Ресурс особливо ефективний для планування навчальних квестів, який може використовуватись як один із рівнів завдань [19, с. 8]. *Wordwall* та *Classtools* дозволяють створювати вправи для глибокого аналізу. Зокрема, *Classtools* пропонує такі методи, як «Фішбоун» (допомагає визначити причиново-наслідкові зв'язки між об'єктом і факторами, які на нього впливають); «Діаграма Вена» (прийом для порівняння, співставлення та виявлення спільних рис у поняттях, образах літературних героїв тощо), «Колесо життя» (метод, де коло розділене на сектори, кожен із яких символізує певний аспект життя, що дозволяє всебічно аналізувати персонажів літературних творів) [26].

Kahoot, *Quizizz*, *Quizlet*, *Classtime*, *Gimkit* використовуються найчастіше як платформи для гейміфікованого котролю та вікторин. *Kahoot* і *Quizizz* – ресурси для створення вікторин у реальному часі; крім того, *Kahoot* містить режим домашнього завдання, систему бонусів і використовує меми для підвищення мотивації учнів [7]. *Quizlet* – інструмент для роботи з флешкартками, що допомагає ефективно запам'ятовувати інформацію, зокрема в ігровому режимі «Матч», у якому користувачі можуть змагатися між собою на швидкість [8]. *Classtime* – хмарна платформа, що вирізняється командними іграми, які спрямовані на розвиток співпраці заради досягнення спільної мети [4], а *Gimkit* – це ігрова платформа, де учні «заробляють» віртуальну валюту за правильні відповіді, витрачаючи її на стратегічні «підсилення» у грі [6].

Ресурсами для створення цілісного ігрового світу та управління дисципліною є *Classcraft*, *ClassDojo*. *Classcraft* – це онлайн-платформа, що перетворює навчання на рольову гру. Учні створюють героїв, набувають досвіду за активність та беруть участь у «битвах з монстрами» й отримують нагороди, що сприяє мотивації, співпраці та залученню [6]. *ClassDojo* – сервіс для управління класом через систему позитивного зворотного зв'язку у вигляді балів і нагород, що сприяє формуванню відповідальної поведінки, мотивації та поліпшенню дисципліни в класі [8].

Таблиця 1

Поняття	Основний акцент	Приклад реалізації на уроці української мови
Гейміфікація	Мотивація (нагороди)	Система бонусних балів за активність
Ігрове навчання	Процес (гра = урок)	Проходження мовного квесту
Навчальна гра	Форма матеріалу	Інтерактивна вправа на Wordwall
Цифровий інструмент	Технічне середовище	Платформа Wordwall чи Kahoot

Спираючись на класифікацію Л. Будулатій, зазначені цифрові ресурси можемо розподілити за їхніми визначальними дидактичними функціями. Зокрема, для реалізації пізнавальної найбільш ефективними є портали «На Урок», «Всеосвіта», розвивальна функція повною мірою втілюється через інтерактивні вправи на Wordwall, LearningApps. Дослідницький потенціал учнів розкривається за допомогою аналітичних інструментів Classtools, а комунікативний складник успішно забезпечується через командну взаємодію на платформах Classtime, Kahoot (див. Таблицю 2).

Резюмуючи огляд цифрових ресурсів, зазначимо, що кожен з них має унікальний потенціал для гейміфікації уроків української мови. Проте ефективність їхнього застосування залежить не від кількості використання платформ, а від доцільного вибору відповідно до етапу уроку та дидактичної мети. Наш досвід інтеграції сервісів у процес вивчення конкретних тем на уроках української мови пов'язаний із використанням платформи *Wordwall* – багатофункційного інструменту для створення інтерактивного контенту. Авторські ігри на цій платформі апробовані в межах професійної діяльності. Вважаємо, що цей ресурс дає змогу вчителю ефективно реалізувати диференційований та індивідуальний підходи, пропонуючи учням різні типи завдань (друковані чи інтерактивні) з урахуванням освітніх потреб. Окрім інтуїтивного інтерфейсу, Wordwall надає можливість систематизувати матеріали в тематичні папки та адаптувати готові завдання колег відповідно до власної навчальної мети [31].

Функціонал Wordwall дозволяє адаптувати одну й ту саму вправу до різних вікових категорій учнів завдяки зміні візуального стилю (шаблонів «тем»). У процесі апробації ми з'ясували, що для учнів 5-7 класів найефективнішими є яскраві, ігрові теми (наприклад, «*Підводний світ», «Космос», «Джунглі», «Домашні улюбленці», «Динозаври», «Телешоу»*), які відповідають наочно-образному мисленню та емоційному сприйняттю здобувачів. Натомість для старшокласників доцільно обирати нейтральні або мінімалістичні стилі (теми «*Класична», «Висока читабельність», «Індиго», «Коркова дошка», «Детектив», «Неон»*), які не відволікають від змісту завдання та відповідають естетичним уподобанням. Важливо, що зміна візуальної теми автоматично трансформує шрифт та звуковий супровід, створюючи цілісне навчальне мікросередовище.

Конструктивною основою Wordwall є система інтерактивних шаблонів, що визначають механіку й дидактичну спрямованість вправи. Серед найпопулярніших форматів такі: «*Відповідники», «Вікторина», «Доповніть речення», «Знайдіть відповідність», «Випадкове колесо», «Сортування за групами», «Анаграма», «Відповідні пари»* та ін. Особливою ж перевагою платформи є її функційна гнучкість: одна й та сама навчальна інформація може бути миттєво трансформована з одного шаблону в інший, що дозволяє варіювати рівень складності без зміни змістового наповнення. Крім того, наявність параметрів налаштування (зокрема таймера, обмеження кількості життів, зміни шрифту) забезпечує можливість адаптації завдання під конкретний темпоритм роботи класу та рівень підготовки учнів.

Висока ефективність платформи Wordwall зумовлена наявністю розвиненої системи зворотного зв'язку, що безпосередньо впливає на мотивацію здобувачів освіти. Після завершення гри сервіс автоматично генерує підсумковий результат (загальну кількість балів та витрачений час), забезпечуючи миттєву об'єктивну оцінку знань. Особливу дидактичну цінність мають такі інструменти рефлексії: «*Список переможців*», де гравець може побачити, на якому місці в рейтингу він опинився (реалізує ігровий елемент соціального змагання, стимулюючи учнів до покращення власних показників); «*Показати відповіді*» – дозволяє провести роботу над помилками, візуалізує правильні та хибні варіанти, що сприяє свідомому

Таблиця 2

Дидактична функція	**Цифрові інструменти**	**Методичне призначення та ігрові елементи**
Пізнавальна	«На Урок», «Всеосвіта», Quizlet	Накопичення бази знань, робота з теорією, термінологічні флешкартки, участь у дистанційних олімпіадах
Розвивальна	LearningApps, Wordwall, Gimkit	Тренування пам'яті та логіки через інтерактивні вправи-тренажери, квізи з миттєвим фідбеком та ігровою валютою
Дослідницька	Classtools, Classcraft	Аналіз текстів, тривалі навчальні квести, рольове моделювання
Комунікативна	Classtime, Kahoot, Quizizz, ClassDojo	Командна робота, змагання в реальному часі, обговорення результатів, система публічних нагород та рейтингів

засвоєнню матеріалу; «*Почати знову*» – дає змогу гравцеві пройти гру багато разів (формує ситуацію успіху, дозволяє закріпити навички). Отже, автоматизація контролю у Wordwall забезпечує гнучкість освітнього процесу: учитель використовує інтерактивні ігри як для ситуативного моніторингу (тематичного), так і для підсумкової перевірки рівнів засвоєння мовної компетенції.

Впровадження навчальних ігор, за нашими спостереженнями, сприяє інтенсивній активізації уваги учнів та їхній трансформації з пасивних слухачів у активних учасників освітнього процесу. Мультимедійний супровід (звукові та візуальні ефекти), а також механіка гейміфікації (система балів, рейтинги тощо) створюють потужний стимул для пізнавальної діяльності. Ігри мінімізують в учнів рівень стресу та нівелюють страх перед викликами. Ненапружена психологічна атмосфера у грі запобігає зниженню концентрації, спричиненому тривогою, що може впливати негативно на якість запам'ятовування матеріалу. Позитивні емоції, які домінують під час гри, знижують рівень втомлюваності та сприяють засвоєнню навіть найскладніших тем у невимушеній формі. Отже, ігрові технології можуть слугувати не лише інструментом навчання, а й засобом створення безпечного комфортного освітнього середовища.

Впровадження онлайн-ігор на уроках української мови (попри незаперечні переваги) актуалізує й ряд викликів, які вчитель повинен враховувати під час планування заняття: не в усіх школах є достатня кількість комп'ютерів, планшетів або стабільне інтернет-з'єднання; у разі технічних проблем (наприклад, відсутність Wi-Fi) урок може бути зірваний; існує ризик, що учень просто вгадав, а не свідомо обрав відповідь; учні можуть фокусуватися на результаті гри, а не на змісті завдання; часте використання ігор може посилити залежність від гаджетів та негативно вплинути на зір; деякі учні можуть сприймати гру як розвагу, не розуміючи її навчальної мети; не всі учні однаково сприймають ігровий формат (є такі, які воліють працювати традиційно – з підручником, письмово). З огляду на ці технологічні, методичні, психофізіологічні й індивідуальні фактори-ризики вважаємо, що використання елементів гейміфікації має бути збалансованим, відповідати методичним вимогам і передбачати інтеграцію ігор у систему уроку як доповнення, а не повну заміну традиційних методів навчання.

Висновки. Отже, глобальні інформаційні зміни зумовлюють створення моделі активної взаємодії учнів та вчителів із цифровим освітнім середовищем; відповідно сучасний урок української мови в ЗЗСО повинен базуватися на принципі системної єдності технічного інструментарію ІКТ та дидактичного потенціалу гейміфікації. Аналіз роботи з онлайн-платформами підтвердив їхню здатність забезпечувати комплексну реалізацію пізнавальної, розвивальної, дослідницької та комунікативної функцій навчання. Загальна концепція гейміфікації в освіті підкреслює необхідність поєднання традиційних методів навчання з інноваційними підходами для досягнення кращих результатів у процесі освіти, підвищення мотивації та активнішої залученості учнів. Універсальним інструментом диференційованого й індивідуального навчання є ресурс Wordwall – платформа, яка завдяки варіативності ігрових шаблонів, можливості адаптації візуального оформлення відповідно до вікових особливостей учнів дозволяє створювати персоналізоване навчальне середовище. Інтеграція ігрових елементів зменшує рівень тривожності та створює сприятливий емоційний фон. З огляду на низку технічних, організаційних та інших ризиків, використання гейміфікації має ґрунтуватися на засадах методичної необхідності та системного підходу. Перспективи подальших розвідок вбачаємо в системному описі авторського кейсу інтерактивних вправ на платформі Wordwall та дослідженні їхнього впливу на динаміку сформованості визначальних мовних компетенцій учнів ЗЗСО.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Антонов Є.В. Підготовка майбутнього вчителя інформатики до гейміфікації освітнього процесу основної школи: Доктор філософії: спец.. 011 – Освітні, педагогічні науки; Житомирський державний університет імені Івана Франка. Житомир, 2024. 270 с. URL: http://eprints.zu.edu.ua/39267/1/dys-Antonov.pdf (дата звернення: 13.10.25).

2. Бойцова М. П., Болтач С. В. Гейміфікація в освіті. *Комп'ютерні ігри та мультимедіа як інноваційний підхід до комунікації*: матеріали І Всеукр. наук.-техн. конф. молодих вчених, аспірантів та студентів, Одеса, 25–26 берез. 2021 р. / ред. С. В. Котлик; орг. ком.: Б.В. Єгоров (голова) та ін. Одеса: ОНАХТ, 2021. С. 9–10. URL: https://card-file.ontu.edu.ua/items/39512eaf-becd-4eb8-92a5-5216d1026e8f (дата звернення: 19.10.25).

3. Будулатій Л.М. Формування ключових компетентностей учнів на уроках української мови та літератури за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій. *Методика викладання української мови в сучасній*

школі: теорія та практика: всеукраїнська науково-практична конференція, м. Харків (31 березня 2020 р.), 2020.

4. Гавриліна В.В. Гейміфікація як засіб підвищення мотивації учнів до навчання. URL: https://www.classtime.com/blog/heymifikatsiya-zasib-pidvyshchennya-motyvatsiyi/ (дата звернення: 28.01.2025).

5. Гейко О.П. Використання інноваційно-комунікаційних технологій в освіті. 2019. URL: https://naurok.com.ua/stattya-vikoristannya-innovaciyno-komunikaciynih-tehnologiy-v-osviti-88619.html (дата звернення: 09.03.2025).

6. Гейміфікація занять: кращі інструменти для вчителів. 2023 р. URL: https://znayshov.com/News/Details/heimifikatsiia_zaniat_krashchi_instrumenty_dlia_vchyteliv (дата звернення: 28.01.2025).

7. Гейміфікація у навчанні: як перетворити урок на гру. 2021. URL: https://buki.com.ua/news/scho-take-geimifikatsiia/ (дата звернення: 22.01.2025).

8. Гончаров А. Що таке гейміфікація в освіті: ефективність – Bestclevers. 2024 р. URL: https://www.bestcleverslms.com/piznavalne/shcho-take-heymifikatsiya-v-osviti/ (дата звернення: 28.01.2025).

9. Готько О., Чайковська О. Інформаційно-комунікаційні технології – як сучасний засіб навчання в освіті. *Молодь і ринок*, 2015. № 4. С. 130–134. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mir_2015_4_28 (дата звернення: 29.03.2025).

10. Грищенко О.А Педагогічні технології та інновації як показник педагогічної майстерності. Професійно-творча самореалізація майбутнього педагога в інноваційній освіті: монографія / відп. ред. М.О. Лазарєв. Суми: СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2013. С. 27-44. URL: https://core.ac.uk/download/pdf/32306372.pdf (дата звернення: 23.04.2025).

11. Дегтярьова Г.А. Засоби інформаційно-комунікаційних технологій для розвитку ІК-компетентності вчителів філологічних дисциплін. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2016. Том 56. № 6. С. 107–120. URL: https://journal.iitta.gov.ua/index.php/itlt/article/view/1442/1099 (дата звернення: 22.04.2025).

12. Зощук Л.М. Розвиток критичного мислення та медіаграмотності на уроках української мови та літератури: технології аналізу текстів, робота з фейковими новинами та інтерпретація художніх творів у сучасному контексті, 2025. URL: https://vseosvita.ua/library/ctattia-rozvytok-krytychnoho-myslennia-ta-mediahramotnosti-na-urokakh-ukrainskoi-movy-ta-literatury-tekhnolohii-analizu-tekstiv-robota-z-feikovymy-nov-923384.html (дата звернення: 16.05.2025).

13. Ігрові методи у навчанні: інноваційні підходи та переваги 2024 р. URL: https://mindscope.biz.ua/igrovi-metody-u-navchanni-innovaczijni-pidhody-ta-perevagy/ (дата звернення: 19.01.2025).

14. Ісаєва О.О. Креолізований текст на уроках світової літератури як фактор активізації читацької діяльності, 2014. URL: http://media.ippo.kubg.edu.ua/wp-content/uploads/2014/08/isaeva_kreolizovanyj_tekst.doc (дата звернення: 22.04.2025).

15. Кричун Л. П., Нестеренко Т. А. (2024). До питання гейміфікації на уроках української мови. *Наукові записки*. Серія: Філологічні науки, (211), 58–62. URL: https://doi.org/10.32782/2522-4077-2024-211-8

16. Кулаков Є., Радченко Л. Гра як спосіб кращого засвоєння навчального матеріалу. 2020. URL: https://naurok.com.ua/gra-yak-sposib-kraschogo-zasvo-nnya-navchalnogo-materialu-185853.html (дата звернення: 23.04.2025).

17. Кучерук О.А., Караман С.О., Караман О.В., Віннікова Н.М. Використання ІКТ для формування фахових компетентностей у майбутніх учителів української мови і літератури. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2019. Т. 71, № 3. С. 196–214. URL: https://journal.iitta.gov.ua/index.php/itlt/article/view/2814/1496 (дата звернення: 12.04.2025).

18. Мошкова Н.В., Алєксєєва Г.М., Горбатюк Л.В., Кравченко Н.В., Кортез Х.І. Гейміфікація як один із трендів сучасної освіти. *Молодь і ринок*: науково-педагогічний журнал. 2024. № 4 (224). С. 82–87. URL: https://dspace.bdpu.org.ua/items/de9cd5bf-76df-487b-8cd2-e4a9b5b113e7 (дата звернення: 21.10.25).

19. Несенюк О.А. Гейміфікація в освіті. Використання QR-кодів в освітньому процесі: навч.-метод. посібн. / Житомир, 2021. 31 с. URL: https://nmc.zt.ua/wp-content/uploads/2022/09/%D0%93%D0%B5%D0%B9%D0%BC%D1%96%D1%84%D1%96%D0%BA%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F-%D0%B2-%D0%BE%D1%81%D0%B2%D1%96%D1%82%D1%96.pdf (дата звернення: 07.05.2025).

20. Нехаєнко К.О., Кривонос О. М. Гейміфікація в освіті: інноваційний підхід до залучення та мотивації учнів. *Комп'ютерні ігри та мультимедіа як інноваційний підхід до комунікації.* Матеріали ІІІ Всеукраїнської науково-технічної конференції молодих вчених, аспірантів і студентів, Одеса, 28–29 жовтня 2023 р. Одеса, Видавництво ОНТУ, 2023 р. URL: http://eprints.zu.edu.ua/38059/ (дата звернення: 21.01.2025).

21. Олійник А.А. Використання ІКТ на уроках мови та літератури як засіб зацікавлення учнів. 2014–2015. URL: https://naurok.com.ua/vikoristannya-ikt-na-urokah-movi-ta-literaturi-yak-zasib-zacikavlennya-uchniv-20909.html (дата звернення: 04.02.2025).

22. Освітній проект «На Урок» для вчителів. URL: https://naurok.com.ua/ (дата звернення: 23.11.2024).

23. Панченко А. Гейміфікація та ігрове навчання: у чому різниця та як використовувати? 2021 р. URL: https://budni.robota.ua/expert-thoughts/geymifikatsiya-ta-igrove-navchannya-u-chomu-riznitsya-ta-yak-vikoristovuvati (дата звернення: 25.01.2025).

24. Паньків Г.В. Презентація «Цифрові інструменти на уроках музичного мистецтва». 2023. URL: https://naurok.com.ua/prezentaciya-cifrovi-instrumenti-na-urokah-muzichnogo-mistectva-378485.html (дата звернення: 04.05.2025).

25. Підгорна А. Відмінності між гейміфікацією й ігровим навчанням. 2023. URL: https://arbook.info/vidminnosti-mizh-gejmifikacziyeyu-j-igrovim-navchannyam/ (дата звернення: 28.01.2025).

26. Черемісова Н. Цифрові інструменти для розвитку критичного мислення на уроках української мови та літератури. 2024. URL: https://znayshov.com/News/Details/tsyfrovi_instrumenty_dlia_rozvytku_krytychnoho_myslennia_na_urokakh_ukrainskoi_movy_ta_literatury (дата звернення: 22.03.2025).

27. Що таке Всеосвіта. URL: https://vseosvita.ua/blogs/shcho-take-vseosvita-99940.html (дата звернення: 23.04.2025).

28. Ющенко В. Доцільність застосування ІКТ на заняттях української мови та літератури: теорія, практика, досвід. *Українська мова і література в школі*: науково-методичний збірник, 2021. № 70. С. 31–33. URL: https://znayshov.com/FR/11033/702021-31-34.pdf (дата звернення: 29.03.2025).

29. Яковенко Л.М. Інноваційні підходи до формування критичного мислення на уроках української мови та літератури, 2025. URL: https://vseosvita.ua/library/innovatsiini-pidkhody-do-formuvannia-krytychnoho-myslennia-na-urokakh-ukrainskoi-movy-ta-literatury-929819.html (дата звернення: 16.05.2025).

30. SEO для великого освітнього порталу Naurok.com.ua. URL: https://livepage.ua/cases/naurok-case-study.html (дата звернення: 09.04.2025).

31. Wordwall – навчальні ресурси. URL: https://wordwall.net/uk-ca/community/wordwall (дата звернення: 23.04.2025).

Дата першого надходження рукопису до видання: 21.11.2025
Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 19.12.2025
Дата публікації: 31.12.2025

УДК 81’42:808.5
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2025.44.1.2

ПЕРСУАЗИВНІСТЬ У СУЧАСНОМУ МОВОЗНАВСТВІ: РИТОРИЧНИЙ ТА АРГУМЕНТАТИВНИЙ ВИМІРИ

PERSUASIVENESS IN MODERN LINGUISTICS: RHETORICAL AND ARGUMENTATIVE DIMENSIONS

Бортун К.О.,
orcid.org/0000-0003-1223-347X
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри мовної підготовки
Навчально-наукового інституту права та психології Національної академії внутрішніх справ

У статті здійснено комплексне теоретико-лінгвістичне осмислення категорії персуазивності як одного з ключових параметрів сучасної комунікативної взаємодії. Теоретичним підґрунтям статті слугують класичні положення риторичної теорії, насамперед концепція Аристотеля, який заклав основу аналізу переконання через тріаду етос – логос – пафос. У роботі показано, що ці категорії не втратили своєї наукової релевантності, а навпаки, зазнали суттєвої трансформації та адаптації до сучасних комунікативних умов. У сучасному мовознавстві персуазивність виходить за межі суто риторичної проблематики й постає як міждисциплінарне поняття, що поєднує інструменти аргументації, емоційного впливу та авторської самопрезентації.

Особливу увагу в статті приділено аналізу етосу як комунікативної категорії, що забезпечує довіру до мовця або автора тексту. Етос потрактовано як сукупність мовних, стилістичних і прагматичних засобів, за допомогою яких автор формує власну комунікативну репутацію, демонструє компетентність, етичність і надійність. Показано, що в науковому дискурсі етос реалізовано через чітке дотримання академічних стандартів, коректне використання джерел, логічну послідовність викладу та коректну самопрезентацію дослідника як експерта в певній галузі знань. Наголошено, що ефективний етос є передумовою сприйняття аргументів і переважно визначає успішність персуазивного впливу.

У роботі доведено, що ефективна персуазивність ґрунтована на синергії етосу, логосу та пафосу, які функціюрогпрблють не ізольовано, а у взаємодії. Саме комплексне поєднання раціональних і емоційних важелів впливу забезпечує здатність дискурсу не лише інформувати, а й формувати установки, змінювати ставлення та мотивувати до дії. Яку розглянуто як процес подолання когнітивного та емоційного опору реципієнта, що реалізується через адаптацію аргументації до очікувань, потреб і цінностей аудиторії.

Ключові слова: персуазивність, риторика, аргументація, етос, логос, пафос, авторський логотип, переконувальний дискурс, лінгвопрагматика, мовленнєвий вплив.

The article provides a comprehensive theoretical and linguistic analysis of the category of persuasiveness as one of the key parameters of modern communicative interaction. The theoretical basis of the article is provided by the classical principles of rhetorical theory, primarily Aristotle’s concept, which laid the foundation for the analysis of persuasion through the triad of ethos, logos, and pathos. The work shows that these categories have not lost their scientific relevance, but, on the contrary, have undergone significant transformation and adaptation to modern communicative conditions. In modern linguistics, persuasiveness goes beyond purely rhetorical issues and emerges as an interdisciplinary concept that combines the tools of argumentation, emotional influence, and authorial self-presentation.

The article pays particular attention to the analysis of ethos as a communicative category that ensures trust in the speaker or author of the text. Ethos is interpreted as a set of linguistic, stylistic and pragmatic means by which the author forms their own communicative reputation and demonstrates competence, ethics and reliability. It is shown that in scientific discourse, ethos is realised through strict adherence to academic standards, correct use of sources, logical sequence of presentation, and correct self-presentation of the researcher as an expert in a particular field of knowledge. It is emphasised that effective ethos is a prerequisite for the perception of arguments and largely determines the success of persuasive influence.

The work proves that effective persuasiveness is based on the synergy of ethos, logos and pathos, which function not in isolation but in interaction. It is the complex combination of rational and emotional levers of influence that ensures the ability of discourse not only to inform, but also to shape attitudes, change attitudes and motivate action. This is considered as a process of overcoming the cognitive and emotional resistance of the recipient, which is realised through the adaptation of argumentation to the expectations, needs and values of the audience.

Key words: persuasiveness, rhetoric, argumentation, ethos, logos, pathos, author’s logo, persuasive discourse, linguopragmatics, speech influence.

Постановка проблеми. У сучасному філологічній думці персуазивність постає однією з ключових категорій аналізу мовленнєвої діяльності, оскільки саме вона забезпечує здатність дискурсу впливати на когнітивні, емоційні та поведінкові установки адресата. В умовах інтенсифікації публічної, політичної, наукової і медійної комунікації зростає потреба в осмисленні механізмів переконання, що реалізуються через мовні, риторичні та прагматичні інструменти.

Традиційно витоки наукового осмислення персуазивності пов'язують із риторичною концепцією Аристотеля, який визначив етос, логос і пафос як універсальні апелятивні модуси переконання. Водночас сучасні лінгвістичні та міждисциплінарні студії демонструють, що персуазивний вплив виходить за межі класичної риторики й набуває складної багаторівневої структури, інтегруючи раціональні аргументативні схеми, емоційні стратегії впливу та авторську комунікативну репутацію.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема персуазивності є об'єктом пильної уваги науковців у царині лінгвістики, риторики, психології та комунікації. Аналіз джерельної бази засвідчує, що сучасна наука розглядає цю дефініцію як багатоаспектний феномен, що охоплює риторичні, логічні й психолінгвістичні механізми впливу.

Фундаментальне підґрунтя для вивчення переконання закладено у працях класиків та модерних дослідників риторики. Безумовним орієнтиром постає спадщина Аристотеля, який виокремив тріаду «етос – логос – пафос» як основу переконувальної комунікації. У сучасному науковому дискурсі ці категорії набувають нового прочитання: J. Knape розглядає цей процес як «невимушений примус» та основу соціальних зв'язків, аналізуючи його як фундамент соціальної взаємодії. J. Kopperschmidt досліджує загальну риторику як теорію персуазивної комунікації. K. Burke акцентує увагу на мотиваційному аспекті риторики, зокрема на використанні «божественних термінів» як емоційних «козирів», що апелюють до цінностей аудиторії. Ch. Perelman і L. Olbrechts-Tyteca у своїй «Новій риториці» переосмислили аргументацію як процес адаптації до аудиторії.

Значний внесок у прикладний аналіз риторичних модусів зробили західні науковці, які адаптують класичні категорії до сучасних комунікативних потреб: L. Varpio детально аналізує використання риторичних звернень для підвищення переконливості, наголошуючи на важливості «авторського логотипу» (логічної архітектоніки тексту) та маркерів-підказок, що забезпечують ясність аргументації. M. Baker досліджує три модуси переконання, вказуючи, що етос особливо важливий для реляційних повідомлень, а ефективний емоційний заклик (пафос) базований на аналізі потреб аудиторії.

Проблематика аргументації та логіки впливу Окремий пласт досліджень присвячено логіко-аргументативним аспектам персуазивності, де переконання розглядається крізь призму раціональності: K. Bayer розробляє класифікацію аргументації, виокремлюючи просту та розгорнуту форми, де остання включає докази, приклади та висновки. R.H. Johnson та J.A. Blair розвивають ідеї неформальної логіки, визначаючи мету аргументації як «раціональну персуазивність», що досягнуто шляхом наведення доказів. J. Corbin та A. Strauss підкреслюють, що персуазивна комунікація спрямована на трансформацію ментальних установок та поведінки реципієнта.

Українські мовознавці активно досліджують мовні засоби реалізації персуазивності в різних типах дискурсу: О.В. Бабире аналізує персуазивні та маніпулятивні стратегії в англомовній екологічній комунікації, виділяючи тактики самопрезентації та формування позитивного іміджу. О.М. Красненко вивчає лінгвопрагматичні засоби персуазивності у французькій мові на матеріалі текстів із міжнародних відносин. Н.С. Стрельченко розглядає мовленнєві акти (зокрема, ехо-питання) в англійському розмовному дискурсі як інструмент впливу. Окремі аспекти персуазивності в політичній рекламі та газетному дискурсі висвітлено у працях С. В. Дружбяк та Ю. П. Маслової, а роль імперативу як засобу навіювання досліджувала К. О. Бортун.

Попри значний науковий доробок, у сучасному мовознавстві постає актуальним питання комплексного аналізу взаємодії етосу, логосу та пафосу як єдиної аргументаційної системи, що забезпечує синергію раціонального та емоційного впливу в тексті.

Постановка завдання. Метою статті є теоретичне осмислення персуазивності як риторико-лінгвістичної категорії та аналіз механізмів її реалізації в дискурсі крізь призму етосу, логосу й пафосу. Досягнення поставленої мети передбачає розв'язання таких завдань: окреслити еволюцію поняття персуазивності в риторичній та лінгвістичній традиції; проаналізувати функційну специфіку етосу, логосу та пафосу в структурі переконувального висловлення; визначити роль аргументації та авторського логотипу в посиленні персуазивної сили тексту.

Виклад основного матеріалу. Уперше дефініцію «персуазивність» було закарбовано у риторичній думці Аристотелем [8, с. 72]. Він вивчав риторику аналітично, досліджуючи всі засоби переконання, доступні в тій чи іншій ситуації. Аристотель виокремив три заклики, які є наскрізними в усіх актах переконання: етос, логос і пафос. Перше зосереджене на авторі, друге – на аргументі, третій – на читача чи слухача. Разом

вони створюють ефективний шлейф персуазивності, а отже, можуть бути використані для того, щоб переконливо донести сенс своєї інтенції [13, с. 207].

Аристотель припустив, що будь-яка усна чи письмова комунікація, що спрямована на інтенцію персуазивності, а те, якою мірою ми спиратимемося на кожен із цих елементів, залежатиме від ситуації. Щоб досягти бажаного результату комунікації, нам потрібно отримати правильне поєднання етосу, авторського логотипу та пафосу [5].

M. Baker наголошує, що для Арістотеля були важливими є три основні фактори: 1. Наше повідомлення має бути якісним, визнавати потреби та мотивації аудиторії, містити всі необхідні факти, було змістовним, чітким, логічним, водночас уникати необережних помилок, бути чесним та етичним. 2. Аудиторія має сприйняти мовця як комунікатора, спілкування має бути впевненим, впливовим, відповідати темі, бути підготовленим, мати контакт із аудиторією. Важливим є те, що предмет; бути добре підготовленим; налагодити взаєморозуміння з аудиторією. 3. Мовна репутація має бути залежна від змістової канви повідомлення (покликання на авторитетні джерела, інтенцію персуазивності) [5].

Етос¬це заклик, сфокусований на письменнику. Він є доцільним до характеру автора, зокрема до його авторитетність і надійність. Читач повинен бути переконаний, що автор є авторитетом і заслуговує на увагу. У наукових дослідженнях авторка має зарекомендувати себе як ретельна та експертного дослідника. Отже, авторський етос значною мірою полягає у використанні добре обґрунтованих і виправданих дослідницьких методологій та методів дослідження. Але довіру до автора можна зміцнити за допомогою низки риторичних прийомів, зокрема подібності та поваги [5].

Етос є переконанням крізь призму довіри до мовця. Адже, те, як нас сприймають, має дуже сильний вплив на те, чи вдасться нам переконати одержувача повідомлення. Якщо аудиторія не переконана в тому про що ідеться, то навряд чи на неї вплинуть наші аргументи. Етос – це достовірність або надійність, яку ми встановлюємо в нашій комунікації. Це ступінь, до якого нас сприймають як етичних, правдоподібними, надійними, компетентними, відповідальними та щирими. І хоча етос мовця є важливим для більшості слухачів, він особливо важливий для реляційних повідомлень, спрямованих на встановлення доброзичливості та побудову стосунків [5].

L. Varpio наголошує, що подібність апелює до схожості між автором і читачем, щоб створити відчуття взаємної ідентифікації. Використовуючи займенники на кшталт «ми» і «нас», автор посилює спільність із читачем і таким чином заохочує почуття згуртованості та спільноти. Варто наголосити, що читачі чи слухачі відчувають повагу, з якою автори описує ті чи інші події чи постаті. Адже грубі, недоброзичливі висловлення ніколи не отримують позитивного схвалення, надають негативний ореол авторові. Саме встановлення подібності й повага допомагають утвердити етос автору [13, с. 208].

Логос – це риторичне звернення, яке фокусується на аргументі, представленому автором. Це апеляція до раціональності, що посилений на ясності й логічній цілісність аргументу. Логос насамперед вкорінений у міркуваннях, які пов'язують різні елементи аргументації висловлення разом. Авторам варто витратити час на визначення передумов своїх аргументів і того, як вони логічно призводять до висновків, уникаючи поширених помилок у міркуваннях [13, с. 208].

Логос репрезентований інтенцією переконання крізь призму аргументації, що базованої на доказах. Більшість комунікацій вимагають від нас логічності та «раціональності». Логос належить до загальної логічності та послідовності повідомлення. Апеляція до логіки необхідна там, де факти чи процеси є надзвичайно важливими. Повідомлення, що мають на меті переконати, потребують чітких тверджень, підкріплених переконливими доказами: фактами, статистичними даними, статистикою, фактами доказами: фактами, статистикою, прикладами, думкою експертів, аналогіями, анекдотами тощо [5].

Однак, логос вміщено не лише в логіці самого аргументу. Логосу досягнуто лише тоді, коли читач або слухач здатен слідувати логіці автора. Для того, щоб допомогти читачеві зрозуміти логічний аргумент, представлений у тезі, автори можуть використовувати підказки. Підказки часто здійснені за допомогою слів (*наприклад, спочатку, далі, зокрема, альтернативно, також, отже,* тощо) і словосполучень (наприклад, *як результат, і все ж таки, наприклад, на закінчення* тощо), які допомагають читачеві стежити за ходом міркувань, що наявні у висловленні. Такі підказки вказують читачеві чи слухачеві на структуру майбутнього аргументу, на якій стадії аргументації він перебуває в даний момент і/або на що він може очікувати далі [9].

Наприкінці вступу це речення пропонує читачеві карту того, як буде розвиватися аргументація в дії. Тепер читач або слухач може очікувати, що в тексті буде розглянуто кожне з цих

питань саме в такому порядку. Автор може вдаватися до масштабних підказок, зокрема підзаголовків, пунктів або підпунктів тощо, щоб організувати чи спростити зчитування даних, інформаційних інтенцій, пов'язаних із кожним із них. Для цього автор можу використовувати дрібні терміни та фрази-покажчики (*тобто, однак, на відміну від, на додаток, зрештою* тощо), щоб допомогти читачеві простежити за розвитком аргументів, представлених у текстовому зрізі [13, с. 209].

Водночас L. Varpio застерігає, щоб автори неодмінно використовували свої «вказівники». Інакше текст втратить свою логічну архітектоніку, зазнають послаблення «логотипи», що зміцнюють вашу тезу. Наприклад, як би ви не вказували на контрастну чи суперечливу ідею. Якщо автор використовує неправильну підказку, сенс речення розпадається на частини, так само як і логотипи [13, с. 208].

Під авторським логотипом ми розуміємо організовану мовну конструкцію, яка є інструментом для передачі авторської думки, що створює зв'язок між ідеями, забезпечуючи ясність і логічність викладу, що сприяє правильному сприйняттю змісту читачем або слухачем і спонукає його до самостійного осмислення поданої інформації [7, с. 173].

Поняття «авторський логотип» можна тлумачити як структурну чи змістову форму викладу, що забезпечує логічність, послідовність та зрозумілість аргументації. Логотип формує основну ідею або концепцію, яка завдяки точним і чітким підказкам спрямовує читача до правильного розуміння думки автора і дозволяє йому дійти власних висновків [2, с. 66].

Пафос – це риторичне звернення, яке фокусується на читачеві. Пафос зараховуємо до емоцій, які викликаються у читача під час вивчення тексту чи тези. Автор повинен прагнути до того, щоб викликати певні емоційні реакції у авторській інтенції. Дійсно, автор має переконати читача, що аргумент є важливим і вартим уваги читача чи слухача. Це є апеляцією до емоцій читача. Важливим у цьому контексті є заголовки, які є візитівкою змісту вашого тексту. Він має привернути увагу читачів чи слухачів і викликати бажання вивчити авторську тезу. Саме тут реалізовано пафос, який з самого початку має привернути читача до першого слова назви [11, с. 56].

Пафос є переконанням, реалізованим крізь звернення до емоцій аудиторії. Це апеляція до персуазивності, що містить шлейф почуттів та емоцій аудиторії. Саме це змушує слухачів не просто емоційно реагувати, але й ідентифікувати себе з точкою зору комунікатора.

Емоційний вимір присутній у більшості ситуацій: подекуди спілкування може бути емоційно забарвленими, інколи – більш нейтральними. Там, де логічні аргументи не спрацьовують, емоції часто мають силу мотивувати людей до відповіді. Розуміння того, які емоції слід задіяти, а яких слід уникати, є одним з найважливіших аспектів комунікаційної стратегії. Найпростіший спосіб визначити найефективніший емоційний заклик – проаналізувати потреби та занепокоєння аудиторії [12].

Ще одним риторичним прийомом, який є вектором реалізації персуазивності, що апелює до емоційного шлейфу читачів є, на думку K. Burke стратегічне використання божественних термінів [8, с. 72]. Авторка такі лексеми вважає «вершиною мотивації», що втілюють характеристики, які фундаментально оцінені людьми, називаючи їх емоційними козирями. Такі поняття, як свобода, справедливість і обов'язок, апелюють до спільних людських цінностей, козиряючи суперечливими почуттями. Тобто такі слова збільшують емоційну привабливість нашої тези.

Важливо не переборщити з пафосом у текстовій частині, адже читачі є кмітливими, які легко розпізнають емоційне перебільшення. Адже таке може викликати у читача чи слухача почуття відмови, несприйняття чи відторгнення. Тому замість переконання, автор його відштовхує. Варто наголосити, що інформація не може існувати як така, само автор має її пояснити, розтлумачити для своєї аудиторії. Саме тут діє механізм персуазивності, щоб саме ці пропозиції, аргументи були прийняті. Саме етос, логос і пафос можуть суттєво посилити переконливості авторської думки [13, с. 210].

Короткотривалу комунікативну мету, консенсусу можна досягнути тоді, коли зрештою всі прийняли думку оратора з обговорюваного питання. Довгострокова мета полягає в закріпленні цієї думки як установки серед партнерів щодо комунікації. Тому метою риторики завжди є асиміляція партнерів із комунікації, спочатку на когнітивному рівні, а потім і на поведінковому.

У політичному дискурсі переконання допомагає змінювати думки, ставлення та поведінку. На цьому етапі переконання ще досягло своєї мети, адже останньою інстанцією є системний соціальний зв'язок. Зокрема лідери думок свою діяльність перетворюють на інтенсивні важилі впливу, а за допомогою «голосу» ЗМІ прагнуть утримати прихильність і підтримку мас [14].

Сам процес переконання передбачає подолання ментального й емоціонального опору реципієнта, з урахуванням фактичних і емоційного опорів. На персуазивність впливають симпатія та статус, які є важливими характеристиками ораторами. Вони є орієнтованими на почуття слухача, ввести його в певний емоційний стан [14].

Дійсно, фактичні докази (логоси) ґрунтовані на інтелекті оратора чи промовця, а також спрямовані на розум слухача. Саме вони мають поінформувати реципієнта, трансформувати його думку. Важливого значення в цьому набуває аргументації, функційна природа, якої має привести адресата аргументу до визнання тези, щоб спрямувати його до визнання істинності чи прийняття тези. Ця функція аргументації є «раціональним переконанням» [1, с. 5].

Її особливістю постає те, що він надає адресату матеріал, за допомогою якого адресат може бути переконаним у істинності чи прийнятті цієї тези. Варто наголосити, що аргументатор прагне переконати адресата, щоб якось змусити його прийняти тезу. Аргументатор тут виконує функцію сервісу, обслуговування: він надає йому щось, за допомогою чого він може отримати зворотню відповідь [6, с. 9].

Висновки. Отже, узагальнюючи викладене, можемо констатувати, що персуазивність у сучасному науковому дискурсі постає як складний інтеграційний феномен, який базується на синергії раціональних та емоційних важелів впливу. Успішна реалізація цієї інтенції залежить від комплексної взаємодії логічної архітектоніки тексту та психологічних механізмів впливу на підсвідомість адресата.

Ключовим інструментом «раціональної персуазивності» виступає аргументація, яка трансформує комунікативний акт у процес доведення істинності та доцільності певної концепції. Як засвідчив аналіз, ефективність переконання значною мірою залежить від типу обраної аргументації: проста аргументація (або ентимема) спирається на «негласні правила виведення» і є ефективною за умови наявності спільного когнітивного контексту в учасників комунікації. Під розгорнутою (розширеною) аргументацією передбачаємо наявність необхідної у публічному дискурсі, де неможливе повторне прослуховування. Вона включає не лише тезу й аргумент, але й докази, приклади та чіткі висновки, що допомагають аудиторії прийняти позицію автора.

З позицій лінгвопрагматики та теорії мовленнєвих актів, аргументація розглядається як специфічний вид діяльності, спрямований на трансформацію ментального простору реципієнта та мотивування його до зміни поведінки або певних посткомунікативних дій. Практична реалізація персуазивних стратегій, зокрема в англомовній комунікації, здійснюється через модифікацію іллокутивної сили висловлення. До основних механізмів досягнення цього ефекту належать інтенсифікація (згущення впливу) та модерація (пом'якшення приписів), які реалізуються через тактики самопрезентації, формування позитивного іміджу та дискредитації позиції опонента.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бабире О.В. Персуазивні і маніпулятивні стратегії англомовної комунікації з екотематики. автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04 – германські мови. Київ, 2014. С. 14−15.

2. Бортун К.О. Транспозиційні особливості імперативa у сфері способово-темпоральних форм (на матеріалі української мови). *Одеський лінгвістичний вісник : Науково-практичний журнал*. 2017. № 9. Т. 2. С. 65–69.

3. Бортун К.О. Імператив як джерело навіювання та засіб реалізації сугестивних тактик у висловленні. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського Серія: Філологія. Журналістика*. Т. 33 (72). № 1. Ч. 1. 2022. С. 1–7. DOI https://doi.org/10.32838/2710-4656/2022.1-1/01

4. Маслова Ю.П. Персуазивність газетного дискурсу сучасної України воєнного періоду. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог: Вид-во НаУОА, 2023. Вип. 18(86). С. 33–36.

5. Baker Mike Aristotle's Three Modes of Persuasion. Department of Management Studies. Aalto University School of Business. *Macmillan Publishers Limited.* Palgrave, London. 1995 URL: https://www.studocu.com/row/document/kabul-university/philo sophy-and-novel/1-aristotles-three-modes-of-persuasion/52612201 (дата звернення: 20.12.2025).

6. Bayer K. Argument und Argumentation. *Logische Grundlagen der Argumentationsanalyse*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 2007. 246 p.

7. Bortun, K., Chekaliuk, V., Kravchenko, O., et al., 2024. Detection of Typical Aggressive Lexical Markers through Authorisation of Publicistic Texts. *Forum for Linguistic Studies*. 6(6): 172–183. DOI: https://doi.org/10.30564/fls.v6i6.7051

8. Burke K. A rhetoric of motives. Berkley: University of California Press; 1969. 356 p.

9. Devito, Joseph A. The Essential Elements of Public Speaking. Fifth Edition. *Pearson.* URL: https://www.amazon.com/Essential-Elements-Public-Speaking-Mycomm unicat ionlab/dp/0205946283 (дата звернення: 20.12.2025).

10. Knape J. Persuasion. Historisches Wörterbuch der Rhetorik. – Tübingen: *Niemeyer Verlag*, 2003. Bd. 6. Sp. 876-907.

11.Knape J. Zwangloser Zwang. Der Persuasions-Prozeß als Grundlage sozialer *Bindung Von der Kunst der Rede und Beredsamkeit*. Tübingen, 1998. P. 13. 54–69.

12. Kopperschmidt J. Allgemeine Rhetorik: Einführung in die Theorie der persuasiven Kommunikation. Berlin / Köln / Mainz: W. Kohlhammer Verlag, 1976. 220 c.

13. Lara Varpio Using rhetorical appeals to credibility, logic, and emotions to increase your persuasiveness authors. *Perspectives on Medical Education*. 2018. 7 (3). 207–210. DOI: 10.1007/S40037-018-0420-2

14. Ueding G., Steinbrink B. Grundriß der Rhetorik. *Geschichte Technik Methode*. Stuttgart, 1994. 419 p.

Дата першого надходження рукопису до видання: 20.11.2025
Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 19.12.2025
Дата публікації: 31.12.2025

УДК 811.16’373.23’373.6
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2025.44.1.3

БОРЕЙКО: ЕТИМОЛОГІЯ АНТРОПОНІМА НА ТЛІ БАЛТО-СЛОВЯНСЬКОЇ МОВНОЇ ВЗАЄМОДІЇ

BOREIKO: THE ETYMOLOGY OF THE ANTHROPONYM AGAINST THE BACKGROUND OF BALTO-SLAVIC LANGUAGE INTERACTION

Вакулич М.І.,
orcid.org/0000-0002-1429-8237
молодший науковий співробітник відділу романських, германських та балтійських мов Інституту мовознавства імені О.О. Потебні Національної академії наук України

Дослідження питання взаємодії між балтійськими і слов’янськими мовами має тривалу історію, але досі не вирішене остаточно. І сьогодні актуальним є вивчення балтійських елементів в онімії слов’янських мов, що дозволяє з’ясувати кількість і роль іншомовних елементів серед власних назв, уточнити територіальну і часову локалізацію балто-слов’янських етномовних контактів, відновити втрачені апелятиви і т. д. Найбільш складними є випадки, коли походження оніма однаково успішно можна пояснити і на матеріалі балтійських, і на матеріалі слов’янських мов. Такі назви варто кваліфікувати як «двовалентні».

У статті увагу зосереджено на аналізі етимології антропоніма *Борейко*, який знаходиться «на перетині» балтійського і слов’янського ономастиконів. Власна назва зустрічається із XVI ст. до кінця XVIII ст. у різноманітних документах для іменування представників волинського щляхетського роду Борейків-Кнерутських. Розглянуто різні версії походження пропріатива: і як суфіксальне утворення від автохтонного слов’янського композита (д.-р. *Борислав*ъ, болг. *Боривой*, схв. *Želibor*, ч. *Čstibor*), і як похідну від скороченого давнього балтійського двоосновного імені (лит. *Barkintas*, *Bargaila*, *Barvydas; Daubaras*, *Kybaras*, *Liaubaras*). Антропоніми, представлені в обох (слов’янській і балтійській) мовних групах (укр. *Борейко*, біл. *Барэйка*, пол. *Borejko* / лит. *Bareika*, прус. *Bareyke*), пояснено через вихідні дієслова, що, за висновками етимологів, є близькими відповідниками (псл. *barti* ‘боротися, битися, мірятися силами’ / лит. *barti* ‘забороняти, звинувачувати, сварити’, лит. *bartis* ‘сваритися’; лтс. *bart* ‘сварити’). Вже не раз науковцями було зауважено, що при дослідженні балто-слов’янських мовних стосунків важливо аналізувати не лише лексику, а й словотвірні засоби. У статті наголошено на важливій ролі твірних афіксів (слов.: **-ej-* + **-ьko* < і.-є. **-ko-*; балт.: **-iko* / **-eiko* < і.-є. **-ko-*), які, маючи спільне індоєвропейське походження, по-різному розвивалися, але нині набули омонімних форм – *-ейк-* / *-еік-*. Дослідження антропоніма *Борейко* має відбуватися під кутом зору тісних взаємозв’язків слов’янської і балтійської груп мов.

Ключові слова: антропонім, композит, суфікс, етимологія, балтійські мови, слов’янські мови.

The study of the relationship between Baltic and Slavic languages has a long history, but it has not yet been definitively resolved. And today, the study of Baltic elements in the onymy of Slavic languages is relevant, which allows us to clarify the number and role of foreign language elements among proper names, clarify the territorial and temporal localization of Balto-Slavic ethnolinguistic contacts, restore lost appellatives, etc. The most difficult cases are those where the origin of an onyme is equally successfully explained using material from both Baltic and Slavic languages. Such names can be classified as “bivalent”.

The article focuses on analyzing the etymology of the anthroponym *Boreiko*, which lies “at the intersection” of the Baltic and Slavic onomastic systems. The proper name is found from the 16th century to the end of the 18th century in various documents for naming representatives of the Volyn noble family of the Boreyki-Knerutskys. Various versions of the origin of this proper name are examined both as a suffixal formation derived from an autochthonous Slavic compound (ORu. *Борислав*ъ, Bulg. *Боривой*, SCr. *Želibor*, Cz. *Čstibor*) and as a derivative of a shortened Old Baltic two-stem name (Lith. *Barkintas*, *Bargaila*, *Barvydas; Daubaras*, *Kybaras*, *Liaubaras*). The anthroponyms, attested in both language groups (Slavic and Baltic) (Ukr. *Boreiko*, Bel. *Барэйка*, Pl. *Borejko* / Lith. *Bareika*, OPr. *Bareyke*), are explained through root verbs that, according to etymologists, are close equivalents (PSl. *barti* ‘to fight, to battle, to contest strength’ / Lith. *barti* ‘to forbid, to accuse, to scold’, Lith. *bartis* ‘to quarrel’; Latv. *bart* ‘to scold’). Scientists have repeatedly noted that when studying Balto-Slavic language relations, it is important to analyze not only vocabulary, but also word-formation devices. The article emphasizes the significant role of the formative affixes (Sl.: **-ej-* + **-ьko* < IE. **-ko-*; Balt.: **-iko* / **-eiko* < IE. **-ko*), which share a common Indo-European origin and developed differently, but have now acquired homonymous forms *-ейк-* / *-еік-*. The study of the anthroponym *Boreiko* must be conducted from the perspective of the close interrelations between the Slavic and Baltic language groups.

Key words: anthroponym, compound, suffix, etymology, Baltic languages, Slavic languages.

Постановка проблеми. Дослідження балтійських елементів в онімії слов’янських мов мають тривалу історію, але проблема досі лишається дискусійною і неоднозначною. Такі студії не лише сприяють з’ясуванню генези на перший погляд питомих пропріативів, а й реконструюють становлення онімів у чужому (хоча, можливо, й спорідненому) мовному середовищі, допомагають поставити окремі акценти в теорії мовних контактів. Дослідження балтійської онімної спадщини увиразнюють територіальну і часову локалізації балто-слов’янських етномовних контактів,

дозволяють відновити втрачені апелятиви (що дуже актуально для прусської мови) тощо.

Тривалі балто-слов'янські етномовні контакти спричинили появу низки назв, які потенційно мають «двовалентний» статус, тобто з однаковим успіхом можуть бути пояснені як на слов'янському, так і на балтійському ґрунті. Один із таких антропонімів – *Борейко* – розглянемо у статті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомих результатів щодо досліджень онімних балтизмів у контексті української мови науковці досягли у топонімних, і – вужче – гідронімних студіях (А. П. Непокупний, І. М. Желєзняк, О. П. Карпенко та ін. [6; 12; 13; 14; 15]). Не меншу увагу лінгвістами було приділено проблемі антропонімів балтійського походження. Детально питанням функціонуванням, наприклад, у польській мові литуанізмів (як найбільш масового явища) та дещо менше пруссизмів займалися ономасти М. Кондратюк, Б. Тихонюк, Ю. Б. Валковяк, М. Біолик, А. Поспішилова та ін. [43; 44; 45; 46; 58; 63; 37; 53]. В українському мовознавстві виокремимо публікації Л. Л. Гумецької, де визначено принципи, за якими відбувалося морфологічне і словотвірне освоєння балтійських імен староукраїнською мовою [8; 9]. Значну увагу балтизмам в антропо-, а також етно- і топонімії України присвячував вже згаданий А. П. Непокупний [18, с. 50–63; 19, 20]. Участь у дискусіях із приводу віднесення онімів до балтійських чи до архаїчних слов'янських найменувань брали В. П. Шульгач, С. О. Вербич та ін. [31; 32; 5].

Попри численні публікації і значні напрацювання науковців досі не виокремлено частку «балтійського» елементу в українській антропонімії, тож такі дослідження лишаються актуальними.

Постановка завдання. Основною метою став аналіз різних версій походження антропоніма *Борейко*, зіставлення вже «канонічних» етимологій, ґрунтованих на матеріалі слов'янських і балтійських мов. Важливим завданням стало з'ясування словотвірних моделей українського і литовського онімів, розгляд взаємозв'язків слов'янських і балтійських суфіксів.

Виклад основного матеріалу. Особова назва *Борейко* зафіксована у низці документів (писаних руською і польською мовами), які були оприлюднені у багатотомному виданні «Архив Юго-западной России, издаваемый Временной комиссией для разбора древних актов». Антропонім зустрічається із XVI ст. до кінця XVIII ст. в актах, постановах, скаргах, описах замків тощо для іменування представників волинського щляхетського роду [33, с. 137], наприклад: *horodnia ... a Boreykowa z Neruta* (1552) [1, 7/I, с. 158], *Остафей Борейко съ Кнерута* (1569) [1, 2/I, с. 6], *Богданъ Борейко* (1572) [1, 6/I, с. 95], *Hryhorey Boreyko Knerucky* (1632) [1, 2/I, с. 176], *Samuel Boreyko Knerucki* (1680) [1, 2/II, с. 387], р. в. *Jana na Knerucie Boreyka* (1662) [1, 2/II, с. 127], р. в. *Jana Knerutskiego-Boreykę* (1703) [1, 3/II, с. 515], з. в. *Mikołaia Boreyka* (1715) [1, 2/III, с. 370], р. в. *Wacława na Knerucie Boreyka* (1716) [1, 2/III, с. 498], *Wacława Boreyka* (1723) [1, 2/III, с. 783], *Jan Boreyko* (1750) [1, 3/III, с. 508], *Борейко* (1789) [1, 3/V, с. 366] і т. д. У «Реєстрі війська Запорозького 1649 року» у Пирятинській сотні Кропивнянського полку присутній козак *Процикъ Борєиковъ зят* [30, с. 361].

Походження особової назви науковці тлумачать по-різному. М. О. Демчук схиляється до думки про те, що укр. *Борейко* є суфіксальним утворенням від автохтонного слов'янського композита (д.-р. *Борислављ*, болг. *Боривой*, схв. *Želibor*, ч. *Čstibor*); науковець наводить окреме кореневе мікрогніздо для ілюстрації різноманітності антропонімних похідних, у тому числі і на широкому слов'янському тлі [10, с. 61, 66]. Зазначену позицію підтримують Р. І. Осташ, Ю. К. Редько, П. П. Чучка [21, с. 530; 28, с. 88; 30, с. 76]. І. Митнік, не заперечуючи праслов'янської етимології антропоніма *Barejkowski* (1652), водночас припускає імовірність виведення пропріатива і від нім. *Bar*, *Bär*, і від імен на кшталт *Bartłomiej* (із початковою *Bar-*) [51, с. 38]. Отож, відповідно до наведеного вище укр. *Борейко*, біл. *Барэйка* [2, с. 44], пол. *Borejko* [34, с. 187] варто пов'язати з псл. *borti* 'бороти' [56, с. 331].

Аргументи щодо балтійського походження розглядуваного антропоніма, як видається, не менш вагомі. З. Зінкевічус витлумачує литовську особову назву *Bareika* як суфіксальну похідну від скороченого балтійського давнього двоосновного імені (*Barkintas, Bargaila, Bartautas, Barvainis, Barvydas; Daubaras*, *Eibaras*, *Kybaras, Liaubaras* (**bar-* < лит. *barti* 'ганити, лаяти' + *-eik*) [65, с. 133, 240]. Пор. також лит. *Bybartas, Daubartas, Kambaras, Kimbaras, Kimbartas, Nobaras, Sumbaras, Vimbaras; Bartminas* [48, с. 195–196]. Згаданої вище позиції щодо походження одноосновних імен із коренем *bar-* (*Bareiša, Barys, Barulis, Barutis* тощо) притримуються К. Буга, К. Кузавініс, Б. Савукінас, Д. Синкевичуте, Ю. Б. Валковяк та ін. [39, с. 243; 47, с. 70–71; 54, с. 113; 63, с. 49].

Автори «Словника литовських прізвищ» зв'язок між слов'янськими і балтійськими формами (*Борейко* / *Bareika*) вважають не зовсім зрозумілим

[48, с. 195]. Наводячи у згаданому джерелі поруч із лит. *Bareika* імена блр. *Барэйка*, рос. *Борейко*, мовознавці не зазначають український відповідник, чим, звісно, звужують поле для аналізу. Крім того, посилаючись на працю М. М. Тупикова «Словарь древнерусских личных собственных имен», науковці вказані там оніми хибно маркують як «rus. (ar brus.)» (тобто російська чи білоруська назви). А оскільки М. М. Тупиков у статті «Борейко» наводить осіб, що є представниками родини Борейків-Кнерутських, волинської шляхти, правильною була б саме українська ідентифікація описуваних антропонімних одиниць; див. Н. М. Яковенко про згадану родину [33, с. 137].

У литовській мові на різних синхронних зрізах функціонує велика кількість форм: *Натис Бореиковичъ* [22, с. 77]; *Boreyka*, *Boreykowna Rrzeznikowa* (поч. XVII ст.) [65, с. 123]; *Boreyko* (1726) [54, с. 226]; *Catharina Boreykowna* (1709), *Anna Boreikienia de Boreiki* (1749), *Dorothea Boreikowa de Boreiki* (перша пол. XVIII ст.) [50, с. 263, 264] і т. д.

Для порівняння наведемо литовські ойконіми: с. *Bareikiai* (Молетайський р-н), с. *Bareikiškės* (Кайшядориський і Вільнюський р-ни), с. *Bareikiškiai* (Ширвінтоський р-н), с. *Bareikos* (Клайпедський р-н) [49, с. 27]; с. *Borejkiany* (Росієнський пов. Віленська губ.), *Borejkiszki*, околиця у Троцькому пов. [55, с. 309]. Білоруські форми розуміємо як пряме продовження території поширення литовських топонімів: с. *Барэйкі* (Верхньодвінський і Поставський р-ни Вітебської обл.), сел. *Барэйчына* (Бешенковицький р-н Вітебської обл.) [23, с. 47]; с. *Барэйкі* (Костковицький р-н Могильовської обл.) [24, с. 27]; *Барэйкаўшчына* (Ив'євський р-н Гродненской обл.) [25, с. 33]; *Барэйчыха* (Мядельський р-н Мінської обл.) [26, с. 32].

У прусській мові функціонували *Bareyke*, *Boreike* (1397), одноосновні оніми з коренем *bar(t)-*, ускладнені іншими суфіксами – *Barike*, *Barim* (1354), *Barislo* (1348), а також композити: *Barkint*, *Bartwen*; *Kibar*, *Sambarte*, *Wissebar* [60, с. 17, 44, 85, 119]. Зафіксовано прусські топоніми *Barken* (1419) [42, с. 16], *Baricken* (1628) [38, с. 96].

Тісний зв'язок між псл. **borti* 'бороти' і лит. *barti* 'ганити, лаяти', лтс. *barti* 'лаяти' дозволив Р. Траутману внести відповідники до «Балтослов'янського словника» (1923 р.) [60, с. 27], нині в етимології вже усталилася думка про близьку спорідненість згаданих дієслів [11, с. 234; 56, с. 331; 41, с. 35].

Звернімо увагу на афікс *-ейк-*. В апелятивах слов'янських мов формант малопродуктивний, в онімах – більш поширений. У білоруській мові, наприклад, суфікс *-ейк-а* творить (від основ на м'який приголосний) назви неістот зі зменшувально-пестливою семантикою: *голлейка, жыцейка, зеллейка, крыллейка, лецейка* тощо (суфікс *-айк-а-* – при основах на твердий приголосний) [7, с. 97].

Р. Й. Керста суфікс в українських антропонімах *Chryc-eyko* Ubikobylin, *Il-eyko* Szczerbanowicz тлумачила як складний формант (*-ей-* + *-ко*) [16, с. 77]. Ю. К. Редько, аналізуючи суфікс *-ейк-* у складі українських прізвищ, також відносив його до складних афіксів із семантикою зменшення або пестливості (*Андрусейко*, *Гаврилейко*, *Данилейко*, *Івасейко*, *Зубейко*, *Котилейко*, *Кумейко*, *Шумейко*) [27, с. 118]. Доречність таких міркувань підкріплює масив антропонімів із суфіксальною морфемою *-ей*: *Бачей*, *Будей*, *Дробей*, *Лупкей*, *Маглей*, *Мазей*, *Носей* і т. д. [4, с. 4, 25, 52, 167, 173, 182, 202]. На прикладі прізвищ *Чорней / Чорнейко*, *Довгей / Довгейко*, *Федей / Федейко*, *Галай / Галайко*, *Гулей / Гулейко*, *Курея / Курейко* [4, с. 37, 51, 61, 68, 97, 152] проявлено механізм приєднання до *-ей-* суфікса *-к-*.

Виходячи з наведеного вище і враховуючи існування форм типу ст. пол. *Borzej*, *Borzeyowsky* та ін.) [57, с. 226, 227], можна припустити імовірну модель творення оніма *Борейко*: **bor-* + суф. *-ějь-* + суф. *-ькъ*.

Варто також зауважити спостереження І. Г. Матвіяса щодо варіативності суфіксів у західноукраїнському варіанті літературної мови: «нормативному суфіксові *-еньк-* (*доленька, риченька, лишенько, серденько*), який вживався в обох варіантах літературної мови, у західноукраїнському варіанті частіше відповідав суфікс *-ейк-* (*долейка, річейка, сердейко, сонейко*)» [17, с. 54]. Такому міркуванню суголосні приклади паралельних форм антропонімів: *Тацейка / Таценька, Івасейко / Івасенько*, *Fedorejko / Fedorenko, Michalejko / Michaleńko* [27, с. 118; 64, с. 118, 119].

Балтійський суфікс *-eika* є аблаутним варіантом *-ikas* (останній у сучасній литовській мові творить назви діяча, а раніше мав демінутивну функцію, яка нині збережена у реліктовому стані) [35, с. 135–139; 59, с. 171–172]. Крім того відзначено пейоративне значення форманта, а також його продуктивність при творенні як антропонімів, так і топонімів [52, с. 284–285].

Особливу увагу на суфіксові *-eiko* свого часу акцентував К. Буга: мовознавець стверджував, що цей формант однозначно має балтійське

походження та активний і у литовській (*atbuleikis* ‘людина, яка все робить навпаки’, *nevaleikia* ‘нечупара’, *živeika* ‘рибка’, *lapeika* ‘лисичка, гриб’), і у латиській (*Tadaiki*, *Zaraiki*, *Valteiku* pils), і у прусській мовах (*Arganeyko*, *Mateyco*, *Pareiken*, *Scudeyke*). На підтвердження своїх слів лінгвіст наводив антропонім *Boreyka* серед цілого ряду словотвірно однотипних балтійських одиниць: с. *Asteikiai*, с. *Budreika*, с. *Dirmeikia*i, с. *Gineikiai*, с. *Juodeikiai*, с. *Klauseikiai*, с. *Leleika* і т. д. [39, с. 140–141]. Промовисто у цьому контексті виглядають литовські гідроніми: р. *Dirsteika*, р. *Domeikiškė* (< Domeika, Domeikis), оз. *Gaveikių ežeras*, р. *Goreika*, р. *Legeik-upis* (< *Legeika*), оз. *Mineikis* (< *Mineika* ?), р. *Mišeikis* (< *Mišeikis*), р. *Noreik-upė* (< *Noreika*), р. *Sabeikė*, р. *Trineik-upis*, *Vedeikis*, *Vedreikė*, *Vydeika* [61, с. 87, 88, 109, 119, 184, 217, 218, 231, 286, 348, 369, 377].

Саме литовський суфікс, на думку М. В. Бірили і А. П. Ванагаса, був продуктивним при постанні низки білоруських ойконімів на *-ейкі*: *Бурнейкі, Вілейкі, Даргейкі, Лабейкі, Шулейкі* і т. д. [3, с. 68–72]. А. П. Непокупний, аналізуючи українську деантропонімну топонімію, доходить висновку, що назви сіл *Минейки, Ромейки* становлять «пряму матеріальну тотожність з білоруськими найменуваннями» тобто продовжують розповсюдження згаданої вище литовської словотвірної моделі [20, с. 86]. У польській антропонімії як литовський формант *-eik-* кваліфікує М. Кондратюк [44, с. 206].

У літературі вже неодноразово було зауважено взаємозв’язки між балтійським суфіксом *-eik-* (варіант *-ikas*) та його можливими слов’янськими еквівалентами.

Я. Отрембський, констатуючи те, що литовські суфікси *-ikas*, *-ikis* у слов’янських мовах мають відповідники *-ькъ*, *-ьсь*, *-ька*, *-ьса, -ікъ, -ісь* і т. д., підкреслює ідентичність функцій (демінутивну і nomina agentis) виконуваних зазначеними як балтійськими, так і слов’янськими афіксами в апелятивах (лит. *jaunikis* ‘наречений’: ст.-сл. *junьcь* ‘молодий бик’, лит. *siuvikas* ‘кравець’: слов. **šьvьcь* ‘швець’) [52, с. 278]. Цю думку поділяють Ф. Славський, В. Вондрак, С. Амбразас та ін. [56, с. 93–102; 62, с. 466; 35, с. 136–138].

Цікавими є наведені Р. Траутманом паралелі лит. *Mileika* – д.-чес. *Milik*, прус. *Bareyke*, *Barike* – д.-чес. *Borik*, *Borek*, лит. *Gadeikis*, прус. *Gadix* – д.-чес. *Hodik*, *Hodek*, на основі яких науковець припускає існування зв’язку між зменшувально-пестливими слов’янськими суфіксами *-ik-* / *-ic-* та «балтослов’янського» *-eik-* і в антропонімах [59, с. 172]. Г. Біхльмаєр мислить у тому ж напрямку, вказуючи на спорідненість суфіксів у прізвищах: псл. **-uka-/-ika-* (< і.-є. **-u/iko-*) корелюють із лит. *-ika-*, *-(i)uka-*, *-yka-*, лтс. *-ika* (*-iķis*), *-’uks/-’uka* [36, с. 130].

Висновки. Неправомірно на підставі однієї власної назви робити глобальні висновки, проте однозначно не варто укр. *Борейко* кваліфікувати як чистий слов’янізм чи балтизм, оскільки етимологія назви може бути витлумачена і на слов’янському ґрунті, і навпаки – на балтійському.

Пояснюючи антропоніми укр. *Борейко* / лит. *Bareika* через вихідні дієслова псл. *barti* ‘боротися, битися, мірятися силами’ і лит. *barti* ‘забороняти, звинувачувати, сварити’, лит. *bartis* ‘сваритися’; лтс. *bart* ‘сварити’, маємо справу з прямими лексичними відповідниками. Словотвірні афікси пропріативів, виходячи з єдиного індоєвропейського **-ko-*, зазнали трансформацій (слов.: **-ej-* + **-ьko* < і.-є. **-ko-*; балт.: **-iko* / **-eiko* < і.-є. **-ko-*), але нині набули омонімних форм – *-ейк-* / *-eik-*.

Тому не можемо проводити чітку межу між укр. *Борейко* / лит. *Bareika*, швидше потрібно говорити про їхню етимологію як прояв «двовалентності» походження. Саме цей і подібні пропріативи демонструють складність ідентифікації онімів, зважаючи на генетичну спорідненість слов’янських і балтійських мов, тривалі контакти між останніми, а відтак – існування прямих відповідників у лексиці і збігів у моделях творення слів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Архив Юго-Западной России, изд. Временною комиссиею для разбора древних актов [...]. Киев, 1859–1914. Ч. I–VIII.

2. Бірыла М. В. Беларуская антрапанімія. Уласныя імёны, імёны-мянушкі, імёны па бацьку, прозвішчы / М. В. Бірыла. Мінск : Навука і тэхніка, 1966. 328 с.

3. Бірыла М. В., Ванагас А. П. Літоўскія элементы ў беларускай анамастыцы. Мінск: Навука і тэхніка, 1968. 100 с.

4. Богдан Ф. Словник українських прізвищ у Канаді. Вінніпег ; Ванкувер, 1974. 354 с.

5. Вербич С. Слов’яно-балтські зв’язки на фоні прикарпатської гідронімії. *Записки з ономастики*: *Збірник наукових праць* / відп. ред. Ю. О. Карпенко. Одеса, 1999. Вип. І. С. 7–14.

6. Гідронімія України в її міжмовних і міждіалектних зв’язках / І. М. Желєзняк, А. П. Корепанова, Л. Т. Масенко та ін. ; відп. ред. О. С. Стрижак ; АН УРСР, Ін-т мовознавства імені О. О. Потебні. Київ : Наук. думка, 1981. С. 65–84.

7. Граматыка беларускай мовы. Т. 1. Марфалогія. Выдавецтва Акадэміі навук БССР. Мінск, 1962, 540 с.

8. Гумецька Л. Л. Особові назви литовського походження в українських грамотах XIV–XV вв. *Тези доп. V Республ. міжвуз. конф*. (25–30 вересня 1962 р.). Ужгород, 1962. С. 93–95.

9. Гумецька Л. Л. Особові назви литовського походження в українських грамотах XIV–XV вв. *Дослідження і матеріали з української мови* : Зб. наук. праць / відп. ред. І. Крип'якевич. Київ, 1964. Т. 6. С. 121–132.

10. Демчук М. О. Слов'янські автохтонні особові власні імена в побуті українців XIV–XVII ст. Київ : Наукова думка. 1988. 171 с.

11.Етимологічний словник української мови : В 7 т. / за ред. О. С. Мельничука. Т. 1: А–Г / Укл.: Р. В. Болдирєв та ін. Київ, 1982. 632 с.

12. Желєзняк І. М. Балто-слов'янська мовна взаємодія в топонімії середньої Наддніпрянщини. *Мовознавство*. 1998. № 2–3. С. 36–46.

13. Желєзняк І. М. Поліський аспект балто-слов'янського питання. *Ономастика Полісся* / І. М. Желєзняк, О. П. Карпенко, В. П. Шульгач. Київ, 1999. С. 139–174.

14. Желєзняк І. М. Рось і етнолінгвістичні процеси Середньонаддніпрянського Правобережжя. Київ : Наукова думка, 1987. С. 93–109.

15. Карпенко О. П. Гідронімікон Центрального Полісся. Київ : Кий, 2003. С. 211–249.

16. Керста Р. Й. Українська антропонімія XVI ст. Чоловічі іменування / Р. Й. Керста. Київ : Наукова думка, 1984. 152 с.

17. Матвіяс І. Г. Взаємодія східноукраїнського й західноукраїнського варіантів літературної мови в усталенні норм у галузі словотвору. *Мовознавство*, 2012. № 2. С. 53–57.

18. Міжетнічні зв'язки в українській антропонімії XVII ст. («Реєстри всього Війська Запорозького» 1649 р. і мовно-територіальні контакти) / відп. ред. А. П. Непокупний. Київ : Наукова думка, 1989. 152 с.

19. Непокупний А. П. Балтійські родичі слов'ян. Київ: Наукова думка, 1979. 184 с.

20. Непокупний А. П. [Рец. на кн.]: Бірыла М. В., Ванагас А. П. Літоўскія элементы ў беларускай анамастыцы. Мінск: Навука і тэхніка, 1968. *Мовознавство*. 1969. № 2. С. 86–89.

21. Осташ Р. І. До походження прізвищевих назв Реєстру (спроба етимологічного словника). *Реєстр Війська Запорозького 1649 року* / підгот. до друку: О. В. Тодійчук (голов. упоряд.) та ін. Київ : Наукова думка, 1995. С. 517–567.

22. Перапіс войска Вялікага княства Літоўскага 1528 года. Метрыка Вялікага княства Літоўскага. Кн. 523. Кн. Публічных спраў 1 / Падрыхт. А. І. Груша, М. Ф. Спіридонаў, М. А. Вайтовіч. Мінск : Бел. навука, 2003. 444 с.

23. Рапановіч Я. Н. Слоўнік назваў населеных пунктаў Віцебскай вобласці. Мінск : Навука і тэхніка, 1977. 504 с.

24. Рапановіч Я. Н. Слоўнік назваў населеных пунктаў Магілёўскай вобласці. Мінск : Навука і тэхніка, 1983. 240 с.

25. Рапановіч Я. Н. Слоўнік назваў населеных пунктаў Гродзенскай вобласці. Мінск: Навука і тэхніка, 1980. 319 с.

26. Рапановіч Я. Н. Слоўнік назваў населеных пунктаў Мінскай вобласці. Мінск: Навука і тэхніка, 1981. 360 с.

27. Редько Ю. К. Сучасні українські прізвища. Київ: Наук. думка, 1966. 214 с.

28. Редько Ю. К. Словник сучасних українських прізвищ : У 2 т. Львів: Наукове тов-во ім. Шевченка. Т. 1. : А–М. 2007. 720 с.

29. Реєстр Війська Запорозького 1649 року / Підгот. до друку: О. В. Тодійчук (голов. упоряд.) та ін. Київ: Наукова думка, 1995. 592 с.

30. Чучка П. П. Слов'янські особові імена українців: історико-етимологічний словник. Ужгород: Ліра, 2011. 432 с.

31. Шульгач В. П. Деякі «балтійські» гідроніми Верхньої Наддніпрянщини в слов'янській перспективі. II. *Українська пропріальна лексика* : М-ли наук. семінару (Київ, 13–14 вересня 2000 р.). Київ, 2000. С. 174–181.

32. Шульгач В. П. Нариси з праслов'янської антропонімії. Київ, 2008–2023. Ч. I–VIII.

33. Яковенко Н. М. Українська шляхта з кінця XIV до середини XVII століття. Волинь і Центральна Україна. Вид. 2-ге, переглянуте і виправлене. Київ : Критика, 2008. 472 с

34. Antroponimia Polski od XVI do końca XVIII wieku. Bd. 1 A–G. Kraków : Wydawnictwo Lexis, 2007. 580 s.

35. Ambrazas S. Daiktavardžių darybos raida : Lietuvių kalbos veiksmažodiniai vediniai / Liet. k. inst. Vilnius : Mokslo ir enciklopedijų l-kla, 1993. 293 p.

36. Bichlmeier H. Die wichtigsten Suffixe in slawischen Familiennamen und ihre Eindeutschungsergebnisse – ein Überblick. *Namenkundliche Informationen*. 111. 2020. S. 123–152.

37. Biolik M. Pruskie nazwy osobowe zachowane w nazwach miejscowych z terenu byłego powiatu ostródzkiego i ich litewskie odpowiedniki. *Acta Baltico-Slavica*. XVIII. 1987. S. 163–179.

38. Blažienė G. Sembos vietovardžiai rytprūsių foliantuose. *Acta linguistica lithuanica*. XLI (1999). C. 96–100.

39. Būga K. Pavardžių priesaga -eikia- ir -eiko-. *Būga K. Rinktiniai raštai*. Vilnius : Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1958. T. I. S. 140–142.

40. Būga K. Apie lietuvių asmens vardus. *Būga K. Rinktiniai raštai*. Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1958. T. I. S. 201–269.

41. Fraenkel E. Litauisches etymologisches Wörterbuch / E. Fraenkel. Heidelberg, 1962. 1560 s.

42. Gerullis G. Die altpreussischen Ortsnamen. Berlin–Leipzig : Vereinigung wissenschaftlischer Verleger, Walter de Gruyter & Co, 1922. 286 s.

43. Kondratiuk M. Nazwy rodowe od antroponimow litewskiego pochodzenia na terenie północnej Białostocczyzny. *Acta Baltico-Slavica*. XVIII. 1987. S. 235–249.

44. Kondratiuk M. Bałtyckie nazwy osobowe włościan w Inwentarzu starostwa Tykocińskiego z 1573 roku (ogólna charakterystyka). *Balto-słowiańskie związki językowe*. Wrocław, 1990. S. 199–214.

45. Kondratiuk M. Formant *-uc* (litewski *-utis*) w nazwach geograficznych i osobowych na terenie Białostocczyzny. *Проблеми сучасної ареалогії* / П. Ю. Гриценко. Київ : Наукова думка, 1994. С. 159–166.

46. Kondratiuk M. Nazwiska pochodzenia bałtyckiego w regionie białostockim. *Acta Baltico-Slavica*. XXV. 2000. S. 123–150.

47. Kuzavinis K., Savukynas B. Lietuvių vardų kilmės žodynas. Vilnius : Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1994. 391 p.

48. Lietuvių pavardžių žodynas: 2 t. / A. Vanagas, V. Maciejauskienė, M. Razmukaite. T. I. Vilnius : Mokslas, 1985. 1151 p.

49. Lietuvos TSR administracinio-teritorinio suskirstymo žinynas. II dalis / Z. Noreika, V. Stravinskas. Vilnius : Mintis, 1976. 398 p.

50. Maciejauskienė V. Lietuvių pavardžių susidarymas. XVIII–XVIII a. / V. Maciejauskienė. Vilnius : Mokslas, 1991. 320 p.

51. Mytnik I. Słownik historyczno-etymologiczny antroponimów ziemi chełmskiej (XVI–XVII wiek). Warszawa : Sowa, 2017. 320 s.

52. Otrębmski J. Gramatyka języka litewskiego. T. 2. Nauka o budowie wyrazów. Warszawa: Państwowe wydawnictwo naukowe, 1965. 416 s.

53. Pospiszylowa A. Nazwy pruskie na mapie komornictwa olsztyńskiego z XVII wieku. *Acta Baltico-Slavica*. T. XV. 1983. S. 243–269.

54. Sinkevičiūtė D. Lietuvių dvikamienių asmenvardžių trumpiniai ir jų kilmės pavardės. Vilnius : Vilniaus universiteto leidykla, 2006. 316 p.

55. Słownik geograficzny królewstwa Polskiego i innych krajów słowiańskich. T. I. Warszawa : Wiek, 1880. 960 s.

56. Słownik prasłowiański / F. Sławski. T. I. A–B. Wrocław : Zakład Narodowy im. Ossolińskich. Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, 1974. 487 s.

57. Słownik staropolskich nazw osobowych. T. I. Wrocław, Warszawa, Kraków, Gdańsk, Łodź : Zakład Narodowy im. Ossolińskich. Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk. 1965. 580 s.

58. Tichoniuk B. Elementy bałtyckie w szesnastowiecznej antroponimii południowej Białostocczyzny. *Balto-słowiańskie związki językowe*. Wrocław, 1990. S. 355–363.

59. Trautmann R. Die altpreussischen Personennamen / R. Trautmann. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1974. 204 s.

60. Trautmann, R. Baltisch-Slavisches Wörterbuch / R. Trautmann. Göttingen : Vandenhoeck & Ruprecht, 1923. 382 s.

61. Vanagas A. Lietuvių hidronimų etimologinis žodynas. Vilnius : Mokslas, 1981. 408 p.

62. Vondrák W. Vergleichende slavische Grammatik. Bd 1. Lautlehre und Stammbildungslehre. Göttingen : Vandenhoeck & Ruprecht, 1906. 532 s.

63. Walkowiak J. B. Litewskie nazwiska Polaków. Słownik etymologiczno-frekwencyjny. Poznań : Wydział Neofilologii UAM w Poznaniu, 2019. 401 s.

64. Wolnicz-Pawlowska E. Antroponimia łemkowska na tle polskim i słowackim (XVI–XIX wiek). Warszawa : Slawistyczny Ośrodek Wydawniczy, 1993. 340 s.

65. Zinkevičius Z. Lietuvių antroponimika. Vilniaus lietuvių asmenvardžiai XVII a. pradžioje. Vilnius : Mokslas, 1977. 304 p.

Дата першого надходження рукопису до видання: 21.11.2025
Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 19.12.2025
Дата публікації: 31.12.2025

УДК 811.161.2’276.6:61.596
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2025.44.1.4

ОНІХОЛОГІЧНА СУБМІКРОТЕРМІНОСИСТЕМА ЯК ВАЖЛИВИЙ КОМПОНЕНТ УКРАЇНСЬКОЇ МЕДИЧНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ: БАЗОВІ ПОНЯТТЯ ТА ДЕФІНІЦІЇ

ONYCHOLOGICAL SUB-MICROTERMINOLOGICAL SYSTEM AS AN IMPORTANT COMPONENT OF UKRAINIAN MEDICAL TERMINOLOGY: BASIC CONCEPTS AND DEFINITIONS

Гаврищак І.І.,
orcid.org/0000-0002-0489-0966
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри української мови
Тернопільського національного медичного університету
імені І.Я. Горбачевського Міністерства охорони здоров’я України

Проців О.Я.,
orcid.org/0000-0001-8774-9142
директор бібліотеки
Тернопільського національного медичного університету
імені І.Я. Горбачевського Міністерства охорони здоров’я України

Статтю присвячено питанню становленням та функціонування однієї із наймолодших термінологічних груп – оніхологічної субмікротерміносистеми як важливого компонента медичного дискурсу. Її поява – це результат розвитку української медичної термінології кін. XX – поч. XXI ст. Цьому сприяли як внутрішні процеси систематизації, узагальнення та вдосконалення терміноодиниць, так і зовнішні міжнаціональні наукові контакти із європейськими та американськими медичними терміносистемами на рівні взаємообмінів та запозичень спеціальних лексем, ідей, нових підходів тощо.

Сформувавшись у надрах дерматології як розділу медицини, що вивчає будову і функціонування шкіри та її придатків (нігтів та волосся), оніхологія (з гр. ónυξ (ónυχος) – «ніготь») довела своє право на існування, чітко окресливши концептуальне теоретичне і практичне поле, виділивши лексичне ядро, визначивши основоположні поняття, що стали базовими і забезпечили наповнення спеціального лексикону. Системотворчим поняттям, що об’єднує різні за будовою, походженням та сферою використання терміноодиниці і забезпечує розширення оніхологічного словника, є лексема «ніготь»/«onichos», що означає рогове захисне покриття на кінцевих фалангах пальців людини. Проте вона є малопродуктивною, на відміну від терміна-деривата «нігтьовий» що означає стосунок до нігтя, і є досить продуктивним, забезпечує потребу в номінуванні низки фактів, явищ та об’єктів – як компонент складених медичних термінів (наприклад, нігтьова одиниця, нігтьовий апарат, нігтьове ложе, нігтьова лунка, нігтьові захворювання тощо).

Найбільш активним термінотворчим компонентом є терміноелемент грецького походження оніх(о)- (частина слова, що означає «стосунок до нігтів»), завдяки якому формується ядро спеціальної лексичної системи оніхології – науки про стан і захворювання нігтів.

У статті зосереджено увагу на двох основних групах терміноодиниць, що формують реєстр спеціального лексикону, – анатомічних та клінічних термінах, з’ясовано походження та проаналізовано значення словотворчих термінокомпонентів, виділено терміни-епоніми, які функціонують у межах оніхологічної субмікротерміносистеми.

Наголошено, що оскільки оніхологічна субмікротерміносистема є однією із наймолодших тематичних груп у медичному дискурсі, залишається низка питань, які потребують теоретичного осмислення та практичного підтвердження, що зумовлює необхідність подальших спеціальних досліджень.

Ключові слова: медична термінологія, оніхологічна субмікротерміносистема, дерматологія, оніхологія, ніготь, нігтьовий апарат.

The article is devoted to the issue of the formation and functioning of one of the youngest terminological groups – the onychological sub-microterminological system – as an important component of medical discourse. Its emergence is the result of the development of Ukrainian medical terminology in the late 20th and early 21st centuries. This development was facilitated both by internal processes of systematization, generalization, and refinement of terminological units, and by external international scholarly contacts with European and American medical terminological systems at the level of mutual exchange and borrowing of specialized lexemes, ideas, new approaches, and the like.

Having originated within dermatology as a branch of medicine that studies the structure and functioning of the skin and its appendages (nails and hair), onychology (from Greek ὄνυξ [ὄνυχος] – “nail”) has proven its right to exist by clearly delineating its conceptual theoretical and practical field, identifying a lexical core, and defining fundamental concepts that became basic and ensured the enrichment of the specialized vocabulary. The system-forming concept that unites terminological units differing in structure, origin, and sphere of use, and that ensures the expansion of the onychological vocabulary, is the lexeme “ніготь” / “onych(os),” which denotes the keratinized protective covering on the terminal phalanges of human fingers. However, this base lexeme is only weakly productive, in contrast to the derivative term ungual (‘relating to the nail’),

which demonstrates high derivational productivity and fulfills the need to denominate a wide range of facts, phenomena, and objects as a component of compound medical terms (e.g., *nail unit, nail apparatus, nail bed, nail matrix, nail disorders*).

The most productive term-forming element is the Greek-derived component *onych(o)-* (a word part meaning "related to nails"), which constitutes the core of the specialized vocabulary of onychology – the science of nail conditions and diseases.

This article focuses on two principal groups of terminological units that constitute the register of specialized vocabulary – anatomical and clinical terms. It examines their origins, analyzes the meanings of word-forming terminological components, and identifies eponymous terms functioning within the onychological sub-microterminological system.

It is emphasized that, as the onychological sub-microterminological system represents one of the most recent thematic domains in medical discourse, a number of issues remain insufficiently explored and require both theoretical interpretation and empirical validation, thereby necessitating further specialized research.

Key words: medical terminology, onychological sub-microterminological system, dermatology, onychology, nail, nail apparatus.

Постановка проблеми. 90-ті рр. XX ст. – поч. XXI ст. – не просто важливий етап розвитку української літературної мови, але й, за словами Л. Симоненко, найпродуктивніший у розбудові саме наукової мови й термінології. Він ознаменувався «термінологічним вибухом», що обумовили зміни в науці, техніці та суспільно-політичному житті країни [1, с. 45–46].

Результати порівняльного аналізу Словник української мови в 11-ти томах (СУМ-11) і Словника української мови у 20-ти томах (СУМ-20), проведеного Л. Томіленко, свідчать, що «значну частину реєстру Словника української мови у 20-ти томах (близько 23,6% від усіх доданих слів) становлять одиниці – нові терміни на позначення понять різних галузей науки, а особливо медицини (≈ 10,80%), історії (≈ 6,62%), біології (≈ 6,54%), геології (≈ 5,73%), хімії (≈ 4,76%), фізики (≈ 4,15%), лінгвістики (≈ 3,73%), інформатики (≈ 2,85%) тощо [2, с. 62]. Таким чином, як резюмує дослідниця, основне джерело наповнення реєстру СУМ-20 терміноодиницями – це медична термінологія. «Порівняно із СУМом-11 у СУМі-20 кількість медичних термінів збільшилася в три рази, що свідчить про швидкий розвиток медичної галузі. До того ж активне використання термінів медицини (традиційної і нетрадиційної) в науково-популярній, публіцистичній літературі, рекламі, на форумах тощо вказує на її вагому роль в житті пересічних громадян» [2, с. 63].

Сьогодні, як підкреслює А. Ткач, зросла кількість мікротерміносистем, що виражають поняття, пов'язані з діагностикою, лікуванням, профілактикою хвороб тощо. Так, за останні десятиліття помітно збагатилися вузькоспеціальні лексикони імунології, онкології, рентгенології, стоматології, наук гігієнічного профілю, медичної психології тощо [3, с. 247]. Причому варто зазначити, що спостерігаються не лише процеси наповнення спеціальними лексемами вже існуючих мікротерміносистем, але й виділення в межах однієї мікротерміносистеми окремих тематичних груп (субмікротерміносистем) із їх подальшою теоретичною та практичною автономізацією. Цьому сприяють як внутрішні процеси систематизації, узагальнення та вдосконалення терміноодиниць, так і зовнішні міжнаціональні наукові контакти на рівні взаємообмінів ідей, нових підходів і виявлення перспектив розвитку медичної термінології. Така ситуація зумовила потребу виділення в концептуальному полі дерматології як розділу медицини, що вивчає будову і функціонування шкіри та її придатків, двох підрозділів – оніхології (від грец. ὄνυξ (ὄνυχος) – «ніготь») й тріхології (від грец. τριχός – «волосся») й сприяла формування окремих субмікротерміносистем.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У вітчизняному науковому дискурсі оніхологічна тематика представлена спорадично й здебільшого розглядається в контексті дерматологічних патологій. Закордонні дослідження є набагато репрезентативнішими й охоплюють широкий спектр теоретичних і практичних аспектів, творячи тим самим цілісну систему спеціальних терміноодиниць: нігтьовий апарат, його структурні компоненти, функції (J. Andre, R. Baran, D. de Berker, R. PR Dawber, B. M. Piraccini, C. Jonson, M. Sinkler, A. Tosti, G. J. Schmieder), хірургічна анатомія нігтів (C. Allan, P. Flackman, E. Heneke), загальні захворювання нігтів (R. Baran, F. Dehavey, S. Gregoriou, G. Haroske, H. A. Haenssle, G. Argyriou, G. Larios, P. Nenoff, B. M. Piraccini, B. Richert, D. Rigopoulos, U. Wollina), захворювання нігтів у дітей (J. André, B. Richert), хромоніхія (A. Chiriac, P. Brzezinski, L. Foia, E. Haneke, R. Baran, R. PR Dawber, A. Jain, V. Mendiratta, A. Tosti), оніхомадез (J. Hardin, R. M., Haber), оніхомікоз та його лікування (J. Alkiewicz, R. Baran, R. PR Dawber, E. Haneke, A. Tosti), койлоніхія (R. Baran, T.M. Razmi N. Vélez, J. Walker), лінії Мюрке (Ch. Shach, N. Short), трахіоніхія (M. Chairatchaneeboon, A. A. Jacobsen, J. S. Haber, A. I. Rubin, A. Tosti), травматичні розлади нігтьового апарату (I. Bristow, R. P. R Dawber), аномалії нігтів, пов'язані із системними захворюваннями (M. N. Zaiac, A. Walker).

Постановка завдань. Вихід оніхологічних проблем за межі суто медичного функціонального поля (косметологія, судова медицина тощо) зумовило потребу поглибленого вивчення оніхологічної субмікротерміносистеми з метою уведення спеціальних лексем в особистий лексикон не лише дерматологів, але й сімейних лікарів та фахівців інших спеціальностей.

Виклад основного матеріалу. Нігтьовий апарат (НА; нігтьовий орган, human nail unit/людська нігтьова одиниця, HNU) – це унікальна, спеціалізована, високо ороговіла структура, яку зазвичай класифікують як придаток шкіри [4, с. 63].

Нігті – важливий системний компонент нашого організму, який зазвичай нині сприймається й трактується як чисто естетична складова іміджу сучасної людини, як спосіб її самовираження. B. M. Piraccini наголошує, що нігті мають кілька важливих призначень, які легко помітити, коли вони відсутні або втрачають змогу виконувати свою функцію. Найбільш очевидним призначенням нігтів є оздоблення рук, проте не варто недооцінювати й інші її важливі функції, а саме: захисна роль нігтьової пластинки (захист дистальної фаланги від травм), антидеформаційний ефект (ефект протитискової дії на пульпу), що важливий при пересуванні (ходьбі) і розвитку тактильних відчуттів, та значущість нігтів для маніпулювання дрібними предметами. Окрім того, «нігті також можуть надати інформацію про роботу, звички та стан здоров'я людини, оскільки кілька відомих особливостей нігтів є ключем до виявлення симптомів захворювань» [5, с. 1].

Визначення й осмислення функцій нігтів дає підстави для виділення окремої субмікротерміносистеми, що тісно та нерозривно пов'язана із дерматологічною терміносистемою. Це також забезпечує структурування лексичного матеріалу, пошуку лексичного ядра субмікротерміносистеми, вивчення джерел наповнення спеціального лексикону, варіантів творення спеціальних терміноодиниць, дослідження взаємодії з іншими терміносистемами, що репрезентують організм людини.

Системотворчим поняттям, що об'єднує різні за будовою, походженням та сферою використання терміни, забезпечуючи розширення термінологічного лексикону, є лексема «ніготь/нігті» (псл. nogъtь/nokъtь «ніготь, кіготь», пов'язане з noga «нога»; лат. – unguis, гр. – грец. ὄνυξ (ὄνυχος) [6, с. 96]. Ніготь – рогове захисне покриття на кінцевих фалангах пальців людини [7, с. 492]. Термін-дериват «нігтьовий» (ungualis), що означає стосунок до нігтя [7, с. 492], є досить продуктивним і забезпечує потребу в номінуванні низки фактів, явищ та об'єктів як компонент складених медичних термінів (наприклад, *нігтьова одиниця, нігтьовий апарат, нігтьове ложе, нігтьова лунка, нігтьові захворювання* тощо).

Найбільш активним термінотворчим компонентом є терміноелемент грецького походження *оніх(о)-* (частина слова, що означає «стосунок до нігтів» [7, с. 513]), завдяки якому формується ядро спеціальної лексичної системи *оніхології* – науки про стан і захворювання нігтів. У реєстрі Українсько-латинсько-анґлійського медичного енциклопедичного словника фіксуємо такі терміни-композити (здебільшого клінічні терміни), як *оніхогелькоз* – утворення виразки нігтя, *оніхектомія* – видалення нігтів, *оніхальгія/оніходинія* – біль у нігтях, *оніхотрофія* – живлення нігтів, *оніхія/оніхіт* – запалення нігтьового ложа, *оніхокриптоз* – уросли ніготь, *оніхоклазис* – ламання нігтів, *оніхома* – пухлина нігтьового ложа, *оніхомаляція* – розм'якшення нігтової пластинки, *оніхомікоз* – грибне ураження нігтів, *оніхопатія/оніхоз* – хворобливий стан нігтів, *оніхоптоз* – випадіння нігтів тощо [7, с. 513].

Особливу роль у розумінні й потрактуванні захворювань нігтів відіграють анатомічні терміни на позначення складових компонентів нігтьового апарату. Тому, як зазначає B. M. Piraccini, важливо знати, який вигляд має і як формується здоровий ніготь, щоб виявити ознаки патології та зрозуміти її патогенез [5, с. 1]. У цьому питанні з нею повністю солідаризується D. de Berker, вважаючи, що вивчення анатомії нігтя (nail anatomy) «передбачає розгляд нігтьової пластини та навколонігтьових тканин. Розуміння цих структур дозволить клініцисту чіткіше інтерпретувати ознаки захворювання нігтів, краще розуміти процеси захворювання нігтів та діяти розумно». При цьому науковець наголошує на «використанні правильної термінології» – як гарантії того, що «концепції і деталі захворювання та лікування будуть точно задокументовані та передані» [8, с. 509].

Те, що зазвичай називають «нігтем», наголошує B. M. Piraccini, – це завершальна частина активності 4 епітеліїв, які проліферують і диференціюються певним чином, щоб формувати та захищати здорову нігтьову пластинку. Нігтьова одиниця складається з нігтьової матриці, яка відповідає за утворення нігтьової пластинки, нігтьових валиків (складок), які її захищають, нігтьового ложа, що відповідає за адгезію нігтьової пластинки під час її росту, та гіпоніхія, що відповідає за відшарування нігтьової пластинки на дистальному краї пальця [5, с. 1].

Складовими компонентами нігтьового апарату, згідно з D. A. R. de Berker, J. Andre´ and R. Baran, є:

• *нігтьова пластина (ніготь)* – міцна кератинізована структура, що росте упродовж усього життя;

• *латеральні нігтьові валики* – складчасті структури шкіри, які забезпечують бокові межі пластини;

• *проксимальна нігтьова складка* – складчаста структура шкіри, що утворює видиму проксимальну межу нігтя і продовжується кутикулою;

• *епоніхій* – належить до верхньої частини вентральної поверхні проксимального нігтьового валика і щільно прилягає до нігтя;

• *кутикула* – роговий шар дорсальної та вентральної сторони проксимального нігтьового валика. Вона утворює тканину, що поступово злущується, і запечатує нігтьовий мішечок;

• *матрикс нігтя (корінь нігтя)* – епітеліальна структура під нігтем. Вона розпочинається з найпроксимальнішої частини нігтя і закінчується там, де закінчується лунка нігтя;

• *лунка/лунула* – випуклий край матриці, більш блідий, ніж прилегле нігтьове ложе. Найчастіше лунка спостерігається на великих пальцях рук і ніг, проте може бути прихованою проксимальним нігтьовим валиком;

• *нігтьове ложе (стерильна матриця)* – нігтьове ложе, на якому розташований ніготь, тягнеться від лунки до гіпоніхія, основна територія, яку можна спостерігати через нігтьову пластинку;

• *оніходермальна смуга/смужка* – перший бар'єр на шляху проникнення матеріалів під нігтьову пластинку, його порушення внаслідок захворювання чи травми впливає на нігтьове ложе;

• *гіпоніхій* – край шкіри під вільним краєм нігтя, дистально обмежений дистальною борозенкою;

• *дистальна борозенка* – шкірний гребінь, що розмежовує піднігтьові структури і пульпу пальця [9, с. 242–243].

Низка анатомічних термінів, що позначають компоненти нігтьового апарату, є лексемами іншомовного походження, запозиченими здебільшого з класичних мов— латиньської та грецької, наприклад: *гіпоніхій* (з грец. ὑπό- (hypo-) – «під», «нижче» + *ὄνυξ*- (onix, onichos) – ніготь); *епоніхій* (з грец. ἐπί- (epi-) – «над» + (onyx, onichos) «ніготь»); *кутикула* (з лат. cuticula – «шкірка», «шкірочка», зменшено-пестлива форма від «cutis» – «шкіра»); *матрикс/матриця* (з лат. matrix – «матка», «самка», пізніше – «джерело», «основа») [10, с. 417]; *лунула/лунка* (з лат. lunulae, зменшено від luna – «місяць») [11, с. 1341].

Активно використовуються терміни на позначення місця розташування складових компонентів нігтьового апарату: *вентральний* (вентро- з лат. ventro, venter, tris – живіт, черево – частина слова, що означає стосунок до передньої поверхні тіла) – передній, той/те, що спереду [7, с. 114]; *дистальний* (з лат. distalis, distantia – відстань) – віддалений від центру, периферичний [7, с. 228]; *дорсальний* (з лат. dorsalis, dorsum – спина) – тильний [7, с. 241]; *латеральний/боковий/бічний* (з лат. lateralis, latus – бік) – віддалений від середини, який міститься збоку, спрямований убік [7, с. 98]; *медіальний/присередній* (з лат. medialis, medianum – середина) – розміщений біля середини чого-небудь [7, с. 594]; *проксимальний* (з лат. proximus – найближчий, proximalis) – найближчий [7, с. 599].

В оніхологічному лексиконі домінує група клінічних термінів, що позначають різноманітні захворювання та дистрофії нігтів, що становлять 10–15% від усіх звернень у дерматологічній практиці. Сучасній медичній науці «відомо понад 30 нозологічних форм захворювань так чи інакше пов'язаних з дистрофічними змінами нігтьових пластинок» [12, с. 5].

Польські науковці, використовуючи класифікацією A. Tosti і B. M. Piraccini, пропонують, враховуючи кореляцію між рівнем дефектів у межах нігтьового апарату та клінічними проявами захворювань, виділяти такі основні групи нігтьових розладів [4, с. 63]:

Розлади, пов'язані з патологіями в межах нігтьового матриксу: *лінії Бо (лінії Бо-Рейля)*, *оніхомадез*/*оніхомадезис (з гр. ὄνυξ (onyx) – «ніготь»* + μάδησις madesis, madao – «випадати», «випадання») – періодичне відшарування нігтьової пластинки від основи та нігтьового ложа та відпадання нігтя [7, с. 513]; *оніхорексис* (з гр. όνυξ (όνυχος) – «ніготь» + ρέξις – «розрив», розщеплення») – підвищена ламкість нігтьових пластинок, поздовжнє розщеплення нігтя [7, с. 513]; *койлоніхія* (з гр. κοίλος (koilos) – «увігнутий», «порожнистий» + ὄνυξ (onyx) – «ніготь») – дистрофія нігтів, при якій нігтьові пластинки подібні до годинникового скла або ложечки [7, с. 362]; *трахіоніхія/трахоніхія (з гр. τραχύς (trachus)* – «шорсткий», «нерівний» + όνυξ (όνυχος) – «ніготь») – дистрофія нігтів, при якій вони стають шорсткими, схожими на шліфувальний/наждачний папір [4, с. 65].

Розлади, пов'язані із нігтьовим ложем: *оніхоліз/оніхолізис* (з гр. ὄνυξ (ὄνυχος) – «ніготь» + lysis – «розчинення»/«руйнування»/«відокрем-

лення») – відшарування нігтьової пластинки від нігтьового ложа, стоншення нігтів [7, с. 513]; *піднігтьовий кератоз* (з грец. κέρας/keras – «ріг», «роговий», «зроговілість» + -osis – процес, хворобу, стан) – розлад, при якому накопичення зроговілого матеріалу відбувається в нігтьовому ложі та гіпоніхії, що спричиняє відшарування нігтьової пластинки [4, с. 66]; *підніготьові петехії* (з лат. petechia – «маленька крапка, цятка») – дрібні крововиливи, що можуть бути спричинені травмами або мікротравмами, псоріазом, оніхомікозом, інколи спостерігаються лінійні/ кометоподібні петехії, широкі – дистально та вужчі – проксимально [4, с. 66]; *транзиторна лейконіхія* (транзиторний / транзитивний – від лат. transitivus, transtorius – перехідний, скороминущий, недовговічний [7, с. 792]; лейконіхія гр. λευκός – «білий», «світлий» + ὄνυξ (ὄνυχος) – ніготь) – патологічні зміни нігтьової пластинки у вигляді білих смужок або плям [7, с. 394].

Розлади, пов'язані із зміною забарвлення нігтьової пластинки. Як зазначає B. M. Piraccini, здоровий ніготь (нігтьова пластинка) – напівпрозорий, рожевого кольору, оскільки прикріплений до нігтьового ложа, що забезпечує можливість візуалізації кровоносних судин; проксимальна овальна лунула/лунка та вільний дистальний край – зазвичай білуватого кольору [5, с. 2]. *Дисхромія нігтів/хромоніхія* (від гр. χρῶμα (chroma) – колір + ὄνυξ (onyx) – «ніготь») – це патологічні зміни забарвлення нігтьової пластинки або піднігтьової тканини, важливий симптом, що може вказувати на дерматологічні чи системні захворювання, можливі реакції на ліки, новоутворення, інфекції [4, с. 65]. Основні різновиди хромоніхії: м*еланоніхія* (мелано- з гр. μέλας (melas) – «темний, чорний» або стосунок до меланіну + ὄνυξ (onyx) – «ніготь») – буре або чорне забарвлення нігтів, зумовлене відкладеним меланіном [7, с. 425–426]; *лейконіхія/левконіхія (з гр.* λευκός – «білий», «світлий» + ὄνυξ (onyx) – «ніготь») – патологічні зміни нігтьової прастинки у вигляді білих смужок або плям [7, с. 394]; *хлороніхія* (від гр. χλωρός (chloros), що означає «зелений» + ὄνυξ (ὄνυχος) – «ніготь») – зелені нігті**,** це інфекція нігтьової пластини, найчастіше спричинена Pseudomonas aeruginosa, рідше – іншими видами грибків або бактерій [4, с. 67]; *еритроніхія* (від гр. ἐρυθρός (erythrós) – «червоний» + + ὄνυξ (ὄνυχος) – «ніготь») – нігтьові пластинки червоного кольору [4, с. 67]; *ціаноніхія* (з гр. κυανός (kyanoûs), що означає «синій», «посинілий, синюшний» + ὄνυξ (ὄνυχος) – «ніготь») – нігті синього забарвлення, блакитні нігті [7, с. 899]; *ксантоніхія* (з гр. ξανθος (xanthos), що означає «жовтий» + ὄνυξ (ὄνυχος) – «ніготь») – жовті нігті, нігтьові пластинки, що мають жовтий/жовтуватий колір; синдром жовтих нігтів [4, с. 67–68].

Вроджені (генетичні) й набуті патології, що спричинені травмами, системними захворюваннями (ендокринна, серцево-судинна, нервова, респіраторна, дерматологічна тощо), окремими хворобами (псоріаз, екзема та ін.), інфекціями чи лікарськими препаратами, наприклад: *аноніхія* (від гр. заперечувального префікса «ан-» (заперечення) + ὄνυξ (ὄνυχος) – «ніготь») – відсутність нігтьових пластинок і нігтів [7, с. 63]; *ракеткоподібні пальці/брахіоніхія* (з гр. βραχύς (brachys) – означає «короткий», «ближній» + ὄνυξ (ὄνυχος) – «ніготь») – вроджена або набута зміна форми нігтьової пластинки, сплющення, що виникає внаслідок деформації кістки, яка знаходиться нижче, та оточуючих тканин; при цьому фіксується розширення фаланги, дистальна частина великого пальця вкорочується, нігтьова пластинка зменшується [4, с. 67–68]; *викривлення нігтів/оніхогрипоз/оніхогрифоз* (з гр. ὄνυξ (ὄνυχος) – «ніготь» + gripos – «викривлений») – гіпертрофія нігтя, що призводить до гачкоподібного викривлення нігтя або іншої деформації [13, с. 1637; 7, с. 117]; *оніхомікоз* (з гр. ὄνυξ (ὄνυχος) – «ніготь» + μύκης «гриб») – грибкова оніхія [13, с. 1637], грибкове ураження нігтів [7, с. 515], *пахіоніхія* (від гр. pachys – «товстий» + ὄνυξ (ὄνυχος) – «ніготь») – патологічне потовщення нігтів [13, с. 1688] та ін.

Важливу роль у формуванні оніхологічної субмікротерміносистеми відіграють терміни-епоніми, які досить активно використовуються у її функціональних межах, зокрема: *лінії Бо/ лінії Бо-Рейля* (Beau's lines) – поперечні (інколи паралельні) борозенчасті лінії, виступи або заглиблення, що фіксуються на нігтьовій пластинці [4, с. 63], *лінії Мюрке, Муерке/нігті Мюрке, Муерке* (Muehrcke's nails, Muehrcke's lines) – парні поперечні білі лінії, паралельні нігтьовій лунці, які поширюються уздовж всього нігтя [4, с. 63]; *нігті Террі* (Terry's nails) – патологія нігтьових пластинки, при якій відбувається її побіління, окрім невеликої смуги (1–2 мм) вільного дистального краю [4, с. 66]; *пальці Гіппократа* (пальці-барабанні палички, paznokcie zegarkowe, clubbing, watch-glass nails, Hippocratic fingers, drumstick fingers) – розростання м'яких тканин під проксимальною частиною нігтьової пластинки, що призводить до потовщення цієї частини пальця та зміни нігтьової пластинки [4, с. 68: 14, с. 1419] тощо.

Висновки і перспективи подальших розвідок. Оніхологічна субмікротерміносистема є однією із наймолодших тематичних груп у медичному дискурсі. Сформувавшись у надрах дерматологічної термінології, вона конкретизувала термінологічне ядро, виділила базові поняття та основні терміноелементи, визначила контактні зони взаємодії із скелетною, м'язовою, серцево-судинною та іншими важливими системами, які стали важливим джерелом поповнення спеціального лексикону. Проте є ще низка питань, які потребують теоретичного осмислення та практичного підтвердження, зокрема, проблема термінологічної синонімії, функціонування термінів-епонімів, способи творення нових терміноодиниць тощо. У подальшому це буде об'єктом спеціальних досліджень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Симоненко Л. Термінологічні студії в Україні. *Opera Slavica*. 2011. Т. 21, no. 2. С. 41–49. URL: https://hdl.handle.net/11222.digilib/117503 (дата звернення: 02.11.2025)

2. Томіленко Л. М. Термінологічна лексика в сучасній тлумачній лексикографії української літературної мови : монографія. Івано-Франківськ: Фоліант, 2015. 159 с.

3. Ткач А. В. Сучасна українська медична термінологія: проблеми та перспективи розвитку. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Філологічні науки*. 2010. Вип. 23. С. 247–252. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npkpnu_fil_2010_23_55 (дата звернення: 05.11.2025)

4. Przegląd przydatnych dla lekarzy (także niedermatologów) praktycznych zagadnień związanych ze schorzeniami aparatu paznokciowego / A. K. Jaworek, M. Jaworek, A. Zalewski et al. *Pediatria i Medycyna Rodzinna* Vol. 2020. 16, no. 1. P. 62–69. DOI: https://doi.org/10.15557/PiMR.2020.0011 (дата звернення: 05.11.2025)

5. Piraccini B. M. Nail Anatomy and Physiology for the Clinician. *Nail Disorders*. Milano : Springer, 2014. P. 1–6. DOI: https://doi.org/10.1007/978-88-470-5304-5_1 (дата звернення: 06.11.2025)

6. Етимологічний словник української мови : в 7 т. Т. 4: Н–П / уклад.: Р. В. Болдирєв, В. Т. Коломієць, А. П. Критенко та ін. Київ : Наукова думка, 2003. 657 с.

7. Українсько-латинсько-анґлійський медичний енциклопедичний словник / уклад.: Л. Петрух, І. Головко. Київ : Медицина, 2015. 966 с.

8. de Berker D. Nail anatomy. *Clinics in Dermatology.* 2013. Vol. 31, no. 5. P. 509–515. DOI: https://doi.org/10.1016/j.clindermatol.2013.06.006 (дата звернення: 08.11.2025)

9. de Berker D. A. R., Andre´ J., Baran R. Nail biology and nail science. *International Journal of Cosmetic Science*. 2007. Vol. 29. P. 241–275. DOI: https://doi.org/10.1111/j.1467-2494.2007.00372.x (дата звернення: 08.11.2025)

10. Етимологічний словник української мови : в 7 т. Т. 3: Кора–М / уклад.: Р. В. Болдирєв, В. Т. Коломієць, Т. Б. Лукінова та ін. Київ : Наукова думка, 1989. 553 с.

11.Ілюстрований Медичний Словник Дорланда : в 2-х т. Т. 1 : A – L. / ред.: П. Джуль, Б. Зіменковський ; пер. з англ. А. Бариляк та ін. Львів : Вид. дім «Наутілус», 2002. 1354 с.

12. Іванюшко-Назарко Н. В. Оніходистрофії як симптом поширених шкірних захворювань.. *Дерматологія та Венерологія.* 2016. № 1. С. 5–10. URL: http://idvamnu.com.ua/ wp-content/uploads/2016/05/ДиВ-№1-71.pdf (дата звернення: 09.11.2025)

13. Ілюстрований Медичний Словник Дорланда : в 2-х т. Т. 2 : M – Z. / ред.: П. Джуль, Б. Зіменковський ; пер. з англ. А. Бариляк та ін. Львів : Вид. дім «Наутілус», 2002. 2688 с.

14. Fawcett R. S., Linford S., Stulberg D. L.Nail Abnormalities: Clues to Systemic Disease. *American family physician.* 2004. Vol. 69, no. 6. P. 1417–1424. URL: https://www.aafp.org/pubs/afp/issues/2004/0315/p1417.html (дата звернення: 10.11.2025)

Дата першого надходження рукопису до видання: 19.11.2025
Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 19.12.2025
Дата публікації: 31.12.2025

УДК 811.161.2’373
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2025.44.1.5

РОСІЇЗМИ ЧИ КОРІННА ЛЕКСИКА УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ: ІСТОРИКО-ЛІНГВІСТИЧНИЙ ПОГЛЯД

RUSSIANISMS OR NATIVE UKRAINIAN VOCABULARY: A HISTORICAL-LINGUISTIC PERSPECTIVE

Гончаренко А.В.,
orcid.org/0000-0001-6528-0873
кандидат філологічних наук,
учений секретар
Інституту мовознавства імені О.О. Потебні Національної академії наук України

Статтю присвячено проблемі хибної ідентифікації окремих лексичних одиниць української мови як росіїзмів у сучасному мовному просторі. На тлі активних процесів деколонізації та мовного «відросійщення» простежено тенденцію до пасивізації питомої української лексики, зумовлену формальною подібністю деяких слів до відповідників у російській мові та поверховим тлумаченням міжмовних паралелей. Увагу зосереджено на механізмах формування негативних мовних оцінок, які не спираються на історико-лінгвістичні критерії. З’ясовано основні причини пасивізації псевдоросіїзмів, зокрема вплив гіперпуристичних настанов, недостатню обізнаність мовців із історією української мови, а також змішування понять власне запозичення, спільнослов’янської спадщини й церковнослов’янської традиції.

У статті на основі етимологічних даних, матеріалів, узятих із писемних пам’яток і лексикографічних джерел різних періодів уточнено критерії розмежування власне російських запозичень і питомих українських лексем. Окреслено роль церковнослов’янської мови та її ізводів у формуванні лексичного складу української й російської мов, а також показано специфіку російського лінгвокультурного впливу на українську мову з другої половини XVII ст. до радянського часу. Зауважено парадоксальну консерваційну функцію російської мови щодо низки давніх українських слів, які збереглися в ужитку завдяки міжмовній подібності.

Проаналізовано сучасні процеси зниження функційного та стилістичного потенціалу лексеми голубий та її витіснення синонімічним відповідником блакитний, відмінним від російських корелятів. Доведено, що рушіями пасивізації таких слів є не тільки семантичні чи стилістичні чинники, а й позамовні ідеологічні настанови та пуристичні стереотипи.

Матеріали дослідження засвідчують необхідність історико-лінгвістичного підходу до оцінки лексики й застерігають від гіперкоректного вияву мовного пуризму, що може призводити до звуження виражальних можливостей української літературної мови.

Ключові слова: українська мова, російська мова, історична лінгвістика, росіїзм, псевдоросіїм, питома (корінна) лексика.

The article addresses the problem of the erroneous identification of certain lexical units of the Ukrainian language as Russianisms in the contemporary linguistic space. Against the backdrop of active processes of decolonization and linguistic “derussification”, a tendency toward the passivization of native Ukrainian vocabulary is traced, caused by the formal similarity of some words to their counterparts in Russian and by superficial interpretations of interlingual parallels. The focus is placed on the mechanisms behind the formation of negative linguistic evaluations that are not grounded in historical-linguistic criteria. The main reasons for the passivization of pseudo-Russianisms are identified, including the influence of hyperpurist attitudes, insufficient awareness among speakers of the history of the Ukrainian language, and the conflation of the concepts of proper borrowings, Common Slavic heritage, and the Church Slavonic tradition.

Based on etymological data and materials drawn from written monuments and lexicographic sources of various periods, the article уточifies the criteria for distinguishing genuinely Russian borrowings from native Ukrainian lexemes. The role of the Church Slavonic language and its recensions in shaping the lexical composition of Ukrainian and Russian is outlined, and the specificity of Russian linguocultural influence on Ukrainian from the second half of the 17th century to the Soviet period is demonstrated. A paradoxical conservative function of the Russian language with regard to a number of ancient Ukrainian words is noted – words that have remained in use due to interlingual similarity.

The article analyzes contemporary processes of the reduction of the functional and stylistic potential of the lexeme *голубий* (*holubyi*) and its displacement by the synonymous equivalent *блакитний* (*blakytnyi*), which differs from Russian correlates.

It is shown that the passivization of such words is driven not only by semantic and stylistic factors but also by extralinguistic ideological norms and purist stereotypes.

The research materials demonstrate the necessity of a historical-linguistic approach to the evaluation of vocabulary and warn against hypercorrect manifestations of linguistic purism, which may lead to a narrowing of the expressive possibilities of the Ukrainian literary language.

Key words: Ukrainian language, Russian language, historical linguistics, Russianism, pseudo-Russianism, native vocabulary.

Постановка проблеми. У сучасному українському суспільстві триває активний процес деколонізації та відходу від російських культурних впливів, що зокрема виявляється в прагненні переглянути мовні норми й очистити комунікаційний простір від російських елементів. Проте на хвилі мовного «відросійщення» трапляються непоодинокі випадки дистанціювання від низки питомих (корінних) українських слів, які мають давню історію функціонування в українській писемній та розмовній традиції, але помилково ідентифіковані соціумом як російські назви на підставі формальної подібності. Таке ототожнення, зумовлене поверховим розумінням міжмовних паралелей та недостатньою обізнаністю з історією своєї мови, призводить до пасивізації власне української лексики, звуження її стилістичного потенціалу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблему таврування українських слів як російських (деяких – як польських) через «короткозорий пуризм і словобоязнь» окреслив ще у 30-х роках ХХ ст. М. Зеров [9]. Над питанням розмежування власне росіїзмів та архаїзмів у мові Т. Шевченка міркував І. Огієнко [11]. Про наслідки гіперпуризму згадував у своїх розвідках С. Караванський [12].

У ХХІ ст. означена тема набула особливо гострого звучання. Л. П. Гнатюк у дослідженнях, присвячених історії української мовної свідомості, звертає увагу на неоднозначне трактування мови творів Г. Сковороди: лексику, яку вживав видатний філософ та засвідчену в староукраїнських пам'ятках задовго до приєднання України до Росії, навіть фахові лінгвісти часом зараховують до російської [1]. На матеріалі художніх текстів початку ХХ ст. позірні «русизми» аналізує Н. Я. Дзюбишина-Мельник [6]. Етимологічні аспекти лексичного внормування та культуромовних рекомендацій в річищі тенденцій до розподібнення з російською мовою та уникнення спільних із нею мовних одиниць докладно розглядає П. О. Селігей [17].

Попри наявність значного наукового доробку, питання хибного маркування окремих елементів літературної української мови як російських запозичень залишається недостатньо опрацьованим. Чимало сучасних дискусій із цього приводу відбувається в позаакадемічному середовищі, що лише посилює потребу у фаховому аналізі. Саме тому звернення до етимологічних свідчень, історичних пам'яток і лексикографічних джерел є необхідним для встановлення реального походження лексем, які в масовій свідомості помилково асоціюються з російськими запозиченнями.

Постановка завдання. Метою статті є з'ясування історичної належності окремих лексем, які в сучасному українському узусі кваліфікують як росіїзми. Для її досягнення важливо уточнити критерії, які дозволяють об'єктивно розрізняти питомі українські елементи й справжні російські запозичення, проаналізувати історичні джерела різних періодів та простежити функціонування вибраних слів.

Виклад основного матеріалу. В умовах тривалої бездержавності українська мова значною мірою розвивалася в тіні російської мови. Це спричинило входження до українського лексикону низки російських запозичень (за свідченнями академічного «Етимологічного словника української мови» їх частка складає кілька сотень одиниць – *баян, булавка, вазон, гайка, дача, духовка* тощо), рецепцію частини іншомовних слів через російське посередництво (відповідно у російському фонетико-граматичному оформленні – *хакер, хобі, хокей* тощо), поширення явища інтерференції (відхилення від власних фонетичних, граматичних, лексичних норм під впливом російських – *[літєратура], рахувати, що..* (зам. вважати, що…) та ін.) та змішування кодів (суржикізація – *больниця, розрішати, щитати* тощо). Настанова на зближення української мови з російською в радянський період додатково спричинила перевагу в уживанні спільних для обох мов форм, тоді як відмінні українські відповідники відходили на периферію.

На цьому тлі цілком закономірною стала активізація в добу незалежності помітних ще в роки українізації пуристичних настроїв, пов'язаних із намаганнями усунути наслідки російського лінгвокультурного впливу. Прагнучи до чистоти мовлення, носії української мови «поширюють норму на ті одиниці, яких ця норма ніяк не стосується, і свідомо не вживають певного слова лише на тій підставі, що воно є в російській» [17, с. 7]. Про вагання соціуму свідчать, наприклад, такі заголовки дописів, поширюваних у соцмережах, блогах, на різноманітних форумах, а також гострі дискусії під ними: «Як правильно: *спекотно* чи *жарко*?», «*Спасти* – русизм, чи ні? , «*Дочка* – це русизм чи ні?» тощо. Важливо зауважити, що сама лише формальна схожість словоформ не може слугувати безумовною ознакою запозичення.

Обидві мови успадкували значний обсяг лексики з праслов'янського фонду, що зумовлює її подібність також і з іншими слов'янськими мовами. Окрім того, поширенню фонетично

споріднених елементів сприяла спільна книжна основа, яку перейняла російська літературна мова та на якій до кінця XVIII ст. розвивалася слов'яноруська мова як різновид староукраїнської мови. Церковнослов'янська мова на східнослов'янських теренах функціонувала в кількох варіантах (ізводах) – українському, білоруському, новгородському та московському. За спостереженнями В. М. Мойсієнка, церковнослов'янська мова московського ізводу, яка відіграла істотну роль у формуванні російської літературної мови, значною мірою спиралася на русько-українську редакцію церковнослов'янської мови [3, с. 50–51 схема 1].

Системний вплив російської лінгвокультури на українську стає помітним лише від другої половини XVII ст. у зв'язку з політичною експансією Московської держави на українські землі. Спочатку він виявлявся у посередницькій ролі російської мови при засвоєнні запозичень, згодом – у спробах уніфікації церковно-книжної мови за московськими нормами. У період українізації 1920–1930-х років ці процеси були частково послаблені: літературна українська мова активно розвивалася на національній основі, чужорідні елементи відходили на периферію, церковнослов'янізми архаїзувалися, формувалися пуристичні настрої, активізувалися форми, пов'язані з умовним південно-західним простором, відмінні від спільних з російською південно-східних. Проте вже в радянський період інтенсивність російського впливу знову зросла, а політика зближення мов сприяла підтриманню в активному вжитку формально подібних лексем. Водночас саме російська мова виконувала своєрідну консерваційну функцію щодо низки давніх питомих українських лексем, у яких тенденція до пасивізації окреслилася ще в XIX – на початку XX ст. Підтримуючи їх уживання (переважно в розмовному середовищі), вона сприяла збереженню цих одиниць у мовній практиці до нашого часу (*ветхий, видіти, глупий, год, город, зависть, краска, лікарство, побіда, послідній, празник*[1] тощо).

Сьогодні внаслідок послідовного відмежування від російських впливів на маргінес відходять не тільки ті корінні назви, які вже мали розмовно-просторічний характер, а й стилістично нейтральні літературні одиниці. Спостерігаємо зниження функційного потенціалу словотвірних гнізд із вершинами *держати, ждати, лице, чудо* тощо та паралельне зростання частотності їхніх синонімічних відповідників (*тримати, чекати, обличчя, диво*), відмінних від російських корелятів [4; 5].

Аналогічну тенденцію простежуємо й у вживанні пари *голубий – блакитний*. Сучасні корпусні дані доводять, що в публіцистичних, науково-популярних, художніх текстах переважає форма *блакитний*, тоді як *голубий* дедалі частіше сприймається мовцями як росіїзм [2]. Утім, така оцінка не має історико-лінгвістичного підґрунтя, адже лексема *голубий* належить до давнього шару українського словника.

За етимологічними свідченнями, слово *голубий* походить від праслов'янської форми *golǫbъ, що, своєю чергою, розвинулася від *golǫbь 'такий (на колір) як голуб' з відсиланням до синьо-сизого полиску пір'я на шиї птаха [8 I, с. 556]. Зауважимо, що на синхронному рівні цей зв'язок мало прослідковується, голубий викликає асоціації з кольором неба [22]. Континуанти давнього кореня широко відомі й у інших слов'янських мовах, зокрема польській (golęby 'блакитний', первісно 'голубиний'), словацькій (holubi 'сірий, сіро-голубий', первісно 'голубиний'), сербохорватській (го̀лубаст 'сизий').

Прикметник *голубыи* чи не вперше зафіксовано в давньоруськоукраїнському письменстві під 6695 р. (1187) у тексті Іпатіївського літопису в складі словосполучення *голубыи лѣсъ,* що позначає місцевість на Київщині[2]. Уживання слова в складі топоніма свідчить про його міцне становище та органічність у тогочасній мовній системі. На жаль, про інші вживання, які могли б пролити світло на можливі семантичні особливості лексеми протягом цього та наступного періодів, немає відомостей. «Вона скупо засвідчена … пам'ятками, і її можна було б вважати оказіональною, якщо б не подальша доля цієї назви в українській мові», – зазначає М. Чикало [24, с. 196].

Уже в пам'ятках XVI – початку XVII ст. колоратив *голубый* 'голубий' стає регулярним та продукує дериват *голубѣти* 'мати голубий колір, голубіти' [21 VII, с. 11].

Саме в цей період у письмових джерелах з'являється й прикметник *блакитный*, засвоєний від польської мови (пор. стп. błękitny 'голубий, світло-синій'). Про процес його адаптації до української мовної системи свідчить наявність численних графічних варіантів: *блакитъный, блекитный, блокитний*, *бленкитный, блан-*

[1] Звісно, сьогодні при визначенні статусу цих слів як українських назв чи російських запозичень варто враховувати контекст уживання, регіон, соціальний статус та вік мовця.

[2] Дет. див.: Полное собрание русских летописей. Т. 2 Ипатьевская летопись. Санкт-Петербург : тип. М. А. Александрова, 1908. Стлб. 652. Використання російського видання пам'ятки київоруської спадщини – Іпатіївського літопису – зумовлене відсутністю станом на сьогодні аналогічного українського видання. Звернення до російської праці має суто джерелознавчий характер і не передбачає прийняття російських інтерпретацій чи ідеологічних настанов.

китный ‘блакитний, голубий’ [1 II с. 111–112]. Водночас уже в текстах, що репрезентують ділову та народнорозмовну мову Лівобережної України XVIII ст. засвідчено переважно форму *блакитній*: «… *килимъ суконній блакитній*» [7, с. 313], «*Запаска блакитнаѧ една*» [7, с. 343].

Показовим є й лексикографічний матеріал XIX ст., який переконливо демонструє паралельне функціонування обох словотвірних гнізд. У «Малорусько-німецькому словарі» Є. Желехівського та С. Недільського, що відбиває передусім стан галицької народної мови, реєстрові одиниці *голу́бий* (також демінутив *голубе́нький*), *голубоцьвіто́вий* подано поруч із *блакітний, бла́кіть* [13 I с. 150, 32]. Аналогічно в «Словарі української мови» Б. Грінченка, котрий відображає живе мовлення XIX ст., репрезентоване розгалужене словотвірне гніздо з вершиною *голубий* (*голубий* ‘голубий’, *голубісінький* ‘цілком голубий’, *голубіти* ‘бути голубим, голубіти’, *голубо* ‘голубим кольором’, *голубоцвітовий* ‘голубого кольору’) поруч із словами *блакит* ‘блакить’, *блакитний* ‘блакитний, лазуровий’, *блакитніти* ‘голубіти’ [20 I, с. 306, 72]. Прикметно, що в праці Б. Грінченка засвідчене ще одне, не відображене в попередньо проаналізованих джерелах, значення слова *голубий*, актуалізоване при описі масті волів – ‘темно-сірий’. Цей факт може слугувати підтвердженням висловлюваному раніше дослідниками припущенню про те, що в ранніх джерелах це слово могло позначати певний відтінок сірого кольору [24, с. 196].

Про сприймання лексеми *голубий* та її дериватів як стилістично нейтральних українських слів свідчить перекладна лексикографія XIX – початку XX ст. У «Російсько-українському словнику» М. Уманця та А. Спілки як відповідник до рос. *голубой* подано насамперед *голубий* поряд із *блакитний* та іншими синонімами. Пор. також: рос. *голубецъ* – укр. 1. *синь, синява*, рос. *голубизна* – укр. *блакит, блакиття*, рос. *голубоватый* – укр. *голубенький*, рос. *голубоглазый* – укр. *синєокий*, рос. *голубѣть* – укр. *голубіти* [18 I: с. 155]. Варто зауважити, що укладачі цієї лексикографічної праці при перекладі російських слів орієнтувалися передусім на лексичні багатства мови Східної України. Показовим у контексті теми пропонованого дослідження є коментар А. Кримського до цього словника, наведений А. А. Москаленком в «Нарисі історії української лексикографії», у якому вчений критикує тенденцію безпідставного «гоніння» на спільні з російською, проте питомі українські слова: «Дуже важлива та обставина, що п. Уманець поставився до свого завдання цілком сумлінно. Так, наприклад, він не піддався одній дуже несимпатичній течії, модній тепер серед деякої частини української інтелігенції. Останнім часом ми раз у раз зустрічаємо в українських журналах дивовижні статейки, викликані бажанням яскравіше відтінити українську мову перед великоруською, у яких у зв’язку з цим оголошується гоніння на багато загальновживаних, цілком народних українських слів. А саме: піддаються проскрипції ті українські слова, які а) схожі на великоруські і б) мають для себе синоніми, які не зустрічаються у великоруській мові; ці синоніми оголошуються «щиро народними» словами, а спільноруські – «москалізмами». Не поділяючи таких вузьких і, до того ж, несумлінних тенденцій, п. Уманець об’єктивно вніс у словник всі слова, які постійно вживає народ, і це, зрозуміло, ніяк не перешкодило тому, щоб лексичне багатство і самостійність української мови виступили у словнику п. Уманця в повнім блиску, незважаючи навіть на численні пропуски…» [14, с. 85].

Про несприйняття фахівцями-лінгвістами слова *голубий* як російського свідчить також українсько-російський словник О. Ізюмова: *голубий, голубіти* [10, с. 171] чи російсько-український словник А. Кримського і С. Єфремова: *голубенький – голубенький, голубесенький, блакитненький, блакитнесенький*, *голубеть – голубіти, блакитніти*, *голубизна* – 1. *блакить, блакиття*, 2. *блакитність*, *голубить – голубити, синити*, *голубо – голубо, блакитно*, *голубоватый – голубенький, блакитня[а]вий*. Щоправда словникова стаття рос. *голубой* вказує ніби на певний пріоритет у вживанні прикметника *блакитний*: рос. *голубой* – укр. ‘1. *блакитний, голубий, ясносиній’* [16, 238–239].

Послідовне вживання лексеми *голубий* демонструють художні тексти класиків української літератури, зокрема схильного до пуристичних переконань І. С. Нечуя-Левицького («Редьківна була з лиця гарненька, біла, білява, з ясними *голубими*, трохи випнутими чималими очима» (Дві милі)), Тараса Шевченка («Мов прокинувся, дивлюся: Село почорніло, Боже небо *голубеє* І те помарніло» (Мені тринадцятий минало)), Лесі Українки («На восьмому вороному у жупані *голубому*» (Запис К. Квітки з голосу Лесі Українки)).

Жодних стилістичних застережень щодо вживань слів *голубий* та *блакитний* в українській мові не наводив І. Огієнко, зауважуючи лиш характерний для Галичини варіант наголошення слова – *голу́бий* [15, с. 88] та помилковість написання у формі *блакитній* (треба – *блакитний*) [там само, с. 32].

Водночас О. О. Тараненко зауважує, що сфера вживання прикметника *блакитний* тривалий час була обмежена переважно художньою мовою і контекстами піднесеного стилістичного звучання (*блакитне небо, блакитна далечінь*), тоді як у розмовній мові, нейтральному і книжних стилях та навіть у художніх перифразах, спільних з російською мовою, уживали, як правило, *голубий* (*голубий екран* – про чорно-білий телевізор, *голубі каски* – про миротворчі сили ООН, *голубий океан* – про небо). Слово *блакитний* неофіційно ніби мало на собі певну печать «націоналістичного»» [23, с. 351].

Показово, що діалектні матеріали, які, як відомо, зберігають давні мовні риси, не репрезентують слова *блакитний*. Водночас назва кольору *голубий* побутує в українських говірках, головно центрального і східного регіонів, зафіксована на Закарпатті, Львівщині, Бойківщині та Буковині [24, с. 199, 197–198].

У сучасній академічній тлумачній лексикографії обидві синонімічні одиниці подано як рівноправні. Пор.: *голубий* ‘який має забарвлення одного з основних кольорів спектра – середнього між зеленим і синім; кольору ясного неба; світло-синій, блакитний’ (з відносно новим семантичним відтінком ‘те саме, що гомосексуаліст’) має розгалужене словотвірне гніздо *голубенький* ‘пестл. до голубий’, *голубизна, голубінь* ‘голубий колір, голубий відтінок чого-небудь’, *голубіти* ‘виділятися своїм голубим кольором; виднітися (про що-небудь голубе)’, ‘ставати голубим’, *голубішати* ‘ставати голубішим’, *голубо* ‘присл. до голубий’, *голубоокий* ‘який має голубі очі’, *голубуватий* ‘із голубим відтінком, трохи голубий’, *голубувати* ‘присл. до голубуватий’ [19 III, с. 686–688] та *блакитний* ‘небесно-голубого кольору; голубий’, *блакитненький* ‘пестл. до блакитний’, *блакитніти* ‘робитися, ставати блакитним’, ‘виднітися, виділятися блакитним кольором’, *блакитнішати* ‘робитися, ставати блакитнішим’, *блакитно* ‘присл. до блаки́тний’, *блакитноокий* ‘який має блакитні очі’, *блакитнуватий* ‘трохи, злегка блакитний’, *блакить* ‘блакитний колір; голубінь’ [19 I, с. 547–548].

Однак узусна практика XXI ст. засвідчує тенденцію до маргіналізації словотвірної вершини *голубий*. Підтвердження цього процесу можна помітити серед коментарів на теми мовних норм у мережевому дискурсі («*Голубий* чи *блакитний*?» «В українській мові немає слова *голубий*. Це росіянізм», «Так, в українській мові є слово *голубий* (до речі, слово – русизм)»), редакторських правок та рекомендацій неофіційних мовних порадників. У такий спосіб, лексема зазнає соціально зумовленої стигматизації, не маючи для цього ані етимологічних, ані історико-лексикографічних підстав.

Отже, пасивізація прикметника *голубий* у сучасній українській мові виявляється не в його зникненні, а в звуженні функційного потенціалу та зниженні стилістичного регістру. Показово, що на тлі активізації прикметника *блакитний*, який у сучасній мовній свідомості сприймається як нейтральна кольороназва, сллово *голубий* набуває небажаних соціально-оцінних конотацій, зумовлених асоціаціями з російською мовою та поширенням його субстантивованого вживання з переносним значенням ‘особа, схильна до гомосексуалізму’. Унаслідок цього в мовній практиці формується прагматичне розмежування двох синонімів: *блакитний* актуалізується як нормативна назва кольору, тоді як *голубий* маркується як потенційно небажаний. Саме такий механізм розрізнення фіксує сучасна художня мова: «Наш малий уже в другому класі… Новеньку *блакитну* сорочку відмовився носити: – Скажуть, що *голубий*» (Л. Костенко), – де вибір прикметника *блакитний* експліцитно протиставлено неприйнятній у цьому контексті лексемі *голубий*.

Висновки. Проведений аналіз засвідчує, що в сучасній українській мові процеси відмежування від російських мовних впливів супроводжуються не лише усуненням справжніх запозичень, а й пасивізацією питомих, історично закорінених лексем, які через формальну або семантичну подібність до російських відповідників помилково кваліфікуються як росіїзми. Унаслідок цього відбувається зниження функційного потенціалу стилістично нейтральних слів, що раніше повноцінно обслуговували різні сфери мовного вжитку.

На матеріалі аналізованих лексем, зокрема пари *голубий – блакитний*, простежено характерний механізм такої маргіналізації: питомі одиниці з багатовіковою писемною традицією та розгалуженими словотвірними гніздами поступово витісняються синонімами, які сприймаються мовцями як «національно безпечніші», попри їхній пізніший, зокрема запозичений, характер. При цьому визначальними стають не тільки семантичні чи стилістичні чинники, а й позамовні ідеологічні настанови та пуристичні стереотипи.

Історико-етимологічні, лексикографічні та корпусні дані переконливо доводять, що прикметник *голубий* і похідні від нього належать до давнього шару української лексики, мають широку міжслов’янську паралель і впродовж тривалого часу функціонували як стилістично нейтральні

одиниці в загальномовному вжитку. Звуження його функційної динаміки і відповідна стигматизація є результатом вторинної переоцінки, а не виключно внутрішніх мовних закономірностей.

Отож, зафіксовані тенденції дають підстави говорити про проблему ототожнення формальної подібності із запозиченістю, що призводить до збіднення лексичного складу української мови та порушення історичної тяглості її розвитку. Подальші дослідження мають бути спрямовані на системний перегляд подібних лексичних випадків з опертям на історико-лінгвістичні критерії, що дасть змогу відновити функційний баланс питомої лексики в сучасному мовному просторі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Гнатюк Л. П. Чому вивчення мови творів Григорія Сковороди актуальне для українців у XXI столітті. *Дивослово*. 2013. № 5. С. 53–58.

2. Генеральний регіонально анотований корпус української мови (ГРАК) / М. Шведова, Р. фон Вальденфельс, С. Яригін, А. Рисін, В. Старко, Т. Ніколаєнко та ін. Київ, Львів, Єна, 2017–2024. URL : uacorpus.org (дата звернення : 25.12.2025).

3. Ґетка Й., Мойсієнко В. М. Спочатку було Слово… Від мовного узусу – до літературної норми (Нарис генези української літературної мови). Варшава : Вид-во Варшавського університету, 2024. 504 с.

4. Гончаренко А. В. Суспільні зміни як каталізатор пасивізації давньої лексики української мови. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2025. Вип. 90. Т. 1. С. 232–237. DOI 10.24919/2308-4863/90-1-18

5. Гончаренко А. В. Корінна лексика української мови крізь призму нових суспільних стереотипів: проблеми функціональної переоцінки. *Проблеми гуманітарних наук*. 2025. Вип. 63. С. 16–23. DOI 10.24919/2522-4565.2025.63.2

6. Дзюбишина-Мельник Н. Я. Позірні русизми в художніх текстах початку XX століття. *Наукові записки НАУКМА*. 2003. Т. 22. Ч. 1. С. 16–22.

7. Ділова і народнорозмовна мова XVIII ст.: Матеріали сотенних канцелярій і ратуш Лівобережної України / підг. В. А. Передрієнко. Київ : Наукова думка, 1976. 415 с.

8. Етимологічний словник української мови: у 7 т. / гол. ред. О. С. Мельничук. Київ : Наукова думка, 1982–2012.

9. Зеров М. К. Українське письменство / упоряд. М. Сулима. Київ : Основи, 2002. 1301 с.

10. Ізюмов О. П. Українсько-російський словник: за новим правописом. Харків – Київ: Держ. вид-во України, 1930. 979 с.

11. Іларіон (Огієнко І.). Граматично-стилістичний словник Шевченкової мови. Вінніпег : накладом т-ва «Волинь», 1961. 256 с.

12. Караванський С. Секрети української мови. Київ : УКСП «Кобза», 1994. 152 с.

13. Малоруско-німецкий словар: у 2 т. / уложив Евгеній Желеховський і Софрон Недільский. Львів : з друк. наук. т-ва ім. Шевченка, 1886.

14. Москаленко А. А. Нарис історії української лексикографії. Київ : Радянська школа, 1961. 161 с.

15. Огієнко І. Український стилістичний словник. Львів : з друк. наук. т-ва ім. Шевченка, 1924. 496 с.

16. Російсько-український словник: у 4-х т. / гол. ред. акад. А. Кримський, С. Єфремов. Київ : К.І.С., 2007. 2550 с.

17. Селігей П. О. Лексичне нормування та культуромовні рекомендації очима етимолога (зауваги, роздуми, оцінки). *Мовознавство*. 2024. № 4. С. 3–24. DOI 10.33190/0027-2833-337-2024-4-001

18. Словарь росийсько-український : у 4 т. / зібрали і впоряд.: М. Уманець, А. Спілка. Львів : з друк. наук. т-ва ім. Шевченка, 1893–1898.

19. Словник української мови: у 20 т. Т. 1–15. Київ : Наукова думка, 2010–2024.

20. Словарь української мови: у 4 т. / упоряд. з дод. влас. матеріалу Б. Грінченко. Київ : Видавництво АН УРСР, 1958–1959.

21. Словник української мови XVI – першої половини XVII ст. / гол. ред. Д. Г. Гринчишин. Львів : НАН України, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича, 1994–2022. Вип. 1–18.

22. Старко В. Ф. Колоративи *блакитний*, *голубий* і *синій* у мовній свідомості українців. *Наукові записки Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя*. Серія : Філологічні науки. 2013. Кн. 4. С. 56–59.

23. Тараненко О. О. Українська літературна мова кінця XX – першої чверті XXI ст.: стан і тенденції розвитку. Київ : Український мовно-інформаційний фонд НАН України, 2024. Ч. 2. 813 с. DOI 10.33190/978-617-14-0239-3

24. Чикало М. І. З історії назв кольорів в українській мові (XIV–XVIII століття). *Записки Наукового товариства імені Тараса Шевченка: Праці філол. секції*. Львів, 1997. С. 186–209.

Дата першого надходження рукопису до видання: 21.11.2025
Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 19.12.2025
Дата публікації: 31.12.2025

УДК 821.161.2-1.09Плужник
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2025.44.1.6

ЗВЕРТАННЯ В ПОЕТИЧНОМУ МОВЛЕННІ ЄВГЕНА ПЛУЖНИКА

ADDRESS IN THE POETIC SPEECH OF YEVGEN PLUZHNYK

Даниленко Л.В.,
orcid.org/0000-0002-8617-6378
кандидат філологічних наук,
професор кафедри української мови
Державного університету інформаційно-комунікаційних технологій

Стаття присвячена особливостям використання звертань у поетичному мовленні. В основі дослідження – поезії Є. Плужника, представника духовно-культурної генерації українських митців 1920 – початку 1930-х рр.

Окрім поетичної творчості Є. Плужник проявив себе як драматург. Завдяки цьому сформував такий стиль письма, в якому гармонійно поєдналися емоції та динаміка. Індивідуальні риси поетичного мовлення автора – точність і лаконічність. Є. Плужник мав природне чуття мови й уміло використовував її засоби. Разом із В. Підмогильним був укладачем словника «Фразеологія ділової мови» («Російсько-український фразеологічний словник»).

Матеріалом для аналізу в цій статті обрано книгу Є. Плужника «Три збірки», що вийшла 2022 р. у видавництві «Темпора». Мета дослідження – виявити специфіку вживання мовних форм на позначення адресата, згрупувати звертання за комунікативно-прагматичними ознаками, дати їм морфологічно-семантичну характеристику, описати їхню роль в організації авторської стилістики.

Керуючись комунікативно-прагматичним аспектом аналізу мовних явищ, укладено номінативні групи звертань та встановлено комунікативні інтереси поета, серед яких і абстрактні поняття, і конкретні постаті.

Огляд морфологічних та семантичних характеристик звертань допоміг виявити розмаїття мовних моделей, наприклад: засоби художньої стилізації (епітети, різні види метафор, оксиморон, анафори, епіфори); граматичні й синтаксичні конструкції (форма кличного відмінка іменників, вигуки, пестливі форми, слова-прикладки, відокремлені означення, складнопідрядні речення, окличні речення, риторичні запитання).

Запропоноване дослідження розширює спостереження за роллю звертань у поетичному мовленні загалом і має перспективи розвитку.

Ключові слова: звертання, поезія, Євген Плужник, групи адресатів, семантика, риторичне запитання, метафора.

The article is devoted to the peculiarities of using addresses in poetic speech. The study is based on the poetry of Yevhen Pluzhnyk, a representative of the spiritual and cultural generation of Ukrainian artists of the 1920s and early 1930s.

In addition to his poetic work, Ye. Pluzhnyk has also made a name for himself as a playwright. This has allowed him to develop a writing style that harmoniously combines emotion and dynamism. The author's poetic language is characterized by precision and conciseness. Ye. Pluzhnyk had a natural feel for language and skillfully used its tools. He was the co-author of the dictionary "Phraseology of Business Language" ("Russian-Ukrainian Phraseological Dictionary").

The material for analysis in this article is Ye. Pluzhnik's book "Three Collections," published in 2022. The purpose of the study is to identify the specifics of the use of linguistic forms to designate the addressee, to group forms of address according to communicative and pragmatic features, to give them morphological and semantic characteristics, and to describe their role in the organization of the author's style.

Guided by the communicative-pragmatic aspect of the analysis of linguistic phenomena, nominative groups of addresses were compiled and the poet's communicative interests were established, including both abstract concepts and specific figures.

An overview of the morphological and semantic characteristics of addresses helped to reveal a variety of linguistic models, for example: means of artistic stylization (epithets, metaphors, oxymorons, anaphora, epiphora); grammatical and syntactic constructions (the vocative case of nouns, interjections, diminutive forms, apposition, detached predicates, complex sentences, exclamatory sentences, rhetorical questions).

The proposed study expands on observations of the role of addresses in poetic speech in general and has prospects for further development.

Key words: address, poetry, Yevhen Pluzhnyk, addressee groups, semantics, rhetorical question, metaphor.

Постановка проблеми. В українській мові оформлення слів чи словосполучень, які називають того, до кого звертаються, мають граматичну і семантичну специфіку. Усе це свідчить про давнє походження української мови, її гнучкість і багатство. Звертання займають певну позицію в мовній конструкції, оздоблюються піднесеною інтонацією, наділені риторичним, персоналізованим характером. Вони добре вживаються з експресивною стилістикою.

Свої особливі можливості форма звертання добре проявляє в українській поетичній мові. Цей аспект цікавий для наукових розвідок, оскільки заохочує до правильного вживання звертань у різних мовленнєвих ситуаціях, налаштовує на пізнання мови як природи людської душі і мислення.

Аналіз останніх досліджень. Якщо «виділення» адресата в загальній картині світу орієнтує на об'єкт, то «встановлення та утримання контакту» з ним [6, с. 14] активізує почуття, емоції, враження. Дослідження всіх цих явищ, як зауважили Н. Рябокінь і О. Торба, виявляє «особливості мови», її «національно-культурні риси» [6, с. 15]. Одна з проблем, яку вирішують науковці, – класифікація звертань. Врахування «лінгвістичного статусу, ситуації та учасника спілкування» [6, с. 21] дає можливість говорити про такі типи звертань, як: «назви осіб та груп осіб», «назви живих істот – не осіб», «назви неживих предметів» [6, с. 16]. Н. Рябокінь і О. Торба вказують також на «необхідність вивчення звертань у комунікативно-прагматичному аспекті», надаючи більше уваги «соціальному „фактору адресата"» [6, с. 21]. «Цілком очевидно, що семантичне багатство і різноманіття функцій звертання людини до людини далеко не вичерпується назвою адресата і притягненням його уваги», – пишуть вони [6, с. 21].

Один з перспективних концептів лінгвістичних зацікавлень – роль звертань у поетичному тексті. Великий науковий спадок з цього напряму залишили видатні українські вчені С. Єрмоленко, В. Моренець, В. Онищенко, В. Чабаненко та інші. Сучасні науковці продовжують їхню справу, пропонуючи й нові погляди.

Мовні можливості звертань у поетичному тексті більш зрозумілі в систематизації їх значень і ознак. Так, звертання в поезії Лесі Українки О. Пасічна розділила на ті, що виконують функції «адресації й характеризації» (утворені за допомогою прикладок, прикметників-нестандартних означень, порівнянь або метафор); ті, що виконують функції «адресації й номінації» (використовуються при зверненні до об'єктів навколишнього світу, до абстрактних понять та узагальнених категорій); ті, що є «фразовою номінацією в позиції звертання» (форма складнопідрядних речень) [4, с. 120–121]. О. Пасічна детально проаналізувала вміння Лесі Українки використовувати звертання для створення оригінальних стилістичних фігур, забезпечувати експресивність поетичного мовлення.

Описуючи функції вокативів у віршах В. Стуса, О. Межов узяв до уваги їх семантико-синтаксичні, формально-граматичні та стилістичні особливості. Таким чином він виявив специфіку злиття «іменникових синтаксхем – адресної та суб'єктної», вказав на виразність стилістичної ролі звертань, на їх значення у відтворенні емоцій мовця, на співіснування з інтонацією та контекстом твору, на яскраву образність, що досягається лексичним наповненням [2, с. 179–180].

У наукових розвідках про звертання в поезії бачимо спільні дослідницькі риси – виявлення синтаксичних і граматичних форм, стилістичних і експресивних рішень, що відповідають природі української мови. Водночас аналіз поетики як самобутнього творчого мислення кожного з авторів відкриває нові можливості звертань, що суттєво впливає для збагачення мови.

Поетичні тексти – цікаве тло для аналізу форм авторського апелювання до світу, охудожнення явищ, почуттів і сенсів, до яких спрямоване певне послання. Цей аспект спостереження покладено в основу статті. **Мета дослідження** – пояснити специфіку вживання мовних форм на позначення адресата в книзі Є. Плужника «Три збірки», що вийшла у видавництві «Темпора» 2022 р. Книга вміщує тексти поетичних збірок: «День» (1926), «Рання осінь» (1927), «Рівновага» (1948). «Три збірки» впорядковано Я. Цимбал та приурочено 120-річчю з дня народження Є. Плужника. У статті передбачено комунікативно-прагматичне групування звертань, їх морфологічно-семантичну характеристику, опис ролі в організації авторської стилістики.

Виклад основного матеріалу. Євген Плужник – поет Розстріляного відродження, представник духовно-культурної генерації українських митців 1920 – початку 1930-х рр. У його творах поєдналися ліризм і драматизм, його ліричний герой – філософ і естет. Обізнаність поета зі світовою класикою, акторський талант, спостережливість за світом у стані закоханості, творчого пориву чи хвороби (він страждав на туберкульоз) сприяли створенню вишуканих образів і мотивів. Життя 37-річного митця обірвалося в соловецькому таборі. Залишилася його невелика, зате помітна літературна спадщина.

Є. Плужник мав тонке чуття мови, був добре обізнаний з мовними ресурсами – лексикою, фразеологією, граматичною будовою тощо. Разом із В. Підмогильним уклав словник «Фразеологія ділової мови» («Російсько-український фразеологічний словник»), що виходив у 1926 р. і 1927 р.

Використання теоретичних основ поетичного мовлення, як зауважили В. Назарець і Н. Семенюк, допомогло Є. Плужникові наповнити твори милозвучністю та емоційністю, посилити виразність [3, с. 432]. Описуючи оригінальність тоніки мови поета, дослідники вказали на вміння вживати слова в переносному значенні, застосовувати алітерацію, асонанс, звуконаслідування, антиномію, обірвані фрази, риторичні запитання, оклики,

звертання [3, с. 433]. Індивідуальній манері автора притаманні «зображення ефекту безпосереднього емоційно-інтелектуального спілкування із реципієнтом», «ілюстрування духовної близькості між комунікантами», створення «енергії образного руху», «тривалості процесу», «моментальності дії» [3, с. 433], інтерпретація «проявів душі» [3, с. 434]. Ставлення до мови поета Я. Цимбал прокоментувала так: «Він лаконічний, стислий, бо кожне слово підібрано і зважено, а ще одне, навіть найменше, буде зайвим і порушить усю гармонію – божественну рівновагу між втіленим у слові і проказаним у мовчанні» [7, с. 14]. У таких стосунках з мовою створення звертань, дуже ємких комунікативних форм, програмує обшир настроїв та ідей.

У поетичних текстах Є. Плужника помітно багато різних векторів, що ведуть до точок явного і уявного довкілля: до образів, суголосних стану, і до образів-опонентів. Комунікативно-прагматичний аналіз дає можливість виявити тематичні групи звертань, пріоритетні для авторського комунікування зі світом, визначити специфіку найменувань адресатів.

За вказівкою на співрозмовника можна визначити обшир пізнання і самопізнання поета: його громадянські й родинні цінності, потяг до просторів природи, аналітичне сприйняття дійсності, самотність як свідомий вибір у час кризи, прагнення тримати зв'язок між минулим і майбутнім.

Аналіз морфологічних та семантичних характеристик звертань виявив спектр образних конструкцій з використанням граматичних і синтаксичних можливостей мови та засобів художньої стилістики.

Позначаючи стосунки з адресатами (захоплення, радість, окриленість, романтичність, смуток тощо), Є. Плужник оформив поширені звертання. Такі моделі більш переконливі в поясненні сенсів і якісно наповнюють зміст та мелодику поетичного тексту. Максимально залучені тут **епітети-характеристики,** виражені прикметниками та дієприкметниками: *«О, **майбутнє моє прекрасне**!»* [5, с. 24], «*О, **золоті далекі будні***» [5, с. 26], *«Шумуйте, **днів розбурхані моря**!»* [5, с. 51], *«О, **дні прийдешніх обрії безмірні***» [5, с. 51], *«Мовчіть, **умріяні сторінки**!»* [5, с. 47], *«О, **правдо моя невесела**!..»* [5, с. 48]; *«І ви, **думки умріяні**, і ви»* [5, с. 106], *«О, днів майбутніх **спокою глибокий***» [5, с. 120], *«Голосніше вий, **ледача скрипко***» [5, с. 156], *«Гряди, **сподівана утомо**…»* [5, с. 179], *«…Не спіши, не лети по сяйних світах, **милий мій ненадійний човне!**»* [5, с. 185], *«Вітай, вітай, **остання безнадіє!**»* [5, с. 203].

Деякі поширені звертання утворені за допомогою **відокремлених означень**, що уточнюють характеристику адресата, додають йому потрібної виразності: *«Селянський краю мій, **навік убогий**»* [5, с. 101], *«…Моя Вкраїна мила, **найнепомітніша з усіх країн**»* [5, с. 124], *«Дівчино тиха, **на мрії хвора!**»* [5, с. 158], *«Де ви тепер, **давно змужнілі**, товариші юнацьких літ»* [5, с. 177], *«… Ах досвіде, **розрадникуу немилий»*** [5, с. 202]

Абстрактний об'єкт звернення поет міг назвати іншим словом, з наміром додати образу таємничості, експресії, впізнаваності через **уособлення**: *«Що ж! Приходь, **задумлива селянко**»* (осінь) [5, с. 135], «*О, **дитя налякане й слабе***» (душа) [5, с. 189], *«О, **провіснице німої ночі***» (тиша) [5, с. 207]; через чуттєве символічне уявлення, **образну метафору**: *«О, **спрага вуст**! **Гарячий поклик тіл**»* [5, с. 204].

У звертаннях-характеристиках використано **прикладки,** які додають авторської оцінки, роз-

Таблиця 1

Номінативні групи звертань у поезіях Євгена Плужника

Групи адресатів	Назви адресатів	
Часові межі:	*майбутнє, минуле, будні*, *дні*, *весна, ранки, вечір, ніч, час, історія.*	
Природний простір та його об'єкти:	*світ, хаос, природа, земля (край), Земля (планета), Вкраїна, край, село, місто, степ, поле, ниви, левади, городи, трава*, *вулиця, пустиня, море.*	
Предмети:	сторінки, човен, скрипка.	
Почуття, стани, способи сприйняття:	*мука, біль, спокій, утома, недуга, безнадія, думки, душа, досвід, серце*, *правда.*	
Назви людей	**окремі особи:**	матуся, мама, синок, єдина, люба, дівчина, друг, поет, сучасник, возлюблений, принц;
	колективні образи:	матінки, батечки, народ, друзі, товариші, герої, каліки, службовці, торговці, поетики, історики майбутні, дітлохи з-за тину;
	відомі персоналії:	Аквілон, Вольтер, Геракліт, Гоген.
Назви тварин:	**коненята**	

ширених уявлень про комуніканта: *«О, **місто-велетню**, що виростив бетони»* [5, с. 99], *«…К чорту, **Вольтере-чорте**!»* [5, с. 223].

Значна частина звертань у поезії Є. Плужника **непоширені**, виражені одним іменником. На них перенесено увагу як на орієнтир пошуку смислу в подальших розгорнених поясненнях: *«**Історіє!** З твоїх важких томів крізь давнини завісу димно-сіру майбутнє дивиться»* [5, с. 142], *«**Поете**, припади до джерела пророцтв, сухих анналів»* [5, с. 142], *«**Доле!** З буденних нетрів не поїдеш нікуди, мабуть…»* [5, с. 152], *«Злітай, **душе!**»* [5, с. 187], *«О, **хаосе**, я пізнаю тебе!»* [5, с. 191], *«Вітай, **пустине!**»* [5, с. 194], *«Повій в остигле серце, **Аквілоне!**»* [5, с. 194], *«Скажи, **недуго,** де ти сил взяла…»* [5, с. 100], *«І сум не такий, і радість не та… …Гай-гай, **Геракліте!**»* [5, с. 212], *«Даремно шукаю розради під сінню твоєю, **природо!**»* [5, с. 214], *«Суди мене судом твоїм суворим, **Сучаснику!**»* [5, с. 216], *«Прозрівай! Прозирай, **Гогене!**»* [5, с. 228].

В оформленні однієї апелятивної фрази автор часом вказував на кількох адресатів, охоплюючи простір комунікації та об'єднуючи споріднені образи: *«Гей, ти, **муко моя свята, часе кривавий!**»* [5, с. 71], *«О, **краю рідний, степе несходимий!**»* [5, с. 117], *«Дар нелегкий ваш, **досвіде й спокою**»* [5, с. 129].

Задля надання комуніканту непередбачуваності поет застосував **оксиморон**: *«**Весно** моя **осіння**!»* [5, с. 53], *«О, мій **болю**! Єдиний! **Прекрасний**»* [5, с. 81].

Стилістичного забарвлення образів-контактів, емоційного ставлення до них автор досягає вживанням **пестливих форм**: *«Рости, **травко** зелена!»* [5, с. 40], *«В долинці саме. Їжте, **коненята**»* [5, с. 57], *«**Матінки**, мене пожалійте, **батечки**, мене научіте, як його в світі жити мені…»* [5, с. 74].

Граматична організація форм іменника в поетичних звертаннях Є. Плужника відповідає нормам української мови – вживанню кличного відмінка. Автор дотримався цієї традиції і заодно добився потрібної мелодики, інтонаційної протяжності, індивідуалізації адресата, спрямованості уваги на нього.

Окрім узвичаєної форми іменника в кличній формі, поет використав **прикметники чи дієприкметники в значенні іменників**: *«Спочивайте, **стомлені над міру**!»* [5, с. 39], *«Тільки гудзик приший новий – та і мрій серед буднів… Ви! **Майбутні**!»* [5, с. 40], *«О, болить мені, **єдина!** Чуєш?»* [5, с. 54], *«Гей, **спокійні, досвідчені**! Всякі!»* [5, с. 67], *«О, **возлюблений!** серцем чистим зустрічаю тебе!»* [5, с. 221]. Такі можливості мови в поетичному застосуванні дозволили сконцентровувати ознаки об'єкта, досягти лаконічності.

Один із авторських прийомів увиразнення того, до кого апелюють, – **повторення слів**: *«**Серце, серце**! З твоїм вогнем – у бур'ян з головою»* [5, с. 38], *«…**Серце, серце** моє! Навчись тишини…»* [5, с. 63]; «***Поля, поля!** Тепер несила вам зростити спів в вашім колишнім сні»* [5, с. 104]; *«**Міста, міста!** Жорстокістю бадьорі!»* [5, с. 112]; *«О, **море, море!** Шуме голубий»* [5, с. 242]. Звертаючись до адресата, поет вдається до **анафори та епіфори**. Наприклад, іменником «мрії» починаються два суміжних рядки у вірші *«Мрії від серця відтяв»*: *«**Мрії** ж мої золоті, **Мрії** ж мої нещасливі»* (анафора) [5, с. 153]; у вірші «Де забарився ти, вечоре милий?» [5, с. 144] словосполучення ***«вечоре милий»*** використано наприкінці першого рядка першої строфи та останнього рядка останньої строфи (епіфора).

Вправний поет у конструюванні **«фразових номінацій»** адресатів. Тобто замість іменних форм використовує складнопідрядне речення: *«Подивіться, **кому кортіло подивитись за межі дат**»* [5, с. 32], *«Брешете ви, **кому усе ясно**!»* [5, с. 41].

Поряд із звертанням поет активно вживає присвійний займенник *мій* або особові займенники *ти, ви.* Таким чином передає інтимність і відвертість. Значна частина звертань, створених Є. Плужником, несуть у собі риторичні смисли, мають окличну інтонацію та супроводжуються вигуками, що виражають емоції заохочення, прагнення, захоплення тощо. Найчастіше це вигук *«О!»*, рідше *«Ах!», «Гей!», «Гай-гай!»*.

Висновки. У поезії Є. Плужника застосовано велике розмаїття звертань. Номінативний аспект таких форм мовлення вказує на спектр контактів поета із зовнішнім світом (візуальним простором, оточенням), а також на стосунки із внутрішнім світом (особисті почуття, екскурси в минуле чи в майбутнє).

Морфологічні та семантичні характеристики аналізованих апелятивних моделей вказують на оригінальність змістового наповнення текстів, на багатство емоційно-стилістичних засобів у них. Для називання адресата поет застосував епітети-характеристики, виражені прикметниками і дієприкметниками, відокремленими означеннями, вживив у такі форми засоби образної стилістики: уособлення, метафори, оксиморон, анафору і епіфору. Задля емоційності звертань передбачені

пестливі форми слів, вигуки, оклична інтонація, риторичні заклики. Авторське володіння мовним багатством помітне в конструюванні фраз, що за смислом мають номінативне значення, а за формою є складнопідрядними реченнями. Обробка Є. Плужником мовних засобів для створення звертань свідчить про природність втілення законів письма, про самобутність мислення поета.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Клєщова О. Звертання в українській мові. Мова і право : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 17 жовт. 2023 р.) ; за заг. ред. к.філол.н., доц. О. В. Максименко, д.філол.н., доц. І. В. Царьової. Дніпро : ДДУВС, 2023. С. 118–123.

2. Межов О. Функційне навантаження вокативів у поетичних творах Василя Стуса. Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологічна». Випуск 44. 2014. С. 178–181.

3. Назарець В., Семенюк Н. Особливості художньої мовно-стильової форми поезії Є. Плужника. Innovations and prospects in modern science. Proceedings of XII International Scientific and Practical Conference. Stockholm, Sweden, 20-22 November. 2023 С. 431–435.

4. Пасічна О. Звертання в поетичному мовленні. Філологічні студії. Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету. Вип. 3. 2009. С. 119–124.

5. Плужник Є. Три збірки; упор., авт. передм. і комент. Ярина Цимбал. Київ: Темпора, 2023. 280 с.

6. Рябокінь Н., Торба О. Мовна одиниця «звертання»: основні аспекти лінгвістичного вивчення. Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка № 2 (350). 2022. С. 14–24. DOI: 10.12958/2227-2844-2022-2(350)-14-24

7. Цимбал Я. Мудрість Галілея. Три збірки; упор., авт. передм. і комент. Ярина Цимбал. Київ: Темпора, 2023. С. 7–17.

Дата першого надходження рукопису до видання: 19.11.2025
Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 19.12.2025
Дата публікації: 31.12.2025

УДК 811.161.2’06-26:373.5.09.02.016.011.3-052-047.22
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2025.44.1.7

ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТИ УЧНІВ ЗАКЛАДІВ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ (НА МАТЕРІАЛІ ІМПЕРАТИВНИХ МОВЛЕННЄВИХ ЖАНРІВ)

DEVELOPING COMMUNICATIVE COMPETENCE IN GENERAL SECONDARY EDUCATION STUDENTS (BASED ON IMPERATIVE SPEECH GENRES)

Костів О.М.,
orcid.org/0000-0002-1878-2675
кандидат філологічних наук,
доцент катедри української мови імені професора Івана Ковалика
Львівського національного університету імені Івана Франка

Сколоздра-Шепітко О.Р.,
orcid.org/0009-0002-8274-8559
кандидат філологічних наук,
доцент катедри української мови імені професора Івана Ковалика
Львівського національного університету імені Івана Франка

У сучасній системі середньої освіти спостерігається стратегічний перехід від знаннєцентричної до компетентнісної парадигми, що передбачає пріоритетність формування здатности учнів/учениць ефективно діяти в реальних життєвих ситуаціях. Дослідження зосереджено на вивченні специфічних комунікативних одиниць спонукального типу, які виступають фундаментальним інструментом для практичного застосування мови та інтеграції учнів/учениць у соціокультурний контекст. Актуальність теми зумовлена необхідністю модернізації мовної освіти шляхом посилення її прагматичного спрямування, де опанування формами взаємодії стає запорукою впевненого спілкування та соціальної адаптації особистости. У роботі проаналізовано центральні імперативні жанри, приділено увагу системі вправ у сучасних підручниках, що включає пропедевтичну роботу, аналіз готових текстів, моделювання ситуацій та творчу діяльність, спрямовану на продукування власних висловлювань. Дослідження демонструє, що вивчення цих комунікативних жанрів тісно інтегроване з граматичними темами, зокрема морфологією та синтаксисом, що дозволяє учням/ученицям засвоювати мовні норми безпосередньо в контексті їхнього практичного вжитку. Крім того, опрацювання зазначених одиниць сприяє розвитку емоційного інтелекту, навичок критичного мислення та інформаційно-цифрової грамотності, зокрема через створення правил безпечної поведінки у віртуальному просторі та протидію маніпуляціям. У підсумку встановлено, що такий підхід забезпечує формування цілісної комунікативної компетентности, необхідної для успішної самореалізації особистости в сучасному суспільстві, здатности адаптуватися до різних форматів спілкування та ефективно взаємодіяти з оточенням. Перспективи подальших розвідок вбачаються в аналізі інших типів мовленнєвих структур, презентованих у навчальних програмах.

Ключові слова: українська мова, методика навчання української мови, компетентнівсний підхід, мовленнєвий жанр, імперативні мовленнєві жанри.

In the modern system of secondary education, there is a strategic transition from a knowledge-centric to a competency-based paradigm, which prioritizes the formation of students’ ability to act effectively in real-life situations. The research focuses on the study of specific communicative units of the imperative type, which serve as a fundamental tool for the practical application of language and the integration of students into the sociocultural context. The relevance of the topic is driven by the need to modernize language education by strengthening its pragmatic orientation, where mastering forms of interaction becomes a guarantee of confident communication and the social adaptation of the individual. The work analyzes central imperative genres and focuses on the system of exercises in modern textbooks, which includes propaedeutic work, the analysis of ready-made texts, situational modeling, and creative activities aimed at producing one’s own statements. The study demonstrates that learning these communicative genres is closely integrated with grammatical topics, particularly morphology and syntax, allowing students to learn language norms directly within the context of their practical use. Furthermore, working with these units promotes the development of emotional intelligence, critical thinking skills, and information-digital literacy, specifically through the creation of rules for safe behavior in virtual space and counteracting manipulation. Ultimately, it has been established that such an approach ensures the formation of holistic communicative competence, necessary for the successful self-realization of the individual in modern society, the ability to adapt to various communication formats, and to interact effectively with others. Perspectives for further research lie in the analysis of other types of speech structures presented in educational curricula.

Key words: Ukrainian language, Ukrainian language teaching methodology, competence-based approach, speech genre, imperative speech genres.

Актуальність дослідження. Сучасний етап розвитку середньої освіти в Україні, що базується на концепції НУШ, характеризується переходом від знаннєцентричної до компетентнісної парадигми. Згідно з Державним стандартом базової середньої освіти, формування комунікативної

компетентности є пріоритетом. Це передбачає не лише засвоєння мовних норм, а й здатність учнів ефективно діяти в реальних життєвих ситуаціях, що безпосередньо пов'язано з опануванням різних мовленнєвих жанрів, адже, як зазначає Ф. Бацевич, «комунікативна компетенція мовця складається з певного набору мовленнєвих жанрів» [3]. На думку О. Трумко, «мовленнєвий жанр виступає тією категорією, яка об'єднує соціальну та мовну реальності» [22, с. 199]. Сьогодні можемо констатувати, що акцент у навчанні зміщується з ізольованих лінгвістичних одиниць на розвиток комунікативної компетенції. Такий підхід забезпечує інтеграцію мовних знань у соціокультурний контекст, що підвищує ефективність міжкультурної взаємодії та сприяє суспільній згуртованості.

Тому актуальність дослідження імперативних мовленнєвих жанрів зумовлена їхнім вирішальним значенням для формування комунікативної та практичної компетентности учнів базової середньої освіти. Ці жанри є центральними імперативними одиницями, що слугують фундаментальним інструментом для практичного застосування мови та дозволяють ефективно взаємодіяти в реальних комунікативних ситуаціях.

З погляду лінгводидактики імперативні мовленнєві жанри досліджували вибірково або в контексті ширших наукових студій, тому дидактичний аналіз усіх спонукальних жанрів, репрезентованих у модельних навчальних програмах та підручниках з української мови, є актуальним. Вивчення імперативних мовленнєвих жанрів активно інтегровано в сучасні модельні навчальні програми з української мови для 5–9 класів. Вони використовуються не лише для розвитку зв'язного мовлення, але й для вивчення граматичних тем (морфології та синтаксису, наприклад, дієслів у наказовому способі або неозначеній формі) та сприяння створення емоційного інтелекту. Важливим аспектом є також їхнє використання для формування навичок соціальної адаптації та цифрової грамотности (складання порад щодо безпеки в інтернеті, уникнення кібербулінгу та маніпуляцій тощо). Отож вивчення мовленнєвих жанрів у закладах загальної середньої освіти є вкрай важливим, адже «учасники освітнього процесу, які володіють різноманітними мовленнєвими жанрами проявляють більшу впевненість у спілкуванні..., розуміють комунікативні формати і здатні адаптуватися до різних мовленнєвих ситуацій» [21, с. 76].

Метою дослідження є аналіз мовленнєвих жанрів «прохання», «благання», «умовляння», «клянчення», «згода», «відмова», «порада», «інструкція», «рецепт», «застереження» та «пропозиція» як центральних імперативних одиниць, а також демонстрація їхнього функціонального значення для формування комунікативної та практичної компетентности учнів базової середньої освіти.

Для досягнення поставленої мети необхідно виконати такі **завдання**: 1) виокремити ключові ознаки та комунікативні цілі імперативних мовленнєвих жанрів; 2) проаналізувати представлення та реалізацію імперативних мовленнєвих жанрів у модельних навчальних програмах; 3) систематизувати підходи до опанування цих жанрів у підручниках, що охоплюють теоретичне ознайомлення, аналіз текстів, моделювання ситуацій та творче застосування знань; 4) описати особливості мовленнєвих жанрів «прохання», «благання», «умовляння» та «клянчення» і їхній взаємозв'язок із жанрами «згода» та «відмова»; 5) описати реалізацію жанрів «інструкція» та «рецепт», які тяжіють до офіційно-ділового стилю, через аналітичні та творчі вправи, що вимагають створення алгоритмів дій, пам'яток чи кулінарних описів; 6) розглянути функціональну реалізацію жанру «застереження» через складання правил, пам'яток та алгоритмів дій, спрямованих на запобігання небажаним наслідкам (наприклад, щодо безпеки у віртуальному спілкуванні); 7) визначити особливості жанру «пропозиція» як інструменту ініціації дії, що вивчається у контексті вміння висловлювати та обстоювати власні погляди та інтегрувати ідеї у процес комунікації; 8) продемонструвати, як вивчення цих жанрів інтегрується з граматичними темами (використання числівників у рецептах, вживання дієслів) та життєвими практичними завданнями.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Мовленнєві жанри були об'єктом наукових студій Ф. Бацевича, Л. Галаєвської, Н. Голуб, О. Горошкіної, О. Когутюк, О. Компаній, О. Малікової, Л. Мацько, Н. Скрипник, О. Трумко, С. Турлюк, С. Формановоі та ін. Ф. Бацевич у фундаментальній праці «Лінгвістична генологія: проблеми і перспективи» пропонує розглядати мовленнєві жанри крізь призму чотирьох основних підходів: як стилістичну категорію, специфічний тип висловлювання, текстову одиницю або ж як форму комунікативної взаємодії [3, с. 49–52]. С. Форманова, аналізуючи багатоаспектність мовленнєвих жанрів, визначає такі напрями дослідження: інтенціональний, функціонально-стилістичний, дискурсивний, психолінгвістичний, культурологічний, риторичний,

соціолінгвістичний, когнітивний, комунікативний, інвективний [23, 79]. До цього переліку, на нашу думку, варто додати ще один напрям – лінгводидактичний, який сьогодні презентують ґрунтовні розвідки Л. Галаєвської [4], Н. Голуб [7; 16], О. Горошкіної [8], О. Трумко [22] та ін.

Н. Голуб, наголошуючи на необхідності модернізації навчальних програм шляхом посилення їхнього прагматичного спрямування, пропонує основний фокус змістити на формування комунікативної майстерности, роботу з багатоформатною інформацією та розвиток мовної стійкости; пріоритетним визначено принцип функційности, введення в курс вивчення української мови мовленнєвих жанрів. Тому на допомогу вчителям-словесникам і створено практичний посібник «Мовленнєві жанри на уроках української мови в ліцеї (рівень стандарту)» [16]. О. Горошкіна та Т. Яценко слушно зауважують, що введення вивчення мовленнєвих жанрів у базову та профільну школи «є дієвим механізмом перетворення мовних знань і набутих умінь в ефективне володіння ними» [8, с. 4]. Такої ж думки дотримується і А. Попович [20].

Виклад основного матеріалу. Імперативні мовленнєві жанри спонукають адресата (слухача або читача) до виконання дій, необхідних мовцеві. Такі жанри можуть виражати бажання адресанта (прохання, умовляння, благання, клянчення) або ж давати загальні настанови (пропозиція, інструкція, рецепт, порада, застереження).

Прохання – мовленнєвий імперативний жанр, мета якого – спонукати адресата до виконання певної добровільної, непримусової дії, потрібної адресантові. «Жанр мовлення, в основі якого – намагання переконати кого-небудь, схиляючи до певної дії, вчинку» [15, с. 107]. Як слушно зауважує Н. Голуб, «у тональності прохання не повинно вчуватися наказу, зверхности, тиску, маніпулювання» [16, с. 112]. Зауважимо, що запорукою успішного прохання є такі чинники, як культура спілкування (дотримання етикетних норм), емоційний тон (доброзичливість до адресата) та чітка мотивація (конкретне та логічне пояснення причини прохання). У лінгвістичній та етикетній парадигмах прохання класифікують за способом реалізації (усна та письмова форми) та функційною спрямованістю (офіційна та неофіційна сфери спілкування). До основних структурних елементів прохання належать: 1) звертання; 2) текст прохання; 3) подяка. Прохання як жанр має різні мовленнєві засоби вираження: звертання до адресата у формі кличного відмінка, використання ввічливих слів (дієслова прохання, етикетні формули *будь ласка, будьте ласкаві, будьте добрі, коли Ваша ласка, зробіть ласку, не відмовте, якщо вам не важко...,*), питальні речення (*Чи не могли б ви...*, *Чи не могли б ви допомогти...,Чи не погодилися б Ви*…, *Чи не можу вас попросити...*), прохальну інтонацію.

Тому під час вивчення жанру прохання в закладах загальної середньої освіти варто звертати увагу учнів/учениць на мовні та позамовні чинники формулювання прохання.

Умовляння – «жанр мовлення, в основі якого – ввічливе звертання до кого-небудь з метою домогтися чогось, спонукати кого-небудь зробити, виконати щось» [15, с. 126]. Воно має на меті змінити намір адресата завдяки вдало підібраним логічним аргументам, вживанню експресивних засобів, апеляції до почуттів, цінностей, фактів. Умовляння матиме результат, коли є ймовірність, що адресат однаковою мірою може виконати чи не виконати прохання. Проте цей жанр, на відміну від прохання, вимагає розгорнутої аргументації та використання емоційно забарвленої лексики, метафор, риторичних запитань. Під час умовляння рекомендують використовувати такі формули: *будь ласка, дуже прошу, буду дуже вдячний/вдячна, ну зроби це для мене, я тобі теж таку послугу за потреби зроблю* та ін.

Ще одним імперативним мовленнєвим жанром, який виражає бажання мовця, є **благання** – найекспресивніша форма прохання, що має на меті спонукати адресата до виконання дії, яка є вкрай необхідною чи життєво важливою для мовця; «жанр мовлення, в основі якого – наполегливе, невідступне, ласкаве прохання» [15, с. 127]. Цей мовленнєвий жанр ще називають молінням, пристрасним проханням [19, с. 162]. До основних засобів вираження благання належать: звертання до адресата, дієслова благання з підсилювачами емоцій (*усердно прошу, благаю, молю, заклинаю* тощо), дієслова спонукання до дії (*допоможи (-іть), рятуй(те), не кидай(те), зглянься(теся*)), благальна інтонація.

Якщо прохання, умовляння та благання виражають бажання мовця здебільшого в позитивному ключі, то клянчення має негативний відтінок. Отож **клянчення** – мовленнєвий імперативний жанр, що виражає настирливе й жалібне прохання, домагання, випрошування чого-небудь та має на меті змусити співрозмовника погодитися виконати прохання, щоб припинити настирливість. Клянчення будується на багаторазовому простому повторенні прохання чи пропозиції. До засобів вираження клянчання належать: дієслова у формі наказового способу, повтори, вигуки,

маніпулятивна лексика. У підручнику для 5 класу Н. Голуб та О. Горошкіної перед вивченням цього жанру навіть запропоновано бесіду про поняття гідности людини [5, с. 198].

Мовленнєві жанри прохання, умовляння, благання та клянчення, відповідно до модельної навчальної програми Н. Голуб та О. Горошкіної, вивчають у 5 класі в межах метапредметного блоку (мовленнєва змістова лінія) під час опрацювання теми «Жанри мовлення». Програма передбачає текстову (оформлення тексту прохання, умовляння, благання, клянчення) та мовленнєву (усні звернення з проханням, умовлянням, благанням, клянченням) діяльність. Автори програми акцентують увагу на комунікативних особливостях зазначених жанрів, а також пропонують зосередитися на розмежуванні прохання, умовляння, благання і клянчення. Отже, результатом є формування комунікативної компетенції у форматі писемного та усного продукування текстів імперативних мовленнєвих жанрів, що виражають волю мовця.

У модельній навчальній програмі О. Заболотного, В. Заболотного та ін. вивчення мовленнєвого жанру прохання інтегровано в практичну мовленнєву діяльність, тому запропоновано в 5 класі скласти і розіграти діалог з використанням синонімічних формул прохання, враховуючи вік і статус співрозмовника.

У підручниках представлено різноманітну систему завдань, спрямованих на опрацювання імперативних мовленнєвих жанрів, що репрезентують волевиявлення та бажання мовця. Такі вправи можна поділити на три групи:

I. Пропедевтичні, які налаштовують учнів на сприйняття відповідних мовленнєвих жанрів. Наприклад, у підручнику Н. Голуб та О. Горошкіної перед вправою на розпізнавання мовленнєвих жанрів запропоновано бесіду про гідність («Який зміст ви вкладаєте у слово «гідність»? Які дії, вчинки, звички свідчать про гідну поведінку людини»[5, с. 198]). А відтак запропоновано розглянути особливості мовленнєвих жанрів прохання, благання, умовляння і клянчення та відповісти на питання: до якої дії не вдається людина, що має гідність.

II. Аналітичні, що передбачають: проведення бесіди та надання відповідей на запитання (зокрема відтворення власного комунікативного досвіду використання прохань, благань, умовлянь, клянчень і визначення основних засобів переконливости); установлення відповідности між мовленнєвим жанром і його дефініцією; співвіднесення мовленнєвого жанру з відповідним жанровим текстом; аналіз комунікативних ситуацій із коментарем (наприклад, завдання прочитати фрази та висловити свої думки: у чому різниця між проханням, умовлянням, благанням і клянченням); виконання завдань на розпізнавання текстів відповідних мовленнєвих жанрів.

III. Практично-творчі, які полягають у складанні та розігруванні діалогів, що містять прохання, умовляння, благання, клянчення (наприклад, онук/онучка звертається з проханням до бабусі/дідуся; міський голова звертається з проханням до містян [5, с. 199]; друг/подруга вмовляє піти в кіно [19, с. 162]; створенні коміксів для молодших братів чи сестер з метою демонстрації нормативних способів вираження прохання [5, с. 200]; написанні текстів прохання, адресованих конкретному реципієнтові (святому Миколаю, спонсорам школи або спортивної секції тощо); моделювання ситуацій, у межах яких учні формулюють прохання, благання, умовляння та інші імперативні висловлення (наприклад, завдання висловити прохання про допомогу кількома способами [12, с. 204] або завдання змоделювати за реченнями ситуації, у яких персонажі когось про щось благають [19, с. 163]) та ін. Практично-творчі завдання, зокрема складання діалогів, спрямовані на формування комунікативної компетентности школярів. Учням/ученицям пропонують створити діалог між двома суб'єктами, змоделювавши конкретну соціальну ситуацію (наприклад, запрошення до кінотеатру), де ключовим елементом є реалізація стратегії умовляння або благання. Результатом має бути письмовий текст діалогу, що демонструє адекватне використання мовних засобів для досягнення цілей умовляння чи благання.

IV. Пошукові, які передбачають пошук текстів, що містять прохання, умовляння, благання та клянчення (наприклад, учням/ученицям пропонують пригадати якомога більше казкових/літературних персонажів, що зверталися до когось із проханням [5, с. 200]).

Мовленнєві жанри прохання, благання, умовляння та клянчення використовують під час вивчення синтаксичних тем (наприклад, «Типи речень за метою висловлювання», «Звертання»), а також лексики й фразеології, оскільки ввічливі слова, словосполучення та фразеологічні одиниці виступають основними репрезентантами зазначених мовленнєвих жанрів.

Імперативні мовленнєві жанри, що виражають бажання мовця, презентують реалізацію компетентнісного підходу до навчання української мови в закладах загальної середньої освіти, зокрема

таких ключових компетентностей, як вільне володіння державною мовою, навчання впродовж життя, підприємливість, соціальна та громадянська, екологічна та інформаційно-цифрова компетентності. Вибір доречних і переконливих мовленнєвих засобів для отримання згоди на прохання, умовляння чи клянчення свідчить про навички учнів/учениць аналізувати різні ситуації, бути підприємливими, залучати до потрібних словесних формул та аргументації відповідну прохальну інтонацію та невербальні засоби, що теж є важливими для успішної реалізації прохання (клопотання, благання, клянчення тощо). Оскільки учням пропонують складати діалоги, комікси із презентацією прохання допомогти виконати якийсь проєкт, реалізувати мрію тощо, то, безумовно, йдеться про реалізацію інформаційно-комунікаційної компетентности.

Мовленнєві жанри, які виражають бажання адресанта, передбачають згоду або відмову.

Згода – жанр мовлення, що містить позитивну, ствердну відповідь; реагування на пропозицію (пропонову), запрошення [15, с. 49]; дозвіл на що-небудь, погодження з думкою співрозмовника. Згода складається зі звертання до співрозмовника та підтвердження згоди. Цей мовленнєвий жанр реалізується за допомогою коротких і розгорнутих мовленнєвих формул. До стислих формул вираження згоди належать такі одиниці, як: Добре! Авжеж! Згода! Гаразд! Так! Погоджуюся! Домовилися! Звичайно! Безперечно! Звісно! Довгі формули презентують: *Добре, обов'язково допоможу! Гаразд, погоджуюся допомогти! Звісно, допоможу тобі (вам)! Авжеж допоможу! Безперечно так!*

Відмова – жанр мовлення, в основі якого негативна відповідь на прохання, пропозицію (пропонову), запрошення, спричинена неможливістю чи небажанням мовця [15, с. 24]. Структурно відмова складається зі звертання, висловлення незгоди та обґрунтовування. Відмову варто формулювати ввічливо та обґрунтовано, щоб не образити того, хто звертається з проханням чи пропозицією. Для цього є низка етикетних формул: *Дякую, ні! На жаль, ні. Звичайно, ні! Ні, не треба (не потрібно, не варто)! Перепрошую, але не можу! Мені дуже шкода, але! Я не можу! Це неможливо! На жаль, мушу відмовитися! Про це не може бути й мови! Шкодую, що не можу допомогти! Мене це не влаштовує!* [19, с. 204]. Такі формули передбачають лише відмову від прохання чи пропозиції. Тому, щоб зберегти добрі стосунки, завжди варто обґрунтовувати відмову. Т. Ткачук та А. Онатій пропонують використовувати три групи фраз, які допомагають відмовити, не образивши співрозмовника: «Скажи «ні» іншими словами» *(У мене вже є плани, спробуймо іншим разом? Я б із задоволенням, але зараз не можу! Можливо, наступного разу*); «Виграй час» (*Мені треба перевірити свій розклад (графік), тому напишу пізніше! Мені треба поговорити з друзями (батьками, однокласниками), щоб переконатися, чи немає в нас планів на цей день. Мені треба подумати. Я дам знати пізніше*); «Зроби зустрічну пропозицію» (*Я не можу цього зробити, але знаю, хто може допомогти... Зараз у мене немає часу, але ти можеш звернутися до...*) [17, с. 107]. Таким чином, обґрунтована відмова, сформульована з використанням цих стратегій, допомагає зберегти позитивні взаємини.

Н. Голуб та О. Горошкіна пропонують учням/ученицям розгорнуті формули відмови, оскільки сам жанр відмови передбачає обґрунтування: *1. Пробач, але якщо я погоджуся, то це означатиме, що я порушу свої життєві принципи. 2. Я не можу тобі допомогти з цим, тому що...3. приємно, що ти звернувся/звернулася з цим проханням до мене, але, на жаль, сьогодні це неможливо. 4. Ні, я не братиму в цьому часті, і не проси! 5. Ні, я не можу, бо не вважаю це правильним! 6. Перепрошую, але я маю тобі відмовити, оскільки...7. Я залюбки допоміг би /допомогла тобі, але сьогодні маю інші плани. 8. Приємно, що ти про мене пам'ятаєш, але в мене є вагомі причини тобі відмовити* [5, с. 204].

Під час вивчення імперативних мовленнєвих жанрів, що виражають бажання мовця, у закладах загальної середньої освіти треба зосередити увагу на їхніх спільних та відмінних рисах. Для цього можна запропонувати укласти таблицю спільних та відмінних рис із зазначенням жанру, його мети, засобів вираження тощо. На уроках вивчення таких мовленнєвих жанрів учителеві-словеснику варто було б укласти ментальні карти або поради-пам'ятки щодо створення тексту відповідного мовленнєвого жанру. Це допоможе учням продукувати власні тексти. Важливо також запропонувати школярам різні мовленнєві ситуації для складання, наприклад, прохання (шкільне життя, побутові ситуації). Для цього можна об'єднати учнів у команди й дати завдання для кожної із них. Наприклад: 1. Створіть текст прохання до батьків відвідати парк атракціонів. 2. Створіть текст прохання до друзів чи членів сім'ї допомогти з реалізацією шкільного проєкту. 3. Складіть текст прохання допомогти в організації благодійного ярмарку (соціальна компетентність і підприємливість). 4. Створіть текст про-

хання до однокласників доєднатися до раптівки «Спорт – запорука здоров'я» (соціальна компетентність), 5. Створіть текст прохання до друзів і знайомих взяти участь у прибиранні довкілля та висадженні квітів і дерев на шкільному подвір'ї (екологічна та соціальна компетентності).

До імперативних мовленнєвих жанрів, що дають загальні настанови, належать: порада, застереження, пропозиція, інструкція, рецепт.

Порада – жанр мовлення, що містить пропозицію, вказівку, як діяти в певній ситуації, є допомогою словом у скруті, повчанням. Комунікативна мета поради – допомогти, підтримати, убезпечити, підказати, посприяти, спонукати людину до рішень, важливих кроків, дій, способів розв'язання проблеми. Порадник має демонструвати позитивне ставлення, емпатію. Зазвичай за порадою звертаються до людини, яку поважають і якій довіряють.

Порада є однією із центральних одиниць у системі імперативних мовленнєвих жанрів і належить до соціально орієнтованих, оскільки її функція сфокусована на сприянні адресату та покращенні його становища. Основна ознака – вплив на адресата з метою спонукання його до певної дії, рішення або зміни стратегії поведінки, яку мовець (адресант) вважає оптимальною чи вигідною в конкретній ситуації.

Згідно з модельною навчальною програмою (автори Н. Голуб та О. Горошкіна), вивчення мовленнєвого жанру «порада» заплановано у 6-му класі в межах метапредметного блоку (мовленнєва змістова лінія) під час опрацювання теми «Жанри мовлення». Програма пропонує вивчати цей жанр через поєднання аналітичної та творчої діяльності: учні можуть визначати в текстах літературних творів конкретні ситуації, у яких персонажам необхідна порада; школярі мають практикуватися в написанні тексту поради, а також здійснювати аналіз; часто вивчення жанру інтегровано з темою «Спілкування» та цифровою грамотністю (передбачено завдання з написання порад щодо уникнення ризиків під час онлайн-спілкування).

У модельній навчальній програмі (автори О. Заболотний, В. Заболотний) вивчення поради як мовленнєвого жанру подано не як окрему теоретичну тему, а інтегровано у практичну мовленнєву діяльність під час вивчення синтаксису та розвитку зв'язного мовлення у 5-му класі. Основні аспекти опрацювання цього жанру включають: складання у формі спонукальних речень порад, яких мають дотримуватися п'ятикласники, розміщення їх у соціальних мережах, що підкреслює практичну спрямованість жанру та його функціонування в цифровому середовищі. Жанр поради також використовують для розвитку навичок побудови текстів із прямою мовою та діалогів (складання розповіді на тему «Мудрі батькові поради» з використанням речень, що містять пряму мову).

У підручниках з української мови мовленнєвий жанр поради як практичний елемент уроків розвитку мовлення подано через призму формування компетентностей, комунікативних навичок та соціальної адаптації. Автори пропонують учням не просто вивчити теорію, а застосовувати цей жанр для вирішення конкретних ситуацій. Можна виокремити систему вправ у підручниках з української мови для закладів загальної середньої освіти для опанування мовленнєвого жанру «порада», яка охоплює теоретичне ознайомлення, аналіз текстів, моделювання ситуацій та творче застосування знань. Автори пропонують аналітичні та пошукові вправи (ці вправи спрямовані на розуміння суті поради, її структури та комунікативної мети); тлумачення поняття (учням пропонують пояснити розуміння слова «порада», зіставити його зі словниковою статтею, а також опрацювати теоретичний матеріал у схемах (визначення, структура, мета, реакція на пораду); пошук поради в тексті (читання тексту з метою знайти речення, що містять пораду, та висловлення свого ставлення до неї (наприклад, аналіз тексту про здоров'я або про звички успішних людей); аналіз ситуацій (розгляд конкретних життєвих ситуацій та визначення, чи є потреба в пораді та до кого варто звернутися); творчі вправи (завдання передбачають створення власних висловлювань у жанрі поради); формулювання порад для конкретної мети (складання списку порад (4–5 пунктів) щодо підготовки до конкурсу; написання порад, як уникнути списування в класі; складання пам'ятки або інструкції (наприклад, «Як запобігти кібербулінгу» або правила безпечної поведінки в інтернеті), що є формою письмової поради; створення пам'яток про безпеку в інтернеті; ситуативні вправи, де треба порадити знайомим, як безпечно користуватися соціальними мережами під час першої реєстрації; аналіз правил електронного листування та спілкування в чатах); вправи, які сфокусовані на етиці надання, реагування та сприйняття порад.

Жанр поради активно використовують як матеріал для вивчення граматичних тем, зокрема морфології та синтаксису. Наприклад, на основі правил безпеки життєдіяльности учні засвоюють правопис заперечних займенників. В інших вправах діалоги з проханням про пораду слугують

ілюстративним матеріалом для вивчення вживання прикметників. Навчальні матеріали також містять завдання на редагування текстів, що складаються з порад щодо планування дня та підвищення особистої ефективности. Школярі формулюють власні поради для збереження довкілля та підготовки до мандрівок велосипедом, поєднучи це з вивченням членів речення. Автори пропонують творчі ситуативні завдання, як-от: написання допису для соціальних мереж із порадами щодо боротьби із суржиком, письмові рекомендації для дотримання мовного закону у сфері обслуговування, використовуючи опорні слова.

Інструкція – це мовленнєвий жанр, який визначають як імперативний (спонукальний), що має на меті змусити адресата послідовно виконати певні дії або дотримуватися правил для досягнення конкретного результату. У сучасному мовознавстві цей жанр демонструє функціональну гібридність: він поєднує ознаки інформаційних жанрів (пояснення відомостей) та імперативних (спонукання до дії).

Згідно з модельними навчальними програмами, аналіз та створення інструкцій передбачено протягом базової середньої освіти у 5–9 класах. Зокрема, у 5 класі жанр опановують переважно практично через поняття «алгоритм дій» та «спонукальні речення», у 6 класі інструкції розглядають у контексті вивчення типу мовлення «розповідь» (оскільки йдеться про послідовність дій у часі), а також під час складання пам'яток і порад, у 7 класі мовленнєвий жанр «інструкція» часто вивчають як окрему тему з розвитку мовлення або у зв'язку з вивченням дієслівних форм (наказовий спосіб, інфінітив).

Модельні навчальні програми з української мови для 5–9 класів передбачають аналіз та створення різних інструкцій. Наприклад, у Модельній навчальній програмі «Українська мова. 7–9 класи» для закладів загальної середньої освіти» (автори Заболотний О. В., Заболотний В. В.) запропоновано створити інструкції з використанням дієслів у неозначеній формі (наприклад: «Безпечна поведінка на водоймах»; «Як безпечно користуватися інтернетом»). Для 5–6 класів передбачено укладання пам'ятки щодо дотримання найпоширеніших чергувань приголосних звуків. Отже, реалізація мовленнєвого жанру «інструкція» (або «пам'ятка») тісно пов'язана із вивченням граматичних норм, зокрема синтаксису та морфології (дієслова, інфінітиви), що дозволяє учням формувати чіткі, послідовні та імперативні вказівки.

Як відомо, основною метою мовленнєвого жанру «інструкція» є пояснення правил, навчання користуватися приладами, виготовлення виробів або готування страв. Інструкція тяжіє до офіційно-ділового стилю, оскільки містить керівні вказівки, але в навчальному процесі часто межує з публіцистичним стилем (оскільки переважає форма поради). У структурному плані цей мовленнєвий жанр має чітку будову, адже складається з пунктів і підпунктів, розташованих у логічній або хронологічній послідовності (алгоритм кроків), зазвичай містить заголовок, що вказує на мету, та покроковий опис. У мовному плані жанр «інструкція» вирізняється використанням коротких простих речень, вживанням дієслів у наказовому способі (наприклад: *візьми, зроби*) або в неозначеній формі (наприклад: *перемішати, зайти*), використанням слів, що позначають час і порядок дій (*спочатку, потім, далі, насамкінець*), відсутністю емоційного забарвлення, уникненням полісемії, вживанням термінів.

У підручниках з української мови опрацювання жанру «інструкція» репрезентовано передусім аналітичними вправами (читання та аналіз готових інструкцій (наприклад, правил гри чи поведінки) для визначення їхньої структури та мовних засобів; пошук та виправлення помилок у текстах інструкцій (редагування неправильно вжитих форм дієслів, порушеної логіки). Часто вжито вправи, які вимагають від учнів створення інструкцій з безпеки (алгоритмів дій), зокрема, складання правил поведінки в небезпечних ситуаціях (пожежа, гроза, ожеледиця, поведінка на водоймах), розроблення пам'яток із цифрової безпеки (правила користування інтернетом, захист від кібербулінгу, створення паролів), укладання побутових та прикладних інструкцій, а саме складання інструкцій щодо користування побутовими предметами чи інструментами (накачування колеса, пришивання ґудзика, користування ліфтом чи праскою), створення алгоритмів виготовлення конкретних виробів (годівничок, гербаріїв). Учні закладів загальної середньої освіти можуть складати навчальні та організаційні інструкції, тобто поради щодо ефективного навчання (як читати, як слухати, як планувати час, як виконувати домашні завдання), розробляти правила поведінки в колективі або «кодекси» класу. Звичайно, найбільш цінними є вправи, які вирізняються креативністю, – творча трансформація готових текстів (перетворення розповідного тексту або діалогу на покрокову інструкцію чи схему, доповнення речень, щоб вони перетворилися на завершені поради чи правила).

Головне призначення мовленнєвого жанру «**рецепт»**, який пов'язаний з жанром інструк-

ції, – забезпечити користувача покроковою інструкцією для досягнення конкретного матеріального результату. Відповідно, текст рецепту має вміщувати детальний перелік інгредієнтів та чітку послідовність кроків (інструкцію), а також характеризується мовними особливостями. Передусім це синтаксичні ознаки, серед яких переважання опису дій, тому рецепти часто містять односкладні речення, де суб'єкт дії не названо, а головний член, співвідносний з присудком, подано у формі наказового способу або інфінітива. Для передавання послідовності дій учні навчаються використовувати спеціальні слова, як-от: *спочатку*, *потім*, *згодом*, *насамкінець*. Характерним для мовленнєвого жанру «рецепт» є професіоналізми (слова, властиві фаху кухаря або пекаря, лікаря) і термінна лексика.

У підручниках з української мови мовленнєвий жанр «рецепт» реалізується через низку практичних завдань, спрямованих на роботу зі структурою та мовними особливостями, кулінарні рецепти часто подані як автентичні тексти. Зокрема, у 5 класі учням/ученицям запропоновано читання та аналіз готових кулінарних рецептів. Метою таких вправ є не просто ознайомлення з текстом, а його глибокий лінгвістичний розбір. Наприклад, на матеріалі рецепту, учням/ученицям ставлять завдання визначити, які з речень є односкладними, та поміркувати про причини їхньої великої кількості в цьому типі тексту. У процесі роботи з текстом про кондитерські вироби, учні/учениці мають виписати професіоналізми та пояснити лексичне значення слів, засвоюючи спеціалізовану кулінарну термінологію. Рецепт також слугує моделлю для формування процедурної послідовності дій, адже текст розбито на чіткі кроки. Учні/учениці працюють і з непрямими прикладами, наприклад, складаючи рекламний текст для кулінарних видань, або вивчаючи слова, пов'язані з їжею (як-от *деруни* чи *зефір*), у контексті лексичного значення чи культури слова.

У підручниках для 6 класу жанр «рецепт» використовується переважно для опрацювання граматичного матеріалу на прикладі автентичних текстів, таких як «бабусин рецепт смачнющих вергунів» або рецепт млинців. Кулінарні рецепти також є практичним матеріалом для роботи з числівниками: учням/ученицям потрібно записати числівники словами, вказати їхні морфологічні ознаки, а інколи навіть вирахувати вартість готової страви. Значна частина завдань фокусується на розвитку мовлення, орфоепії та послідовності у викладі інформації. Наприклад, вправа пропонує учням/ученицям прочитати вголос рецепт, який детально розбито на пронумеровані кроки, з вимогою дотримуватися правил наголошування. На основі цього зразка учні/учениці виконують творчі завдання, де необхідно записати власний рецепт улюбленої страви письмово або навіть записати відеорецепт, обов'язково використовуючи слова зі складним наголосом (наприклад, записати власний рецепт улюбленої страви, використовуючи слова *решето, піала, фартух, оцет*) чи притаманні жанру односкладні речення. Такі вправи, на нашу думку, вирізняються вагомістю, оскільки репрезентують творчу діяльність.

Інші вправи вимагають опису процесу приготування обраної страви (наприклад, *смузі*, *омлету*, *сирників*); у них закцентовано увагу на використанні складних речень для деталізації. Також поширені завдання на складання меню, яке імітує ключові компоненти рецепту, з переліком інгредієнтів та часом приготування (як-от для борщу), та завдання на складання розповіді про приготування із застосуванням дієприслівникових зворотів (наприклад, *підсмаживши на олії*). Для закріплення орфографічних навичок учням пропонують написати рецепт із використанням спеціальних опорних слів (наприклад, *пр..готувати*, *пр..смачувати*), що містять орфограми.

Мовленнєвий жанр «**застереження**» має основною функційною метою попередження адресата про потенційну небезпеку, ризик або небажані наслідки певної дії чи ситуації, спонукаючи його до обережности або повної відмови від цієї дії. Застереження завжди передбачає наявність двох ключових елементів: вказівки на ризик і вказівки на рекомендовану дію (зазвичай, відмову від чогось або особливу обережність).

Мовленнєвий жанр «застереження» не виділяється як окрема теоретична одиниця з чітким визначенням структури. Натомість, він функційно реалізується через інші категорії та вправи, які містять прямі або опосередковані попередження, поради, правила та вказівки, спрямовані на запобігання небажаним діям чи ситуаціям. Застереження є частиною навчального матеріалу, інтегрованого в розділи про безпеку та етику спілкування (особливо у віртуальному світі), культуру слова (уникнення мовленнєвих та лексичних помилок), критичне мислення та протистояння маніпуляціям, здоровий спосіб життя. Реалізація жанру відбувається через імперативні (спонукальні) конструкції та прямі вказівки (наприклад, «*Не надсилай...*», «*Не давай...*»).

Зокрема, у підручниках з української мови подано вправи, які реалізують функцію застереження. Це складання правил, пам'яток або алго-

ритмів дій, формування комплексів застережень, які мають бути подані стисло та чітко (алгоритмів дій під час пожежі, грози або сигналу «Повітряна тривога»; формулювання порад-застережень, як не заблукати в інформаційному просторі). Поширені вправи щодо аналізу та опрацювання готових правил безпеки, учні працюють з текстами, що містять чіткі заборони, такі як правила безпечного віртуального спілкування (наприклад, «*Нікому не надавай особисту інформацію*» або «*Не переходь на неперевірені сайти*»), також аналізують правила дотримання гігієни під час читання («*Не можна читати лежачи, під час споживання їжі, на ходу*...»).

Мовленнєвий жанр «**пропозиція**» – це один із центральних спонукальних жанрів, який функціонує як інструмент ініціації дії, зміни ситуації. Пропозиція – жанр мовлення, в основі якого ідея, думка та ін., що пропонують чиїй-небудь увазі, виносять на обговорення, розгляд. Основні ознаки жанру залежать від сфери його використання (ділова, наукова, побутова), на лексичному рівні містять дієслова, що позначають ініціативу, початок дії, спільну діяльність (*пропонуємо, варто розглянути, можемо розпочати, співпрацювати*), на морфологічному рівні використовують дієслова у формі першої особи множини (*ми пропонуємо, ми вважаємо*) для підкреслення колективної відповідальності або інфінітиви (*пропонувати співпрацювати, розглянути можливість*) для надання тексту офіційного тону, часто також використовують модальні слова (*можливо, доцільно, необхідно*).

У модельній навчальній програмі Н. Голуб та О. Горошкіної жанр «пропозиція» включено до метапредметного блоку мовленнєвої змістової лінії для 5-го класу. Його розгляд у межах теми «Жанри мовлення» поєднує теоретичний аналіз із практичним відпрацюванням навичок, що дозволяє вивчати пропозицію у взаємодії з іншими формами інтерактивного спілкування. Учні мають вміти висловлювати та обстоювати власні погляди, ідеї, переконання, а це вміння тісно пов'язане з процесом висування та обґрунтування пропозицій. Вивчення «пропозиції» фокусується на здатності учня не лише сформулювати ідею, а й інтегрувати її в процес комунікації, включаючи уміння взаємодіяти (наприклад, уміння відмовити).

Мовленнєвий жанр «пропозиція» у підручнику з української мови для 5 класу авторів Н. Голуб та О. Горошкіної подано в межах розділу «Жанри мовлення» (у параграфі «Прохання, умовляння, благання, пропозиція»). Автори визначають жанр «пропозиції» як намагання переконати кого-небудь, схиляючи до певної дії, вчинку. Оскільки пропозиція є комунікативним наміром, вона інтегрована в різні практичні вправи, що вимагають ідентифікувати або створити відповідний текст. Зокрема, учням/ученицям пропонують розрізнити, де мовець має намір висловити прохання, умовляння, благання чи саме пропозицію (серед речень, що ілюструють цей жанр, є таке: «*Ти маєш хист і бажання малювати, Софійко, а спробуй-но створити власний мультфільм!*»); мають скласти діалог на основі певної ситуації, де одним із учасників є тренер, який звертається з пропозицією до дітей; можуть обирати ситуацію, у якій їм необхідно скласти діалог, де буде прохання або пропозиція і відповідна реакція на неї (згода чи відмова); також потрібно проаналізувати ситуацію, де волонтери запропонували підготувати привітання для військовослужбовців.

У підручниках інших авторів з української мови для 5 класу вивчення мовленнєвого жанру «пропозиція» практично зорієнтоване. Репрезентовано різні типи вправ: учням/ученицям пропонується створити діалоги на основі життєвих ситуацій, які вимагають формування пропозицій, згоди або відмови, демонструючи практичне застосування вивчених прави (пропозиція щодо розв'язання конфлікту: «*Пропоную обговорити проблему, коли ми обоє заспокоїмося*»; вирішення проблемної ситуації – батьки пропонують поїхати на екскурсію в музей, але час збігається з тренуванням, тому потрібно запропонувати рішення (формулювання зустрічної пропозиції).

Аналіз мовленнєвих жанрів, які дають загальні настанови, демонструє, що вони є центральними імперативними одиницями, які мають вирішальне значення для формування комунікативної та практичної компетентности учнів/учениць базової середньої освіти. Усі проаналізовані жанри зосереджені на впливі на адресата, проте їхні комунікативні цілі різняться: порада (соціально орієнтований жанр, мета якого – допомогти, підтримати або спонукати адресата до оптимального рішення); інструкція та рецепт (функціонально гібридні жанри, основна мета яких – змусити адресата послідовно виконати певні дії для досягнення конкретного результату); застереження (має на меті попередити про потенційну небезпеку чи небажані наслідки, спонукаючи до обережності або відмови від дії); пропозиція (інструмент ініціації дії, що передбачає висування ідеї на обговорення або схиляння до виконання певної дії).

Висновки. Проаналізовані жанри слугують фундаментальним інструментом для практич-

ного застосування мови, адже дозволяють ефективно взаємодіяти в реальних комунікативних ситуаціях. Усі імперативні мовленнєві жанри можуть або виражати бажання мовця (прохання, благання, умовляння, клянчення), або ж давати загальні настанови (порада, пропозиція, інструкція, рецепт, застереження). Такі мовленнєві жанри реалізують компетентнісний підхід до навчання української мови в закладах освіти і сприяють розвитку ключових компетентностей через добре продуману систему вправ у підручниках.

Перспективу дослідження вбачаємо в аналізі та описі інформаційних, фатичних та етикетних мовленнєвих жанрів, презентованих в модельних навчальних програмах з української мови для 5–9 класів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Авраменко С. Українська мова : підручник для 5 класу закладів загальної середньої освіти. Київ : «Грамота», 2022.
2. Авраменко С. Українська мова : підручник для 6 класу закладів загальної середньої освіти. Київ : «Грамота», 2023.
3. Бацевич Ф.С. Лінгвістична генологія: проблеми і перспективи Львів: ПАІС. 2005. 264 с.
4. Галаєвська Л.В. Проблема вивчення мовленнєвих жанрів на уроках української мови в старшій школі. *Наукові записки. Серія «Психопедагогічні науки»*. 2018. № 4. С. 14–19. DOI: https://doi.org/10.31654/2663-4902-2018-PP-4-14-19
5. Голуб Н., Горошкіна О. Українська мова : підручник для 5 класу закладів загальної середньої освіти. Київ : Видавничий дім «Освіта», 2022.
6. Голуб Н., Горошкіна О. Українська мова : підручник для 6 класу закладів загальної середньої освіти. Київ : Видавничий дім «Освіта», 2023.
7. Голуб Н. Б. Мовленнєві жанри на уроках української мови у 8–9 класах. *Українська мова і література в школі*. 2015. № 1. С. 13–19.
8. Горошкіна О. М., Яценко Т. О. Про результати дослідження в Інституті педагогіки НАПН України проблем компетентнісно орієнтованої мовно-літературної освіти в ліцеї. *Вісник НАПН України*. 2021. No 3(1). С. 1–7. DOI: https://doi.org/10.37472/2707-305X-2021-3-1-2-6
9. Заболотний О., Заболотний В. Українська мова : підручник для 5 класу закладів загальної середньої освіти. Київ : Генеза, 2022.
10. Заболотний О., Заболотний В. Українська мова : підручник для 6 класу закладів загальної середньої освіти. Київ : Генеза, 2023.
11.Компаній О. Мовленнєвий жанр: лінгвостилістичний аспект. *Збірник наукових праць*. Вип. 2. 2016. С. 157–164. DOI: https://doi.org/10.31499/2307-4906.2.2016.196096
12. Літвінова І. Українська мова : підручник для 5 класу закладів загальної середньої освіти. Харків : Вид-во «Ранок», 2022.
13. Літвінова І. Українська мова : підручник для 6 класу закладів загальної середньої освіти. Харків : Вид-во «Ранок», 2023.
14. Малікова О. В. Сучасні методи дослідження мовленнєвих жанрів. *Мовні і концептуальні картини світу*. Вип. 29. 2010. С. 71–76.
15. Методика навчання української мови. Термінологічний словник / Кол. авторів за ред. Олени Горошкіної. Словник-довідник. Київ: Видавничий дім «Освіта», 2024. С. 107. URL: https://undip.org.ua/library/metodyka-navchannia-ukrainskoi-movy-terminolohichnyy-slovnyk-slovnyk-dovidnyk/
16. Мовленнєві жанри на уроках української мови в ліцеї (рівень стандарту): практичний посібник./ Голуб Н.Б, Новосьолова В.І., Галаєвська Л.В. Київ: КОНВІ ПРІНТ, 2020.
17. Онатій А., Ткачук Т. Українська мова : підручник для 5 класу закладів загальної середньої освіти Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2022.
18. Онатій А., Ткачук Т. Українська мова : підручник для 6 класу закладів загальної середньої освіти Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2023.
19. Панчук Г., Близнюк В., Приведа О. Українська мова : підручник для 5 класу закладів загальної середньої освіти. Тернопіль : Підручники і посібники, 2022.
20. Попович А. Особливості модельних навчальних програм з української мови для 5–6 класів. *Проблеми сучасного підручника: зб. наук. праць*. 2021. Вип. 27. Київ: Педагогічна думка. С. 195–205. https://doi.org/10.32405/2411-1309-2021-27-195-204
21. Скрипник Н., Когутюк О., Турлюк С. Мовленнєвий жанр як особлива складова комунікативної компетенції. *Молодий вчений*, 2024. 1.1 (125.1), С. 73–77. https://doi.org/10.32839/2304-5809/2024-1.1-125.1-18.
22. Трумко О. Інформативні мовленнєві жанри на заняттях з української мови як іноземної. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: Серія «Філологія»*. 2018. Т. 2. Вип. 69. С. 197–199. DOI: 10.25264/2519-2558-2018-1(69)/2-197-199

23. Форманова С. Коментар у соціальних мережах як мовленнєвий жанр. *Вісник Львівського університету*. Серія філологічна. 2019. Вип. 70. С. 78–90. doi: http://dx.doi.org/10.30970/vpl.2019.70.9758

Дата першого надходження рукопису до видання: 21.11.2025
Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 19.12.2025
Дата публікації: 31.12.2025

РОЗДІЛ 2
ГЕРМАНСЬКІ МОВИ

УДК 811.111’322.4’255.2:791-2
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2025.44.1.8

АВТОМАТИЗОВАНІ ТЕХНОЛОГІЇ У СФЕРІ АУДІОВІЗУАЛЬНОГО ПЕРЕКЛАДУ: ПОРІВНЯННЯ МАШИННОГО ТА ПРОФЕСІЙНОГО ПЕРЕКЛАДУ СЕРІАЛУ *PEAKY BLINDERS*

AUTOMATED TECHNOLOGIES IN THE DOMAIN OF AUDIOVISUAL TRANSLATION: A COMPARATIVE STUDY OF MACHINE AND PROFESSIONAL UKRAINIAN TRANSLATIONS OF *PEAKY BLINDERS*

Бережна М.В.,
orcid.org/0000-0002-3345-256X
кандидатка філологічних наук, доцентка
доцентка кафедри теорії та практики перекладу з англійської мови
Запорізького національного університету

Кармелюк К.О.,
orcid.org/0009-0008-5943-3835
студентка ІІ курсу магістратури факультету іноземної філології
Запорізького національного університету

Погонець В.В.,
orcid.org/0000-0003-2002-4758
кандидатка філологічних наук,
доцентка кафедри теорії та практики перекладу з англійської мови
Запорізького національного університету

У статті проаналізовано трансформації перекладацької діяльності в умовах глобальної цифровізації та стрімкої імплементації систем машинного перекладу й алгоритмів штучного інтелекту в лінгвістичну практику. Особливу увагу приділено сфері аудіовізуального перекладу (АВП) – галузі, що традиційно базується на високому рівні лінгвокультурної адаптації, творчій інтерпретації та глибокому мовному чутті перекладача. Констатовано, що попри поширену автоматизацію процесів, питання когнітивної ефективності технологій та їхнього впливу на художньо-естетичну якість кінцевого медіапродукту залишаються предметом наукових дискусій.

Досліджено специфіку та результативність застосування автоматизованих технологій у сегменті АВП на матеріалі британського історичного телесеріалу *Peaky Blinders*, який вирізняється складністю соціолінгвістичного контексту. Метою розвідки є проведення компаративного аналізу результатів функціонування систем машинного перекладу та професійних перекладів українською мовою для верифікації прагматичного потенціалу кожного підходу. Джерельну базу дослідження становлять професійні версії українського перекладу у форматах багатоголосого закадрового озвучення (студії «Струґачка» та «Цікава Ідея») і субтитрів (платформа *Netflix*), а також масиви даних, генеровані *Google Translate* та сучасними генеративними моделями штучного інтелекту – *ChatGPT 3.5*, *Gemini 2.0 Flash* та *Microsoft Copilot* (на базі *GPT-4*).

Методологічну основу роботи становлять порівняльний та контекстуально-дискурсивний аналіз, спрямовані на визначення системних розбіжностей між професійним та алгоритмізованим перекладами. Оцінювання здійснювалося за детермінованими критеріями: лінгвістична адекватність, стилістична природність, глибина культурної адаптації та точність репродукції прагматичного ефекту оригіналу. Отримані результати засвідчили, що автоматизовані технології демонструють прийнятний рівень якості при опрацюванні граматично та прагматично нейтральних діалогів, проте виявляють суттєву неспроможність у випадках, коли мовлення героїв насичене метафорикою, ідіоматикою, арготизмами та специфічними культурними реаліями. У таких контекстах системи ШІ переважно вдаються до буквалізму, що руйнує цілісність художнього образу персонажа та викривлює концептуальне навантаження реплік.

Зроблено висновок, що стратегічно ефективне застосування інструментів штучного інтелекту у сфері мультимедійного контенту можливе лише за умови професійного постредагування кваліфікованим фахівцем, здатним забезпечити лінгвокультурну релевантність тексту. Перспективним напрямом подальших досліджень визначено розроблення гібридних інтелектуальних моделей взаємодії людини та ШІ для оптимізації перекладацького процесу без втрати якості художнього складника.

Ключові слова: аудіовізуальний переклад, штучний інтелект, машинний переклад, постредагування, лінгвокультурна адаптація, прагматична адекватність, соціолінгвістичний контекст, компаративний аналіз.

The article analyzes the transformations of translation activities in the context of global digitalization and the rapid implementation of machine translation systems and artificial intelligence algorithms into linguistic practice. Special attention is paid to the field of audiovisual translation (AVT) – a domain traditionally based on a high level of linguocultural adaptation, creative interpretation, and a translator's profound linguistic intuition. It is stated that despite the widespread automation of processes, the issues of the cognitive efficiency of technologies and their impact on the artistic and aesthetic quality of the final media product remain a subject of scientific debate.

The study explores the specifics and effectiveness of using automated technologies in the AVT segment, based on the material of the British historical television series *Peaky Blinders*, which is characterized by the complexity of its sociolinguistic context. The aim of the research is to conduct a comparative analysis of the performance of machine translation systems and professional Ukrainian translations to verify the pragmatic potential of each approach. The source base of the study consists of professional Ukrainian translation versions in the formats of multivoice voiceover (studios "Struharshka" and "Tsikava Ideia") and subtitles (*Netflix* platform), as well as data sets generated by *Google Translate* and modern generative artificial intelligence models – *ChatGPT 3.5*, *Gemini 2.0 Flash*, and *Microsoft Copilot* (based on *GPT-4*).

The methodological framework of the work comprises comparative and contextual-discursive analysis aimed at determining systemic discrepancies between professional and algorithmic translations. The evaluation was carried out according to determined criteria: linguistic adequacy, stylistic naturalness, depth of cultural adaptation, and accuracy in reproducing the pragmatic effect of the original. The results obtained indicate that automated technologies demonstrate an acceptable level of quality when processing grammatically and pragmatically neutral dialogues; however, they reveal a significant inability to handle cases where the characters' speech is saturated with metaphors, idioms, argotisms, and specific cultural realities. In such contexts, AI systems predominantly resort to literal translation, which destroys the integrity of the character's artistic image and distorts the conceptual load of the utterances.

It is concluded that the strategically effective use of artificial intelligence tools in the field of multimedia content is possible only under the condition of professional post-editing by a qualified specialist capable of ensuring the linguocultural relevance of the text. The development of hybrid intelligent models of human-AI interaction is identified as a promising direction for further research to optimize the translation process without losing the quality of the artistic component.

Key words: audiovisual translation, Artificial Intelligence, machine translation, post-editing, linguocultural adaptation, pragmatic adequacy, sociolinguistic context, comparative analysis.

Постановка проблеми. Інтенсивна динаміка розвитку цифрових технологій, зокрема інтеграція нейромережевих систем машинного перекладу (МП) та генеративних моделей штучного інтелекту (ШІ) у лінгвістичну практику, зумовлює фундаментальну трансформацію архітектоніки перекладацької діяльності. Найбільш рельєфно ці зміни простежуються в сегменті аудіовізуального перекладу (АВП), де експоненціальне зростання обсягів мультимедійного контенту диктує необхідність інтенсифікації виробничих процесів, зокрема оперативного створення субтитрів та закадрового озвучення (войсоверу). Попри активну імплементацію автоматизованих рішень у професійний дискурс, питання їхньої прагматичної ефективності та верифікації якості отриманого продукту в межах АВП залишається предметом наукової полеміки.

Центральна проблема дослідження зумовлена специфікою аудіовізуального тексту як полісеміотичного конструкту, що характеризується високою щільністю культурно-маркованих одиниць, ідіоматичністю, соціолінгвістичною варіативністю та прагматичною навантаженістю. Названі елементи, що становлять основу художньої експресії, часто виявляються резистентними до алгоритмізованого опрацювання. Неспроможність систем ШІ адекватно декодувати імпліцитні смисли та культурні коди призводить до явища семантичної ентропії: деформації стилістичної цілісності, втрати комічного ефекту та нівелювання мовленнєвої індивідуалізації персонажів. Відтак, нагальною постає потреба в комплексному лінгвістичному аналізі потенціалу сучасних інтелектуальних систем у контексті відтворення специфіки аудіовізуального дискурсу.

Актуальність порівняльного вивчення результатів автоматизованого та професійного перекладів у теоретичному та прикладному аспектах зумовлена необхідністю розв'язання низки завдань: 1) типологізація мовних явищ, що становлять найбільшу складність для когнітивних алгоритмів МП; 2) верифікація рівня релевантності автоматизованих версій перекладу в реальних умовах функціонування медіапростору; 3) наукове обґрунтування методики постредагування як обов'язкового етапу забезпечення лінгвокультурної адекватності; 4) концептуалізація стратегій оптимізації синергійної взаємодії перекладача та ШІ. Міждисциплінарний характер зазначеної проблеми визначає її значущість для подальшого розвитку теорії перекладу, вдосконалення методології АВП та формування інноваційних підходів до професійної підготовки перекладачів у цифрову епоху.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Протягом останніх десятиліть теоретичне осмислення та практична імплементація автоматизованих технологій у перекладацьку галузь перебувають у фокусі уваги наукової спільноти. Фундаментальний внесок у вивчення генезису та функціональних принципів систем машинного перекладу (МП) належить Hutchins & Somers, які концептуалізували етапи еволюції та тех-

нічні засади галузі [1]. Ретроспективний аналіз становлення МП та морфологічна характеристика сучасних систем також представлені у праці О. Хорошун [2]. Подальші наукові розвідки акцентують на значущості професійно опрацьованих корпусів текстів як базису для навчання алгоритмів МП [3], деталізують функціональний потенціал нейромережевих моделей [4], а також визначають лінгвістичне постредагування як ключовий інструмент верифікації та корекції системних помилок автоматизованого перекладу [5].

Специфічний пласт досліджень присвячено аудіовізуальному перекладу (АВП), який висуває жорсткі вимоги до лаконічності, синхронізації та лінгвокультурної адаптації. Систематизація стратегій субтитрування ґрунтовно викладена в роботі Díaz Cintas & Remael [6]. Питання відтворення авторської картини світу засобами дубляжу та субтитрів аналізують Ю. Великорода і Д. Тороній [7], тоді як М. Бережна та К. Лозовська фокусуються на ризиках деформації ідіостилю автора в аудіомедіальному просторі [8; 9]. Проблема інтеграції постредагування в контекст послуг із локалізації медіапродукту висвітлена у працях О. Бондаренка та К. Бондаренко [10].

Попри наявні напрацювання, питання використання МП у сегменті АВП залишається недостатньо розробленим. У роботах O'Brien [5] та Rossi & Carré [4] констатується стійка тенденція до автоматизації процесу перекладу, проте автори зауважують на критичних обмеженнях систем у відтворенні прагматичних та культурних домінант. Дослідження ефективності МП у субтитруванні свідчать: попри зростання граматичної точності, автоматизовані версії часто втрачають стилістичну автентичність, нівелюють мовленнєву індивідуалізацію персонажів та ігнорують невербальні конотації [11; 12]. Водночас Karakanta визначає МП як основний драйвер технологічного перевороту в АВП, що активно масштабується постачальниками лінгвістичних послуг [13, с. 89].

Новітні технологічні ітерації, зокрема нейронний машинний переклад, демонструють вищий рівень адаптивності до креативних типів текстів [14]. Перспективним напрямом вважається переклад усного мовлення (speech-to-speech), що враховує акустичну специфіку медіатексту [13]. Розвиток відео-керованого та мультимодального перекладу, який базується на інтегрованому аналізі вербальних і невербальних каналів, докорінно змінює процес автоматичного субтитрування, адже має функції авторозмітки та кадрової сегментації [13].

Трансформація технологічного ландшафту спричиняє перегляд професійних ролей: традиційна дефініція «перекладач» дедалі частіше заміщується поняттями «постредактор» або «локалізатор» [10, с. 216; 15, с. 2]. У цьому контексті Lozano наголошує на пріоритетності синергії технічних навичок і «людського чинника» для компенсації обмеженої креативності МП [15, с. 7]. Alfaify розглядає ШІ як амбівалентне явище – водночас виклик і засіб підвищення продуктивності [16, с. 17]. Концепція «орієнтованого на людину підсилення» (human-centered augmentation), запропонована Orrego-Carmona, акцентує на посиленні людської агентивності через ШІ при збереженні етичних стандартів та якості [17, с. 12]. Проте критичним залишається ризик «галюцинацій» ШІ та спотворення сенсів через дефіцит контекстуальних даних [16, с. 23].

Отже, попри кількісне зростання публікацій, відчутним є дефіцит комплексних компаративних розвідок, що поєднують аналіз професійного дубляжу, субтитрів та генеративних моделей ШІ. Зокрема, бракує досліджень, присвячених відтворенню ідіоматики, гри слів та соціолектів у серіалах із виразним локальним забарвленням, як-от *Peaky Blinders* [18].

Постановка завдання. Метою дослідження є комплексна верифікація лінгвопрагматичного потенціалу сучасних інтелектуальних систем перекладу в межах аудіовізуального дискурсу. Дослідження спрямоване на виявлення обмежень автоматизованих технологій та ідентифікацію категорій мовних одиниць, при відтворенні яких нейромережеві та генеративні ШІ-моделі демонструють найнижчі показники адекватності у зіставленні з професійною перекладацькою практикою.

Реалізація окресленої мети передбачає розв'язання таких наукових завдань: 1) здійснити вибірку та типологізацію лінгвістичних одиниць підвищеної перекладацької складності на матеріалі британського телесеріалу *Peaky Blinders* [18], диференціюючи діалектні, соціолінгвістичні, лінгвокультурні та образні складники ідіостилю персонажів; 2) провести компаративний аналіз українських версій перекладу, генерованих сучасними автоматизованими системами (*Google Translate*, *ChatGPT*, *Copilot*), та еталонних професійних зразків, репрезентованих у форматах багатоголосого закадрового озвучення (студії «Струґачка», «Цікава Ідея») та субтитрування (платформа *Netflix*); 3) здійснити оцінювання рівня лінгвістичної адекватності, стилістичної природності та прагматичної релевантності авто-

матизованих перекладів, базуючись на критеріях точності відтворення імпліцитних смислів та збереження прагматичного ефекту оригіналу; 4) визначити та систематизувати функціональні обмеження нейромережевих моделей у процесі відтворення складних семантичних структур: тропів, гри слів, діалектизмів, соціолектів та специфічних реалій, що маркують культурну ідентичність медіатексту.

Виклад основного матеріалу. Аналіз емпіричного матеріалу дозволив встановити, що домінуючою категорією перекладацьких девіацій є семантичні зсуви, які деформують денотативний та конотативний зміст вихідних висловлювань. Значний масив помилок зумовлений високою когнітивною складністю репродукції англомовних тропів українською мовою та обмеженістю стратегій їхньої лінгвокультурної адаптації.

Екстраполяція цих труднощів простежується на прикладі репліки Томаса Шелбі: *Whiskey's good proofing water. Tells you who's real and who isn't* [18]. У версії творчої спільноти «Струґачка» («Віскі – найкраща вода. Змиває всі маски») спостерігається семантичне ускладнення через неоднозначну інтерпретацію першої предикативної частини. Метафоризація та персоніфікація оригіналу тут трансформовані у подвійну метафору. Варіант студії «Цікава Ідея» («Віскі – гарна вода для проявки. Говорить хто чесний, а хто ні») демонструє вищий ступінь еквівалентності, зберігаючи механізм вихідної метафори та антропоморфні риси у другій частині фрази. Офіційні субтитри від *Netflix* репрезентують найбільш прагматично збалансовану модель: «Віскі розставляє все по своїх місцях. Воно каже тобі, хто справжній, а хто – ні»; цей переклад повноцінно транслює як імпліцитний підтекст, так і комунікативну інтенцію суб'єкта мовлення.

Системи машинного перекладу (зокрема *Google Translate*) у цьому випадку нівелюють метафоричний складник, спричиняючи змістове викривлення: «Віскі є хорошою стійкою водою. Розповідає, хто справжній, а хто ні». Така помилка є ілюстрацією системної неспроможності традиційних алгоритмів МП до диференціації переносних значень. Натомість мовні моделі нового покоління (*LLMs: Gemini, ChatGPT 3.5, Copilot*) продемонстрували здатність до адекватного декодування метафоричного змісту, запропонувавши стилістично релевантні відповідники: «Віскі – чудова / хороша перевірка» / «Віскі – гарний спосіб перевірити людину». Це підтверджує наявність у сучасних *LLMs* когнітивного потенціалу до семантичної генералізації та контекстуальної дешифровки.

Складним аспектом залишається відтворення каламбурів, заснованих на полісемії, зокрема лексеми *belt* (стрічка набоїв / ремінь): *He boasts about a stack of Lewis machine guns and enough belts of ammunition to hold up God's trousers* [18]. У варіанті «Струґачки» («Вихвалявся, що з тією горою кулеметів можна і Богові за шкіру сала залити») зафіксовано радикальну зміну образної системи та втрату гри слів, що лише частково компенсується залученням етномаркованого фразеологізму. Переклад «Цікавої Ідеї» («Він вихвалявся партією автоматів Льюїса та стількома патронами, що вистачало б і на ремінь Богу») зберігає ключовий образ, проте створює стилістично неприродну конструкцію в українській мові. Версія *Netflix* («Він вихваляється купою кулеметів Льюїса і такою кількістю стрічок набоїв, що можна зв'язати светр Богу») руйнує логічний зв'язок із лексемою *trousers*, що призводить до виникнення семантично неузгодженого образу.

Традиційний МП, попри збереження загальної фактології, неспроможний відтворити логіко-семантичний перехід у другій частині фрази: «Він вихваляється купою кулеметів Льюїса та достатньою кількістю патронів, щоб утримати штани Бога». Результати *LLMs* у цій локації виявилися диференційованими. Так, *ChatGPT* припустився семантичної помилки, використавши «стос» для перекладу *stack*. Усі моделі на початковому етапі вдалися до буквалізму при перекладі фрази *to hold up God's trousers*. Лише після додаткового запиту ШІ-моделі згенерували креативні рішення, що відповідають вимогам художнього перекладу: «…вихваляється… горою набоїв, що хоч Бога озброюй / запасом набоїв, що ними хоч планету обв'яжи / кількістю набоїв, що вистачило б озброїти небесне воїнство».

Окремої уваги заслуговує репродукція каламбурів, побудованих на обсценній чи зниженій лексиці:

– If I get a medal, I will have your initials engraved on the backside.

– Huh, my initials on your backside. That's quite an image [18].

У версії «Струґачки» відбулася повна нейтралізація гумористичного ефекту та втрата гри слів:

«– Якщо я й отримаю медаль, то на ній буде викарбоване твоє ім'я.

– О, медалька з моїм ім'ям. Має бути красиво».

Студія «Цікава Ідея» та платформа *Netflix* продемонстрували вищу прагматичну точність, зберігши каламбур. Генеративні моделі у більшості випадків успішно репродукували гру слів, хоча *Copilot* продемонстрував дію етичних фільтрів,

замінивши алюзію на анатомічні особливості нейтральною лексемою. Аналогічно у машинних субтитрах *Google Translate* констатуємо втрату іронічного підтексту, некоректний вибір еквівалента для *backside* та порушення граматичних норм:

«– Якщо я отримаю медаль, я вигравірую ваші ініціали на звороті.

– Ха, мої ініціали на твоїй спині. Це досить гарний образ».

Важливим складником АВП є збереження мовленнєвої характеристики персонажів, яка в оригіналі формується через багатоелементне поєднання стилістично маркованої лексем [19, с. 12]. Зокрема, етномарковані інвективи виконують функцію соціолінгвістичної детермінації: *We're not scared of fucking Eyeties anymore... We're not scared of fucking wops!* [18]. «Цікава Ідея» вдається до евфемізації, лише частково транслюючи грубий регістр, тоді як *Netflix* пропонує більш експресивний та точний варіант («Ми більше не боїмося клятих італьяшок... Ми не боїмося бісових макаронників!»).

Традиційний МП залишає такі лексеми без перекладу («Ми більше не боїмося клятих Айті... Ми не боїмося клятих вопів!»). *Gemini* та *ChatGPT* відтворюють обсценні елементи («клятих макаронників… сраних італьяшок»), тоді як *Copilot* уникає потенційно дискримінаційного контенту, що є характерним для вбудованих етичних протоколів моделі.

Найвищий рівень перекладацької складності становлять ідіолекти, як-от мовлення Алфі Соломонса, що насичене діалектизмами, жаргоном та сарказмом: *Also, that you believe that you are powerful enough to summon up Jews of a very particular standing up to gentile wilderness wherein you live…* [18]. Професійні перекладачі, попри неминучі спрощення, досягають прагматичної адекватності, відтворюючи словосполучення *gentile wilderness* як «глушина». *Google Translate* використовує надмірний буквалізм – «не єврейська пустеля»), *ChatGPT* – транскрибований відповідник «гентильський».

Висновки та перспективи дослідження. Проведене дослідження дає підстави для комплексного узагальнення специфіки відтворення лексико-стилістичних домінант сучасного кінодискурсу в аспекті цифрової трансформації галузі. Найбільш репрезентативним пластом для аналізу виявилися семантичні та прагматичні девіації, що виникають при перекладі тропеїчних елементів, каламбурів та діалектних одиниць. Найбільш проблемним виявляється дешифрування імпліцитних значень, що потребує високого рівня лінгвокраїнознавчої компетенції та фонових знань. Професійні переклади (як у форматі войсоверу, так і субтитрів) демонструють варіативність стратегій адаптації та високий рівень збереження вихідної інтенції автора. Зокрема, субтитри *Netflix* засвідчують якісну обробку тексту, хоча й не позбавлені поодиноких семантичних деформацій при перекладі полісемічних лексем та вузькоспецифічних культурних алюзій.

Традиційний машинний переклад (*Google Translate*) виявляє функціональну обмеженість при репродукції метафорики, етномаркованої лексики та засобів комічного, що часто призводить до утворення алогізмів та порушення граматичних норм мови перекладу. Натомість мовні моделі нового покоління (*LLMs*) за багатьма показниками перевершують стандартні системи МП, пропонуючи лінгвокреативні та прагматично релевантні рішення. Втім результативність *LLM* суттєво детермінована якістю та кількістю запитів, а в складних лінгвокультурних контекстах моделі все ще виявляють тенденцію до буквалізму. Загальною проблемою ШІ-систем залишається фрагментарність та непослідовність при відтворенні мовленнєвої характеристики персонажів.

Перспективи подальших наукових розвідок вбачаються у проведенні розширеного компаративного аналізу перекладів, виконаних професіоналами, аматорськими спільнотами (фансаб) та великими мовними моделями. Це дозволить здійснити верифіковане кількісне оцінювання похибок за розгалуженою типологією (семантичний, прагматичний, стилістичний та культурологічний рівні). Окремим вектором досліджень має стати вивчення впливу уточнювальних запитів на адаптивні можливості ШІ. Пріоритетним завданням залишається аналіз відтворення нестандартного мовлення (діалектів, соціолектів), що сприятиме глибшому розумінню ролі професійного перекладача як медіатора смислів у процесі конструювання художнього образу в рецептивному просторі цільової культури.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Hutchins J., Somers H. *An Introduction to Machine Translation*. London, New York: Academic Press, 1992. 362 p.

2. Хорошун О. О. Машинний переклад: історичний огляд. *Нова філологія*. 2021. № 82. С. 333–337.

3. Kenny D. Human and machine translation. In *Machine translation for everyone: Empowering users in the age of artificial intelligence*. (ed. by Dorothy Kenny). Berlin: Language Science Press, 2022. P. 23–50.

4. Rossi C., Carré A. How to choose a suitable neural machine translation solution: Evaluation of MT quality. In *Machine translation for everyone: Empowering users in the age of artificial intelligence*. (ed. by Dorothy Kenny). Berlin: Language Science Press, 2022. P. 51–80.

5. O'Brien S. How to deal with errors in machine translation: Post-editing. In *Machine translation for everyone: Empowering users in the age of artificial intelligence*. (ed. by Dorothy Kenny). Berlin: Language Science Press, 2022. P. 105–120.

6. Díaz Cintas J., Remael A. *Audiovisual Translation: Subtitling*. London: Routledge, 2007. 284 p.

7. Великорода Ю., Тороній Д. Відтворення авторської картини світу в аудіовізуальному перекладі: дублювання та субтитрування (на матеріалі перекладу серіалу «Відьмак»). *Folium*. 2023. Спецвипуск. С. 40–47.

8. Бережна М. В. Деформація авторського стилю при перекладі промовистих імен і пісень: порівняльний аналіз роману та фільму *The Hunger Games: The Ballad of Songbirds & Snakes*. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія*. 2025. № 73. С. 217–222.

9. Бережна М. В., Лозовська К. О. Між Сходом і Заходом: виклики перекладу 千と千尋の神隠し *(Spirited Away)* англійською, французькою, польською та українською мовами. *Нова філологія*. 2025. № 99. С. 7–15.

10. Бондаренко О. С., Бондаренко К. Л. Постредагування машинного перекладу як складова послуги локалізації. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія*. 2024. № 66. С. 216–219.

11.Bywood L., Georgakopoulou P., Etchegoyhen T. Embracing the threat: machine translation as a solution for subtitling. *Perspectives*. 2017. P. 1–17.

12. Burchardt A., Lommel A., Bywood L., Harris K., Popović M. Machine translation quality in an audiovisual context. *Target. International Journal of Translation Studies*. 2016. Vol. 28, issue 2. P. 206–221.

13. Karakanta A. Experimental research in automatic subtitling: At the crossroads between Machine Translation and Audiovisual Translation. *Translation Spaces*. 2022. Vol. 11, issue 1. P. 89–112.

14. Hadley J., Popović M., Afli H., Way A. Proceedings of the Qualities of Literary Machine Translation. European Association for Machine Translation, Dublin, Ireland. 2019. URL: https://aclanthology.org/W19-73.pdf (дата звернення: 28.11.2025)

15. Lozano J., Mejías-Climent L. Beyond the black mirror effect: the impact of machine translation in the audiovisual translation environment. *Linguistica Antverpiensia*. 2023. P. 1–19.

16. Alfaify A. Examining the Accuracy of Human and AI Audiovisual Translation: A Comparative Analysis of Arabic and Hebrew in the Context of Conflict. *Arab World English Journal for Translation & Literary Studies.* 2025. Vol. 9, No. 3. P. 17–40.

17. Orrego-Carmona D. Placing Human Agency in the AI-powered Media Localisation Industry. *Journal of Audiovisual Translation.* Vol. 7, No. 2. P. 1–21.

18. Peaky Blinders. Directed by Otto Bathurst & Tom Harper, Caryn Mandabach Productions, 2013.

19. Бережна М.В. Відтворення мовленнєвої характеристики персонажів (на матеріалі англомовних художніх текстів та їх перекладів українською мовою). *Science and Education a New Dimension. Philology*. 2017. Issue: 124, vol. V (34). P. 11–15.

Дата першого надходження рукопису до видання: 20.11.2025
Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 19.12.2025
Дата публікації: 31.12.2025

УДК 811.111'27'42:[808.51:140.8]"1990/2025"
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2025.44.1.9

«СЛОВО РОКУ» ЯК МЕХАНІЗМ ВЕРБАЛІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНО-РЕЛЕВАНТНИХ КОНЦЕПТІВ В СУЧАСНОМУ АНГЛОМОВНОМУ ПУБЛІЧНОМУ ДИСКУРСІ

"WORD OF THE YEAR" AS A VERBALIZATION MECHANISM OF SOCIALLY RELEVANT CONCEPTS IN CONTEMPORARY ENGLISH PUBLIC DISCOURSE

Бережна М.В.,
orcid.org/0000-0002-3345-256X
кандидатка філологічних наук, доцентка,
доцентка кафедри теорії та практики перекладу з англійської мови
Запорізького національного університету

Лозовська К.О.,
orcid.org/0000-0003-2197-3824
аспірантка кафедри теорії та практики перекладу з англійської мови
Запорізького національного університету

Бережной Л.Є.,
orcid.org/0009-0003-7559-6582
учень 10 класу
Новопільського ліцею

У статті здійснено комплексне лінгвокогнітивне дослідження феномену «Слова року» (*Word of the Year*) як репрезентативного механізму вербалізації соціокультурних концептів у сучасному англомовному публічному дискурсі. Актуальність роботи зумовлена необхідністю теоретичного осмислення динамічних процесів в англомовній картині світу під впливом глобальних трансформацій кінця XX – початку XXI століття. Емпіричну базу дослідження становить корпус із 68 одиниць, відібраних лексикографічними інституціями *Oxford Dictionary, Cambridge Dictionary* та *American Dialect Society* (*ADS*) протягом 1990–2025 рр. Установлено, що склад корпусу відзначається значною структурною різнорідністю (від повнозначних лексем та афіксів до графічних символів і хештегів), що засвідчує тенденцію до розширення меж традиційного уявлення про слово як одиницю концептуалізації в епоху цифрової комунікації.

Застосування концептоцентричного підходу дозволило деконструювати внутрішню архітектуру та виокремити шість домінантних макроконцептів: *TECHNOLOGY, POWER, IDENTITY, CRISIS, PSYCHE* та *ETHOS*. На основі аналізу ядерних та периферійних зон концептів доведено їхню амбівалентну природу: ядро фіксує об'єктивні суспільні явища, а периферія дедалі частіше акумулює критичну, іронічну або тривожну оцінку цих процесів соціумом.

Особливу увагу приділено діахронному аналізу, який виявив закономірну зміну ціннісних орієнтирів англомовного соціуму. Виокремлено етапи еволюції концептуальної системи: від техноцентризму 1990-х років (первинна номінація цифрової інфраструктури) через соціоцентризм 2010-х (акцентуація на інклюзивності та соціальних рухах) до виразного антропоцентричного (психоцентричного) повороту 2020-х років. Доведено, що в умовах «перманентної кризи» сучасна мовна рефлексія зміщується від опису зовнішніх подій до аналізу внутрішнього стану особистості, її ментальної стійкості та психологічної адаптації.

Порівняльне мапування моделей *Oxford*, *Cambridge* та *ADS* дозволило визначити зони концептуальної конвергенції, де під впливом глобальних загроз (пандемія, кліматичні зміни) мовна реакція стає уніфікованою, нівелюючи інституційні розбіжності. Водночас виявлено унікальні вектори фреймування реальності, зумовлені лінгвокреативною (*ADS*) або педагогічно-статистичною (*Cambridge*) спрямованістю інституцій, що демонструє багатовимірність інтерпретації ментальних пріоритетів та духу кожної історичної епохи.

Ключові слова: слово року, соціокультурний концепт, макроконцепт, мовна картина світу, публічний дискурс, діахронне дослідження.

The article presents a comprehensive linguo-cognitive study of the "Word of the Year" (WOTY) phenomenon as a representative mechanism for the verbalization of sociocultural concepts in contemporary English public discourse. The relevance of the research stems from the necessity to theoretically comprehend the dynamic processes within the English linguistic world-image under the influence of global transformations at the turn of the 21st century. The empirical basis of the study comprises a corpus of 68 units selected by lexicographical institutions, including Oxford Dictionary, Cambridge Dictionary, and the *American Dialect Society (ADS)* between 1990 and 2025. It is established that the corpus composition is characterized by significant structural heterogeneity – ranging from full-meaning lexemes and affixes to graphic symbols and hashtags – evidencing a trend toward expanding the traditional boundaries of the word as a unit of conceptualization in the era of digital communication.

The application of a concept-centric approach facilitated the deconstruction of internal architecture and the identification of six dominant macro-concepts: TECHNOLOGY, POWER, IDENTITY, CRISIS, PSYCHE, and ETHOS. Based on the analysis of the nuclear and peripheral zones of these concepts, their ambivalent nature is demonstrated: while the

nucleus captures objective social phenomena, the periphery increasingly accumulates critical, ironic, or anxious societal evaluations of these processes.

Particular attention is paid to the diachronic analysis, which revealed a consistent shift in the value orientations of the English-speaking society. The stages of the conceptual system's evolution are identified: from the technocentrism of the 1990s (initial nomination of digital infrastructure) through the sociocentrism of the 2010s (emphasis on inclusivity and social movements) to a distinct anthropocentric (psychocentric) turn in the 2020s. It is proved that under conditions of "permanent crisis," contemporary linguistic reflection shifts from describing external events toward analyzing the internal state of the individual, their mental resilience, and psychological adaptation.

Comparative mapping of the *Oxford, Cambridge*, and *ADS* models allowed for the determination of zones of conceptual convergence where, under the pressure of global threats (pandemics, climate change), linguistic reactions become unified, leveling institutional differences. Simultaneously, unique vectors of reality framing were identified, driven by either the linguo-creative (*ADS*) or pedagogical-statistical (*Cambridge*) orientation of the institutions, demonstrating the multidimensional interpretation of mental priorities and the spirit of each historical epoch.

Key words: Word of the Year, sociocultural concept, macro-concept, linguistic world-image, public discourse, diachronic study.

Постановка проблеми. У межах сучасної антропоцентричної парадигми мова розглядається як динамічний інструмент концептуалізації та вербалізації соціокультурного досвіду. Щорічні акції «Слово року», що проводяться провідними лексикографічними інституціями (*Oxford Dictionary, Cambridge Dictionary* та *American Dialect Society*), постають вагомим механізмом селекції та лінгвістичного закріплення найбільш релевантних смислів епохи. Вони перетворюють плинні події публічного дискурсу на стійкі когнітивні структури, що маркують ціннісні орієнтири соціуму в певний історичний проміжок. Загальна проблема полягає у необхідності переходу від суто статистичної чи медійної фіксації популярних лексем до їх системного теоретичного осмислення як одиниць, що об'єктивують макроконцепти сучасної англомовної картини світу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасній лінгвістичній парадигмі співвідношення мови й мислення зумовлює підвищену увагу дослідників до концепту як ментальної одиниці, що забезпечує категоризацію дійсності та виступає сполучною ланкою між мовною формою і соціокультурним досвідом. Еволюція поглядів на цей феномен демонструє відхід від традиційної об'єктивістської парадигми, де приналежність до категорії визначалася лише наявністю набору спільних необхідних ознак [1, с. xii]. Натомість сучасна когнітивна лінгвістика переглядає ці засади, відмовляючись від розуміння значення як сталої та автономної властивості мовних одиниць.

З позицій когнітивної семантики значення постає результатом інтерпретаційної діяльності мовця. Як стверджують В. Крофт та Д. Круз, мовні вирази забезпечують лише матеріал для інтерпретації, виступаючи частковими орієнтирами, які поєднуються з позамовними знаннями, контекстом та уявленнями про когнітивний обсяг співрозмовника [2, с. 97]. У такому ракурсі лексичні одиниці та концепти інтерпретуються як засоби категоризації фізичного світу та абстрактних суспільно-політичних явищ, забезпечуючи інтеграцію мовного й енциклопедичного знання в узагальнену ментальну структуру.

Дослідники наголошують на складній, багатовимірній природі концепту, визначаючи його як мисленнєву основу, що корелює зі сприйняттям і розумінням мовлення [3, с. 38]. Більш комплексне трактування пропонує Н. Є. Пилячик, розглядаючи концепт як дискретне ментальне утворення та базову одиницю мисленнєвого коду людини. Дослідниця підкреслює, що концепт не лише акумулює інформацію про об'єкт, а й відображає способи її інтерпретації суспільною свідомістю, фіксуючи ціннісне ставлення соціуму до відповідного явища [4].

Важливим аспектом моделювання структури концептів є вивчення їхніх дискурсивних реалізацій, оскільки дискурс постає одночасно і середовищем побутування, і інструментом об'єктивації ментальних одиниць. Саме в дискурсивному просторі відбувається розширення структури концептів, актуалізація їхніх прихованих властивостей та формування стильового чи метафоричного профілю. Це уможливлює включення до наукового аналізу варіативної компоненти концепту, зумовленої його функціонуванням у різних типах комунікації, ідіостилях та соціокультурних стратах [5, с. 44].

Поняття концепту нерозривно пов'язане з мовною картиною світу (МКС), яка, за визначенням С. Єрмоленко, репрезентує членування предметного і понятєвого світу засобами мови, відображаючи особливості сприйняття дійсності мовцями [6, с. 93]. Розмежовуючи МКС та ширшу за обсягом концептуальну картину світу (ККС), А. Яремчук зазначає, що МКС виступає способом реалізації знань через мовні знаки, створюючи необхідний простір для оформлення ментальних одиниць у межах публічного дискурсу [7, с. 70].

З позицій когнітивної лінгвістики, мовне значення постає результатом концептуальної інтерпретації, а не дзеркальним відображенням реальності [8, с. 4], що зумовлює селективну фіксацію мовою лише найбільш релевантних для спільноти когнітивних моделей.

Культурна детермінованість МКС передбачає наявність національно-специфічних рис, оскільки концепти є продуктом колективного осмислення дійсності [9, с. 5]. Водночас МКС є відкритою динамічною системою, чутливою до часових трансформацій: Д. Крістал наголошує на важливості врахування історичного періоду для коректної інтерпретації лексичного вживання [10, с. іх], а С. Макдональд і Р. Шиллок вказують на роль контекстного оточення у функціонуванні та засвоєнні лексем [11, с. 1749]. Здатність МКС оперативно реагувати на глобальні виклики XXI століття (цифровізацію, трансформацію медіапростору) через появу нових номінацій стає передумовою для виникнення феномену «Слова року», покликаного фіксувати ключові моменти мовної еволюції в реальному часі.

Процес вербалізації концепту є багаторівневим явищем, ідентифікація якого розпочинається з аналізу лексем-репрезентантів у тлумачних словниках [12, с. 143]. Дослідники виокремлюють номінативні одиниці, що формують стабільне ядро концепту, та дескриптивні засоби, які розкривають його прагматичні характеристики й динаміку переосмислення в мовленні [13, с. 125]. Важливу роль у розвитку семантики відіграють метафора й метонімія [14, с. 5], а також механізм семантичного переосмислення імплікатур, завдяки якому лексеми набувають нових ідеологічних відтінків. Ці трансформації мають переважно соціальний характер [15, с. 498], оскільки мова віддзеркалює систему цінностей і менталітет народу.

У сучасному інформаційному просторі ключовим середовищем об'єктивації концептів стає медіадискурс. Медіатекст не лише фіксує номінації, а й виконує функцію інтерпретації дійсності, впливаючи на сприйняття реципієнтом соціальних явищ [14, с. 105]. Саме в цьому контексті виникає феномен «Слова року» (*WOTY*) – специфічна соціолінгвістична практика відбору значущої лексичної одиниці (слова, фрази чи афікса), що найбільш повно відображає культурні та політичні процеси періоду [16, с. 27]. Критерієм відбору *WOTY* є не обов'язкова неологізація, а набуття виразної соціальної значущості. Як зауважує Д. Крістал, така практика дозволяє здійснити миттєву фіксацію мовного «зрізу» епохи в реальному часі, попри складність прогнозування життєздатності нових слів у майбутньому [17, с. 96].

Визначальною рисою *WOTY* є його інституційна природа, де статус концепту легітимізується авторитетом провідних організацій. Методології цих інституцій репрезентують три різні підходи до концептуалізації:

– корпусний та соціокультурний (*Oxford University Press*), спрямований на аналіз реального вживання лексики як індикатора суспільних настроїв;

– користувацький та статистичний (*Cambridge Dictionary*), що базується на сплесках інтересу та пошукових запитів користувачів;

– експертний (*American Dialect Society*), де вибір ґрунтується на професійному голосуванні лінгвістичної спільноти, яка фіксує природні мовні зміни. Таке розмаїття підходів дозволяє отримати комплексне уявлення про механізми вербалізації актуальних соціокультурних концептів у сучасному публічному дискурсі.

Попри ґрунтовний теоретичний базис у дослідженні концептів та мовної картини світу, питання системної класифікації «Слів року» як вербальних репрезентантів цілісних макроконцептів залишається недостатньо розв'язаним. Більшість існуючих розвідок зосереджені або на етимологічному аналізі окремих неологізмів, або на вузьких лінгвокраїнознавчих коментарях до вибору конкретних інституцій за певний рік. Поза увагою дослідників часто залишається комплексне порівняльне мапування концептуальних сфер, які охоплюють тривалий часовий проміжок (зокрема, останнє десятиліття 2015–2025 рр.), що характеризується безпрецедентною інтенсивністю соціокультурних та технологічних трансформацій.

Крім того, у сучасній лінгвістиці бракує праць, у яких би порівнювалися інституційні моделі концептуалізації реальності, що дозволило б визначити ступінь конвергенції публічного дискурсу в англомовному світі. Невирішеною залишається і проблема виявлення діахронного вектору еволюції цих концептів. Саме цим аспектам, спрямованим на виявлення закономірностей лінгвального втілення актуальних соціальних смислів через призму інституційного вибору, присвячена ця стаття.

Постановка завдання. Метою пропонованого дослідження є виявлення та систематизація ключових соціокультурних концептів сучасної англомовної картини світу, вербалізованих через механізм «Слова року», а також аналіз їхньої діахронної еволюції протягом 1990–2025 років. Для досягнення поставленої мети передбачено

розв'язання таких завдань: 1) сформувати корпус дослідження на основі лексичного вибору інституцій *Oxford Dictionary*, *Cambridge Dictionary* та *American Dialect Society* за вказаний період; 2) здійснити класифікацію відібраних одиниць за домінантними концептуальними сферами (макроконцептами) та простежити зміну їхньої питомої ваги в публічному дискурсі; 3) охарактеризувати особливості інституційних моделей концептуалізації реальності, визначивши спільні (конвергентні) та специфічні (дивергентні) риси у підходах кожної організації; 4) на основі отриманих даних побудувати модель діахронної трансформації англомовної системи макроконцептів.

Виклад основного матеріалу. Емпіричну базу дослідження становить корпус із 68 англомовних одиниць, обраних як «Слова року» *Oxford Dictionary* (2004–2025), *Cambridge Dictionary* (2015–2025) та *American Dialect Society* (1990–2024). Різнорідність складу корпусу – від повнозначних лексем (*populism*) та розмовних скорочень (*vax*) до афіксів *(-ussy*), графічних символів (😂) та хештегів – засвідчує сучасну тенденцію до розширення меж вербалізації концептів за межі традиційного слова.

Порівняльний аналіз інституційних моделей дозволив виявити їхню специфічну функціональну спрямованість. *Oxford Dictionary* фокусується на глобальному культурному контексті, легітимізуючи як соціально марковану лексику (*rizz, chav*), так і екологічні чи медійні номінації (c*limate emergency, Goblin mode*). *Cambridge Dictionary* реалізує педагогічно-статистичну модель, акцентуючи на психологічних станах (*perseverance, paranoid*) та соціально-пояснювальних термінах (*austerity*). Натомість корпус *American Dialect Society* (*ADS*) є найбільш динамічним і хронологічно тривалим, фіксуючи мовні зміни в момент їх виникнення – від політичних неологізмів (*insurrection, fake news*) до функціональних зсувів (*because, -ussy*).

Методологія дослідження ґрунтується на концептоцентричному підході, де обрані одиниці розглядаються як вербалізатори соціокультурних значущих смислів. Аналіз здійснюється через деконструкцію поняттєвого, образного та ціннісного компонентів структури концепту. У результаті систематизації матеріалу виокремлено шість домінантних концептуальних доменів (макроконцептів): *TECHNOLOGY* (Технологічна реальність), *POWER* (Політика та влада), *IDENTITY* (Соціальна ідентичність), *CRISIS* (Криза та невизначеність), *PSYCHE* (Психологічний стан) та *ETHOS* (Цінності та мораль). Така класифікація дозволяє структурувати мовну динаміку останніх десятиліть як цілісний процес трансформації англомовної картини світу.

Систематизація корпусу «Слів року» дозволила реконструювати концептуальний каркас сучасного англомовного світогляду, представлений шістьма домінантними макроконцептами. Кожен із них відображає специфічний вектор осмислення реальності:

– *TECHNOLOGY*: від техноoптимізму 1990-х (*world wide web, information superhighway*) до фіксації когнітивних спотворень цифрової ери (*hallucination, parasocial, app*);

– *POWER*: вербалізує політичну поляризацію та мову конфлікту (*insurrection, weapons of mass destruction, red/blue states, populism*);

– *CRISIS*: наскрізний макроконцепт, що акумулює глобальні страхи – від техногенних (*Y2K*) та економічних (*bailout, credit crunch*) до медичних та екологічних (*quarantine, climate emergency*);

– *IDENTITY*: фіксує еволюцію соціальних норм та інклюзивності (*they*, *metrosexual, (my) pronouns, youthquake*);

– *PSYCHE*: відображає «внутрішній поворот» соціуму та увагу до ментального здоров'я (*perseverance, nomophobia, brain rot*);

– *ETHOS*: виконує функцію морально-етичного оцінювання та іронічного коментаря до медійної реальності (*truthiness, toxic, rage bait*).

Глибинний аналіз внутрішньої структури найбільш репрезентативних концептів (див. табл. 1) дозволяє простежити механіку їх функціонування в суспільній свідомості через поняттєвий, образний та ціннісний компоненти.

Аналіз структури підтверджує, що сучасні концепти мають амбівалентну природу. Зокрема, концепт ТЕХНОЛОГІЇ трансформується від суто інструментального розуміння до екзистенційного, де периферійні зони (brain rot) дедалі частіше сигналізують про негативну аксіологічну оцінку прогресу. Концепт КРИЗА демонструє стабільність ядерної зони, проте його периферія постійно розширюється за рахунок нових сфер (від фінансів до екології), що свідчить про стан «перманентної кризи» як постійного фону сучасного публічного дискурсу.

Аналіз результатів, представлених на Рис. 1, дозволяє простежити трансформацію пріоритетних сфер людського буття, що отримали лексичне закріплення у досліджуваний період. Діахронний зріз демонструє кілька ключових тенденцій розвитку англомовної концептуальної картини світу:

– технологічна домінанта 1990-х: у першому десятилітті (1990–1999 рр.) спостерігається оче-

Таблиця 1

Структурна організація макроконцептів

Макроконцепт	Ядро	Ближня периферія	Дальня периферія
Криза	Covid, subprime, bailout	squeezed middle, millennium bug	dumpster fire
Технології	tweet, hashtag, selfie	hallucination, information superhighway	enshittification
Ідентичність	they, (my) pronouns	#blacklivesmatter, metrosexual	youthquake
Етос	fake news, truthiness	Goblin mode, simples	toxic
Влада	insurrection, populism	red/blue states, 9/11	weapons of mass destruction
Психологічний стан	perseverance, paranoid	nomophobia, mental health	brain rot

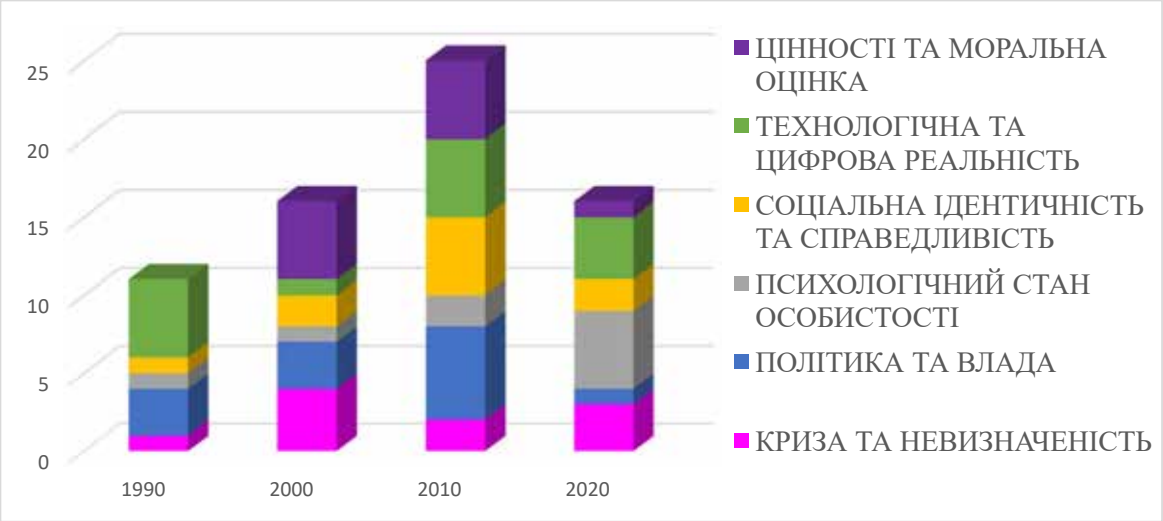

Рис. 1. Динаміка вербалізації макроконцептів (1990–2025 рр.)

видна перевага макроконцепту ТЕХНОЛОГІЇ. Це свідчить про період первинної концептуалізації віртуального простору, коли основна лінгвокреативна енергія соціуму була спрямована на освоєння нових засобів комунікації та цифрової інфраструктури;

– політизація та кризовий дискурс 2000-х: у період 2000–2009 рр. структура діаграми змінюється на користь концептів ВЛАДА та КРИЗА. Зростання сегмента моральних оцінок та цінностей у цей час корелює з глобальними потрясіннями (події 9/11, фінансова криза 2008 року), що зумовило потребу в етичному осмисленні нових світових викликів;

– експансія соціальної ідентичності (2010–2019 рр.): це десятиліття позначене найбільшим кількісним обсягом вербалізованих концептів. Характерною рисою періоду є значне розширення сегмента ІДЕНТИЧНІСТЬ, що відображає активізацію рухів за громадянські права та інклюзивність. Водночас спостерігається повернення інтересу до технологічної реальності, проте вже в її соціальному вимірі (соцмережі, поширення смартфонів);

– антропоцентричний поворот 2020-х років: найбільш показовим є період 2020–2025 рр. Незважаючи на менший часовий проміжок, діаграма фіксує стрімке зростання частки макроконцепту ПСИХОЛОГІЧНИЙ СТАН. Якщо у попередні десятиліття цей сегмент був периферійним, то в поточному десятилітті він стає одним із домінантних. Це підтверджує тезу про те, що сучасна мовна картина світу зміщується від опису зовнішніх подій до рефлексії внутрішнього стану індивіда, його стійкості та ментального здоров'я в умовах постійної кризи.

Порівняльне мапування концептуальних моделей *Oxford Dictionary, Cambridge Dictionary* та *American Dialect Society* дозволяє виявити зони концептуальної конвергенції та дивергенції у сприйнятті сучасної реальності. Центральна зона повного перетину трьох моделей охоплює лексеми, що вербалізують події глобального масштабу, які зумовили радикальну трансформацію мовної картини світу. Зокрема, такі одиниці як *Covid* та *vax* маркують період «тотальної концептуалізації», коли медична та екзистенційна

загрози стали домінантними для всього англомовного соціуму, нівелюючи інституційні розбіжності між словниками. Це свідчить про те, що перед обличчям глобальної кризи мовна рефлексія стає уніфікованою, фіксуючи спільний для всіх інституцій досвід виживання та адаптації.

Зони парного перетину розкривають специфічні вектори взаємодії між словниками. Перетин моделей *Oxford* та *American Dialect Society* демонструє спільну увагу до політико-інформаційних зсувів та віральних явищ цифрової культури. Такі лексеми як *post-truth, fake news* та *rizz* вказують на спільне прагнення цих інституцій фіксувати динамічні зміни в суспільній моралі та комунікативних стратегіях молоді. Водночас зона взаємодії *Oxford* та *Cambridge Dictionary* тяжіє до соціо-психологічного фреймування, де спільними точками дотику стають екологічна відповідальність (*climate emergency*) та зміна життєвих пріоритетів у постпандемійному світі. Ці перетини доводять, що попри різну методологію, інституції синхронно реагують на найбільш резонансні соціальні та технологічні виклики часу.

Унікальні елементи, що не мають перетинів, найбільш чітко ілюструють інституційну ідентичність кожного словника. Для *American Dialect Society* такою рисою є метамовна рефлексія та фіксація морфологічних експериментів (наприклад, суфікс *-ussy* або функціональний зсув використання лексеми *because*), що підкреслює роль цієї організації як «літописця» живої розмовної мови. *Cambridge Dictionary* залишається вірним своїй педагогічній моделі, виокремлюючи слова, що мають ціннісний та життєствердний потенціал (*manifest, perseverance*), тоді як *Oxford Dictionary* часто легітимізує суто британські або специфічно медійні концепти.

Висновки та перспективи дослідження. У результаті проведеного дослідження встановлено, що феномен «Слова року» виступає репрезентативним механізмом вербалізації соціокультурних концептів, фіксуючи динаміку англомовної картини світу в реальному часі. Систематизація корпусу за період 1990–2025 рр. дозволила виокремити шість домінантних макроконцептів (*TECHNOLOGY, POWER, IDENTITY, CRISIS, PSYCHE, ETHOS*), які утворюють концептуальний каркас сучасного публічного дискурсу. Аналіз інституційних моделей *Oxford*, *Cambridge* та *ADS* засвідчив високий рівень їхньої концептуальної конвергенції у періоди глобальних криз, водночас виявивши специфічні вектори фреймування реальності: від науково-педагогічного (*Cambridge*) до лінгвокреативного та соціополітичного (*ADS*).

Діахронний зріз дослідження виявив закономірну трансформацію ціннісних орієнтирів англомовного соціуму. Доведено, що протягом останніх 35 років вектор концептуалізації змістився від техноцентризму 1990-х років, зосередженого на освоєнні цифрової інфраструктури, до психоцентризму 2020-х, де ключовим об'єктом мовної рефлексії стає внутрішній стан особистості та її ментальна стійкість. Виявлена тенденція до інтеріоризації зовнішніх викликів та зростання аксіологічної амбівалентності технологічних концептів свідчить про глибоку гуманітарну трансформацію сучасного інформаційного суспільства.

Перспективи подальших розвідок вбачаються у детальнішому вивченні метафоричного моделювання окремих субконцептів у межах виокремлених доменів, а також у проведенні кроскультурних порівнянь «Слів року» в англійській та інших європейських мовах. Це дозволить визначити рівень глобальної уніфікації концептуальних систем під впливом спільних інформаційних та соціальних викликів сучасності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Lakoff G. *Women, Fire, and Dangerous Things: What Categories Reveal about the Mind*. Chicago: University of Chicago Press, 1987. 614 p.

2. Croft W., Cruse, D. A. *Cognitive Linguistics*. Cambridge: Cambridge University Press, 2004. 356 p.

3. Газуда О. Поняття концепту в сучасній лінгвістиці. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2018. Вип 22, том 1. С. 38–43.

4. Пилячик Н. Є. Моделювання фреймового концепту ЯВИЩА ПРИРОДИ у рамках когнітивної лінгвістики. *Актуальні проблеми сучасної лінгвістики та методики викладання мови і літератури*. 08–12 лютого 2017 р. Житомир, 2017. С. 18–20.

5. Приходько А. М. Концептологія дискурсу: апелювання концепту до дискурсів. *Англістика та американістика*. 2013. Вип. 10. С. 43–50.

6. Єрмоленко С. Я., Бибик С. П., Тодор О. Г. Українська мова. Короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів. К.: Либідь, 2001. 222 с.

7. Яремчук А. Мовна картина світу – концептуальна картина світу – художня картина світу: параметричні ознаки й характер співвідношення. *Studia Ukrainica Posnaniensia*. 2020. № 8(1). С. 69–76.

8. Langacker R. W. *Cognitive Grammar: A Basic Introduction*. Oxford: Oxford University Press, 2008. 562 p.

9. Sharifian F. *Cultural linguistics: Cultural Conceptualisations and Language*. Amsterdam / Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 2011. 238 p.

10. Crystal D. *Words in Time and Place*. Oxford: Oxford University Press, 2014. 288 p.

11.McDonald S. A., Shillcock R. C. Low-level predictive inference in reading: the influence of transitional probabilities on eye movements. *Vision Research*. 2003. Vol. 43 (16). P. 1735–1751.

12. Іванченко М. Вербалізація концепту BETRAYAL в англомовних тлумачних словниках. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2023. № 66(1). С. 143–147.

13. Цимбал І.В., Оніщук С.В. Фразеологізми як вербалізатор концепту війна у французькому медіадискурсі. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія*. 2024. № 67. С. 125–128.

14. Grynyuk S. P. The Concepts of Media Discourse and Media Text as Major Categories of Media Linguistics: Towards an Understanding of their Interdependence. *Philological Education and Science: Transformation and Modern Development Vectors*. Riga: Baltija Publishing, 2022. P. 98–112.

15. Labov W. *Principles of linguistic change. Volume I: Internal factors*. Oxford: Blackwell, 1994. 641 p.

16. Shiman Xu. Decoding “Word of the Year”: Analyzing Words of Five Categories Spanning 2004–2022. *Academic Journal of Humanities & Social Sciences*. 2024. Vol. 7, Issue 3. P. 27–33.

17. Crystal D. *The Cambridge Encyclopedia of the English Language*. Cambridge: University Press, 2019. 573 p.

Дата першого надходження рукопису до видання: 21.11.2025
Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 19.12.2025
Дата публікації: 31.12.2025

УДК 811.111:821.111:82-1/-9
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2025.44.1.10

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ СИНТАКСИЧНИХ СТРУКТУР МИТТЄВИХ ПОВІДОМЛЕНЬ (МП) У ДІЛОВОМУ МОВЛЕННІ АНГЛІЙСЬКОЮ ТА НІМЕЦЬКОЮ МОВАМИ

COMPARATIVE ANALYSIS OF SYNTACTIC STRUCTURES IN INSTANT MESSAGES (IM) WITHIN BUSINESS COMMUNICATION IN ENGLISH AND GERMAN

Бізяєв І.В.,
orcid.org/0009-0000-1511-7330
аспірант кафедри англійської філології
Львівського національного університету імені Івана Франка

У статті здійснено порівняльний аналіз синтаксичних структур, що функціонують у миттєвих повідомленнях, та їх співвідношення з усталеними моделями ділового дискурсу англійської та німецької мов. Дослідження ґрунтується на зіставленні двох комунікативних сфер: неформальної цифрової комунікації, що реалізується у форматі миттєвих повідомлень, та офіційно-ділового мовлення, яке характеризується нормативністю, стандартизованістю та високим ступенем регламентації. Метою роботи є виявлення синтаксичних трансформацій, що виникають у процесі адаптації мовних засобів до специфіки цифрового середовища, а також визначення їхнього впливу на сучасні мовні практики.

У ході дослідження встановлено, що синтаксис миттєвих повідомлень відзначається тенденцією до спрощення та редукції складних конструкцій, що зумовлено прагненням до економії часу та мовних ресурсів. Характерними є парцелярні структури, еліптичні висловлювання, використання неповних речень та інверсій, які забезпечують динамічність і швидкість комунікації. На відміну від цього, ділове мовлення англійської та німецької мов демонструє орієнтацію на повноту висловлювання, чітку логічну організацію та суворе дотримання синтаксичних норм.

Особливу увагу приділено прагматичним чинникам, що впливають на вибір синтаксичних моделей у миттєвих повідомленнях. Виявлено, що цифрова комунікація тяжіє до експресивності та індивідуалізації, що виявляється у використанні нестандартних синтаксичних рішень, які відхиляються від нормативних моделей офіційно-ділового стилю. Це зумовлює формування нових комунікативних стратегій, де синтаксичні трансформації виступають засобом досягнення ефективності та швидкості взаємодії.

Результати дослідження дозволяють зробити висновок про існування системних відмінностей між синтаксичними конструкціями миттєвих повідомлень та ділового дискурсу англійської й німецької мов. Водночас простежується тенденція до взаємного впливу: елементи цифрової комунікації поступово проникають у ділове мовлення, що свідчить про трансформацію сучасних мовних практик під впливом технологічних змін. Отримані дані відкривають перспективи подальших досліджень у напрямі вивчення взаємодії між неформальним і офіційно-діловим дискурсом, а також аналізу впливу цифрових комунікативних форматів на розвиток синтаксичних систем у багатомовному контексті.

Ключові слова: миттєві повідомлення, синтаксичні трансформації, діловий дискурс, англійська мова, німецька мова, офіційно-діловий стиль, порівняльний аналіз, цифрова комунікація.

The article presents a comparative analysis of syntactic structures operating in instant messaging and their correlation with established models of business discourse in English and German. The study is based on a comparison of two communicative spheres: informal digital communication, implemented in the format of instant messaging, and official business speech, which is characterized by normativity, standardization and a high degree of regulation. The aim of this work is to identify syntactic transformations that arise during the process of adapting language tools to the specific needs of the digital environment, and to assess their impact on contemporary language practices.

The study found that the syntax of instant messaging is characterized by a tendency to simplify and reduce complex constructions, which is due to the desire to save time and language resources. Characteristics are parcel structures, elliptical statements, the use of incomplete sentences and inversions, which ensure the dynamism and speed of communication. In contrast, business speech in English and German demonstrates an orientation towards completeness of expression, clear logical organization and strict adherence to syntactic norms.

Particular attention is paid to pragmatic factors influencing the choice of syntactic models in instant messages. It has been found that digital communication tends towards expressiveness and individualization, which is manifested in the use of non-standard syntactic solutions that deviate from the normative models of official business style. This leads to the formation of new communicative strategies, where syntactic transformations act as a means of achieving efficiency and speed of interaction.

The results of the study allow us to conclude that there are systemic differences between the syntactic constructions of instant messages and business discourse in English and German. At the same time, a tendency towards mutual influence is observed, as elements of digital communication are gradually infiltrating business speech, indicating the transformation of modern language practices under the influence of technological changes.

The obtained data opens up prospects for further research in the direction of studying the interaction between informal and official business discourse, as well as analyzing the influence of digital communicative formats on the development of syntactic systems in a multilingual context.

Key words: instant messaging, syntactic transformations, business discourse, English, German, official business style, comparative analysis, digital communication.

Постановка проблеми. Після пандемії COVID-19 світові корпоративні середовища різко збільшили частку використання миттєвих повідомлень (МП), що інституційно змінило жанрові норми письма і локальний синтаксис ділової англійської та німецької мов, зокрема підвищивши частоту еліптичних, парцельованих і паратактичних структур. У сферах із високою відповідальністю (наприклад, інтегровані EHR-месенджери – вузькоспеціальні модулі обміну повідомленнями, які є частиною інформаційних систем зберігання і обробки медичних даних пацієнтів закладів охорони здоров'я) зафіксовано великі масиви коротких повідомлень із мінімальними інтервалами відповіді, що стимулює залежність від ниткової організації та підвищує вимоги до прозорої когерентності. Експерименти з текстовою комунікацією без паралінгвістики демонструють систематичну переоцінку відправниками зрозумілості тону/сарказму та помилки декодування адресатами, що так само загрожує і адекватності інтерпретації в синтаксично конденсованій бізнес комунікації за допомогою МП [8, с. 117–143; 12, с. 925–936; 3, с. 13–23; 1; 14].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Німецькомовна Інтернет лінгвістика почала формуватися як школа з сильним корпусним та жанровим підґрунтям на початку 2000-х рр. «Sprache und Kommunikation im Internet» (J. Runkehl, P. Schlobinski, T. Siever) задала рамки системного опису «мережевого письма» та пов'язаних синтаксичних зрушень у нових медіа, включно з чатами та МП. Збірка «Websprache.net» (De Gruyter, 2005) інституалізувала підхід і стала еталоном для подальших описів цифрової комунікації в німецькій традиції. Концептуальні внески C. Dürscheid (у співпраці з K. Frick) окреслили спектр між медіальним усним мовленням та писемністю, доводячи, що цифрове письмо формує градації «усно-подібних» писемних практик, а не окрему «мову Інтернету» [19; 7; 9, с. 66–82; 10, с. 161–179; 14; 15; 16; 8, с. 117–143].

У царині чат-лінгвістики M. Beißwenger описує координацію мовленнєвих дій і механізмів локальної зв'язності в чатах/МП, розкриваючи синтаксичні наслідки високого темпу: еліпсис, відсутність підмета, номінативні висловлювання, парцеляція, мультимодальні компенсатори. Навчальний формат «Internetlinguistik» (K. Marx, G. Weidacher) консолідував прагматичні, дискурсні та граматичні підходи, дозволивши уніфіковано описувати МП-синтаксис у зв'язку з параметрами середовища. У соціолінгвістичних студіях вагомим є вклад J. Androutsopoulos, котрий додав вимір багатомовності, код-світчингу, ідентичностей і норм спільноти, релевантних для багатомовних робочих команд у міжнародних організаціях [18, с. 119–126; 19; 20; 21; 4; 6; 5, с. 520–547; 2; 19].

В англомовній традиції ключовим став CMDA (Susan C. Herring) (Computer-Mediated Discourse Analysis), що запропонував аспектну класифікацію комп'ютерно опосередкованого дискурсу та методологію зіставлення синтаксису МП з огляду на технічні та соціальні параметри каналу. На перетині мовознавства та HCI/CSCW (Human-Computer Interaction/Computer-Supported Cooperative Work) існують також емпіричні польові дослідження МП на робочому місці. B. Nardi, S. Whittaker, E. Bradner описали «outeraction» – практики керування увагою/доступністю та переходами між медіа, що структурно стимулюють синтаксичну економію й сегментацію висловлювань. Варто також згадати дослідження в організаціях (E. Isaacs та співавт.), які зафіксували характерні стилі МП і наслідки для когерентності та керування багатозадачністю, що безпосередньо корелює з еліптичністю, паратаксисом і парцеляцією [3, с. 13–23; 10, с. 161–179; 14; 11].

Українські дослідження зосереджені на месенджерах як сучасній комунікативній практиці на перетині соціальних комунікацій, прикладної лінгвістики та медіадосліджень, формуючи емпіричну базу для синтаксичного аналізу МП у професійних контекстах. Також досліджуються організаційні імплікації месенджерів як платформ комунікації та управління, що задають жанрові патерни та технологічно мотивовані мовні стратегії в організаціях [1; 2; 3, с. 13–23].

Постановка завдання. У цій статті ми звернемо увагу на англомовну та німецькомовну ділову комунікацію в МП-каналах (корпоративні месенджери, інтегровані захищені повідомлення, Slack/Teams тощо) у синхронно-асинхронних режимах і визначимо типові синтаксичні конструкції (еліптичні конструкції, безпідметні конструкції, парцеляція/чанкінг, паратаксис, номі-

нативні висловлювання, пунктуаційна просодія) відносно традиційного ділового синтаксису, а також їх потенційний вплив на інтерпретацію повідомлення адресатом у робочих сценаріях [13, с. 79–88; 23, с. 61–79; 1; 4; 12, с. 925–936; 20].

Виклад основного матеріалу. На сьогоднішній день бінарна опозиція «усне/писемне мовлення» замінена моделлю гібридного письма: у бізнес-МП натрапляємо на еліптичні, безпідметні та номінативні конструкції, парцеляцію/чанкінг, паратаксис і пунктуаційну просодію як писемні кальки усної спонтанності в умовах обмеженої паралінгвістики. «Utterance chunking» описує розщеплення одного ілокутивного наміру на серію коротких реплік для керування темпом, увагою та розподілом ролей, що водночас ускладнює анафоричну зв'язність і реферування через контекстні розриви. HCI/CSCW-традиція показала, що значна частка МП-обміну є «outeraction» (керування доступністю/переходами в попередньо визначених контекстах), через що синтаксис стає максимально економним, парцельованим і паратактичним [20; 23, с. 61–79].

Пунктуаційна просодія компенсує відсутність інтонації, але також модулює сприйняття терміновості, тиску й емоційної валентності у критичних повідомленнях. Мультимодальні маркери (реакції/емодзі/вкладення) виконують роль економ- та прагматичних компенсаторів, дозволяючи мінімізувати вербальний обсяг, однак посилюють залежність інтерпретації від конвенцій спільноти. Після COVID-19 зафіксовано інтенсивне зростання обсягів МП, скорочення інтервалів відповіді та збільшення частки коротких повідомлень, що підвищує ціну помилки у зв'язності та ясності синтаксису [12, с. 925–936; 13, с. 79–88; 21; 1; 2; 4].

Синтаксичну конденсацію в МП порівняно з голосом чи відео можемо пояснити особливостями канальних параметрів (обмежений репертуар символів, швидкий зворотній зв'язок, низька повторюваність). Експериментальна психологія текстової комунікації демонструє егоцентричну переоцінку зрозумілості та часті помилки декодування тону в письмі, що комплексно обґрунтовує потребу в зрозумілих синтаксичних і прагматичних сигналах у бізнес-МП. Галузеві дослідження (EHR-secure messaging) підтверджують структурне зміщення до «усно-подібного» письма в письмових корпоративних середовищах високої інтенсивності [11; 13, с. 79–88; 3, с. 13–23; 6; 8, с. 117–143; 12, с. 925–936].

Ми провели аналіз релевантних даних в комунікативно-прагматичній парадигмі, де синтаксис розглядається як ресурс виконання ілокутивних завдань у каналі з обмеженою паралінгвістикою, високою темпоральною щільністю та нитковою організацією. Медіологічна перспектива пояснює зв'язок канальних параметрів з економією синтаксису та підвищеною залежністю від локальних контекстів. Когнітивно-психологічний вектор враховує системні помилки інтерпретації, як-то переоцінку «зрозумілості» в текстових каналах [3; 6; 8, с. 117–143; 11].

До прикладу:

Синтаксичні зсуви в англійському ІМ та їх потенційні вплив на сприйняття адресатом

• Еліптичні запити/інструкції: "Need update by 3pm", "On it", "Heads up: client on hold", "Quick sync before stand-up?", що економлять граматичні конструкції, спираючись на нитковий контекст.

• Номінативні висловлювання: "Status: pending review", "Action items: QA, legal, ship", "Risk: budget overrun", які виконують текстово-табличну функцію в міні-форматі.

• Парцеляція/чанкінг: "Draft sent. See comments inline. Approve by EOD. Thanks."; "Mtg moved. New link sent. Join at top of hour." – послідовності чітко означених кроків, що підвищують керованість, але розривають анафоричні зв'язки.

• Паратаксис замість підрядності: "Review now, ping legal, then ship", "Hold deploy, check logs, notify CS" – ланцюги простих предикативних конструкцій без підрядних зв'язок.

• Пунктуаційна просодія: "Read. This. Carefully.", "Now–urgent.", "Wait... conflict.", "Approved!" – пунктуаційні сурогати інтонації/пауз, що впливають на сприйняття тиску/емоційності.

• Лаконічні маркери ввічливості/модальності: "Could you confirm?" → у МП часто згортається до "Confirm by 3pm?", що вимагає додаткових тональних індикаторів (наприклад, "pls").

• Дейксис з високою контекстною залежністю: "This one?", "That file?", "Same scope?" – підвищений ризик помилкової референції без зрозумілих відповідників.

• Комбіновані емодзі/вербальні схеми: "All set 👍", "Not ideal 👀 – rework?", які скорочують вербальний обсяг, але покладаються на норми спільноти.

Синтаксичні зсуви в німецькому МП та їх потенційний вплив на сприйняття адресатом

• Безпідметні/бездієслівні формули: "Morgen 10:00?", "Kein Problem.", "Bitte Rückmeldung bis 16:00." – писемні кальки усної економії.

• Номінативні речення: "Status: in Prüfung.", "Fristverlängerung nötig.", "Freigabe offen." – конденсація інформації у форматі ярликів.

• Паратаксис понад підрядність: “Bitte prüfen, dann freigeben, danach informieren.”; “Jetzt stoppen, später nachreichen, morgen entscheiden.” – темпоорієнтовані ланцюжки послідовних дій.

• Парцеляція/чанкінг: “Entwurf raus. Bitte gegenlesen. Freigabe bis EOB.”; “Termin fix. Einladung folgt. Agenda später.” – керовані кроки з ризиком анафоричних прогалин.

• Пунктуаційна просодія: “Wichtig. Jetzt.”, “Achtung–Frist!”, “Bitte kurz warten...”, “Alles klar!” – пунктуаційні сурогати інтонації/пауз.

• Дейксис та референти: “Das hier?”, “Dafür später?” – потребують явної прив’язки до попереднього контексту, інакше підвищується ризик неправильної інтерпретації.

• Стисла модальність/ввічливість: “Könnten Sie bitte…” → “Bitte prüfen bis 14:00?”, з додатковими маркерами пом’якшення (“bitte”, “danke”) для уникнення «холодного» тону.

• Мультимодальні індикатори: “Passt 👍”, “Nicht ideal 👎– Alternative?” – скорочення вербального змісту з покладанням на спільні емодзі-конвенції.

Висновки. Поширення корпоративних МП після COVID-19 перерозподілило функції між каналами так, що частина координаційних і мікроуправлінських завдань відійшла від електронних листів до миттєвих повідомлень, натомість синтаксичні практики МП – еліптичність, парцеляція та паратаксис – почали переходити у форму електронних листів в тих самих організаціях як норми лаконізму та швидкодії [4; 13, с. 79–88]. Механізм переносу підходів з каналів, де існує обмеження паралінгвістичних підказок, можна пояснити визнанням ефективності практик «оптимізованих» МП комунікацій, а відтак – доцільністю їх поширення у споріднені текстові жанри на кшталт електронного листа, особливо у швидкі операційні оновлення та статус-репорти [15; 20]. Зростання інтенсивності МП у робочих процесах загалом підсилює очікування швидкого текстового обміну, що узгоджується з фіксованими у доменних дослідженнях тенденціями до коротких, контекстно-залежних повідомлень у суміжних письмових форматах, включно з електронною поштою [4; 13, с. 79–88]. Польові дослідження МП на робочому місці описують «outeraction» і організацію взаємодій, що прямо мотивує синтаксичну економію в коротких сегментах, в той самий час аналогічні сегментаційні практики спостерігаються в електронних листах у вигляді стислих пунктів планів дій та послідовностей коротких речень [4; 13, с. 79–88]. Враховуючи широку розповсюдженість синтаксичних зсувів у МП та їх впливу на синтаксичні конструкції в більш традиційних суміжних каналах ділових комунікацій, для покращення ефективності взаємодії, запобігання критичних помилок та оптимізації спілкування у багатомовних командах, можна рекомендувати наступні практичні прийоми:

1. Пряме попереднє оголошення контексту

Пряме оголошення контексту зменшує інтерпретаційну невизначеність, одразу окреслюючи середовище взаємодії. У багатомовних командах та в МП, де повідомлення фрагментовані, явна вказівка проєкту/завдання, ролей, часових меж і поточного стану дозволяє синхронізувати ментальні моделі учасників і скорочує «repair sequences» (офлайн-уточнення після непорозумінь). Практичний ефект – менше зворотних запитів і швидший перехід до дії. Обмеженням є невизначеність формулювання і ризик застарілого контексту, тому варто додавати часову прив’язку та індикатори актуальності.

2. Застосування протоколів зрозумілого маркування наміру

Маркування наміру робить ілокутивну силу висловлювання прозорою: адресат відразу бачить, чи це запит, рішення, або інформування. Співрозмовнику не потрібно визначати намір із контексту, що скорочує затримку відповіді й помилки класифікації повідомлень. Дисципліноване використання невеликого контрольованого словника маркерів і розміщення такого маркера на початку повідомлення мінімізує когнітивне перемикання.

3. Контрольований поділ (чанкінг) із підсумковими узагальненнями

Чанкінг спирається на теорію когнітивного навантаження і принцип сегментації в мультимедійному навчанні: короткі смислові блоки зменшують позамотиваційне навантаження і полегшують перенесення в робочу пам’ять. Завершальні підсумки функціонують як макроструктурні маяки дискурсу: вони підтримують ситуаційну обізнаність, фіксують прийняті рішення й наступні кроки, зменшуючи ризик «зміни теми».

4. Помірковане використання пунктуаційної просодії

Пунктуація в текстових каналах комунікацій виконує паралінгвістичну роль, моделюючи інтонацію. Надмірні інтенсифікатори (великий регістр, «!!!», «…») підвищують емоційну неоднозначність, створюють зайве навантаження. Поміркована просодія з чіткою синтаксичною структурою, короткими реченнями і метадискурсивними сигналами типу «Важливо:», «NB:»

забезпечує керовану увагу без втрати ясності. У багатомовних командах це знижує ризик хибних атрибуцій тону та культурних колізій.

5. Доречне залучення емодзі/реакцій як допоміжних маркерів тону, а не задля заміни синтаксичної ясності

Емодзі та реакції підвищують соціальну присутність і компенсують брак невербальних підказок у комунікаційних каналах меншої ємності, водночас не перевантажуючи сприйняття. Як паралінгвістичні індикатори вони ефективні для підтвердження, означення настрою і соціальної валентності, але є полісемічними та містять культурні відмінності інтерпретації. Тому найкраща практика – невеликий стандартизований словник для типових станів (переглянув, виконано, в роботі, потребує уваги) і правило: реакції – для підтвердження отримання чи тону, вербальний текст – для висловлення повідомлень, рішень і зобов'язань. Це зменшує транзакційні витрати (не потребує додаткових «прийнято») і водночас утримує пропозиційну ясність в основному повідомленні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бірюкова М. В. Мобільні месенджери як технології соціальних комунікацій. Вісник КПІ. Соціологія. 2019. DOI: 10.20535/2308-5053.2019.4(44).199304

2. Комунікація в месенджерах як комунікативна практика сучасної молоді. ЗНУ, зб. наук. праць. 2018.

3. Мудра І., Кухарська О. Месенджери як перспективна платформа для комунікації. Наук. праці НУЛП. 2021. DOI: 10.23939/sjs2021.01.049

4. A Case Study of Coherence in Workplace Instant Messaging. IEEE Proceedings, 2007. DOI: 10.1109/IPCC.2007.4464067

5. Androutsopoulos J. Multilingualism, diaspora, and the Internet: Codes and identities on German-based diaspora websites. Journal of Sociolinguistics, 2006. 10 (4). P. 520–547. DOI: 10.1111/j.1467-9841.2006.00291.x

6. Baratta L. R., Arndt B. G., et al. Characterizing the Patterns of Electronic Health Record–Integrated Secure Messaging Use: Cross-Sectional Study. Journal of Medical Internet Research. 2023. P. 25. DOI: 10.2196/48583

7. Beißwenger M. (Ed.). Chat-Kommunikation. Sprache, Interaktion, Sozialität & Identität. Opladen: Westdeutscher Verlag, 2001.

8. Beißwenger M. Multimodale Analyse von Chat-Kommunikation. Manuskript/PDF.

9. Beißwenger M. Schriftlichkeit und Mündlichkeit in der Chat-Kommunikation. Networx 29. Bielefeld: mediensprache.net, 2007.

10. Der Chat als Textsorte und/oder als Dialogsorte? Linguistik Online. 2013. DOI: 10.13092/lo.13.876

11.Dürscheid C. Parlando, Mündlichkeit und neue Medien. Schweizerische Zeitschrift für Bildungswissenschaften. 2011. 33(2). P. 255–268. DOI: 10.24452/sjer.33.2.4855

12. Dürscheid C., Frick K. Schreiben digital: Wie das Internet unsere Alltagskommunikation verändert. Zürich: NZZ Libro, 2016.

13. Herring S. C. A Faceted Classification Scheme for Computer-Mediated Discourse. Language@Internet, 2007.

14. Isaacs E., Walendowski A., Whittaker S., Schiano D. J., Kamm C. Introducing Instant Messaging and Chat in the Workplace. In: CSCW 2002 Proceedings. New York: ACM Press, 2002. DOI: 10.1145/503376.503408

15. Kruger J., Epley N., Parker J., Ng Z.-W. Egocentrism over e-mail: Can we communicate as well as we think? Journal of Personality and Social Psychology. 2005. 89(6). P. 925–936. DOI: 10.1037/0022-3514.89.6.925

16. Marx K., Weidacher G. Internetlinguistik: Ein Lehr- und Arbeitsbuch. Berlin: De Gruyter, 2014.

17. Nardi B., Whittaker S., Bradner E. Interaction and Outeraction: Instant Messaging in Action. In: CSCW 2000 Proceedings. New York: ACM Press, 2000. P. 79–88. DOI: 10.1145/358916.358975

18. Paerata K. The use of workplace instant messaging since COVID-19. Telematics and Informatics Reports. 2023. DOI: 10.1016/j.teler.2023.100063

19. Read. This. Slowly: mimicking spoken pauses in text messages. Frontiers in Psychology. 2025. DOI: 10.3389/fpsyg.2025.1410698

20. Runkehl J., Schlobinski P., Siever T. Sprache und Kommunikation im Internet. Opladen/Wiesbaden: Westdeutscher Verlag, 1998.

21. Siever C. M. Multimodale Kommunikation im Social Web. Zeitschrift für Rezensionen zur germanistischen Sprachwissenschaft. 2016.

22. Siever T., Schlobinski P., Runkehl J. (Hrsg.). Websprache.net: Sprache und Kommunikation im Internet. Berlin/New York: De Gruyter, 2005.

23. Utterance Chunking in Instant Messaging: A Resource for Interaction Management. In: Pragmatics of Computer-Mediated Communication. London: Palgrave Macmillan, 2019.

Дата першого надходження рукопису до видання: 20.11.2025
Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 19.12.2025
Дата публікації: 31.12.2025

УДК 81’42:316.77:2-184.3
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2025.44.1.11

ЛЮТЕРАНСЬКА ПРОПОВІДЬ ЯК ВИД ІНСТИТУЦІЙНОЇ КОМУНІКАЦІЇ: ЛІНГВІСТИЧНИЙ АНАЛІЗ

THE LUTHERAN SERMON AS A TYPE OF INSTITUTIONAL COMMUNICATION: A LINGUISTIC ANALYSIS

Богуславський С.С.,
orcid.org/0009-0005-5842-8434
кандидат філологічних наук, доцент,
завідувач кафедри німецької філології
Одеського національного університету імені І.І. Мечникова

У статті здійснено комплексний лінгвістичний аналіз лютеранської проповіді як відтворюваного виду інституційної комунікації, що функціонує в межах євангелічного богослужіння та реалізується в умовах безпосередньої мовленнєвої взаємодії між проповідником і громадою. Актуальність дослідження зумовлена домінуванням текстоцентричних підходів у сучасній теолінгвістиці та гомілетиці, відповідно до яких проповідь розглядається переважно як письмово зафіксований богословський текст або риторичний продукт, тоді як її інтеракційна природа, процесуальність мовлення, прагматична спрямованість і просодична організація залишаються недостатньо репрезентованими в межах системного лінгвістичного аналізу.

Метою статті є лінгвістичне обґрунтування трактування лютеранської проповіді як інституційної мовленнєвої події та виявлення мовних, прагматичних і просодичних ресурсів, що забезпечують її комунікативну ефективність, жанрову впізнаваність і перлокутивний вплив на адресатів. Теоретичну основу дослідження становлять положення теолінгвістики, інтеракційної лінгвістики, аналізу розмови, прагматики та теорії комунікативних жанрів, що дозволяє розглядати проповідь не як статичний текст, а як форму соціально зумовленої мовленнєвої дії, зорієнтованої на адресата та вписаної в інституційний контекст.

Матеріалом дослідження слугує корпус аутентичних німецькомовних лютеранських проповідей, дібраних з офіційного архіву Євангелічної церкви Німеччини, що охоплює різні літургійні періоди та тематичні цикли. Методологія аналізу передбачає поєднання якісного дискурс-аналізу з елементами прагматичного, інтеракційного та просодичного аналізу, що дає змогу виявити механізми організації проповіді як процесуальної комунікативної події.

У результаті дослідження доведено, що формально монологічна структура лютеранської проповіді поєднується з її виразною інтеракційною спрямованістю, яка реалізується через інклюзивну деиксису, риторичні запитання, апеляцію до спільного життєвого досвіду громади, наративні стратегії актуалізації біблійного тексту та системне використання апелятивних мовних засобів. Установлено, що просодичні параметри мовлення, зокрема інтонація, темп і пауза, виконують семантично релевантну функцію, беруть участь у структуруванні смислу, маркуванні кульмінаційних моментів і підсиленні перлокутивного потенціалу проповідницького мовлення. Зроблено висновок, що лютеранська проповідь функціонує як складний інституційний комунікативний комплекс, у межах якого мовні, прагматичні та просодичні ресурси взаємодіють і забезпечують цілісність, нормативність, впізнаваність і переконливу силу релігійного дискурсу.

Ключові слова: лютеранська проповідь, релігійний дискурс, інституційна комунікація, теолінгвістика, інтеракційна лінгвістика, комунікативний жанр, прагматика, просодія.

The article presents a comprehensive linguistic analysis of the Lutheran sermon as a reproducible type of institutional communication functioning within the framework of Evangelical worship and realized under conditions of direct speech interaction between the preacher and the congregation. The relevance of the study is determined by the predominance of text-centered approaches in contemporary theolinguistics and homiletics, according to which the sermon is primarily treated as a written theological text or a rhetorical product, while its interactional nature, processual character of speech, pragmatic orientation, and prosodic organization remain insufficiently represented in systematic linguistic research.

The aim of the article is to provide a linguistic justification for interpreting the Lutheran sermon as an institutional speech event and to identify the linguistic, pragmatic, and prosodic resources that ensure its communicative effectiveness, genre recognizability, and perlocutionary impact on recipients. The theoretical framework of the study draws on the principles of theolinguistics, interactional linguistics, conversation analysis, pragmatics, and communicative genre theory, which makes it possible to conceptualize the sermon not as a static text but as a form of socially conditioned speech action oriented toward the addressee and embedded in an institutional context.

The empirical material consists of a corpus of authentic German-language Lutheran sermons selected from the official archive of the Evangelical Church in Germany, covering different liturgical periods and thematic cycles. The methodological approach combines qualitative discourse analysis with elements of pragmatic, interactional, and prosodic analysis, which allows for the identification of mechanisms organizing the sermon as a processual communicative event.

The results of the study demonstrate that the formally monologic structure of the Lutheran sermon is combined with a pronounced interactional orientation realized through inclusive deixis, rhetorical questions, appeals to the shared life experience of the congregation, narrative strategies of biblical text actualization, and the systematic use of appellative linguistic means. It is established that prosodic parameters of speech, including intonation, tempo, and pausing, perform a semantically relevant function, participate in meaning construction, mark climactic moments, and enhance the perlocutionary potential of sermon discourse. The article concludes that the Lutheran sermon functions as a complex institutional

communicative complex in which linguistic, pragmatic, and prosodic resources interact to ensure coherence, normativity, recognizability, and persuasive force of religious discourse.

Key words: Lutheran sermon, religious discourse, institutional communication, theolinguistics, interactional linguistics, communicative genre, pragmatics, prosody.

Постановка проблеми та її зв'язок із науковими завданнями. У сучасній лінгвістиці інституційна комунікація розглядається як одна з базових форм соціально зумовленого мовлення, у межах якої мовленнєва діяльність учасників регламентується системою нормативних очікувань, стабільним розподілом ролей та типовими комунікативними сценаріями [5]. Значний корпус досліджень присвячений аналізу інституційного мовлення в юридичному, політичному, медичному та освітньому дискурсах, що дозволило сформувати усталені методологічні підходи до опису мовлення в умовах соціальної регламентації. Водночас релігійна комунікація, попри її тривалу історію та суспільну значущість, залишається менш інтегрованою у загальну теорію інституційного дискурсу.

Особливо це стосується проповіді як центрального комунікативного елементу християнського богослужіння. У лінгвістичних і теологічних дослідженнях проповідь тривалий час аналізувалася переважно як богословський або риторичний текст, що існує у письмовій формі або реконструюється за письмовими джерелами [4]. Такий текстоцентричний підхід призвів до того, що інтеракційна природа проповіді, її процесуальність та комунікативна спрямованість на конкретну громаду залишалися поза фокусом системного аналізу.

У межах сучасної інтеракційної лінгвістики мовлення розглядається не як статичний продукт, а як форма соціальної дії, що розгортається у часі та передбачає постійну орієнтацію мовця на адресата [2].

Застосування цього підходу до аналізу проповіді дозволяє по-новому осмислити її комунікативну природу та виявити механізми, за допомогою яких проповідницьке мовлення забезпечує перлокутивний вплив на слухачів. Саме відсутність системного лінгвістичного опису проповіді як інституційної мовленнєвої події зумовлює актуальність даного дослідження.

Можна відзначити, що проблема полягає у необхідності інтеграції лютеранської проповіді в сучасні лінгвістичні моделі інституційної комунікації з урахуванням її жанрових, інтеракційних та прагматичних характеристик. Розв'язання цієї проблеми безпосередньо пов'язане з ширшими науковими завданнями сучасного мовознавства, зокрема з розвитком теорії інституційного дискурсу, інтеракційної лінгвістики та лінгвістики релігійного мовлення.

Аналіз досліджень і наукове позиціонування

Лінгвістичне вивчення релігійного дискурсу має міждисциплінарний характер і спирається на досягнення мовознавства, антропології, соціології та теології. Однією з перших спроб системного опису мови релігії в лінгвістичному контексті стали праці Д. Кристала, у яких релігійне мовлення розглядається як соціально та культурно маркований різновид мовної діяльності [3]. У подальших дослідженнях наголошується на тому, що релігійний дискурс виконує не лише інформативну, а й ідентифікаційну та нормативну функції.

Антропологічний підхід до релігійної комунікації представлений у працях Б. Шиффелін, де мовлення аналізується як інструмент формування соціальних відносин та колективної ідентичності [12]. У цьому контексті проповідь постає як практика соціального впливу, спрямована на конструювання спільних цінностей і норм.

Інституційний вимір мовлення детально розроблений у працях А. Деппермана, який визначає інституційну комунікацію через стабільність ролей, нормативність мовленнєвих дій і передбачуваність комунікативних сценаріїв [5]. Ці характеристики повною мірою притаманні лютеранській проповіді, однак у більшості лінгвістичних досліджень вона не розглядається як окремий об'єкт інституційного аналізу.

Важливим теоретичним підґрунтям дослідження є концепція комунікативних жанрів, розроблена Т. Лукманом, відповідно до якої жанри забезпечують типізацію мовленнєвих дій у соціальній практиці [11]. Подальший розвиток цієї концепції у працях С. Ґюнтнер і Х. Кноблауха підкреслює, що комунікативні жанри поєднують структурну стабільність із контекстуальною варіативністю [8]. Саме в цьому аспекті лютеранська проповідь може бути описана як жанр інституційної комунікації, що відтворюється в богослужбовій практиці.

На відміну від гомілетичних досліджень, які зосереджуються переважно на богословському змісті та риторичних принципах проповіді [7; 6], запропоноване дослідження позиціонується як лінгвістичне і спрямоване на аналіз мовних механізмів комунікативної ефективності проповідницького мовлення. Таким чином, стаття займає

чітко окреслену нішу на перетині теолінгвістики, інтеракційної лінгвістики та теорії інституційного дискурсу.

Мета статті. Метою статті є комплексний лінгвістичний аналіз лютеранської проповіді як виду інституційної комунікації, що реалізується в умовах євангелічного богослужіння та характеризується стабільною жанровою організацією, інтеракційною спрямованістю та прагматичною орієнтацією на громаду.

Досягнення поставленої мети передбачає розкриття мовних і комунікативних механізмів, за допомогою яких проповідь функціонує як соціально впізнавана мовленнєва подія, а також виявлення ролі лінгвістичних, прагматичних і просодичних ресурсів у формуванні її перлокутивного потенціалу.

Об'єктом дослідження є релігійний дискурс у його інституційному вимірі, представлений практикою лютеранської проповіді як складової євангелічного богослужіння.

Предметом дослідження є лінгвістичні характеристики лютеранської проповіді, зокрема її жанрова організація, інтеракційна структура, прагматичні стратегії та просодичні засоби, що забезпечують комунікативну ефективність проповідницького мовлення в умовах безпосередньої взаємодії між проповідником і громадою.

Виклад основного матеріалу. Методологічну основу дослідження становить інтеграція підходів інтеракційної лінгвістики, аналізу розмови, прагматики та теолінгвістики, що дозволяє розглядати лютеранську проповідь як комплексну інституційну мовленнєву подію. Такий міждисциплінарний підхід зумовлений специфікою об'єкта дослідження, який не може бути адекватно описаний у межах суто текстоцентричних або риторичних моделей, оскільки проповідь реалізується в умовах живої комунікативної взаємодії між проповідником і громадою.

У межах інтеракційної лінгвістики мовлення розглядається як форма соціальної дії, що розгортається у часі та передбачає постійну орієнтацію мовця на очікувану реакцію адресата [5]. Застосування цього підходу дозволяє аналізувати проповідь не лише як послідовність тематично пов'язаних фрагментів, а як процесуально організовану подію, у межах якої кожен мовленнєвий крок проєктує подальший розвиток комунікації. Особлива увага приділяється секвенційній організації проповіді, зокрема переходам між екзегетичним тлумаченням біблійного тексту та його актуалізацією у сучасному життєвому контексті.

Прагматичний аналіз ґрунтується на положеннях теорії мовленнєвих актів і дозволяє описати ілокутивні та перлокутивні характеристики проповідницького мовлення [1; 14]. У цьому контексті проповідь розглядається як цілеспрямована мовленнєва дія, спрямована не лише на інформування, а й на формування певних когнітивних, етичних і ціннісних установок слухачів. Перлокутивний ефект досягається через поєднання біблійного наративу, риторичних стратегій і апелятивних мовних засобів.

Важливим складником методології є просодичний аналіз, який спирається на положення інтеракційної фонетики. Інтонація, темп і пауза розглядаються як семантично релевантні ресурси, що беруть участь у структуруванні мовленнєвих дій і спрямовують інтерпретацію висловлювань [13; 2]. Такий підхід є особливо продуктивним для аналізу проповіді, оскільки просодія відіграє ключову роль у маркуванні кульмінаційних моментів і підсиленні апелятивного потенціалу мовлення.

Матеріалом дослідження слугують аутентичні німецькомовні лютеранські проповіді, розміщені в офіційному архіві Євангелічної церкви Німеччини. Корпус матеріалу охоплює проповіді різних літургійних періодів і тематичних циклів, що дозволяє уникнути тематичної однорідності та забезпечує репрезентативність аналізу. Вибір саме лютеранських проповідей зумовлений відносною стабільністю жанрових і комунікативних параметрів цього виду мовлення, що створює сприятливі умови для лінгвістичного опису.

Лютеранська проповідь функціонує як інституційно впізнавана мовленнєва подія, у межах якої проповідник реалізує соціально закріплену роль інтерпретатора сакрального тексту та посередника між біблійним наративом і життєвим досвідом громади. Інституційний характер проповіді виявляється у стабільності її жанрової структури, передбачуваності комунікативних кроків і нормативності мовленнєвих дій [5].

Одним із ключових механізмів інтеракційної орієнтації проповіді є використання інклюзивної деіксиси, зокрема займенника wir, який формує колективного адресата та знижує комунікативну дистанцію між мовцем і слухачами. У проповіді на текст 1 Kön 19 використовується висловлювання „Manchmal wünschen wir uns, Gott würde einfach laut und deutlich zu uns sprechen", у якому граматичний вибір сприяє включенню громади у спільний інтерпретативний простір і підкреслює солідарність проповідника з адресатами [9].

Важливу роль у структурі проповіді відіграють риторичні запитання, які виконують не інте-

рогативну, а апелятивну функцію. Формулювання на кшталт “Was bedeutet Vertrauen, wenn wir den nächsten Schritt noch nicht sehen?” створюють ефект уявного діалогу та стимулюють когнітивну активність слухачів, що відповідає описам інтеракційної організації монологічного мовлення в інституційних контекстах [2].

Просодичні засоби становлять окремий рівень організації проповіді. Аналіз матеріалу засвідчує, що уповільнення темпу та паузи перед ключовими висловлюваннями виконують функцію семантичного фокусування. У проповіді до Псалма 62 пауза перед фразою “Und dann ist da diese Stille, in der Gott uns näher ist, als wir denken” підсилює сприйняття сакрального змісту та маркує кульмінаційний момент мовлення [13].

Окремої уваги заслуговує стратегія актуалізації повсякденного досвіду громади, яка забезпечує прагматичне зближення сакрального та профанного дискурсів. У проповіді на Лк 10 висловлювання „Wir kennen diese Eile, die uns den Blick füreinander nimmt“ апелює до спільного досвіду слухачів і створює міст між біблійним текстом і сучасною соціальною реальністю [8].

Емпіричний аналіз демонструє, що лютеранська проповідь реалізує складну систему мовних, прагматичних та просодичних засобів, які забезпечують її інтеракційну спрямованість і комунікативну ефективність. Формально монологічна структура проповіді поєднується з постійною орієнтацією на адресата, що дозволяє розглядати її як динамічну мовленнєву подію, а не як статичний текст.

Висновки. Проведене дослідження дозволяє зробити висновок, що лютеранська проповідь становить складний і багатоаспектний об’єкт лінгвістичного аналізу, який не може бути адекватно описаний у межах суто текстоцентричних або риторичних моделей. Розгляд проповіді як виду інституційної комунікації показує, що її мовленнєва організація визначається не лише богословським змістом, а й сукупністю соціально закріплених комунікативних норм, стабільних ролей учасників та очікувань громади щодо структури і функцій проповідницького мовлення.

Інтеграція підходів інтеракційної лінгвістики, аналізу розмови та прагматики дала змогу описати лютеранську проповідь як процесуальну мовленнєву подію, що розгортається у часі та передбачає постійну орієнтацію проповідника на адресатів. Формально монологічний характер проповіді не виключає її інтеракційної спрямованості, оскільки мовлення системно організовується з урахуванням очікуваної реакції громади, що реалізується через інклюзивну деіксису, риторичні запитання, апелятивні конструкції та наративні стратегії актуалізації біблійного тексту.

Результати емпіричного аналізу засвідчують, що просодичні засоби виконують у проповіді не допоміжну, а семантично релевантну функцію. Інтонаційні контури, темп мовлення та паузи беруть участь у структуруванні смислу, маркують кульмінаційні моменти та підсилюють перлокутивний потенціал проповідницького мовлення. Це дозволяє розглядати просодію як один із ключових ресурсів інституційної комунікації в релігійному дискурсі.

Застосування концепції комунікативних жанрів дало змогу показати, що лютеранська проповідь функціонує як відтворюваний жанр інституційної комунікації, який поєднує структурну стабільність із контекстуальною варіативністю. Жанрові очікування громади забезпечують впізнаваність проповіді як окремої комунікативної події, тоді як індивідуальні стилістичні рішення проповідника дозволяють адаптувати мовлення до конкретної ситуації богослужіння. У цьому сенсі проповідь постає як динамічний комунікативний формат, у межах якого нормативність не виключає творчості.

Отримані результати доповнюють існуючі гомілетичні дослідження, зосереджені переважно на богословському та риторичному аспектах проповіді, і розширюють їх за рахунок системного лінгвістичного аналізу мовних механізмів комунікативної ефективності. Запропонований підхід демонструє продуктивність поєднання теолінгвістики з інтеракційною лінгвістикою та прагматикою для опису релігійного мовлення як соціально зумовленої комунікативної практики.

Перспективи подальших досліджень пов’язані з поглибленням емпіричної бази аналізу шляхом залучення більших корпусів аутентичних проповідей, зокрема з урахуванням регіональних, соціокультурних і стилістичних варіацій. Перспективним є також зіставний аналіз проповідей різних конфесій, який дозволить виявити спільні та специфічні риси інституційної комунікації в межах християнського релігійного дискурсу. Окрему увагу доцільно приділити мультимодальному виміру проповіді, зокрема взаємодії вербальних і невербальних засобів комунікації в умовах богослужіння.

Проведене дослідження створює теоретичні та методологічні передумови для подальшого розвитку лінгвістики релігійного дискурсу та відкриває нові можливості для системного аналізу інституційних форм мовлення в сучасному суспільстві.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Austin J. L. How to Do Things with Words. Oxford: Oxford University Press, 1962. 167 p.
2. Couper-Kuhlen E. Interactional Linguistics: Studying Language in Social Interaction. Cambridge: Cambridge University Press, 2018. 640 p.
3. Crystal D. Linguistics, Language and Religion. London: Longman, 1965. 152 p.
4. Crystal D. Prosodic Systems and Intonation in English. Cambridge: Cambridge University Press, 1969. 394 p.
5. Deppermann A. Gespräche analysieren: Eine Einführung. Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften, 2007. 360 S.
6. Dix C. Die christliche Predigt im 21. Jahrhundert: Homiletische Perspektiven. Wiesbaden: Springer VS, 2021. 274 S.
7. Grözinger A. Homiletik. Gütersloh: Gütersloher Verlagshaus, 2004. 412 S.
8. Günthner S., Knoblauch H. Culturally patterned speaking practices: The analysis of communicative genres. Pragmatics. 1995. Vol. 5(1). P. 1–32.
9. Jaworski A. Language and religion. Journal of Pragmatics. 2009. Vol. 41(10). P. 2013–2018.
10. Levinson S. C. Pragmatics. Cambridge: Cambridge University Press, 1983. 420 p.
11.Luckmann T. Kommunikative Gattungen und kommunikative Rationalität. In: Berger P. L., Luckmann T. (eds.). Kommunikative Gattungen. Frankfurt am Main: Suhrkamp, 1986. S. 191–222.
12. Schieffelin B. B. Language and religion. In: Duranti A. (ed.). A Companion to Linguistic Anthropology. Oxford: Blackwell, 2007. P. 171–185.
13. Selting M. The construction of units in conversational talk. Language in Society. 2000. Vol. 29(4). P. 477–517.
14. Searle J. R. Speech Acts: An Essay in the Philosophy of Language. Cambridge: Cambridge University Press, 1969. 203 p.
15. Swales J. Genre Analysis: English in Academic and Research Settings. Cambridge: Cambridge University Press, 1990. 260 p.
16. Evangelische Kirche in Deutschland. Predigtarchiv der EKD. URL: https://www.ekd.de/predigten

Дата першого надходження рукопису до видання: 05.11.2025
Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 12.12.2025
Дата публікації: 31.12.2025

УДК 355.233:81’243
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2025.44.1.12

КОГНІТИВНО-КОМУНІКАТИВНІ МЕХАНІЗМИ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНО ОРІЄНТОВАНОЇ ІНШОМОВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ

COGNITIVE AND COMMUNICATIVE MECHANISMS OF FORMING PROFESSIONALLY ORIENTED FOREIGN LANGUAGE COMPETENCE OF MILITARY PERSONNEL

Бужикова Т.О.,
orcid.org/0000-0002-8117-965X
викладач кафедри іноземних мов
Військового інституту телекомунікацій та інформатизації імені Героїв Крут

У статті розглянуто особливості когнітивно-комунікативних механізмів формування професійно орієнтованої іншомовної компетентності військовослужбовців у контексті сучасних вимог військової освіти та професійної діяльності. Виявлено нормативно-правові засади іншомовної підготовки військових кадрів, зокрема інституціоналізацію володіння англійською мовою як складової професійної придатності особового складу. Обґрунтовано положення про функціональний характер іншомовної компетентності, що передбачає здатність ефективно використовувати іноземну мову в службовій комунікації, багатонаціональній взаємодії та умовах обмеженого часу. Проаналізовано методичні інструменти формування професійно орієнтованої іншомовної компетентності, серед яких визначальне місце посідають аналіз автентичних військово-фахових текстів і моделювання службових ситуацій. Акцентовано увагу на необхідності узгодження навчальних завдань із когнітивними процесами опрацювання інформації, що забезпечує глибше засвоєння професійного змісту та стійкість іншомовних навичок. Підкреслено значення когнітивно-комунікативного підходу в умовах інтеграції України до стандартів НАТО та забезпечення взаємосумісності підрозділів Збройних Сил України з міжнародними партнерами. Констатовано роль внутрішньої мотивації та активізації навчально-пізнавальної діяльності як чинників підвищення ефективності іншомовної підготовки військовослужбовців. Визначено доцільність поєднання методичних засобів із кадровим менеджментом для формування цілісної системи професійно орієнтованої іншомовної компетентності та утримання підготовлених кадрів. Зауважено, що якість іншомовної підготовки зумовлюється комплексністю організаційної системи військової освіти та наявністю чітко структурованої навчально-методичної бази. Окреслено професійну іншомовну компетентність офіцера як інтегративну властивість особистості, що забезпечує готовність до міжнародної військової співпраці та виконання службово-бойових завдань.

Ключові слова: професійно орієнтована іншомовна компетентність, когнітивно-комунікативний підхід, іншомовна підготовка військовослужбовців, військова освіта, професійна комунікація, англійська мова, нормативно-правове забезпечення, міжкультурна взаємодія.

The article examines the features of cognitive and communicative mechanisms in the formation of professionally oriented foreign language competence of military personnel in the context of contemporary requirements of military education and professional activity. The regulatory and legal foundations of foreign language training for military personnel are identified, in particular the institutionalization of English language proficiency as a component of the professional suitability of service members. The functional nature of foreign language competence is substantiated, which presupposes the ability to effectively use a foreign language in official communication, multinational interaction, and time-constrained conditions. Methodological tools for the formation of professionally oriented foreign language competence are analyzed, among which the analysis of authentic military professional texts and the modeling of service-related situations occupy a decisive place. Emphasis is placed on the need to align learning tasks with cognitive information-processing processes, which ensures deeper acquisition of professional content and the sustainability of foreign language skills. The significance of the cognitive and communicative approach is highlighted in the context of Ukraine’s integration into NATO standards and ensuring the interoperability of the Armed Forces of Ukraine with international partners. The role of intrinsic motivation and the activation of learning and cognitive activity as factors in enhancing the effectiveness of foreign language training of military personnel is established. The expediency of combining methodological tools with personnel management to form a holistic system of professionally oriented foreign language competence and to retain trained personnel is determined. It is noted that the quality of foreign language training is conditioned by the complexity of the organizational system of military education and the availability of a clearly structured educational and methodological framework. The professional foreign language competence of an officer is outlined as an integrative personal attribute that ensures readiness for international military cooperation and the performance of service and combat tasks.

Key words: professionally oriented foreign language competence, cognitive and communicative approach, foreign language training of military personnel, military education, professional communication, English language, regulatory and legal framework, intercultural interaction.

Постановка проблеми. Розвиток військово-професійної підготовки об’єктивно зумовлює посилення вимог до рівня фахової готовності військовослужбовців, важливою складовою якої є професійно орієнтована іншомовна компетентність. У цьому контексті вивчення іноземної мови

постає необхідним чинником забезпечення ефективної професійної діяльності та службової взаємодії. Відтак, актуальність порушеної проблеми визначається потребою наукового обґрунтування підходів до цілеспрямованого формування іншомовної компетентності в системі військової освіти.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Вивчення наукової літератури з досліджуваної теми засвідчує сталий інтерес учених до проблеми формування іншомовної компетентності військових фахівців у контексті професійної підготовки. Зокрема, Величко О. обґрунтовує управлінські вимоги до змісту іншомовної компетентності військових фахівців [1]. Натомість Савка І. та Нанівська Л. розглядають інтеграційний підхід до іншомовної професійної підготовки майбутніх офіцерів інженерних військ [2]. Водночас Канова Л. та Тарасенко С. визначають іншомовну компетентність як важливий компонент професіограми офіцера Збройних Сил України (далі ЗСУ) [3]. Своєю чергою, Мірненко В., Ноздрачов О., Семененко Л. та Кострач В. здійснюють аналіз організації іншомовної підготовки у вищих військових навчальних закладах [4]. Поряд з тим, Марушкевич А. зосереджує увагу на формуванні іншомовної комунікативної компетентності курсантів немовних спеціальностей, обґрунтовуючи педагогічні умови її розвитку в закладах вищої військової освіти [5].

Проведений аналіз засвідчує комплексний характер підходів до вивчення зазначеної проблематики.

Метою статті є аналіз когнітивно-комунікативних механізмів формування професійно орієнтованої іншомовної компетентності військовослужбовців.

Виклад основного матеріалу дослідження. Нормативно-правова основа формування професійно орієнтованої іншомовної компетентності військовослужбовців чітко окреслюється у чинному законодавстві України. Так, у статті 3 «Особи, які зобов'язані володіти англійською мовою» Закону України «Про застосування англійської мови в Україні» [6] визначено вимогу щодо обов'язкового володіння англійською мовою для осіб, які претендують на зайняття окремих посад, серед яких виокремлено військовослужбовців офіцерського, сержантського та старшинського складу, що проходять військову службу за контрактом. Відповідний перелік посад затверджується Кабінетом Міністрів України. З огляду на зазначене, законодавець інституціоналізує іншомовну підготовку як складову професійної придатності військових кадрів.

У цьому контексті прикметно, що законодавчо закріплена вимога імпліцитно передбачає здатність до функціонального використання англійської мови у професійно значущих ситуаціях. Мається на увазі, зокрема, опрацювання спеціалізованої документації, участь у службовій комунікації, взаємодію в багатонаціональному середовищі, а також прийняття рішень в умовах обмеженого часу. Відтак, іншомовна компетентність постає як когнітивно зумовлений і комунікативно спрямований феномен, що інтегрує мовні знання, професійні смисли та стратегії мовленнєвої поведінки.

Доречно зауважити, що реалізація зазначених вимог потребує цілеспрямованого методичного забезпечення процесу навчання. З огляду на це, ефективними виявляються такі інструменти формування професійно орієнтованої іншомовної компетентності, як аналіз автентичних військово-фахових текстів, моделювання службових комунікативних ситуацій, виконання когнітивно складних завдань на інтерпретацію та узагальнення інформації, а також проблемно-комунікативні вправи, спрямовані на ухвалення рішень іноземною мовою.

Водночас суттєвого значення набуває узгодження навчальних завдань із когнітивними процесами опрацювання інформації. Зокрема, доцільним є використання вправ на концептуалізацію військових понять, формування термінологічних мереж, порівняльний аналіз команд і наказів різними мовами, що сприяє глибшому засвоєнню професійного змісту та підвищує стійкість іншомовних навичок.

Крім того, слід звернути увагу на Дорожню карту вдосконалення мовної підготовки у Збройних Силах України (на 2021–2025 роки) [7], яка підкреслює, що інтеграція України до Програми НАТО з розширених можливостей висуває вимогу забезпечення належної взаємосумісності підрозділів ЗСУ з підрозділами держав-членів НАТО. У зв'язку з цим постає необхідність удосконалення сталої системи мовної підготовки, яка забезпечує відповідний рівень засвоєння іноземної мови особовим складом, зокрема англійської, як одним із важливих чинників професійної взаємодії та оперативної ефективності. Принагідно слід зазначити, що ефективність зазначеного процесу зумовлюється когнітивно-комунікативними механізмами засвоєння мови, що передбачають активне залучення мислення, професійного досвіду та мовних стратегій.

Доречно відзначити, що для підвищення ефективності мовної підготовки особовий склад має демонструвати стійку позитивну внутрішню мотивацію до вивчення іноземних мов. Це досягається через активізацію навчально-пізнавальної діяльності, що включає поєднання різних напрямів освітньої діяльності для досягнення інтегрованого результату, застосування різноманітних форм, методів та засобів навчання, а також постійний інтерактивний зворотний зв'язок усіх учасників освітнього процесу [7]. У структурі когнітивно-комунікативного методу прикметно використовувати вправи на переклад професійних термінів, моделювання службових нарад англійською мовою, виконання завдань на синтез та узагальнення інформації з автентичних військових джерел, що стимулює розвиток професійного мислення і мовленнєвої гнучкості.

Поєднання методичних інструментів із кадровим менеджментом має доречне значення для формування цілісної системи професійно орієнтованої іншомовної компетентності. Зокрема, слід передбачати ефективний механізм просування підготовлених у мовному відношенні кадрів та їх утримання на службі протягом необхідного часу [7]. Наприклад, під час практичних занять доцільно застосовувати кейс-методи, рольові ігри, аналіз автентичних наказів та інструкцій англійською мовою, що дозволяє інтегрувати мовні навички з професійними функціями та розвивати комунікативні стратегії прийняття рішень.

Особливо важливим є те, що ефективність мовної підготовки у ЗСУ визначається комплексністю організаційної системи військової освіти, яка включає заклади, що реалізують військову освіту відповідно до національного законодавства, європейських стандартів та стандартів НАТО. Специфіка підготовки військових фахівців проявляється у формуванні готовності служити країні та народу, що пов'язано з високими ризиками для здоров'я та життя, а також із залученням до службової, службово-бойової та бойової діяльності. Принагідно зазначимо, що нерозривна єдність виховання і навчання у військовому середовищі створює сприятливі умови для інтеграції когнітивно-комунікативних механізмів у процес формування іншомовної компетентності, що дозволяє підвищити професійну ефективність військовослужбовців.

Подекуди прикладом вправи для формування такої компетентності може слугувати розбір бойового наказу англійською мовою з наступним моделюванням службової ситуації, у якій курсанти мають застосувати отриману інформацію для прийняття тактичного рішення.

Поряд з тим, у нормативно окресленій системі військової освіти важливим чинником забезпечення якості освітнього процесу виступає чітко структурована навчально-методична база. Так, у Наказі Міністерства оборони України «Про затвердження Положення про особливості організації освітнього процесу у вищих військових навчальних закладах Міністерства оборони України, військових навчальних підрозділах закладів вищої освіти, закладах фахової передвищої військової освіти» [8] визначено, що підготовка та проведення навчальних занять на кафедрах і в циклових комісіях ґрунтується на розробленні комплексу навчально-методичних матеріалів з кожної навчальної дисципліни. До такого комплексу віднесено лекційний фонд (за умови відсутності підручника або навчального посібника), методичні розробки для практичних, групових і лабораторних занять, сценарії групових вправ, плани семінарських занять, тренувань, навчань, факультативів та ігор, а також методичні вказівки для самостійної роботи здобувачів освіти, виконання індивідуальних завдань і проведення підсумкової атестації, що забезпечує реалізацію освітнього процесу в очній, заочній і дистанційній формах.

Разом із тим зазначений нормативний припис створює передумови для цілеспрямованого методичного конструювання іншомовної підготовки, у системі якої навчально-методичні матеріали виконують інформаційно-репродуктивну та когнітивно-формувальну функції. При цьому саме через зміст практичних і групових занять актуалізуються механізми осмислення професійного досвіду засобами іноземної мови, що дозволяє поєднати мовну діяльність із реальними завданнями військової служби.

У цьому зв'язку доцільним є включення до структури практичних занять аналітично орієнтованих завдань з англійської мови, спрямованих на формування здатності інтерпретувати професійно значущу інформацію. Наприклад, здобувачам освіти пропонується завдання з аналізу короткого службового повідомлення англійською мовою з подальшим поясненням його функціонального призначення та раціональності викладу. Пояснення до виконання такого завдання акцентує увагу на виокремленні важливих термінів, встановленні причинно-наслідкових зв'язків і визначенні комунікативної мети висловлення. У когнітивному аспекті це сприяє розвитку операцій аналізу та узагальнення, тоді як

у комунікативному вимірі формує навички адекватного розуміння професійного іншомовного дискурсу.

Наступним рівнем методичної реалізації виступають продуктивно-орієнтовані завдання, які передбачають самостійне створення іншомовних висловлень у структурі заданої професійної ситуації. Зокрема, військовослужбовцям пропонується скласти короткий письмовий або усний наказ англійською мовою відповідно до змодельованих умов навчання. Пояснення до завдання передбачає дотримання лаконічності, чіткої послідовності дій і використання мовних засобів наказового характеру. Представлені завдання сприяють формуванню навичок мовленнєвого конструювання в умовах жорсткої регламентації комунікації, що є характерною для військової професійної діяльності.

Поряд із цим ефективним доповненням освітнього процесу є ситуативно-комунікативні завдання, інтегровані у форми групових вправ і тренувань. Наприклад, здобувачі освіти виконують рольові завдання, пов'язані з доповіддю про виконання місії або координацією дій у складі міжнародного підрозділу. Пояснення до таких завдань зосереджується на доборі адекватних мовних стратегій, урахуванні комунікативного статусу співрозмовників і дотриманні норм професійного етикету.

У системі забезпечення якості іншомовної підготовки у вищих військових навчальних закладах визначальними виступають комплексні напрями діяльності, що охоплюють організаційні та дидактико-методичні складові освітнього процесу. Зокрема, до пріоритетних напрямів належать упорядкування освітнього процесу, обґрунтований добір і цілеспрямована адаптація форм та методів навчання, системна навчально-виховна й методична діяльність, спрямована на вдосконалення освітнього процесу, у тому числі підвищення рівня методичної підготовленості викладацького складу, а також належне матеріально-технічне та інституційне забезпечення [4, с. 125].

У такій раціональності особливого значення набуває методична варіативність іншомовної підготовки, що забезпечує узгодження навчальних цілей із реальними комунікативними потребами військовослужбовців. Саме через поєднання організаційної чіткості та дидактичної гнучкості стає можливим цілеспрямований розвиток когнітивно-комунікативних механізмів, які активізують процес засвоєння іншомовного матеріалу в професійному контексті та сприяють перенесенню сформованих умінь у практику військової діяльності.

У цьому зв'язку доцільним є впровадження професійно орієнтованих навчальних завдань з англійської мови. Наприклад, аналітично-інтерпретаційні завдання можуть передбачати опрацювання короткого англомовного опису службової ситуації з подальшим поясненням логіки дій і комунікативної стратегії. Пояснення до такого завдання спрямоване на усвідомлення структурних особливостей професійного дискурсу, а також на формування здатності співвідносити мовні засоби з функціональними завданнями військової комунікації. Важливим кроком виступають продуктивно-моделювальні завдання, зорієнтовані на самостійне створення іншомовного висловлення. Зокрема, військовослужбовцям пропонується змоделювати усний або письмовий фрагмент комунікації з іноземними партнерами у форматі короткої доповіді чи інструкції. Пояснення до виконання такого завдання акцентує увагу на лаконічності викладу, точності термінології та дотриманні ієрархії комунікативних ролей.

Водночас доцільним є включення інтерактивно-ситуативних завдань, реалізованих у формі групових вправ або рольових сценаріїв, що відтворюють умови міжнародної військової співпраці. Наприклад, учасники навчання виконують завдання з координації дій під час спільної операції, аргументуючи свої рішення англійською мовою. Пояснення до таких завдань зосереджується на виборі адекватних мовленнєвих стратегій, урахуванні міжкультурного чинника та розвитку здатності до оперативного мовленнєвого реагування, що активізує інтеграцію когнітивних і комунікативних процесів.

Узагальнюючи зазначене, професійну іншомовну компетентність офіцера доцільно інтерпретувати як професійно значущу інтегративну властивість особистості військовослужбовця, яка забезпечує ефективне використання іноземної мови в практичній військовій діяльності, зокрема у безпосередній взаємодії з іноземними колегами, а також здатність повноцінно реалізовувати міжнародну діяльність у межах участі в міжнародних делегаціях, програмах військової освіти та миротворчих місіях [3, с. 121]. У структурі когнітивно-комунікативної парадигми така компетентність постає як результат цілісного поєднання організаційних умов, методично виважених завдань і особистісних чинників, що забезпечують стійку готовність військовослужбовця до професійного іншомовного спілкування.

У концептуальному полі професійної іншомовної освіти військовослужбовців особливої акту-

альності набуває трактування змісту іншомовної підготовки, що зумовлює її спрямування на безпосередні потреби військової служби. Зокрема, професійна іншомовна підготовка у вищих військових навчальних закладах має характеризуватися чітко вираженою професійною орієнтацією, що передбачає її органічний зв'язок із фаховими дисциплінами військового профілю; бути зорієнтованою на формування готовності майбутнього офіцера до активної пізнавальної діяльності; мати функціональний характер, відтворюючи зміст і структуру реальної військової діяльності; ґрунтуватися на базових засадах підготовки, які забезпечують засвоєння сучасних знань з основної спеціальності; реалізовувати інтегративний потенціал, спрямований на засвоєння професійної культури та розвиток майстерності міжнародної комунікації [2, с. 40].

Водночас така складність іншомовної підготовки актуалізує необхідність методичного наповнення освітнього процесу завданнями, що поєднують когнітивну активність і комунікативну практику. У цьому аспекті доцільним є використання аналітично-інтерпретаційних завдань, спрямованих на осмислення професійно маркованих англомовних висловлень. Наприклад, здобувачам освіти пропонується проаналізувати речення *"The officer is responsible for coordinating the unit's actions during the operation."* з подальшим поясненням функцій мовних засобів та професійної ролі суб'єкта дії. Пояснення до завдання полягає у виявленні важливих лексем, що позначають управлінські функції, та встановленні зв'язку між мовною формою і змістом військової діяльності.

Важливим етапом методичного забезпечення є конструктивно-продуктивні завдання, орієнтовані на формування вмінь самостійного іншомовного мовлення. Зокрема, військовослужбовцям пропонується скласти коротке усне повідомлення англійською мовою за зразком: *"The mission objectives have been achieved, and the unit is ready for further instructions."* Пояснення до виконання такого завдання передбачає дотримання раціональності викладу, точності термінології та логічної завершеності висловлення, що є характерними ознаками професійного військового дискурсу.

Поряд з тим, доцільно впроваджувати ситуативно-моделювальні завдання, які відтворюють умови реальної іншомовної взаємодії у військовому середовищі. Наприклад, у системі рольової ситуації міжнародної співпраці здобувачі освіти мають підготувати діалог англійською мовою, використовуючи конструкцію: *"We are prepared to cooperate with our international partners to ensure mission success."* Пояснення до цього завдання зосереджується на формуванні стратегічної компетентності, зокрема здатності добирати мовні засоби відповідно до комунікативної ситуації та статусу співрозмовників.

З огляду на викладене, компетентнісний підхід в організації іншомовної підготовки передбачає формування здатності військовослужбовця ефективно виконувати реальні завдання іншомовної комунікації, отримувати, передавати й аналізувати інформацію в умовах іншомовного професійного середовища. У цьому контексті іншомовна комунікативна компетентність постає як інтегративне особистісне утворення, що ґрунтується на взаємодії лінгвістичної, соціокультурної, дискурсивної та стратегічної компетенцій і забезпечує досягнення позитивних результатів у професійній діяльності майбутнього офіцера [1, с. 27].

У ході підвищення результативності іншомовної підготовки курсантів немовних спеціальностей закладів вищої військової освіти доцільно акцентувати увагу на необхідності цілеспрямованої модернізації змісту й організації освітнього процесу. Зокрема, ефективність формування іншомовної комунікативної компетентності істотно зростає за умови системного впровадження професійно зумовленої мотивації та послідовного поглиблення фахового компонента у змісті навчання іноземної мови. Наведене забезпечує усвідомлення курсантами практичної значущості іншомовного мовлення для майбутньої військової діяльності та сприяє активізації пізнавальних і комунікативних механізмів навчання [5, с. 58].

У цьому контексті важливою є організація самостійної роботи курсантів з іноземної мови, яка має виходити за рамки репродуктивного засвоєння мовного матеріалу. Самостійна діяльність повинна охоплювати формування навичок перекладу автентичної фахової літератури, цілеспрямоване розширення професійно орієнтованого лексичного запасу та системне вдосконалення граматичної компетентності. Водночас така робота покликана створювати умови для розвитку міжкультурної толерантності й готовності до вільного іншомовного спілкування у різних соціальних і професійних ситуаціях [5, с. 58].

З урахуванням викладених положень доцільно розглядати іншомовну підготовку військовослужбовців як цілісну систему, у структурі якої навчання виконує основоположну функцію, забезпечуючи взаємодію когнітивних і комунікативних механізмів фор-

мування професійно орієнтованої іншомовної компетентності. Саме через спеціально сконструйовані види діяльності відбувається поєднання мовного знання з професійним досвідом та службовими потребами курсантів.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, проведений аналіз засвідчує, що формування професійно орієнтованої іншомовної компетентності військовослужбовців доцільно розглядати як цілісний, нормативно зумовлений і методично керований процес, у якому інтегруються когнітивні та комунікативні механізми опрацювання іншомовної інформації. У зв'язку з цим іншомовна підготовка постає як важливий чинник забезпечення оперативної ефективності, взаємосумісності з міжнародними партнерами та готовності до виконання службово-бойових завдань. Аналіз підтверджує, що результативність цього процесу визначається узгодженням законодавчих вимог, організаційних умов військової освіти та когнітивно-комунікативної спрямованості навчальних завдань, які моделюють реальні професійні ситуації іншомовної взаємодії. При цьому системне використання аналітично-інтерпретаційних, продуктивно-моделювальних і ситуативно-комунікативних вправ забезпечує поєднання мовних знань із професійними смислами та сприяє перенесенню сформованих умінь у практику військової діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Величко О. Управлінські вимоги до змісту іншомовної компетентності військових фахівців у процесі їх підготовки. Військова освіта. 2016. № 2(34). С. 25–32.

2. Савка І. В., Нанівська Л. Л. Інтеграційний підхід до іншомовної професійної підготовки майбутніх офіцерів інженерних військ. Інноваційна педагогіка. 2022. Випуск 50. Том 2. С. 39–40.

3. Канова Л., Тарасенко С. Іншомовна компетентність як складова частина професіограми офіцера Збройних Сил України. Актуальні питання гуманітарних наук. 2021. Вип 46, том 2. С. 121–126.

4. Мірненко В., Ноздрачов О., Семененко Л., Кострач В. Організація іншомовної підготовки військовослужбовців у вищих військових навчальних закладах та основні фактори, що на неї впливають. Міжнародний науковий журнал «Military Science». 2024. № 2(4). С. 124–136.

5. Марушкевич А. Формування іншомовної комунікативної компетентності у курсантів закладів вищої військової освіти немовних спеціальностей. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія «Педагогіка». 2025. № 2(20). С. 55–59.

6. Про застосування англійської мови в Україні: Закон України від 04.06.2024 № 3760-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3760-20#Text

7. Дорожня карта вдосконалення мовної підготовки у Збройних Силах України (на 2021–2025 роки). URL: https://mod.gov.ua/diyalnist/normativno-pravova-baza/dorozhnia-karta-vdoskonalennia-movnoi-pidgotovki-u-zbroinikh-silakh-ukraini-na-2021-2025-roki

8. Про затвердження Положення про особливості організації освітнього процесу у вищих військових навчальних закладах Міністерства оборони України, військових навчальних підрозділах закладів вищої освіти, закладах фахової передвищої військової освіти: Міноборони України; Наказ, Положення від 15.02.2024 № 120. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0453-24#Text

Дата першого надходження рукопису до видання: 21.11.2025
Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 19.12.2025
Дата публікації: 31.12.2025

УДК 811.111:821.111:82-1/-9
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2025.44.1.13

ТРАНСФОРМАЦІЯ ФУНКЦІОНАЛЬНО-СИНТАКСИЧНИХ МОДЕЛЕЙ ЗАПЕРЕЧЕННЯ В АНГЛОМОВНОМУ ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНОМУ ГІПЕРТЕКСТІ

TRANSFORMATION OF FUNCTIONAL AND SYNTAXIC MODELS OF NEGALIZATION IN ENGLISH EXPERIMENTAL HYPERTEXT

Вілкова С.Ю.,
orcid.org/0009-0008-8197-3504
аспірант кафедри англійської філології
Львівського національного університету імені Івана Франка

У статті розглянуто специфіку трансформації функціонально-синтаксичних моделей заперечення в межах англомовного експериментального гіпертексту. Проаналізовано перехід від класичної граматичної парадигми негації до складних мультимодальних конструкцій цифрового середовища. Обґрунтовано, що в умовах стрімкої цифровізації літературного дискурсу заперечення перестає бути виключно лінгвістичним маркером і набуває ознак семіотичного коду, що інтегрує вербальні, графічні та технічні компоненти. У процесі дослідження виділено ключові рівні реалізації цифрової негації: графічний, технічний, мультимодальний та архітектонічний. Зокрема, розглянуто функціонування графічних інновацій, таких як закреслення (strikethrough), що створює ефект палімпсесту та візуалізує внутрішній конфлікт персонажа, дозволяючи запереченню співіснувати зі ствердженням. Проаналізовано роль кольорового маркування та інверсії як засобів «невидимого» або завуальованого заперечення, що виводить категорію заперечення у площину підсвідомого та перцептивного сприйняття. Особливу увагу приділено структурним особливостям гіпертексту. Виявлено та охарактеризовано явище «семантичного розриву» та «гіпертекстової іронії», де заперечення реалізується через систему покликань, які анулюють попередньо подану інформацію. Доведено, що в інтерактивній літературі заперечення трансформується в акт вибору читача: через розгалужену систему сюжетних ліній вибір однієї траєкторії автоматично означає архітектонічне заперечення іншої. У статті запропоновано нове бачення функціональних типів речень у цифровій прозі. Визначено, що розповідні речення втрачають лінійну стабільність, питальні – стають інструментами навігації, а спонукальні – перетворюються на процедурні алгоритми технічного обмеження. Обґрунтовано роль мультимодальності, де акустичні сигнали помилки або візуальні анімації виконують функцію заперечної частки not, діючи на рефлекторному рівні реципієнта. На прикладах творів М. Джойса, Ш. Джексон та інтерактивної драми «Façade» проілюстровано, як дифузія вербального та технічного створює багаторівневий заперечний фрейм. Зроблено висновки, що заперечення в гіпертексті еволюціонує з граматичної одиниці в динамічну інтерактивну подію, що змінює саму природу комунікації між автором, текстом та читачем.

Ключові слова: заперечення, англомовний гіпертекст, мультимодальність, функціональний синтаксис, графічні інновації, інтерактивність, експериментальна проза, онлайн-література.

The article examines the specifics of the transformation of functional-syntactic models of negation within the English-language experimental hypertext. The transition from the classical grammatical paradigm of negation to complex multimodal constructions of the digital environment is analyzed. It is substantiated that in the conditions of rapid digitalization of literary discourse, negation ceases to be an exclusively linguistic marker and acquires the features of a semiotic code that integrates verbal, graphic and technical components. In the process of research, key levels of implementation of digital negation are identified: graphic, technical, multimodal and architectonic. In particular, the functioning of graphic innovations, such as strikethrough, which creates a palimpsest effect and visualizes the character's internal conflict, allowing negation to coexist with affirmation, is considered. The role of colour marking and inversion as means of "invisible" or veiled negation, which brings the category of negation to the plane of subconscious and perceptual perception, is analysed. Special attention is paid to the structural features of hypertext. The phenomenon of "semantic discontinuity" and "hypertext irony" is identified and characterized, where negation is implemented through a system of references that cancel previously presented information. It is proven that in interactive literature negation is transformed into an act of reader choice: through an extensive system of plot lines, the choice of one trajectory automatically means the architectonic negation of another. The article proposes a new vision of functional sentence types in digital prose. It is determined that narrative sentences lose linear stability, interrogative sentences become navigation tools, and imperative sentences turn into procedural algorithms of technical limitation. The role of multimodality is substantiated, where acoustic error signals or visual animations serve as the negative particle 'not', acting at the reflex level of the recipient. Using the examples of works by M. Joyce, S. Jackson, and the interactive drama "Façade", it is illustrated how the diffusion of verbal and technical elements creates a multi-level negation frame. It is concluded that negation in hypertext evolves from a grammatical unit into a dynamic interactive event that changes the very nature of communication between the author, the text and the reader.

Key words: negation, English-language hypertext, multimodality, functional syntax, graphic innovations, interactivity, experimental prose, online literature.

Постановка проблеми. Стрімка цифровізація літературного дискурсу зумовила появу нових форм художнього тексту, де лінійна оповідь поступається місцем інтерактивності та

багаторівневості. Експериментальний гіпертекст (*electronic literature, ergodic literature*) вимагає переосмислення традиційних лінгвістичних категорій, серед яких однією з фундаментальних є категорія заперечення.

Актуальність теми дослідження зумовлена тим, що в умовах цифрового середовища заперечення перестає бути виключно граматичним чи лексичним маркером. Воно трансформується під впливом нетрадиційного синтаксису (фрагментарність, порушення зв'язності) та мультимодальності (використання графіки, кольору, гіперпосилань). Традиційні класифікації речень (розповідні, питальні, спонукальні) у гіпертексті часто розмиваються. До прикладу, спонукання може виражатися через відсутність активного посилання, тобто «заперечення дії». Однак, недостатньо вирішеною залишається проблема систематизації саме «цифрових» засобів заперечення, які виходять за межі класичної формули Підмет (*S*) + Допоміжне дієслово (*do, does, did, have, will*) + Заперечна частка (*not*) + Основне дієслово (*V*).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження категорії заперечення має тривалу традицію в лінгвістиці. Фундаментальні аспекти заперечення в англійській мові (синтаксичні та семантичні) детально висвітлені у працях О. Єсперсена та Р. Кверка, які заклали базу функціонально-синтаксичної класифікації речень.

Питання функціонування мови в цифровому просторі та специфіку гіпертексту як об'єкта лінгвістики аналізують Дж. Болтер та М. Енсслін, акцентуючи увагу на нелінійності сприйняття. В українському науковому просторі вагомий внесок у вивчення мультимодальності та електронного дискурсу зробили І. О. Андрєєва та Я. В. Бистров, розглядаючи трансформацію стилістичних засобів у новітніх медіа. Проте роль заперечення як інструменту побудови художнього простору в експериментальній онлайн-літературі досі не ставала об'єктом окремого комплексного дослідження.

Постановка завдання. Метою статті є виявлення та систематизація трансформаційних процесів, що відбуваються у функційно-синтаксичних моделях заперечення під впливом специфічних умов гіпертекстового середовища англомовної експериментальної прози.

Відповідно до поставленої мети, у дослідженні планується вирішити такі завдання:

Проаналізувати класичні типи речень (розповідні, питальні, спонукальні) та традиційні способи вираження заперечення в англійській мові як базовий субстрат для подальших трансформацій.

Дослідити синтаксичну специфіку експериментального онлайн-тексту, зокрема явища фрагментарності та парцеляції, що впливають на структуру заперечних конструкцій.

Визначити роль невербальних засобів (графічних інновацій, типографіки, кольорового маркування) у посиленні або заміні граматичних маркерів заперечення.

З'ясувати вплив інтерактивності та розгалуженої структури гіпертексту на комунікативну природу заперечення (зокрема, вивчити явище «сюжетного заперечення», де вибір читача анулює попередньо подану інформацію).

Охарактеризувати мультимодальний потенціал запереченя в сучасному цифровому просторі, де заперечення може бути реалізоване через технічні параметри інтерфейсу.

Виклад основного матеріалу. Класична лінгвістика розглядає заперечення як граматичну категорію, що реалізується на рівні речення через взаємодію суб'єкта, допоміжного дієслова та заперечної частки. У традиційному дискурсі заперечення є бінарним: твердження протиставляється запереченню за допомогою чітких маркерів (*not, no, never*). Проте в англомовному експериментальному гіпертексті ця бінарність розмивається через нелінійність структури [4; 6; 8].

У розповідних реченнях (declarative sentences) експериментальної прози спостерігається тенденція до еліптичного заперечення (автор «викидає» граматично необхідні слова (зазвичай допоміжні дієслова), залишаючи лише саме «ні»). Автори часто опускають допоміжні дієслова, залишаючи лише заперечний маркер для створення ефекту фрагментарності свідомості.

До прикладу, авторка інтерактивного твору «My Body – A Wunderkammer» («Моє тіло – це Чудокамера») Шелі Джексон (Shelley Jackson) використовує категорію запереченння таким чином: «No words. Not today. Never the same road». Тут заперечення стає не просто частиною речення, а самостійним смисловим блоком. Шелі Джексон використовує заперечення, щоб показати неможливість повного опису людського досвіду («No words» – слів недостатньо). У гіпертексті це підсилюється тим, що читач сам обирає шлях, і кожне «так» (перехід за одним посиланням) автоматично є «ні» для інших шляхів [7].

У питальних реченнях (interrogative sentences) заперечення в онлайн-літературі часто набуває форми риторичного заперечення, що стимулює читача до взаємодії з інтерфейсом. Питання «Why not click?» є не лише запитом, а й спонуканням до подолання технічного бар'єру.

Спонукальні речення (imperative sentences) у гіпертексті виконують функцію навігації. Заперечний імператив («Do not go back») у цифровому творі трансформується з поради автора на жорстке технічне обмеження. В експериментальній літературі заперечення спонукання часто виражається через дезактивацію гіперпосилань, тобто читач бачить текст, але не може «перейти», що є невербальною формою заперечення дії [2; 5].

Сучасний гіпертекст – це не просто оцифрований папір, а динамічна система, де синтаксис підпорядковується алгоритму. В онлайн-літературі заперечення часто виходить за межі вербального вираження. У цифровому середовищі заперечення стає «видимим», навіть якщо ми не використовуємо частку «not». Можна виокремити такі графічні інновації:

– Закреслення (Strikethrough): текст залишається видимим, але граматично та смислово запереченим. Традиційно, якщо ми помиляємося, ми стираємо текст. В онлайн-тексті закреслення дозволяє автору показати процес мислення. Це створює «ефект палімпсесту» (палімпсест – це давній пергамент, на якому старий текст зішкрябали, щоб написати новий, але сліди старого все одно видно) або внутрішнього конфлікту героя. Наприклад, «~~I loved her~~» (закреслення діє як «ні», але саме слово залишається перед очима читача, що означає одночасну наявність почуття та спробу його заперечити). Тобто, замість формули *S + not + V* (яка просто констатує відсутність дії), закреслення показує боротьбу між «так» і «ні».

– Колір як маркер заперечення: колір у цифровому просторі перестає бути просто декорацією і стає граматичною категорією. Використання контрасту (чорне на білому або біле на чорному) часто позначає перехід у «негативний» простір: підсвідомість, «темні» думки, або те, що офіційно заперечується. В інтерактивній літературі автори іноді використовують текст того ж кольору, що й фон, наприклад, білий на білому. Такий текст стає видимим лише при виділенні мишкою. Це технічне заперечення видимості: текст існує, але він «невидимий» для звичайного ока. Таким чином, графічні інновації дозволяють авторам виражати складніші емоції, ніж просте граматичне заперечення. Це перетворює читання на спостереження за «роботою свідомості», де заперечення – це не просто відсутність чогось, а активна боротьба з присутнім.

– Семантичний розрив та «гіпертекстова іронія» – це заперечення на рівні сподівань читача. В традиційному тексті ми віримо слову. В гіпертексті покликання може вводити в оману. Наприклад, читач бачить слово «щастя» (ствердження), клікає на нього, але посилання відкриває сторінку з описом депресії або порожнечі. Тобто саме покликання (технічний елемент) стає заперечним маркером. Це і є гіпертекстова іронія: форма стверджувальна, а технічна реалізація – заперечна.

– Інтерактивність (заперечення як процес вибору): у класичній літературі заперечення лінійне: «Герой не пішов у ліс». В інтерактивній літературі (цифрові квести, ігри) заперечення стає просторовим. Наприклад, коли ви обираєте варіант «А», ви не просто кажете «так» цьому шляху, а ще одночасно кажете «ні» (заперечуєте) варіанту «Б». Заперечення тут – це відсікання альтернатив. Воно не прописане автором у реченні, а реалізується рукою читача.

– Мультимодальність (акустичне та перцептивне заперечення) – це найвищий рівень, де мовна модель Підмет *(S) + Заперечна частка (not) + Основне дієслово (V)* отримує фізичне підкріплення. Зокрема, акустичне заперечення: читач наводить курсор на слово, а комп'ютер видає неприємний звук помилки або «сирену». Це заперечення на рівні рефлексу. Перцептивний рівень – це сприйняття через органи чуття. Текст каже: «Вхід», однак, червоне мерехтіння (анімація) або звуковий сигнал кажуть: «Ні». Тут звук або анімація виконують роль частки «not», але вони діють швидше і сильніше за слово, бо апелюють до емоцій та біологічних реакцій [1; 2; 5].

Трансформація моделей заперечення в англомовному гіпертексті відбувається шляхом переходу від суто лінгвістичних засобів (частка *not*) до семіотичних (колір, лінк, звук). Хоча класична класифікація речень зберігається, проте їхня функціональна роль розширюється від описової до процедурно-навігаційної [3; 6].

Розглянемо на прикладах англомовної експериментальної онлайн художньої літератури застосування категорії заперечення у функційних типах речень. У класичному гіпертексті Майкла Джойса «Afternoon, a story» заперечення часто реалізується через синтаксичну невизначеність. Автор використовує розповідні речення, які через систему посилань перетворюються на заперечення самих себе.

Наприклад, речення «I want to say I may have seen my son die today» за формою є стверджувальним. Проте, переходячи за лінком на слово «die», читач потрапляє на фрагмент, який починається з фрази: «No, that is not what I saw». Тобто, тут ми спостерігаємо дискурсне заперечення, де класичне розповідне речення анулюється на наступ-

ному рівні архітектоніки тексту. Це приклад того, як гіперпосилання виконує функцію заперечного оператора, сильнішого за граматичну частку *not* [6].

Твір Шеллі Джексон «Patchwork Girl» активно використовує візуальні маркери для вираження заперечення ідентичності та цілісності.

Наприклад, використання графічного закреслення (strikethrough) у реченнях типу: «I am ~~not~~ a monster». Це відповідно створює когнітивний дисонанс. Синтаксично речення стверджує одне, але візуально зовсім інше. У традиційній граматиці це було б неможливо, але в онлайн-літературі це працює як «подвійне заперечення», яке не дає ствердного результату, а залишає зміст у стані невизначеності.

У інтерактивній драмі Е. Штерна та М. Матіаса «Façade» заперечення реалізується через мовленнєві акти користувача та реакцію системи [9].

Наприклад, коли гравець вводить спонукальне речення «Don't fight», головні герої Trip та Grace можуть відповісти: «We aren't fighting!». Це слугує прикладом комунікативного конфлікту, де негативне спонукання користувача (*don't*) наштовхується на заперечне розповідне речення системи (*aren't*). Мультимодальність тут виявляється у тому, що вербальне заперечення супроводжується заперечною мімікою персонажів (хитання головою), що створює багаторівневий заперечний фрейм.

У творі Брайана Кіма Стефанса заперечення реалізується через кінетичну типографіку. Слова з'являються і зникають швидше, ніж читач встигає їх зафіксувати, що створює ефект «заперечення присутності». Наприклад, використання літер, що розлітаються при спробі прочитати стверджувальне речення. Заперечення тут не граматичне, а перцептивне,тобто текст заперечує власну читабельність [10].

Твір Ніка Монтфорта «Taroko Gorge» є генеративною поемою. Заперечення тут втілено через динамічну заміну. Система постійно генерує нові рядки, де попереднє твердження негайно заперечується появою нового, що робить будь-яку ствердну конструкцію тимчасовою. Зокрема, код програми генерує фрази, що описують природу, але через нескінченний цикл оновлення читач сприймає кожну нову ітерацію як заперечення або анулювання попередньої картини світу. Рядки типу «Brow trails the rocks» з'являються і миттєво зникають під тиском нових даних. На рівні коду заперечення реалізується через нескінченний цикл, який не дає тексту стати статичним об'єктом [11].

Висновки. Традиційна граматична категорія заперечення в умовах цифрового літературного простору зазнає суттєвих трансформацій. Якщо в класичному англомовному дискурсі заперечення базується переважно на вербальних маркерах (частка *not*, заперечні займенники *no, nobody, nothing*), то в онлайн-літературі воно стає мультимодальним, а графічні інновації (закреслений текст, колірні інверсії, порожні фрейми) виконують функцію «візуального заперечення», яке часто виявляється емоційно сильнішим за вербальне.

Крім того, функційно-синтаксична класифікація речень у гіпертексті набуває нових прагматичних відтінків: розповідні речення втрачають свою лінійну стабільність – через систему покликань вони можуть миттєво анулюватися, створюючи ефект «мережевої іронії»; питальні речення трансформуються в інструменти навігації, де заперечна відповідь часто реалізується через відсутність активного гіперпокликання; спонукальні речення (імперативи) перетворюються на процедурні алгоритми, де заперечення дії («Do not click») виступає як елемент гри з читачем або технічне обмеження інтерфейсу.

Також в експериментальному гіпертексті виникає особливий вид заперечення – структурне або архітектонічне заперечення. Воно реалізується не на рівні окремого речення, а на рівні архітектури твору (наприклад, коли вибір однієї сюжетної гілки фізично унеможливлює або «заперечує» існування іншої). Це перетворює заперечення з граматичної одиниці на інтерактивну подію.

Інтерактивність онлайн-літератури змінює комунікативну роль заперечення. Воно перестає бути просто засобом передачі інформації про відсутність чогось, а стає способом залучення читача до співтворчості. Читач сам «активує» заперечення, обираючи шлях відмови від певної інформації, що робить категорію заперечення суб'єктивною та динамічною.

Перспективи подальших досліджень полягають у поглибленому лінгвістичному аналізі трансформації категорії заперечення в межах окремих функційно-синтаксичних типів речень англомовного цифрового дискурсу. Пріоритетним напрямом є вивчення прагматичного потенціалу заперечного імперативу в інтерактивному середовищі, де лінгвістична модель спонукання трансформується в процедурний алгоритм технічного обмеження.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Андрєєва І. О. Мультимодальний аналіз дискурсу: методологічна основа та перспективи напряму. Одеський лінгвістичний вісник. 2016. Вип. 7. С. 3–8.

2. Бистров Я. В. Взаємодія вербального і графічного модусів у художньому тексті (мультимодальний підхід). Науковий вісник Херсонського державного університету. Сер. «Перекладознавство та міжкультурна комунікація». 2018. Вип. 4. С. 7–12.

3. Медвідь К. М., Швачко С. О. Категорія негації як фундаментальний лінгвістичний феномен. *Філологічні трактати*. 2014. Т. 6, № 1. С. 109–113. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Filtr_2014_6_1_19 (дата звернення: 17.12.2025).

4. Татаровська О. Прагмадискурсний модус заперечення в англійській мові. *Вісник ОНУ. Серія: Філологія*. 2023. Т. 28, вип. 2. С. 112–113.

5. Bolter J. D. Writing Space: Computers, Hypertext, and the Remediation of Print. New York: Routledge, 2001. 232 p.

6. Ensslin M. Canonizing Hypertext: Explorations and Constructions. London: Continuum, 2007. 224 p.

7. Jackson S. My Body – A Wunderkammer: [interactive work]. 1997. URL: http://www.altx.com/thebody/ (date of access: 17.12.2025).

8. Jespersen O. Negation in English and Other Languages. Copenhagen : Høst & Søn, 1917. 151 p.

9. Quirk R., Greenbaum S., Leech G., Svartvik J. A Comprehensive Grammar of the English Language. London : Longman, 1985. 1779 p.

10. Stefans B. K. The Dreamlife of Letters. *Electronic Literature Collection*. 2006.Vol.1.URL:https://collection.eliterature.org/1/works/stefans__the_dreamlife_of_letters.html (дата звернення: 17.12.2025).

11.Montfort N. Taroko Gorge. *Nickm.com*. 2009. URL: https://nickm.com/poems/taroko_gorge/original.html (дата звернення: 17.12.2025).

Дата першого надходження рукопису до видання: 20.11.2025
Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 19.12.2025
Дата публікації: 31.12.2025

УДК 811.112.2’37
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2025.44.1.14

ПРОПОЗИТИВНО-ДИКТУМНА ОРГАНІЗАЦІЯ КОНЦЕПТУ „SÜNDE“ В СУЧАСНІЙ НІМЕЦЬКІЙ МОВІ

PROPOSITIONAL-DICTUM ORGANISATION OF THE CONCEPT “SÜNDE” IN CONTEMPORARY GERMAN

В’ялець В.С.,
orcid.org/0009-0005-2676-6180
викладач кафедри німецької філології
Одеського національного університету імені І.І. Мечникова

Дана стаття присвячена дослідженню пропозитивно-диктумної організації концепту «Sünde» (Гріх) у сучасній німецькій мові крізь призму когнітивно-дискурсивної парадигми. Актуальність роботи зумовлена необхідністю вивчення семантичних трансформацій релігійної лексики, яка в процесі історичного розвитку інтегрується у світський комунікативний простір. Методологічну основу дослідження становить теорія пропозитивно-диктумного аналізу Шарля Баллі, що дозволяє розмежувати в семантичній структурі висловлювання об’єктивний зміст (диктум) та суб’єктивно-оцінний компонент (модус). На матеріалі авторитетних лексикографічних джерел (Duden, Wahrig, DWDS) здійснено комплексний аналіз семантичної структури досліджуваного концепту. Встановлено, що концепт «Sünde» має полеву організацію: його ядерну зону формує стійка теологічна модель (порушення божественної волі), яка характеризується імперативністю та зовнішнім локусом контролю. Водночас виявлено, що периферійна зона є динамічною та зазнає суттєвих аксіологічних зрушень. Зокрема, аналіз словникових дефініцій продемонстрував тенденцію до раціоналізації концепту (інтерпретація гріха як «нерозсудливості» у Duden) та його прагматизації (трактування як «помилки» або «сорому» у Wahrig). Окрему увагу приділено феномену десакралізації та карнавалізації поняття у побутовому дискурсі, де воно набуває іронічного забарвлення (DWDS). Доведено, що еволюція концепту відбувається шляхом зміни модальної рамки: від абсолютного релігійного осуду до етико-раціональної оцінки та мовної гри. Запропоновано типологію пропозитивних моделей, що відображають функціонування концепту в різних регістрах мовлення.

Ключові слова: концепт «Sünde», пропозитивно-диктумна організація, мовна картина світу, модус, диктум, десакралізація, секуляризація, аксіологічна семантика.

The article investigates the propositional-dictum organization of the concept «Sünde» (Sin) in the modern German language within the framework of the cognitive-discursive paradigm. The relevance of the study stems from the need to analyze semantic transformations of religious vocabulary, which integrates into the secular communicative space during historical development. The methodological basis of the research is Charles Bally’s theory of propositional-dictum analysis, which allows distinguishing between the objective content (dictum) and the subjective-evaluative component (modus) in the semantic structure of an utterance. Based on authoritative lexicographical sources (Duden, Wahrig, DWDS), a comprehensive analysis of the semantic structure of the concept under study was carried out. It has been established that the concept «Sünde» possesses a field organization: its nuclear zone is formed by a stable theological model (transgression of divine will), characterized by imperativeness and an external locus of control. At the same time, it was revealed that the peripheral zone is dynamic and undergoes significant axiological shifts. Specifically, the analysis of dictionary definitions demonstrated a tendency towards the rationalization of the concept (interpretation of sin as «irrationality» or «Unvernunft» in Duden) and its pragmatization (interpretation as «mistake» or «shame» in Wahrig). Special attention is paid to the phenomenon of desacralization and carnivalization of the notion in everyday discourse, where it acquires an ironic connotation (DWDS). It is proven that the evolution of the concept occurs through a change in the modal frame: from absolute religious condemnation to ethical-rational evaluation and language play. A typology of propositional models reflecting the functioning of the concept in different speech registers is proposed.

Key words: concept «Sünde», propositional-dictum organisation, linguistic worldview, modus, dictum, desacralization, secularization, axiological semantics.

Постановка проблеми. Сучасна лінгвістична парадигма характеризується стійким інтересом до вивчення культурних концептів, що становлять основу мовної картини світу. Особливої ваги набуває дослідження релігійних понять, які в процесі історичного розвитку зазнають семантичних трансформацій, виходячи за межі сакрального дискурсу в площину побутової комунікації. Концепт «Sünde» (Гріх) є ключовим ментальним утворенням німецької лінгвокультури, що фіксує норми моралі та поведінки. Його аналіз крізь призму пропозитивно-диктумної організації дозволяє виявити глибинні механізми оцінки дійсності носіями мови та простежити динаміку змін від релігійного імперативу до раціонально-оцінного судження, що і зумовлює актуальність даного дослідження.

Метою роботи є розкриття специфіки пропозитивно-диктумної організації концепту «Sünde» в сучасній німецькій мові та моделювання його польової структури на основі лексикографічних даних.

Досягнення поставленої мети передбачає вирішення таких **завдань**:

1. Окреслити теоретичні засади пропозитивно-диктумного аналізу як методу лінгвістичного дослідження.

2. Здійснити порівняльний аналіз словникових дефініцій лексеми «Sünde» в авторитетних німецьких лексикографічних джерелах.

3. Визначити ядерні та периферійні компоненти досліджуваного концепту.

4. Побудувати пропозитивно-диктумні моделі, що відображають еволюцію модальної оцінки гріха в сучасному німецькому мовному просторі.

Об'єктом дослідження слугує концепт «Sünde» як фрагмент німецької мовної картини світу.

Предметом дослідження є пропозитивно-диктумна структура даного концепту, а також особливості його функціонування в ядерній та периферійній зонах.

Матеріалом дослідження послужили словникові статті тлумачних словників сучасної німецької мови: Duden Online, Wahrig (Digital) та DWDS (Digitales Wörterbuch der deutschen Sprache).

Методи дослідження. Для розв'язання поставлених завдань використано комплекс методів: описовий метод для характеристики теоретичної бази; метод компонентного аналізу для виокремлення сем у словникових дефініціях; пропозитивно-диктумний аналіз для моделювання структури оцінки; метод польового моделювання для побудови ієрархії значень концепту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Методологічним фундаментом дослідження концепту «Sünde» (Гріх) обрано концепцію пропозитивно-диктумного поділу висловлювання, основи якої були закладені видатним швейцарським лінгвістом Шарлем Баллі. У своїй фундаментальній праці «Linguistique générale et linguistique française» Баллі розмежовує в семантичній структурі висловлювання два обов'язкових компоненти: диктум (le dictum) та модус (le modus) [1, с. 36]. Також важливим для даного аналізу є тлумачення поняття «пропозиція»

Диктум (від лат. dicere – говорити) репрезентує об'єктивний зміст думки, фактологічну інформацію про подію або явище дійсності. Це корелює з поняттям пропозиції у логічній семантиці – ситуацією, що має істиннісне значення. У контексті нашого дослідження диктум відповідає конкретній дії агента (наприклад: брехня, крадіжка, подружня зрада).

Модус (від лат. modus – міра, спосіб) виражає суб'єктивно-оцінне ставлення мовця до змісту диктуму. Це ментальна операція, що співвідносить пропозицію з системою цінностей. Як зазначають сучасні дослідники когнітивної лінгвістики (зокрема Дж. Серль та Д. Буссе), саме модус є простором, де реалізуються модальні, емоційні та оцінні значення [2, с. 29–30; 3, с. 14].

За Селівановою, «**пропозиція** в широкому сенсі є структурою репрезентації знань про певну ситуацію або подію, що характеризується відносною об'єктивністю й несуперечливістю і не використовує механізми уяви» [4, с.602].

Постановка завдання. Стосовно концепту «Sünde», ми пропонуємо розглядати його не як статичну лексичну одиницю, а як модусний оператор негативної оцінки. Концептуалізація гріха відбувається за формулою: M(Sünde) + D(Handlung), де дія D набуває статусу гріха лише за умови накладання на неї модальної рамки M (релігійної або моральної заборони). Такий підхід дозволяє простежити, як одна й та сама дія (диктум) може інтерпретуватися як «Sünde» або як нейтральне явище залежно від зміни модальної установки у діахронії.

Для виявлення ядерних та периферійних ознак досліджуваного концепту та виявлення його динаміки було проведено порівняльний аналіз словникових статей у трьох авторитетних лексикографічних джерелах: Duden Online, Wahrig (Digital) та DWDS (Digitales Wörterbuch der deutschen Sprache). Зіставлення дефініцій дозволяє виокремити як сталий семантичний інваріант (ядро концепту), так і варіативні ознаки, що формують його периферію.

Усі три джерела одностайно визначають ядерне значення лексеми «Sünde» через теологічну модальність. Словник Duden визначає його як «Übertretung eines göttlichen Gebots» (порушення божественної заповіді) [5], Wahrig фіксує тотожну формулу «Verfehlung gegen Gott od. sein Gebot» [6], а DWDS – «Verstoß gegen ein göttliches Gebot» [7]. На рівні пропозитивно-диктумного аналізу це свідчить про стабільність сакрального ядра: диктум (дія-порушення) кваліфікується виключно через референцію до абсолютної інстанції (Бога). У цьому регістрі модус є імперативним та безапеляційним.

Однак аналіз вторинних значень демонструє суттєві розбіжності в концептуалізації світських аспектів «Sünde», що вказує на різні вектори десакралізації поняття.

Словник Duden, що відображає літературну норму, у своєму третьому значенні пропонує раціоналістичну інтерпретацію: «Handlung der Unvernunft, die nicht zu verantworten ist;

Verfehlung gegen bestehende [moralische] Normen» [5]. Тут відбувається заміна оцінного оператора: замість теологічного критерію вводиться категорія Розуму (Vernunft). Таким чином, у сучасній мовній картині світу гріх трансформується з «бунту проти Бога» у «акт нерозсудливості». Пропозиційна установка зміщується з площини віри у площину інтелектуальної оцінки та соціальної відповідальності.

Натомість словник Wahrig акцентує увагу на емоційно-прагматичних компонентах концепту. Дефініція «Handlung, deren man sich schämt» вводить у структуру концепту емотивну складову (сором), переміщуючи локус контролю із зовнішнього закону у внутрішній світ суб'єкта [6]. Окрім того, визначення «Handlung, die nachteilige Folgen haben kann» демонструє остаточну прагматизацію поняття: гріх розглядається як помилка, що призводить до негативних наслідків, позбавляючись морального навантаження.

Важливий нюанс вносить словник DWDS, який експлікує стилістичний регістр функціонування лексеми. Подаючи значення «Verstoß gegen bestehende (moralische) Verhaltensnormen», словник супроводжує його маркерами [häufig, umgangssprachlich, scherzhaft] (часто, розмовно, жартівливо) [7]. Це є критично важливим для нашого дослідження, адже підтверджує тезу про іронічне переосмислення концепту на периферії. Модус «Sünde» у побутовому дискурсі змінюється з трагічного на іронічний, дозволяючи вживати це слово для позначення дрібних порушень етикету або дієти.

Узагальнюючи лексикографічні дані, можна стверджувати, що пропозитивна структура концепту «Sünde» є дворівневою. На ядерному рівні вона зберігає релігійну оцінку (гріх як злочин проти Бога), тоді як на периферійному рівні відбувається розгалуження модальних рамок: раціональної (гріх як нерозумність: Duden), прагматичної (гріх як помилка/сором: Wahrig) та іронічної (гріх як жартівливе порушення норми: DWDS).

На основі проведеного лексикографічного аналізу та застосування методики польового моделювання (Feldmodellierung) структуру концепту «Sünde» можна представити у вигляді ієрархічної системи, що складається з ядерної зони, ближньої та далекої периферії. Такий розподіл відображає ступінь віддалення семантики від первинного етимологічного та теологічного значення.

Ядерну зону (Kernzone) досліджуваного концепту конституює теоцентрична модель, зафіксована всіма проаналізованими джерелами як первинна. У цьому сегменті лексема «Sünde» зберігає свій етимологічний та догматичний зв'язок з категорією святості. Пропозитивна структура тут характеризується максимальною жорсткістю та імперативністю: диктум (дія) оцінюється виключно крізь призму порушення волі Абсолюту (Бога). У ядерній зоні концепт функціонує як категорія, що визначає онтологічний статус людини (спасіння або загибель), а не просто оцінює її поведінку. Тут відсутня варіативність: гріх є об'єктивним фактом порушення сакрального порядку, незалежно від суб'єктивного ставлення агента.

У зоні ближньої периферії відбувається поступова секуляризація концепту, що супроводжується зміною аксіологічного вектору з «божественного» на «етико-раціональний». Як засвідчив аналіз дефініцій у словниках Duden та Wahrig, на цьому рівні концепт трансформується у поняття моральної провини (Schuld) або нераціональної поведінки (Unvernunft). Релігійний страх замінюється соціальними регуляторами – совістю та соромом (Scham). Пропозиція гріха тут будується на порушенні суспільного договору або етичного кодексу. Таким чином, концепт втрачає містичний компонент, перетворюючись на інструмент соціального контролю та саморефлексії, де «грішним» вважається вчинок, що суперечить людській гідності або здоровому глузду.

Далека периферія концепту демонструє найвищий ступінь семантичної дивергенції, що межує з десемантизацією первинного значення. Згідно з позначками у DWDS (scherzhaft, umgangssprachlich), у цьому шарі відбувається карнавалізація та побутова метафоризація поняття. Лексема «Sünde» починає вживатися для позначення тривіальних помилок або порушень утилітарних норм (правил дорожнього руху, дієтичних приписів, модних тенденцій). Високий трагізм, притаманний ядру, тут заміщується іронією або гіперболою. Словотвірні моделі цієї зони (на кшталт Diätsünde чи Modesünde) свідчать про те, що концепт стає емоційним маркером будь-якого відхилення від норми, остаточно втрачаючи зв'язок з категоріями моралі чи релігії.

Отже, архітектоніка концепту «Sünde» відображає історичний шлях його розвитку: від суворої релігійної догми в ядрі через морально-етичну рефлексію на ближній периферії до іронічного мовного штампу в повсякденному дискурсі.

Узагальнення лексикографічних даних та структурного аналізу дозволяє формалізувати семантичну еволюцію концепту «Sünde» через призму зміни його модальної рамки. Якщо прийняти диктум (D) за відносну константу (дія,

що порушує певну межу), то динаміка концепту визначається трансформацією модусу (M), тобто оцінного оператора. Загальну пропозитивну модель концепту можна представити формулою: K(Sünde) = M(Evaluation) + D(Handlung).

На основі проведеного дослідження ми виділяємо три варіанти реалізації цієї моделі в сучасній німецькій мові:

Теоцентрична модель (Ядерна): $M_{(sacral)}$ (Gotteswille) + D (Verstoß) = Absolute Verdammnis. У цій моделі модус базується на авторитеті вищої сили. Оцінка є зовнішньою, абсолютно негативною та не залежить від намірів суб'єкта. Це класичне біблійне розуміння гріха, яке лексикографічно фіксується як «Übertretung eines göttlichen Gebots».

Раціонально-етична модель (Ближня периферія): $M_{(rational)}$ (Vernunft/Moral) + D (Fehler) = Soziale/Innere Dissonanz. Тут відбувається зміна оцінного оператора. Як засвідчив аналіз словника Duden, критерієм оцінки стає Розум (Unvernunft). Модус трансформується з «гніву Божого» на «людську нерозсудливість» або «соціальний сором» (Wahrig). Концепт набуває антропоцентричного характеру: гріх – це те, що шкодить самій людині або соціуму.

Іронічно-прагматична модель (Далека периферія): $M_{(ironic)}$ (Scherz/Norm) + D (Abweichung) = Emotionale Markierung. Це модель повної десакралізації, зафіксована у DWDS. Модус втрачає функцію суворого осуду і набуває ігрового характеру. Оператор «гріх» накладається на тривіальні дії (поїдання солодощів, помилка в одязі) не для засудження, а для експресивного виділення або м'якої самокритики.

Таким чином, пропозитивно-диктумний аналіз доводить, що сучасне функціонування слова «Sünde» є полімодальним: один і той самий диктум (порушення правила) може інтерпретуватися у трьох різних аксіологічних системах.

Висновки. Проведене дослідження концепту «Sünde» в сучасній німецькій мові на матеріалі лексикографічних джерел *Duden, Wahrig* та *DWDS* із застосуванням методології пропозитивно-диктумного аналізу дозволяє зробити наступні висновки:

Аналіз словникових статей засвідчив, що лексема «Sünde» в сучасній німецькій мові характеризується складною семантичною структурою. Усі розглянуті джерела одностайно фіксують релігійне значення як первинне та ядерне, водночас демонструючи варіативність у трактуванні вторинних значень: від «нерозсудливості» (*Duden*) до «сорому» (*Wahrig*) та «іронічного порушення норми» (*DWDS*).

Концепт „Sünde" у свою чергу має чітко виражену польову будову. Його ядро є стабільним і консервативним (теологічний дискурс), тоді як периферія є зоною активної семантичної деривації. Розширення семантичного обсягу відбувається шляхом метафоричного перенесення ознаки «забороненість/порушення» із сакральної сфери на сфери побуту, моди, харчування та соціальної поведінки.

Застосування пропозитивно-диктумного методу виявило, що еволюція концепту відбувається не через зміну диктуму (самої дії), а через трансформацію модусу (оцінки). Доведено, що в німецькій мовній картині світу відбувається поступовий зсув модальної рамки концепту: від зовнішнього локусу контролю (Бог) до внутрішнього (Совість/Розум) і, зрештою, до ігрового регістру.

Дослідження підтвердило також тенденцію до десакралізації релігійної лексики в німецькій мові. Особливо показовим є виявлений у словнику *Duden* зв'язок концепту «Sünde» з категорією *«Unvernunft»* (нерозсудливість), що свідчить про глибоку раціоналізацію моральних понять у німецькій ментальності, де гріх переосмислюється як відступ від логіки та розуму.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Bally Ch. Linguistique générale et linguistique française. 2-me éd. refondue. Berne : A. Francke, 1944. 440 p.
2. Searle J. R. Speech acts: An essay in the philosophy of language. Cambridge : Cambridge University Press, 1969. 203 p.
3. Busse D. Frame-Semantik und Diskursanalyse. Konstruktionsgrammatik und Frame-Semantik / hrsg. von A. Ziem, A. Lasch. Berlin; Boston : De Gruyter, 2010. S. 13–32.
4. Селіванова О. О. Лінгвістична енциклопедія. Полтава : Довкілля-К, 2010. 844 с.
5. Sünde. *Duden* : веб-сайт. URL: https://www.duden.de/rechtschreibung/Suende (дата звернення: 21.10.2025).
6. Sünde. *Wahrig* : веб-сайт. URL: https://www.dwds.de/wb/wdw/suende (дата звернення: 21.10.2025).
7. Sünde. *DWDS* : веб-сайт. URL: https://www.dwds.de/wb/Sünde (дата звернення: 21.10.2025).

Дата першого надходження рукопису до видання: 19.11.2025
Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 19.12.2025
Дата публікації: 31.12.2025

УДК 81’373.45
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2025.44.1.15

DER MODE-BGRIFF IM DEUSTCHEN: EINE KOGNITIV-TERMINOLOGISCHE ANALYSE

КОНЦЕПТ МОДИ У НІМЕЦЬКІЙ МОВІ: КОГНІТИВНО-ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ

THE MODE CONCEPT IN GERMAN: A COGNITIVE-TERMINOLOGICAL ANALYSIS

Діденко Н.М.,
orcid.org/0009-0001-6949-8690
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри німецької філології
Одеського національного університету імені І.І. Мечникова

Чумаков О.М.,
orcid.org/0009-0009-8431-4894
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри німецької філології
Одеського національного університету імені І.І. Мечникова

Мельничук О.Л.,
orcid.org/0009-0008-1220-9473
старший викладач кафедри німецької філології
Одеського національного університету імені І.І. Мечникова

Der vorliegende Beitrag widmet sich einer umfassenden kognitiv-terminologischen Analyse des MODE-Konzepts im Deutschen als einer multidimensionalen sprachlich-kognitiven Einheit, die sich an der Schnittstelle von fachsprachlichem, medialem und allgemeinsprachlichem Diskurs herausbildet. Die Aktualität der Untersuchung ergibt sich aus der besonderen Stellung der Mode als kulturell determinierter und zugleich hochdynamischer Bereich sozialer Kommunikation, in dem materielle, visuelle, ästhetische und symbolische Wissenskomponenten eng miteinander verflochten sind. In der gegenwärtigen sprachwissenschaftlichen Forschung wird Mode überwiegend als sozio-kulturelles oder diskursives Phänomen betrachtet, während ihre konzeptuelle Struktur als komplexes kognitives und terminologisches System bislang nur unzureichend beschrieben worden ist.

Ziel des Artikels ist es, das MODE-Konzept im Deutschen als offene mentale Struktur zu rekonstruieren, deren innere Organisation durch das Zusammenspiel eines terminologisch stabilen Kerns, semantisch flexibler Übergangseinheiten sowie peripherer allgemeinsprachlicher Benennungen bestimmt wird. Die methodologische Grundlage der Untersuchung bildet die Integration kognitiv-semantischer Verfahren, terminologischer Analyse und diskursiver Interpretation sprachlicher Einheiten, wodurch das MODE-Konzept nicht lediglich als Benennungssystem, sondern als Modell der Strukturierung spezialisierten kulturellen Wissens erfasst werden kann.

Die Analyse zeigt, dass das MODE-Konzept im Deutschen eine deutlich ausgeprägte mehrschichtige Struktur aufweist, in der Wissen über materielle Eigenschaften von Kleidung, visuelle Stilcodes sowie soziokulturelle Vorstellungen von Identität, Prestige und sozialer Zugehörigkeit integriert werden. Es wird nachgewiesen, dass die Herausbildung und Dynamik des MODE-Konzepts maßgeblich durch kognitive Mechanismen der Konzeptualisierung, Metaphorisierung und Prototypisierung gesteuert werden, die eine hohe Flexibilität und Variabilität der sprachlichen Repräsentation modischer Phänomene ermöglichen. Das MODE-Konzept fungiert somit als offenes und adaptives System, das sensibel auf Veränderungen sozialer Kontexte, medialer Praktiken und ästhetischer Trends reagiert.

Die gewonnenen Ergebnisse leisten einen Beitrag zur Weiterentwicklung der kognitiven Terminologieforschung und erweitern das Verständnis kulturell determinierter Fachdomänen, in denen klassische Modelle terminologischer Systematisierung mit ausgeprägter semantischer Dynamik und diskursiver Variabilität koexistieren.

Schlüsselwörter: Konzept, Mode, deutsche Sprache, kognitive Linguistik, Terminologie, kognitive Terminologieforschung, Diskurs.

У статті здійснено комплексний когнітивно-термінологічний аналіз концепту МОДИ в німецькій мові як багатовимірної мовно-когнітивної одиниці, що формується на перетині фахового, медійного та загальномовного дискурсів. Актуальність дослідження зумовлена особливим статусом моди як культурно детермінованої та водночас високодинамічної сфери соціальної комунікації, у межах якої поєднуються матеріальні, візуальні, естетичні та символічні компоненти знання. У сучасних мовознавчих студіях мода переважно розглядається як соціокультурний або дискурсивний феномен, тоді як її концептуальна структура як складної когнітивної та термінологічної системи залишається недостатньо описаною.

Метою статті є реконструкція концепту МОДИ в німецькій мові як відкритої ментальної структури, внутрішня організація якої визначається співвідношенням термінологічно стабільного ядра, семантично рухомих перехідних одиниць і периферійних загальномовних номінацій. Методологічну основу дослідження становить інтеграція методів когнітивної семантики, термінологічного аналізу та дискурсивної інтерпретації мовних одиниць, що дозволяє описати концепт МОДИ не лише як систему назв, а як модель організації спеціалізованого культурного знання.

У результаті аналізу встановлено, що концепт МОДИ у німецькій мові має чітко виражену багатошарову структуру, у межах якої інтегруються знання про матеріальні характеристики одягу, візуальні коди стилю та соціокультурні уявлення про ідентичність, престиж і належність. Доведено, що формування і динаміка концепту МОДИ значною мірою зумовлюються когнітивними механізмами концептуалізації, метафоризації та прототипізації, які забезпечують гнучкість і варіативність мовної репрезентації модних явищ. Показано, що концепт МОДИ функціонує як відкрита та адаптивна система, чутлива до змін соціального контексту, медійних практик та естетичних тенденцій.

Отримані результати сприяють поглибленню теоретичних засад когнітивного термінознавства та розширюють уявлення про специфіку культурно детермінованих фахових доменів, у яких класичні моделі термінологічної системності поєднуються з високим рівнем семантичної динаміки та дискурсивної варіативності.

Ключові слова: концепт, мода, німецька мова, когнітивна лінгвістика, термінологія, когнітивне термінознавство, дискурс.

The article presents a comprehensive cognitive-terminological analysis of the MODE concept in German as a multidimensional linguistic and cognitive unit formed at the intersection of professional, media-driven, and general-language discourse. The relevance of the study is determined by the specific status of fashion as a culturally conditioned and at the same time highly dynamic sphere of social communication, within which material, visual, aesthetic, and symbolic components of knowledge are closely intertwined. In contemporary linguistic research, fashion has predominantly been examined as a sociocultural or discursive phenomenon, while its conceptual structure as a complex cognitive and terminological system has remained insufficiently described.

The aim of the article is to reconstruct the MODE concept in German as an open mental structure whose internal organization is defined by the interaction of a terminologically stable core, semantically flexible transitional units, and peripheral general-language nominations. The methodological framework of the study integrates approaches from cognitive semantics, terminological analysis, and discourse-based interpretation of linguistic units, which makes it possible to describe the MODE concept not merely as a system of names, but as a model for structuring specialized cultural knowledge.

The analysis demonstrates that the MODE concept in German exhibits a clearly articulated multi-layered structure that integrates knowledge about the material properties of clothing, visual codes of style, and sociocultural representations of identity, prestige, and social belonging. It is shown that the formation and dynamics of the MODE concept are largely governed by cognitive mechanisms of conceptualization, metaphorization, and prototypization, which ensure flexibility and variability in the linguistic representation of fashion phenomena. The MODE concept is therefore argued to function as an open and adaptive system that is sensitive to changes in social context, media practices, and aesthetic trends.

The findings contribute to the further development of cognitive terminology studies and expand current understanding of culturally determined domains of specialized knowledge, in which classical models of terminological systematization coexist with a high degree of semantic dynamism and discursive variability.

Key words: concept, fashion, German language, cognitive linguistics, terminology, cognitive terminology studies, discourse.

Problemstellung und ihre Verbindung mit aktuellen wissenschaftlichen Aufgaben. Die Mode stellt in der gegenwärtigen Gesellschaft ein komplexes sozio-kulturelles Phänomen dar, das nicht auf die funktionale Dimension der Bekleidung reduziert werden kann, sondern als zentrales Medium sozialer Kommunikation, ästhetischer Selbstinszenierung und symbolischer Bedeutungsproduktion fungiert [1, S. 15]. Diese Mehrdimensionalität spiegelt sich unmittelbar in der sprachlichen Repräsentation wider, da modische Benennungen sowohl der präzisen fachlichen Beschreibung als auch der kulturellen Interpretation dienen. Die sprachwissenschaftliche Problemstellung ergibt sich aus der Tatsache, dass die Modelexik im Deutschen Eigenschaften klassischer Fachterminologie mit Merkmalen des allgemeinen und medialen Sprachgebrauchs verbindet, wodurch traditionelle terminologische Modelle an ihre Grenzen stoßen.

Vor diesem Hintergrund gewinnt die Analyse des MODE-Begriffs als kognitiver Einheit besondere Relevanz. Die wissenschaftliche Aufgabe besteht darin, zu klären, wie modische Benennungen konzeptuell organisiert sind und durch welche sprachlich-kognitiven Mechanismen materielle, visuelle und symbolische Aspekte der Mode miteinander verknüpft werden. Die Untersuchung des MODE-Begriffs leistet damit einen Beitrag zur Lösung grundlegender Probleme der kognitiven Linguistik, insbesondere zur Beschreibung komplexer Konzepte in kulturell geprägten Wissensdomänen, sowie zur Weiterentwicklung der Terminologieforschung im Bereich nicht-technischer Fachsprachen.

Analyse der letzten Forschungen und Publikationen. In der modernen Sprachwissenschaft wurde die Mode aus unterschiedlichen theoretischen Perspektiven untersucht. In kultur- und sozialwissenschaftlichen Arbeiten wird Mode häufig als Zeichensystem analysiert, das soziale Unterschiede, Identitätsmuster und ästhetische Normen kommuniziert [1], [11]. Diese Ansätze liefern wertvolle Einsichten in die gesellschaftliche Funktion der Mode, bleiben jedoch

meist auf der Ebene der kulturellen Interpretation stehen und berücksichtigen die sprachlich-kognitive Struktur modischer Benennungen nur am Rande.

In der kognitiven Linguistik wurden grundlegende Mechanismen der Konzeptualisierung, Metaphorisierung und Prototypisierung umfassend beschrieben [2], [4]. Diese theoretischen Modelle bilden die methodologische Grundlage für die Analyse abstrakter Konzepte, wurden jedoch bislang nur punktuell auf den Bereich der Mode angewandt. Terminologische Studien, insbesondere im Rahmen der kommunikativen Terminologietheorie, betonen die Kontextabhängigkeit und Dynamik von Fachbegriffen [3], was für die Beschreibung der Modelexik von zentraler Bedeutung ist.

Gleichzeitig zeigen neuere Arbeiten zur Fachsprachenforschung, dass kulturell determinierte Fachdomänen besondere terminologische Strukturen ausbilden, die sich von technischen oder naturwissenschaftlichen Terminologien deutlich unterscheiden [5]. Trotz dieser Erkenntnisse fehlt bislang eine systematische Untersuchung des MODE-Begriffs im Deutschen, die kognitive, terminologische und diskursive Perspektiven integrativ miteinander verbindet.

Die Analyse des Forschungsstandes macht deutlich, dass mehrere zentrale Aspekte bislang unzureichend untersucht worden sind. Zum einen bleibt die interne Struktur des MODE-Begriffs im Deutschen weitgehend ungeklärt, insbesondere im Hinblick auf das Verhältnis zwischen terminologisch stabilen Einheiten, semantisch offenen Übergangsformen und allgemeinsprachlichen Benennungen. Zum anderen wurden die kognitiven Mechanismen, die die Dynamik modischer Benennungen steuern, bislang nicht systematisch beschrieben.

Darüberhinaus fehlt eine differenzierte Betrachtung der diskursiven Bedingungen, unter denen der MODE-Begriff aktualisiert wird. Modische Benennungen zirkulieren zwischen professionellen, medialen und alltäglichen Kommunikationskontexten, wodurch ihre Bedeutung kontinuierlich neu ausgehandelt wird. Diese diskursive Mehrfachverankerung stellt eine besondere Herausforderung für die Terminologieforschung dar und erfordert eine konzeptuelle Neubewertung des Begriffs MODE als offenes und dynamisches System.

Die vorliegende Studie setzt genau an diesen ungelösten Punkten an und zielt darauf ab, die genannten Forschungslücken durch eine kognitiv-terminologische Analyse des MODE-Begriffs im Deutschen zu schließen.

Zielsetzung der Studie. Vor dem Hintergrund der dargestellten Forschungslage und der identifizierten ungelösten Aspekte besteht das zentrale Ziel der vorliegenden Studie darin, den MODE-Begriff im Deutschen als komplexe kognitiv-terminologische Einheit systematisch zu beschreiben. Im Mittelpunkt steht die Rekonstruktion seiner inneren Struktur sowie die Analyse jener sprachlich-kognitiven Mechanismen, die seine Herausbildung und Dynamik bestimmen.

Die Studie verfolgt mehrere miteinander verbundene Aufgaben. Erstens soll die interne Organisation des MODE-Begriffs im Deutschen aufgezeigt werden, wobei zwischen terminologisch stabilen Einheiten, semantisch offenen Übergangsformen und peripheren allgemeinsprachlichen Benennungen differenziert wird. Zweitens wird angestrebt, die kognitiven Prozesse zu identifizieren, die der Konzeptualisierung modischer Phänomene zugrunde liegen, insbesondere Metaphorisierung, Prototypisierung und Frame-Strukturierung. Drittens soll die diskursive Einbettung des MODE-Begriffs in professionelle, mediale und allgemeinsprachliche Kommunikationskontexte analysiert werden, um seine Funktion als dynamisches kulturelles Deutungsmuster zu erfassen.

Durch die Erreichung dieser Ziele leistet die Untersuchung einen Beitrag zur Weiterentwicklung der kognitiven Terminologieforschung und zur Beschreibung kulturell determinierter Fachdomänen, in denen klassische terminologische Modelle nur eingeschränkt anwendbar sind.

Darstellung des Hauptmaterials und Begründung der Forschungsergebnisse. Die Analyse des MODE-Begriffs im Deutschen zeigt, dass seine konzeptuelle Struktur durch eine klare Mehrschichtigkeit gekennzeichnet ist, die sich auf verschiedenen Ebenen sprachlicher Repräsentation manifestiert. Auf der Ebene des terminologischen Kerns befinden sich Benennungen, die in professionellen Kontexten der Modeindustrie verwendet werden und eine hohe begriffliche Stabilität aufweisen. Diese Einheiten dienen der präzisen Klassifikation von Materialien, Schnitten, Herstellungsverfahren und stilistischen Kategorien und erfüllen primär eine kognitive und systematisierende Funktion [3, S. 94].

Neben diesem Kern lässt sich eine Übergangszone identifizieren, die durch Benennungen gekennzeichnet ist, deren terminologischer Status nicht eindeutig festgelegt ist. Diese Einheiten entstehen häufig im medialen Diskurs und übernehmen die Aufgabe, visuelle Eindrücke, ästhetische Bewertungen und aktuelle Trends sprachlich zu bündeln. Ihre Bedeutung bleibt kontextabhängig und wird im jeweiligen Diskurs situativ aktualisiert, wodurch sie eine hohe semantische Flexibilität aufweisen. Gerade diese Übergangsformen

verdeutlichen die Dynamik des MODE-Begriffs und seine Offenheit gegenüber kulturellen und gesellschaftlichen Veränderungen [5, S. 93].

Die periphere Schicht des MODE-Begriffs wird durch allgemeinsprachliche und evaluative Benennungen gebildet, die zwar zur Beschreibung modischer Erscheinungen herangezogen werden, jedoch keine eigenständigen Fachkonzepte repräsentieren. Diese Einheiten erfüllen vor allem eine interpretative und expressive Funktion und tragen zur emotionalen und ästhetischen Bewertung modischer Objekte bei. Ihre Einbindung in die konzeptuelle Struktur von MODE zeigt, dass der Begriff nicht ausschließlich auf fachsprachlicher Ebene existiert, sondern tief im allgemeinen Sprachgebrauch verankert ist.

Aus kognitiver Perspektive wird die Struktur des MODE-Begriffs maßgeblich durch Prozesse der Konzeptualisierung bestimmt. Metaphorische Mechanismen ermöglichen es, visuelle und haptische Eigenschaften von Kleidung in sprachlich fassbare Kategorien zu überführen [2, S. 72]. Prototypische Strukturen fungieren dabei als Referenzpunkte, an denen neue modische Erscheinungen ausgerichtet werden, während diskursive Frames sozio-kulturelles Wissen aktivieren, das die Interpretation modischer Benennungen steuert [4, S. 41].

Die Untersuchung zeigt ferner, dass der MODE-Begriff im Deutschen in einem Spannungsverhältnis zwischen terminologischer Normierung und kreativer Sprachverwendung steht. Einerseits erfordert die professionelle Kommunikation der Modeindustrie eine gewisse Standardisierung, um Verständlichkeit und Effizienz zu gewährleisten. Andererseits lebt der Modediskurs von Innovation, Abweichung und semantischer Offenheit, die neue sprachliche Benennungen hervorbringen. Dieses Spannungsverhältnis erklärt die kontinuierliche Erweiterung und Umstrukturierung des MODE-Begriffs im aktuellen Sprachgebrauch.

Schlussfolgerungen und Perspektiven weiterer Forschung. Die durchgeführte Analyse ermöglicht die Schlussfolgerung, dass der MODE-Begriff im Deutschen als komplexe kognitiv-terminologische Struktur zu verstehen ist, die sich durch Mehrschichtigkeit, Dynamik und kulturelle Offenheit auszeichnet. Der Begriff integriert terminologisch stabile Fachbenennungen, semantisch flexible Übergangseinheiten und allgemeinsprachliche Ausdrücke zu einem kohärenten konzeptuellen Ganzen, das sowohl fachliche als auch kulturelle Wissensbestände repräsentiert.

Es wurde nachgewiesen, dass die Herausbildung und Entwicklung des MODE-Begriffs maßgeblich durch kognitive Mechanismen wie Metaphorisierung, Prototypisierung und Frame-Strukturierung bestimmt wird. Diese Prozesse ermöglichen die sprachliche Modellierung modischer Phänomene als ästhetische, soziale und kulturelle Objekte. Der MODE-Begriff fungiert somit nicht nur als Instrument der Benennung, sondern auch als Mittel der kulturellen Sinnstiftung und Identitätskonstruktion.

Die Perspektiven weiterer Forschung liegen in einer kontrastiven Analyse des MODE-Begriffs in anderen Sprachen und Kulturen sowie in der Untersuchung seiner Transformationen im digitalen und multimodalen Diskurs. Darüber hinaus erscheint eine vertiefte Analyse einzelner Subkonzepte innerhalb des MODE-Begriffs, etwa im Bereich nachhaltiger Mode oder digitaler Modetrends, als besonders vielversprechend für zukünftige linguistische Studien.

LITERATURVERZEICHNIS:

1. Barnard, M. Fashion as Communication. London: Routledge, 1996. 224 p.
2. Lakoff, G., Johnson, M. Metaphors We Live By. Chicago: University of Chicago Press, 1980. 242 p.
3. Cabré, M. T. Terminology: Theory, Methods and Applications. Amsterdam: John Benjamins, 1999. 248 p.
4. Rosch, E. Principles of Categorization. In: Cognition and Categorization. Hillsdale: Erlbaum, 1978. P. 27–48.
5. Entwistle, J. The Fashioned Body. Cambridge: Polity Press, 2000. 252 p.
6. Barthes, R. The Fashion System. Berkeley: University of California Press, 1990. 256 p.
7. Simmel, G. Fashion. In: International Quarterly. 1904. P. 130–155.
8. Bourdieu, P. Distinction. Cambridge: Harvard University Press, 1984. 612 p.
9. Featherstone, M. Consumer Culture and Postmodernism. London: Sage, 1991. 301 p.
10. Hall, S. Representation. London: Sage, 1997. 416 p.
11. Rocamora, A. Fashioning the City. London: I.B. Tauris, 2009. 256 p.
12. Kaiser, S. Fashion and Cultural Studies. London: Bloomsbury, 2012. 272 p.
13. Kawamura, Y. Fashion-ology. Oxford: Berg, 2005. 144 p.
14. McCracken, G. Culture and Consumption. Bloomington: Indiana University Press, 1990. 192 p.
15. Blumer, H. Fashion. In: International Encyclopedia of the Social Sciences. 1969. P. 341–345.
16. Davis, F. Fashion, Culture, and Identity. Chicago: University of Chicago Press, 1992. 248 p.
17. Crane, D. Fashion and Its Social Agendas. Chicago: University of Chicago Press, 2000. 256 p.

18. Barthes, R. Image, Music, Text. London: Fontana Press, 1977. 220 p.
19. Eco, U. Semiotics and the Philosophy of Language. Bloomington: Indiana University Press, 1984. 242 p.
20. Calefato, P. The Clothed Body. Oxford: Berg, 2004. 216 p.
21. Thibault, P. Social Semiotics. London: Polity Press, 1991. 352 p.
22. Jenkins, H. Convergence Culture. New York: NYU Press, 2006. 304 p.
23. Kress, G., van Leeuwen, T. Reading Images. London: Routledge, 2006. 312 p.
24. Müller, M. Mode und Sprache. Berlin: De Gruyter, 2018. 289 S.
25. Römer, C. Fachsprachenforschung. Tübingen: Narr, 2010. 214 S.

Дата першого надходження рукопису до видання: 18.11.2025
Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 19.12.2025
Дата публікації: 31.12.2025

УДК 811.111’42:808.5:941.0»1952/1962»
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2025.44.1.16

HER MAJESTY’S MOST GRACIOUS SPEECH. СТРУКТУРНО-СМИСЛОВІ ОСОБЛИВОСТІ РІЗДВЯНИХ ЗВЕРНЕНЬ ЄЛИЗАВЕТИ ІІ 1952–1962 РОКІВ

HER MAJESTY’S MOST GRACIOUS SPEECH. STRUCTURAL AND SEMANTIC FEATURES OF CHRISTMAS ADDRESSES OF ELIZABETH II 1952–1962

Зернецький П.В.,
orcid.org/0000-0003-4952-0747
кандидат філологічних наук, професор,
професор кафедри англійської мови
Національного університету «Києво-Могилянська академія»

Куранова С.І.,
orcid.org/0000-0003-2474-1404
кандидат наук із соціальних комунікацій, доцент,
завідувач кафедри загального і слов’янського мовознавства
Національного університету «Києво-Могилянська академія»

Статтю присвячено структурно-смисловим особливостям Різдвяних звернень перших десяти років правління королеви Єлизавети ІІ. Публічний дискурс розвинених демократичних країн має давні риторичні традиції, однією з яких є існування усталеного жанру промов. Вони широко використовуються політиками та іншими відомими діячами з різних нагод – привітання, подяки, відповіді на певні події тощо. Традиційними для багатьох країн світу є новорічні та Різдвяні звернення. Важливим аспектом дослідження цих жанрових форм є визначення їх основних тем та ключових пропозицій, оскільки це свого роду звіт за попередній рік та окреслення завдань на майбутнє. У цій статті методом дискурс-аналізу виявлено основні теми та лексичні домінанти Різдвяних промов Єлизавети ІІ за 1952–1962 роки, визначено їх основні тематичні блоки (макротопіки) та знайдено ті, що є спільними для всієї декади. З’ясовано, що в Різдвяних промовах досліджуваного десятиліття наскрізно простежується тема сім’ї, що виконує роль ключової метафори: її семантичне поле поступово розширюється від позначення приватного родинного святкового ритуалу до репрезентації ідеї єдності та взаємної підтримки в межах Співдружності. Визначено, що Різдвяні звернення Єлизавети ІІ постають як хроніка глобальних і особистих подій. У Різдвяних промовах першого десятиліття правління Єлизавети ІІ закладено підґрунтя для подальшого розвитку макротопіків, пов’язаних із технологічною сферою. Водночас порушується питання про відповідальність за зміст і «образ світу», який ми демонструємо одне одному. У промовах 1957–1962 років чітко відчитується ракурс деколонізації, а звернення 1961–1962 років відображають високий рівень геополітичної напруги (криза в Берліні 1961 р., Карибська криза 1962 р.), який не називається прямо, але імпліцитно передається через повторювані формули: «мужність миру», «стриманість і чесність», «служіння ближньому», «віра і любов». Науковою новизною пропонованої розвідки є застосування інструменту штучного інтелекту Microsoft Copilot (модель GPT-5) для пошуку інформації з відкритих джерел, узагальнення макротем, встановленню риторичних стратегій та прийомів, підвищення точності класифікації мовних феноменів. Дослідження такого роду дають можливість зрозуміти динаміку змін, що відбуваються в публічному дискурсі, формування суспільних пріоритетів, ефективні засоби впливу на аудиторію.

Ключові слова: дискурс, дискурс-аналіз, промова, текст, риторика, мовленнєвий жанр, макротопік.

The article is devoted to the structural and semantic features of Christmas addresses of the first ten years of the reign of Queen Elizabeth II. The public discourse of developed democratic countries has long-standing rhetorical traditions, one of which is the existence of an established genre of speeches. They are widely used by politicians and other famous figures on various occasions – greetings, thanks, responses to certain events, etc. New Year and Christmas addresses are traditional for many countries of the world. An important aspect of the study of these genre forms is the determination of their main themes and key proposals, since this is a kind of report on the previous year and an outline of tasks for the future. In this article, the main themes and lexical dominants of Elizabeth II’s Christmas speeches for 1952-1962 are identified using the method of discourse analysis, their main thematic blocks (macrotopics) are identified and those that are common to the entire decade are found. It has been found that the theme of family, which plays the role of a key metaphor, is traced throughout the Christmas speeches of the studied decade: its semantic field gradually expands from the designation of a private family holiday ritual to the representation of the idea of unity and mutual support within the Commonwealth. It has been determined that the Christmas addresses of Elizabeth II appear as a chronicle of global and personal events. The Christmas speeches of the first decade of Elizabeth II’s reign laid the foundation for the further development of macrotopics related to the technological sphere. At the same time, the question of responsibility for the content and “image of the world” that we demonstrate to each other is raised. The speeches of 1957–1962 clearly reflect the perspective of decolonization, and the addresses of 1961–1962 reflect a high level of geopolitical tension (the Berlin crisis of 1961, the Caribbean crisis of 1962), which is not directly mentioned, but is implicitly conveyed through repeated formulas: “the courage of peace”, “restraint and honesty”, “service to one’s neighbor”, “faith and love”. The scientific novelty of the proposed intelligence is the use of the Microsoft Copilot artificial intelligence tool (GPT-5 model) to search for information from open sources, generalize macrothemes, establish rhetorical strategies

and techniques, and increase the accuracy of the classification of linguistic phenomena. Studies of this kind make it possible to understand the dynamics of changes occurring in public discourse, the formation of public priorities, and effective means of influencing the audience.

Key words: discourse, discourse analysis, speech, text, rhetoric, speech genre, macrotopic.

Постановка проблеми. Публічний дискурс розвинених демократичних країн має давні риторичні традиції, однією з яких є існування усталеного жанру промов. Вони широко використовуються політиками та іншими відомими діячами з різних нагод – привітання, подяки, відповіді на певні події тощо. Традиційними для багатьох країн світу є новорічні та різдвяні звернення. Лідери більшості держав Європи, Північної Америки та Азії вітають громадян через телебачення, соціальні мережі або офіційні сайти. А в Японії, наприклад, імператорське привітання має ритуальний характер. У Великій Британії усталеним форматом привітання є Різдвяне звернення монарха: ця традиція започаткована 1932 року. Перше привітання було прочитано Георгом V та транслювалося по радіо BBC, від 1957 року запроваджено телевізійні трансляції, і перше послання такого типу зробила Єлизавета II. До року діамантового ювілею правління (2012) Різдвяну промову було записано у 3D форматі. Офіційною назвою Різдвяних промов Єлизавети II була *Her Majesty's Most Gracious Speech* (Queen's Christmas message: Five things you didn't know – BBC Newsround). Важливим аспектом дослідження названих вище жанрових форм є визначення їх основних тем та ключових пропозицій, оскільки це свого роду звіт за попередній рік та окреслення завдань на майбутнє. У цій статті увагу буде приділено зверненням перших десяти років правління Єлизавети II (1952–1962).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз публічних промов донині залишається одним з актуальних напрямів у риториці, паблік рілейшнз, теорії масових комунікацій, політології, лінгвістиці та інших галузях. Втім, кожна з них використовує різний набір методів. Методи, методики та прийоми дослідження публічного дискурсу висвітлювалися в роботах сучасних західних та українських дослідників, зокрема Т. ван Дейка, А. Фетцер, Р. Водак, П. Зернецького, О. Зернецької, С. Куранової та ін. [7; 8; 9; 10; 11; 13; 3; 4; 14; 5; 6; 12]. Зосібна досліджуються публічні промови з погляду їх лінгвостилістичних, прагматичних особливостей [2; 3]. У цьому дослідженні застосовано метод дискурс-аналізу, а також жанрового й регістрового аналізу, з опертям на концепції, ґрунтовно розроблені у працях О. Зернецької та П. Зернецького [14], а також С. Куранової [5; 6; 12].

У процесі дослідження було використано інструмент штучного інтелекту Microsoft Copilot (модель GPT-5), який забезпечив аналітичну підтримку на етапах обробки та підготовки матеріалів. Інструмент працює на основі великої мовної моделі GPT-5, розробленої компанією Microsoft, і функціонує як інтерактивний асистент для дослідницьких та освітніх завдань. Зокрема, Copilot застосовувався для пошуку інформації з відкритих джерел, узагальнення риторичних стратегій та прийомів, визначення макротопіків (англ. Issuies) та лексичних домінант. Використання Copilot дозволило підвищити точність класифікації мовних феноменів.

Цілі статті. Метою статті є здійснення дискурс-аналізу Різдвяних звернень Єлизавети II за період 1952–1962 років. Для реалізації поставленої мети визначено такі завдання:

1. Провести аналіз смислових та структурних особливостей Різдвяних звернень Єлизавети II, виголошених у перші десять років її правління.

2. Визначити макротопіки кожної промови, дослідити їхню структуру, встановити спільні та відмінні тематичні компоненти.

3. Простежити розвиток та трансформацію макротопіків Різдвяних промов, а також визначити їхні лексичні домінанти.

Дослідження такого роду дають можливість зрозуміти динаміку змін, що відбуваються в публічному дискурсі, формування суспільних пріоритетів, ефективні засоби впливу на аудиторію.

Виклад основного матеріалу. Кожне Різдвяне звернення Єлизавети II містить ключові теми (макротопіки), а також елементи, що розкривають особистісне значення цієї події для монархині. За даними BBC, звернення 1952 року містило 251 слово, тоді як середній обсяг наступних промов становив 656 слів (Queen's Christmas message: Five things you didn't know – BBC Newsround). Прикметим є й те, що королева писала звернення сама, а потім узгоджувала їх із радниками.

За допомогою методу дискурс-аналізу визначено основні тематичні блоки (макротопіки) кожної з промов 1952–1962 року та визначено ті, що є спільними для всієї декади. В цій статті наведемо розгорнутий опис двох промов:

1) 1952 року, оскільки вона формує тематичну зв'язність (когеренцію) десятирічного циклу: сім'я (королівська родина і «сім'я народів»), служіння, спільні цінності;

2) 1953 року, тому що це перша промова зі світового турне, що визначила «живий зв'язок» монархині й Співдружності.

1952 рік. Після свого сходження на престол 6 лютого 1952 року королева Єлизавета II уперше звернулася з Різдвяним посланням, яке транслювалося наживо по радіо зі студії в Сандрінгемі (Норфолк). У цьому зверненні вона вшанувала пам'ять покійного батька та закликала підданих згадати про неї під час коронації, що мала відбутися наступного червня (Christmas Broadcast 1952 | The Royal Family). В цій промові виділено 9 макротопіків:

1. Вшанування пам'яті та спадкоємність: згадка про покійного батька, продовження традиції Різдвяних звернень.

2. Особистісний тон і близькість до народу: звернення з дому, побажання дітям, створення образу «родинного свята».

3. Підтримка військових і тих, хто далеко від дому: спеціальні слова для тих, хто служить у віддалених місцях.

4. Єдність родини та Співдружності: порівняння сімейної єдності з єдністю Британської Співдружності та імперії.

5. Історична місія та продовження справи предків: обіцянка продовжувати роботу батька й діда для зміцнення єдності.

6. Вдячність за підтримку після сходження на престол: підкреслення лояльності народу як джерела сили.

7. Заклик до віри, мужності та оновлення: збереження духу пригод, толерантності, використання науки для прогресу.

8. Християнський сенс Різдва та мир: «Мир на землі, добра воля людям» як головне послання.

9. Анонс коронації та прохання молитов: обіцянка служіння, заклик молитися за мудрість і силу.

Тону промови властива емпатія, він є урочистим, але водночас інтимним. Єлизавета II використовує займенники *you and I*, *we***,** що створює ефект близькості, формує образ «спільної родини». Часті звернення до слухачів (*I want to ask you*, *let me say at once*) є ознакою діалогійності, що знижує дистанцію між монархом і аудиторією. Фіксуємо такі лексичні домінанти (ключові слова з високою частотністю та концептуальною значущістю), які формують смисловий каркас тексту:

1) сім'я, дім, діти (*home*, *family*, *children*), що підсилюють концепт родинності – ключовий для різдвяного дискурсу;

2) спільнота, єдність (*Commonwealth*, *Empire*, *union of nations*), які розширюють рамку від приватного до глобального;

3) цінності та віра (*faith*, *beliefs*, *God*, *Peace on earth*), що є маркерами релігійного та морального дискурсу;

4) майбутнє і розвиток (*science*, *learning*, *betterment*), які є маркерами прогресу.

1953 рік. Наприкінці 1953 року королева Єлизавета II разом із герцогом Единбурзьким розпочала шестимісячне турне країнами Співдружності на борту королівської яхти. У день Різдва вони перебували в Окленді (Нова Зеландія), де королева здійснила запис Різдвяного радіозвернення в резиденції уряду (Christmas Broadcast 1953 | The Royal Family). В цій промові фіксуємо 12 макротопіків:

1. Географічно-комунікативний контекст звернення: маркування місця мовлення, зміна точки мовлення порівняно з попереднім роком; підкреслення глобальної дистанції від Лондона.

2. Тема *дому* та родини в різдвяному дискурсі: апеляція до інтимної, родинної семантики Різдва; згадка про власну родину як частину спільного досвіду.

3. Опис турне і вдячність господарям: інформування про маршрут і візити; дипломатична вдячність приймаючим сторонам.

4. Історичність події: «перша навколосвітня подорож Єлизавети як королеви», підкреслення історичної унікальності подорожі монархині.

5. Мета поїздки: пізнання людей та країн Співдружності: емпатичний намір «бачити й вчитися з перших рук», дізнатися про тріумфи, труднощі, сподівання й страхи.

6. Позиціювання Корони: від абстракції до «живого зв'язку»: концептуалізація монарха як персонального зв'язку між підданими й Короною.

7. Порівняння з «новою єлизаветинською добою»: дистанціювання від образу Єлизавети I Тюдор, яка була автократичною, не мала родини, не подорожувала, та підкреслення сучасних відмінностей: *Frankly I do not myself feel at all like my great Tudor forbear, who was blessed with neither husband nor children, who ruled as a despot and was never able to leave her native shores* (Christmas Broadcast 1953 | The Royal Family).

8. Рефреймінг імперського спадку: від Імперії до Співдружності як «рівноправного партнерства»: історичний наратив переходу від імперських засад до світового товариства націй; рівноправність і розвиток «відсталих» територій до спільної мети.

9. Цінності Співдружності: дружба, лояльність, свобода, мир; етична рамка, що визначає Співдружність як якісно нову конструкцію, несхожу на імперії минулого.

10. Християнська рамка: *Князь миру* та ідеал братерства; релігійне підґрунтя звернення на Різдво; універсальний заклик до зміцнення братерства між віруваннями, расами, кольорами.

11. Узагальнюючий заклик і благословення для народів Співдружності: підсумкове заохочення підтримувати ідеал братерства та прогресивності Співдружності.

12. Локальний елемент співчуття: трагедія в Тангіваї (Нова Зеландія): адресне звернення до «своїх людей» у Новій Зеландії; емпатія та молитва за постраждалих у залізничній катастрофі.

У промові домінують позитивні цінності й колективні ідентичності (*people(s), Commonwealth*). Комунікативним стратегії властиві інклюзивність (збалансоване вживання *I/we*), дотримання принципу ввічливості, поміркована модальність (часті вживання *may/shall/will*), відсутність наказовості. Емоційність є переважно позитивною з емпатійними маркерами.

У цій промові визначені такі лексичні домінанти:

1) географічно-комунікативний блок (*New Zealand, Auckland, London, Bermuda, Jamaica, Fiji, Tonga, Panama, Australia, Ceylon, Asia, Africa, Mediterranean*): топоніми вжито як маркери глобальності та просторової рамки;

2) ідентичність і рольові маркери (*I, my, we, our, you, me*): це поєднання персоналізації та інклюзивності (монархія як «ми»);

3) інституційні та ідеологічні номінації (*Commonwealth, Crown, Empire, Kingdom, fellowship of nations*): трансформація Імперії у Співдружність (ключова пропозиція дискурсу промови);

4) ціннісні домінанти (*friendship, loyalty, freedom, peace, harmony, brotherhood, hope, ideal*): етичний ідеал Співдружності;

5) емоційно-оцінні маркери (*proud, great, most, deeply, warmly, kindly, pleasure*): підсилення позитивної тональності;

6) релігійні домінанти (*Christmas, Prince of Peace, prayer, pray*): універсальність послання;

7) історичні маркери (*Elizabethan age, Tudor, Stuart, heroes, pioneers*): історичний фрейм, що легітимізує сучасність через минуле;

8) локальна емпатія (*Tangiwai, tragedy, grievous, sorrow, loss, comforted, strengthened*): емоційний пік у фіналі (співчуття Новій Зеландії).

Таким чином, у другій промові вже спостерігається збільшення кількості тем та лексичних домінант, їхнє смислове ускладнення.

Назвемо ключові теми Різдвяних промов 1954–1962 років.

1954–1956. Теми миру, відновлення після війни, технологічного прогресу, підкреслення ролі молоді та науки для майбутнього.

1957. Перше телевізійне звернення. Роздуми про швидкі зміни, небезпеку втрати моральних цінностей. Заклик до «мужності миру» та збереження традицій.

1958–1960. Деколонізація та поява нових незалежних держав (Гана, Малайя). Ідея «дружби та рівності» в Співдружності.

1961–1962. Зростання глобальної напруженості через холодну війну. Заклик до толерантності, співпраці та використання науки на благо людства.

Когерентність дискурсу впродовж 1952–1962 років інтегрується чотирма макротопіками:

1) єдність Співдружності як «сім'ї народів»;

2) важливість моральних цінностей та релігійних ідеалів;

3) оптимізм щодо прогресу, але з пересторогою проти втрати духовних основ;

4) особистісні теми (сім'я, подорожі, нові технології).

У Різдвяних промовах досліджуваного десятиліття наскрізно простежується тема сім'ї, що виконує роль ключової метафори: її семантичне поле поступово розширюється від позначення приватного родинного святкового ритуалу до репрезентації ідеї єдності та взаємної підтримки в межах Співдружності. Загалом Різдвяні звернення Єлизавети II постають як хроніка глобальних і особистих подій, де Співдружність концептуалізується не як «імперський центр», а як «могутня сила добра». Така інтерпретація пояснює доброзичливий тон щодо нових незалежних держав і постійні заклики до міжнародної взаємоповаги.

У промовах 1957–1962 років чітко відчитується ракурс деколонізації: у 1957 р. згадуються Гана й Малайя як «самоврядні» члени братства; у 1960 р. – мирний перехід Нігерії; у 1962 р. –приєднання Ямайки, Тринідаду і Тобаго, Уганди. Риторика демонструє системне зміщення акценту з влади на дружбу, рівність і спільне благо.

У промовах 1961–1962 років відчутний високий рівень геополітичної напруги (криза в Берліні 1961 р., Карибська криза 1962 р.), який не називається прямо, але імпліцитно передається через повторювані формули: «мужність миру», «стриманість і чесність», «служіння ближньому», «віра і любов». Ці релігійно-моральні лексичні домінанти спрямовані на деполітизацію страху та утвердження етики спільної відповідальності.

У Різдвяних промовах першого десятиліття правління Єлизавети ІІ закладено підґрунтя для подальшого розвитку макротопіків, пов'язаних із технологічною сферою. Водночас порушується питання про відповідальність за зміст і «образ світу», який ми демонструємо одне одному (звернення 1962 р.).

Висновки. Таким чином, з'ясовано, що:

1. Різдвяні промови Єлизавети ІІ першого десятиліття її правління об'єднані чотирма наскрізними темами: єдність Співдружності; моральні та релігійні цінності; оптимізм щодо прогресу; особистісні мотиви.

2. Усі промови містять згадки про сім'ю та духовні цінності, що забезпечує когерентність дискурсу й підкреслює традиційність жанру різдвяного звернення.

3. Семантичне поле концепту «сім'я» розширюється від родинного свята до метафори «сім'ї народів», що відображає перехід від імперського дискурсу до концепції рівноправної Співдружності.

4. Звернення 1952 року має інтимний тон і діалогійність, тоді як у 1953 році з'являється глобальний ракурс, історичні порівняння та дипломатичні маркери, які позиціонують монархію як «живий зв'язок» між народами.

5. У промовах 1957–1962 років простежується зміщення акценту з влади на дружбу та рівність, а також імпліцитне реагування на холодну війну через морально-релігійні формули («мужність миру», «віра і любов»).

6. Починаючи з 1957 року, у макротопіках з'являється геополітичний вимір, а після 1953 року прогрес і технології стають постійною темою, що відображає зміни у світовому порядку та адаптацію риторики монархії до нових викликів.

Подальші розвідки такого роду доповнять дані про структуру та семантику публічних промов, спрятимуть розробці нових підходів до дискурс-аналізу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Білоніжка І. С., Чижова Н. В. Лінгвостилістичні засоби інавгураційної промови президента США Джозефа Р. Байдена-молодшого. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія.* 2021. № 48 (1). С. 12–15. DOI: 10.32841/2409-1154.2021.48-1.3

2. Вінтонів М., Вінтонів Т., Григоренко Я. Прагматика синтаксичних засобів в українськомовному політичному дискурсі (на матеріалі виступів В. Зеленського). *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія.* 2025. № 71. С. 42–47. DOI: 10.32782/2409-1154.2025.71.9

3. Зернецька О. В. Глобальна комунікація : монографія. Київ : Наукова думка, 2017. 350 с. URL: https://library.megu.edu.ua:9443/jspui/handle/123456789/4530 (дата звернення: 06.12.2025).

4. Зернецька О. В. Глобальний розвиток систем масової комунікації і міжнародні відносини : монографія. Київ : Освіта, 1999. 351 с.

5. Куранова С. І. Публічна мовна особистість у соціальних мережах: жанрово-функціональний аспект. *Магістеріум.* 2016. Вип. 62. С. 35–44.

6. Куранова С. Перспективи дослідження мовної особистості в аспекті жанрової і регістрової теорії. *Мовознавство.* 2017. № 5. С. 42–54.

7. Dijk T. A. van. The study of discourse. *Discourse as structure and process. Discourse studies: A Multidisciplinary Introduction*. London, 1997. P. 1–34.

8. Dijk T. A. van. Discourse, context and cognition. *Discourse Studies.* 2006. № 8 (1). P. 159–177. DOI: 10.1177/1461445606059565

9. Dijk T. A. van. Analyzing frame analysis: A critical review of framing studies in social movement research. *Discourse Studies.* 2023. № 25 (2). P. 153–178. DOI: 10.1177/14614456231155080

10. Fetzer A., Bull P. Doing leadership in political speech: semantic processes and pragmatic inferences. *Discourse & Society.* 2012. № 23 (2). P. 127–144. DOI: 10.1177/0957926511431510

11.Discourse analysis. *Methods in Pragmatics* / Andreas H. Jucker, Klaus P. Schneider, Wolfram Bublitz. Berlin, 2018. P. 395–424. DOI: 10.1515/9783110424928-016

12. Kuranova S. War – Writer – Text: Discoursive Features (on the Material of Oksana Zabuzhko's Essays). *Kyiv-Mohyla Humanities Journal.* 2023. № 10. P. 69–88. DOI: 10.18523/kmhj270983.2023-10.68-88

13. Wodak R. The Politics of Fear: The Shameless Normalization of Far-Right Discourse. Washington, D. C. : SAGE Publications Ltd, 2021. 139 p. DOI: 10.4135/9781529739664

14. Zernetska O., Zernetskyi P. Comparative Communicative and Semantic Discourse Analysis of American Presidential Inaugural Speeches of Early 21-st Century. *Науковий часопис Українського державного університету імені Михайла Драгоманова.* 2023. № 9 (26). С. 77–92. DOI: 10.31392/NPU-nc.series9.2023.26.08

15. Microsoft Copilot: інтерактивний асистент на основі моделі GPT-5 URL: https://copilot.microsoft.com (дата звернення: 06.12.2025).

16. Christmas Broadcast 1952. *Royal websites* : веб-сайт. URL: https://www.royal.uk/queens-first-christmas-broadcast-1952 (дата звернення: 01.12.2025).

17. Christmas Broadcast 1953. *Royal websites* : веб-сайт. URL: https://www.royal.uk/christmas-broadcast-1953 (дата звернення: 02.12.2025).

18. Queen's Christmas message: Five things you didn't know. *BBC* : веб-сайт. URL: https://www.bbc.co.uk/newsround/50902266 (дата звернення: 30.11.2025).

Дата першого надходження рукопису до видання: 19.11.2025
Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 19.12.2025
Дата публікації: 31.12.2025

РОЗДІЛ 3
РОМАНСЬКІ МОВИ

УДК 811.133.1’42:659.1:81’22
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2025.44.1.17

ОСОБЛИВОСТІ ПАРФУМЕРНОЇ РЕКЛАМИ GUERLAIN У ЛІНГВОСЕМІОТИЧНІЙ ПЕРСПЕКТИВІ: ВІД 1980-Х РОКІВ ДО XXI СТОЛІТТЯ

CHARACTERISTIC FEATURES OF GUERLAIN PERFUME ADVERTISING IN A LINGUO-SEMIOTIC PERSPECTIVE: FROM THE 1980S TO THE 21ST CENTURY

Бритвін Д.В.,
orcid.org/0009-0007-0811-2014
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри романської філології
Навчально-наукового інституту філології
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

У статті на матеріалі парфумерної реклами французького люксового бренду Guerlain здійснено спробу лінгвосеміотичного аналізу рекламного дискурсу в діахронічній перспективі – від 1980-х років до початку XXI століття. Об’єктом дослідження є рекламні постери як полікодові семіотичні утворення, у межах яких поєднуються вербальні та візуальні ресурси з метою конструювання образу продукту та адресата. Предметом аналізу виступають механізми смислотворення, за допомогою яких у рекламному повідомленні репрезентуються власне аромат, жіночність і суб’єктність. Теоретико-методологічну основу розвідки становлять положення семіотики реклами та дискурс-аналізу (R. Barthes, J.-M. Floch, D. Maingueneau), а також напрацювання сучасних соціосеміотичних і мультимодальних підходів (G. Kress, T. van Leeuwen, C. Forceville), що дозволяють інтерпретувати рекламний постер як дискурсивно організований текст / семіотичний простір.

Аналіз здійснено на матеріалі рекламних постерів Guerlain з 1980-х років (Nahema, Samsara, Jardins de Bagatelle) та початку XXI століття (Mon Guerlain, La Petite Robe Noire, Insolence), що дало змогу простежити еволюцію дискурсивних і семіотичних стратегій у межах одного бренду. У ході дослідження з’ясовано, що парфумерна реклама Guerlain 1980-х років характеризується високим рівнем символічної узагальненості, редукцією вербального компонента та орієнтацією на міфологізовані моделі означення. У цей період аромат репрезентується як позачасова культурна сутність, а жіночий образ функціонує як універсалізований знак, позбавлений індивідуалізованих мовленнєвих маркерів. Вербальні елементи виконують переважно тригерну функцію, активізуючи асоціативні та культурні коди адресата. Натомість рекламний дискурс Guerlain початку XXI століття демонструє зміну ролі вербального компонента та зміщення акценту в бік персоналізації й дискурсивної артикуляції жіночої ідентичності. Вербальні формули набувають самостійної семантичної ваги, задаючи позицію суб’єкта, рамку культурної гри або характеристику поведінки. Візуальні образи у цих кампаніях функціонують у тісній координації з мовними засобами, формуючи цілісну систему смислотворення, у межах якої жіночність постає як індивідуалізована, соціально впізнавана та комунікативно оформлена. Отримані результати дозволяють стверджувати, що парфумерна реклама Guerlain є динамічною семіотичною системою, здатною адаптуватися до змін культурних і соціальних парадигм без втрати внутрішньої дискурсивної цілісності.

Ключові слова: лінгвосеміотика реклами, парфумерний рекламний дискурс, діахронічний аналіз, полікодовий текст, репрезентація жіночності, семіотичне смислотворення.

The article, based on the material of perfume advertising of the French luxury brand Guerlain, attempts a linguosemiotic analysis of advertising discourse in a diachronic perspective, spanning from the 1980s to the early twenty-first century. The object of the study is advertising posters viewed as polycode semiotic formations in which verbal and visual resources are combined in order to construct both the image of the product and that of the addressee. The subject of the analysis comprises the mechanisms of meaning-making through which the fragrance itself, femininity, and subjectivity are represented within the advertising message. The theoretical and methodological framework of the study is grounded in the principles of advertising semiotics and discourse analysis (R. Barthes, J.-M. Floch, D. Maingueneau), as well as in the developments of contemporary sociosemiotic and multimodal approaches (G. Kress, T. van Leeuwen, C. Forceville), which make it possible to interpret the advertising poster as a discursively organized text and a semiotic space. The analysis is conducted on a corpus of Guerlain advertising posters from the 1980s (Nahema, Samsara, Jardins de Bagatelle) and from the early twenty-first century (Mon Guerlain, La Petite Robe Noire, Insolence), which allows for tracing the evolution of discursive and semiotic strategies within a single brand. The study demonstrates that Guerlain’s perfume advertising of the 1980s is characterized by a high degree of symbolic generalization, a reduction of the verbal component, and an orientation toward mythologized models of signification. During this period, fragrance is represented as a timeless cultural essence, while the female image functions as a universalized sign devoid of individualized linguistic markers. Verbal elements primarily

perform a trigger function, activating associative and cultural codes of the addressee. By contrast, the Guerlain advertising discourse of the early twenty-first century reveals a shift in the role of the verbal component and a reorientation toward personalization and discursive articulation of female identity. Verbal formulas acquire independent semantic weight, establishing a subject position, a framework of cultural play, or a characterization of behavior. Visual images in these campaigns operate in close coordination with linguistic means, forming an integrated system of meaning-making in which femininity emerges as individualized, socially recognizable, and communicatively constructed. The results obtained allow us to argue that Guerlain's perfume advertising constitutes a dynamic semiotic system capable of adapting to changes in cultural and social paradigms without losing its internal discursive coherence.

Key words: linguosemiotics of advertising, perfume advertising discourse, diachronic analysis, polycode text, representation of femininity, semiotic meaning-making.

Постановка проблеми. Рекламний дискурс посідає особливе місце в сучасних лінгвістичних і міждисциплінарних дослідженнях, оскільки поєднує вербальні, візуальні та культурні коди в єдиному семіотичному просторі. У межах цього дискурсу парфумерна реклама становить специфічний об'єкт аналізу, адже її предмет – аромат – має нематеріальну природу і не піддається прямій вербалізації. У зв'язку з цим мовні засоби в парфумерній рекламі виконують не описову, а символічну, сугестивну й ідентифікаційну функції, що зумовлює важливу роль лінгвосеміотичних стратегій у конструюванні рекламного повідомлення.

Французький рекламний дискурс, зокрема люксової парфумерії, вирізняється високим ступенем культурної насиченості та функціонує як полікодовий семіотичний простір. Історично сформована традиція естетизації мови, увага до символіки, міфологічних та інтертекстуальних алюзій зумовлюють специфічні моделі репрезентації жіночності, чуттєвості та ідентичності. У цьому контексті парфумерна реклама Guerlain є показовим матеріалом для аналізу, оскільки бренд протягом десятиліть зберігає впізнавану естетичну тяглість, водночас адаптуючи свої дискурсивні стратегії до змін соціокультурних парадигм.

Особливої наукової уваги потребує діахронічний аспект лінгвосеміотичного аналізу рекламного дискурсу. Більшість наявних досліджень зосереджується на синхронному описі мовних і візуальних засобів реклами або ж аналізує окремі кампанії без урахування еволюції дискурсивних моделей. Натомість, зіставлення рекламних повідомлень різних періодів у межах одного бренду дає змогу виявити глибинні трансформації у способах семіотичного кодування жіночності, суб'єктності та цінностей, що транслюються рекламним текстом зокрема і брендом загалом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Семіотична традиція, що є актуальною саме для нашої розвідки, започаткована працями Р. Барта, зокрема його аналізом риторики зображення, де реклама постає як система знаків, що продукує ідеологічно та культурно марковані смисли [1]. Подальший розвиток цієї традиції у франкомовному науковому просторі пов'язаний із дослідженнями Ж.-М. Флоша, який розглядає бренд як семіотичну конструкцію та пропонує інструментарій для аналізу ціннісних моделей і наративних стратегій у комерційній комунікації [2].

Вагомий внесок у вивчення рекламного дискурсу зробили представники французького дискурс-аналізу, насамперед Д. Менгено, у працях якого реклама осмислюється через поняття сценографії висловлення та дискурсивної позиції адресанта [3]. Такий підхід дозволяє аналізувати рекламний текст не лише як сукупність мовних засобів, а як комунікативну подію, вбудовану у ширший соціокультурний контекст. У новіших дослідженнях (2010–2020-х років) акцент переноситься на аналіз люксового дискурсу, де реклама функціонує як форма культурної легітимації бренду [4], а вербальний мінімалізм і алюзійність розглядаються як маркери елітарності та символічного капіталу [5].

Англомовна традиція лінгвосеміотичного аналізу реклами значною мірою розвивається в межах соціосеміотики та мультимодальних студій. У цьому контексті ключовими є праці Ґ. Кресса та Т. ван Левена, які запропонували модель візуальної граматики для аналізу зображення як семіотичного ресурсу [6]. Їхній підхід широко застосовується у дослідженнях рекламних повідомлень, де вербальні елементи розглядаються у взаємодії з композицією, кольором і типографікою. Важливими для аналізу парфумерної реклами є також роботи Ч. Форсвілла, присвячені мультимодальній метафорі, в яких показано, як нематеріальні властивості продукту конструюються через метафоричні мапування між різними семіотичними модальностями [7].

Окрему групу становлять дослідження, спрямовані на аналіз репрезентації жіночності та гендерних моделей у рекламному дискурсі [8]. У цих працях, зокрема в межах критичного дискурс-аналізу [9] та культурної семіотики, реклама розглядається як простір відтворення й трансформації соціальних уявлень про жіночність, тілесність та ідентичність [10].

В українському мовознавстві останніх років спостерігається зростання інтересу до лінгвосе-

міотичних і когнітивно-прагматичних аспектів рекламного дискурсу. Аналізується роль культурних знань адресата, механізми сугестивного впливу та взаємодія вербальних і візуальних компонентів рекламного повідомлення. Водночас більшість цих досліджень має синхронний характер і зосереджується на окремих типах реклами.

Постановка завдання. Метою статті є лінгвосеміотичний аналіз парфумерної реклами бренду Guerlain у діахронічному вимірі – від 1980-х років до початку XXI століття. Для досягнення поставленої мети у розвідці передбачено виконання таких завдань:

• коротко окреслити теоретико-методологічні засади лінгвосеміотичного аналізу рекламного дискурсу;

• проаналізувати лінгвосеміотичні особливості парфумерної реклами Guerlain 1980-х років на матеріалі обраних рекламних постерів;

• виявити специфіку лінгвосеміотичних стратегій парфумерної реклами Guerlain XXI століття та їхнє вербальне оформлення на матеріалі обраних рекламних постерів (проаналізовані постери становлять репрезентативну вибірку офіційних рекламних матеріалів Guerlain, за наявності численних варіацій у межах відповідних кампаній) ;

• здійснити зіставлення семіотичних моделей парфумерної реклами двох періодів з метою виявлення спільних і відмінних рис;

• простежити трансформацію способів репрезентації жіночності та суб'єктності в рекламному дискурсі Guerlain.

Виклад основного матеріалу. У статті застосовано лінгвосеміотичний підхід до аналізу рекламного дискурсу, який передбачає розгляд рекламного повідомлення як полікодового семіотичного утворення, що поєднує вербальні та невербальні ресурси в єдиній системі смислотворення. Методологічну основу дослідження становлять положення семіотики реклами, дискурс-аналізу та мультимодальних студій, що дозволяють інтерпретувати рекламний постер як дискурсивно організований текст, орієнтований на конструювання образу продукту й адресата. Аналіз здійснюється в діахронічній перспективі з урахуванням культурного контексту та специфіки люксового рекламного дискурсу.

Парфумерна реклама Guerlain 1980-х років характеризується високим рівнем семіотичної узагальненості та мінімалізму вербального компонента, що зумовлено прагненням бренду конструювати аромат не як споживчий продукт, а як культурний і символічний об'єкт. У цей період рекламний постер функціонує передусім як візуально організоване семіотичне повідомлення, у межах якого вербальний текст виконує допоміжну, маркувальну або символічну функцію. Аналіз рекламних матеріалів ароматів *Nahema* (цей аромат, попри формальну належність до кінця 1970-х років, у семіотичному та дискурсивному плані репрезентує модель парфумерної реклами, що набуває системного характеру в 1980-х роках), *Samsara* та *Jardins de Bagatelle* дозволяє виявити спільні лінгвосеміотичні стратегії, водночас зафіксувавши внутрішню диференціацію моделей репрезентації жіночності.

У рекламному постері *Nahema* (рис. 1) вербальний компонент зведений до мінімуму і представлений лише назвою аромату та бренду. Така редукція мовного матеріалу актуалізує власне семіотичну функцію імені, яке не описує, а радше викликає асоціативне поле. Назва *Nahema* апелює до орієнталістського культурного коду, сформованого зокрема європейською рецепцією «Тисячі й однієї ночі», де жіночі імена – не просто персонажі конкретного наративу, а символи таємничої й ірраціональної жіночності (також можна згадати оперу Ернеста Рейєра, Nahema (1890)). Відсутність пояснювального тексту підсилює міфологізований характер рекламного повідомлення, де жіночність репрезентується як недоступна, фатальна й позачасова. Таким чином, лінгвосеміотична стратегія ґрунтується на принципі інтерпретативної незамкненості, що змушує адресата тлумачити аромат через візуальний образ і власні культурні коди. Візуальна організація постера *Nahema* підсилює ефект міфологізації через повну редукцію іконічного жіночого образу та перенесення семіотичного навантаження на об'єкт – флакон аромату. Симетрична композиція, домінування насичених червоно-помаранчевих тонів і використання абстрактних, майже орнаментальних форм актуалізують асоціації з вогнем, сакральною енергією та орієнтальним символізмом. У такій моделі жіночність постає не як тілесна присутність, а як позачасова сутність, опредметнена в ароматі.

Іншу модель вербально-семіотичної організації демонструє реклама *Samsara* (рис. 2). Попри загальний мінімалізм, тут з'являється розширений вербальний елемент у вигляді формули: *«À l'aube du troisième millénaire, la femme se réincarne en Guerlain»*. Цей вислів має яскраво виражений метафоричний і міфологізуючий характер. Використання лексем *aube*, *réincarne* та *troisième millénaire* переводить рекламне повідомлення з площини опису у сферу сакрального й циклічного часу. Жіночність у цьому контексті постає не як індивідуальна ідентичність, а як універсаль-

ний архетип, що «перевтілюється» через бренд. Вербальний текст тут не пояснює аромат, а надає йому космогонічного виміру, де Guerlain виступає посередником між жіночим началом і позачасовою духовністю. Лінгвосеміотична стратегія ґрунтується на сакралізації й «трансценденталізації» образу жінки. Колористичне рішення постера Samsara, побудоване на теплих, глибоких відтінках, а також композиційна зосередженість на замкненому жіночому образі візуально корелюють із вербальною метафорикою перевтілення та циклічності, посилюючи сакральний вимір рекламного повідомлення.

Рекламний постер *Jardins de Bagatelle* (рис. 3) репрезентує дещо інший семіотичний вектор, зберігаючи водночас загальні принципи епохи. Назва аромату має чітку топонімічну й культурну маркованість, апелюючи до конкретного простору – історичного паризького саду. Вербальний компонент у цьому випадку активізує інтертекстуальні та культурні асоціації, пов'язані з ідеєю витонченості, природної гармонії та естетизованої жіночності. Присутність формули *«…et s'inonder de plaisir»* актуалізує чуттєво-тілесний вимір рекламного повідомлення, вводячи у семіотичну організацію постера мотив насолоди, що пом'якшує дистанцію між естетизованим образом саду та безпосереднім тілесним досвідом адресата. Відсутність розгорнутого опису знову ж таки свідчить про пріоритет візуального та символічного над інформативним. Жіночність у цій моделі репрезентується не як фатальна чи сакральна, а як естетично вписана у культурний ландшафт, що відповідає традиції французького уявлення про жіночу витонченість. Візуальна організація постера Jardins de Bagatelle, зокрема світла колористика та апеляція до мотивів саду й природного простору, формує образ жіночності як естетично гармонійної та культурно вписаної в упорядкований ландшафт.

Спільною рисою всіх трьох рекламних постерів є принципова відмова від дескриптивної вербалізації аромату. У межах лінгвосеміотичної стратегії 1980-х років аромат не називається, не описується й не пояснюється; натомість він кодується через ім'я, культурний образ і візуальну метафору. Вербальний компонент виконує функцію символічного якоря, який спрямовує інтерпретацію, але не обмежує її. Такий підхід відповідає загальній логіці люксового рекламного дискурсу, де «бажаність» досягається через мовну економію й семантичну відкритість.

Парфумерна реклама Guerlain початку XXI століття демонструє помітну трансформацію семіотичної організації рекламного повідомлення, зумовлену змінами у комунікативних очікуваннях адресата та загальних уявленнях про жіночу ідентичність. Аналіз рекламних постерів ароматів *Mon Guerlain*, *La Petite Robe Noire* та *Insolence* дозволяє простежити основні лінгвосеміотичні стратегії, характерні для сучасного етапу розвитку бренду.

Рекламна кампанія *Mon Guerlain* (рис. 5) вибудувана навколо вербальної формули, що містить чітко виражений дейктичний і присвійний елемент. Уже сама назва аромату – *Mon Guerlain* – вводить у дискурс категорію першої

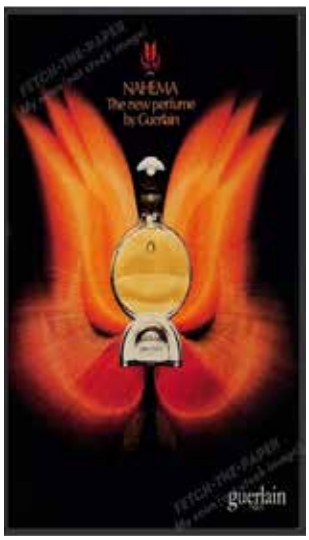

Рис. 1. Рекламний постер «Nahema» (1979)

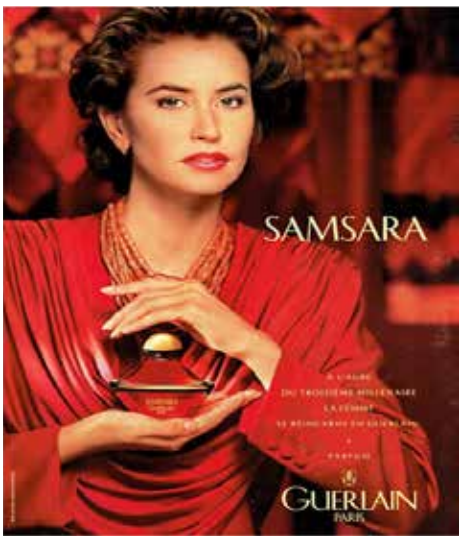

Рис. 2. Рекламний постер Guerlain «Samsara» (1989)

Рис. 3. Рекламний постер Guerlain «Jardins de Bagatelle» (1983)

особи, що є новим для парфумерної реклами бренду. Вербальний компонент тут не лише називає продукт, а й формує позицію суб'єкта мовлення, апелюючи до індивідуального досвіду та особистого вибору. Жіночність у цій моделі репрезентується як усвідомлена ідентичність, що проговорюється від першої особи, а не як універсальний або міфологізований образ. Візуальна організація постера *Mon Guerlain* підсилює цей ефект персоналізації: стримана колористика, чітка композиція та зосередження на обличчі жінки створюють враження близькості та інтимності. Жіночий образ тут не дистанційований і не сакралізований, а поданий як сучасний, автономний суб'єкт, що співвідноситься з вербальною стратегією самоприсвоєння й самовизначення. Присутність на постері впізнаваної публічної постаті (Анджеліни Джолі) трансформує семіотичний статус жіночого образу, поєднуючи інтимізовану модель суб'єктності з механізмом медіальної легітимації, у межах якого індивідуальне «я», що дарує бренд, підкріплюється авторитетом зіркової ідентичності.

Іншу лінгвосеміотичну модель репрезентує реклама *La Petite Robe Noire* (рис. 6). Назва аромату апелює до культурного коду, пов'язаного з ідеєю класичної жіночої елегантності, вкоріненої у французькій модній традиції. Водночас вербальний компонент не зводиться до статичного символу, а функціонує як елемент культурної гри, що передбачає впізнавання та іронічне переосмислення відомого образу. Жіночність у цій моделі постає як стилістична позиція, що поєднує традицію й сучасність. Візуальний ряд постера *La Petite Robe Noire* вирізняється графічною умовністю та стилізацією, що наближає рекламне повідомлення до сфери ілюстрації або модного ескізу. Така візуальна стратегія корелює з вербальною алюзійністю назви й формує образ жінки як активного учасника культурного простору, здатного до гри з кодами та знаками жіночності.

Реклама *Insolence* (рис. 4) пропонує ще одну модель лінгвосеміотичної організації, зосереджену на експлікації риси характеру. Назва аромату має чітке семантичне наповнення й апелює до категорії поведінки, а не до абстрактного або культурного образу. Лексема *insolence* актуалізує ідею зухвалості, порушення норм і самоствердження, що безпосередньо впливає на інтерпретацію жіночого образу. Вербальний компонент у цьому випадку не залишає простору для багатозначної міфологізації, а задає чіткий семантичний вектор рекламного повідомлення. Візуально постер *Insolence* підтримує цю стратегію через яскраву колористику, динамічну композицію та акцент на виразності жіночого образу. Жіночність тут репрезентується як активна, провокативна й індивідуалізована, що відповідає загальній тенденції сучасного рекламного дискурсу до чіткішої артикуляції ідентичності. Celebrity-фігура (Гіларі Свенк) присутня через впізнаваність образу, але не експліцитно вербалізована в рекламному тексті. Як бачимо, рекламні постери Guerlain XXI століття демонструють різні, але взаємопов'язані лінгвосеміотичні стратегії, у межах яких вербальний компонент набуває більшої семантичної ваги, а жіночий образ постає як дискурсивно оформлений суб'єкт.

Зіставлення семіотичних моделей парфумерної реклами Guerlain 1980-х років

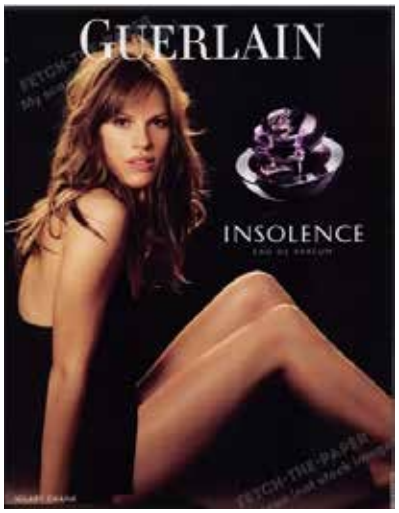

Рис. 4. Рекламний постер Guerlain «Insolence» (2006)

Рис. 5. Рекламний постер Guerlain «Mon Guerlain» (2017)

Рис. 6. Рекламний постер Guerlain «La petie robe noire» (2012)

і початку XXI століття дозволяє зафіксувати зміну принципів смислотворення в межах одного бренду за збереження загальної естетичної логіки люксового дискурсу. В обох періодах рекламний постер функціонує як полікодовий текст, у якому аромат репрезентується опосередковано – через імена, образи та культурні коди, а не через прямий опис. Спільною є також орієнтація на символічну надлишковість візуального компонента та принципова відмова від інформативної вербалізації продукту. Водночас семіотична організація рекламного повідомлення у 1980-х роках ґрунтується на моделі дистанційованого означення: аромат постає як позачасова сутність, а жіночий образ – як універсалізований знак, позбавлений індивідуальних маркерів мовлення та ідентичності. Вербальний компонент у цій моделі виконує переважно функцію семантичного тригера, що активізує культурну пам'ять, але не формує чітко окресленої суб'єктної позиції.

Натомість, реклама Guerlain XXI століття демонструє зсув у бік дискурсивної конкретизації та персоналізації семіотичних моделей. Вербальний компонент набуває більшої семантичної автономії й починає відігравати ключову роль у конструюванні образу адресата, зокрема через актуалізацію першої особи, характеристик поведінки або культурної гри з упізнаваними кодами. Жіночність у цій моделі репрезентується не як абстрактний архетип, а як індивідуалізована позиція, що артикулюється в межах сучасного культурного простору. Візуальний образ жінки відповідно втрачає сакральну дистанцію й постає як соціально впізнаваний суб'єкт, включений у комунікативну ситуацію. Таким чином, відмінність між двома періодами полягає не у відмові від символічності як такої, а в зміні її спрямованості: від міфологізованого означення до дискурсивно оформленої ідентичності, що відображає трансформацію уявлень про жіночність і суб'єктність у сучасному рекламному дискурсі.

Висновки. Отже, здійснений лінгвосеміотичний аналіз парфумерної реклами Guerlain у діахронічному вимірі засвідчує еволюцію рекламного дискурсу від символічно замкнених моделей означення до відкритих дискурсивних форм ідентифікації. Зміна ролі вербального компонента супроводжується переосмисленням жіночого образу, який поступово переходить із площини абстрактної естетизації у сферу комунікативно оформленої суб'єктності. У семіотичному вимірі виявлені трансформації свідчать про зміну домінантних механізмів смислотворення: від іконічно-міфологічних моделей означення до дискурсивно інституціоналізованих форм репрезентації, у яких вербальні та візуальні коди перебувають у відношенні функціональної координації. Попри ці трансформації, рекламний дискурс бренду зберігає внутрішню цілісність завдяки стабільності культурних кодів і орієнтації на символічний характер репрезентації аромату. Таким чином, парфумерна реклама Guerlain постає як динамічна семіотична система, здатна адаптуватися до змін соціокультурного контексту, не втрачаючи власної дискурсивної ідентичності.

Серед перспектив подальших досліджень можна виокремити розширення емпіричної бази та подальший аналіз еволюції вербальних стратегій у парфумерному рекламному дискурсі в зіставному й міжкультурному лінгвосеміотичному аспекті.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Barthes R. Rhétorique de l'image. *Communications*. 1964. No. 4. P. 40–51.
2. Floch J.-M. Sémiotique, marketing et communication. Paris : Presses Universitaires de France, 1990. 224 p.
3. Maingueneau D. Analyser les textes de communication. Paris : Armand Colin, 2012. 192 p.
4. Kapferer J.-N., Bastien V. The Luxury Strategy: Break the Rules of Marketing to Build Luxury Brands. London : Kogan Page, 2012. XI, 395 p.
5. Hagtvedt H., Patrick V. M. Art Infusion: The Influence of Visual Art on the Perception and Evaluation of Consumer Products. *Journal of Marketing Research*. 2008. Vol. 45, no. 3. P. 379–389. https://doi.org/10.1509/jmkr.45.3.379
6. Kress G., van Leeuwen T. Reading Images: The Grammar of Visual Design. London : Routledge, 1996. 312 p.
7. Forceville C. Pictorial Metaphor in Advertising. London ; New York : Routledge, 1996. 248 p.
8. Gill R. Gender and the Media. Cambridge, UK ; Malden, MA : Polity Press, 2007. viii, 296 p.
9. Lazar M. M. Discover the Power of Femininity! Analyzing Global "Power Femininity" in Local Advertising. *Feminist Media Studies*. 2006. Vol. 6, no. 4. P. 505–517. https://doi.org/10.1080/14680770600990002
10. Schroeder J. E. Visual Consumption. London ; New York : Routledge, 2002. 208 p.

Дата першого надходження рукопису до видання: 21.11.2025
Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 19.12.2025
Дата публікації: 31.12.2025

РОЗДІЛ 4
ТЮРКСЬКІ МОВИ

УДК 811.162.1’37
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2025.44.1.18

КАУЗАЦІЯ ГНІВУ В ПОЛЬСЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ: ЗАСОБИ ВИРАЖЕННЯ ТА ГРАМАТИЧНІ СТРУКТУРИ

CAUSATION OF ANGER IN POLISH AND UKRAINIAN LANGUAGES: MEANS OF EXPRESSION AND GRAMMATICAL STRUCTURES

Коваленко Д.І.,
orcid.org/0000-0002-6887-6127
молодший науковий співробітник відділу романських, германських та балтійських мов Інституту мовознавства імені О.О. Потебні Національної академії наук України

Гнів – це інтенсивна емоційна реакція, що виникає як відповідь на певні зовнішні чинники (несправедливість, конфлікти, перешкоди) або внутрішні чинники (переконання, моральні аспекти, цінності). Хоча в короткостроковій перспективі гнів може бути адаптивним, його неконтрольованість часто призводить до негативних наслідків для здоров’я та міжособистісних стосунків. Саме тому глибоке розуміння природи цієї емоції є критично важливим і зумовлює актуальність дослідження складних механізмів її мовного вираження та соціальної регуляції.

Наша стаття присвячена дослідженню синтаксичних і лексичних засобів вираження каузації гніву в польській мові. Під каузативністю ми розуміємо фундаментальну семантичну категорію, яка відображає причинно-наслідкові зв’язки між реаліями позамовної дійсності. Дотримуючись загальноприйнятого в лінгвістиці підходу, ми розглядаємо цю категорію на семантичному, синтаксичному та морфологічному рівнях. У польській мові каузація гніву може виражатися синтетичним способом (через окремі дієслова), а також аналітичним (через фразеологізми та складні синтаксичні конструкції, де назва емоції поєднується з допоміжним дієсловом). У роботі детально аналізується морфо-синтаксичне вираження каузаторів на прикладі польської та української мов, що дозволяє виявити специфічні національно-культурні особливості вербалізації цієї емоції.

Результати дослідження мають значну практичну користь для багатьох фахівців. Зокрема, перекладачі зможуть точніше відтворювати емоційні відтінки під час роботи з художніми та науковими текстами. Викладачі та студенти отримають нові методичні підходи для вивчення польської та української мов як іноземних, що сприятиме глибшому розумінню мовної картини світу. Крім того, ці напрацювання стануть у пригоді укладачам сучасних словників емотивної лексики або розробникам комп’ютерних систем, які спеціалізуються на автоматичному аналізі тональності текстів та точному розпізнаванні емоційних станів людини.

Ключові слова: гнів, каузація, каузатив, каузативність, лінгвістична семантика, синтаксичні конструкції, аналітичні конструкції.

Anger is an intense emotional reaction arising in response to specific external factors (injustice, conflicts, obstacles) or internal factors (personal beliefs, moral aspects, and value orientations). Although anger can fulfill an adaptive function in the short term, its lack of control often leads to negative consequences for psychophysical health and the degradation of interpersonal relationships. Therefore, a profound understanding of the nature of this emotion is critical, determining the relevance of investigating the complex mechanisms of its linguistic expression, verbalization, and social regulation in modern society.

This article is dedicated to a comprehensive study of the syntactic and lexical means of expressing the causation of anger in the Polish language. By causality, we understand a fundamental semantic category that reflects cause-and-effect relationships between the realities of extralinguistic reality. Following a generally accepted linguistic approach, we consider this category at the semantic, syntactic, and morphological levels. In the Polish language, the causation of anger can be expressed synthetically (through individual verbs) as well as analytically (through phraseological units and complex syntactic constructions where the name of the emotion is combined with an auxiliary verb). The work provides a detailed analysis of the morphosyntactic expression of causators based on a comparison of Polish and Ukrainian, which allows for identifying common Slavic parallels and specific national-cultural features of the verbalization of this intense emotion.

The results of the study have significant practical utility for a wide range of specialists. In particular, translators will be able to more accurately reproduce complex emotional nuances when working with literary and scientific texts. Teachers and students will gain new methodological approaches for studying Polish and Ukrainian as foreign languages, facilitating a better understanding of the linguistic worldview of related peoples. Furthermore, these findings will be useful for lexicographers compiling modern dictionaries of emotive vocabulary or for developers of intelligent computer systems specializing in automated sentiment analysis and the precise recognition of human emotional states in the digital environment.

Key words: anger, causation, causative, causativity, linguistic semantics, syntactic constructions, analytic constructions.

Постановка проблеми. Гнів як фундаментальний стан людської психіки посідає особливе місце в системі емоційних концептів, оскільки він має високу інтенсивність і значний вплив на соціальну взаємодію. Американський психолог Керол Ізард, вивчаючи психологію емоцій, визначає гнів як фундаментальну емоцію. Вчений пише про те, що гнів – це негативний емоційний стан, який протікає у формі афекту. Такий стан зазвичай спричиняється раптовим виникненням серйозної перешкоди на шляху до задоволення виключно важливої для суб'єкта потреби. Серед причин, які можуть викликати гнів, К. Ізард виділяє такі: нанесені людині образи, несправедливі дії та вчинки оточуючих осіб [4].

З погляду мовознавства, вивчення гніву є критично важливим, адже емоції не існують у вакуумі, а знаходять своє вираження через специфічні мовні коди, метафори та граматичні структури. Дослідження способів вербалізації гніву дозволяє лінгвістам реконструювати «мовну картину світу» конкретного народу, виявити культурні табу та особливості сприйняття причинно-наслідкових зв'язків.

Аналіз останніх досліджень. Проблема каузації емоцій є об'єктом уваги низки українських та польських мовознавців, серед яких Агнєшка Миколайчук, Наталія Леміш, Оксана Лощинська, Лариса Ніколаєнко та ін. Більшість дослідників визначає каузативність як семантичну категорію, що експлікує причинно-наслідкові зв'язки між реаліями позамовної дійсності. Емотивні каузативні дієслова (каузативи) визначаються як лексичні одиниці, що позначають вплив на об'єкт, унаслідок якого відбувається зміна його емоційного стану (наприклад, розгнівати, розсердити, порадувати). Дієслова, що позначають безпосередні емоційні переживання, кваліфікуються як декаузативи; вони, як правило, формують кореляційні пари з каузативами (наприклад, розгнівати – розгніватися, розсердити – розсердитися).

Методологічну основу нашого дослідження становить комплексний підхід, що поєднує загальнонаукові та спеціальні лінгвістичні методи. Основним методом став компаративний аналіз, який дозволив виявити спільні та специфічні риси у вербалізації каузації гніву в польській та українській мовах. Для збору та первинного оброблення фактичного матеріалу було застосовано метод суцільної вибірки з лексикографічних джерел та корпусів обох мов.

Розглядаючи гнів з мовознавчої точки зору в універсальному словнику польської мови знаходимо таке визначення: gniew – gwałtowna reakcja na jakiś przykry bodziec zewnętrzny wyrażająca się niezadowoleniem i agresją [USJP]. У словнику української мови гнів визначається як почуття сильного обурення; стан нервового збудження роздратування [СУМ].

Метою даного дослідження є опис та комплексний аналіз предикатів зі значенням 'каузація гніву'. Для збору фактичного матеріалу ми використали Національний корпус польської мови та корпус української мови (ГРАК).

Виклад основного матеріалу. У польській та українській мовах каузація гніву може бути виражена як синтетичним, так і аналітичним способом. Синтетичні каузативи – це дієслова, які утворюють синонімічний ряд. У польській мові, це дієслова: *gniewać, rozgniewać, zgniewać, pogniewać, złościć, zezłościć, rozzłościć, sierdzić, rozsierdzić, irytować, poirytować, podirytować, zirytować, denerwować, zdenerwować, podenerwować, rozsrożyć, zezlić, zbulwersować, rozognić, rozgorączkować, rozjuszyć, wzburzyć, rozjątrzyć*; наприклад: „*Gniewa* mnie ta szczególna okoliczność, że wracam szlakiem śmierci" [T. Konwicki, Dziura w niebie]; „Żart tak *rozgniewał* króla, że zakazał odtąd używania jakichkolwiek przebrań i teraz wszyscy goście redutowi mogą nosić tylko jednakowe czarne domina" [M. Brandys, Nieznany Książę Poniatowski]; „Bywa, że bogowie zagniewani wodę skryją, a co ich *zgniewało*, nie wiesz" [Z. Kossak, Przymierze]; „Twierdzi, że nie ma w nim niechęci do niej, o którą ona go posądza, choć *złości* go troska o jego zdrowie, jaką uprzednio wyraziła" [K. Jedliński, Trening interpersonalny].

До синтетичних конструкцій серед розмовних одиниць польської мови належать дієслова: *wkurzyć, wnerwić, wpienić, wściec, rozwścieklić, rozwścieczyć, zbiesić, podminować,* наприклад: „Sama dodaje potem, że właściwie *wkurza* ją to, że każdy facet w końcu zaczyna ją po prostu podrywać i wszystkim chodzi tylko o jedno [M. Cegielski, Masala]"; „Zepsuł on i *zbiesił* tych prozaików, którzy najlepiej by zrobili, gdyby snuli opowieści «jak z życia», starając się przynajmniej, żeby czytelnik po paru stronicach ich dzieł z nudy na bok nie odkładał [Cz. Miłosz, O Marysi, co straciła siebie]".

В українській мові каузація гніву виражається за допомогою дієслів: *гнівати, розгнівати, розгнівити, злити, розізлити, сердити, розсердити, дратувати, роздратувати, нервувати, рознервувати, розгарячити, розлютити, розлютувати, розбурхати*; а також розмовними одиницями: *розмордувати*, *бісити*, *вибісити.* Наприклад: „Тим більше її *гнівало*, коли хтось необережно збивав на городі картопляний цвіт, коли хтось зри-

вав цибулю із стрілкою, яка згодом могла б дати насіння, коли хтось виривав усю стеблину кропу, замість нащипати дрібного листя [Є. Гуцало, Запах кропу]", "Ще *злить* мене сей культ празникування, все одно як культ вінчання, у людей, що нібито не вірять в те, во им'я чого установлені і свята, і обряди [Л. Українка, Лист до О.П. Косач], "Зараз вони були повні тепла і приязні … що *бісило* мене ще більше, ніж кілька хвилин тому [К. Петухова, Легенда золотої кицьки]".

Каузація гніву в аналізованих мовах також може здійснюватись аналітичним способом – за допомогою синтаксичних конструкцій, що містять допоміжне дієслово та іменникову назву емоції. Допоміжні дієслова – це основа аналітичних конструкцій, оскільки вони позначають каузацію емоційного стану і в парі з емотивом-номінативом позначають інтенсифікацію емоції та посилення її впливу на об'єкт комунікативної ситуації. У польській мові знаходимо приклади: *wyprowadzić (wytrącić) z równowagi, doprowadzić do szaleństwa, doprowadzić do irytacji, doprowadzić do szału, doprowadzić do wściekłości, wywołać gniew, pobudzić do gniewu*: „Tym pytaniem *doprowadził* mnie *do szału,* bo rzeczywiście zacząłem się zastanawiać, czy ja tam szedłem z poczuciem, że idę do kogoś bliskiego" [R. Grzela].

В українській мові знаходимо подібні приклади: *вивести з рівноваги*, *довести до божевілля, довести до роздратування, довести до шаленства, довести до люті, викликати гнів, побудити до гніву*: "Але коли до відходу поїзда залишалося півтори години, з лабораторії відповіли те ж саме – Ганни не було. Юрія це *вивело з рівноваги*".

До аналітичного способу також відносять вираження каузації гніву за допомогою фразеологічних одиниць: doprowadzić do białej gorączki, działać komuś na nerwy, działać na kogoś jak czerwona płachta na byka, grać komuś na nerwach, poszarpać komuś nerwy, psuć komuś krew, наприклад: „…powiedziała zaraz potem, a przy tym nie przestawała zadawać się z tym szczurem, co mnie *do białej gorączki doprowadzało* [C. Skrzyposzek, Wolna Trybuna], „Powoli wyłaził na brzeg, czesał się z niezmierną starannością, ospale wdziewał czarne portki i białą koszulę – specjalnie *grał na nerwach* [J. Pilch, Moje pierwsze samobójstwo i dziewięć innych opowieści].

Серед аналітичних конструкцій української мови знаходимо подібні приклади, як от: *довести до гарячки, діяти на когось як червона ганчірка на бика, діяти комусь на нерви, грати комусь на нервах, псувати комусь нерви,* наприклад: „Вже пів на сьому. Ці столичні сеньйори уміють *грати на нервах* [Ю. Бедзик, Великий день інків], „І я на позір викладала на свою нічну тумбочку який-небудь детективчик, котрий діяв на нього, мов *червона ганчірка на бика* [І. Роздобудько, Якби]. Окрім перелічених в українській мові вживаються фразеологізми з дієсловами "колотити" і "розпікати", наприклад: *колотити душу, розпікати душу, розпікати серце, а також брати за печінки, вимотати печінки, довести до сказу,* які також виражають каузацію гніву: „Мене завжди *за печінки бере*, коли я чую балачки про методи [К. Чапек, Купон]", „Але давай поговоримо, як облаштуємося, а поки що відсунься, а то *до сказу* мене *доведеш* [Дж. Стейнбек, Грона гніву]".

Щодо морфологічної реалізації каузативівів гніву, вони представлені в обох мовах за допомогою дієприслівників у поєднанні з іменниковими назвами емоцій, напр.: „Czytała mi przez ramię, chuchając przy tym w ucho i *doprowadzając do szału*" [E. Białołęcka. Kamień na szczycie. Kroniki Drugiego Kręgu]; „Górnicy jako grupa zawodowa nie są czymś specjalnym, by inaczej do nich podchodzić – wyznała, *wywołując irytację*" [Górnicze niepokoje. «Euroregio Glacensis», nr 10(168)], „Але поскільки чутки про дійсну причину передчасної втрати вже другий день будоражать молоді серця, *викликаючи гнів* і *обурення*, це обурення звучить в устах майже всіх промовців [О. Довженко, Поема про море]", „… Ізідру очолював зграю розбійників, що грабувала найзаможніші вілли, *доводячи до божевілля* власті, наводячи жах на обивателів [Ж. Амаду, Про дівчину, що зарізала капітана кухонним ножем]"; або це можуть бути дієприкметники в пасиві в поєднанні з іменниковою назвою емоції, напр.: „Saul, *doprowadzony do białej gorączki* wojną podjazdową, ścigał Dawida z coraz większą zaciekłością, stawiając na nogi wszystkie swoje siły zbrojne" [Z. Kosidowski. Opowieści biblijne], „А вона, за натурою ледача та ще й *доведена до сказу*, – два основні її пороки, – інколи відповідала на ці люб'язності слівцями, в яких сам сатана впізнав би себе скоріше, ніж у словах тих, хто піднімав її на глум [А. Мандзоні, Заручені]".

На синтаксичному рівні каузатив у обох мовах зазвичай займає позицію присудка, напр.: „Julek zdał sobie sprawę, że Marian może mieć rację. *Rozgniewało* go to" [I. Jurgielewiczowa. Ten obcy]; „Najmniejsze niepowodzenia *doprowadzały* go *do wściekłości*" [J. Brzechwa. Gdy owoc dojrzewa]. „…і хоча *гнівала* його наша сміливість не тюпати сліпо його слідами, спорив з нами серіозно… [Б. Небесьо, Любовний трикутник: Іван Франко – народ – модернізм]", „Коли ж Єва, отямившись,

стала благати мужа не робити цього, тим *розізлила* його ще більше! [А. Кокотюха, Привид із Валової]".

Якщо у ролі каузатива виступають дієприслівники, то вони лише вказують на додаткову дію, або стан, якій відбувається з експреієнцером. На синтаксичному рівні вони займають позицію обставини: „Mówiąc szczerze, zgiełk i hałas robił także pana helikopter TVN, latający nad boiskiem treningowym Polaków, *irytując* Beenhakkera" [S. Mizerski. «Polityka», nr 2658]; „Wolą pisma pobożne, religijne, bez trudnych pytań, dostarczające prostych odpowiedzi i umacniające w wierze już przekonanych, *irytując* na ogół tych, którzy na Kościół patrzą z daleka" [Opinie. «Polityka», nr 2660]; „Teraz marzy mi się trójkołówka – mówi, denerwując wprost żonę Zofię, która chciałaby, żeby mąż, zamiast w przydomowym warsztacie, więcej czasu spędzał z rodziną" [G. Chmielowski. Górnik z pomysłami], „замовлена дівиця поцепила білу хламиду і сновигала королівською резиденцією, дратуючи адміністративних працівників питаннями [М. Соколян, Цурпалки]", „Упав він в озеро, розізливши й падінням, і криками сомів, що спали [І. Будз, Детективне агентство Кота Макса]".

Дієприкметники, у ролі каузативів, своєю чергою, можуть займати позицію означення, напр.: „…Andrzej Miś, w trakcie programu *zdenerwowany* przez dyrektora, zasłabł i został odwieziony do szpitala [S. Barwińska, Mobbing]", „…він заздрив, сам собі у тому не повиняючись, на щирі веселощі людські, а сьогодні, *роздратований* невдачею з Галькою, він ще дужче лютував на мужиче непокірство [В. Леонтович, Пани й люди]".

Висновки. Аналіз фактичного матеріалу засвідчив, що в польській мові, порівняно з українською, спостерігається значна варіативність аналітичних конструкцій для вираження каузації гніву. Зіставний аналіз польських та українських каузативів виявив значну кількість семантичних паралелей, що зумовлено генетичною спорідненістю мов. Проте було ідентифіковано й специфічні національно-культурні особливості, що виявляються у виборі лексичних засобів та метафоричних переносів, характерних для кожної з мовних спільнот. Результати роботи підтверджують необхідність глибокого вивчення емотивної лексики для потреб сучасного перекладознавства, лінгводидактики та розробки систем штучного інтелекту, здатних до точного розпізнавання емоційної тональності тексту.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Генеральний регіональний анотований корпус української мови (ГРАК). URL: http://uacorpus.org (дата звернення: 22.12.2025).

2. Лозинська О. Фразеосемантичне поле „гнів" у польській мові (на матеріалі польської кінематографічної фразеології). Zielonogórskie seminaria językoznawcze. 2016. С. 137–150.

3. Прокопович Ф. Філософські твори : у 3 т. Київ : Наукова думка, 1981. Т. 3. 524 с.

4. Словник української мови : в 11 т. / АН УРСР, Ін-т мовознавства ім. О.О. Потебні ; за ред. І.К. Білодіда. Київ : Наукова думка, 1970–1980.

5. Izard C. The psychology of emotions. New York : Plenum Press, 1991. 451 p.

6. Mikołajczuk A. Gniew we współczesnym języku polskim: analiza semantyczna. Warszawa : Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, 1999. 256 s.

7. Narodowy Korpus Języka Polskiego. URL: https://nkjp.pl (дата звернення: 10.12.2025).

8. Uniwersalny Słownik Języka Polskiego. URL: https://usjp.pwn.pl (дата звернення: 10.12.2025).

Дата першого надходження рукопису до видання: 20.11.2025
Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 19.12.2025
Дата публікації: 31.12.2025

UDC 004.912:81
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2025.44.1.19

AUTOMATIC SEGMENTATION OF SENTENCES OF THE TEXTS IN THE AZERBAIJANI LANGUAGE

АЗАВТОМАТИЧНА СЕГМЕНТАЦІЯ РЕЧЕНЬ ТЕКСТІВ АЗЕРБАЙДЖАНСЬКОЮ МОВОЮ

Rahmanova N.,
orcid.org/0009-0008-1941-3020
Doctorant
Institute of Linguistics of National Academy of Sciences of Azerbaijan named after Nasimi

The article has been devoted to problems of volume-pragmatic segmentation of texts in the natural language. In the research work automatic segmentation of sentences and indentions of texts in the Azerbaijani language are considered. Automatic segmentation of texts into indentions and sentences is of great importance in modern linguistics, particularly in computer linguistics. Automatic segmentation of sentences in Azerbaijani texts is possible on the basis of markers that indicate the beginning and the end of a sentence. Along with the main marker indicating the beginning of a sentence, it becomes necessary to identify cases in which special or specific markers are present. The article reveals that in Azerbaijani texts certain specific phenomena sometimes occur at the beginning of a sentence. In particular, the use of an ellipsis at the beginning of a sentence is possible. Cases involving special markers indicating the end of a sentence are also observed. The article also includes research aimed at identifying such exceptional cases.

Automatic segmentation of texts in the Azerbaijani language into indentions and sentences is carried out as to the graphical signs, used in the text. Investigations show that punctuation rules of any language, its graphemes give possibilities to determine the markers, indicating the beginning and end of the indentions and sentences of the text in communicative speech. In the article signs and sign combinations being able to be used in the indentions of the texts in the Azerbaijani language, including the end of the sentences are determined and on the bases of them adequate algorithm was set up. The fact that this algorithm ended in representative result has been examined by the way of experiment. The consequences of the investigation make it possible to set up mutual algorithm of automatic segmentation of indentions and sentences of texts for the Turkish languages. In this context, it is necessary to verify whether specific symbols exist in the orthography of the relevant Turkic languages. If such symbols are present, corresponding modifications to the algorithm will be required. The results obtained can be used in the development of the national corpus of the Azerbaijani language as well as of Turkic languages.

Key words: text, literary text, paragraph, sentence, lexeme, word form, segmentation.

Статтю присвячено проблемам об'ємна-прагматичної сегментації текстів природної мови. У дослідженні розглядається автоматична сегментація речень і абзаців текстів азербайджанською мовою. Автоматична сегментація текстів на абзаци та речення має велике значення для сучасної лінгвістики, зокрема для комп'ютерної лінгвістики. Автоматична сегментація текстів азербайджанською мовою на абзаци та речення здійснюється на основі графічних знаків, що використовуються в тексті. Автоматична сегментація речень у текстах азербайджанською мовою можлива на основі маркерів, які позначають початок і кінець речення. Поряд з основним маркером, що вказує на початок речення, виникає необхідність визначення випадків наявності спеціальних або специфічних маркерів. У статті виявлено, що в азербайджанських текстах інколи спостерігаються окремі специфічні явища на початку речення. Зокрема, можливе використання трьох крапок на початку речення. Також фіксуються випадки наявності спеціальних маркерів, що позначають кінець речення. У статті проведено дослідження, спрямоване на виявлення таких виняткових випадків.

Дослідження показують, що правила пунктуації будь-якої мови, її графеми надають можливість визначати маркери, які позначають початок і кінець абзаців та речень тексту в комунікативному мовленні. У статті визначено знаки та поєднання знаків, які можуть використовуватися для виділення абзаців у текстах азербайджанською мовою, зокрема для позначення кінця речень, і на їх основі побудовано відповідний алгоритм. Репрезентативність результатів цього алгоритму перевірено експериментальним шляхом. Результати дослідження дають змогу створити універсальний алгоритм автоматичної сегментації абзаців і речень текстів для тюркських мов. У цьому контексті необхідно перевірити наявність специфічних знаків в орфографії відповідних тюркських мов. Якщо такі знаки існують, виникає потреба у внесенні відповідних змін до алгоритму. Отримані результати можуть бути використані під час створення національного корпусу азербайджанської мови, а також тюркських мов.

Ключові слова: текст, художній текст, абзац, речення, лексема, словоформа, сегментація.

Introduction. Modern linguistics and perspectives have actualized and solved directions of computer linguistics, working out language materials by means of computer, automatic translation formation of National corpses and its application for scientific-practical purposes, automatic segmentation of language units of different levels and issues of their attraction to investigation. Generally, analysis, including automatic analysis are carried out on the basis of language units. Issues linked both with anal-

ysis and synthesis demand the selection, collection and grouping of the language units. When hierarchic systematization is taken as a basis, attraction of units of still smaller level, for examples, phonemes, root words and affixal morphemes, lexemes including word-forms (root morphemes having accepted grammatical suffixes – root + suffix) is relatively simple and having the possibility of using the existing dictionaries such works can be realized manually by the investigator. Great number of sentences in the language material, differentiation of their structure, and number of words included into the composition of the construction, also existence of simple and complex sentences, for getting representative results, the required volume of collection of the sentence become more complicated. From this viewpoint the necessity of automatic segmentation of any text, especially a literary one in the sentence level is demanded.

A Few words on the Necessity of the Study of the Problem

The problem of automatic segmentation is not a new problem for computer linguistics. Different researches have been carried out on this problem [1, 2, 3, 4]. In the process of automatic analysis of word forms, the work of segmentation of these word forms into roots and suffixes, segmentation of word forms in the sentences, division of texts into sentences belong to the problem of automatic segmentation [5, 6]. Distinctions in language systems, in the word order of the sentences, in graphemics, sentence structure, in the rules of punctuation make the application of automatic algorithm of segmentation and its program insurance and in a number of cases make it even impossible. From this viewpoint study of the problem of automatic segmentation of texts in any language is important.

Aims and Objectives

The main aim of the research is setting up the automatic segmentation of texts in the Azerbaijani language. To reach the goal the following objectives are intended for the realization:

-to determine the volume-pragmatic parts of the text in the Azerbaijani language;

-to determine stable volume-pragmatic units of the texts in the Azerbaijani language;

-to determine graphic means of the borders of sentences in the sentence;

-to clarify the possibilities of graphic signs in the borders of the sentence which are used in other positions in the text.

Selection of material and determination of its volume-pragmatic units

As the aim of the research is the segmentation of the texts into sentences in the Azerbaijani language selection of texts are required. In the modern linguistics texts are determined differently, which depend on the acceptation of the differentiating signs of the texts. The main categorial signs of the text are its completeness, perfection and informativity and coordination among the units [7]. As the problem of research in visages automatization and use of computer, the informativity of the text, its completeness, semantic ties among the units of the text do not become necessary for the object of investigation and realization of this problem is more purposeful, if it is carried out on the literary texts, because a literary text is complete as to informativity, completeness and as to the ties among the units. Along with literary texts have their own peculiarities.

Texts are divided into volume-pragmatic and conceptual context parts Hierarchically the volume-pragmatic segmentation of the texts contain parts, chapters, paragraphs, special segmentation, and other parts as sentences. Our research, carried out on 50 different stories, show that in these stories always constantly the number of the marked valume-pragmatic units are two. All the stories attracted to the analysis have been established in a certain number of paragraphs. We mark here paragraph by the sign of $\mathbf{A}_1$ changing index. In this case the first indentions of the text will be $\mathbf{A}_1$, the second paragraph $\mathbf{A}_2$, but the last one $\mathbf{A}_n$. In separately-taken stories paragraph in $\mathbf{A}_1$ number is marked. In special cases the number of paragraphs may be equal to one. Each indentions is established in a certain number of sentences. If we sign the indentions with $\boldsymbol{S}_j$ changing index, the index of **j** too, may change from **1** till **M**. In a special case an indention may consist of only one sentence. For this the automatic segmentation of different stories are chosen as materials for investigation. Algorithm must be used as to the following systematization.

1. Automatic segmentation of the text into paragraphs: in this process the determined indentions are places on the **ABZ** massive, lined up as to $\boldsymbol{A}_1$ systematization.

2.$\boldsymbol{A}_1$ paragraphs are automatically segmented into sentences and the sentences of the paragraph being marked by $\boldsymbol{S}_j$ systematization are placed on the **SENT** massive.

Construction Methodology of Algorithms

Automatic segmentation of the Azerbaijani texts into paragraphs

For the automatic determination of paragraphs by machine there must be a marker pointing to the beginning and end of the indention symbol or a sign and this marker must possess its own code in the machine system. It is known in the word programme of the

machine paragraph, indicated by the sign ¶. From the **FIND** operator as a sign of indention ^**p** is used.

In the machine files instead of indention spaces between lines or breach of the lines are used. Putting them in simpler words in order to show the indention in the text, one line is left empty which is realized by pressing the knob "enter" twice on the claviature. In such cases at the beginning of indention placement of two systematic indention indicators ¶ ¶ or ^**p** ^**p** take place.

Text contains great number, consisting of graphemes of the alphabet of the language, punctuations and figures. In addition to this great number of the signs of indentions and spaces are added. We accept the text formally as the systematization of ak. In this case the first sign in the text shall be a1, the second a2 and so on.

Below the first indention of the story called "letter box" written by Jalil Mammadguluzadeh is introduced: As it is seen from the examples the indention consists of a text fragment between two ¶ signs.

¶ *Noyabr ayının 12-ci günü idi. Hava çox soyuq idi. Amma hələ qar əlaməti görsənmirdi. Həkim axırıncı dəfə xanın naxoş övrətini yoluxub, cavab verdi ki, dəxi naxoşun əhvalı yaxşıdır; belə ki, bir həftəyədək səfərə çıxmaq mümkün olar. Xan çox tələsirdi İrəvana getməyə; çünki xanı orada çox vacib işlər gözləyirdi. Və bir də ki, qorxurdu qar yağa və hava dəxi də soyuya və naxoş üçün yola çıxmaq qeyri-mümkün ola. Xan götürdü qələmi, irəvanlı dostu Cəfər ağaya bu məzmunda bir müxtəsər kağız yazdı:*[8, p. 86] ¶

Translation of the text:

¶ *It was the 12th day of November. The weather was very cold. But no sign of snow was visible. The doctor for the last time examined the ailing child of the Khan and said that the child was already good and it was possible for him to travel for the period of a week. The Khan was hurrying to make a trip to Iravan, because very important work awaited him there. Besides he was afraid that it might snow and the weather might become colder and for the ailing child to join him in the trip might have been impossible. The Khan took up his pen and wrote to Jafar agha a brief letter in this content:* ¶

In the very end of the text the sign of indention being marked, the general number of indentions in the text must be one unit less than the number of these signs. In the story, chosen for the research, the total number of indentions indicates that they are equal to 81. The automatic segmentation of the story into indentions is realized as to the following algorithm.

Given $\mathbf{A_i}$; $\mathbf{i} = 0$; $\boldsymbol{a_k}$; $\mathbf{k} = 0$;

1. In the text check up the sign $\mathbf{a_k}$
2. In the text $\mathbf{a_k}$ exists, pass to 3, not exists pass to 16
3. $\boldsymbol{i} = \boldsymbol{i} + 1$
4. $\mathbf{A_i}[\boldsymbol{a_k}]$
5. Check up $\mathbf{a_k} = ¶$. If yes, pass to 6, if not, pass to 16
6. $\boldsymbol{k} = \boldsymbol{k} + 1$
7. $\boldsymbol{A_i}[\mathbf{a_k a_{k+1}}]$; $\boldsymbol{A_i} \in \mathbf{ABZ}$
8. Check up sign $\mathbf{a_k}$ in the text
9. $\mathbf{a_k}$ exists in the text, pass to 10, if no, pass
10. Check up $\mathbf{a_k} = ¶$
11. Yes, pass to 3, no, to 12
12. $\boldsymbol{k} = \boldsymbol{k} + 1$
13. $\mathbf{A_i}[\mathbf{a_k a_{k+1} a_{k+2}}]$; $\mathbf{A_i} \in \mathbf{ABZ}$
14. Check up sign $\mathbf{a_k}$ in the text
15. $\mathbf{a_k}$ exists in the text, pass to 10, if not, pass to 16
16. **END**

Algorithm sets up the marked systematization of change of $\mathbf{A_i}$ index of the indentions, existing in the text, on the **ABZ** massive. The segmentation of the texts is carried out on the basis of elements on **ABZ** massive.

Automatic Segmentation of Texts into sentences in the Azerbaijaniani language

Segmentation of texts into sentences demands determination of signs, markers showing the beginning and end of the sentences. Each language has its own rules of punctuation and these rules are based on these punctuation marks. Great number of punctuation marks in different languages, we may say, that overlap. This system of punctuation marks include the following elements: dot **(.)**, commar **(,)**, interrogative mark **(?)**, exclamatory mark **(!)**, hypen **(–)**, semicollons **(;)**, colons **(:)**. Besides all this in the texts, different combinations of punctuation marks are used: three dots **(...)**, interrogative and exclamatory marks **(?!)**, exclamatory and interrogative mark **(!?)**, double exclamatory marks **(!!)**, three exclamatory marks **(!!!)**, an interrogative mark and two dots **(?..)**. In addition to this the usage a number of accepted punctuation marks are possible: an ordinary bracket **(·)**, transcription bracket **[·]**, big bracket **{·}**, apostrophe **(')**, a star **(*)**, a descending line **(\)**, sign of paragraph **(§)** etc. The usage of last marks in the texts are not productive and they are met in special texts. In the texts several abridgements are also used. For e.g. in the Azerbaijani language **(və s.) (etc.)**, və iliaxır **(və i.a.) (and so on)**, və bu kimi **(və b.k.) (and things like this)**, bizim eradan əvvəl **(b.e.e.) (before christ)**. In English too, such reductions take place, such as: **etc. = and so on; e.g.** (for example; **a.m.**

(time belonging to the first half of the day); **p.m.** (time belonging to the second half of the day); **p. = page; fig. = figure; vol. = volume; Dec. = December; Aug. = august** etc.

Terminal signs showing the final border of the sentence is a dot, sign of interrogation and exclamatory marks. If we carry out statistic investigation, with a small relative error, we may say that the end of 90% of the sentences in the texts end in these three signs. But of course it is natural that the end of the sentences are marked with other markers as well. For e.g. when the thought is uncompleted at the end of syntactic construction three dots are put. Sometimes, for the sake of strengthening emotionality and expressiveness, in order to express positive or negative attitude the author uses, interrogative marks or the combination of dots. It is possible to find examples to this in the literary texts. For e.g. *"Aylar keçmişdi, illər keçmişdi..."* [8, p. 84*]. "Kolxoz sədri dilləndi: – Yoldaş mütəxəssis maşını..." [s. 84]. "Bu da bir istəkdir, bir ricadır ki, belə eləmə. Qəlbin hara, ayağın ora... Kim nədirsə özüdür. Bu ağaclar kimi, sütunlar kimi, pillələr kimi. Yox pillələr hələ gözləyir..."* [8, p. 97].

Translation of the extract: *"Months passed, years passed…" [p. 84]. "The chairman of collective farm sounded: – Comrade machine of the specialist…" [p.84]. "This is a desire, a wish for you not to do it, where there is a will, there is a way… what is he, he is himself. Like these trees, columns, stair-cases. No, stair-cases are still waiting…"* [8, p. 97]. In these sentences there 4 examples, in which sentences or syntactic constructions end with three dots. The first and the fourth of the mentioned above examples in the Azerbaijani language are completed sentences. In the second and the third examples sentences are incomplete. Truly speaking, there are no predicates in these examples. In the second thought *(Comrade machine specialist)* is incomplete. In the third example in the Azerbaijani example *(Qəlbin hara, ayağın ora...)* elepsis is apparent. A sentence can be restored on the basis of context or associatively. Analysis of such cases, namely, evaluation of completion or incompletion of sentence construction is not carried out in the process of automatic segmentation, but automatic segmentation must segment syntactic constructions and sentences ending in three dots as well. Namely, the last sign of the sentence, or (…) three dots in the end of the sentences must be accepted as the marker of the end of the sentences.

"Buyur, sözün-sovun? Nədən ötrü, harandır?..." [8, p. 101] *(Your word, your questions please? Why, where?...)* In this sentence the end of the sentence is completed in unterrogative mark and two dots **(?..)**. The similar case is possible with an exlamatory mark and two dots **(!..)**. We come across the case of the terminal signs indicating the end of the sentence marking the sign of which is indicated with the sign of inverted commars within the bracket **(")**. In the Azerbaijani language we meet terminal signs to be marked both before and after the brackets. For e.g. *"Sabahınız xeyr, əzizim", "Yaxşıyam", "Könlün nə istəyir?"* [8, p. 132–133]. *("Good morning, my dear", "I am well", "What do you wish to have?")* As to the accepted norms terminal sign must be put after the inverted commas, but in fact putting the sign before the inverted commas is more correct because the speech of the author is introduced with the inverted commas and accordingly the punctuation marks belonging to this speech must be placed before the inverted commas. But here we observe the breach of norms and choice of such texts for segmentation, the mentioned above cases must be taken into consideration during the arrangement of algorithm.

Dot, which is one of and the main terminal signs is met within the sentence as well. Such cases are met during the usage of reductions and other accepted phrames. For e.g. If there is a proper noun or initials coming before them, a dot is put after the final letter of the expressing the initial. For e.g. *"Divardakı lövhədə "Direktor M.A.Kərimov" yazılmışdı"* [8, p. 141] *("On the plate on the wall "Director M.A. Karimov was written").*

All these cases are special or exceptional cases. But the terminal mark of dot if being accepted as a marker indicating the end of the sentence, automatic segmentation algorithm may end in a wrong result. Let's say that during the automatic segmentation the sentences *"Divardakı lövhədə "Direktor M.A.Kərimov" yazılmışdı"* can be splintered into the following segments: $\mathbf{S_1}$ = *"Divardakı lövhədə "Direktor* M. $\mathbf{S_2}$ = A. $\mathbf{S_3}$ *– Kərimov" yazılmışdı".*

For the lequidation of the mentioned errors, all the proper markers, signs indicating the end of the sentence must be determined and they must be taken into consideration during setting up of the algorithm. It is also worth mentioning that for the cases, not withstanding the general norms, it is possible to address to subalgorithm in the cases when such exceptional cases appear.

Let's now determine signs, markers indicating the beginning of sentences. In this respect the first sign many be indention. Usually a sentence in a text begins directly with an indention. Namely, algorithm shall start with the search of the sign of indention. Dialogical speech in may cases from the indention starts with the sign of a dash, which finds its solution with the search of the sign of indention. Nevertheless in the text, the speech of another person is introduced

after the sign of inverted commas after the colons. In this case the sign showing the start of the sentence shall be inverted commas. Within the indention the following sentence after the first sentence, after the terminal sign or possible sign for the specific case is characterized by the introduction of space (^**w**) or start with capital letter. The mentioned signs and sign systematizations become the starting markers of the sentences. Thus for the beginning of the sentence the sign of indention (^**p**), terminal sign + space, for e.g., · ^**w**; colons + space + inverted commas (**:^w“**) are differential markers. For the end of the sentence dot, sign of interrogation, exclamatory mark, interrogative mark + colons, exclamatory mark + colons, colons, three dots, dot + markers of inverted comas are chosen. During the establishment of algorithm different exceptional cases are also taken into consideration. By using the markers, indicating the beginning or end of the sentences, Let's set up the algorithm carrying out automatic segmentation of texts into sentences. We must say that before now the problem of segmentation of texts into indentions having found its solution, segmentation of texts into sentences shall be carried out on the **ABZ** massive. We mark the massive of sentences attained by the result of segmentation by **SENTS**, the proper sentence is marked by $\mathbf{S_j}$**, j [1, n]**.

Automatic segmentation algorithm of Azerbaijani text into sentences

Given: **Ai; i = 0; ak; k = 0; Sj; j = 0**

1. $\boldsymbol{i = i + 1}$**;** $\boldsymbol{k = k + 1}$ from the **ABZ** massive $\mathbf{A_i}$, from the **ABZ** massive $\mathbf{a_k}$ is taken
2. Check up the sign of $\mathbf{a_k}$ in the indention
3. If exists $\mathbf{a_k}$ in the indention, pass to 4, if not, pass to 16
4. $\mathbf{j = j + 1}$
5. $\mathbf{S_j}$ exists, pass to 6, if not pass to 23
6. $\mathbf{S_j}$ [**ak**] $\mathbf{S_j}$ place $\mathbf{a_k}$ symbols systematically
7. Check up $\mathbf{a_k}$ = ¶ if there is pass to 8, if not, to 17
8. $\boldsymbol{k = k + 1}$
9. $\mathbf{S_j}$ $\mathbf{[a_k a_{k2}]}$; place $\mathbf{a_k}$ symbols systematically in $\mathbf{a_k}$ **Sj** ∈ **SENTS**
10. Check up sign $\mathbf{a_k}$ in the indention
11. If there exists $\mathbf{a_k}$ pass to 12, if not to 4
12. Check up $\mathbf{a_k}$ = If it is one of **[·], [?], [!], [!?], [?!], [!..], [...], [?..], [:], [”]** these signs, pass to 13, if not to 17
13. $\boldsymbol{k = k + 1}$
14. $\mathbf{S_j}$ $\mathbf{[a_k a_k a_k]}$; in $\mathbf{S_j}$ placement of $\mathbf{a_k}$ symbols systematically; $\mathbf{S_j}$ ∈ **SENTS**
15. Check up the sign $\mathbf{a_k}$ in the text
16. If in the text exists $\mathbf{a_k}$ pass to 17, if not, to 4
17. $\mathbf{a_k}$ = ^**w** yes, pass to 4, no to 18
18. $\boldsymbol{k = k + 1}$
19. $\mathbf{S_j}$ $\mathbf{[a_k a_k a_k a_k]}$ placement of $\mathbf{a_k}$ symbols in $\mathbf{S_j}$; $\mathbf{S_j}$ ∈ **SENTS**
20. Check up the sign $\mathbf{a_k}$ in the text
21. If in the texts exists $\mathbf{a_k}$ pass to 22, if not to 4
22. Check up if it is one of the signs $\mathbf{a_k}$ **= [·], [?], [!], [!?], [?!], [!..], [...], [?..], [:], [”]** pass to 13, if not, to 17
23. **END**

Experiment

The work of the established algorithm has been checked up as to 2 systematic indentions taken by the way of occasional choice from 5 literary texts. The number of checked up indentions is. 10 Automatic segmentation algorithm has segmented from to indentions, 2,5 indentions 3 sentences, in two indentions 5 sentences and in one indention in 6 sentences. In 10 indentions 35 sentences have been discovered. 10 sentences have started after the sign of indention, 1 sentence has started with three dots + space, two sentences with interrogative mark + space, one sentence with exclamatory mark + space, 21 sentences have started with dots + space mark. The marks in the end of the sentences composed of dots – thirty one times, one time three dots, 2 times interrogative marks, one time an exclamatory mark. Experiment affirmed the workability of the algorithm.

Discussion

New signs, different from the signs mentioned in the investigated part, showing the beginning and end of the sentences, in the experimental examination of the established algorithm have not been discovered. This can be associated with the few number of the indentions chosen for the experiment. In the texts of bigger volumes, automatic segmentation on the bases of algorithm established on the sentences, showing the beginning and end of the sentences may cause the appearance of new markers. When such cases are discovered, it will be necessary to carry out additional investigations for the determination of the beginning and end of the sentences. We think that qualification, improvement and specification of algorithms will be possible during the process of their concrete application.

Perspective Application of the investigation and its continuation

This research work on the segmentation of the texts in the Azerbaijani language into indentions and sentences can be applied in the languages of Turkic group. Algorithms of automatic segmentation of texts in other Turkic languages can be applied in the same order. At this time the graphics and the rules

of punctuation must be taken into consideration. Analysis shows that distinctions in the rules of punctuation though are few, but they exist among the group of Turkic languages for the indication of ordinal numeral in writing after the figure dot is put. The Azerbaijani sentence *"Kitabın 21-ci səhifəsini açdı" (He opened the 21st page of the book)* in the Turkic language the cardinal numeral "21-ci" (the 21st), shall be "21". In this case, in the middle of the sentence a dot is used and this does not show the end of the sentence. It shows that in each of the Turkic languages, taking adequate rules of punctuation into consideration, it is possible to set up mutual algorithms of the texts in Turkic languages for the segmentation into indentions and sentences. Such an algorithm in automatic translation of one Turkish language into the other and in the establishment of mutual corpses of Turkish languages can find its application.

Conclusion. It is possible to formulate texts in the Azerbaijani language for the determination of the borders of indentions and sentences on the basis of grapheme and rules of punctuation of the texts in the Azerbaijani language. Such a formulation creates ground for the determination of signs and sign combinations, used before the indentions and sentences. In the Azerbaijani text at the beginning of the sentence the sign of indention, inverted comas and dot + space are used. At the end of the sentence three terminal signs – a dot, interrogative mark and exclamatory marks are more productively used. Besides at the end of the sentences three dots, an exclamatory mark and two dots, an interrogative mark and two dots, an exclamatory mark + an interrogative mark, an interrogative mark + an exclamatory mark, sign of semi colons can be used.

Experimental examination of automatic segmentation algorithm established as to the use of signs at the beginning or at the end of the sentences confirms its working exactly. Algorithm can be improved in the procession of still greater missives.

REFERENCES:

1. Slocum J. A survey of machine translation: its history, current status, and future prospects. *Computational Linguistics*. Vol. 11, 1985. No. 1. P. 1–17. URL: https//aclanthology.org›J85-1001.pdf (date of application: 13.01.2026).

2. Marchuk Yu. N. Machine translation in the All-Union Translation Centre. *Overcoming the Language Barrier: Proceedings of the III European Congress on Information Systems and Networks* (Luxembourg, 3–6 May 1977). Munich : Verlag Dokumentation, 1977. P. 623–624.

3. Smith N. A. From words to corpora: recognizing translation. *Proceedings of the Conference on Empirical Methods in Natural Language Processing (EMNLP*). Philadelphia : Association for Computational Linguistics, 2002. P. 95–102.

4. Otero P. G. Extraction of translation equivalents from parallel corpora using sense-sensitive contexts. *Proceedings of the 10th Conference of the European Association for Machine Translation (EAMT)*. Budapest, 2005. P. 97–102. URL: https://www.researchgate.net/publication/228666382 (date of application:13.01.2026).

5. Mahmudov M. Türk dillərinin milli korpusu : monoqrafiya. Bakı : Elm və təhsil, 2018. 392 s.

6. Melamed I. D. Models of translational equivalence among words. *Computational Linguistics*. Vol. 26, No. 2. – 2000. P. 221–249.

7. Zanettin F. Translation-driven corpora: corpus resources for descriptive and applied translation studies. London; New York : Routledge, 2014. 252 p. – DOI: https://doi.org/10.4324/9781315759661

8. Azəri S. Seçilmiş əsərləri. C. 1. Bakı : Azərnəşr, 1989. 462 s.

Дата першого надходження рукопису до видання: 14.11.2025
Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 12.12.2025
Дата публікації: 31.12.2025

УДК 811.512.161’36
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2025.44.1.20

СТРУКТУРА І СЕМАНТИКА ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ З КОМПОНЕНТОМ *GÖNÜL (ДУША / СЕРЦЕ)* У ТУРЕЦЬКІЙ МОВІ

STRUCTURE AND SEMANTICS OF PHRASEOLOGICAL UNITS WITH THE COMPONENT *GÖNÜL (SOUL / HEART)* IN THE TURKISH LANGUAGE

Сорокін С.В.,
orcid.org/0000-0001-5014-8415
кандидат філологічних наук, професор,
в. о. ректора
Київського національного лінгвістичного університету

Кривенок Д.І.,
orcid.org/0009-0002-4121-6265
студентка ІІІ курсу факультету східної і слов'янської філології
Київського національного лінгвістичного університету

Фразеологія являє собою прошарок мови, в одиницях якого зафіксовано досвід багатьох поколінь, що формувався протягом сотень, а можливо, й тисяч років. Фразеологія будь-якої мови дає невичерпне підґрунтя для досліджень, саме тому фразеологічні студії тривалий час зберігають й, імовірно, надалі зберігатимуть наукову актуальність. Дослідження фразеологізмів, особливо з погляду їхнього семантичного наповнення і функціонування, дозволяє нам досягати як наукових, так і прикладних, зокрема дидактичних цілей. Недарма ж вивчення фразеологізмів переважно покладається в основу доволі популярних в українському науковому середовищі так званих "концептологічних" студій, спрямованих на виявлення особливостей національного менталітету й мовної свідомості етномовних спільнот. Водночас із дидактичного погляду важливість таких студій полягає в тому, що розуміння семантики й особливостей використання фразеологічних одиниць, без сумніву, являє собою важливий аспект навчання іноземних мов, адже фразеологізми роблять мову яскравішою і влучнішою. В основу представленого дослідження покладено фразеологічні одиниці турецької мови, опорним компонентом яких є лексема *gönül*. Сама по собі лексема *gönül* цікава тим, що вона позначає певний "уявний орган", який є умістилищем почуттів, переважно, але не виключно, позитивних. Методом суцільної вибірки ми уклали корпус фразеологічних одиниць із компонентом *gönül* (корпус склав 75 одиниць: 74 ідіоми / сталих словосполучення і одна приказка у формі речення). Фразеологічні одиниці, що увійшли до корпусу, були піддані аналізу з погляду їхньої структури, і (ключове) – із погляду семантики. У результаті нами було виділено шість семантичних груп, найбільш чисельними з яких є групи на позначення емоційних станів і переживань, а також на позначення кохання і стану закоханості.

Ключові слова: турецька мова, фразеологія, словосполучення, прислів’я, приказки, компонент *душа / серце (gönül)*.

Phraseology constitutes a layer of language in whose units the experience of many generations has been encoded, formed over hundreds and possibly thousands of years. The phraseology of any language provides an inexhaustible basis for scholarly inquiry; therefore, phraseological studies have long retained, and are likely to continue retaining, their academic relevance. The investigation of phraseological units, particularly from the perspective of their semantic content and functioning, enables the achievement of both theoretical and applied aims, including didactic ones. It is not by chance that the study of phraseological units often underlies the so-called *conceptological* studies widely represented in Ukrainian linguistics, which are aimed at identifying features of national mentality and linguistic consciousness within ethnolinguistic communities. From a didactic perspective, the importance of such studies lies in the fact that understanding the semantics and usage patterns of phraseological units undoubtedly constitutes an essential aspect of foreign language teaching, as phraseology renders language more vivid and expressive. The present study focuses on Turkish phraseological units whose core component is the lexeme *gönül*. This lexeme is of particular interest in that it denotes a certain “imaginary organ” conceived as the locus of emotions, predominantly, though not exclusively, positive ones. Using the method of continuous sampling, a corpus of phraseological units containing the component *gönül* was compiled, comprising 75 units (74 idioms and fixed expressions and one proverb in the form of a sentence). The phraseological units included in the corpus were analyzed in terms of their structural characteristics and, crucially, their semantic properties. As a result, six semantic groups were identified, the most numerous of which are those denoting emotional states and experiences, as well as love and the state of being in love.

Key words: Turkish language, phraseology, word combinations, proverbs, sayings, *soul / heart* (*gönül*) component.

Постановка проблеми. Кожній нації, народу й культурі притаманні свої особливості, маніфестація яких відбувається передусім через мову. Мова є механізмом зберігання й передавання з покоління в покоління досвіду етномовної спільноти, сформованого протягом багатьох століть. Різноплановий досвід поколінь: практичний, емоційний, релігійний, світоглядний, ціннісний тощо знаходить відбиття насамперед у фразеології. Саме тому фразеологія загалом та її окремі

прошарки й сегменти, так само як й окремі фразеологічні одиниці, уже протягом доволі тривалого часу стають продуктивним об'єктом наукових студій у багатьох методологічних парадигмах мовознавства, вводячи до наукового обігу все нові й нові результати, що виявляють складники мовно-національної свідомості. Водночас фразеологія як об'єкт дослідження є невичерпною, тому фразеологічні дослідження завжди зберігають свою актуальність. Пропонована праця присвячена фразеологічним одиницям із компонентом *GÖNÜL (ДУША / СЕРЦЕ)* у турецькій мові.

Мета дослідження. Метою дослідження є визначити структурні й семантичні особливості турецьких фразеологічних одиниць (ФО) із компонентом *GÖNÜL (ДУША / СЕРЦЕ)*.

Матеріалом дослідження став корпус із 75 ФО із компонентом *GÖNÜL (ДУША / СЕРЦЕ)*, відібраних методом суцільної вибірки з фразеологічного словника [13].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Визначення терміна "фразеологізм" у турецькому мовознавстві пов'язане передусім із працями О. А. Аксоя, який розробив класифікацію фразеологізмів і авторству якого належать основоположні для турецької фразеології праці [11], і Ю. З. Бахадинли [12]. Важливими з погляду закладання теоретичних підвалин турецької фразеології є праці М. Хенгірмена, Н. Коча. Серед українських тюркологів питанням фразеології свої праці присвячували І. Покровська, Ю. Оніщенко, Е. Мініахметова та інші науковці. Серед останніх досліджень українських лінгвістів можна зазначити праці М. Якубовської [5], у якій проаналізовано особливості відтворення турецьких прислів'їв українською мовою з урахуванням їхнього семантико-прагматичного навантаження, і Л. Горчинської [1], у якій проведено зіставний аналіз фразеологічних одиниць української і турецької мов із метою виявлення їхніх спільних і відмінних структурно-семантичних характеристик.

Зауважимо, що О. А. Аксой розробив класифікацію фразеологізмів у турецькому мовознавстві й охарактеризував семантичні особливості фразеологізмів. За О. А. Аксоєм, "Фразеологізми – це стійкі сполуки, які в більшості випадків мають відмінне від буквального значення та характеризуються місткою пояснювальною формою" [2, с. 72]. У турецькому мовознавстві, услід за О. А. Аксоєм, для позначення фразеологізмів заведено використовувати дві термінологічні дефініції: "*deyim*" (за І. Л. Покровською, фразема [3, с. 114–115]), власне ФО, і "*atasözü*" – прислів'я. Крім ФО і прислів'їв і приказок, О. А. Аксой зараховує до фразеологізмів парні слова (*ikilemeler,* лексичні повтори), сталі вирази (прокляття, скоромовки, лайливі слова, загадки). Такий самий підхід бачимо в працях переважної більшості турецьких лінгвістів.

Сьогодні в Туреччині спостерігається посилення інтересу до систематизації і тлумачення стійких сполук як носіїв колективного досвіду та архетипних образів. Праці останніх десяти років зосереджуються не лише на описі формальних особливостей, а й на аналізі семантичної мотивації, символізму, метафоричної організації та прагматичних функцій мовних одиниць у повсякденному й літературному дискурсі [7; 9].

Істотною тенденцією є розгляд фразеологізмів як елементів культурного коду, що передають етичні, релігійні, гендерні та соціальні цінності. Наприклад, у праці [10] досліджується педагогічний потенціал прислів'їв у морально-ціннісному вихованні, тоді як у праці [6] увагу присвячено функціонуванню сталих висловів у поетичній традиції османської літератури.

Крім того, останніми роками спостерігається розширення методологічних підходів: активніше використовуються корпусний аналіз, міжмовне зіставлення, когнітивна семантика та прийоми мультимодального навчання [8]. Це дає можливість простежити варіативність уживання прислів'їв і приказок залежно від комунікативної ситуації та соціального середовища, а також формувати нові моделі їх викладання у мовній освіті.

Отже, сучасні дослідження фразеологічної системи турецької мови демонструють рух від описового накопичення матеріалу до інтерпретаційних і міждисциплінарних підходів, що розкривають глибинні культурні й когнітивні механізми формування стійких мовних одиниць.

Виклад основного матеріалу. *Душа* – поняття нематеріальне, абстрактного порядку, яке в багатьох (якщо не в усіх) культурах і мовах перебуває у центрі наївного світогляду етномовної спільноти. Розуміння *душі*, зумовлене передусім релігійно-філософськими віруваннями спільноти, є багатовимірним і містить аксіологічний (ціннісний), релігійний, філософський, етичний аспекти. *Серце*, знову ж таки в абстрактному розумінні, нерідко постає як поняття, змістово наближене, інколи й синонімічне до *душі* [4, с. 296]. У цьому плані цікаве турецьке слово *gönül* – ключовий компонент ФО, що є предметом цієї праці, адже воно репрезентує наївне народне розуміння певного "уявного органу", що сприймається як умі-

стилище почуттів, передусім любові (інколи й нелюбові), місце, де містяться спогади, шана, міркування тощо. Слово *gönül* не має здатності до вербалізації реального органу людського тіла на відміну від слів *kalp* і *yürek*, які позначають *серце* як анатомічний орган (хоча можуть мати й переносне використання), і *can*, яке слугує номінацією *душі* як божественної позаматеріальної сутності, що є джерелом життя.

Вербалізація поняття *gönül* відбувається передусім за допомогою фразеологічних засобів, а кількість фразеологічних одиниць, що містять відповідний компонент, у турецькій мові доволі численна. Дослідження змісту фразеологічних одиниць із компонентом *gönül* дозволяє зрозуміти те, яким чином носії турецької мови (як сьогодні, так і в історичній ретроспективі) оцінюють й інтерпретують багато явищ щоденного життя, передусім в емоційній сфері. Варто зазначити, що наведений вище ряд слів різниться не лише за функціями, але й за походженням: слова *gönül* і *yürek* мають тюркське походження, *kalp* – арабське, can – *перське*. У цьому контексті варто також згадати і лексему перського походження *ciğer*, яка слугує спільним позначенням низки внутрішніх органів (легень, серця, печінки), наприклад: *akciğer – легені, karaciğer – печінка*. У переносному значенні, особливо в поетичних текстах, це слово позначає певне уявне місце, яке є джерелом й умістилищем для почуттів, передусім таких, як смуток, сум, туга.

Лексема *gönül* багатозначна. Якщо ми звернемося до тлумачних словників [14; 15], можемо побачити такі дефініції, синоніми й інтерпретації: *sevgi, istek, düşünüş, anma, hatır vb. duyguların kaynağı; içeri, yürek, dil, kalp* – джерело почуття любові, бажання, думки, спогаду, пам'яті та ін.; внутрішній світ, серце; *istek* – бажання; *sine* – груди; *sevgi, istek, düşünüş, anma ve hatır gibi kalpte var sayılan duygu kaynağı – джерело почуттів, як любов, бажання, думка, спогад і спомин, що знаходяться у серці*; *istek, arzu* – бажання. До ряду повних або часткових синонімів лексеми *gönül* можна зрахувати такі слова: *can* (душа), *ruh* (дух), *dil* (душа), *kalp* (серце), *sine* (душа, серце), *hatır* (пам'ять), *iç* (внутрішнє єство), *içeri* (внутрішнє єство), *duygu* (почуття), *aşk* (кохання, любов), *sevgi* (кохання, любов), *huzur* (почуття спокою).

Структурні характеристики ФО з компонентом GÖNÜL. Із 75 ФО, що становлять матеріал нашого дослідження, до категорії словосполучень належать 74 одиниці; ще один фразеологізм за структурою являє собою речення. Спираючись на частиномовну належність ФО зі структурою словосполучень ми виділили чотири групи словосполучень за характером стрижневого компонента: дієслівні, іменникові, прикметникові і прислівникові. Найбільш численну групу становлять дієслівні фразеологізми: до них належить 41 ФО; до іменникових – вісімнадцять ФО. Серед досліджених нами 75 фразеологізмів шістнадцять утворено конструкцією відносного ізафету. Іншою структурною характеристикою деяких фразеологізмів є використання спонукального стану (таких ФО дванадцять) і зворотного стану (шість ФО).

Семантичні характеристики ФО з компонентом GÖNÜL. Укладений нами шляхом суцільної вибірки корпус із 75 фразеологізмів (див. Додаток 1) з компонентом GÖNÜL ми розділили на шість семантичних груп: 1) фразеологізми на позначення емоційного стану й переживань людини (25 одиниць); 2) фразеологізми, пов'язані з почуттям кохання і романтичними стосунками (23 одиниці); 3) фразеологізми на позначення бажань і намірів (14 одиниць); 4) фразеологізми на позначення щедрості, доброзичливості (11 одиниць); 5) фразеологізми на позначення рис характеру й темпераменту (8 одиниць); 6) фразеологізми про духовні й моральні цінності (4 одиниці).

Першою, і найбільшою, семантичною групою, яку ми виділили, є група фразеологізмів на позначення емоційного стану й переживань людини. Оскільки семантика лексеми *gönül* особлива тим, що характеризує внутрішній емоційний світ людини, кожна фразеологічна одиниця описує позитивний чи негативний емоційний стан. Загалом група складається із 25 фразеологізмів, які можна розділити на позитивні (*gönül ferahlığı, gönül rahatlığı, gönül tokluğu, gönül okşayıcı, gönül eğlencisi, gönlü gözü açılmak* тощо; переклад й українські еквіваленти наведено в Додатку 1 цієї статті) і негативні (*alçak gönüllülük, gönlü bulanmak, gönlü çökmek, gönlü kalmak, gönlü kararmak, gönlü kırılmak, gönül darlığı, gönül yarası* тощо).

Друга за чисельністю група включає 23 ФО, які мають семантику, що позначає почуття кохання, безпосередньо дію *кохати* чи стан закоханості (наприклад, *gönlü akmak*, *gönlü çelinmek*, *gönlü kaymak*, *gönlünü çelmek, gönlünü kaptırmak*, *gönlü takılmak, gönül kaptırmak, gönül bağlamak* тощо). До цієї ж групи ми зараховуємо ФО, які позначають стан, протилежний коханню, наприклад, зникнення або брак кохання (*gönülden ırak olmak, gönlü ile oynamak*), а також ФО на позначення осіб, пов'язаних із почуттям кохання і романтич-

ними стосунками (*ayran gönüllü*, *gönül maskarası*, *gönül dilencisi*, *gönül avcısı* тощо).

Третьою є група із чотирнадцятьох фразеологізмів, які позначають намір або бажання людини виконувати певну дію (наприклад такі ФО: *canı gönülden*, *gönlünden kopmak*, *gönlü olmak*, *gönlü çekmek*, *gönül hoşluğuyla / rızasıyla, gönlüne göre*, *gönlü razı olmamak*, *gönüllü gönülsüz* тощо). Крім того, три фразеологічні одиниці характеризуються семантикою "обдумування / обміркування" певного бажання серед них: *gönlünden geçirmek*, *gönlünden geçmek*, *gönül gezdirmek*.

Наступна за чисельністю семантична група складається з одинадцятьох ФО, які пов'язані з такими характеристиками людини як щедрість, доброзичливість і великодушність (*gani gönüllü*, *geniş gönüllü*, *gönlü bol / gani, gönlü gözü gani*, *gönlü zengin*, *gönül eri* тощо).

У групі фразеологізмів на позначення рис характеру і темпераменту людини є фразеологічні одиниці, які вже були віднесені до інших груп, як-от: *gönül eri*, *geniş gönüllü*, *gönlü bol* тощо, які позначають щедрість як характерну рису людини. Водночас, фразеологізм *gönlü kara* позначає людину з поганим характером (*чорна душа*). Загалом ця семантична група складається із вісьмох ФО.

Останньою, шостою, групою є ФО, у яких ідеться про духовні й моральні цінності. Всього у цій групі є чотири одиниці (наприклад, *Senin gönlün döndü ile döne, benim gönlüm inek ile danada)*.

Варто також зазначити про те, що в кількох випадках можемо спостерігати концептуальний незбіг у турецьких фразеологізмах із компонентом GÖNÜL і фразеологізмах, які на перший погляд мали би бути прямим еквівалентом при перекладі. Так, ФО *gönülden kopmak (досл.: відірватися від серця)* у турецькій мові має значення дати щось від щирого серця, від душі; ФО *gönlünü akıtmak (виливати душу)* має значення закохатися, втратити голову від кохання.

Висновок. У результаті дослідження корпусу із 75 ФО з компонентом *gönül*, відібраних методом суцільної вибірки, ми визначили, що 74 фразеологічних одиниць мають структуру словосполучення, а одне – структуру речення. За частиномовною належністю ФО зі структурою словосполучення дієслівними є 41 фразеологізм, іменниковими – вісімнадцять, прикметниковими – тринадцять. За частотністю використання граматичних форм встановлено, що шістнадцять ФО мають форму відносного ізафету, дванадцять містять афікс спонукального стану, шість – пасивного стану.

У процесі дослідження семантичних особливостей ми виокремили шість груп: 1) фразеологізми на позначення емоційного стану й переживань людини (25 одиниць); 2) фразеологізми, пов'язані з почуттям кохання і романтичними стосунками (23 одиниці); 3) фразеологізми на позначення бажань і намірів (14 одиниць); 4) фразеологізми на позначення щедрості, доброзичливості (11 одиниць); 5) фразеологізми на позначення рис характеру й темпераменту (8 одиниць); 6) фразеологізми про духовні і моральні цінності (4 одиниці). Перспективи подальших досліджень полягають у його поширенні на інші групи фразеологізмів, передусім тих, що містять компоненти-соматизми й змістово наближені до них лексеми.

ДОДАТОК 2. Корпус ФО з компонентом *gönül*:

№	турецький фразеологізм	український відповідник
1	2	3
1	alçak gönüllü	скромний, невибагливий
2	ayran gönüllü	непостійний (у почуттях), легковажний, той, у кого сім п'ятниць на тижні, вітрогон / вітряний, той, що швидко захоплюється й так само швидко холоне
3	canı gönülden (canı yürekten)	від щирого серця, щиро, безкорисливо
4	gani gönüllü	щедрий, великодушний, добросердний, людина з великим серцем
5	geniş gönüllü	великодушний, щедрий, добросердний; терпимий, поблажливий
6	gönlü akmak (-e)	прикипіти серцем, сильно закохатися, втратити голову від кохання
7	gönlü bol	щедрий, великодушний, добросердний, з великим серцем
8	gönlü bulanmak (-den)	1) бути засмученим / роздратованим, бути ображеним, засоромитися / переживати душевний дискомфорт, мати внутрішнє неспокійне почуття; нудити; гидувати; мати камінь на серці; 2) засумніватися, запідозрити
9	gönül / gönlü çekmek (-e)	бути закоханим; дуже сильно хотіти, прагнути, жадати

Продовження

1	2	3
10	gönlü çelinmek	спокуситися, піддатися спокусі, захопитися (чим); обманюватися (повіривши гарним словам)
11	gönlü çökmek	впасти духом, бути пригніченим, засмутитися, втратити надію
12	gönlü gözü gani	щедрий, великодушний, добросердний
13	gönlü ile oynamak	водити за носа (у любовних стосунках), грати почуттями, маніпулювати почуттями, обдурювати в коханні
14	gönlü kalmak (-de)	1) тужити, сумувати (за ким / чим), не могти відпустити; 2) брати близько до серця
15	gönlü kara	зла людина / зла душа, підла / заздрісна / недобра людина, той, хто має чорну душу / чорне серце, лихий на серце, людина злої вдачі
16	gönlü kararmak	зневіритися, впасти духом, впасти у відчай, засмутитися, впасти в розпач, втратити інтерес до життя, бути пригніченим
17	gönlü kaymak (-e)	відчути раптову, несподівану симпатію, прихильність або закоханість (до когось); закохатися, втратити голову (через почуття), сильно прив'язатися, захопитися кимось/чимось
18	gönlü kırılmak	засмутитися, образитися, розчаруватися
19	gönlünden geçirmek	замислити (що), мати намір (до чогось), уявляти, приміряти на себе; мати внутрішнє переживання, переживати (щось)
20	gönlünden geçmek	спасти на думку, промайнути (про думку); сподіватися, захотіти
21	gönlünden kopmak	зробити щось від щирого серця, зробити / дати від душі
22	gönlüne doğmak	відчути серцем, передчувати
23	gönlüne göre	як душа забажає
24	gönlünü çelmek / avlamak / kapmak (-nin)	зачарувати, звабити когось, заволодіти серцем
25	gönlünü etmek / yapmak (-nin)	догодити комусь, завоювати чиєсь серце
26	gönlünü hoş etmek (-nin)	підбадьорити когось, зробити приємність, потішити душу
27	gönlünü (gönül) kaptırmak (-e)	віддати серце, закохатися, прив'язатися; захопитися чимось / кимось
28	gönlünü karartmak	зневіритися, впасти духом, втратити надію, поринути у смуток
29	gönlünü kırmak; gönül kırmak / yıkmak	ранити душу, образити когось; завдати душевного болю / душевної рани, розбити серце
30	gönlünün dumeni bozuk olmak	бути нестійким, непостійним у почуттях, не знати чого хочеш
31	gönlünü pazara çıkarmak	відкрито виявляти почуття, вивертати душу напоказ, робити себе вразливим у коханні, відкрито демонструвати свої емоції, не приховувати своїх намірів
32	gönlünü serin tutmak / gönlünü ferah tutmak	бути спокійним, зберігати спокій
33	gönlü olmak (-e)	бажати, хотіти, мати намір / прагнення, душею лежати до чогось
34	gönlü razı olmamak (-e)	не погоджуватися, не лежить серце, не мати охоти, залишатися незадоволеним
35	gönlü takılmak (-e)	зацікавитися, припасти до душі, запасти в душу, сподобатися; емоційно прив'язатися, закохатися
36	gönlü (gönlü gözü) tok	нежадібний, невибагливий, задоволений тим, що має, скромний у потребах, не зажерливий, той, хто не заглядає на чуже
37	gönlü zengin	багатий / щедрий душею, доброзичливий, щирий
38	gönül açmak	радіти, розвеселитися, відкритися серцем / душею, поділитися щирими почуттями, отримати душевне полегшення
39	gönül akıtmak	закохатися, втратити голову (від кохання)
40	gönül / gönlünü almak (-nın)	втішити, порадувати
41	gönül avcısı	серцеїд, ловелас, спокусник
42	gönül bağı	душевний зв'язок, емоційний зв'язок, прихильність
43	gönül bağlamak (-e)	прикипіти серцем, відчути прихильність, прив'язаність, полюбити

Продовження

44	gönül belası	сердечна мука, любовне страждання, любовні муки
45	gönül birliği	єдність душ, згода, душевна єдність, душевна гармонія, глибока душевна симпатія
46	gönül borcu	моральний обов'язок, вдячність
47	gönül borçlusu	той, хто має моральний обов'язок / зобов'язаний / вдячний
48	gönül bulandırmak	нудити, викликати огиду; псувати настрій, засмучувати, дратувати
49	gönül darlığı	неспокій, смуток, тривога, пригніченість, душевний тягар, внутрішнє занепокоєння
50	gönülden çıkarmak gönülden çıkarmamak	забути, викреслити, викинути з серця, забути / відпустити почуття, перестати любити, звільнитися від емоційної прив'язаності не могти забути, зберігати в серці, залишатися вірним почуттям, пам'ятати з любов'ю або ніжністю
51	gönülden ırak olmak	охолонути (у почуттях), втратити прихильність, перестати любити, віддалитися емоційно
52	gönül dilencisi	той, хто шукає уваги / любові, людина, що постійно шукає уваги / прихильності, людина, нав'язлива у своїх почуттях
53	gönül eğlencisi	розрада серця, забавка для душі
54	gönül / ya da gönlünü eğlendirmek	розрадити, розважити душу, потішити себе, приємно проводити час
55	gönül eri	людина доброї душі, шляхетна людина
56	gönül ferahlığı	полегшення на душі, душевний спокій
57	gönül gezdirmek	фліртувати, загравати, крутити роман (без серйозних намірів)
58	gönül hoşluğuyla / rızasıyla	з доброї волі, охоче
59	gönül indirmek	зволити (прийняти когось, погодитися тощо), ставитися поблажливо, (перен.) спуститися (до чийогось рівня), знизити планку, удостоїти уваги
60	gönül ister (isterdi) ki	хотілося б, щоб…
61	gönül işi	сердечна справа, любовна справа
62	gönül koymak (-e)	ображатися, затаїти образу, взяти близько до серця, сердитися мовчки, мати на когось образу
63	gönüllü gönülsüz	неохоче, без великого бажання, через силу, з примусу
64	gönül maskarası	той, хто ганьбиться через любовні пригоди, посміховисько через почуття, іграшка в коханні, той, кого водять за ніс у коханні, жертва власних почуттів
65	gönül okşamak	лестити, потішати самолюбство, приємно тішити душу, робити комусь приємно (словами)
66	gönül okşayıcı	бальзам на душу, приємний, втішний, той, що гріє серце, улесливий
67	gönül rahatlığı	внутрішній спокій, спокій на душі, чисте сумління
68	gönül tokluğu	душевне задоволення, внутрішня задоволеність, уміння задовольнятися тим, що є
69	gönül vermek (-e)	віддати серце (комусь), покохати, щиро захопитися
70	gönül yapmak	задобрити, умилостивити, помиритися / налагодити стосунки, загладити провину, завоювати прихильність; підлещуватися, пом'якшити серце
71	gönül yarası	душевна рана, рана на серці, глибокий душевний біль, любовна рана
72	gönül yıkmak	образити, завдати душевної рани, глибоко скривдити, поранити почуття, розбити серце
73	gönlü gözü açılmak	немов світ побачити, прозріти, (перен.) відкрити очі ("наче очі відкрилися")
74	gözü gönlü tok	нежадібний, невибагливий, задоволений тим, що має, скромний у потребах, не зажерливий, той, хто не заглядає на чуже
75	Senin gönlün döndü ile döne, benim gönlüm inek ile danada	*Твоя душа лежить до красунь, а моя — до корів і телят* (іронічна приказка про різні вподобання людей)

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Горчинська Л. В. Фразеологізми української та турецької мов: спільне та відмінне. *Вісник Вінницького національного технічного університету. Гуманітарні науки*. 2022. № (4). С. 45–52.
2. Оніщенко Ю. О. Класифікація турецьких фразеологізмів за їх функціонально-стилістичними характеристиками. *Наукові записки Ніжинського державного університету імені М. Гоголя*. 2016. № 1. С. 71–76.
3. Покровська І. Л. Критерії класифікації фразеологізмів у працях турецьких лінгвістів. *Сходознавство*. 2007. № 38. С. 114–118.
4. Прудникова Т. І. Душа, серце, розум: особливості концептуалізації. *Учені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія "Філологія. Соціальні комунікації".* 2011. Том. 24 (63). № 1. Частина 1. С. 295–299.
5. Якубовська, М. І. Відтворення турецьких прислів'їв українською мовою: семантико-прагматичний аспект. *Східноєвропейський журнал лінгвістичних студій*. № (2). С. 91–98.
6. Efe Z. Şeyhülislâm Kemâl Paşazâde Divanı'nda atasözleri, deyimler ve halk söyleyişleri. *Turkish Studies*. 2020. Sayı 15(4). S. 215–233.
7. Gökkaplan Y. Atasözleri ve deyimlerde akıl kavramı. *Dil Araştırmaları*. 2022. Sayı. 31, S. 71–96.
8. Kaban A. Atasözü ve deyimlerin çoklu ortam materyalleriyle öğretimi. *Ana Dili Eğitimi Dergisi*. 2020. Sayı 8(4). S. 1092–1110.
9. Kemiksiz Ö. Türkiye Türkçesindeki atasözü ve deyimlerde geçen özel adlar üzerine inceleme. *Türklük Bilimi Araştırmaları*. 2022. Sayı 49. S. 223–245.
10. Yıldırım B., Yıldırım N. H. Türk atasözlerinde pedagojik anlamlar ve kullanımı. *Mediterranean Journal of Social Sciences*, 2023. 14(2), 45–57.

ДОВІДКОВІ ДЖЕРЕЛА:

11. Aksoy Ö. A. Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü. Cilt 1. İstanbul : İnkılâp Yayınevi, 2013. 486 s.
12. Bahadınlı Y. Z. Türkçe Deyimler Sözlüğü ve Kaynakları. İstanbul : Yuva Yayınları, 1994. 287 s.
13. Püsküllüoğlu A. Türkçe Deyimler Sözlüğü. Ankara : Arkadaş Yayınları, 2017. 848 s.
14. Türkçe Sözlük. Ankara : Türk Tarih Kurumu Basım Evi, 1998, 25
15. Yeni Türkçe Sözlük. İstanbul : Papatya Yayınları, 2004, 574

Дата першого надходження рукопису до видання: 06.11.2025
Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 12.12.2025
Дата публікації: 31.12.2025

РОЗДІЛ 5
СЕМІТСЬКІ МОВИ

УДК 81.411.21'373.7'06:28
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2025.44.1.21

МОВНОСТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ АРАБСЬКИХ ПАРЕМІЙ З РЕЛІГІЙНИМ ЗМІСТОМ

LINGUO-STYLISTIC PECULIARITIES OF ARABIC RELIGIOUS PAREMIAS

Видрін А.А.,
orcid.org/0009-0008-3774-0084
аспірант кафедри мов і літератур Близького та Середнього Сходу
Навчально-наукового інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка

У статті проведено комплексний аналіз арабського пареміологічного фонду з релігійним змістом, який розглядається як один із ключових компонентів функціонування та розвитку сучасної арабської мови. Проведено паралелі між українськими та арабськими дефініціями термінів «прислів'я» та «приказка», що виявило їхню значну семантичну близькість. Встановлено, що джерельною базою для цих мовних одиниць здебільшого слугують Коран та хадіси пророка Мухаммада. Детально проаналізовано мовностилістичні особливості арабських паремій з релігійним змістом. Основу увагу зосереджено на аналізі фонетичних, стилістичних та лексичних особливостях. Значну увагу в роботі приділено фонетичним особливостям релігійних паремій, які надають висловам авторитетності, урочистості та сприяють їх закріпленню у свідомості носіїв мови. З'ясовано, що серед ключових фонетичних засобів характерними є: *садж*, структурний паралелізм, а також алітерація та асонанс. Окремо відзначено використання «важких» емфатичних фонем для надання висловам вагомості. Описано важливість принципу лаконічності. У розвідці досліджено використання широкого спектра стилістичних засобів у релігійних пареміях, таких як порівняння, метафора, метонімія, обмеження та анафора. З'ясовано, що релігійним пареміям притаманний дидактизм, виражений через наказовий спосіб, а також використання антитези для чіткішого виділення морального послання. Лексичний аналіз, проведений у статті, демонструє теоцентричність паремій, де центральне місце посідає теонім «Аллах» та його відповідники. Виявлено активне вживання релігійної лексики, архаїзмів, сакральних топонімів та антропонімів. Особливий науковий інтерес становить процес десакралізації релігійних паремій. Підкреслено значення релігійних паремії як вагомої складової ісламської культури та важливого компоненту історичної пам'яті арабського світу.

Ключові слова: паремії, пареміологічний фонд, релігійний компонент, фонетика, стилістика, лексика, іслам, мовлення.

The article provides a comprehensive analysis of the Arabic paremiological fund with religious content, which is considered one of the key components of the functioning and development of the modern Arabic language. Parallels which were drawn between the Ukrainian and Arabic definitions of the terms "proverb" and "saying" revealed their significant semantic proximity. It is established that the source base for these linguistic units is mostly the Holy Quran and the Hadiths of the Prophet Muhammad. The linguistic and stylistic features of Arabic paremias with religious content have been analyzed in details. The main attention is focused on the analysis of phonetic, stylistic and lexical features. Considerable attention in the paper was paid to the phonetic features of religious paremias, which give the expressions authority, solemnity and contribute to their consolidation in the minds of native speakers. It was found that among the key phonetic devices, the following are characteristic: saj', structural parallelism, as well as alliteration and assonance. Separately noted the use of "heavy" emphatic phonemes to give weight to expressions. It was also described the importance of the principle of brevity. The research investigated the use of a wide range of stylistic devices in religious paremias, such as comparison, metaphor, metonymy, limitation and anaphora. It was found that religious paremias are characterized by didacticism, expressed through the imperative mode, as well as the use of antithesis for a clearer selection of the moral message. The lexical analysis conducted in the article demonstrates the theocentricity of paremias, where the central place is occupied by the theonym "Allah" and its other names. It has been revealed an active use of religious vocabulary, archaisms, sacred toponyms and anthroponyms. Of particular scientific interest is the process of desacralizing religious paremias. In the scientific paper emphasizes on the importance of religious paremias as a significant component of Islamic culture and crucial component of the historical memory of the Arab world.

Key words: paremias, Paremiological Fund, religious component, phonetics, stylistics, lexis, Islam, discourse.

Постановка проблеми. Арабський пареміологічний фонд з релігійним змістом є одним з ключових компонентів функціонування та розвитку арабської мови. Насамперед він несе в собі глибокий історичний та культурний контекст. Не дивлячись на широке використання та надзвичайну популярність всередині арабського суспільства, арабські паремії з релігійним змістом досі не були достатньо дослідженні у зарубіжній та вітчизняній арабістиці. Однією з ключових характерис-

тик паремій є мовностилістичні особливості, які потребують аналізу та вивчення для кращого розуміння їхнього прагматичного потенціалу та ролі у формуванні мовної картини світу носіїв арабської мови. Дослідження цих особливостей є ключовим для розуміння того, як саме релігійні концепти засвоюються та ретранслюються у повсякденне мовлення, що й визначає актуальність обраної теми.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Перші збірки арабських паремій з'явилися ще у Середньовіччі. Початок цій традиції поклав філолог і літературознавець Хамза аль-Ісфагані, який зібрав близько 1800 відомих на той час прислів'їв та приказок до збірника, до якого також увійшли паремії з релігійним змістом [6, p. 69–109]. Найвидатнішими дослідниками арабських паремії були аль-Хасан аль-Аскарі та аль-Майдані [5].

В сучасній арабістиці цю тему досліджував доктор Ім Башир, який розглянув появи притч у Священному Корані, а також лексичне значення релігійних прислів'їв [13]. Книга «Аль-Амсаль фі аль-Куран» авторства Мухаммеда аш-Шараві, опублікована в Каїрі в 1980 р., є однією з найкращих праць, у якій описані арабські релігійні паремії з Корану [17]. У книзі автор представив свої роздуми на тему прислів'їв у Священному Корані, причини їх використання та важливість для простих людей. Історію прислів'їв у Священному Корані та Хадисах пророка Мухаммада з точки зору їх літературної цінності дослідила Муслім Обейд Фенді Аль-Рашиді [18].

У вітчизняній арабістиці основоположними стали праці Агатангела Кримського, який у своїх літературних творах, зокрема в «Бейрутських оповіданнях» майстерно використовував оригінальні арабські прислів'я, які він чув і записував під час свого перебування на Близькому Сході [2]. Лексичну репрезентацію релігійного змісту в арабських пареміях дослідив А. А. Видрін [1, с. 14–16]. Однак зазначена тема дослідження залишається недостатньо розробленою у вітчизняній арабістиці.

Постановка завдання. Мета цієї наукової статті полягає у виявленні мовностилістичних особливостей арабських паремій з релігійним змістом, аналізу їх впливу на сучасний арабський дискурс шляхом дослідження їх фонетичних, стилістичних та лексичних аспектів.

Виклад основного матеріалу. При розгляді теми паремій постає питання: «Яке визначення можна дати цьому терміну?». Якщо звернутися до тлумачного словника української мови, ми знайдемо такі визначення:

Прислів'я – влучний образний вислів, часто ритмічний за будовою, який у стислій формі узагальнює, типізує різні явища життя [4]. Тобто це вислів у стислій формі, який містить певні мудрі настанови, котрі базуються на загальноприйнятому життєвому досвіді та несуть в собі повчальний зміст.

Приказка – поширений у мові влучний, часто римований вислів, близький до прислів'я, але без властивого прислів'ю повчального змісту [3].

Отже, це, як правило, римований влучний вислів, що використовується для образної характеристики ситуації, людини чи явища, надаючи мовленню емоційного забарвлення та яскравості, а не для висловлення моралі.

Якщо звернутися до тлумачного словника арабської мови, то слово «أمثال» використовується для позначення коротких фраз або виразів, які містять в собі життєві правила, моральні істини, або загальноприйняті мудрості [11]. Слово «أمثال» в арабській мові означає «сказання» або «висловлювання». Аналогічно до прислів'їв, «أمثال» можуть містити мудрість або повчання та використовуються для вираження конкретних ідей або поглядів на життя [12].

Як бачимо, порівняльний аналіз словникових дефініцій цих слів у двох мовах демонструє їхню значну семантичну близькість, попри належність мов до різних мовних родин.

Загалом паремії є невід'ємною частиною мовної картини світу будь-якого етносу, відображаючи його культурні, історичні та релігійні цінності. Особливий інтерес становлять арабські паремії, що містять релігійний компонент, оскільки вони не лише демонструють моральні й етичні настанови ісламу, але й активно функціонують у сучасному мовленні. Загалом джерелом релігійних паремій в арабській мові слугує Коран та хадіси пророка Мухаммада. Релігійні паремії мають деякі цікаві особливості, зокрема фонетичні, стилістичні та лексичні.

Фонетичні особливості арабських релігійних паремій головним чином зводяться до фонетичних особливостей сучасної арабської мови загалом, їм притаманна мелодійність та протяжність. Розглядаючи арабські релігійні паремії крізь призму відмінностей між літературною мовою та діалектами, можна зробити висновок, що при вимові їм характерні такі самі ключові особливості, як й іншим мовним одиницям арабської мови, зокрема: зміна оголосів, заміна літер, зміна вимови або ж наголосу. Головна мета фонетичних особливостей – не просто краса звучання, а надання вислову авторитетності, урочисто-

сті та сприяння його закріпленню у свідомості віруючих.

Першою фонетичною особливістю арабських паремій є *садж* السجع. Це римована проза, яка має характерний ритм та при вимові комбінує довгі та короткі склади. Суть *саджу* полягає в тому, що дві або більше послідовних фраз, речень або частин речення закінчуються однаковою римою або надзвичайно співзвучними словами [9]. *Садж* є абсолютно фундаментальним для звучання і сприйняття ключових арабських релігійних текстів та є основою для релігійних проповідей (*хутба*). Деякі приклади *саджу*:

مَصْفُوفَةٌ * وَنَمَارِقُ **مَبْثُوثَةٌ** *«І подушки, складені в ряд, і килими, розстелені повсюду»* [15].

السَّمَاءِ ارْحَمُوا مَنْ فِي **الأَرْضِ** يَرْحَمْكُمْ مَنْ فِي *«Майте милість до тих, хто на* землі*, і до вас змилується Той, Хто на* небесах*" (з хадісу)* [7].

Релігійним пареміям також притаманний структурний паралелізм نزاوتلا. Він характеризується тим, що дві частини вислову часто мають однакову або дуже схожу синтаксичну структуру та ритмічний малюнок, зокрема однакову кількість складів або однакове чергування довгих і коротких складів. Це створює відчуття гармонії, порядку та непорушності істини. Наведемо приклади структурного паралелізму:

الدِّينُ النَّصِيحَةُ *«Релігія – це щира порада».* Як бачимо вислів є коротким, проте за змістом ритмічно збалансованим.

الْيَدُ الْعُلْيَا خَيْرٌ مِنَ الْيَدِ السُّفْلَى. «*Верхня рука (що дає) краща за нижню (що просить)».* Тут видно чіткий паралелізм і риму.

Ще однією характеристикою для арабських релігійних паремій є наявність алітерації, тобто повторення однакових або близьких за звучанням приголосних звуків у словах для підсилення виразності, емоційності та музичності тексту. Наприклад: اَلصَّبْرُ صَبْرَانِ: صَبْرٌ عَلَى مَا تَكْرَهُ وَصَبْرٌ عَمَّا تُحِبُّ *«Терпіння буває двох видів: терпіння перед тим, що не любиш, і терпіння перед тим, що любиш»* (з 10] (نهج البلاغة].

Не менш важливим є асонанс, тобто повторення однакових голосних у рядку або строфі. Цей прийом сприяє підсиленню милозвучності, кращій запам'ятовуваності паремії, також він покликаний посилити сенс сказаного. Асонанс є не просто декоративною прикрасою, а структурною основою арабських релігійних паремій, що забезпечує їхню «живу структуру» під час вживання. Деякі приклади асонансу: لَا رَاحَةَ فِي الدُّنْيَا، وَلَا نَجَاةَ إِلَّا بِالتَّقْوَى *«Немає спокою в цьому світі, і немає порятунку, окрім як у благочесті».*

أَحْسِنْ إِلَى النَّاسِ تَسْتَعْبِدْ قُلُوبَهُمْ *«Роби добро людям, і ти завоюєш їхні серця».*

Не менш важливою рисою арабських релігійних паремій є вживання «важких» фонем. Це робиться, щоб додати вислову вагомості при цьому часто використовуються емфатичні ص, ض, ط, ظ та глибокі гортанні ق، ح، ع літери. Вони роблять вимову більш урочистою та значущою.

Варто зазначити, що арабським пареміям також властива лаконічність (جَوَامِعُ الْكَلِمِ). Дослівно це «стислість, що вміщує багато смислів». Особливо виразно лаконічність прослідковується у хадісах пророка Мухаммада. Таким чином, вислови максимально лаконічні та не обтяжені зайвими звуками, складами або словами. Видатний хадісознавець Мухаммад ат-Тірмізі цитує слова дружини пророка Мухаммада з прикладом лаконізму:

يَسْرُدُ سَرْدَكُمْ هٰذَا، وَلٰكِنْ كَانَ يَتَكَلَّمُ بِكَلَامٍ بَيِّنٍ فَصْلٍ، يَحْفَظُهُ مَنْ جَلَسَ إِلَيْهِ *«Він розповідав не так швидко як ви, але говорив чітко та виразно, а ті, хто сиділи поруч могли легко запам'ятати»* [8].

Як правило, арабські релігійні прислів'я дуже насичені стилістичними засобами, особливо в Корані та Сунні. Серед стилістичних особливостей арабських паремій з релігійним змістом можна відзначити найважливіші, зокрема порівняння, метафору і метонімію, обмеження, анафору. Приклад порівняння:

وَ تَرَى الْجِبَالَ تَحْسَبُهَا جَامِدَةً وَ هِيَ تَمُرُّ مَرَّ السَّحَابِ *«Ти бачиш гори, думаючи що вони нерухомі, але вони пливуть немов хмари»* [16]. Прикладом метафори слугує вислів халіфа Омара ібн аль-Хаттаба:

لَوْعَثَرَتْ بَغْلَةٌ فِي الْعِرَاقِ لَسَأَلَنِي اللَّهُ عَنْهَا لِمَ لَمْ تُمَهِّدْ لَهَا الطَّرِيقَ «*Якби мул спіткнувся в Іраку, Бог запитав би мене: чому ти не вирівняв для нього дорогу?».*

Приклад метонімії: مَنْ طَلَبَ الْعُلَى سَهِرَ اللَّيَالِي *«Хто прагне досягти висот, той не спить ночами».*

Приклад обмеження: لا خَالِقَ إلاَّ اللهُ *«Немає творця, крім Аллаха».*

Приклад анафори: وَمَن يَتَّقِ اللَّهَ يَجْعَل لَّهُ مَخْرَجًا (٢) وَمَن يَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ فَهُوَ حَسْبُهُ *«А тому, хто боїться Аллаха, Він дасть вихід. А хто покладається на Аллаха, тому Його досить»* [14].

Характерним є використання образів (побутових або природніх). Вони використовуються для ілюстрації абстрактних релігійних або моральних ідей. Прислів'ям з релігійним змістом також притаманний наказовий спосіб, який несе в собі дидактичність, тобто повчання або настанову щодо релігійних догм або цінностей.

Доволі часто зустрічається симетрія та антитеза, наприклад:

مَنْ تَوَاضَعَ لِلَّهِ رَفَعَهُ، وَمَنْ تَكَبَّرَ وَضَعَهُ *«Хто смиренний перед Аллахом, того Він підносить; хто гордови-*

тий, того Він принижує». Як правило антитеза допомагає чіткіше виділити моральне послання.

Лексичний аналіз арабських паремій з релігійним змістом виявив, що їм притаманні наступні особливості:

1) активне використання теоніму الله «Аллах» та його відповідників. Як відомо, в ісламі існує 99 імен Аллаха або أسماء الله الحسنى, що дослівно перекладається, як *прекрасні імена Бога.* Бог перебуває в центрі арабських релігійних паремій та власне його образ формує багатий пареміологічний фонд;

2) активне вживання релігійної лексики. Коранізми та цитування хадисів є основою для арабських релігійних паремій, більшість з яких – це прямі запозичення з Корану або Сунни. Тому характерним є вживання таких слів: الإيمان– «віра», الرحمة– «милосердя», تقوى – «набожність, благочестивість», قدر – «доля»;

3) наявність архаїзмів, що відображають історичну специфіку ісламської культури, наприклад: البر– «благочестя», الحلم– «терпимість»;

4) активне використання антонімів релігійної тематики, наприклад: حرام – حلال

«дозволений – заборонений», نار – جنة «рай – пекло»;

5) деякі фрази пройшли процес десакралізації. Слова, що мають суто релігійне значення, стають етикетними формулами або вставними словами для зв'язки мови та широко застосовуються у мовленні, наприклад: إن شاءالله – дослівно *«якщо побажає Аллах»* слугує для вираження майбутньої дії або невпевненості, ما شاءالله

– дослівно *«те, що побажав Аллах»* тепер слугує для вираження захоплення, схвалення або, щоб не наврочити, ٱلْحَمْدُ لِلَّهِ – дослівно «*хвала Аллаху»* вживається в контексті позитивної відповіді на питання «Як справи?» або реакції майже на будь-яку значущу подію. Варто зазначити, що ці фрази вживається не лише арабами-мусульманами;

6) використання антропонімів. У релігійних пареміях, зокрема імена пророків чи відомих людей використовуються не просто як звичайні імена, а як символи певних якостей для передачі абстрактного значення, наприклад: مُلْكُ سُلَيْمَانَ لَا يَدُومُ – *«Влада царя Соломона не триває вічно».* В цьому вислові антропонім Соломон, який є символом влади та багатства використовується, щоб показати, що все земне все одно минає;

7) використання сакральних для ісламу топонімів. Зазвичай у висловах використовується так звані сакральні топоніми, зокрема назви головних міст-святинь مكة *Мекка* المدينة *Медина,* священних споруд, як الكعبة *Кааба;*

8) вживання клятвенних часток. Характерною лексичною рисою є широке використання службових слів, а саме часток для клятв або підсилення значення. Це надає прислів'ю статусу незаперечної істини. Як правило вживаються частки و , ب або ت, наприклад: وَٱللَّهِ, بِٱللَّهِ, تَٱللَّهِ. Всі вони мають значення *«клянусь Аллахом».*

9) часте використання прислів'їв з назвами тварин. В цьому випадку йдеться про моральні алегорії, тварини часто згадується у Корані, загалом 26 разів. Наприклад мураха це символ працьовитості, вміння до самоорганізації, а павук символізує крихкість, марність зусиль, тимчасовість: أَوْهَنَ الْبُيُوتِ لَبَيْتُ الْعَنْكَبُوتِ *«Найслабший з домів — дім павука»*. У релігійному контексті це прислів'я застерігає від покладання на щось або когось, окрім Аллаха, бо таке покладання є ненадійною опорою, як і дім павука, тобто павутина;

10) не менш цікавою особливістю є наявність неологізмів, що адаптують класичні релігійні концепції до сучасного дискурсу, наприклад التقوى الرقمية – *«цифрова етика»,* الصيام الرقمي *«цифровий піст» (*тобто свідома відмова людиною від використання соціальних мереж та Інтернету на деяких час для очищення свідомості).

Висновки. Можна констатувати, що, порівняно зі звичайними прислів'ями та приказками арабської мови, релігійні паремії посідають особливе важливе місце у формуванні загального пареміологічного фонду та вирізняються власними мовностилістичними особливостями. Окрім цього, такі паремії закладають в собі надважливе культурне значення та глибокий історичний контекст. Проведене дослідження арабських паремій релігійного змісту дозволило виокремити та проаналізувати їх мовностилістичні особливості (фонетичні, стилістичні, лексичні). Фонетичні особливості впливають на красу звучання, стилістичні – виконують повчальну функцію та забезпечують ефективну передачу змісту, лексичні – відображають світоглядну базу та зв'язок з першоджерелами. Характерним у змістовному формуванні релігійних паремій є теоцентризм, де Бог перебуває в центрі паремій. Паремії базуються на прямих запозиченнях з Корану та Сунни (коранізми, хадиси), що забезпечує зв'язок з першоджерелами віри. Можна стверджувати, що релігійні паремії відображають історичну специфіку ісламської культури та мають велике значення для збереження пареміологічного фонду арабської мови.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Видрін А.А. Лексична репрезентація релігійного змісту в арабських пареміях. *VIII Конгрес сходознавців* : збірник матеріалів, м. Київ, 20 грудня 2024 року. Київ : Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського ; Львів – Торунь : Liha-Pres, 2024. С. 14–16. URL: https://files.znu.edu.ua/files/Bibliobooks/Inshi82/0061837.pdf

2. Кримський А**.** Бейрутські оповідання (1897). Київ: Друкарня Українського наукового товариства, 1919. [45] с. URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/ukr0000022301

3. Приказка. *СловникUA.* URL: https://slovnyk.ua/index.php?swrd=%D0%BF%D1%80%D0%B8%D0%BA%D0%B0%D0%B7%D0%BA%D0%B0 (дата звернення: 05.12.2025).

4. Прислів'я. *СловникUA.* URL: https://slovnyk.ua/index.php?swrd=%D0%BF%D1%80%D0%B8%D1%81%D0%BB%D1%96%D0%B2%27%D1%8F (дата звернення: 05.12.2025).

5. Qurashī, Bāqir Sharīf. *The Life of Imam Al-Hasan Al-Askari: Study and Analysis*. Qum: Ansariyan Publications, 2005, 231 p.

6. Mittwoch E. Die literarische Tätigkeit Hamza al-Isbahams. *Mitteilungen der Seminar für orientale Sprachen*, 1909, Abt. 2, S. 69–109.

7. الموقع الإلكتروني : **الدرر السنية** الموسوعة الحديثية. URL: https://dorar.net/hadith/sharh/71255 (дата звернення: 11.12.2025).

8. الموقع الإلكتروني : أُعْطِيتُ جوامع الكلم. إسلام ويب. URL: https://surl.li/kgwyuv (дата звернення: 11.12.2025).

9. الموقع الإلكتروني : موضوع . تعريف السجع آلاء جابر. URL: https://surl.lt/iktgnp (дата звернення: 10.12.2025).

10. نهج البلاغة الشريف الرضي. URL: https://archive.org/details/20230319_20230319_1246/page/n1/mode/2up (дата звернення: 11.12.2025).

11. أمثال المعاني URL: https://surl.li/cgcfgr (дата звернення: 08.12.2025).

12. أقوال المعاني URL: https://www.almaany.com/ar/dict/ar-ar/اقوال/ (дата звернення: 08.12.2025).

13. الموقع الإلكتروني : إيم بشير تجليات الأمثال في القرآن الكريم URL: https://surl.li/afcxxg . (дата звернення: 07.12.2025).

14. سورة الطلاق. *Quran.com* : الموقع الإلكتروني. URL: https://quran.com/ar/65?startingVerse=2 (дата звернення: 12.12.2025).

15. سورة الغاشية. *Quran.com* : الموقع الإلكتروني. URL: https://quran.com/ar/88?startingVerse=16 (дата звернення: 11.12.2025).

16. سورة النمل. *Quran.com* : الموقع الإلكتروني. URL: https://quran.com/ar/27?startingVerse=88 (дата звернення: 12.12.2025).

17. محمد متولي الشراوي امثال في القرآن الكريم URL: https://surl.li/getuts. (дата звернення: 07.12.2025).

18. مسلم عبيد فندي الرشيدي قصص الأمثال في القرآن الكريم والحديث النبوي وأقوال العرب:دراسة أدبية. مجلة كلية التربية للبنات. رقم 82 URL: https://jcoeduw.uobaghdad.edu.iq/index.php/journal/article/view/1461/1294 (дата звернення: 08.12.2025).

Дата першого надходження рукопису до видання: 21.11.2025
Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 19.12.2025
Дата публікації: 31.12.2025

РОЗДІЛ 6
ЗАГАЛЬНЕ МОВОЗНАВСТВО

УДК 811.531.11:7.01:001.4
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2025.44.1.22

ТЕРМІНОСИСТЕМА ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА КОРЕЙСЬКОЇ МОВИ: ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ТА ПРАКТИЧНА СИСТЕМАТИЗАЦІЯ

TERMINOLOGICAL SYSTEM OF VISUAL ARTS IN THE KOREAN LANGUAGE: THEORETICAL FOUNDATIONS AND PRACTICAL SYSTEMATIZATION

Галушка О.М.,
orcid.org/0009-0007-7754-7804
студентка Факультету східної і слов'янської філології
Київського національного лінгвістичного університету

Рибачківська Л.Є.,
orcid.org/0000-0002-5860-5550
кандидат філологічних наук,
завідувач кафедри англійської мови і перекладу
Київського національного лінгвістичного університету

У пропонованій статті досліджуються терміносистеми образотворчого мистецтва корейської мови в теоретичному та практичному аспектах. Актуальність роботи зумовлена посиленням міжкультурної та міжмовної взаємодії в сучасному глобалізованому мистецькому просторі. Ці чинники підвищують потребу в упорядкованому, системному та однозначному термінологічному апараті. Термінологія образотворчого мистецтва розглядається не лише як засіб номінації художніх явищ, а як важливий інструмент пізнання та відображення специфіки культурної традиції, історичного розвитку і художнього мислення народу. Особливу увагу приділено корейській мові, термінологічний пласт якої сформувався під впливом автохтонних корейських елементів, значного шару лексики китайського походження та сучасних європейських запозичень.

У роботі узагальнено основні теоретичні підходи до розуміння понять «термін» і «терміносистема», окреслено ключові ознаки терміна, зокрема його системність, логіко-понятійну зумовленість, однозначність і стилістичну нейтральність. Проаналізовано джерела формування термінології образотворчого мистецтва корейської мови з урахуванням історико-культурних чинників та мовних контактів. Показано, що поєднання лексики китайського походження з корейськими та іншомовними елементами сприяло формуванню складної багаторівневої структури терміносистеми, яка потребує наукової систематизації.

Практична частина дослідження ґрунтується на застосуванні принципу предметно-галузевої класифікації, який дозволив вибудувати ієрархічну модель терміносистеми образотворчого мистецтва корейської мови. У межах базового поняття 미술 – «образотворче мистецтво» систематизовано терміни, що позначають основні види мистецтва (живопис, графіку, скульптуру, декоративно-ужиткове мистецтво, архітектуру, дизайн), а також їхні підрівні за техніками, жанрами, матеріалами та функціональним призначенням. Такий підхід уможливив виявлення внутрішніх логічних зв'язків між термінами та продемонстрував цілісність і впорядкованість досліджуваної терміносистеми.

Отримані результати підтверджують, що терміносистема образотворчого мистецтва корейської мови є структурованою, ієрархічно організованою та функціонально зумовленою. Її систематизація сприяє точності фахової комунікації, коректному перекладу мистецтвознавчих текстів і глибшому розумінню корейської культурної спадщини. Практична цінність дослідження полягає в можливості використання результатів у термінографії, перекладознавстві, мистецтвознавсті та викладанні корейської мови. Перспективи подальших досліджень убачаються в аналізі семантичних відношень між термінами та зіставленні корейської терміносистеми образотворчого мистецтва з відповідними системами інших мов.

Ключові слова: термінологія, образотворче мистецтво, корейська мова, мистецька термінологія, предметно-галузева класифікація, фахова комунікація.

This article examines the theoretical and practical aspects of the terminological system of Korean visual arts. The relevance of the study is determined by the intensification of intercultural and interlingual interaction in today's globalized art space. These factors increase the need for structured, systematic, and unambiguous terminology. The terminology of visual arts is considered not only as a means of naming artistic phenomena, but also as an important tool for understanding and reflecting the specifics of cultural traditions, historical development, and artistic thinking of a people. Particular attention is paid to the Korean language, whose terminology has been shaped by indigenous Korean elements, a significant layer of Sino-Korean vocabulary, and contemporary European borrowings.

The study summarizes the main theoretical approaches to the concepts of “term” and “terminological system,” outlining the key features of a term, specifically its systematicity, logical and conceptual conditioning, unambiguity, and stylistic neutrality. The sources of the formation of Korean visual arts terminology are analyzed, taking into account historical-cultural factors and language contacts. It is shown that the combination of Chinese-derived vocabulary with Korean and foreign elements contributed to the formation of a complex, multi-level structure of the terminological, which requires scientific systematization.

The practical part of the study is based on the application of the principle of subject-specific classification, which made it possible to build a hierarchical model of the terminological system of Korean visual arts. Within the basic concept of 미술 – «visual arts» terms denoting the main types of art (painting, graphics, sculpture, decorative and applied arts, architecture and design) are systematized, as well as their sub-levels according to techniques, genres, materials, and functional purposes. This approach enabled the identification of internal logical connections between terms and demonstrated the integrity and orderliness of the terminological system under study.

The results confirm that the terminological system of Korean visual arts is structured, hierarchically organized, and functionally determined. Its systematization contributes to the accuracy of professional communication, the correct translation of art history texts, and a deeper understanding of Korean cultural heritage. The practical value of the study lies in the possibility of using the results in terminography, translation studies, art history, and Korean language teaching. Prospects for further research include the analysis of semantic relationships between terms and the comparison of the Korean terminological system of visual arts with corresponding systems in other languages.

Key words: terminology, visual arts, Korean language, art terminology, subject-specific classification, professional communication.

Постановка проблеми. Глобалізація мистецького простору робить термінологію не просто інструментом опису, а ключовим показником розвитку галузі. У сфері образотворчого мистецтва терміни фіксують унікальність творчого мислення та національних традицій, тому їхнє впорядкування є критично важливим для міжнародного наукового діалогу. Особливої ваги це питання набуває стосовно корейської мови, чия мистецтвознавча база потребує реальної систематизації.

Специфіка корейської мистецької термінології полягає у її багатошаровості. Вона формувалася століттями під впливом автохтонних традицій, класичної китайської спадщини та пізніших європейських запозичень. Таке нашарування зумовило значну варіативність: у текстах часто зустрічається дублювання понять, семантичні зміщення та неоднозначність у вживанні слів. Це суттєво ускладнює роботу перекладачів і фахову комунікацію між науковцями.

Сьогоднішнє термінознавство приділяє значну увагу галузевим системам, де мистецький напрям займає особливу нішу. Дослідження корейських термінів необхідне для коректної інтерпретації культурних явищ та адекватного представлення корейської спадщини у світі. Відтак, комплексна систематизація цієї терміносистеми є актуальним завданням, вирішення якого забезпечить ефективну професійну взаємодію.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивчення корейської мистецтвознавчої термінології базується на міждисциплінарному підході, що поєднує теоретичне термінознавство та корейську лінгвістику. Попри наявність фундаментальних праць у цих галузях, в українському мовознавстві спостерігається дефіцит комплексних розвідок, присвячених саме терміносистемі образотворчого мистецтва Кореї.

Методологічне підґрунтя дослідження становлять праці С. Павел та Д. Нолет, у яких термінологія трактується як ієрархічно впорядкована сукупність спеціальних лексем, ключових для фахової комунікації [1]. Вагомим для розуміння логіко-понятійної природи терміна є розробки М. С. Зарицького. Питання деривації, запозичення та адаптації лексичних одиниць, що зумовлюють семантичну варіативність термінів, ґрунтовно висвітлені у працях А. С. Д’якова, Т. Р. Кияка та З. Б. Куделька.

Особливості лексичного складу корейської мови, зокрема співвідношення автохтонного пласта та запозичень, детально проаналізовано у працях професора Сон Хоміна. Водночас наявні мистецтвознавчі та педагогічні дослідження корейського мистецтва переважно зосереджені на класифікації жанрів і технік, залишаючи поза увагою цілісний лінгвістичний аналіз відповідного термінологічного апарату.

Визначення наукової прогалини. Попри значний масив праць із загального термінознавства та лексикології корейської мови, мистецтвознавча терміносистема досі лишається поза увагою дослідників. Зокрема, у вітчизняному мовознавстві фактично відсутні дослідження, які були б присвячені структурно-семантичній організації та предметно-галузевій класифікації мистецьких одиниць. Це створює суттєву прогалину: без системного опису термінів неможливо повноцінно осягнути взаємодію корейської лінгвокультури зі світовим мистецьким дискурсом. Саме необхідність заповнити наявний лакунарний сегмент і визначає актуальність пропонованої статті.

Постановка завдання. Метою статті є теоретичне обґрунтування та практична систематизація терміносистеми образотворчого мистецтва корейської мови. Поставлена мета передбачає розв'язання таких завдань: узагальнити основні теоретичні підходи до розуміння поняття терміна та терміносистеми; визначити джерела формування термінології образотворчого мистецтва корейської мови з урахуванням історичних і культурних чинників; здійснити предметно-галузеву класифікацію термінів відповідно до видів, жанрів і технік образотворчого мистецтва; виявити ієрархічну структуру та внутрішні зв'язки між окремими групами термінів у межах досліджуваної терміносистеми.

Виклад основного матеріалу дослідження. У повсякденному житті спілкування відбувається з використанням загальної мови, тоді як професійна діяльність потребує знання спеціалізованої мови, створеної для забезпечення однозначності й точності в певній сфері знань [1, с. 17]. Саме чітке розмежування загальної та спеціальної лексики дозволяє визначити роль термінології як інструменту регламентованої професійної взаємодії.

Теоретичний аналіз термінології як складного мовного феномена передбачає детальне вивчення її походження, системної організації та функціонування. Оскільки терміносистема займає специфічне місце в загальномовній системі, постає необхідність критичного перегляду та уточнення її трактувань у науковій літературі. Це дозволить глибше з'ясувати критерії, за якими лексичні одиниці переходять із загальномовного фонду до вузькоспеціалізованого.

У своєму дослідженні С. Павел та Д. Нолет визначають термінологію як сукупність спеціалізованої лексики, що функціонує в межах певної галузі знань, виду мистецтва чи професійної спільноти [1, с. 17]. Спираючись на це визначення, подальші дослідження у сфері термінотворення наголошують на тому, що укладання нових термінів потребує дотримання чітких лінгвістичних і системних вимог. Зокрема, щоб новий термін був однозначним і придатним до використання, він має формуватися відповідно до усталених словотвірних норм мови, узгоджуватися з уже існуючою терміносистемою та бути належним чином обґрунтованим у термінологічній пропозиції [1, с. 18]. Одиницею термінологічної системи є термін. Водночас у лінгвістичних дослідженнях відсутнє єдине загальноприйняте визначення цього поняття. Микола Зарицький визначає термін як: «мовний знак, що позначає поняття певної галузі знання – науки, техніки, мистецтва, політики» [2, с. 43]. Для розмежування термінів з-поміж інших лексичних одиниць можна виокремити такі ознаки: *логічна спрямованість* – термін пов'язаний із певною логіко-понятійною сферою; *входження в систему* – термін є частиною замкненої терміносистеми або певної мовної системи спеціалізованої галузі; *однозначність* – термін має чітке й визначне значення, що унеможливлює двозначне тлумачення; *відсутність емоційного забарвлення* – термін не містить експресивного або емоційного компонента, залишається нейтральним [2, с. 43].

Урахування цих ознак дає змогу розглядати термін не просто як окрему лексему, а як складник цілісної системи, що функціонує за певними правилами. Формування терміна в межах такої структури відбувається різними шляхами. Зокрема, терміни можуть утворюватися на основі загальновживаних слів рідної мови шляхом семантичного переосмислення або метонімічного перенесення, часто із відповідною формальною адаптацією з метою уникнення двозначності.

Іншим поширеним джерелом є іншомовні запозичення, зумовлені історичними, культурними та науковими чинниками, що сприяє розвитку спеціалізованої лексики у відповідній галузі знань [3, с. 9].

Таким чином більшість термінів образотворчого мистецтва корейської мови формувалися на основі запозиченої лексики, а зокрема – китайської. За даними дослідження професора Сон Хоміна – лексика корейської мови включає близько 35% суто корейських слів, 60% слів китайського походження та приблизно 5% запозичень з інших мов [4, с. 13]. Це означає, що історично китайська лексика відігравала ключову роль у формуванні спеціалізованої термінології, при цьому слова адаптувалися до корейських мовних норм і часто поєднувалися з рідними словами для точного позначення понять. Такий процес запозичення та адаптації сприяв системності термінів та їх узгодженості в межах терміносистеми образотворчого мистецтва.

Системність термінів зумовлює потребу в чіткій організації понятєвого поля та встановленні логічних зв'язків між одиницями спеціалізованої лексики. Для того, щоб забезпечити послідовність і внутрішню злагодженість такої системи, у термінознавстві сформувалися конкретні принципи. Їхнім основним завданням є визначення особливостей угрупування, взаємодії та співвідношення термінів з певною сферою знань. Одним із ключових серед них є принцип предметно-га-

лузевої класифікації. Загалом це підхід, за яким терміни розглядаються як упорядковані у класифікаційні системи елементи спеціалізованих сфер знань. Кожна галузь має власну структуру понять, що відображається а терміносистемі та забезпечує її послідовність і логічну організацію. Предметно-галузева класифікація може бути одно- або багатоповерховою й використовуватися для систематизації термінів у словниках, базах даних і довідкових ресурсах. Вона створює чітку ієрархію понять у межах певної спеціалізації [1, с. 1]. Наприклад, у межах декоративно-ужиткового мистецтва предметно-галузева класифікація може виглядати так: *типи виробів* – текстиль, кераміка, металеві вироби, дерев'яні вироби; *техніки виконання* – вишиванка, ткацтво, різьблення, ліпка; *стилі та напрями* – модерн, бароко, арт-деко, мінімалізм.

Усі ці одиниці посідають чітко визначені місця в загальній класифікаційній структурі. Такий принцип організації забезпечує системність терміносистеми, дозволяє впорядковувати терміни за галузевою належністю, уникати змішування понять різних сфер та створювати відповідну картину внутрішніх зв'язків між ними. У результаті формується логічна й послідовна система знать, у якій кожен термін має своє місце та функцію, що є необхідною умовою ефективного використання термінології у фаховому дискурсі.

Спираючись на окреслені теоретичні засади, переходимо до практичної систематизації термінології образотворчого мистецтва корейської мови. На цьому етапі впорядкування здійснюється за предметно-галузевими параметрами, що дає змогу виявити структурні особливості терміносистеми, її внутрішню ієрархію та логічні зв'язки між окремими тематичними групами. Це створює підґрунтя для подальшого аналізу семантичної організації термінології.

Першим етапом систематизації є визначення верхнього рівня класифікації, який охоплює максимально широке поняттєве поле. У терміносистемі корейської мови до такого рівня належить 미술 – *«образотворче мистецтво»*. Це поняття виступає базовою категорією та охоплює сукупність видів художньої діяльності. У межах цього поняттєвого поля виділяється перший нижчий рівень, представлений основними галузями образотворчого мистецтва: живопис, графіка, скульптура, декоративно-ужиткове мистецтво, архітектура та дизайн:

회화 – *«живопис»:* різновид пластичного мистецтва, що полягає у створенні зорових образів шляхом нанесення фарб на різні основи, зокрема полотно,, папір, стіни чи інші поверхні [5, с. 13]; 판화 – *«гравюра, друкована графіка»*: вид образотворчого мистецтва, у якому спочатку створюють зображення на спеціальній формі з каменю, дерева, металу чи іншого матеріалу, після чого наносять фарбу й отримують відбиток на папері [6]; 조각 – *«скульптура»*: мистецтво створення тривимірних об'ємних форм із твердих або пластичних матеріалів, що ґрунтується на пластичному моделюванні, опрацюванні силуету та фактури, іноді також кольору; 장식 예술 – *«декоративно-прикладне мистецтво»*: форма художньої творчості, що поєднує естетичну виразність із практичною функціональністю, створюючи речі, які водночас прикрашають і мають повсякденне призначення; 건축 – *«архітектура»:* науково-мистецька діяльність зі створення та проєктування будівельного середовища, що формує простір для життя і праці людини відповідно до функціональних та естетичних принципів. Вона охоплює як промислові, так і громадянські типи споруд; 디자인 – *«дизайн»:* творчий процес і результат проєктування виробів та середовищ, що поєднує функціональність і естетику, реалізуючи комунікативні, пізнавальні, виховні та гедоністичні функції [5, с. 13].

Розглянувши початковий рівень образотворчого мистецтва ми поступово опускаємся на наступну сходинку класифікації. У межах 회화 – *«живопис»* доцільно виділити наступні підрівні: *За способом застосування фарбових матеріалів*: 유화 – *«олійний живопис»:* техніка створення картин шляхом нанесення і змішування олійних фарб; 수채화 – *«акварельний живопис»:* техніка створення картин розчиненими фарбами у воді [7]; 수묵화 – *«тушевий живопис»:* традиційна східноазійська техніка живопису, яка виконується лише тушшю без використання кольорових фарб [8]; 템페라화 – *«темперний живопис»:* техніка, у якій фарби розчиняються у воді та сполучаються з яйцем або іншим зв'язуючим; 파스텔화 – *«пастельний живопис»:* техніка створення зображень за допомогою пастельної крейди на грубому папері, пергаменті або льняній тканині; 구아슈화 – *«гуашевий живопис»:* техніка живопису, у якій до акварельних фарб додають гуму для досягнення непрозорого ефекту [7]; 아크릴화 – *«акриловий живопис»:* техніка створення картин за допомогою акрилових фарб, які відзначаються високою стійкістю до змін температури, не жовтіють і не тріскаються, забезпечуючи довговічність творів [5, с. 45].

Усі перелічені підрівні належать до живопису, оскільки кожна техніка відображає специфіку

роботи з фарбовими матеріалами та визначає візуальний ефект, стиль і художню експресію твору.

Розподіл живопису за жанром. Такий підхід дозволяє систематизувати картини відповідно до тематики, сюжету та предметного змісту, вибудовуючи більш детальне групування термінів усередині поняття 회화: 풍경화 – *«пейзажний жанр»:* картина, на якій зображені природні краєвиди [7]; 인물화 – *«портрет»:* жанр живопису, що зображує людину як основний об'єкт; 정물화 – *«натюрморт»:* жанр живопису, у якому художник зображує неживі предмети, передаючи їхню красу, різноманітність і багатство. До таких об'єктів належать побутові речі, їжа, квіти, плоди тощо [5, с. 48]; 동물화 – *«анімалістичний жанр»:* жанр живопису, у якому зображуються тварини або комахи [7]; 화조화 – *«живопис птахів і квітів»:* третій за значенням жанр традиційного східного живопису після пейзажного та портретного. У буквальному сенсі це «картини з квітами та птахами», проте ширше охоплює не лише птахів, а й диких і свійських тварин, риб, ракоподібних, різні рослини та комах. Цей жанр передає різноманітну красу природи та її символічне значення, що відображалося в мистецтві протягом багатьох століть [9]; 산수화 – *«пейзажний жанр»:* жанр східного живопису, що зображує природну красу гір та води, і передає природу як живу, динамічну сутність. У картинах особливу увагу приділяють виразності живості пейзажу;역사화 – *«історичний жанр»:* картини, у яких зображуються історичні події, сцени або видатні особи, а також у ширшому значенні – сцени з міфів, легенд або релігійних сюжетів [7];

Варто зазначити, що всі перелічені жанри належать до 회화, оскільки кожен із них відображає певну тематичну, або сюжетну специфіку, формує характер композиції, вибір образів та художню експресію твору.

Аналіз підвидів живопису дозволяє перейти до наступної вагомої складової образотворчого мистецтва – 판화 – *«гравюра».* Її виокремлення в самостійний рівень класифікації є цілком обґрунтованим. На відміну від живопису, де фарба наноситься безпосередньо на основу, графіка передбачає опосередкований спосіб створення зображення через друкарську форму. Оскільки саме форма визначає технічні особливості створення відбитка та візуальний характер твору, базою для систематизації термінів у цій галузі обрано класифікацію графіки за типом друкарської форми: 볼록판화 – *«рельєфна гравюра»:* вид гравюри, у якому фарба наноситься на виступаючі частини пластини, а заглиблені ділянки залишаються без фарби, створюючи зображення на папері; 오목판화 – *«інтаглio, гравюра на западинах»:* техніка гравюри, у якій фарба наноситься в поглиблені частини друкарської форми, а при друку під тиском преси саме ці западини передають зображення на папір; 평판화 – *«плоска гравюра»:* вид гравюри, де зображення створюються на плоскій поверхні з використанням відштовхування води та жиру або без нього; 공판화 – *«трафаретна гравюра»:* техніка друку, у якій на дошці чи формі роблять отвори, через які проходить фарба, формуючи зображення; 디지털 판화 – *«цифрова гравюра»:* сучасна форма гравюри, що створюється шляхом сканування або цифрового малювання твору та його друку на принтері. Не потребує ручного виготовлення друкарських форм і дозволяє швидко та економно відтворювати зображення у великій кількості [6].

Наступним об'єктом аналізу 조각 – *«скульптура»*, ще одна фундаментальна складова образотворчого мистецтва. На відміну від площинних видів, розглянутих вище, скульптура оперує тривимірними формами та об'ємним простором. Її термінологічна класифікація здебільшого базується на фізичних властивостях матеріалу та специфіці технології виготовлення: 1) 석상 – скульптура з каменю, кам'яних матеріалів; 2) 동상 – бронзова скульптура, відлита методом лиття. Іноді використовуються сплави з нікелю, цинку та інших матеріалів; 3) 목각상 – дерев'яна скульптура, виготовлена шляхом різьблення по дереву; 4) *3D* 프린팅 조각 – скульптура, виготовлена за допомогою 3D-принтера. Матеріали: пластик, метал, бетон та ін. [10; 7];

Саме ці підвиди визначають зовнішній вигляд твору, методи опрацювання поверхні та характер художньої експресії, тому базою для систематизації термінів у цій галузі виступає розподіл скульптур за матеріалом.

장식 예술 – *«декоративно-прикладне мистецтво»* в корейській культурі має глибоке історичне коріння та представлене широким спектром технік і матеріалів, тому класифікація доволі складна та розгалужена. Загалом вирізняють кілька ключових напрямів, які відображають матеріальну основу та технологічні принципи створення художніх виробів.

*До основних належать:*_목공예 – *«деревообробне мистецтво»:* створення побутових або декоративних виробів із дерева за допомогою різних технік обробки та формування матеріалу;_도자공예 – *«керамічне ремесло»:* створення та художнє опрацювання керамічних виробів, а також техніки, що використовуються для їх

виготовлення та декорування; 금속공예 – *«металообробка»:* виготовлення різноманітних ужиткових та декоративних виробів із металу; 한지공예 – *«мистецтво виробів із ханчі»:* виготовлення побутових або декоративних виробів із традиційного корейського паперу «ханчі»;

섬유공예 – *«текстильне ремесло»:* творчі вироби та діяльність із текстильних матеріалів; 옻칠공예 – *«лакове мистецтво»:* мистецтво декоративного оздоблення предметів лаком; 석공예 – *«каменерізне мистецтво»:* мистецтво створення художніх або утилітарних виробів із каменю, у якому особлива увага приділяється збереженню природної фактури та пластики матеріалу; 골각공예 – *«ремесло різьблення по кістці»:* мистецтво, що полягає в оздоблення кістки шляхом нанесення різьблених візерунків та декоративних мотивів [7].

Окрему нішу в системі образотворчого мистецтва посідає 건축 – *«архітектура»*. Її технологічний апарат найдоцільніше аналізувати крізь призму функціонального призначення об'єктів, що відображено у наступній класифікації: 1) 주거 건축 – *«житлова архітектура»:* традиційні та сучасні житлові споруди; 2) 종교 건축 – *«релігійна архітектура»:* храми, монастирі, святилища; 3) 공공 건축 – *«громадська архітектура»:* проєктування та будівництво громадських будівель і споруд для потреб держави і суспільства; 4) 상업 건축 – *«комерційна архітектура»:* проєктування та будівництво споруд для обслуговування клієнтів у комерційній сфері, як-от торгові центри та ресторани; 5) 군사 건축 – *«військова архітектура»:* спорудження військових об'єктів, таких як фортеці та укріплення; 6) 경관 건축 – *«ландшафтна архітектура»:* проєктування та створення будівель і споруд, що органічно поєднуються з природним середовищем і впливають на естетику ландшафту [7].

Такий підхід дозволяє впорядкувати терміни відповідно до основних сфер застосування споруд і виокремити ключові підкатегорії, що складають основу архітектурної лексики.

Наступним напрямом, що логічно продовжує роботу з простором та формою, але зосереджується на проєктуванні предметів і візуальних комунікацій, є 디자인 – *«дизайн»*. Подібно до архітектури, класифікація дизайну ґрунтується на призначенні об'єктів, що дозволяє виділити ключові підвиди, які визначають характер і кінцеву мету проєктування: 1) 시각 전달 디자인 – *«візуальний комерційний дизайн»:* галузь дизайну, спрямована на передавання інформації та знань через візуальне сприйняття на основі принципів формотворення. До цієї галузі належить проєктування друкованої продукції, корпоративної ідентичності та мультимедійних матеріалів [11]; 2) 제품 디자인 – *«продукт-дизайн»:* галузь, що поєднує функціональність та естетику в масово вироблених промислових продуктах; 3) 환경 디자인 – *«дизайн середовища»:* комплексне планування та проєктування навколишнього простору з метою створення комфортного середовища для життя [7; 12].

Таким чином 디자인 виступає як критично важливий міст між мистецьким задумом і повсякденною функціональністю. Через свої ключові підвиди він комплексно впливає на естетику та якість сучасного людського існування. Ця класифікація чітко відображає розгалуженість сфер застосування дизайнерських рішень у сучасному суспільстві.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Терміносистема образотворчого мистецтва корейської мови постає як багаторівнева структура, сформована на перетині лінгвістичних, культурних та історичних чинників. У процесі її розвитку поєдналися автохтонні корейські елементи, значний пласт лексики китайського походження та сучасні лексичні запозичення. Така багатошаровість зумовлює термінологічне багатство й наявність варіативності компонентів, що пояснює потребу у їх системному науковому впорядкуванні.

У межах дослідження з'ясовано, що ефективне функціонування термінів образотворчого мистецтва можливе лише за умови їх чіткої організації в межах цілісної системи. Визначну роль у цьому відіграють принципи ієрархічності та предметно-галузевої класифікації, які дозволяють встановити логічні зв'язки між поняттями різного рівня узагальнення. Розподіл лексем за видами мистецтва, техніками, жанрами та матеріалами забезпечує внутрішню узгодженість термінологічного масиву, що сприяє точності фахової комунікації.

Проведена систематизація підтвердила, що корейська мистецька термінологія має чітку ієрархічну структуру, де кожна одиниця виконує визначену функцію. Такий підхід дозволяє не лише впорядкувати спеціалізовану лексику, а й глибше осягнути особливості художнього мислення та мистецької традиції Кореї, зафіксовані у мові.

Отже, дослідження корейської мистецтвознавчої терміносистеми є значущим для сучасного термінознавства та перекладацької практики. Системний аналіз сприяє точній інтерпретації понять і створює підґрунтя для подальшого опра-

цювання галузевої лексики. Перспективи подальших розвідок убачаємо у поглибленому аналізі семантичних відношень між термінами, а також зіставному вивченні корейської терміносистеми з іншими мовами з метою вдосконалення фахової міжмовної взаємодії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Pavel S., Nolet D. Handbook of terminology. Ottawa : Public Works and Government Services Canada, 2001. 172 p.

2. Зарицький М. С. Актуальні проблеми українського термінознавства : підручник. Київ : ІВЦ «Видавництво «Політехніка», 2004. 128 с.

3. Д'якова А. С., Кияк Т. Р., Куделько З. Б. Основи термінотворення: семантичні та соціолінґвістичні аспекти. Київ : KM Academia, 2000. 218 с.

4. Sohn Ho-Min. The Korean language. Cambridge : Cambridge University Press, 2001. 445 p.

5. Колесник Н. Є., Піддубна О. М. Художньо-педагогічна підготовка майбутніх учителів початкової школи засобами образотворчого мистецтва : монографія. Житомир : Полісся, 2017. 244 с.

6. 판화 나무위키. 2025. URL: https://namu.wiki/w/%ED%8C%90%ED%99%94 (дата звернення: 19.11.2025).

7. Naver Dictionary. 네이버 사전 URL: https://dict.naver.com/ (дата звернення: 21.12.2025).

8. 소전. 수묵화란… 블로그 소전의 사랑방. 2011. URL: https://m.blog.naver.com/hwangdw07/10108295446 (дата звернення: 21.11.2025).

9. 이원복. 화조화 한국민속대백과사전. 국립민속박물관. [б. р.]. URL: https://folkency.nfm.go.kr/topic/detail/6600 (дата звернення: 22.11.2025).

10. 조각 나무위키. 2025. URL: https://namu.wiki/w/%EC%A1%B0%EA%B0%81 (дата звернення: 22.11.2025).

11. NEKOMURA. 시각디자인(Visual Design) 에 대해 알아보자 블로그 디자인 이해. 2018. URL: https://blog.naver.com/hydra20/221369878743 (дата звернення: 26.11.2025).

12. 디자인 월간미술. 2014. URL: https://monthlyart.com/encyclopedia/%EB%94%94%EC%9E%90%EC%9D%B8/ (дата звернення: 24.11.2025).

Дата першого надходження рукопису до видання: 21.11.2025
Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 19.12.2025
Дата публікації: 31.12.2025

УДК 81’37-13
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2025.44.1.23

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО ПОБУДОВИ ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНОГО ПОЛЯ

MODERN APPROACHES TO THE CONSTRUCTION OF THE LEXICAL-SEMANTIC FIELD

Грабчак М.І.,
orcid.org/0009-0006-9914-4355
аспірант кафедри загального і слов’янського мовознавства
Національного університету «Києво-Могилянська академія»

Наукову розвідку присвячено розгляду теоретичних засад вивчення лексико-семантичного поля як однієї з найбільших парадигм лексико-семантичної системи мови. Метою статті наукове обґрунтування застосування сучасних технологій до обстеження лексико-семантичного поля у традиційному розумінні. Для досягнення поставленої мети виконано такі завдання: розглянуто історію формування ідей про лексико-семантичне поле, розпочинаючи з праць Й. Тріра та Л. Вайсґербера, визначено трактування самого поняття та його складників українськими лінгвістичними школами, проаналізовано традиційні методи побудови поля, які започаткувала М. Пещак та реалізували на практиці її учні – М. Фабіан, Г. Ярун, М. Скаб, А. Лучик. З’ясовано особливості компонентного аналізу як найбільш надійного методу дослідження, подано алгоритм побудови матриці та графу.

Особливу увагу звернено на появу новітніх технологій, що використовуються для проведення лінгвістичних аналізів. Встановлено, що класичні підходи до дослідження лексико-семантичного поля заклали надійну теоретико-методологічну основу та залишаються актуальними для сучасних методів аналізу, проте поширення технологічності трансформує способи дослідження лексики. Окрім традиційних матриць, сучасні дослідження представляють нову модель побудови поля – графи, що відображають всі компоненти поля та відношення між ними.

Наявність корпусів текстів та корпусних менеджерів нині полегшує працю мовознавців, допомагає автоматизувати роботу та комплексно дослідити лексико-семантичне поле. Такі електронні програми самостійно виокремлюють всі лексеми та семи, що формують лексико-семантичне поле, визначають їхні кількісні та якісні характеристики, подають статистику вживання, що дає змогу підвищити об’єктивність та точність аналізу.

Зроблено висновок, що поєднання традиційних підходів до аналізу лексико-семантичного поля із застосуванням сучасних комп’ютерних технологій є перспективним напрямом досліджень.

Ключові слова: лексико-семантична система, лексико-семантичне поле, компонентний аналіз, матриця, граф, корпус, корпусний менеджер.

The article focuses on studying the consideration of the theoretical foundations of studying the lexical-semantic field as one of the largest paradigms of the lexical-semantic system of language. The purpose of the article is to provide scientific justification for the application of modern technologies to the study of the lexical-semantic field in the traditional sense. To achieve this goal, the following tasks were performed: the history of the formation of ideas about the lexical-semantic field was examined, starting with the works of J. Trier and L. Weisgerber; the interpretation of the concept itself and its components by Ukrainian linguistic schools was determined; the traditional methods of field construction initiated by M. Peshchak and implemented in practice by her students – M. Fabian, H. Yarun, M. Skab, A. Luchyk. The features of component analysis as the most reliable research method were clarified, and an algorithm for constructing a matrix and graph was presented.

Particular attention is paid to the emergence of new technologies used for linguistic analysis. It has been established that classical approaches to the study of the lexical-semantic field have laid a reliable theoretical and methodological foundation and remain relevant for modern methods of analysis, but the spread of technology is transforming the ways in which vocabulary is studied. In addition to traditional matrices, modern research presents a new model for constructing fields – graphs that reflect all components of the field and the relationships between them.

The availability of text corpora and corpus managers now facilitates the work of linguists, helps to automate the work and comprehensively study the lexical-semantic field. Such electronic programmes independently identify all lexemes and semes that form the lexical-semantic field, determine their quantitative and qualitative characteristics, and provide usage statistics, which increases the objectivity and accuracy of the analysis.

It has been concluded that combining traditional approaches to the analysis of the lexical-semantic field with the use of modern computer technologies is a promising direction for research.

Key words: lexical-semantic system, lexical-semantic field, component analysis, matrix, graph, corpus, corpus manager.

Постановка проблеми. Мова – найцінніша скарбниця кожного народу. Саме вона зберігає та відображає історію нації, поглинає лінгвальні та позалінгвальні зміни, формує культуру та колективну пам’ять. Як стверджує Л. Лисиченко: «Слово, як відомо, є однією з найважливіших мовних одиниць, у якій фіксуються в узагальненому вигляді наслідки пізнавальної діяльності людини» [8, с. 1].

Слова певної мови не можуть існувати ізольовано, про це згадував В. фон Гумбольдт у своїй праці про «внутрішню форму мови» XVIII ст.

та наголошував, що лексику варто розглядати як цілісну систему [13, с. 115]. Ф. Жилко зауважив: «Лексичне значення слова ніколи не існує (функціонує) окремо. Воно завжди пов'язане семантичними відношеннями (ідентичності й диференційності) з лексичним значенням іншого слова або лексичними значеннями кількох (багатьох) слів» [3, с. 30].

Усі слова, наявні в мові, формують лексико-семантичну систему, яка у «Словнику сучасної лінгвістики: поняття і терміни» А. Загнітка трактується як «один із рівнів мовної структури, що складається із слів та їхніх значень; упорядкована множинність лексичних і фразеологічних одиниць, співвіднесених і водночас протиставлених за своїм значеннями та будовою» [5, с. 284].

Оскільки цілісність та системність лексики доведено, визначено, що її формування здійснюється на основі відношень різного типу (синтагматичних, парадигматичних, епідигматичних), а слова перебувають в різних опозиціях та об'єднуються в парадигми, вважаємо, що найбільш доцільно вивчати лексико-семантичну систему шляхом виокремлення лексико-семантичних полів як найбільшої парадигми, що відображає системність та взаємозв'язки між словами та їхніми значеннями.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Історія дослідження лексико-семантичного поля почалась із праць Й. Тріра, котрого вважають засновником «польового методу». Учений розглядав систему мови у межах двох полів – поняттєвому та лексичному. Поняттєве поле – взаємопов'язані лексеми, що підпорядковуються центральному поняттю; лексичне поле – певне слово та споріднені з ним слова [10, с. 210]. Ідеї Й. Тріра продовжив Л. Вайсґербер, котрий вважав, що для побудови лексичних полів необхідно «опиратися на головне слово, встановлюючи диференційні ознаки значень слів у полі» [10, с. 210].

Українські лінгвісти (М. Пещак, М. Фабіан, Г. Ярун, М. Скаб, А. Лучик, К. Близнюк, Л. Лисиченко, М. Кочерган) присвятили свої праці дослідженню лексико-семантичного поля. В їхніх роботах висвітлено основні принципи структурування поля, описано методику побудови.

Постановка завдання. У сучасному мовознавстві бракує єдності щодо самого визначення поняття лексико-семантичного поля, його складників та методів побудови. Розвиток корпусної лінгвістики, технологічних методів дослідження сприяє появі нових можливостей аналізу та підвищує інтерес до цієї теми.

Метою статті є наукове обґрунтування застосування сучасних технологій до обстеження лексико-семантичного поля у традиційному розумінні. **Завдання** дослідження полягають у: розгляді історії формування поняття лексико-семантичного поля; аналізі класичних методів побудови поля; аналізі можливостей застосування сучасних технологій при побудові поля.

Виклад основного матеріалу дослідження. В українському мовознавстві для побудови лексико-семантичного поля М. Пещак створила методику збору фактичного матеріалу і виділення семного складу лексичних значень слів, яка передбачає такі послідові етапи: а) виписуємо з тлумачного словника лексеми, значення яких містить вказівки на досліджуване явище, та створюємо картотеку мовного матеріалу; б) на основі аналізу словникових дефініцій одиниць будуємо семантичне поле у вигляді матриці – таблиці, в якій за ранговими списками розташовуємо лексеми та семи [12, с. 3]. Для побудови матриці по горизонталі упорядковуємо семи від найбільш частотних до найменш; по вертикалі – лексеми, з яких найскладніші за внутрішнім змістом розпочинають ряд, а найпростіші закінчують; наявність спільної семи у значенні слова позначають знаком «+» [10, с. 212]. Пізніше таку методику побудови лексико-семантичного поля в практичній діяльності реалізували учні М. Пещак – М. Фабіан, Г. Ярун, М. Скаб, А. Лучик.

М. Фабіан називає такі переваги створення семантичних матриць для опису лексико-семантичних полів: «Матричне представлення лексичної семантики дає можливість усебічно охарактеризувати структуру лексичних значень слів, виділити ступінь їх семантичної спорідненості, розкрити характер функціональності сем, що в межах слів так само утворюють структуру, як і сукупність лексичних одиниць у лексико-семантичному полі» [15, с. 209].

А. Лучик зазначає, що компонентний аналіз – це один з найбільш надійних та продуктивних методів дослідження лексико-семантичного поля, адже за допомогою нього «може бути встановлено й виокремлено спільні ядерні центри природніх мов, навколо яких можливим виявиться розташування мікроцентів, притаманних лише окремим мовним системам» [10, с. 211]. Окрім того, для аналізу доцільно використовувати лексикографічне вичленування семантичних компонентів, адже «у тлумачних словниках об'єктивуються системні лексичні зв'язки, а саме тлумачення здійснюється багатим, але осяжним арсеналом структурних формул» [11, с. 259].

К. Близнюк розглядає лексико-семантичне поле як макрополе та вивчає його менші частини – мікрополя. Дослідниця вважає цей метод найпродуктивнішим та найдоцільнішим, а також подає таке тлумачення поняття: «семантичне мікрополе – структурна частина лексико-семантичних інтегральних сем, що їх об'єднують» [1, с. 34].

Проблематику лексико-семантичного поля у своїх працях висвітлюють і представники Харківської лінгвістичної школи, зокрема Л. Лисиченко розуміє лексико-семантичне поле як «велике угруповання лексико-семантичних варіантів, що пов'язані одним відрізком дійсності і належать до різних частин мови» [8, с. 122]. Дослідниця наголошує на значущості використання саме поняття *лексико-семантичний варіант*, а не *лексема*, оскільки «лексема різними своїми значеннями може входити до різних семантичних полів» [8, с. 122].

Досліджувати лексико-семантичне поле прийнято методом членування його на менші парадигми – тематичні групи та лексико-семантичні групи.

Тематична група об'єднує слова різних частин мови, що мають спільний відрізок дійсності [8, с. 122]. Л. Лисиченко звертає увагу на те, що «в тематичній групі слова пов'язані не мовними зв'язками, а позамовними, через реалії, які виражаються в них. Угруповання тематичних груп базується на внутрішніх зв'язках між предметами і явищами дійсності й зумовлюється предметно-логічними ознаками» [8, с. 122].

Л. Лисиченко вважає, що лексико-семантична група «становить певним чином обмежений і визначений фрагмент лексико-семантичного поля» [8, с. 124]. Лексико-семантична група – це «певна кількість слів, що об'єднуються за спільною семантичною ознакою, семою, наявною в значенні кожного з них, незалежно від структури самого слова» [4, с. 179]. Для одиниць лексико-семантичної групи характерна категоріальна спільність, що «забезпечує цілісність як змісту, так і форми» [4, с. 179]. Виокремлення лексичних одиниць в межах однієї лексико-семантичної групи здійснюється шляхом семантико-логічної ідентифікації.

Систематизацію попередніх підходів до аналізу лексико-семантичного поля простежуємо у працях М. Кочергана. На думку дослідника, лексико-семантичне поле – «це сукупності лексичних одиниць, об'єднаних спільністю змісту, що відображають поняттєву, предметну або функційну подібність позначуваних явищ» [10, с. 211].

Узагальнене визначення поняття *лексико-семантичне поле* подає «Словник сучасної лінгвістики: поняття і терміни» А. Загнітка: «це фрагмент дійсності, що може бути описаний певною мовою за допомогою відповідної лексичної підсистеми» [5, с. 70].

Традиційні підходи до дослідження лексико-семантичного поля заклали надійну теоретико-методологічну основу, що не втрачає своєї актуальності й для сучасних методів аналізу. Водночас поширення технологічності та комп'ютеризації сприяє трансформації способів дослідження лексики.

Як зазначає О. Демська-Кульчицька, створені комп'ютерні програми забезпечують лінгвістиці особливе місце в сучасному інформаційному світі [2, с. 74]. Дослідники XXI ст. до традиційного матричного методу додають побудову графів – графічне оформлення мовних одиниць.

На думку Н. Засанської, схема графу – це «засіб візуалізації зв'язків між мовними одиницями, що віддзеркалюють процеси творення думки та слова людським мозком» [6, с. 7]. Для побудови графів використовують найбільш багатозначне слово, яке слугує вершиною графа, його семантичним центром, далі за допомогою дуг вершину поєднують з іншими лексичними одиницями, що не перетинаються. Кожна лексема має сталу позицію та не дублюється, семантика ж розкривається через послідовний аналіз усіх елементів на дузі графа. Для створення цієї моделі існують спеціальні програми, наприклад, Gephi, Graphviz, uDraw (Graph), які дозволяють автоматично створити граф, лише ввівши дані про вершини та ребра [7, с. 84].

Такий доповнений та комп'ютеризований підхід до моделювання лексико-семантичного поля забезпечує комплексний аналіз всіх складників та відношень між ними, полегшує інтерпретацію семантичних зв'язків та дає змогу графічно відтворити цілісність структури лексико-семантичного поля.

Окрім того, інформаційні технології сприяли й поширенню корпусних досліджень та розвитку корпусної лінгвістики – галузі прикладного мовознавства, що «займається формуванням комп'ютерних корпусів текстів у різних мовах і спрямована на максимально об'єктивний аналіз мовних явищ в умовах реальної живої комунікації» [14, с. 667]. Лінгвістичні корпуси – зібрання текстів в електронному варіанті, «інформаційно-довідкова система, яка слугує базою для дослідження одиниць та явищ різних мовних рівнів, для вивчення особливостей використання

природної людської мови у формах усного та писемного мовлення та для визначення специфіки функціонування мови в різних стилях» [9, с. 128]. Для роботи з корпусами створено спеціальні системи пошуку – корпусні менеджери, які надають можливості отримання статистичних даних, виявлення синонімів, значень слів, контексту вживання та лексичних зв'язків [7, с. 79]. Найбільш поширеними програми постають Sketch Engine, WordSmith Tools, AntConc, Concordance, Monoconc, Textstat, Voyant tools.

А. Кирисюк називає такі основні функції корпусного менеджера Sketch Engine [7, с. 80–81]:

1. Concordance – пошук у корпусі словоформ, лем, фраз.

2. Word List – створення списків частот слів, лем, ключових слів.

3. Keywords and Terms – виокремлення ключової лексики в корпусі за допомогою «оцінки ключовості».

4. Collocations – статистика вживання слова.

5. Word Sketch – опис граматичної та колокаційної поведінки.

6. Word Sketch Difference – порівняння двох слів на основі словосполучення.

7. Thesaurus – створення дистрибутивного тезаурусу.

8. Trends – діахронічний аналіз слововживання.

9. WebBootCaT – набір програм для компіляції веб-корпусу користувачів.

Н. Засанська використовує корпусний менеджер WordSmith Tools та визначає такі функції [6, с. 7]:

1. WordList – розкриття якісних та кількісних особливостей всього реєстру текстів.

2. KeyWords – виокремлення лексем, що найповніше характеризують загальну семантику текстів.

3. Concord – виявлення контекстуального оточення одиниць ЛСП.

Застосування сучасних комп'ютерних технологій для дослідження лексико-семантичного поля розширює можливості лінгвістики, підвищує об'єктивність та точність аналізу, адже комп'ютерні програми автоматизовано виокремлюють всі лексеми та семи, що формують лексико-семантичне поле, визначають їхні кількісні та якісні характеристики, подають статистику вживання.

Висновки. Лексико-семантичне поле – одна з ключових парадигм лексико-семантичної системи, що демонструє цілісність та системність. Традиційний метод побудови лексико-семантичного поля за допомогою компонентного аналізу, результати якого передаються матрицями, не втрачає своєї актуальності та залишається найбільш дієвим. Проте сучасні інформаційні технології доповнюють його – науковці будують графи, що допомагають комплексно дослідити всі компоненти поля та відношення між ними. Окрім того, створення корпусів текстів та корпусних менеджерів значно полегшує працю дослідників, роблячи її автоматизованою, адже ці програми самостійно роблять вибірку лексичних одиниць, тлумачать їхнє значення, визначають кількісні та якісні характеристики.

Отже, сучасні підходи побудови лексико-семантичних полів базуються на традиційних методах, проте характеризуються високою технологічністю.

Перспективним напрямом подальших досліджень вважаємо поєднання традиційних підходів до аналізу лексико-семантичного поля із застосуванням сучасних комп'ютерних технологій, це забезпечить практичну ефективність та глибину теоретичного дослідження.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Близнюк К. Р. Лексико-семантичне поле «патріотизм» в українській, англійській і польській мовах : кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису подається на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук. Національний університет «Києво-Могилянська академія», Донецький національний університет імені Василя Стуса. Вінниця : [б. в.], 2019. 263 с.

2. Демська-Кульчицька О. М. Що нового в науці про мову? *Культура слова*. 2002. № 61. С. 70–74.

3. Жилко Ф. Про семантичні поля української мови. *Українська мова і література в школі*. 1972. № 12. С. 25–32.

4. Загнітко А. Словник сучасної лінгвістики: поняття і терміни. Донецьк : ДонНУ, 2012. Т. 1. 402 с.

5. Загнітко А. Словник сучасної лінгвістики: поняття і терміни. Донецьк : ДонНУ, 2012. Т. 3. 426 с.

6. Засанська Н. Д. Лексико-семантичне поле криза в українській та англійській мовах: графо-матричний та статистичний аспекти : автореф. дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук за спеціальністю 10.02.21 структурна, прикладна та математична лінгвістика. Нац. педаг. ун-т ім. М. П. Драгоманова. К, 2016.

7. Кирисюк А. А. Когнітивні матриці ЛСП ПАНДЕМІЯ / PANDEMIC в українській і англійській мовах: графо-корпусний підхід : дис. на здобуття наук. ступеня д-ра філософії: 03 Гуманітарні науки; 035 Філологія. Київ. нац. лінгв. ун-т. К., 2024. 272 с.

8. Лисиченко Л. А. Лексико-семантична система української мови. Х : Харківський державний педагогічний університет ім. Г. С. Сковороди, 1997. 129 с.

9. Лук'янець Г. Г. Основні напрямки сучасних корпусних досліджень мови та перспективи їх подальшого розвитку. *Наукові праці НУХТ*. К. : НУХТ, 2012. № 43. С. 127–133.

10. Лучик А. Зіставне мовознавство : підручник. Київ : ВЦ «Академія», 2025. 256 с.

11. Лучик А. А. Компонентний аналіз у зіставних дослідженнях лексичних одиниць. *Сучасні дослідження з іноземної філології* : зб. наук. пр. Ужгород. нац. ун-т. Ужгород : Папірус-Ф, 2009. Вип. 7. С. 258–262.

12. Лучик А. А. Семантичний словник як джерельна база для когнітивних пошуків. *Людина. Комп'ютер. Комунікація :* збірник наукових праць. Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2019. С. 119–124.

13. Межжеріна Г. Структурна організація семантичних одиниць (поле − лексико-семантична група − слово). *Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика*. 2002. Вип. 5. С. 114–126.

14. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми : підручник. Полтава : Довкілля-К, 2008. 711 с.

15. Фабіан М. П. Застосування процедури формалізованого аналізу лексичної семантики в зіставних дослідженнях. *Проблеми зіставної семантики*. 10 (1), 2011. С. 206–211.

Дата першого надходження рукопису до видання: 21.11.2025
Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 19.12.2025
Дата публікації: 31.12.2025

УДК 811.111’367:376-056.2/.3
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2025.44.1.24

СИНТАКСИЧНИЙ ФАХОВИЙ РІВЕНЬ МОВИ ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ: АНАЛІЗ КЛЮЧОВИХ МІЖНАРОДНИХ ДОКУМЕНТІВ

SYNTACTIC PROFESSIONAL LEVEL OF INCLUSIVE EDUCATION LANGUAGE: ANALYSIS OF KEY INTERNATIONAL DOCUMENTS

Душкевич А.Я.,
orcid.org/0000-0001-7838-9616
аспірантка кафедри англійської мови
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

У статті здійснено комплексний синтаксичний аналіз англомовних міжнародних документів у сфері інклюзивної освіти, зокрема Convention on the Rights of Persons with Disabilities (2006), Convention on the Rights of the Child (1989) та Salamanca Statement and Framework for Action on Special Needs Education (1994). Досліджено типологію речень (прості, складносурядні, складнопідрядні, еліптичні), їхню структурну організацію, логічні зв’язки, особливості пунктуації та специфіку фахового стилю. Особливу увагу приділено функціонуванню модальних дієслів як маркерів директивності та обов’язковості в юридичному дискурсі. Встановлено, що синтаксична організація текстів характеризується переважанням складнопідрядних конструкцій із кількома рівнями підрядності, активним використанням пасивного стану, термінологічних словосполучень та специфічних логічних конекторів. Виявлено градацію директивності модальних дієслів, де shall виражає імперативне зобов’язання, must – категоричну необхідність, should – рекомендацію, may – дозвіл, can – здатність. Проаналізовано пунктуаційні особливості юридичних текстів, зокрема функції коми, двокрапки та крапки з комою у структуруванні нормативних положень. Встановлено кореляцію між юридичним статусом документа та частотністю вживання різних модальних дієслів: конвенції ООН характеризуються переважанням shall, тоді як декларації та рамкові документи частіше використовують should. Результати дослідження мають практичне значення для перекладачів, юристів та освітян і сприятимуть глибшому розумінню лінгвістичних особливостей міжнародних правових документів у галузі освіти та підвищенню якості їх імплементації в національне законодавство.

Ключові слова: синтаксичний аналіз, інклюзивна освіта, складнопідрядне речення, модальні дієслова, фаховий дискурс, міжнародні правові документи.

The article presents a comprehensive syntactic analysis of English-language international documents in the field of inclusive education, including the Convention on the Rights of Persons with Disabilities (2006), the Convention on the Rights of the Child (1989), and the Salamanca Statement and Framework for Action on Special Needs Education (1994). The study examines sentence typology (simple, compound, complex, elliptical), structural organization, logical connections, punctuation features, and professional style specifics. Particular attention is given to modal verbs as markers of directiveness and obligation in legal discourse. The research establishes that the syntactic organization of these texts is characterized by the predominance of complex constructions with multiple levels of subordination, active use of passive voice, terminological collocations, and specific logical connectors. The study reveals a gradation of directiveness in modal verbs, where shall expresses imperative obligation, must indicates categorical necessity, should conveys recommendation, may denotes permission, and can signifies ability. The punctuation features of legal texts are analyzed, including the functions of commas, colons, and semicolons in structuring normative provisions. A correlation between the legal status of a document and the frequency of different modal verbs has been established: UN conventions are characterized by the predominance of shall, while declarations and framework documents more frequently use should. The research findings have practical significance for translators, lawyers, and educators, contributing to a deeper understanding of the linguistic features of international legal documents in education and improving the quality of their implementation in national legislation.

Key words: syntactic analysis, inclusive education, complex sentence, modal verbs, professional discourse, international legal documents.

Сучасний розвиток інклюзивної освіти значною мірою визначається міжнародними правовими документами, які формують концептуальну та термінологічну базу цієї галузі. Мова таких документів характеризується специфічними лексичними, граматичними та синтаксичними особливостями, що зумовлено необхідністю точного й однозначного формулювання правових норм і рекомендацій. Синтаксична організація юридичних текстів безпосередньо впливає на їхню інтерпретацію та практичне застосування, тому дослідження синтаксичного рівня фахової мови інклюзивної освіти дозволяє виявити закономірності побудови текстів, що регулюють забезпечення права на освіту для осіб з особливими потребами. Англійська мова є основною мовою міжнародних документів у сфері освіти, тому аналіз її синтаксичних особливостей має практичне значення для перекладачів, юристів та освітян. Крім того, розуміння синтаксичних моделей, типових для міжнародних правових актів, сприяє підвищенню якості

їх перекладу та імплементації в національне законодавство.

Теоретичною базою дослідження слугували праці з граматики англійської мови, зокрема фундаментальна робота R. Quirk, S. Greenbaum, G. Leech та J. Svartvik «A Comprehensive Grammar of the English Language» [7], корпусні дослідження D. Biber, S. Conrad та G. Leech [3], енциклопедичні праці D. Crystal [6]. У галузі юридичної лінгвістики значний внесок зробили P. Tiersma [9], який дослідив особливості правової мови, та C. Williams [10], який проаналізував функціонування дієслівних конструкцій у прескриптивних текстах. Серед українських дослідників варто відзначити праці Ф. С. Бацевича [1] з комунікативної лінгвістики та А. П. Загнітка [2] з теоретичної граматики. Методологія синтаксичного аналізу спирається на класичні підходи до класифікації речень за структурою та функціональним призначенням.

Незважаючи на значну кількість досліджень у галузі юридичної лінгвістики та граматики англійської мови, комплексні дослідження синтаксису міжнародних документів з інклюзивної освіти досі залишаються нечисленними в українській лінгвістиці. Зокрема, недостатньо вивченими є особливості функціонування модальних дієслів як маркерів директивності в документах різного юридичного статусу, специфіка логічної організації речень та пунктуаційні особливості текстів, що регулюють сферу інклюзивної освіти.

Мета статті полягає у здійсненні комплексного синтаксичного аналізу трьох ключових міжнародних документів у сфері інклюзивної освіти: Convention on the Rights of Persons with Disabilities [4], Convention on the Rights of the Child [5] та Salamanca Statement and Framework for Action on Special Needs Education [8]. Для досягнення мети поставлено такі завдання: визначити типологію речень у досліджуваних текстах; проаналізувати структурну організацію речень; виявити особливості логічних зв'язків; охарактеризувати пунктуаційні особливості; дослідити специфіку фахового стилю з акцентом на функціонуванні модальних дієслів. Матеріалом дослідження слугували тексти трьох документів: Convention on the Rights of Persons with Disabilities (далі – CRPD), прийнята Генеральною Асамблеєю ООН у 2006 році [4]; Convention on the Rights of the Child (далі – CRC), що набула чинності у 1990 році [5]; The Salamanca Statement and Framework for Action on Special Needs Education (далі – Salamanca Statement), ухвалена на Всесвітній конференції з питань освіти осіб з особливими потребами у 1994 році [8].

Виклад основного матеріалу дослідження.

1. Типологія речень у документах інклюзивної освіти.

Аналіз досліджуваних документів засвідчує переважання складнопідрядних речень (complex sentences), що є характерною ознакою юридичного дискурсу. Такі конструкції дозволяють чітко встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, визначати умови застосування норм та окреслювати коло суб'єктів правовідносин. За спостереженнями дослідників юридичної мови, зокрема P. Tiersma, складні синтаксичні конструкції є невід'ємною ознакою правових текстів, оскільки забезпечують необхідну точність формулювань.

Розглянемо приклад складнопідрядного речення з CRPD:

"States Parties shall ensure that persons with disabilities are not excluded from the general education system on the basis of disability, and that children with disabilities are not excluded from free and compulsory primary education, or from secondary education, on the basis of disability" [4, Article 24].

Це речення має складну синтаксичну структуру: головне речення (States Parties shall ensure) керує двома підрядними з'ясувальними, введеними сполучником that. Загальна довжина речення становить 47 слів, що є типовим для юридичних текстів. Модальна конструкція shall ensure виражає зобов'язання держав-учасниць, а повторення прийменникової фрази on the basis of disability підкреслює заборону дискримінації. Паралелізм конструкцій (persons with disabilities... children with disabilities) забезпечує логічну послідовність викладу.

Ще один приклад складнопідрядного речення з кількома рівнями підрядності міститься у CRC:

"States Parties recognize that a mentally or physically disabled child should enjoy a full and decent life, in conditions which ensure dignity, promote self-reliance and facilitate the child's active participation in the community" [5, Article 23].

Структура цього речення включає головне речення (States Parties recognize), підрядне з'ясувальне (that a mentally or physically disabled child should enjoy...) та підрядне означальне (which ensure dignity...). Підрядне означальне містить три однорідні присудки (ensure, promote, facilitate), що деталізують характеристики умов життя. Модальне дієслово should вказує на бажаність, а не імперативність норми.

Прості речення (simple sentences) у досліджуваних документах трапляються переважно у формулюванні основоположних принципів. Приклад із Salamanca Statement:

"Every child has a fundamental right to education" [8, p. 8].

Це просте двоскладне речення (8 слів) із підметом every child та складеним іменним присудком has a fundamental right. Простота синтаксичної структури надає висловлюванню декларативного характеру та полегшує сприйняття ключового постулату. Визначальний займенник every підкреслює універсальність права на освіту.

Подібну структуру має і таке речення з CRPD:

"Every person with disabilities has a right to respect for his or her physical and mental integrity on an equal basis with others" [4, Article 17].

Просте речення (22 слова) містить розширений підмет (Every person with disabilities), складений іменний присудок (has a right) та обставину способу дії (on an equal basis with others). Прийменникова фраза for his or her physical and mental integrity уточнює об'єкт права.

Складносурядні речення (compound sentences) зустрічаються рідше, переважно для поєднання рівноправних положень. Приклад із CRC:

"States Parties recognize that every child has the inherent right to life, and States Parties shall ensure to the maximum extent possible the survival and development of the child" [5, Article 6].

Дві частини речення з'єднані сполучником and, при цьому кожна частина містить окреме зобов'язання. Перша частина фіксує визнання права (recognize), друга – зобов'язання щодо його забезпечення (shall ensure). Повторення підмета States Parties посилює паралелізм конструкції та підкреслює суб'єкта зобов'язань.

Еліптичні конструкції (elliptical sentences) у досліджуваних документах використовуються обмежено, переважно в переліках. Приклад із CRPD:

"Respect for inherent dignity, individual autonomy including the freedom to make one's own choices, and independence of persons" [4, Article 3].

У цьому номінативному реченні відсутнє дієслово-присудок. Конструкція є частиною переліку принципів Конвенції, де еліпсис сприяє лаконічності формулювань. Вставна конструкція including the freedom to make one's own choices уточнює поняття individual autonomy, розкриваючи його зміст через конкретизацію.

2. Структурна організація речень.

Структурний аналіз засвідчує значну довжину речень у досліджуваних документах. Середня довжина речення коливається від 25 до 45 слів, що суттєво перевищує показники художньої літератури чи публіцистики. Така особливість зумовлена необхідністю включення численних уточнень, умов та застережень у межах одного синтаксичного цілого. За даними корпусних досліджень, середня довжина речення в юридичних текстах перевищує аналогічний показник в інших функціональних стилях у 1,5–2 рази.

Характерною рисою є використання кількох рівнів підрядності. Розглянемо приклад із CRC:

"States Parties shall ensure that a child shall not be separated from his or her parents against their will, except when competent authorities subject to judicial review determine, in accordance with applicable law and procedures, that such separation is necessary for the best interests of the child" [5, Article 9].

Структура цього речення включає: головне речення (States Parties shall ensure), підрядне з'ясувальне першого рівня (that a child shall not be separated...), обставинне підрядне умови (except when competent authorities... determine), підрядне з'ясувальне другого рівня (that such separation is necessary). Довжина речення – 52 слова. Вставні конструкції (subject to judicial review, in accordance with applicable law and procedures) додатково ускладнюють структуру, забезпечуючи водночас юридичну точність та вичерпність формулювання.

Вставні конструкції (parenthetical elements) є типовою рисою досліджуваних текстів. Вони виконують функцію уточнення, обмеження чи розширення змісту основного висловлювання. Приклад із CRPD:

"Persons with disabilities include those who have long-term physical, mental, intellectual or sensory impairments which in interaction with various barriers may hinder their full and effective participation in society on an equal basis with others" [4, Article 1].

Підрядне означальне речення, введене сполучником which, містить вставну конструкцію in interaction with various barriers, що уточнює умови, за яких порушення можуть перешкоджати участі в суспільному житті. Такий синтаксичний прийом дозволяє врахувати соціальну модель інвалідності, згідно з якою обмеження виникають не лише внаслідок фізичних чи психічних порушень, а й через взаємодію з бар'єрами середовища.

Ще один приклад складної структурної організації з Salamanca Statement:

"The challenge confronting the inclusive school is that of developing a child-centred pedagogy capable of successfully educating all children, including those who have serious disadvantages and disabilities" [8, p. 6].

Речення (30 слів) містить підмет із означальним зворотом (The challenge confronting the

inclusive school), складений іменний присудок (is that of developing) та дієприкметниковий зворот (capable of successfully educating). Вставний елемент including those who have serious disadvantages and disabilities розширює коло осіб, охоплених поняттям all children.

3. Логічна організація речень.

Аналіз логічних зв'язків у досліджуваних документах виявляє переважання причинно-наслідкових та умовних конструкцій, що є типовим для нормативних текстів. Такі конструкції забезпечують чітке встановлення обставин застосування норм та наслідків їх виконання чи невиконання.

Причинно-наслідкові зв'язки (cause-effect) реалізуються через конектори because, therefore, as a result, in order to, with a view to. Приклад із Salamanca Statement:

"In order to follow the progress of each child, assessment procedures should be reviewed" [8, p. 22].

Інфінітивний зворот in order to follow виражає мету дії, сформульованої в головному реченні. Модальне дієслово should вказує на рекомендаційний характер положення. Пасивна конструкція should be reviewed акцентує на об'єкті дії (assessment procedures), а не на суб'єкті, що є типовим для інструктивних текстів.

Умовні конструкції (conditional) представлені переважно реченнями з where та if. Приклад із CRC:

"Where a child is illegally deprived of some or all of the elements of his or her identity, States Parties shall provide appropriate assistance and protection, with a view to re-establishing speedily his or her identity" [5, Article 8].

Сполучник where вводить підрядне умови, що визначає обставини, за яких виникає зобов'язання держави. Конструкція with a view to + герундій виражає мету. Прислівник speedily підкреслює терміновість відновлення ідентичності. Пасивна конструкція is illegally deprived акцентує на порушенні прав дитини.

Ще один приклад умовної конструкції з CRPD:

"Where the immediate family is unable to care for a child with disabilities, States Parties shall undertake every effort to provide alternative care within the wider family, and failing that, within the community in a family setting" [4, Article 23].

Умовне підрядне (Where the immediate family is unable...) визначає обставини виникнення зобов'язання. Конструкція failing that вводить альтернативний варіант дій у разі неможливості реалізації першого. Така каскадна структура забезпечує послідовність дій залежно від обставин.

Темпоральні зв'язки (temporal/sequential links) реалізуються через сполучники when, after, before, upon. Приклад із CRPD:

"Children with disabilities shall be registered immediately after birth and shall have the right from birth to a name, the right to acquire a nationality and, as far as possible, the right to know and be cared for by their parents" [4, Article 18].

Темпоральний маркер immediately after birth вказує на часові межі виконання зобов'язання. Конструкція from birth визначає момент виникнення права. Вставний елемент as far as possible вносить застереження щодо обсягу права, враховуючи можливі об'єктивні обмеження.

4. Особливості пунктуації.

Пунктуаційна система досліджуваних документів характеризується специфічними особливостями, зумовленими жанровою приналежністю текстів та необхідністю забезпечення однозначності тлумачення. Пунктуація в юридичних текстах виконує не лише розмежувальну, а й смислорозрізнювальну функцію.

Коми використовуються для відокремлення вставних конструкцій, однорідних членів речення та підрядних частин. Приклад із Salamanca Statement:

"Schools should accommodate all children regardless of their physical, intellectual, social, emotional, linguistic or other conditions" [8, p. 6].

Коми відокремлюють однорідні прикметники (physical, intellectual, social, emotional, linguistic), що визначають types of conditions. Відсутність коми перед or other conditions пояснюється правилами англійської пунктуації для незамкнених переліків. Послідовність прикметників відображає різні аспекти розвитку дитини.

Двокрапка вживається для введення переліків та пояснень. Приклад із CRC:

"To this end, States Parties shall: (a) Encourage the mass media to disseminate information and material of social and cultural benefit to the child..." [5, Article 17].

Двокрапка вводить перелік конкретних зобов'язань, структурованих за допомогою літерної нумерації. Такий формат забезпечує чіткість та полегшує посилання на окремі пункти. Вступна фраза To this end встановлює зв'язок із попереднім контекстом.

Крапка з комою розділяє частини складних переліків. Приклад із CRPD:

"The principles of the present Convention shall be: (a) Respect for inherent dignity, individual autonomy including the freedom to make one's own choices, and independence of persons; (b) Non-discrimination;

(c) Full and effective participation and inclusion in society" [4, Article 3].

Крапки з комою відокремлюють окремі пункти переліку, де кожен пункт є синтаксично завершеною номінативною конструкцією. Такий підхід забезпечує візуальне розмежування принципів та полегшує їх ідентифікацію при посиланні.

5. Фахова мова та стилістичні особливості.

Фаховий стиль досліджуваних документів характеризується низкою специфічних рис, серед яких особливе місце посідає використання пасивного стану та термінологічних колокацій. Ці особливості забезпечують об'єктивність викладу та точність формулювань.

Пасивний стан (passive voice) є домінуючою граматичною формою в нормативних положеннях. Приклад із CRC:

"The child shall be registered immediately after birth and shall have the right from birth to a name, the right to acquire a nationality" [5, Article 7].

Пасивна конструкція shall be registered акцентує на дії та її об'єкті, а не на виконавці. Це типово для юридичних текстів, де важливим є факт виконання зобов'язання, а не конкретизація суб'єкта. Такий підхід забезпечує універсальність норми незалежно від національних особливостей реєстраційних органів.

Подібний приклад із Salamanca Statement:

"Appropriate and affordable technology should be used when necessary to enhance success in the school curriculum and to aid communication, mobility and learning" [8, p. 23].

Пасивна конструкція should be used акцентує на технології як об'єкті дії. Інфінітивні звороти to enhance та to aid визначають цілі використання технологій. Однорідні члени communication, mobility and learning охоплюють основні сфери застосування допоміжних технологій.

Термінологічні словосполучення (terminological collocations) формують понятійний апарат документів. Серед найчастотніших: inclusive education, special educational needs, reasonable accommodation, persons with disabilities, accessibility standards, equal basis, fundamental freedoms, human rights. Ці колокації мають усталений характер і є ключовими для розуміння змісту документів. Вони функціонують як цілісні номінативні одиниці, що забезпечують термінологічну точність.

6. Модальні дієслова як маркери директивності.

Особливу увагу в дослідженні приділено функціонуванню модальних дієслів, які є ключовими маркерами директивності та ступеня обов'язковості положень у міжнародних правових документах. Модальні дієслова в юридичних текстах виконують не лише граматичну, а й прагматичну функцію, визначаючи характер правової норми.

Модальне дієслово shall виражає імперативне зобов'язання і є домінуючим у формулюванні обов'язкових норм. У документі CRPD це дієслово зустрічається понад 150 разів, що свідчить про його ключову роль у створенні юридично обов'язкових положень. За класифікацією C. Williams, shall у юридичних текстах виражає «деонтичну необхідність», тобто обов'язковість виконання дії. Приклад:

"States Parties shall take all necessary measures to ensure the full enjoyment by children with disabilities of all human rights and fundamental freedoms on an equal basis with other children" [4, Article 7].

Конструкція shall take виражає безумовне зобов'язання держави. Підсилювальний елемент all necessary measures розширює обсяг зобов'язання, вказуючи на вичерпність дій. Інфінітивний зворот to ensure визначає мету дій. Прийменникова фраза on an equal basis with other children встановлює стандарт рівності.

Ще один приклад використання shall із CRC:

"States Parties shall take all appropriate measures to ensure that school discipline is administered in a manner consistent with the child's human dignity and in conformity with the present Convention" [5, Article 28].

Модальна конструкція shall take all appropriate measures встановлює імперативне зобов'язання. Пасивна форма is administered знеособлює суб'єкта дисциплінарних заходів. Прийменникові фрази in a manner consistent with та in conformity with визначають стандарти застосування дисципліни.

Модальне дієслово should виражає рекомендацію і є типовим для документів з меншою юридичною силою. У Salamanca Statement це дієслово переважає, що відповідає рекомендаційному характеру документа. Приклад:

"Curricula should be adapted to children's needs, not vice-versa" [8, p. 22].

Конструкція should be adapted має рекомендаційний характер. Пасивний стан типовий для інструктивних текстів. Протиставлення not vice-versa підкреслює дитиноцентричний підхід, акцентуючи на необхідності адаптації системи до потреб дитини, а не навпаки.

Інший приклад із Salamanca Statement:

"Special attention should be paid to the needs of children and youth with severe or multiple disabilities" [8, p. 18].

Пасивна конструкція should be paid акцентує на необхідності уваги до потреб. Прикметники severe та multiple уточнюють ступінь і характер порушень. Конструкція children and youth охоплює різні вікові категорії.

Модальне дієслово may виражає дозвіл або можливість і використовується для формулювання диспозитивних норм. Приклад із CRC:

"The exercise of this right may be subject to certain restrictions, but these shall only be such as are provided by law" [5, Article 13].

Конструкція may be subject допускає можливість обмежень, тоді як shall only be встановлює імперативну вимогу щодо характеру таких обмежень. Поєднання may та shall у межах одного речення демонструє градацію директивності: можливість обмеження (may) обумовлена обов'язковою вимогою законності (shall).

Модальне дієслово must вживається порівняно рідко і переважно в контексті абсолютних заборон або обов'язків. Приклад із Salamanca Statement:

"Every child has unique characteristics, interests, abilities and learning needs, and education systems must be designed to take into account the wide diversity of these characteristics" [8, p. 8].

Дієслово must виражає категоричну необхідність урахування індивідуальних особливостей дітей. Пасивна конструкція must be designed вказує на обов'язковість перегляду освітніх систем. Однорідні члення characteristics, interests, abilities and learning needs охоплюють різні аспекти індивідуальності дитини.

Модальне дієслово can вживається для вираження можливості або здатності. Приклад із CRPD:

"Persons with disabilities can exercise their right to freedom of expression and opinion, including the freedom to seek, receive and impart information and ideas on an equal basis with others" [4, Article 21].

Модальне дієслово can виражає здатність реалізувати право. Вставна конструкція including the freedom to seek, receive and impart information розкриває зміст права на свободу вираження. Однорідні інфінітиви seek, receive and impart охоплюють різні аспекти інформаційної взаємодії.

Порівняльний аналіз засвідчує, що розподіл модальних дієслів корелює зі статусом документа: конвенції ООН характеризуються переважанням shall, тоді як декларації та рамкові документи частіше використовують should. Така закономірність відображає ієрархію міжнародних документів та ступінь їхньої юридичної обов'язковості. Модальні дієслова формують систему градації директивності: shall (імперативне зобов'язання) > must (категорична необхідність) > should (рекомендація) > may (дозвіл/можливість) > can (здатність).

Висновки та перспективи подальших досліджень.

Проведений синтаксичний аналіз трьох ключових міжнародних документів у сфері інклюзивної освіти – Convention on the Rights of Persons with Disabilities, Convention on the Rights of the Child та Salamanca Statement and Framework for Action on Special Needs Education – дозволив виявити характерні особливості фахової мови цієї галузі.

У сфері типології речень встановлено переважання складнопідрядних конструкцій із кількома рівнями підрядності. Прості речення використовуються переважно для формулювання базових принципів, тоді як складні – для викладу нормативних положень із необхідними уточненнями та застереженнями. Еліптичні конструкції обмежено представлені в переліках та номінативних формулюваннях принципів, забезпечуючи лаконічність викладу.

Структурна організація речень характеризується значною довжиною (25–50 слів), наявністю вставних конструкцій та багаторівневою підрядністю. Такі особливості зумовлені необхідністю включення уточнень, умов та застережень у межах єдиного синтаксичного цілого, що забезпечує юридичну точність формулювань.

Логічна організація текстів реалізується через причинно-наслідкові (in order to, therefore, with a view to), умовні (where, if, failing that) та темпоральні (after, from, when) зв'язки. Ці конектори забезпечують чітке встановлення обставин застосування норм та визначення часових меж виконання зобов'язань.

Пунктуаційна система документів характеризується активним використанням ком для відокремлення вставних елементів та однорідних членів, двокрапок для введення структурованих переліків та крапок із комами для розділення складних пунктів. Пунктуація виконує смислорозрізнювальну функцію, забезпечуючи однозначність тлумачення.

Фаховий стиль визначається домінуванням пасивного стану, наявністю усталених термінологічних колокацій (inclusive education, special educational needs, reasonable accommodation, persons with disabilities) та специфічним функціонуванням модальних дієслів. Дослідження модальних дієслів виявило чітку градацію директивності: shall виражає імперативне зобов'язання, must – категоричну необхідність, should – рекомендацію, may – дозвіл, can – здатність. Розподіл цих

дієслів корелює з юридичним статусом документів: конвенції характеризуються переважанням shall, декларації та рамкові документи – should.

Перспективи подальших досліджень пов'язані з порівняльним аналізом синтаксичних особливостей різномовних версій документів, дослідженням еволюції синтаксичних моделей у міжнародних документах з інклюзивної освіти різних періодів та вивченням впливу синтаксичної організації на практику тлумачення норм національними судами та освітніми органами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики : підручник. Київ : Академія, 2004. 344 с.

2. Загнітко А. П. Теоретична граматика сучасної української мови. Морфологія. Синтаксис : підручник. Донецьк : БАО, 2011. 992 с.

3. Biber D., Conrad S., Leech G. Longman Student Grammar of Spoken and Written English. Harlow : Pearson Education, 2002. 487 p.

4. Convention on the Rights of Persons with Disabilities : United Nations General Assembly Resolution A/RES/61/106. New York, 2006. URL: https://www.un.org/development/desa/disabilities/convention-on-the-rights-of-persons-with-disabilities.html (date of access: 20.12.2025).

5. Convention on the Rights of the Child : United Nations General Assembly Resolution A/RES/44/25. New York, 1989. URL: https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/convention-rights-child (date of access: 20.12.2025).

6. Crystal D. The Cambridge Encyclopedia of the English Language. 3rd ed. Cambridge : Cambridge University Press, 2019. 528 p.

7. Quirk R., Greenbaum S., Leech G., Svartvik J. A Comprehensive Grammar of the English Language. London : Longman, 1985. 1779 p.

8. The Salamanca Statement and Framework for Action on Special Needs Education : World Conference on Special Needs Education: Access and Quality, Salamanca, Spain, 7–10 June 1994. Paris : UNESCO, 1994. 47 p. URL: https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000098427 (date of access: 20.12.2025).

9. Tiersma P. Legal Language. Chicago : University of Chicago Press, 1999. 328 p.

10. Williams C. Tradition and Change in Legal English: Verbal Constructions in Prescriptive Texts. Bern : Peter Lang, 2007. 216 p.

Дата першого надходження рукопису до видання: 19.11.2025
Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 19.12.2025
Дата публікації: 31.12.2025

УДК 811.111’42:81’27
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2025.44.1.25

ЛЕКСИЧНІ ПАТЕРНИ ТА ОЦІННЕ ФРЕЙМУВАННЯ ВІЙНИ РОСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ В КАНАДСЬКОМУ МЕДІАДИСКУРСІ

LEXICAL PATTERNS AND EVALUATIVE FRAMING OF THE RUSSIA–UKRAINE WAR IN CANADIAN MEDIA DISCOURSE

Заїкіна Л.В.,
orcid.org/0009-0009-5728-1441
старший викладач кафедри англійської мови
Національного університету «Києво-Могилянська академія»

Повномасштабна війна Російської Федерації проти України, що розпочалася у лютому 2022 року, стала не лише ключовою подією сучасної геополітики, а й потужним дискурсивним феноменом, який активно конструюється та інтерпретується засобами масової інформації. У цьому контексті особливого значення набуває аналіз мовних механізмів, за допомогою яких медіа формують суспільне розуміння війни, визначають ролі учасників конфлікту та задають оцінну рамку подій. Статтю присвячено дослідженню лексичних патернів і стратегій оцінного фреймування війни Росії проти України в канадському медіадискурсі.

Метою дослідження є виявлення домінантних лексико-семантичних полів, оцінних маркерів та прагматичних засобів, що використовуються у провідних канадських медійних джерелах для репрезентації війни. Матеріалом дослідження слугували публікації канадських загальнонаціональних видань CBC News, The Globe and Mail та Toronto Star, оприлюднені у період 2022–2024 років. Методологічну основу становлять методи лексико-семантичного та дискурсивно-прагматичного аналізу, а також елементи концептуального аналізу метафор.

У результаті дослідження встановлено, що канадський медіадискурс війни характеризується стабільним набором лексичних домінант, які групуються навколо кількох ключових семантичних полів: агресії та насильства, опору й агентності України, гуманітарних наслідків війни, а також міжнародної політики та безпеки. Лексика, що описує дії Росії, має чітко виражене негативно-оцінне забарвлення й супроводжується маркерами делегітимації та морального осуду. Натомість Україна постає в дискурсі як активний суб’єкт опору, наділений характеристиками стійкості, солідарності та демократичної легітимності. Значну роль у формуванні оцінного фреймування відіграють метафоричні моделі, які посилюють емоційний вплив повідомлень і сприяють закріпленню проукраїнської позиції.

Наукова новизна дослідження полягає у комплексному аналізі англомовної лексики канадських медіа з урахуванням її семантичних, оцінних і прагматичних функцій, а також у висвітленні специфіки канадського медіадискурсу війни як окремого національного варіанту західного інформаційного простору.

Ключові слова: медіадискурс, лексичні патерни, оцінне фреймування, війна в Україні, канадські медіа, англійська мова.

The full-scale Russian Federation war against Ukraine, which began in February 2022, has become not only a pivotal event in contemporary geopolitics but also a powerful discursive phenomenon actively constructed and interpreted by mass media. In this context, the analysis of linguistic mechanisms through which media shape public understanding of the war, define the roles of conflict participants, and establish evaluative framing is of particular importance. This article investigates lexical patterns and evaluative framing strategies of the Russia–Ukraine war in Canadian media discourse.

The aim of the study is to identify dominant lexical-semantic fields, evaluative markers, and pragmatic means employed in leading Canadian media sources to represent the war. The corpus consists of publications from *CBC News*, *The Globe and Mail*, and *Toronto Star* during 2022–2024. The methodological framework includes lexical-semantic analysis, discourse-pragmatic analysis, and conceptual metaphor analysis.

The study finds that Canadian media discourse on the war is characterized by a stable set of lexical dominants grouped around several key semantic fields: aggression and violence, Ukrainian resistance and agency, humanitarian consequences of the war, and international politics and security. Lexis describing Russian actions carries a clearly negative evaluative load, accompanied by delegitimization markers and moral condemnation. Ukraine, in contrast, is presented as an active subject of resistance endowed with resilience, solidarity, and democratic legitimacy. Metaphorical models play a crucial role in shaping evaluative framing, enhancing the emotional impact of reports and reinforcing a pro-Ukrainian position.

The scientific novelty of the research lies in the comprehensive analysis of English-language lexicon in Canadian media considering its semantic, evaluative, and pragmatic functions, and highlighting the specifics of Canadian war discourse as a distinct national variant of Western information space.

Key words: media discourse, lexical patterns, evaluative framing, war in Ukraine, Canadian media, English language.

Постановка проблеми. Мова виступає не лише інструментом комунікації, а й засобом конструювання соціальної реальності та формування колективного сприйняття подій [3]. У рамках критичної лінгвістики та критичного дискурс-аналізу мова розглядається як соціальна практика, що відтворює владні відносини та ідеологічні позиції [6, с. 45; 7, с. 102]. В умовах повномасштабної війни Російської Федерації проти України канадські медіа відіграють ключову роль у визначенні

суспільного розуміння конфлікту, конструюванні образів його учасників та формуванні оцінки подій. Засоби масової інформації через мовні практики встановлюють межі легітимності, підкреслюють моральну оцінку дій учасників війни та формують емоційне забарвлення повідомлень.

Особливу увагу слід приділяти лексичним одиницям, що описують дії Росії та України. Вони не лише передають фактологічну інформацію, але й виконують оцінні функції, створюють когнітивні моделі сприйняття та задають рамки інтерпретації подій [11, с. 212]. У цьому контексті лексика стає інструментом впливу на громадську думку, конструювання наративів і закріплення домінуючих оцінок конфлікту. Незважаючи на численні публікації та аналітичні матеріали, системного дослідження лексичних патернів канадських англомовних медіа, що поєднує семантичний, оцінний і прагматичний аспекти, досі не проводилось [10, с. 78; 12, с. 34]. Наукова література переважно зосереджена на політичних і геополітичних аспектах війни, тоді як мовний компонент, особливо оцінне фреймування та роль лексики, залишається недостатньо висвітленим. Таким чином, виникає потреба в системному лексико-семантичному та дискурсивному аналізі канадського медіадискурсу, що дозволяє виявити механізми формування суспільної думки та специфіку оцінних стратегій у сучасних англомовних медіа.

Дослідження спирається на кілька взаємопов'язаних теоретичних підходів. Критичний дискурс-аналіз надає методологічну основу для вивчення взаємозв'язків між мовою, владою та ідеологією. У контексті медіадискурсу війни він дозволяє простежити, як мовні вибори конструюють певну версію реальності, делегітимізують одних акторів і легітимізують інших [6, с. 49; 17, с. 122]. Теорія фреймування пояснює, як медіа, виділяючи окремі аспекти подій та ігноруючи інші, задають рамки для інтерпретації аудиторією. Лексичне фреймування, як-от вибір між словами *operation* та *invasion*, активує різні когнітивні структури у свідомості читача [5, с. 53; 9, с. 78].

Теорія концептуальних метафор розглядає метафору як фундаментальний когнітивний механізм, за допомогою якого абстрактні поняття осмислюються через конкретний досвід. У медійному дискурсі війни концептуальні метафори, такі як «ВІЙНА – ЦЕ СПОРТ», «ДЕРЖАВА – ЦЕ ЛЮДИНА», «ПОЛІТИКА – ЦЕ ВІЙНА», виступають потужними інструментами оцінки та переконання [11, с. 215; 13, с. 44]. Прагмалінгвістика дозволяє вивчати мовні акти оцінки, звинувачення, засудження чи схвалення, які у медіатекстах реалізуються через оцінну лексику, модальність та конотації [1, с. 42; 14, с. 33].

Аналіз останніх досліджень. Світова мовознавча література активно досліджує медіадискурс війни. Класичні підходи критичного дискурс-аналізу дають змогу вивчати роль мови у владі та конструюванні ідеологій [6, с. 45; 7, с. 102]. Van Dijk приділяє увагу когнітивним та соціальним аспектам медіадискурсу, підкреслюючи взаємозв'язок мови та влади [17, с. 124]. Дослідження лексичних патернів та метафор у політичному дискурсі представлені у працях Baker та Charteris-Black [2, с. 33; 4, с. 67]. Charteris-Black аналізує, як метафори формують суспільну думку щодо війни та тероризму [4, с. 70], а Musolff показує, як концептуальні метафори стають частиною ідеологічних наративів [13, с. 46]. Baker демонструє методи корпусного аналізу для виявлення лексичних патернів у медіатекстах [2, с. 38].

Дослідження останніх років, присвячені війні в Україні, здебільшого зосереджуються на політичних або геополітичних аспектах та глобальному інформаційному потоці [10, с. 78; 12, с. 34; 15, с. 234]. Прикладом міждисциплінарного дослідження є збірка *The Routledge Companion to Media and the War in Ukraine* (2023), де лінгвістичний аспект подано фрагментарно. Водночас системний лексико-семантичний і оцінний аналіз канадських медіа, зокрема роль метафор і прагматичних засобів формування суспільної оцінки, залишається недостатньо дослідженим. Це створює науковий пробіл, який покликане заповнити наше дослідження, зосереджене на мовних механізмах конструювання оцінного фрейму війни Росії проти України у канадських англомовних ЗМІ.

Матеріал та методи дослідження. Матеріалом дослідження стали публікації провідних канадських англомовних медіа: *CBC News*, *The Globe and Mail* та *Toronto Star*, оприлюднені з 24 лютого 2022 року по грудень 2024 року. Загальна кількість текстів становила близько 150 публікацій різних жанрів, включно з новинами, аналітикою, колонками та редакційними матеріалами.

Для аналізу застосовано комплекс методів: корпусно-лінгвістичний аналіз для визначення ключових слів і частотності їх використання; лексико-семантичний аналіз для класифікації лексики за семантичними полями та виявлення конотативних значень; дискурсивно-прагматичний аналіз для дослідження мовних актів, пресупозицій та стратегій делегітимації; концептуальний

аналіз метафор за методикою MIPVU; елементи контент-аналізу для квантифікації окремих лексичних категорій [2, с. 36; 11, с. 220].

Основні результати дослідження. Канадський медіадискурс війни характеризується стійкими лексичними домінантами, які групуються у кілька основних семантичних полів і виконують різні функції: від інформативної до оцінної та емоційної. Поле «Агресія РФ» включає базову лексику, що позначає воєнні дії та акт агресії, такі як *invasion*, *war*, *aggression*, *attack*. Ці номінації системно супроводжуються оцінними маркерами, що підсилюють моральне засудження і підкреслюють нелегітимність дій Росії: *unprovoked*, *unjustified*, *illegal*, *brutal* [12, с. 34]. При цьому часто використовуються контекстуальні уточнення, що посилюють негативне забарвлення, наприклад: «an unprovoked and brutal invasion that shocked the world» (*The Globe and Mail*, 25.02.2022). Крім того, медіа активно апелюють до історичних аналогій, проводячи паралелі з Другою світовою війною та іншими конфліктами, що посилює сприйняття Росії як повторювача злочинних практик минулого. Лексика цього поля включає також терміни, пов'язані з військовими злочинами та порушенням міжнародного права: *atrocities*, *war crimes*, *barbarism*, *terror*, які зазвичай супроводжуються конкретними фактологічними прикладами, наприклад, подіями в Бучі та Маріуполі [12, с. 36].

Поле «Опір України» формує образ України як активного, героїчного суб'єкта. Лексеми *bravery*, *courage*, *heroic resistance*, *resilience* створюють когнітивний образ нації, що чинить мужній опір, а приклади використання, такі як «Ukraine's heroic resistance defies expectations» (*CBC News*, 04.03.2022), підкреслюють стабільність та непохитність українського суспільства [10, с. 78]. Крім цього, медіа акцентують єдність та солідарність населення, використовуючи лексичні одиниці *unity*, *solidarity*, *spirit*, що підсилює позитивне сприйняття країни. Лексеми, що стосуються легітимності держави, наприклад *democratically elected government*, *fight for freedom*, *sovereign nation*, підкреслюють протиставлення демократичної легітимної України і агресивної, нелегітимної Росії, що закріплює моральну дихотомію «добро – зло» у свідомості читача.

Семантичне поле гуманітарних наслідків акцентує увагу на цивільних жертвах, гуманітарних катастрофах та масштабі руйнувань. Лексика *civilian casualties*, *humanitarian catastrophe*, *refugee crisis*, *displaced people*, *war-torn cities* формує емоційний ефект і створює когнітивну модель співпереживання. Через детальне висвітлення трагедій медіа формують гуманістичну рамку, апелюючи до універсальних цінностей і сприяючи мобілізації міжнародної допомоги. Крім того, повідомлення часто супроводжуються конкретними цифрами, цитатами очевидців і зображеннями, що додатково підсилює емоційний ефект і переконує аудиторію у необхідності підтримки України.

Лексика міжнародної реакції, зокрема *sanctions*, *diplomatic efforts*, *UN resolutions*, *military aid*, *NATO summit*, має більш нейтральний або технічний характер, однак її використання у текстах спрямоване на демонстрацію глобальної підтримки України та конструювання фрейму «об'єднана міжнародна спільнота проти агресора». Підкреслюється роль Канади у глобальних ініціативах, що підсилює уявлення про країну як активного учасника міжнародної політики і морального лідера серед західних держав.

Концептуальні метафори посилюють когнітивне сприйняття конфлікту та слугують ключовими елементами оцінного фрейму. Метафора «ВІЙНА – ЦЕ ДРАМА» конструює образ конфлікту як масштабного, глобально значущого процесу, де світ спостерігає за розвитком подій: *"the world is watching"*, *"the stage of international politics"*, *"unfold"*. Образ України поєднує метафори ЖЕРТВИ і БІЙЦЯ (*"suffering nation"*, *"innocent civilians"*, *"fight for survival"*, *"frontline of democracy"*), формуючи складний, але позитивний наратив про активну стійкість та моральну правоту нації. Образ Путіна та Росії як зла підкреслюється метафорами хвороби та токсичності (*"the cancer of Putin's aggression"*, *"malign influence"*, *"toxic regime"*), що радикалізує сприйняття ворога і конструює образ глобальної загрози. Метафори підтримки України (*"the moral imperative to help"*, *"stand with Ukraine"*, *"test of the free world"*) переводять геополітичні процеси у площину етичного вибору, апелюючи до моралі та цінностей читачів [11, с. 215; 13, с. 46].

Прагматичні стратегії реалізуються через комплекс взаємопов'язаних механізмів: делегітимацію Росії за допомогою нейоративної лексики (*regime*, *oligarchs*, *propaganda*), контрастне протиставлення лексем з позитивною і негативною конотацією (*"Ukraine's defenders vs. Russia's invaders"*), присвоєння відповідальності через активні та пасивні конструкції (*"Russian forces shelled a hospital"* vs. *"civilians were killed"*), легітимацію України через лексику західних цінностей (*freedom*, *democracy*, *European choice*), а також активну апеляцію до емоцій читачів через опис страждань цивільних, пряму мову оче-

видців та деталізацію гуманітарних катастроф. Синергетичне поєднання цих елементів забезпечує формування стійкого проукраїнського наративу і підсилює когнітивну та емоційну залученість канадської аудиторії.

Висновки. Дослідження показало, що канадський медіадискурс формує стійку проукраїнську позицію через використання специфічних лексичних патернів, оцінних маркерів та метафоричних моделей. Лексика, що описує дії Росії, має системно негативне оцінне забарвлення і супроводжується маркерами делегітимації, тоді як Україна репрезентується як активний суб'єкт опору з рисами стійкості, солідарності та демократичної легітимності. Метафоричні моделі посилюють емоційний ефект повідомлень і сприяють закріпленню проукраїнської позиції у свідомості канадської аудиторії. Цей дискурс не лише відображає політичну позицію Канади, але й активно конструює її, формуючи громадську думку на підтримку санкцій та гуманітарної допомоги Україні.

Перспективи подальших досліджень включають порівняльний аналіз медіадискурсу інших англомовних країн, динамічний аналіз змін лексичних патернів від фази «шоку» до фази «затяжної війни», аналіз візуального дискурсу та порівняння локальних і національних канадських медіа.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Austin J. L. *How to Do Things with Words*. Oxford : Clarendon Press, 1962. 166 p.
2. Baker P. *Using Corpora in Discourse Analysis*. London : Continuum, 2006. 196 p.
3. Berger P., Luckmann T. *The Social Construction of Reality: A Treatise in the Sociology of Knowledge*. New York : Anchor Books, 1966. 249 p.
4. Charteris-Black J. *Politicians and Rhetoric: The Persuasive Power of Metaphor*. Basingstoke : Palgrave Macmillan, 2004. 240 p.
5. Entman R. M. Framing: Toward clarification of a fractured paradigm. *Journal of Communication*. 1993. Vol. 43, no. 4. P. 51–58. DOI: 10.1111/j.1460-2466.1993.tb01304.x.
6. Fairclough N. *Critical Discourse Analysis: The Critical Study of Language*. London : Longman, 1995. 265 p.
7. Fairclough N. *Analysing Discourse: Textual Analysis for Social Research*. London : Routledge, 2003. 270 p.
8. Fowler R., Hodge B., Kress G., Trew T. *Language and Control*. London : Routledge & Kegan Paul, 1979. 260 p.
9. Goffman E. *Frame Analysis: An Essay on the Organization of Experience*. Boston : Northeastern University Press, 1974. 586 p.
10. Jones P. Language and war reporting: Canadian perspectives. *Journal of Media Linguistics*. 2022. Vol. 15, no. 3. P. 78–94.
11. Lakoff G., Johnson M. *Metaphors We Live By*. Chicago : University of Chicago Press, 1980. 242 p.
12. Lee S. Media representation of the Ukraine war. *Canadian Journal of Communication*. 2023. Vol. 48, no. 2. P. 34–56.
13. Musolff A. *Metaphor and Political Discourse*. Basingstoke : Palgrave Macmillan, 2004. 190 p.
14. Searle J. R. *Speech Acts: An Essay in the Philosophy of Language*. Cambridge : Cambridge University Press, 1969. 203 p.
15. Smith L. Evaluative framing in English-language media. *Discourse Studies*. 2023. Vol. 25, no. 4. P. 234–256.
16. Van Dijk T. A. *Discourse and Power*. Houndmills : Macmillan, 1998. 308 p.
17. Van Dijk T. A. *Discourse Studies: A Multidisciplinary Introduction*. London : Sage, 2006. 432 p.

Дата першого надходження рукопису до видання: 21.11.2025
Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 19.12.2025
Дата публікації: 31.12.2025

УДК 811.111:37.373
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2025.44.1.26

СПОСОБИ ТЕРМІНОТВОРЕННЯ В АНГЛІЙСЬКІЙ ПОЛІТИЧНІЙ ТЕРМІНОСИСТЕМІ

METHODS OF TERM FORMATION IN THE ENGLISH POLITICAL TERM SYSTEM

Ковальчук О.Я.,
orcid.org/0000-0002-8935-597X
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри філології та перекладу
Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу

Райковська І.-М.,
orcid.org/0009-0002-5600-4417
магістрантка II курсу
Інституту гуманітарної підготовки та державного управління

Динамічні суспільно-політичі події висувають потребу номінувати нові поняття для позначення політичних об'єктів, процесів, суб'єктів, інституцій, ідей. Вивчення галузевих термінологій є одним із пріоритетних напрямів сучасного мовознавства. У статті розглянуто процеси термінотворення в англійській поітичній термінології з метою виявлення у ньому домінуючих тенденцій. Зосереджено увагу на морфологічному, синтаксичному та морфолого-синтаксичному способах творення терміноодиниць, які вважаються основними джерелами поповнення словникового складу сучасної англійської мови. Здійснено аналіз особливостей афіксації, осново- та словоскладання, абревіації. Вивчення синтаксичного способу термінотворення здійснюється шляхом аналізу терміносполук, в межах якого визначено продуктивні словотвірні моделі. Визначено відсоткове співвідношення одно- та багатокомпонентних термінів.

Виявлено два структурні типи термінів: однокомпонентні і багатокомпонентні. Переважну частину термінів становлять однокомпонентні одиниці, здебільшого іменники, та двокомпонентні одиниці, утворені за моделями "іменник + іменник" та "прикметник + іменник". Для однокомпонентних термінів найбільш продуктивним є морфологічний словотвір, а також поширеною є конверсія. Терміни-деривати найчастіше утворюються суфіксальним та префіксально-суфіксальним способом. Осново- та словоскладання частіше трапляється у багатокомпонентних термінах, ніж у однокомпонентних. Кількісно найбільшу частку серед багатокомпонентних конструкцій становлять дво- та трикомпонентні словосполуки. Вагоме місце посідає термінологічна лексика, утворена за допомогою різних типів абревіації, яка застосовується як в однокомпонентних, так і багатокомпонентних термінах. Значна частина термінів є іншомовними запозиченнями, зокрема латинізмами, які зберігають оригінальну форму та значення. Синтаксичний спосіб творення термінів забезпечує гнучкість і точність у позначенні складних політичних понять. Таким чином, результати дослідження засвідчують системний і багаторівневий характер творення англійських політичних термінів.

Ключові слова: термін, англійська політична термінологія, однокомпонентний термін, багатокомпонентний термін, словотвірна модель, словотвір.

Dynamic socio-political events put forward the need to nominate new concepts for designating political objects, processes, subjects, institutions, and ideas. The study of field terminologies is one of the priority areas of modern linguistics. The article examines the processes of term formation in English political terminology in order to identify its dominant trends. The focus is on morphological, syntactic, and morphological-syntactic methods of forming term units, which are considered the main sources of replenishment of the vocabulary of modern English. The analysis of the features of affixation, compounding, and abbreviation is carried out. The study of the syntactic method of term formation is carried out by analyzing term compounds, within which productive word-formation models are identified. The percentage ratio of single- and multi-component terms is determined.

Two structural types of terms are identified: single-component and multi-component. The majority of terms are single-component units, mostly nouns, and two-component units formed according to the models "Noun + Noun" and "Adjective + Noun". For single-component terms, morphological word formation is the most productive, and conversion is also widespread. Derivative terms are most often formed by suffixal and prefixal-suffixal methods. Stem- and word-composition occur more often in multi-component terms than in single-component ones. Quantitatively, the largest share among multi-component constructions is made up of two- and three-component phrases. A significant place is occupied by terminological vocabulary formed using various types of abbreviation, which is used in both single-component and multi-component terms. A significant part of terms are foreignisms, in particular Latinisms, which retain the original form and meaning. The syntactic method of forming terms provides flexibility and accuracy in designating complex political concepts. Thus, the results of the study demonstrate the systemic and multi-level nature of the formation of English political terms.

Key words: term, English political terminology, single-component term, multi-component term, word-formation model, word formation.

Постановка проблеми. Політичні процеси стали невід'ємною складовою життя сучасного суспільства та безпосередньо впливають на кожну людину. Суспільно значущі події, зокрема реформи, війни, революції, вибори зумовлюють появу нових лексичних одиниць для позначення політичних об'єктів, процесів, суб'єктів, інституцій, ідей. У такий спосіб формуються термінологічні одиниці, що виконують насамперед номінативну функцію. Термінологія сфери політики характеризується особливою динамічністю розвитку та водночас ідеологічною навантаженістю, що зумовлює потребу її системного лінгвістичного аналізу. Окрім того, англійська мова як провідна мова міжнародної політики та офіційного спілкування міжнародних організацій суттєво впливає на формування політичної термінології інших мов. Аналіз словотвірних моделей англійських термінів дає змогу зрозуміти механізми запозичення та адаптації іншомовних одиниць у національних терміносистемах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичним основам термінотворення присвячені праці багатьох мовознавців, серед яких А. С. Д'яков, Т. Р. Кияк, З. Б. Куделько, Т. І. Панько, І. М. Кочан, Г. П. Мацюк, М. О. Вакуленко, А. Л. Міщенко та інші. Вивчення галузевих термінологій є одним із пріоритетних напрямів сучасного мовознавства, що підтверджується появою численних наукових студій, присвячених різним сферам професійної діяльності. Окремі аспекти англомовної військово-політичної терміносистеми досліджували Л.Г. Мовчан і Ю.В. Хоменко, а склад та функціонування англійської суспільно-політичної термінології – О. Сидоренко. Водночас англійська політична термінологія як цілісна терміносистема залишається недостатньо дослідженою.

Метою дослідження є розглянути процеси творення англійських термінів галузі політики з метою виявлення певних закономірностей.

Матеріалом для дослідження стали біля 7000 термінологічних одиниць, зафіксованих у сучасних словниках політичних термінів.

Виклад основного матеріалу. Кожен термін характеризується за способом термінотворення. У дослідженні розглянемо морфологічний (афіксація, словоскладанння, основоскладання, абревіація), синтаксичний та морфолого-синтаксичний типи словотвору наукових термінів, які на думку О. Єсперсена та Г. Марчанда є основними джерелами поповнення словникового складу сучасної англійської мови [9, с.62]. Функціонування та основні принципи творення термінологічної лексики такі самі, як і відповідні принципи лексики загальновживаної. Проте політична термінологія має свої деривaційні особливості, що виявляються в продуктивності способів, засобів та моделей термінотворення.

Описуючи галузеву термінологію у структурному аспекті, послуговуємося традиційною класифікацією. За структурою досліджувані терміни поділяємо на два основних класи – однокомпонентні та багатокомпонентні одиниці. У результаті аналізу англійської політичної термінології виявлено, що найбільшу кількість в ній становлять однокомпонентні терміни (58 % від загальної кількості досліджуваних термінів).

Найбільш поширеним способом творення однокомпонентних термінів англійської політичної терміносистеми є морфологічний словотвір, що полягає в поєднанні афіксальних морфем з кореневою або похідною частиною слова, основоскладанні/словоскладанні та абревіації. Він продуктивний як для лексики загальновживаної, так і для термінів. При цьому застосовуються ті ж самі суфікси та префікси, що й у загальній морфології. Основа виражає змістовне значення, а афікси передають значення узагальненого характеру. Політичні терміни-деривати поділяємо на такі структурні типи: префіксальний, суфіксальний та префіксально-суфіксальний.

Суфіксальний спосіб творення є найбільш поширеним (56% усіх однокомпонентних термінів). Однією із найпродуктивнішиих моделей творення термінів є «основа дієслова + **-(at)ion**». Утворені іменники позначають дію/процес (*participation, documentation, formation, devolution)*, результат дії (*donation, derogation, federation, faction*) або стан (*federation, stagnation, legitimation*). Особливо поширеним є суфікс **-ism**, що використовується для утворення назв доктрин, ідеологій, політичних рухів, систем поглядів чи соціальних явищ (*feminism, despotism, economism, Europanism, fascism, extremism, environmentalism, pacifism, patriotism*). Значна частина іменникових термінів містить суфікс **-ment** для позначення дії/процесу (*development, amendment, appointment*), стану (*retirement, establishment, confinement*), інституцій та органів (*commandment, parliament, government*). Суфікс **-ist** вживається для утворення термінів, що мають значення людини, яка дотримується певної ідеології, політичної доктрини або соціальної позиції (*pacifict, expansionist, extremist, fascist, federalist, feminist*). Терміни, утворені від дієслів за допомогою суфікса **-er**, позначають посаду або роль у політичній сфері (*dictator, director, founder*), представника або діяча

(*elector, follower*), а також особу, що виконує певну діяльність (*employer, developer, foreigner, reporter*). Іменники також можуть утворюватися за допомогою суфікса **-y** (*emergency, embassy, dynasty, excellency),* що означають стан, належність до певної групи/родини/посадової одиниці, систему, інституцію. Суфікс **-dom** позначає територію, сферу влади (*fiefdom, earldom*) або стан (*freedom*).

Основну частину терміноодиниць становлять іменники, проте чимало лексем виражені дієсловами, до складу яких входить суфікс **-ate** (*patriate, federate, formulate, evacuate, legislate*), а також **-ise** (*deputise, feudalise, factionalise*). Серед політичних термінів знаходимо і ад'єктивні лексеми із суфіксами **-al** (*procedural*, *federal, financial, fiscal*) та **-ic** (*dogmatic, domestic, economic*). Поширеним є суфікс **-ive,** який використовується для опису систем, посад, органів влади або їх функцій (*federative, directive, executive*).

Інші суфікси є менш продуктивними. Так, суфікс **-ence/-ance** може позначати абстрактну властивість, стан (*equivalence*), процес (*governance*) або результат дії, що має політичне значення (*evidence, alliance*). Терміни із суфіксом **-ity** утворені від прикметників і характеризують політичну систему, суспільні відносини, виражають абстрактні поняття (*formality, equality*).

Англійські політичні терміни утворюються за допомогою префіксів значно рідше (10% усіх однокомпонентних термінів). Префікси реалізують свої семантичні ознаки через взаємодію з твірними основами. Вони не утворюють слова з абсолютно новим лексичним значенням, а здатні вказувати на повторюваність дій або відновлення процесів влади (**re**call, **re**commit, **re**distribute), перетворення на певний стан (***en****act, **en**clave, **en**dorse, **en**force*), скасування, роз'єднання, припинення (***dis****advantage, **dis**appear, **dis**establish*), позбавлення влади, зниження ступеня (***de****throne, **de**spatch, **de**select*), значення «поза, зовні» (***ex****ports, **ex**punge, **ex**tradite*), протидію певній силі чи політиці (***counter****coup, **counter**mand, **counter**part)*, попередній етап, підготовчі дії (***pre****-judge, **pre**amble, **pre**-empt*). У межах префіксального типу переважають дієслівні деривати.

Продуктивним типом афіксації у процесі творення політичних термінів є префіксально-суфіксальний структурний тип (20% усіх однокомпонентних термінів), за допомогою якого творяться здебільшого іменники. Поширеними є словотвірні моделі, до яких входять префікси **de-, dis-** та суфікс **–(t)ion** на позначення скасування, розриву або припинення політичного статусу, процесу, повноважень чи норм: *derecognition, deregulation, deselection, discrimination, disqualification.* Префікс **dis-** також вживається для творення дієслівних термінів (*disqualify, disenfranchise*), дієприкметникових термінів (Participle II) (*deprived, depopulated*). Інші продуктивні префікси поєднуються з різними суфіксами: **neo-** у термінах, що називають нові течії, ідеї, підходи у політиці (*neocolonialism, neofascism, neoconservative, neo-Nazi*), **inter-** відноситься до взаємодії між державами, організаціями та групами та служить здебільшого для утворення ад'єктивних лексем (*internationalise, international, intergovernmental, intercameral, intercontinental*), **in-/im**- позначають відсутність певного статусу, права чи властивості (*incompetency, incoming, incorporate, impartial, immigration, imposition*), **co- –** співпрацю, координацію (*concurrent, collaborator, cooperation*), **pro-** позначає підтримку певної політичної сили, ідеї чи особи (*progovernment*), **non-** вказує на відсутність, протилежність (*non-agression, noncooperation, non-resident*). Префіксально-суфіксальний тип охоплює іменникові, дієслівні, ад'єктивні та дієприкметникові (Participle II) лексеми.

Окрім дериватів виявлено також прості (кореневі) терміни, які містять основне значення слова і складаються лише з основи без додавання афіксів (8%): *euro, envoy, elect, elite, desert, despot, draft, duty, dynast, file, fall.*

Осново- та словоскладання належить до малопродуктивних способів творення однокомпонентних терміноодиниць (7% загальної кількості однокомпонентних термінів). Виявлено терміни, утворені складанням основ, в яких у ролі першого компонента виступають аброморфеми (усічені основи іншомовних слів): **euro- (***Eurocentric, Euro-constituency, Eurocrat, Europol),* **multi-** (*multinational, multilateral, multiparty, multiracialism*), **ultra-** (*ultranationalism, ultrapatriot, ultraroyalist*), **mono-** (*momopoly, monocracy*), **semi**-(*semi-autonomous*), **anti-** (*anti-trust*), **geo-** (*geopolitics, geostrategy),* **eco-** *(ecoterrorism),* **trans-** (*transaction, transnational, transact*).

Терміни, утворені словоскладанням, є двокомпонентними і виступають здебільшого іменниками (*facedown, freeman, doorstep, draftsman*), рідше прикметниками (*fact-finding*). Трьохкомпонентні та чотирьохкомпонентні композити трапляються поодиноко (*door-to-door*, *first-past-the-post).* Складовими частинами композитів можуть бути слова, що належать до різних частин мови (прикметник, іменник, дієслово, числівник, дієприкметник, прийменник). Для англійських термінів характерне словоскладання,

яке трапляється не лише в однокомпонентних, але й у багатокомпонентних одиницях (*Five-Year Plan, One-Nation Conservatism*).

До складу термінів часто уходять іншомовні (греко-латинські) елементи, при цьому спостерігаються різні словотвірні моделі: 1) один із терміноелементів є іншомовним, інший – національним (*decision-making*); 2) обидва терміноелементи є іншомовними (*director-general*); 3) обидва терміноелементи є національними (*open-ended*).

Абревіація є продуктивним способом творення термінологічної лексики, в тому числі політичної. Багатокомпонентні терміни зазнають компресії, зберігаючи при цьому значення первинного терміна. Переваги цього способу у створенні більш коротких та містких порівняно з вихідними структурами номінацій. Абревіація у політичній сфері дає змогу зекономити час та місце, підвищити читабельність, полегшує запам'ятовування складних назв. Скорочуються назви партій, організацій, урядових структур, посад, інституцій *(HL – House of Lords, FBI –Federal Bureau of Investigation, FCO – Foreign and Commonwealth Office, FCSD – Financial and Central Services Department*). В аналізованій термінології продуктивним є ініціальний тип скорочень. Такі скорочення утворені з перших літер слів і вимовляються за буквеним типом. Зрідка трапляються акроніми (*IRA* /ˈaɪrə/, *NAFTA* /ˈnæf.tə/, *NATO* /ˈneɪ.toʊ/), які читаються як цілісні слова, змішані скорочення (G7) і усічені скорочення (*government – gov, govt, Labour – Lab.).* Крім того, абревіатури інколи є складовою частиною багатокомпонентних термінів: *VAT declaration, ID card, Dod's Parliamentary Companion*. Також виявлено складні слова, один із компонентів яких має скорочену форму, що характерно для сучасних термінів*: e-democracy, e-government*, *e-voting, Euro-MP* (*a Member of the European Parliament).*

Синтаксичний або ж аналітичний спосіб словотвору є одним із найпродуктивніших шляхів поповнення термінології будь-якої галузі. Дослідники пояснюють поширеність термінів-словосполучень тим, що «в складених найменуваннях, які мають номінативне спрямування і зберігають значення слів – їх компонентів, фіксуються суттєві ознаки зображуваного, завдяки чому така назва реалії включається в систему понять певної галузі знань» [10, с. 31]. Високий ступінь рухомості синтаксичних моделей дозволяє точніше передавати зміст наукових понять. Аналітичним терміном називають синтаксичну одиницю, що утворюється поєднанням двох або більше повнозначних слів на основі підрядного зв'язку [11, с. 312]. Терміносполуки вживаються у політичній сфері з метою конкретизації складних понять, що пов'язані з державним управлінням, владними відносинами, політичними організаціями. Крім того, активність такого способу термінотворення зумовлена тяжінням англійської мови до аналітичних словосполучень.

Значну частину англійських політичних термінів становлять терміни-словосполучення (42%). Залежно від кількості компонентів поділяємо їх на три структурні типи: дво-, три- та багатокомпонентні.

У досліджуваній термінології найбільшу частку серед терміносполук становлять двокомпонентні одиниці (35%), які можна поділити на такі різновиди: 1. Терміни-словосполуки, утворені за моделлю "**іменник + іменник**" (у т.ч. із прийменником): *Secretary for Defense, extradition treaty, coalition government, landmark decision*. 2. Терміни-словосполуки, утворені за моделлю "**прикметник + іменник**": *free vote, electoral quota, domestic consumption, restrictive practices*. Останні дві моделі є найбільш продуктивними і представлені приблизно однаковою мірою. 3. Терміни-словосполуки, утворені за моделлю "**Participle I (II) + іменник**": *negotiating committee, engrossed Bill, entretched clause, floating vote*. Терміни-словосполуки, утворені за моделлю "**числівник** + **іменник**": *fifth column, Fifth Amendment, first lady, First Reading, fourth estate, Fourth World, second world, second ballot, second chamber, third party, Third Reich* .

За значенням компонентів двочленні енергетичні терміни можна поділити на такі різновиди: 1) термінологічні словосполучення, що складаються із загальновживаних слів: *displaced person, earning power, exchange controls, free competition, good neighbour;* 2) термінологічні словосполучення, один із компонентів якого має термінне значення, а другий – загальновживане значення: *dominant party*, *diplomatic etiquette, Election Day, election expenses;* 3) термінологічні словосполучення, обидва компоненти яких є термінами: *economic migrant, extradition treaty, Federal Assembly, Finance Minister, foreign policy.*

Двокомпонентні терміни-словосполуки стають основою для творення складніших термінів. Тричленні конструкції, які становлять незначну частку у політичній термінології (6%), формуються шляхом розширення двокомпонетної структури за допомогою уточнювального елемента або для розширення власних назв органів влади та міжнародних організацій. Відповідно до частиномовної приналежності та місцем розта-

шування компонентів у досліджуваному матеріалі виявлено наступні моделі творення тричленних конструкцій:

1. **прикметник + іменник + іменник**: *free trade area, free movement of capital, General Purposes Committee, direct labour organization, double tax treaty, European Court of Justice, exceptional needs payment, Federal Bureau of Investigation, Financial Secretary to the Treasury.* Майже всі тричленні терміносполуки утворені цим способом. Інколи вони можуть бути ускладнені прийменниками і сполучниками. Інші моделі є малопродуктивними.

2. **іменник + іменник + іменник**: *Freedom of Information Act, Disability Rights Commission, Exchange Equalisation Account, Food and Drug Administration:*

3**. прикметник + прикметник + іменник***: European Economic Area, European Social Charter, Extraordinary General Meeting;*

4**. іменник + прикметник + іменник***: Director of Public Prosecutions, doyen of the diplomatic corps.*

5**. числівник + іменник + іменник***: First Division Association, First Lord of the Treasury.*

Наявність великої кількості компонентів у термінах уможливлює детальнішу конкретизацію поняття. Англійська політична термінологія містить багатокомпонентні конструкції з чотирма (1%) і п'ятьма членами (0,2%), проте вони є малопродуктивними. Чотирьохкомпонентні словосполуки позначають офіційні органи, установи, правові документи або посадові інституції, які регулюють політичні, адміністративні, соціальні та правові процеси в державі чи міжнародному контексті. До складу таких словотвірних моделей входять прикметники та іменники, розташовані в різному порядку: 1) **прикметник+прикметник+іменник+іменник:** *Financial and Central Services Department, European Free Trade Association;* 2) **іменник+іменник+прикметник+іменник:** *Commission for Equality and Human Rights, Department of Housing and Urban Development; 3)* **прикметник+іменник+прикметник+іменник:** *European Court of Human Rights*; 4) **прикметник+іменник+іменник+іменник:** *Canadian Charter of Rights and Freedoms;* 5*)* **іменник+прикметник+іменник+іменник**: *Captain of the Honourable Corps of Gentleman-at-Arms.* Ядро терміна зазвичай є іменником. Здебільшого ці моделі ускладнюються вживанням прийменника або сполучника.

Компоненти п'ятиелементних конструкцій можуть поєднуватись між собою по-різному. У синтаксичних конструкціях прикметники виконують уточнювальну функцію. Це здебільшого назви урядових департаментів: *Enterprise, Transport and Lifelong Learning Department, Department for Environment, Food and Rural Affairs, Department of Human Resources and Skills Development.* У творенні таких термінів беруть участь прийменники і сполучники.

В аналізованій термінології виявлено термінологічні гнізда – групи термінів, об'єднані за змістовою та словотвірною основою. Гніздотвірними термінами виступають чимало слів, як-от: *constitution (constitutional, constitutionalise, constitutionalism, constitutionality), democrat (democracy, democratic, democratically, democratize).* Значну частину терміносполук утворено за допомогою слів *bill, cabinet, civil, committee, community, council, department, diplomatic, domestic, economic, electoral, emergency, European, executive, federal, foreign, free, freedom, general, House, international, legislative, majority, member, minister, national, nuclear, official, order, parliamentary, party, police, political, press, private, public, right, Royal, secretary, social, special, state, statutory, tax, treasury.*

Морфолого-синтаксичний спосіб словотвору полягає у творенні нових слів шляхом переходу з однієї частини мови в іншу. Для новоутвореного слова характерна семантична, морфологічна та синтаксична модифікації, при цьому зовнішня форма слова залишається незмінною. Цей спосіб творення слів прийнято називати у мовознавстві ще конверсією. Він є доволі продуктивним в аналізованій термінології, де іменники утворюються від дієслова шляхом перенесення значення. Розглянемо деякі конверсивні терміни: *evidence(n) – свідчення, evidence(v) – свідчити, function (n) – функція, function (v) – функціонувати, recall (n) – відкликання, recall vn) – відкликати.*

Для англійської політичної термінології характерна наявність іншомовних запозичень, які зберігають іноземну форму і походження, зокрема термінів-латинізмів: *ex officio (за посадою), intra vires (у межах повноважень), inter alia (серед іншого), a priori (заздалегідь), dee jure (юридично).*

Висновки. Отож, англійські політичні терміни активно творяться трьома розглянутими способами: морфологічним, синтаксичним та морфолого-синтаксичним. Переважну частину термінів становлять однокомпонентні одиниці, здебільшого іменники, та двокомпонентні одиниці, утворені за моделями "іменник + іменник" та "прикметник + іменник". Терміни-деривати найчастіше утворюються суфіксальним та префіксально-суфіксальним способом. Осново- та словоскладання є малопоширеним способом творення однокомпонентних терміноодиниць, проте

останнє часто трапляється у багатокомпонентних термінах; для них характерне поєднання різноманітних національних та запозичених елементів. Вагоме місце посідає термінологічна лексика, утворена за допомогою різних типів абревіації, яка застосовується як в однокомпонентних, так і багатокомпонентних термінах. Значна частина термінів є іншомовними запозиченнями, зокрема латинізмами, які зберігають оригінальну форму та значення. Синтаксичний спосіб творення термінів забезпечує гнучкість і точність у позначенні складних політичних понять. Майже всі тричленні терміносполуки мають структуру «прикметник + іменник + іменник». Терміносполуки із чотирма та п'ятьма компонентами є малопродуктивними. Таким чином, результати дослідження засвідчують системний і багаторівневий характер творення англійських політичних термінів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Вакуленко М. О. Українська термінологія : комплексний лінгвістичний аналіз : монографія. Івано-Франківськ : Фоліант, 2015. 361 с.

2. Д'яков А. С., Кияк Т. Р., Куделько З. Б. Основи термінотворення: семантичні та соціолінгвістичні аспекти: монографія. К.: Вид. дім «КМ Academia», 2000. 218 с.

3. Міщенко А. Л. Лінгвістика фахових мов та сучасна модель науково-технічного перекладу: монографія. Вінниця : «Нова книга», 2013. 448 с.

4. Мовчан Л.Г., Хоменко Ю.В. Сутність англомовної військово-політичної терміносистеми. Young Scientist. 2023. № 1.1 (113.1) P. 61–64. DOI: https://doi.org/10.32839/2304-5809/2023-113.1-15

5. Панько Т.І., Кочан І.М., Мацюк Г.П. Українське термінознавство : підручник. Львів : Світ, 1994. 216 с.

6. Сидоренко, О. Склад та функціонування англійської суспільно-політичної термінології. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія "Лінгвістика":* зб. наук. праць. Херсон: ХДУ, 2013. Вип. 20. 299 с.

7. Dictionary of Politics and Government. Collin P.H. Third edition, Bloomsbury Publishing, 2004. 289 p.

8. Marchand H. Word-building in the English Language. Cambridge : Cambridge Univ. Press, 1980. 293 p.

Дата першого надходження рукопису до видання: 17.11.2025
Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 19.12.2025
Дата публікації: 31.12.2025

УДК 811.161.2’373.45
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2025.44.1.27

ОСОБЛИВОСТІ АСИМІЛЯЦІЇ АНГЛІЦИЗМІВ У СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ

SPECIFIC FEATURES OF ANGLICISMS’ ASSIMILATION IN THE MODERN UKRAINIAN LANGUAGE

Гуцул Л.І.,
orcid.org/0000-0001-7566-490X
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри соціальної роботи та мовної підготовки
Придніпровського інституту Приватного акціонерного товариства «Вищий навчальний заклад «Міжрегіональна академія управління персоналом»

Комар Л.В.,
orcid.org/0000-0003-1961-2173
старший викладач кафедри соціальної роботи та мовної підготовки
Придніпровського інституту Приватного акціонерного товариства «Вищий навчальний заклад «Міжрегіональна академія управління персоналом»

Луканська Г.А.,
orcid.org/0000-0001-8990-8573
старший викладач кафедри соціальної роботи та мовної підготовки
Придніпровського інституту Приватного акціонерного товариства «Вищий навчальний заклад «Міжрегіональна академія управління персоналом»

У статті здійснено комплексний аналіз процесів асиміляції англіцизмів у сучасній українській мові в умовах активних глобалізаційних, соціокультурних та інформаційно-комунікативних змін. Актуальність дослідження зумовлена інтенсивним проникненням англомовної лексики в різні сфери суспільного життя – науку, бізнес, масову культуру, медіадискурс і цифрову комунікацію, що істотно впливає на оновлення, структурування та функціонування лексичної системи української мови.

Метою статті є виявлення основних закономірностей, чинників, механізмів і стадій асиміляції англіцизмів з урахуванням їхніх фонетичних, графічних, морфологічних, і лексико-семантичних особливостей. У роботі проаналізовано причини запозичення англомовних одиниць, серед яких провідне місце посідають номінативна недостатність, прагнення до мовної економії, потреба в нейтральній або експресивно забарвленій лексиці, а також тенденція до евфемізації мовлення й стилістичного пом’якшення висловлювання. Окреслено поетапний характер входження англіцизмів до мовної системи – від епізодичного використання в окремих комунікативних ситуаціях до стадії повної інтеграції, за якої іншомовне слово сприймається мовцями як органічна складова української лексики.

Детально розглянуто особливості фонетичної, графічної, граматичної та лексико-семантичної асиміляції англіцизмів, простежено процеси їх нормативного закріплення, семантичної трансформації та участі у словотвірних моделях сучасної української мови. Наголошено, що англіцизми виконують не лише номінативну, а й стилістичну, експресивну, прагматичну та соціокультурну функції, відображаючи сучасні мовні тенденції. Водночас підкреслено необхідність зваженого, нормативно обґрунтованого використання іншомовної лексики з метою збереження мовної самобутності, лексичної цілісності та функціональної стабільності української мови.

Ключові слова: англіцизми, українська мова, запозичення, асиміляція, фонетичні, графічні, морфологічні, лексико-семантичні особливості.

The paper presents comprehensive analysis of the processes of Anglicism assimilation in the modern Ukrainian language under conditions of intensive globalization, socio-cultural transformation, and the rapid development of information and communication technologies. The relevance of the study is determined by the growing influence of English lexical units on various spheres of public communication, including science, business, mass culture, media discourse, and digital interaction, which significantly affects the renewal, structuring, and functioning of the Ukrainian lexical system.

The aim of the study is to identify the main patterns, factors, mechanisms, and stages of Anglicisms’ assimilation, taking into account their phonetic, graphic, morphological, lexico-semantic features. It is analysed the key reasons for lexical borrowing, among which nominative insufficiency, the tendency toward linguistic economy, the need for stylistically neutral or expressive vocabulary, as well as the euphemistic and pragmatic functions of borrowed units play a decisive role. Particular attention is paid to the gradual and staged nature of the assimilation process, which ranges from episodic usage in specific communicative contexts to full integration, when a foreign lexical item is perceived by speakers as an organic component of the recipient language.

The features of phonetic, graphic, grammatical, and lexical-semantic assimilation of Anglicisms are examined in detail, and the processes of their normative consolidation, semantic transformation, and participation in word-formation models of the modern Ukrainian language are traced. It is emphasized that Anglicisms perform not only a nominative function but also stylistic, expressive, pragmatic, and socio-cultural ones, reflecting contemporary communicative needs and language

trends. At the same time, the study highlights the importance of a balanced, norm-oriented approach to the use of foreign lexical units in order to preserve the linguistic identity, lexical integrity, and functional stability of the Ukrainian language.

Key words: anglicisms, Ukrainian language, borrowing, assimilation, phonetic, graphic, morphological, lexico-semantic features.

Постановка проблеми. Лексична система мови перебуває в безперервному русі та зазнає постійних змін. Її мінливість зумовлена тісним взаємозв'язком мови із суспільною діяльністю її носіїв. Для того, щоб ефективно виконувати комунікативну функцію, словниковий склад мови має миттєво відображати зміни, що виникають у різних сферах життя суспільства [1; 2; 3; 4; 5; 6]. Активне проникнення англіцизмів в українську мову є одним із найвиразніших явищ в її розвитку. Глобалізаційні процеси та стрімкий розвиток інформаційних технологій сприяють поширенню англійської мови як мови міжнародного спілкування. науки, бізнесу та масової культури. Сьогодні українська мова зазнає інтенсивного впливу англомовних лексичних одиниць. Хоча цей процес вважається природним, але на думку дослідників він може загрожувати збереженню мовної самобутності, оскільки надмірне і невиправдане застосування англіцизмів призводить до поступового вилучення питомих слів. Особливо актуальною ця проблема постає в умовах формування мовної політики незалежної України, де питання доцільності вживання запозичень набувають суспільного значення [7; 8].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Всебічні дослідження англіцизмів у лексичній системі англійської мови постійно відбивалися в працях мовознавців. Зокрема, розглядалися питання функціонування запозичень у різних сферах життєдіяльності суспільства [7; 9; 8; 10; 11; 12; 13; 14]. Здійснені наукові розвідки англіцизмів щодо класифікації англіцизмів, їхньої адаптації, функціонально-стилістичних характеристик [1; 16]. Науковці наголошують, що англіцизми є не лише лексичним поповненням, а й показником соціокультурних змін. Водночас у сучасних дослідженнях підкреслюється необхідність розмежування доцільних запозичень і мовних кальок, що порушують норми української літературної мови. Попри значну кількість праць, проблема комплексного аналізу функціонування англіцизмів залишається актуальною.

Постановка завдання. Мета статті полягає у комплексному аналізі процесів асиміляції англіцизмів у сучасній українській мові з урахуванням їхніх фонетичних, графічних, морфологічних, семантичних особливостей.

Виклад основного матеріалу. Процес залучення іншомовної лексики до мовної системи зумовлюється низкою чинників. Зокрема, запозичення виникають унаслідок потреби називати нові предмети, явища, поняття або осіб, для яких у мові-реципієнті відсутні відповідні найменування; прагнення актуалізувати попередній мовний контекст шляхом використання іншомовного терміна, що функціонує як епізодичне цитування й не завжди закріплюється в лексичній системі; а також під впливом усталеної практики вживання іншомовної номінації у випадках, коли в рідній мові відповідне позначення трапляється обмежено або є маловживаним. У деяких випадках перевага надається іншомовній лексемі з огляду на її ширший експресивний потенціал порівняно з питомим відповідником. Коли ж питоме слово сприймається як надто прямолінійне або стилістично різке, запозичений термін виконує функцію мовного пом'якшення, набуваючи евфемістичного забарвлення. Іншомовні елементи можуть використовуватися й для створення іронічного чи комічного ефекту [2, с. 112; 4, с. 21]. На думку О. М. Мороховського, мотиви запозичення іншомовної лексики не завжди піддаються однозначному тлумаченню [4, с. 22]. Він виокремлює три групи чинників, які зумовлюють цей процес:

1) номінативну недостатність і прагнення до мовної економії;

2) орієнтацію на нейтральні, позбавлені конотацій лексеми, передусім у науково-технічній термінології;

3) використання запозичень із конотативним забарвленням у публіцистиці та молодіжному жаргоні з метою стилістичної виразності [4, с. 22–23].

У сучасних умовах глобалізації та інформаційного розвитку англійська мова проникає в усі сфери українського соціуму. Українська мова активно запозичує назви нових реалій, технологій і явищ, що вимагає процесу їхньої адаптації до системи української мови. Цей процес асиміляції запозичень охоплює одночасно впливи на фонетичну, графічну, граматичну та лексико-семантичну системи мови-реципієнта. Дослідження різних аспектів такого проникнення допомагають глибше зрозуміти мовні процеси й розробити механізми збереження мовної ідентичності [17, с. 19; 18, с. 501].

Зазвичай виокремлюють кілька основних типів асиміляції запозичених англійських слів: фонетичну, графічну (орфографічну), морфо-

логічну (граматичну), лексико-семантичну. Ці види асиміляції певною мірою взаємопов'язані і відбуваються послідовно. Під асиміляцією розуміють адаптацію іншомовного слова шляхом максимальної прилаштування його звукової форми, написання, граматичних і лексико-граматичних характеристик до норм мови-реципієнта [17, с. 19; 18, с. 501].

Перехід іншомовних одиниць з однієї мови в іншу відбувається поетапно й охоплює три послідовні стадії:

а) уживання іншомовного слова в межах одного окремого висловлювання: на цьому етапі лексема з'являється в мовленні спорадично, зазвичай у чужомовному контексті, тому не закріплюється в системі приймаючої мови й перебуває ніби на її периферії;

б) запозичення іншомовної одиниці, тобто її прийняття іншою мовою як чужорідного, але вже стабільного компонента. Такий процес можливий лише після неодноразового використання слова носіями мови, коли його входження до нової мовної системи зумовлюється комунікативною необхідністю. Запозичена лексема ще тривалий час зберігає ознаки іншомовного походження, проте водночас сприймається й визнається як необхідна складова частина лексико-семантичної системи;

в) інтеграція, тобто етап повного освоєння іншомовного слова, за якого мовці вже не усвідомлюють його як чужомовне. Запозичена одиниця органічно входить до мовної системи, а встановлення її походження можливе переважно лише за допомогою етимологічного аналізу [2, с. 110].

Фонетична асиміляція полягає у відтворенні звукової оболонки англійського слова в системі української фонетики. Асиміляційні процеси на фонетичному рівні визначаються такими ознаками: відсутність м'якості у вимові африкати [дж], наприклад: *дайджест – digest*; заміна англійських альвеолярних [t], [d] [n] на українські зубні фонеми, наприклад: *трейдинг – trading*, *агенда – agenda*, *інкорпорація – incorporation*; усунення аспірації, яка властива англійській мові [p], [t], [k] перед наголошеним голосним, наприклад: *тюнер – tuner*; передача фонеми [æ] фонемами [а] або [е], наприклад, *гамбургер, мас-медіа, істеблішмент*; заміна односкладових слів, які закінчуються німим [e] на двоскладові, наприклад: *cruise – кру-їз*; збереження місця наголосу, який притаманний мові-джерелу, наприклад: ре́слінг – wréstling. На фінальному етапі адаптації відбувається остаточне закріплення запозичених англіцизмів у фонетичній системі української мови, наприклад: *ґрант, спрей, степлер* [9, с. 44–46].

Графічна асиміляція полягає у відтворенні написання іншомовного слова за допомогою графічних засобів української мови. Це особливо важливо для англіцизмів, оскільки англійська використовує латиницю, а українська – кирилицю. У випадку мов зі спільною системою письма графічне переоформлення може бути мінімальним; проте для української найчастіше необхідне транскрибування чи транслітерація. Запозичення з англійської передаються двома способами: *транскрипцією* (відтворенням звучання), наприклад: *file – файл* та *транслітерацією* (буквеною передачою), наприклад: *chat – чат*. Повне засвоєння англіцизмів характеризується встановленням єдиного варіанта написання запозичення згідно з орфографічною нормою української мови, наприклад: *кастинг, брифінг, паркінг*, а також написання запозичень за правилами української орфографії, наприклад: *тинейджер, бізнес,* [9, с. 46–47].

Граматична асиміляція передбачає пристосування запозичених англіцизмів до граматичних категорій української мови. Це виявляється у наданні іншомовному слову суфіксів і флексій тієї частини мови, до якої воно належить. Наприклад, запозичене англійське дієслово *to render* отримало українське закінчення *-ити (рендерити)*. Англомовні афікси стали частково продуктивними і в українському словотворі: наприклад, суфікси *-er* і *-holic* закріпилися в неологізмах, наприклад: *anonymizer – анонімайзер, gameholic – геймоголік*. Запозичені лексеми часто стають частиною нових похідних українських слів, наприклад: *футбол (football), трамвай (tramway)*. У цих словах елементи англійської фрази об'єднані в єдині українські лексеми. Такі випадки свідчать про глибоке входження запозичень у морфологічну систему мови та їхню продуктивну участь у словотворенні. Навіть ті англіцизми, які спочатку сприймалися як іноземні слова, з часом можуть давати питомі деривати, наприклад: *стрес – стресовий, лідер – лідерство* [9, с. 47–48].

Процес освоєння англіцизмів на лексико-семантичному рівні може охоплювати декілька етапів. На початковій стадії пояснення значення запозиченого слова подається описово в дужках, а також спостерігається співіснування у мові-реципієнті дублетів із запозиченого та питомого слів з однаковим значенням, при цьому перевага надається питомому слову. Поглиблений етап асиміляції запозичення характеризується відсутністю пояснення його значення, звуженням, розширенням, спеціалізацією значень. На етапі повної аси-

міляції зникає дублетне вживання запозиченого і питомого слів; іншомовне слово може набувати нового чи переносного значення, яке відсутнє у мові-джерелі [9, с. 50–51].

Висновки. Отже, на сучасному етапі англіцизми є невід'ємною частиною словникового складу української мови, які збагачують лексику і дозволяють позначати нові реалії в умовах стрімкого технологічного та культурного прогресу. Водночас необхідно зважати на доцільне використання англомовних лексичних одиниць, щоб не втратити самобутності української мови. Тому виникає необхідність у виробленні ефективних механізмів щодо належного вживання іншомовної лексики та розвитку питомої термінології з метою збереження культурної ідентичності мови.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Борковська І. П. Теорія запозичення в лінгвістичній літературі. *Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут». Сер. Філологія. Педагогіка.* 2017. Вип. 10. С. 46–47.

2. Жлуктенко Ю. О. Мовні контакти. Київ: КДУ, 1966. 133 с.

3. Курченко Л. М. Сучасні тенденції асиміляції англоамериканських запозичень у студентському соціолекті німецької мови (соціолінгвістичний аспект): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: 10.02.04. Київ, 1994. 21 с.

4. Мороховський О. М. Деякі питання теорії запозичень. *Мовознавство.* 1984. № 1. С. 19–25.

5. Москаленко А.А. Про зміни у лексичній системі української мови. *Лексикологія. Лексикографія.* 1966. Вип. 5. С. 118–124.

6. Радчук В. А. Мова в Україні : стан, функції, перспективи. *Мовознавство.* 2002. № 2–3. С. 39–45.

7. Дьолог О.С. Лексичні англіцизми як особливість сучасної мовної моди. *Українська мова.* 2018. С. 14–21.

8. Велика А. М., Чернуха В. В. Англійські запозичення в українських засобах масової інформації. *Global science: prospects and innovations* : матеріали VII Міжн. наук.-практ. конф., 1–3 березня 2024 р. Ліверпуль, 2024. С. 512–521.

9. Архипенко Л. М. Іншомовні лексичні запозичення в українській мові: етапи і ступені адаптації (на матеріалі англіцизмів у пресі кінця XX – початку XXI ст.): дис. … канд. філол. наук : 10.02.01 / Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна.Харків, 2005. 155 с.

10. Гудима Г. Б. Використання англіцизмів у інтернет-комунікації. *Закарпатські філологічні студії.* 2022. Т. 23, № 1. С. 107–112.

11.Дмитренко О. Кохан С. Вплив англіцизмів на сучасний український молодіжний сленг. *Лінгвістичні студії.* 2020. Вип. 40(2). С. 49–56.

12. Дзеньків В., Сокирко В. Вплив англіцизмів на формування сучасного молодіжного сленгу. *Гуманітарні студії в сучасному світі.* матеріали Всеукр. наук. конф. Кривий Ріг : ДЮІ МВС України, 2020. С. 134–20.

13. Павелків К.В. Вплив англіцизмів на сучасну українську мову: сфери проникнення. *Актуальні питання гуманітарних наук.* 2023. № 63(2). С. 125–134.

14. Стишов О. С. Українська лексика кінця XX століття (на матеріалі мови засобів масової інформації). Київ : Пугач, 2005. 388 с.

15. Стишов О.А. Нові іншомовні слова в україномовних ЗМІ початку XXI ст. *Studia philologica*. 2017. Вип. 9. С. 66–75.

16. Прийма Л. А. Граматичне освоєння англіцизмів у сучасній українській мові. *Лінгвістичні студії*. 2020. Вип. 40(2). С. 71–80.

17. Каріда О. Особливості адаптації англомовних запозичень в українській термінології інтернету. *Лінгвістика.* 2020. Вип. XXXII. С. 16–23.

18. Чорний І. В., Чорна В. Л. Англіцизми в сучасній українській мові. *Вісник науки та освіти»*. 2024. № 7(25). С. 499–509.

Дата першого надходження рукопису до видання: 21.11.2025
Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 19.12.2025
Дата публікації: 31.12.2025

УДК 811.531’373:618.1/.2
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2025.44.1.28

МЕДИЧНА ТЕРМІНОЛОГІЯ АКУШЕРСЬКО-ГІНЕКОЛОГІЧНОГО СПЕКТРУ В СУЧАСНІЙ КОРЕЙСЬКІЙ МОВІ

MEDICAL TERMINOLOGY OF THE OBSTETRICS AND GYNECOLOGICAL SPECTRUM IN MODERN KOREAN

Компанієць В.А.,
orcid.org/0009-0009-7946-3983
студентка ІІІ курсу факультет східної і слов’янської філології
Київського національного лінгвістичного університету

Рибачківська Л.Є.,
orcid.org/0000-0002-5860-5550
кандидат філологічних наук,
завідувач кафедри англійської мови і перекладу
Київського національного лінгвістичного університету

Актуальність теми обумовлена сильним зростанням ролі міжкультурною комунікації та збільшенням інтенсивності обміну у сфері медичної освіти та клінічної практики, а це в свою чергу сприяє потребі у. точному та стандартизованому викладі спеціальних понять різними мовами. Умови глобалізації, мобільності медичних фахівців та поширення міжнародних наукових публікацій зумовлюють необхідність глибшого осмислення особливостей національних терміносистем. В контексті цього, корейська медична термінологічна система, зокрема лексика акушерсько-гінекологічного профілю становить особливий інтерес завдяки поєднанню китайсько-корейської словотворчої моделі та активних сучасних запозичень. Така подвійна природа термінології відображає як історичні традиції корейської наукової мови, так і вплив сучасних міжнародних медичних стандартів. Метою дослідження є визначення структурних, морфологічних і семантичних характеристик термінів, які функціонують у сфері акушерства та гінекології, а також виявлення аспектів, що впливають на їхню організацію та продуктивність. Особлива увага приділяється виявленню системних зв’язків між термінами та аналізу механізмів їх словотвірної взаємодії. Матеріалом для аналізу слугують стандартизовані медичні словники, підручники та онлайн джерела пошуку, які відображають вживання термінології у професійному дискурсі. Залучення різних типів джерел дало змогу простежити функціонування термінів не лише в нормативному, а й у реальному професійному мовленні. Методологічну базу становлять прийому компонентного, структурного та морфологічного аналізу, які дали змогу охопити формальні властивості термінів. Застосування цих методів забезпечило системний підхід до опису терміносистеми та дозволило виявити найбільш продуктивні словотвірні моделі. У ході дослідження визначено три основні лексико-тематичні групи термінів, описано домінування складних слів та словосполучень, а також встановлено високу продуктивність морфем китайського походження, що формують базу вузькогалузевої лексики. З’ясовано, що саме такі морфеми забезпечують точність номінації та стабільність значення медичних понять. Результати показують, що корейська акушерсько-гінекологічна термінологія характеризується системністю, стабільністю і внутрішньою структурною впорядкованістю, поєднуючи традиційні та сучасні тенденції у розвитку медичної комунікації. Отримані висновки можуть бути використані у подальших термінологічних, перекладознавчих та міжмовних дослідженнях.

Ключові слова: медична термінологія, акушерство та гінекологія, словотворчі моделі, морфологічний аналіз, професійний дискурс, термінологічна продуктивність.

The relevance of the topic is determined by the significant growth of intercultural communication and the increasing intensity of exchange in the fields of medical education and clinical practice, which in turn creates a need for accurate and standardized representation of specialized concepts in different languages. Under conditions of globalization, professional mobility of medical specialists, and the widespread dissemination of international scientific publications, there is a growing demand for a deeper understanding of national terminological systems. In this context, the Korean medical terminological system, particularly obstetric and gynecological vocabulary, is of special interest due to the combination of the Sino-Korean word-formation model and active modern borrowings. This dual nature of terminology reflects both historical traditions of Korean scientific language and the influence of contemporary international medical standards. The aim of the study is to identify the structural, morphological, and semantic characteristics of terms functioning in the field of obstetrics and gynecology, as well as to determine the factors influencing their organization and productivity. Special attention is paid to revealing systemic relationships between terms and analyzing the mechanisms of their word-formation interaction. The research material includes standardized medical dictionaries, textbooks, and online reference sources that reflect the use of terminology in professional discourse. The methodological framework is based on componential, structural, and morphological analysis, which made it possible to examine the formal features of medical terms. The study identifies three main lexico-thematic groups of terms, describes the predominance of compound words and terminological word combinations, and establishes the high productivity of Sino-Korean morphemes that form the basis of specialized vocabulary. The results demonstrate that Korean obstetric and gynecological terminology is characterized by systematic organization, stability, and internal structural coherence, combining traditional and modern tendencies in the development of medical communication.

Key words: medical terminology, obstetrics and gynecology, word-formation models, morphological analysis, professional discourse, terminological productivity.

Постановка проблеми. Медична термінологія є однією з найбільш розгалужених і динамічних підсистем лексики сучасної мови. Вона охоплює широкий спектр лексичних одиниць, що слугують для позначення понять, процесів і явищ, безпосередньо або опосередковано пов'язаних зі сферою медицини. Водночас медична термінологія становить цінний об'єкт дослідження не лише для медицини, а й для лінгвістики та загального мовознавства, оскільки відображає закономірності формування, функціонування й розвитку спеціалізованої лексики.

Медичні терміни в різних мовах характеризуються специфічною структурною організацією. У більшості європейських мов їм властиве походження від грецьких і латинських коренів, що зумовлює високий рівень інтернаціоналізації термінів. Натомість у корейській мові значний пласт медичної термінології формується за допомогою Ханча – компонентів, що поєднують китайські морфеми з корейською граматичною та фонетичною системами, що створює низку перекладознавчих і термінологічних проблем.

Актуальність дослідження. Акушерсько-гінекологічна термінологія посідає важливе місце у структурі медичної лексики, оскільки репрезентує сферу, тісно пов'язану з жіночою фізіологією, репродуктивним здоров'ям і материнством. Дослідження цієї групи термінів у сучасній корейській мові є актуальним у перекладознавчому, лінгвістичному та лінгвокультурологічному аспектах. Обмежена кількість наукових розвідок, присвячених акушерсько-гінекологічній термінології корейської мови, зумовлює труднощі у процесі перекладу спеціалізованих медичних текстів, що потребують високого рівня точності та термінологічної відповідності. Недостатня систематизація цієї терміносистеми ускладнює навчальний процес і негативно впливає на ефективність професійної комунікації між фахівцями медичної галузі та викладачами і перекладачами корейської мови.

Огляд останніх досліджень. Медична термінологія перебуває у фокусі світового термінознавства протягом тривалого часу, насамперед з метою систематизації та стандартизації лексики цієї галузі. Численні міжнародні дослідження зробили вагомий внесок у розробку теоретичних положень, аналізуючи структуру, функціонування та семантику медичної термінології в різних мовах. Зокрема, у дослідженні Чонґ Х. та Пак С. зосереджено увагу на закономірностях формування базових медичних термінів [1].

Визначення наукової прогалини. У сучасному корейському мовознавстві наявні окремі наукові дослідження, присвячені вивченню медичної термінології, що засвідчують поступове формування системного підходу до впорядкування лексики медичного спрямування. Проте, попри наявність таких праць, досі відсутній комплексний і детальний опис акушерсько-гінекологічної термінології сучасної корейської мови, орієнтований на потреби іноземних перекладачів та кореєзнавців. Саме цю наукову прогалину покликане заповнити дане дослідження шляхом конкретизації та поглиблення знань українських фахівців у сфері акушерсько-гінекологічної термінології корейської мови.

Мета і завдання статті. Метою статті є комплексний аналіз акушерсько-гінекологічної термінології сучасної корейської мови з метою окреслення її семантичних і структурних особливостей. Для досягнення поставленої мети передбачено розв'язання таких завдань: визначити основні джерела формування акушерсько-гінекологічної термінології в корейській мові; окреслити її лексико-семантичні групи; з'ясувати роль китайських морфем у процесі творення відповідних термінів.

Об'єктом дослідження є медична термінологія акушерсько-гінекологічного спектра корейської мови.

Предметом дослідження є лексико-семантичні, структурні та етимологічні особливості цієї термінологічної системи.

Виклад основного матеріалу. У термінознавстві загальноприйнятими вважаються такі ознаки терміна, як системність, стабільність, стислість, стандартизованість та включеність у відповідну термінологічну систему

Дисципліну, що займається вивченням термінів і понять, уживаних у спеціалізованих контекстах, називають термінологією. Вона охоплює, з одного боку, сукупність термінів певної галузі, а з іншого – науку про терміни, основними функціями якої є забезпечення точності фахової комунікації та сприяння мовному розвитку відповідної дисципліни [2].

Для сучасного мовознавства медична термінологія становить інтерес з погляду термінотворення, внутрішньомовних контактів та морфемної структури. В широкому сенсі, поняття медична термінологія можна трактувати, як сукупність спеціальних назв, які функціонують як базові одиниці для означення медичних станів, процесів, понять, захворювань тощо. Їй характерна чіткість визначення, однозначність, а також системність. Однією з основних особливостей є відсутність емоційного забарвлення та

стислість викладу [3]. Акушерсько-гінекологічна термінологія корейської мови потребує комплексного підходу та детального аналізу, що включає в себе морфологічний та семантичний рівень.

Матеріалом для дослідження слугують сучасні корейські медичні джерела, які репрезентують стандартизовану термінологічну систему в галузі медицини. Зокрема, словник «표준한의학 용어집» («Стандартизований термінологічний словник корейської традиційної медицини») містить офіційно унормовані терміни та відображає провідні тенденції розвитку сучасної медичної науки. Використання спеціалізованих словників дає змогу систематизувати й чітко окреслити медичну термінологію акушерсько-гінекологічного напряму. До корпусу дослідження також увійшли навчальні посібники, сучасні медіаматеріали та загальнодоступні фахові статті. Залучення різнорідних джерел забезпечує ширше охоплення лексичного матеріалу та дає змогу визначити функціонування термінології в медичному дискурсі й практичній діяльності фахівців. Окрім стандартизованих медичних джерел, важливим аспектом дослідження є аналіз сучасних медіа, оскільки реальне функціонування термінів виходить за межі клінічних протоколів і словників. Дослідження сучасного корейського медіапростору дозволяє відстежити тенденції поширення професійної лексики у загальну комунікацію. Наприклад, популярний серіал *Resident Playbook* (언젠가는 슬기로울 전공의생활; укр. «*Коледж лікарів: одного дня стану розумним спеціалістом*») демонструє, як словникові терміни адаптуються до повсякденного мовлення: мовні одиниці спрощуються або синонімічно замінюються, а професійний жаргон поєднується з офіційною термінологією. Використання таких джерел дає змогу відстежити процеси популяризації акушерсько-гінекологічної лексики, її різноманітність та рівень доступності для широкої аудиторії. Аналіз медіа таким чином доповнює основний лінгвістичний опис і робить дослідження цілісним, дозволяючи оцінити ужиток термінів у природному середовищі комунікації.

Зібраний матеріал було впорядковано за семантико-тематичним принципом у три групи: *1) анатомія жіночої репродуктивної системи; 2) пологи, вагітність та післяпологовий період; 3) патологічні процеси, ускладнення та захворювання репродуктивної системи.*

Такий тематичний поділ значно спрощує роботу з термінами вузького профілю для спеціалістів перекладацької та філологічної сфери. До першої групи увійшли терміни, що становлять своєрідну базу гінекологічної термінології, оскільки описують будову жіночої репродуктивної системи та її особливості. Друга група включає в себе лексику, тісно пов'язану з перебігом вагітності та пологами. Третя група охоплює опис термінів, які характеризують патологічні процеси, захворювання і різноманітні можливі ускладнення, що виникають в акушерсько-гінекологічній сфері. Для тлумачення наведених у дослідженні прикладів термінів використано онлайн-словник KMLE (Korean Medical Language Engine; кор. 한국 의학 용어 엔진 [4].

Детальніше розглядаючи першу групу термінів, виділяємо основні з них:

자궁 – матка, позначає основний м'язовий орган, у якому відбувається імплантація та розвиток плода. 자궁목 – шийка матки (своєрідна ділянка, де матка з'єднується з піхвою). 질 – піхва (внутрішній статевий орган жіночої репродуктивної системи слугує каналом для менструальної крові та шляхом проходження плода під час пологів). 난소 – яєчник (жіночий репродуктивний орган, завдяки якому виробляються яйцеклітини, необхідні для запліднення). Два яєчники розташовані з обох боків матки і поєднані з нею матковими трубами. 난관 – маткова труба (поєднують між собою яєчники та матку; через неї яйцеклітина переміщується до матки). До того ж, маткова труба є поширеним місцем позаматкової вагітності, коли запліднена яйцеклітина імплантується за межами матки. 음문 – вульва (загальний термін, який позначає всі зовнішні статеві органі жінки; входять: великі та малі статеві губи, клітор піхву та гімен.

난자 – яйцеклітина (незапліднена клітина, утворена в яєчнику жінки). Яйцеклітина формується у фолікулах яєчників, а цей процес безпосередньо пов'язаний із менструальним циклом.

Друга тематична група об'єднує терміни, що позначають процеси та явища, пов'язані з періодом вагітності та пологів. Наприклад: 임신– *вагітність* (період, протягом якого утворюється ембріон і розвивається в організмі жінки до пологів).

태아 – *плід* (зазвичай використовується після восьмого тижня вагітності; до цього часу розвиток називають ембріоном). 양수 – *навколоплідна рідина*. Протягом вагітності плід оточений тонкою оболонкою, всередині якої містяться сам плід і навколоплідна рідина. 태반 – *плацента* (орган, що розташований у матці та забезпечує обмін речовинами між плодом і матір'ю під час вагітності). Плацента поєднана з плодом пуповиною і виводиться під час пологів. 분만 – *пологи*.

Процес народження дитини, який зазвичай поділяється на чотири стадії. Перша стадія починається з початком переймів і продовжується до повного розкриття шийки матки. Друга стадія включає в себе потуги і починається з народження дитини через пологові шляхи. Під час третьої стадії народжується плацента. Заключна четверта стадія триває близько години після народження плаценти. 수축 – *перейми* (процес спазматичного скорочення м'язів матки, які сприяють пом'якшенню та розкриттю шийки матки). 자연분만 – *природні пологи* (спонтанний процес народження дитини в проміжку з 36-го по 42-ий тиждень вагітності). Природні пологи починаються та завершуються без медичного втручання. 제왕절개 – *кесарів розтин* (хірургічна процедура, яка включає народження дитини та плаценти шляхом розрізу черевної порожнини).

До третьої групи відносяться терміни, зосереджені на патологіях і можливих ускладненнях. Сюди входять такі терміни, як: 자궁근종 – *міома матки* (утворення з чіткими межами, які не мають оболонки всередині м'язів матки). 자궁내막증 – *ендометріоз* (патологія, в ході якої розростаються шари стінок матки). 난소낭종 – *кіста яєчника* (новоутворення, яке наповнене рідиною та оточене мембраною). 유산 – *викидень* (смерть плоду з його видаленням разом із плацентою до того моменту, коли плід міг би бути життєздатним, тобто до 24-го тижня вагітності). 임신중독증 – *прееклампсія/гестоз* (ускладнення вагітності, для якого характерні такі симптоми: підвищення артеріального тиску, ураження печінки, нирок та центральної нервової системи). Прееклампсія пов'язана з порушенням процесу формування плаценти. 자궁경부암 – *рак шийки матки* (злоякісне новоутворення, що виникає з клітин епітелію шийки матки). Це захворювання характеризується поступовим розвитком і поширенням на прилеглі тканини. Раннє діагностування значно підвищує ефективність лікування.

난소암 – *рак яєчника.* Це вид злоякісного новоутворення, що виникає в яєчниках і належить до гінекологічних пухлин. Часто діагностується на пізніх стадіях через глибоке розташування пухлини в черевній порожнині. 태반조기박리 – *передчасне відшарування плаценти.* Це стан, при якому плацента відшаровується від матки до початку пологів, а супутня кровотеча може часто приводити до важких наслідків, таких як смерть матері чи плода. 자궁외임신 – *позаматкова вагітність* (процес, коли запліднена яйцеклітина імплантується не в матковій порожнині, а в інших місцях, таких як маткові труби, яєчники або шийка матки).

Таким чином, дана класифікація дозволяє впорядкувати досліджуваний матеріал і забезпечити системний підхід до аналізу. Групування термінів за їх клінічним призначенням сприяє більш точному порівнянню термінологічних характеристик, а також виявленню специфіки запозичень.

У свою чергу, структурний аналіз медичної термінології акушерсько-гінекологічного напрямку дозволяє чітко окреслити внутрішню організацію термінів та принципів, за яким вони утворені. Ключову роль в цьому відіграє поєднання китайсько-корейський основ, за рахунок довгого впливу китайської традиційної культури на Південну Корею і корейську мову. За визначенням вченого Дже Чжун Сонг, близько 52% корейської лексики було запозичено з китайської мови, а 45% становить корейська лексика, з чого можна зробити висновок, що сфера акушерства та гінекології як і загальна медицина складається з термінів китайського походження більше ніж на п'ятдесят відсотків. [5].

Для кращої систематизації в межах дослідження терміни поділено на три групи: *односкладові терміни, двоскладові терміни, термінологічні словосполучення.*

Перша група є нечисельною і складається в основному з термінів, що позначають фундаментальні морфологічні структури. Односкладові терміни зазвичай не використовують як самостійну одиницю, натомість, вони слугують основами для складних термінів. Сюди можна віднести такі терміни, як 혈 – *кров,* 난 – *яйце* (у контексті статевих клітин), 태 – *зародок / плід,* 경 – *шийкова частина,* 막 – *оболонка.*

Терміни другої групи в переважній більшості утворюються шляхом поєднання двох основ китайського походження, кожна з яких несе в собі стабільне значення. Саме це забезпечує точність і однозначність медичної термінології. Прикладом таких термінів можуть послугувати: 자궁 (子宮) – *матка,* 난소 (卵巢) – *яєчник,* 질병 (疾病) – *захворювання,* 임신 (妊娠) – *вагітність,* 유산 (流産) – *викидень*.

Третя група термінів містить в собі структури по 2-3 компоненти в кожній, які уточнюють локалізацію, характер та походження патології чи процесу. Сюди можна віднести такі словосполучення, як: 자궁 경부암 – *рак шийки матки,* 조기 양막 파열 – *передчасний розрив навколоплідних оболонок,* 자궁외임신 – *позаматкова вагітність,* 산후 우울증 – *післяпологова депресія,* 태반 조기박리 – *передчасне відшарування плаценти*. Відмінність складного слова і словосполучення полягає у їх значеннєвій незалежності компо-

нентів і наявності уточнювального елемента. Словосполучення можна назвати домінантними саме в акушерсько-гінекологічній термінології, так як переважна більшість патологій та процесів у цій сфері потребують деталізації – ступінь ризику, етіологія, момент виникнення та локалізація процесу. Таким чином, дана група забезпечує інформативність і стандартизацію для професійного мовлення.

У сфері медицини морфемна будова термінів відіграє важливу роль в точності та однозначності. Морфемою часто називають найменшу частинку слова, що містить значення [6]. Саме морфологічна структура медичних термінів визначається роллю коренів, афіксів та словотвірних моделей, за допомогою яких можна сформувати чіткі та стандартизовані поняття. За визначенням Савчука І.І., префікси та суфікси відіграють ключову роль у розкритті значення терміна і забезпечують точність та стабільність [7]. Корейська термінологічна система акушерства та гінекології спирається на поєднання сталих морфем, цим самим дозволяє створювати інформативні, але стислі терміни. Тому аналіз морфем дає можливість детальніше зрозуміти механізм формування лексики цієї галузі.

Такі морфеми, як 산(産), 부(婦), 태(胎) та 임신(姙娠) відіграють ключову роль, так як на їх основі створюються терміни, які позначають процеси пов'язані з вагітністю, розвитком плода та жіночим репродуктивним здоров'ям. Далі подано більш детальний аналіз цих морфем з чітким поясненням їх значення та ролі для формуванні медичних термінів.

Морфема 산(産) вважається однією з найбільш давніш та стабільних для корейської медичної лексики. Вона позначає семантично споріднену групу слів, пов'язаних з процесом народження та етапами вагітності. Цінність цієї морфеми полягає у здатності сформувати складні терміни, які охоплюють як фізіологічні аспекти, так і процедури, медичні галузі тощо. Приклади утворених термінів: 산모(産母) – *породілля;* 산전(産前) – *допологовий;* 산후(産後) – *післяпологовий.*

Висока продуктивність даної морфеми пояснюється тим, що вона пов'язана з переважною більшістю термінів, які описують цикл вагітності. Завдяки стабільному значенню, 산 бере участь у творенні однотипних та складних багатокомпонентних термінів.

Морфема 부(婦) є одним з базових структурних компонентів для корейської термінології, що позначає жінку в контексті її репродуктивних, фізіологічних чи медичних характеристик. На противагу морфемі 산, яка фокусується на процесі народження, 부 відображає статеву приналежність і використовується як один з елементів у найменування захворювань та категорій пацієнток. Приклади утворених термінів: 부인과(婦人科) – *гінекологія;* 산부인과(産婦人科) – *акушерство та гінекологія;* 부인병(婦人病) – *гінекологічні патології.*

За рахунок продуктивності морфеми 부 є можливість не тільки формувати назви спеціалізацій, а й структурувати весь спектр понять, які так чи інакше пов'язані з жіночою репродуктивною системою. Використання цієї морфеми дозволяє створити чітку тематичну групу, в межах якої концентрується подальша спеціалізація термінів.

Морфема 태(胎) охоплює семантично споріднену групу, яка безпосередньо стосується розвитку ембріона і структур, які забезпечують його життєдіяльність. Вона є центральною для формування термінів, що описують фізіологічні, анатомічні та патологічні процеси розвитку дитини в утробі. Наприклад: 태아(胎兒) – *плід;* 태반(胎盤) – *плацента;* 태동 (胎動) – *рух плоду.*

Продуктивність морфеми 태 пояснюється тим, що вона є основною складовою для творення термінів у сфері пренатальної діагностики та пренатальної медицини. Через свою вузькість в семантичному контексті морфема чітко окреслює поняття, які пов'язані з анатомією та функціями плода, тому достатньо часто використовується в контексті діагнозів та описах патологічних станів чи процесів.

На відміну від попередньо представлених морфем, 임신(姙娠) виступає не лише окремою морфемою, а цілісним двоскладовим коренем, який позначає фізіологічний стан вагітності. Вона є надзвичайно продуктивною завдяки можливості поєднання з іншими морфемами і формуванню назв симптомів, патологій, лабораторних показників, а також періодів вагітності. Приклади утворених термінів: 임신중독증 – *гестоз;* 임신기간 – *гестаційний період;* 임신중기 – *другий триместр.*

Продуктивність 임신 визначена її статусом центральної категорії акушерської термінології. Вона формує основну семантичну платформу для широкого спектру клінічних та діагностичних термінів, так як будь-який стан вагітної жінки буде розглянутий в контексті її гестаційного статусу.

Аналіз продуктивних морфем показує, що акушерсько-гінекологічна термінологія схильна до системності та логічності саме завдяки використанню сталих структур китайського походження.

Морфеми 산, 부, 태 та 임신 організовують ключові сфери цієї галузі медицини на структурному рівні, забезпечуючи високу точність та професійну стандартизацію.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Проведене дослідження показало, що акушерсько-гінекологічна термінологія корейської мови є структурно організованою системою, у межах якої взаємодіють стандартизовані медичні джерела та повсякденне мовлення. Класифікація термінів за трьома основними тематичними групами дозволила виділити найбільш насичені ділянки термінологічної системи: анатомію жіночої репродуктивної системи, терміни, пов'язані з вагітністю та пологами, і патологічні стани. Структурний аналіз засвідчив перевагу складних слів і термінологічних словосполучень, що забезпечують точність і конкретику професійного спілкування. Морфологічне дослідження підтвердило важливу роль продуктивних морфем китайського походження, які формують основу вузькоспеціалізованої лексики.

Перспективи подальших розробок у цьому напрямі пов'язані з більш детальним вивченням адаптації медичної термінології до сучасного медіапростору, дослідженням синонімічних рядів та вживання термінів у перекладацькій практиці, а також створенням комплексних навчальних матеріалів для підвищення точності комунікації серед фахівців і студентів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Jeong H., Park S. Standardizing Korean medical terminology: an analysis of major organ and bone terms. *Society for Standards Certification and Safety*. 2025. DOI: 10.34139/jscs.2025.15.2.105.

2. Pavel S., Nolet D. *Handbook of terminology*. Ottawa : Public Works and Government Services Canada, 2001. 7 p.

3. Mukhanova O., Tikan Y., Kupchak I. Methods of formation of English language medical terminology and its translation into Ukrainian. *Advanced Linguistics*. 2022. P. 69. DOI: 10.20535/2617-5339.2022.10.267233.

4. KMLE. 의학 검색 엔진 : [Електронний ресурс]. URL: https://www.kmle.co.kr/ (дата звернення: 23.11.2025).

5. Song J. J. *The Korean language: structure, use and context*. London : Routledge, 2014. 83 p.

6. Dziubak N., Pavlyk N., Lipych V., Shuliak S., Ohar A. Morphology and morphemology: word structure and morphological aspects of language. *AD ALTA*. 2024. Vol. 14, № 01–XXXIX. P. 78–81. DOI: 10.33543/1401397983.

7. Savchuk I. I. Structural and nominative factors to determine the meaning of medical terms in contemporary English. *Zhytomyr Ivan Franko State University Journal. Philological Sciences*. 2022. № 1 (96). P. 136–144.

Дата першого надходження рукопису до видання: 18.11.2025
Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 19.12.2025
Дата публікації: 31.12.2025

УДК 81’373.2
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2025.44.1.29

ПОЕТИКА ПАРФУМОНІМІВ РОМАНУ П. ЗЮСКІНДА «DAS PARFUM. DIE GESCHICHTE EINES MÖRDERS»

THE POETICS OF PARFUMONYMS IN P. SÜSKIND’S NOVEL «DAS PARFUM. DIE GESCHICHTE EINES MÖRDERS»

Латинцев І.С.,
orcid.org/0000-0003-0744-3755
аспірант кафедри загального та прикладного мовознавства і слов’янської філології Донецького національного університету імені Василя Стуса

Поетику парфумонімів роману П. Зюскінда «Das Parfum» досліджено з урахуванням сюжетотвірної й образоутворювальної ролі онімних одиниць в контексті цілісності. Доведення ідеї парфумонімів як носіїв явних (експліцитних) і підтекстових (імпліцитних) смислів, що формують змістову сутність і глибину цілісного твору, уможливлює оптимальну суб’єктивно-авторську інтерпретацію. Встановлено участь парфумонімів у конструюванні ольфакторного світу, з’ясовано взаємодію і взаємозв’язок власних імен в межах тексту і поетонімосфери.

Комплексний аналіз дав змогу з’ясувати співпрацю парфумонімів у формуванні сюжетних ліній *der Parfumeur Giuseppe Baldini – Pelissier*, *Giuseppe Baldini – Jean-Baptiste Grenouille*; довести динамічний розвиток окремих власних імен (поетонімогенез), виявити твірну базу онімних лексем і засоби перетворення (трансонімізація), встановити компоненти семантичної структури, описати зміни (трансформацію) змісту та ін. З’ясовано, що за допомогою парфумонімів автор створює безпрецедентний часопростір, ґрунтований на сприйнятті ‘запахів світу через нюх Гренуя’. Визначено онімні домінанти, які демонструють відмінність позицій персонажів, виформовують план минулого – зображуваного – майбутнього дійових осіб, засвідчують близькість / несумісність поглядів щодо сприйняття світу як запаху. Встановлено специфіку парфумонімів як показників образності постмодерністського тексту (пародійне ототожнення з Богом Гренуя і Бальдіні, гра з онімами, синестезія звук-запах, алюзії та ін.). Сумісне (ім’я – поетонімосфера – текст) продукування цілісного змісту твору засвідчує необхідність комплексного аналізу онімного простору, поетонімосфери, поодиноких онімних і безонімних лексем як носіїв і репрезентантів ідейно-художньої концепції роману.

Ключові слова: власне ім’я, парфумонім, поетика, семантика, контекст, поетонімосфера, текст.

The poetics of parfumonyms in P. Süskind’s novel «Das Parfum» has been examined with consideration of the plot-forming and character-building role of onymic units within the context of textual integrity. Substantiating the concept of parfumonyms as carriers of explicit and implicit (subtextual) meanings that shape the semantic essence and depth of the integral work enables optimal subjective-authorial interpretation. The participation of parfumonyms in constructing the olfactory world has been established, and the interaction and interconnection of proper names within the text and the poetonymic sphere have been clarified.

Comprehensive analysis has made it possible to elucidate the cooperation of parfumonyms in forming the plot lines of *der Parfumeur Giuseppe Baldini – Pelissier*, *Giuseppe Baldini – Jean-Baptiste Grenouille*; to demonstrate the dynamic development of individual proper names (poetonymogenesis); to identify the derivational base of onymic lexemes and means of transformation (transonymization); to establish components of semantic structure; to describe changes (transformation) of meaning, among other aspects. It has been determined that through parfumonyms the author creates an unprecedented chronotope grounded in the perception of ‘the world’s scents through Grenouille’s sense of smell’. Onymic dominants have been identified that demonstrate the divergence of characters’ positions, shape the plane of past – present – future of the protagonists, and attest to the proximity/incompatibility of worldviews regarding the perception of the world as scent. The specificity of parfumonyms as indicators of postmodernist text imagery has been established (parodic identification of Grenouille and Baldini with God, wordplay with onyms, sound-scent synaesthesia, allusions, etc.). The joint (name – poetonymic sphere – text) production of integral textual meaning demonstrates the necessity of comprehensive analysis of onymic space, poetonymic sphere, individual onymic and non-onymic lexemes as carriers and representatives of the novel’s ideological-artistic conception.

Key words: proper name, parfumonym, poetics, semantics, context, poetonymosphere, text.

Постановка проблеми. Поетика постмодерністського тексту відзначається багатогранністю й неоднозначністю, що випливає із обігравання вже створеного. Постмодерністський твір є своєрідним діалогом з попередніми (вже існуючими) текстами, загальнолюдською культурною спадщиною і передбачає різноманітність і відкритість інтерпретацій. Такі характерні риси постмодерністської поетики, як змішування хронотопу, колаж текстів, карнавалізація, гібридизація жанрів, зниження класичних зразків, інтертекстуальна гра, іронізування і пародіювання знаходять відображення у цілісній системі власних імен художнього тексту (поетонімосфері). Науковці Донецької ономастичної школи потрактовують поетонімосферу як “ієрархічну систему елементів (поетонімів) завершеного літературного тексту, інтегрованих у різнорідні та різнорівневі

множини, що підпорядковується закону художньої цілісності" [4, с. 12]. Для розвитку поетонімологічної думки особливе значення мають питання, пов'язані з виділенням складників поетонімосфери, "узгодженням її елементів у художньому цілому" [4, с. 12]. Внесок власних імен у створення образності постмодерністського тексту встановлюється через взаємодію онімів (поодиноких власних імен і компонентів поетонімосфери) з контекстом твору – найширшим культурним контекстом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Роман П. Зюскінда «Das Parfum. Die Geschichte eines Mörders» («Парфуми: Запахи, або Історія одного вбивці») – найвідоміший твір постмодерністської літератури XX століття – неодноразово ставав об'єктом спеціальних наукових розвідок. Сучасні вітчизняні дослідження присвячені особливостям творчого методу письменника [2]; цілісному аналізу творчого доробку П. Зюскінда з акцентом на пародіювання в «Das Parfum» засобів і структури історичного й виховного роману [1, с. 6]; дослідженню моделей дзеркальної гри набутками культури [5] та ін. У праці О. Григорової розглядається проблема стосунків митця з оточенням, вирішення якої у «Das Parfum» доводиться до абсурду [1, с. 9], оскільки *an genialen und abscheulichen Gestalten* (*геніальний потвора*) Jean-Baptiste Grenouille (Жан-Батіст Гренуй) перебуває за межами етики та моралі.

Запах у романі П. Зюскінда прийнято розглядати як символ або глобальну метафору. «Знак рівності можна поставити між ароматом та життям взагалі», – наголошує О. Григорова, оскільки ці категорії є ідентичними для головного героя [1, с. 11]. Ольфакторний світ роману зреалізований не лише через символіку й метафорику, спеціальну лексику на позначення ароматів, базові концепти і т. ін. П. Зюскінд створює безпрецедентний часопростір, ґрунтований на сприйнятті 'запахів світу через нюх Гренуя', тому інші органи чуття (зір, слух, дотик, смак) виявляються поверхнево задіяними. Автор-оповідач почасти відмовляється від деталізованої візуалізації образів персонажів, локусів тощо і відтворює світ насамперед *auf das flüchtige Reich der Gerüche* (через *нетривке царство запахів*). Осягнення текстового буття відбувається злиттям позицій оповідача і головного героя щодо відчуття запахів.

Ідея світу як ольфакторного образа передбачає як особливу систему найменувань дійових і згадуваних осіб, так і специфічне семантичне наповнення поетонімів різних розрядів, які ще не ставали предметом спеціального дослідження. Актуальність роботи вбачаємо в комплексному аналізі парфумонімів як носіїв явних і підтекстових смислів, що формують змістову сутність і глибину цілісного твору.

Постановка завдання. Мета статті полягає в інтерпретації парфумонімів роману «Das Parfum» як домінантних засобів ольфакторної образності тексту і показників поетики експліцитного – імпліцитного.

Виклад основного матеріалу. В ольфакторному світі «Das Parfum» перебувають імена, призначені передати запахи основного місця дії – Парижу крізь нюхові відчуття персонажів, позбавлених обдарованості Гренуя. Експліцитними покажчиками запахів стають парфумоніми (назви парфумерної продукції, ароматів), які беруть участь в сюжетних лініях *der Parfumeur und Handschuhmacher Giuseppe Baldini* (*парфюмер і рукавичник Джузеппе Бальдіні*) – його головний конкурент *Pelissier* (*Пелісьє*), *Giuseppe Baldini – Jean-Baptiste Grenouille*.

В ономастичному просторі мови парфумоніми відносять до розряду прагматонімів – власних імен об'єктів, пов'язаних з матеріальною сферою діяльності людини. Композиція парфума є концентрованою багатокомпонентною сумішшю ароматичних масел, натуральних екстрактів або синтетичних сполук і розчинника. Традиційний розподіл ароматів у парфумерії ґрунтується на т. зв. "піраміді" нот (початкова, нота серця, базова). Аромати групують за сімействами: квіткові, свіжі (цитрусові, океанічні), деревні, східні (орієнтальні), фужерні, шипрові, шкіряні.

Зазвичай вибір найменування для парфума вмотивований брендом або ім'ям парфюмера; концепцією (характером) аромату; асоціаціями, пов'язаними з емоціями, елегантністю, розкішшю, символікою рослин тощо. Отже, семантика парфумонімів онімного простору певної мови вміщує компоненти, прямо або опосередковано співвіднесені з парфумерною композицією.

У романі «Das Parfum» вигадані аромати відтворюють часовий план *минулого – зображуваного – майбутнього* Бальдіні. У ретроспективних спогадах (тридцять або сорок років назад) Бальдіні постає великим парфюмером, що здобув визнання завдяки ароматам *Rose des Südens* (*"Троянда Півдня"*) і *Baldinis galantes Bouquet* (*"Любовний букет Бальдіні"*): *zwei wirklich* ***große Düfte****, denen er sein Vermögen verdankte* [6, с. 62] / *То були справді* ***великі парфуми****, яким він завдячував увесь свій достаток* [3]. Твірна основа парфумонімів (лексеми *Rose*, *Bouquet*, *galantes*), винайдених Бальдіні, не відрізняється від узвича-

єного, прийнятого у мові, способу найменування, за винятком особового імені творця аромату. Підтекстові смисли зосереджені в розв'язувальному контексті, який виявляє невідповідність *парфум – автор парфуму* і руйнує репутацію Бальдіні як *великого парфумера*: *Zwar war er alt und verbraucht, das stimmte, und auch* ***kein großer Parfumeur*** *mehr; aber er wußte, daß* ***er im Leben noch nie einer gewesen war***. *>**Rose des Südens**< hatte er* ***von seinem Vater geerbt*** *und das Rezept für >**Baldinis galantes Bouquet**< einem durchreisenden* ***Genueser Gewürzhändler abgekauft***. *Die übrigen seiner Parfums waren altbekannte Gemische. Erfunden hatte er noch nie etwas. Er war kein Erfinder. Er war ein sorgfältiger Verfertiger von bewährten Gerüchen, wie ein Koch war er, der mit Routine und guten Rezepten eine große Küche macht und doch noch nie ein eigenes Gericht erfunden hat* [6, с. 63] / *Це правда, що він старий та виснажений і вже аж ніяк* ***не великий парфюмер***; *але Бальдіні знав також, що* ***ніколи в житті ним і не був***. *"**Трояндy Півдня" він успадкував від свого батька**, а рецепт* ***"Любовного букета Бальдіні" відкупив у одного генуезького торговця пряношами***. *Решта його парфумів – то давно відомі суміші. Він ніколи нічого не винаходив. Він не був винахідником. Він був старанний виробник випробуваних запахів – мов ото* ***кухар***, *який, маючи добрі рецепти та досвід, робить чудову кухню, але який так ніколи й не приготував власної страви* [3]. Порівняння Бальдіні з кухарем (*wie ein Koch*) виводить на поверхню сему 'не творець, а ремісник', а включення **свого** прізвища в назву парфума, насправді створеного *Genueser Gewürzhändler*, актуалізує семи 'амбітності' й 'непорядності' Бальдіні. Композиція успадкованого (*Rose des Südens*) і відкупленого (*Baldinis galantes Bouquet)* ароматів залишається прихованою, а епітетне поле обмежується характеристикою *wirklich große Düfte* (*справді великі парфуми*).

Семантична аура витворів Пелісьє здається більш багатогранною через різноманітність ароматів і називання деяких компонентів композиції, що ймовірно стали "нотою серця" парфума: *War in einem Jahr Ungarisches Wasser in Mode, und hatte sich Baldini entsprechend mit* ***Lavendel***, ***Bergamotte*** *und* ***Rosmarin*** *eingedeckt, um den Bedarf zu befriedigen – so kam Pelissier mit* ***>Air de Musc<*** *heraus, einem ultraschweren* ***Moschusduft***. *Jeder Mensch mußte plötzlich* ***tierisch*** *riechen, und Baldini konnte sein Rosmarin zu Haarwasser verarbeiten und den Lavendel in Riechsäckchen nähen. Hatte er dagegen für das nächste Jahr entsprechende Mengen an* ***Moschus***, ***Zibet*** *und* ***Castoreum*** *bestellt, so fiel es Pelissier ein, ein Parfum namens >**Waldblume**< zu kreieren, was prompt ein Erfolg wurde. Und hatte Baldini endlich in nächtelangen Versuchen oder durch hohe Bestechungsgelder herausgefunden, woraus >Waldblumen< bestand – da trumpfte Pelissier schon wieder auf mit >**Türkische Nächte**< oder >**Lissabonner Duft**< oder >**Bouquet de la Cour**< oder weiß der Teufel womit sonst* [6, с. 65–66] / *Коли якогось року в моді була угорська вода, і Бальдіні, щоб задовольнити попит, запасався, відповідно,* ***лавандою***, ***бергамотином*** *та* ***розмарином***, *то Пелісьє з'являвся зі своїм "**Духом Сходу**" – парфумами з надзвичайно* ***важким мускусним*** *запахом. І кожному раптом хотілося пахнути* ***по-звірячому***, *а Бальдіні не залишалося нічого іншого, як переробити свій розмарин на лосьйон для волосся, а лаванду зашити в нюхальні мішечки. Коли ж він на другий рік замовляв відповідну кількість* ***мускусу***, ***дур'яну*** *та* ***касторію***, *то Пелісьє спадало на думку створити парфуми під назвою "**Лісова квітка**", які блискавично завойовували успіх. Та щойно Бальдіні, провівши довгі безсонні ночі, завдяки численним спробам та неймовірним хабарям дізнавався, з чого складається "Лісова квітка", як Пелісьє вже козиряв "**Турецькими ночами**", чи "**Ароматом Лісабона**", чи "**Двірським букетом**", чи ще дідько його знає чим* [3]. Назви ароматів, створених Пелісьє, відповідають традиції позначення реально існуючих парфумів. Мотиваційний зв'язок із загальновживаними німецько- й французькомовними лексемами *blume, Bouquet, Musc (квітка*, *букет, мускус*); *Duft, Air* (*аромат*, *дух*); лексикою на позначення проміжків часу, простору, території тощо *Nacht, la Cour, Wald* (*ніч*, *двір*, *ліс(овий)*), топонімами або відтопонімними прикметниками *Lissabonner, Türkische* (*Лісабон*, *турецький*) підтверджує узуальний характер вимислених імен. Взаємодія парфумонімів із контекстом 'зіставлення обдарованості справжнього (Пелісьє) – хибного (Бальдіні) творця' дозволяє частково відтворити композицію, подану через наявність / відсутність складників парфумів; зарахувати аромат до певного сімейства (як припущення); уявити (відчути) інгредієнти запаху, тобто реконструювати з більшою / меншою ймовірністю семантику власних імен. Пор. :

Air de Musc < *ein ultraschweren Moschusduft, tierisch riechen*; сімейство східних (орієнтальних) ароматів з наявними "нотами" *Moschus*, *Zibet*, *Castoreum* і відсутніми інгредієнтами *Lavendel, Bergamotte, Rosmarin*;

Waldblume < відсутні складники *Moschus*, *Zibet*, *Castoreum*; *сімейство квіткових (< *blume*) ароматів;

Türkische Nächte < *сімейство східних (< *Türkische*) ароматів;

Lissabonner Duft < *сімейство свіжих (< *Duft*) ароматів;

Bouquet de la Cour < *сімейство квіткових (< *bouquet*) ароматів.

Цілісна композиція парфумів Пелісьє, віднесена до плану минулого, залишається прихованою. Повною мірою відтворено інгредієнти парфума, винайденого Пелісьє в часових рамках зображуваного: *Amor und Psyche* («*Амур та Психея*»). Вибір, вмотивований іменами міфологічних персонажів, зокрема давньоримським міфом про кохання Амура і Психеї, яка після випробувань здобуває безсмертя і вічне щастя з Амуром, є доволі традиційним в онімному просторі мови. В романі парфумонім *Amor und Psyche* суттєво відрізняється від інших ароматів Пелісьє. Відмінність полягає у співвіднесенні найменування з міфонімами. Вочевидь, міф про Амура і Психею, що уособлює шлях людської душі до божественного, призначений підкреслити довершеність або навіть геніальність витвору Пелісьє порівняно з ароматами інших парфюмерів Парижу. *Amor und Psyche* – 'гармонія запаху' для всього Парижу за винятком Гренуя. Імпліцитним значенням парфумоніма стає композиція та формула запаху *Amor und Psyche,* відновлені генієм Гренуєм.

Семантика імені "розкривається" плавно, як аромат парфуму, завдяки позиціям персонажів (Шеньє – Бальдіні – Грenуй), зацікавленим у розгадуванні таємниці запаху. Спочатку помічник Бальдіні *Chenier* (*Шеньє*), намагаючись догодити хазяїну, оцінює запах *Amor und Psyche* як *тривіальний* і *вульгарний*: *Es riecht* ***äußerst gewöhnlich****, dieses >Amor und Psyche; Durchaus* ***vulgär****, wie alles von Pelissier* [6, с. 60]. Спроба впізнати складники аромату обмежується трьома компонентами: *цитринова олія*, **есенція апельсинового цвіту*, **тинктура розмарину* (погляд Шеньє): *Ich glaube, es ist* ***Limettenöl*** *darin;* ***Orangenblütenessenz*** *vielleicht. Und vielleicht* ***Rosmarintinktur*** [6, с. 60].

Бальдіні намагається скопіювати парфум Пелісьє, але йому не вдається віднайти елементи композиції *Amor und Psyche.* Вочевидь невміння Бальдіні спіймати душу парфуму породжує конструювання (сприйняття) образа через інші сенсорні органи. Оповідач розглядає *Amor und Psyche* очима (не носом) Бальдіні, тому парфум отримує колір, яскравість, схожість із золотом: *Vor ihm stand der* ***Flakon*** *mit Pelissiers Parfum. Die* ***Flüssigkeit*** *schimmerte* ***goldbraun*** *im* ***Sonnenlicht****, klar, ohne die geringste Trübung. Ganz unschuldig sah sie aus,* ***wie heller Tee*** *– und enthielt doch neben vier Fünfteln Alkohol ein Fünftel eines geheimnisvollen Gemisches <...>* [6, с. 74] / *Перед ним стояв* ***флакон*** *із парфумами Пелісьє.* ***Рідина****, мов* ***золото****, виблискувала в* ***сонячному світлі****, чиста, без найменшого помутніння. Вона мала зовсім невинний вигляд,* ***як слабкий чай****, хоч і містила в собі, крім чотирьох п'ятих спирту, п'яту частину таємничої суміші <...>* [3].

Далі семантика *Amor und Psyche* розвивається шляхом накопичення характеристик ідеального аромату, а його творця – як *ein Meister* / *справжнього майстра* (позиція Бальдіні, який змушений визнати істину). Пор. : *Das Parfum war* ***ekelhaft gut****. <…> Es war* ***keine Spur ordinär****. Absolut* ***klassisch, rund und harmonisch*** *war es. Und trotzdem* ***faszinierend neu****. Es war* ***frisch, aber nicht reißerisch****. Es war* ***blumig, ohne schmalzig*** *zu sein. Es besaß* ***Tiefe, eine herrliche, haftende, schwelgerische, dunkelbraune Tiefe*** *– und war doch* ***kein bißchen überladen oder schwülstig****. <…> es hat einen* ***heiteren Charakter****, es ist* ***lieblich****, es ist* ***wie eine Melodie****, es macht direkt* ***gute Laune****...* [6, с. 75] */ Парфуми були* ***страшенно гарні.*** *<…> В них не було* ***жодного натяку на ординарність****. Вони виявилися цілком* ***класичними****,* ***повними****,* ***гармонійними****. І, незважаючи на це, захоплююче* ***новими****. Вони були* ***свіжі****, проте* ***не різкі****.* ***Квіткові****, але* ***не солодкаві****. В них була* ***глибина, прекрасна, розкішна, темно-бура глибина, що зачаровує****. І водночас –* ***нічого зайвого чи задушливого****. <…> Вони* ***ніжні****, у них* ***весела вдача****, вони, мов* ***мелодія, створюють по-справжньому гарний настрій****…* [3].

Епітетне поле парфуму вміщує 1) позитивно оцінювальні та 2) негативно характеризувальні прикметники у складі заперечувальних конструкцій. Протиставні відношення між компонентами підкреслюють 'унікальність' аромату. Пор. :

ekelhaft gut *keine Spur ordinär*
klassisch, rund und harmonisch
nicht reißerisch
faszinierend neu *ohne schmalzig*
frisch *kein bißchen überladen oder schwülstig*
blumig
eine herrliche, haftende, schwelgerische, dunkelbraune Tiefe

Ольфакторний образ *Amor und Psyche* збагачує метафора "оживлення" (*einen heiteren Charakter*) і порівняння з мелодією (*wie eine Melodie*), яке породжує синестезію *звук – запах*. Моральний спротив Бальдіні відображають контексти суперечливого оцінювання аромату: від дифірамбів – до визнання парфуму як *майстерно вико-*

наної халтури (*ein geschickt zusammengestelltes Machwerk)* й *омани (ein Blendwerk)* [6, с. 76]. Непослідовність Бальдіні виявлювана через сумніви у тривалості гармонійного аромату *Amor und Psyche.* Він тішить себе думкою, що *до вечора від його* (Пелісьє) *амбіційних "Амура та Псіхеї" залишиться тільки дух* ***котячої сечі*** (*Vielleicht bleibt bis heut abend von seinem ambitiösen >Amor und Psyche< nur noch ein Hauch von* ***Katzenpisse*** *übrig?* [6, с. 76]).

Сприйняття Гренуя зміщує позитивно оцінювальну семантику *Amor und Psyche* на негативну : *Es ist* ***nicht gut****, dieses >Amor und Psyche Bergamotte darin und zuviel Rosmarin und zuwenig Rosenöl* [6, с. 89] / *Але "Амур та Псіхея" –* ***погані парфуми****, бо в них забагато бергамоту та розмарину і мало трояндової олії* [3]. Еволюція парфумоніма продовжується через зіставлення компонентів суміші, відчутих Шеньє та Гренуєм. Відтепер змістова структура вміщує дійсно присутні в ароматі *Bergamotte, Rosmarin, Rosenöl*, які руйнують гармонію через недосконалість формули (позиція Гренуя).

Далі зміст поетоніма розкривається у контексті називання повного набору компонентів суміші. *Amor und Psyche* складається з квіткових, фруктових, деревних і мускусних ароматів: *Bergamotte, Rosmarin, Rosenöl, Orangenblüte, Limette, Nelke, Moschus, Jasmin, Weingeist, Storax* [6, с. 89] / *–* ***Апельсиновий цвіт, солодкий лимон, гвоздика, мускус, жасмин, винний спирт*** *і щось таке, назви чого я не знаю, ось тут, бачите? В оцій пляшці! <…> –* ***Стиракс****?* [3]. Семантика парфумоніма "закріплюється" через частковий повтор складників задля актуалізації протиставлення здібностей Бальдіні – Гренуя і підтримання парфюмером власного авторитету: *"Ich bin mir", <…> selbstverständlich längst darüber im klaren, daß >Amor und Psyche< aus* ***Storax****,* ***Rosenöl*** *und* ***Nelke*** *sowie* ***Bergamott*** *und* ***Rosmarinextrakt*** *et cetera besteht"* [6, с. 92] / *– Я, звісно, <…> давно збагнув, що "Амур та Псіхея" складаються із* ***стираксу****,* ***трояндової олії, гвоздики****, а також* ***бергамоту, розмаринового екстракту*** *й так далі* [3]. Поєднання та співвідношення інгредієнтів демонструє природній хист Гренуя, який на очах у Бальдіні створює *Amor und Psyche.* Потрійний повтор інгредієнтів композиції реактуалізує семантику поетоніма: *Neun waren es an der Zahl:* ***Orangenblütenessenz****,* ***Limettenöl****,* ***Nelken-*** *und* ***Rosenöl****,* ***Jasmin-, Bergamotte-*** *und* ***Rosmarinextrakt****,* ***Moschustinktur*** *und* ***Storaxbalsam*** *<…> Als letztes schleppte er einen Ballon mit hochprozentigem* ***Weingeist*** *heran* [6, с. 97] / *Їх (флаконів) було дев'ять:* ***есенція апельсинового цвіту, олія солодкого лимона****,* ***гвоздична*** *та* ***трояндова олії****,* ***екстракти жасмину, бергамоту*** *та* ***розмарину****,* ***мускусна тинктура*** *і* ***стираксовий бальзам****. <…> Останнім він притяг балон з високопроцентним* ***винним спиртом*** [3].

Поетонімогенез *Amor und Psyche* виражає несумісні погляди ремісника (Бальдіні) – генія парфумерії (Гренуя). В ольфакторному світі Бальдіні *Amor und Psyche* – вишукані парфуми, *das hassenswert geniale Duftgemisch* [6, с. 104] / *ненависно геніальна суміш ароматів* [3]. Гренуй дотримується протилежної позиції: *"Es ist* ***kein gutes Parfum"****, sagte er, "es ist sehr schlecht zusammengesetzt, dieses Parfum"* [6, с. 104] / *– Це* ***негарні парфуми****, – сказав він, – вони дуже погано скомпоновані, ці парфуми* [3]. Таке суперечливе наповнення семантики, яка коливається від *вишуканий* до *поганий*, відображає різницю між витонченим (досконалим) нюхом Гренуя порівняно з примітивним (людським) сприйняттям запахів Бальдіні.

Серед всіх ароматів, створених Гренуєм для Бальдіні, лише один отримує назву. Парфумонім *Nuit Napolitaine* / «*Неаполітанська ніч*» стає найбільш виразним й оригінальним засобом поетики роману і показником ідейно-художньої концепції твору. По-перше, він створюється як покращена версія *Amor und Psyche* (*Geben Sie mir eine Minute, und ich mache Ihnen ein anständiges Parfum daraus! / – Якщо ви дозволите, метре, я зроблю їх кращими. Дайте мені одну хвилину, і я вам зроблю з них пристойні парфуми!*), що вводить тему переосмислення модерністської віри в генія, який створює гармонійний світ, оскільки для **своїх** шедеврів Гренуй буде вбивати юних дівчат. По-друге, невідповідність *парфум – ім'я – творець* породжує протиставлення етичним нормам, актуалізоване в образах Гренуя (експліцитно) та Бальдіні, який присвоює чужий аромат і обирає назву для нього: *Er stürzte eine Glasplatte auf die Wanne, zog den Rest des Duftes auf zwei Fläschchen, die er mit Etiketts versah, darauf schrieb er den Namen >***Nuit Napolitaine***<* [6, с. 107] / *Ванночку він* (Бальдіні) *прикрив скляною пластиною, рештки парфумів розлив у дві пляшечки, наклеїв на них етикетки, на яких написав назву –* ***"Неаполітанська ніч"*** [3].

Зіставлення парфумонімів *Amor und Psyche* і *Nuit Napolitaine* відбувається в контексті, який презентує семантику витвору нового аромату та водночас перетворює змістову структуру парфуму *Amor und Psyche* (зміна погляду Бальдіні): *Der Duft war so* ***himmlisch gut****, daß Baldini schlagartig das Wasser in die Augen trat. <…>*

Das Parfum war ***herrlich****. Es war im Vergleich zu >Amor und Psyche< wie* ***eine Sinfonie*** *im Vergleich zum einsamen Gekratze einer Geige. Und* ***es war mehr****. Baldini schloß die Augen und sah sublimste Erinnerungen in sich wachgerufen. Er sah sich als einen jungen Menschen durch abendliche Gärten von* ***Neapel*** *gehen; er sah sich in den Armen einer Frau mit schwarzen Locken liegen und sah die Silhouette eines Strauchs von Rosen auf dem Fenstersims, über das ein* ***Nachtwind*** *ging; er hörte versprengte Vögel singen und von Ferne die Musik aus einer Hafenschenke; er hörte Flüsterndes ganz dicht am Ohr, er hörte ein Ich lieb dich und spürte, wie sich ihm vor* ***Wonne*** *die Haare sträubten, jetzt! jetzt in diesem Augenblick! Er riß die Augen auf und stöhnte vor Vergnügen. Dieses* ***Parfum war kein Parfum****, wie man es bisher kannte. Das war kein Duft, der besser riechen machte, kein Sentbon, kein Toilettenartikel. Das war* ***ein völlig neuartiges Ding, das eine ganze Welt aus sich erschaffen konnte, eine zauberhafte, reiche Welt****, und man vergaß mit einem Schlag die Ekelhaftigkeiten um sich her und fühlte sich so reich, so wohl, so frei, so gut...* [6, с. 106–107] / *Аромат був такий* ***божественний****, що на очах у Бальдіні виступили сльози. <…> Парфуми були* ***чудові****. У порівнянні з "Амуром та Псіхеєю" вони були* ***як симфонія*** *в порівнянні з цигиканням самотньої скрипки. Чи навіть* ***ще кращі****. Бальдіні заплющив очі, і в ньому прокинулись найпрекрасніші спогади. Ось він, ще зовсім молодий, прогулюється вечірніми садами* ***Неаполя****; а ось він лежить в обіймах чорнокудрої жінки, побачив на підвіконні силует букета троянд, розколисаних* ***нічним*** *вітром; він почув спів самотнього птаха і музику, що долинала із портового шинку; почув біля самісінького вуха шепіт: "Я кохаю тебе", і від* ***блаженства*** *у нього наїжачувалося волосся. Зараз! У цю мить! Він розплющив очі й застогнав від задоволення. Ці* ***парфуми не були парфумами****, які були відомі досі. Це був не аромат, що покращує ваш запах, не притирання, не предмет туалету. Це була* ***нова, своєрідна річ, котра сама по собі могла створити цілий світ, чарівний, багатий світ****, де одразу забуваєш про все бридке довкола і почуваєш себе таким багатим, таким щасливим, таким вільним, таким добрим…* [3]. Пор. :

Nuit Napolitaine
Amor und Psyche
himmlisch gut, herrlich
eine Sinfonie
einsame Gekratze einer Geige

Синестетичне ототожнення *Nuit Napolitaine* із *симфонією*, а *Amor und Psyche* – з *цигиканням самотньої скрипки* повністю знецінює аромат Пелісьє. Симптоматично, що запах парфуму *Nuit Napolitaine* трансформує світосприйняття Бальдіні: тепер світ втілюється в ароматі, немов зливається із запахом. Гренуй, у внутрішньому всесвіті якого *не було ніяких речей, а були тільки аромати речей*, оволодіває душею Бальдіні, викликає сублімовані спогади, породжує стан емоційного піднесення й ейфорії. Крім породійної ідентифікації *Гренуй – Бог*, мотив сублімованих спогадів усвідомлюється як алюзія на роман «У пошуках утраченого часу», зокрема на феномен М. Пруста (здатність запахів провокувати спогади). Ім'я *Nuit Napolitaine* (< ***Neapel***, *ein* ***Nacht****wind)* вмотивоване поверненням Бальдіні у дивний світ минулого, перенесенням у простір Неаполя, де він чує зізнання у коханні і бачить *силует букета троянд, розколисаних* ***нічним*** *вітром.* Світ-запах відроджує сприйняття зором і слухом.

Парфумоніми, віднесені до плану майбутнього, об'єднує концептуальний задум Бальдіні, який посилює схожість образів Гренуя та Бальдіні через породійне співвіднесення з Богом. Гренуй, недолюдина без власного запаху, незабаром створить безліч ароматів для власної персони, у тому числі ідеальний аромат, який змусить людей впадати в екстаз, шаленство і канібалізм. Але й Бальдіні мріє про створення особистих парфумів для найвишуканішої клієнтури, які, *наче пошитий на замовлення одяг, пасували б тільки певній особі, тільки ця особа мала б право користуватися ними й давати їм своє шляхетне ім'я* [3] / *Er wollte für eine ausgewählte Zahl hoher und höchster Kundschaft persönliche Parfums kreieren, vielmehr kreieren lassen, Parfums, die, wie angeschneiderte Kleider, nur zu einer Person paßten, nur von dieser verwendet werden durften und allein ihren erlauchten Namen trugen* [6, с. 125–126]. Низка парфумонімів утворена засобом трансонімізації, тобто шляхом перенесення імен в інший ономастичний клас: титульне слово + антропонім → парфумонім: *Er stellte sich ein >****Parfum de la Marquise de Cernay****< vor, ein >****Parfum de la Marechale de Villars****, ein* ***Parfum du Duc d'Aiguillon****< und so fort. Er träumte von einem >****Parfum de Madame la Marquise de Pompadour****, einem >Parfum de Sa Majeste le Roi< im köstlich geschliffenen achatenen Flakon mit ziselierter Goldfassung und dem auf der Innenseite des Fußes verborgen eingravierten Namen >Giuseppe Baldini, Parfumeur und demselben Gegenstand. Zu solch herrlichen Vorstellungen hatte sich Baldini verstiegen!* [6, с. 126] / *Він уявляв собі парфуми* ***"Маркіз де Серней"****,* ***"Маршал де Війяр"****,* ***"Герцог д'Егійон"*** *і таке інше. Він мріяв*

про парфуми ***"Маркіза де Помпадур"*** *і навіть про парфуми "Його Величність Король" у вишукано відшліфованому агатовому флакончику і в карбованій золотій оправі та майже непомітним, скромним написом внизу на денці "Парфюмер Джузеппе Бальдіні". Ім'я короля та його власне на тому самому предметі – ось до яких чарівних висот злетіла фантазія Бальдіні!* [3]. Винятком стає парфум із навмисно замовчуваним ім'ям короля, тому аромат позначено за допомогою традиційної конструкції *Parfum de Sa Majeste le Roi / "Його Величність Король"* із вказівкою імені псевдоавтора *Giuseppe Baldini, Parfumeur und demselben Gegenstand / "Парфюмер Джузеппе Бальдіні"*. Плани Бальдіні щодо звеличення власної персони (*Ім'я короля та його власне на тому самому предметі*) залишаються нереалізованими, а назви ароматів відтворюють ірреальний план сподівань і амбіцій неталановитого парфюмера.

Останнім ароматом у переліку парфумів, які отримали ім'я, але залишилися уявою Бальдіні, – *Prestige du Quebecs* / "*Престиж Квебека*". Позиція оповідача остаточно руйнує престиж Бальдіні, оскільки ідея героїчного аромату (сам Бальдіні розцінює її як *геніальну*) переслідує явну комерційну ціль і з'являється *in seinem dummen alten Kopf* (в *дурній старечій голові*)*: Er wollte in Anbetracht der bevorstehenden kriegerischen Auseinandersetzungen um die Kolonien in der Neuen Welt ein Parfum lancieren unter dem Namen >**Prestige du Quebecs** einen harzigheroischen Duft, dessen Erfolg – das stand fest – ihn für den Wegfall des Englandgeschäfts mehr als entschädigen würde* [6, с. 137] / *<…> з огляду на можливі воєнні дії у війні за колонії в Новому світі, ввести в моду парфуми під назвою* ***"Престиж Квебека"****, зі смолистим героїчним ароматом, успіх яких – в цьому не було сумніву – відшкодує йому збитки від нездійсненої комерції з Англією* [3].

Висновки і перспективи дослідження. Вагома роль парфумонімів у сюжето- й образотворенні доводить необхідність подальшого аналізу онімного простору роману «Das Parfum. Die Geschichte eines Mörders». Поетоніми різних розрядів (антропоніми, топоніми та ін.) беруть участь у створенні образності, стають осереддям ідейного замислу та вмістищем ольфакторного світу. Комплексне дослідження дозволить виявити імпліцитні смисли, збережені в іменах і безонімних лексемах, встановити сумісне (ім'я – поетонімосфера – текст) продукування цілісного змісту твору.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Григорова О. В. Художній світ Патріка Зюскінда : дис. ... к. філол. наук : 10.01.04 / Київський національний університет ім. Тараса Шевченка. Київ, 2000. 181 с.

2. Давиденко Г. Й. Патрік Зюскінд – художник постмодерністських ідей. Глухів : РВВ ГДПУ, 2004. 32 с. URL : https://repository.gnpu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/8d9abaae-3fc4-4695-9513-fea47b1a0df5/content (дата звернення: 22.12.2025).

3. Зюскінд П. Запахи, або Історія одного вбивці / пер. з нім. І. С. Фрідріх. Харків : Фоліо, 2005. 288 с. URL : https://reading.in.ua/parfumy-zapahy-abo-istoriya-odnogo-vbyvczi-patrik-zyuskind/ (дата звернення: 17.12.2025).

4. Кравченко Е. О. Поетика зв'язків і відношень імені – тексту – поетонімосфери : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра філол. наук : 10.02.15. Київ, 2017. 38 с.

5. Пікун Л. В. Дзеркальна гра набутками культури: романтична та постмодерністська модель (на матеріалі романів М. Шеллі «Франкенштейн, або Сучасний Прометей» і П. Зюскінда «Парфуми. Історія одного вбивці»): дис. ... к. філол. наук: 10.01.04 / Київський національний лінгвістичний університет. Київ, 2006. 178 с.

6. Süskind P. Das Parfum. Die Geschichte eines Mörders. Zürich : Diogenes Verlag, 1985. 305 s. URL : https://bpb-us-e2.wpmucdn.com/sites.arizona.edu/dist/0/269/files/2024/01/ebook-german-patrick-suskind-das-parfum.pdf (дата звернення: 17.12.2025).

Дата першого надходження рукопису до видання: 20.11.2025
Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 19.12.2025
Дата публікації: 31.12.2025

УДК 81’373.46:811.531.11:7.01
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2025.44.1.30

ПСИХОЛОГІЧНА ТЕРМІНОЛОГІЯ В СУЧАСНІЙ КОРЕЙСЬКІЙ МОВІ: ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ТА ФУНКЦІОНУВАННЯ

PSYCHOLOGICAL TERMINOLOGY IN THE MODERN KOREAN LANGUAGE: PECULIARITIES OF FORMATION AND FUNCTIONING

Шляхтиченко Н.В.,
orcid.org/0009-0003-2924-923X
студентка факультет східної і слов’янської філології
Київського національного лінгвістичного університету

Рибачківська Л.Є.,
orcid.org/0000-0002-5860-5550
кандидат філологічних наук,
завідувач кафедри англійської мови і перекладу
Київського національного лінгвістичного університету

Статтю присвячено аналізу особливостей формування та функціонування психологічної термінології в сучасній корейській мові. Актуальність дослідження зумовлена зростанням інтересу до психології серед широкого кола читачів, а також появою численних україномовних перекладів корейського нонфікшну. У роботі розглянуто термінологію як систему спеціальних понять, що забезпечує обмін знаннями в певній галузі. Автор зазначає, що корейська психологічна терміносистема складається не лише з власне корейських слів, а й із значної кількості запозичень, оскільки вона формувалася під впливом зовнішніх мовних і культурних чинників. У ході дослідження з’ясовано, що більшість термінів має китайське походження, тоді як англійські запозичення слугують для позначення сучасних концептів та уточнення понять, які не мають відповідників у корейській мові. Наголошується, що через високий рівень стресу в корейському суспільстві, зумовлений конкуренцією та соціальним тиском, психологічна лексика перестала бути винятково фаховою й широко функціонує в повсякденній комунікації та медіапросторі.

Матеріалом дослідження став сучасний корейський нонфікшн-книга «어른의 기분 관리법: 심리학편» («Управління настроєм для дорослих: психологічний підхід», 2025) авторів Сон Хімчхана та Пак Йоннама. На її основі відібрано та проаналізовано найбільш репрезентативні терміни, що належать до сфери психології та відображають сучасне використання психологічної термінології в корейській мові. Особлива увага приділяється англіцизмам, які адаптуються до корейської фонетичної системи, як-от «피플 플리저» (піплплізер) та «번아웃» (вигорання), а також їх активному засвоєнню в мовленні під впливом соціальних мереж. Автор здійснив функціонально-семантичний аналіз відібраних одиниць. Усі терміни було розподілено за шістьма тематичними категоріями: психічні процеси, психічні стани, психологічні розлади та патологічні стани, особистість і її структура, індивідуально-психологічні особливості та соціально-психологічні поняття. Результати аналізу показали, що домінантною є категорія «психічні стани», що пояснюється орієнтацією авторів досліджуваного матеріалу на опис емоційного досвіду та саморегуляції. У цьому контексті психологічні терміни виступають інструментом повсякденної саморефлексії. Результати дослідження підтверджують, що корейська психологічна термінологія є динамічною системою, яка активно інтегрується в медіапростір і повсякденне спілкування.

Ключові слова: корейська мова, психологічна термінологія, запозичення, китайські лексеми, англіцизми, функціонально-семантичний аналіз, нонфікшн.

The article is devoted to the analysis of the formation and functioning of psychological terminology in the modern Korean language. The relevance of the study is driven by the growing interest in psychology among a wide audience and the increasing number of Ukrainian translations of Korean non-fiction. The article emphasizes that due to the high stress levels in Korean society caused by competition and social pressure, psychological vocabulary has moved beyond purely professional use and is now actively integrated into everyday communication and the media space.

The study considers terminology as a system of specialized concepts that facilitates knowledge exchange in a specific field. The author notes that the Korean psychological terminosystem comprises not only native Korean words but also a significant number of loanwords, having been formed under substantial external influence. The research found that most terms are of Chinese origin, while English borrowings serve to denote modern concepts and clarify notions that lack direct equivalents in Korean.

The research material is the contemporary Korean non-fiction book 어른의 기분 관리법: 심리학편 (Mood Management for Adults: A Psychological Approach, 2025) by Son Him-chan and Park Yong-nam. Based on this source, representative psychological terms were selected and analyzed to reflect their contemporary usage. Particular attention is paid to Anglicisms adapted to the Korean phonetic system, such as «피플 플리저» (people-pleaser) and «번아웃» (burnout), and their active assimilation through social media influence. The author conducted a functional-semantic analysis of the selected units. The terms are classified into six thematic categories: mental processes, mental states, psychological disorders and pathological conditions, personality and its structure, individual psychological characteristics, and socio-psychological concepts. The results indicate the dominance of the "mental states" category, which is explained by the book's focus on emotional experience and self-regulation. In this context, psychological terms become tools for everyday self-reflection. The

findings confirm that Korean psychological terminology is a dynamic system that is actively integrating into the media space and daily discourse.

Key words: The Korean language, psychological terminology, loanwords, Chinese lexemes, Anglicisms, functional-semantic analysis, non-fiction.

Постановка проблеми. Термінологічна лексика в різних спеціалізованих сферах є одним з ключових об'єктів дослідження сучасної лексикології. Цей особливий шар мови відіграє важливу роль у систематизації знань у відповідних галузях та сприяє ефективному обміну інформацією.

Зростання інтересу до психології не лише серед фахівців, а й серед широких верств населення, далеких від професійної психологічної діяльності, зокрема в контексті самопізнання, зумовило потребу в засвоєнні психологічної термінології. У соціальних мережах, таких як YouTube, TikTok та Instagram, спостерігається активне поширення контенту на психологічну тематику: подкасти, лекції, короткі відеоролики (рилзи) набирають значну кількість переглядів та отримують позитивний відгук аудиторії.

За даними статистичної бази Statista, станом на 29 січня 2025 року близько 38,4% жителів Південної Кореї повідомляли, що відчували стрес протягом останніх двох тижнів [1]. Крім того, корейське суспільство демонструє високі показники стресу серед різних соціальних груп, що зумовлено конкурентною системою освіти, інтенсивною культурою праці та соціальним тиском [1]. Це спричинило тенденцію до популяризації літератури про самодопомогу, розвиток емоційного інтелекту та психологічну стійкість. У свою чергу, переклади таких творів активно поширюються на світовому книжковому ринку, сприяючи зростанню міжнародної популярності корейської психологічної літератури. У зв'язку з цим виникла потреба в дослідженні психологічної термінології сучасної корейської мови.

Попри наявність праць, присвячених окремим аспектам корейської термінології, психологічна термінологія як спеціалізована лексика та питання її формування й функціонування залишаються недостатньо вивченими. Ця проблема набуває особливої актуальності в україномовному просторі, де, попри появу перекладів психологічної літератури корейських авторів, практично відсутні цілісні джерела, що стосуються корейської психологічної лексики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання формування та функціонування термінології неодноразово ставали об'єктом дослідження в межах лексикології та термінознавства, адже саме термінологія є фундаментом професійної комунікації. У вітчизняній лінгвістиці ґрунтовний аналіз структурної організації та генези термінів представлено в роботах Л. Симоненко, Л. Білозерської, Н. Вознесенко та С. Радецької. Дослідники розглядають термінологію як спеціалізовану лексику, що функціонує в межах конкретної наукової дисципліни.

Окремий напрям наукових досліджень – запозичення як один з способів творення термінологічної лексики – детально проаналізовано Т. Кияком, А. Д'яковим, З. Куделько, М. Кочерганом, а також у спільних розвідках Е. Есенової, І. Калинича та В. Бойтора. Їхні праці доводять, що динаміка запозичень зумовлюється історичними, культурними та соціальними чинниками. Особливості лексичного складу корейської мови, включно з проблемами походження та стратифікації лексики, розглядаються у працях корейських мовознавців, зокрема Х. Сона. Автор детально описує роль китайських запозичень, а також вплив японської та англійської мов на формування сучасної корейської лексичної системи. Водночас корейська психологічна термінологія у вітчизняному дискурсі досі фігурувала лише епізодично. Хоча термінологія широко представлена в психологічній науці через галузеві словники, зокрема у «Сучасному тлумачному психологічному словнику» В. Шапаря, який репрезентує значний спектр психологічних понять, особливості функціонування корейської психологічної лексики в науково-популярних текстах залишаються поза увагою дослідників.

Відтак, попри наявність ґрунтовних досліджень із термінознавства, лексикології та кореєзнавства, психологічна термінологія сучасної корейської мови залишається недостатньо вивченою, особливо в україномовному науковому просторі, що і визначає актуальність цієї статті.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження особливостей формування та функціонування психологічної термінології в сучасній корейській мові на матеріалі популярної психологічної літератури. Задля успішного досягнення поставленої мети передбачено реалізацію таких завдань: 1) проаналізувати походження відібраних психологічних термінів; 2) розглянути особливості формування окремих психологічних термінів на прикладі сучасних запозичень; 3) здійснити семантичний поділ термінів за тематичними категоріями; 4) охарактеризувати особливості функціонування психологічної термінології

в сучасному корейському дискурсі. Матеріалом дослідження послужила книга корейських авторів Сон Хімчхана та Пак Йоннама «어른의 기분 관리법: 심리학편» («Управління настроєм для дорослих: психологічний підхід») (2025).

Виклад основного матеріалу. Термінологію утворює система спеціальних галузевих понять, що використовуються під час професійного спілкування та відображають результати дослідницької діяльності людини. Вона включає загальнонаукові, міжгалузеві та вузькогалузеві терміни [2, с. 222]. Одним із варіантів тлумачення поняття «термінологія», запропонованих Л. Білозерською, Н. Вознесенко та С. Радецькою, є трактування його як спеціалізованої лексики, що слугує в межах певної наукової галузі. Така галузева термінологія формує терміносистему [3, с. 18]. Психологічну термінологію також відносимо до спеціалізованої лексики, яка забезпечує найменування понять у галузі психології, охоплюючи всі її напрями – загальну, клінічну, соціальну, педагогічну, нейропсихологією, психологію особистості тощо.

В межах нашого дослідження доцільно розглянути характеристики складу психологічної термінології, що відображені в галузевих словниках, які систематизують і тлумачать ключові поняття цієї наукової сфери. Це дозволить окреслити загальну структуру психологічної терміносистеми, на основі якої в подальшому здійснюватиметься розподіл корейських термінів, відібраних із досліджуваної літератури. Спираючись на «Сучасний тлумачний психологічний словник» В. Шапаря [4], ми виокремили основні тематичні категорії психологічних термінів. До них належать терміни, що позначають психічні процеси, психічні стани, психологічні розлади та патологічні стани, особистість і її структуру, індивідуально-психологічні особливості та соціально-психологічні поняття. Ми не ставили за мету охопити весь спектр термінів, а виділили лише ті семантичні групи, які найчастіше трапляються в текстах для широкого кола читачів.

У процесі формування термінології важливу роль відіграє творення спеціальної лексики. Одним із способів творення термінів є його запозичення з інших мов. Саме різні історичні умови, що супроводжували різні етапи розвитку суспільства зумовлювали запозичення термінів з інших мов [5]. Поняття «запозичення» в лінгвістичному аспекті – це введення лексичної одиниці з її значенням та формою з іноземної в рідну мову. В кожній мові є як «свої», так і «чужі» слова, які з'являються завдяки культурному обміну народів. Наприклад, в корейській мові 75% слів походять з китайської [6, с. 229–230].

Взаємозбагачення словників різних народів відбувається внаслідок їх мовних контактів, які виникають на тлі економічних, політичних та культурних відносин між державами. Чим довше тривають ці взаємодії, тим помітніше стає вплив мови-джерела на мову-реципієнт [7, с. 152]. Так само й в корейську мову значна кількість термінів входила шляхом запозичення через економічне співробітництво та історичні зв'язки. Серед мов, з яких корейська запозичувала лексику, найбільш впливовими є китайська, японська та англійська. Унаслідок тривалих історичних контактів із китайськими династіями корейська мова засвоїла значну кількість китайських лексем. Крім того, чимало слів було створено самими корейцями шляхом використання китайських ієрогліфів як словотвірних елементів [8].

До створення корейської фонетичної абетки хангиль за наказом короля Седжона з династії Чосон у 1443 році в Кореї використовувалися переважно китайські ієрогліфи. Після анексії Кореї Японією корейська мова запозичила значну кількість японських лексем. Частина з них, своєю чергою, була запозичена японською мовою із західних мов і потрапила до корейської через японське мовне посередництво [8].

Вже після завершення Другої світової війни корейці почали контактувати з іншими країнами, що спричинило проникнення багатьох іноземних слів, з яких значну частину становлять англіцизми. Отож словниковий склад корейської мови приблизно поділяють на: *власне корейську лексику* – 35%, *запозичення з китайської мови* – 60% та *запозичення з англійської* (та інших мов) – 5% [8, с. 13]. Варто зазначити, що кількісні співвідношення можуть дещо варіюватися; водночас, за даними М. Кочергана [6], близько 75 % лексичного складу корейської мови становлять китайські запозичення.

Отже, психологічна лексика корейської мови як складова її термінологічного фонду формувалася під значним іншомовним впливом і кількісно розширювалася завдяки запозиченням. Такі процеси мовної взаємодії сприяють точнішому опису спеціальних понять і полегшують професійну комунікацію, зокрема в галузі психології.

Ще з моменту здобуття Україною статусу незалежної держави зросло зацікавлення психологічними проблемами не лише у професійних психологів, а й у широкого кола громадськості. Таким чином психологія перейшла від суто академічної науки до практичної дисципліни, важливої для

різних сфер суспільного життя [9]. З огляду на це можна стверджувати, що значна частина українського суспільства знайома з психологічною термінологією, тому зважаючи на зростання популярності літератури корейських авторів серед україномовних читачів, виникає потреба простежити особливості формування та функціонування психологічних термінів.

У межах дослідження матеріалом для аналізу було обрано книгу «어른의 기분 관리법: 심리학편» («Управління настроєм для дорослих: психологічний підхід») (2025) корейських авторів Сон Хімчхана та Пак Йоннама. Вибір цього джерела зумовлений його належністю до сучасного нонфікшну, що уможливлює ознайомлення широкого кола читачів із психологічними поняттями та практичними методами саморегуляції. Текст книги містить широкий спектр термінів, що дало змогу простежити особливості функціонування психологічної термінології в сучасному корейському науково-популярному мовленні. Із тексту книги було відібрано найбільш репрезентативні терміни, що належать до сфери психології та відображають сучасне використання психологічної термінології в корейській мові. Відбір лексичних одиниць здійснювався з урахуванням їхньої семантичної визначеності та частотності вживання в тексті. Усі відібрані терміни перевірялися з метою підтвердження їх походження та значення за даними інтернет-словника Naver.

Як ми вже зазначали, одним зі способів формування корейської термінології є запозичення, тому доцільно простежити походження частини відібраних термінів. З цією метою було укладено порівняльну таблицю, яка відображає розподіл лексичних одиниць за походженням.

Як свідчать дані укладеної таблиці, відібрані психологічні терміни найчастіше мають китайське або англійське походження, водночас у психологічній термінології представлені й питомі корейські лексеми. Такий розподіл відображає особливості формування корейської лексичної системи, на яку суттєво впливала китайська мова, що є характерним і для психологічної лексики. Аналіз вибірки засвідчує, що найбільшу частку становлять саме китайські запозичення.

Варто зазначити, що простежується тенденція до запозичення більш сучасних психологічних термінів саме з англійської мови. Це зумовлено історичними чинниками, зокрема активним економічним та культурним впливом США на Південну Корею. Крім того, домінування англійської мови в науково-дослідницькому дискурсі також сприяє поповненню корейської мови англомовними термінами. Прикладом сучасного англомовного запозичення є термін «피플 플리저». Його фонетичне звучання нагадує англомов-

Таблиця 1

Розподіл психологічних термінів за походженням

Термін	Український відповідник	Походження
1. 스트레스	*Стрес*	Англ. stress
2. 감정적 트리거	*Емоційний тригер*	Кит. 感情的 + англ. trigger
3. 번아웃	*Вигорання*	Англ. burnout
4. 멘털	*Психіка/внутрішній психічний світ*	Англ. mental
5. 트라우마	*Травма*	Англ. trauma
6. 피플 플리저	*Піплплізер*	Англ. people-pleaser
7. 심리학	*Психологія*	Кит. 心理學
8. 우울증	*Депресія*	Кит. 憂鬱症
9. 정신병	*Психічний розлад*	Кит. 精神病
10. 무의식	*Підсвідомість*	Кит. 無意識
11. 분노	*Гнів*	Кит. 憤怒
12. 사고	*Мислення*	Кит. 思考
13. 공감	*Емпатія*	Кит. 共感
14. 무관심	*Апатія*	Кит. 無關心
15. 성격	*Характер*	Кит. 性格
16. 마음	*Душа/розум/внутрішній стан*	Власне кор.
17. 기쁨	*Радість*	Власне кор.
18. 슬픔	*Смуток*	Власне кор.
19. 외려움	*Самотність*	Власне кор.
20. 부럽	*Заздрість*	Власне кор.

ний відповідник «*people-pleaser*», що є ознакою адаптації терміна до фонетичної системи корейської мови. Протягом останніх років він стрімко набув популярності в соціальних мережах, і має значення людини, яка своєю поведінкою, прагне задовольняти потреби інших з метою отримання їхнього схвалення. Як уже зазначалося, психологічна тематика є цікавою не лише для фахівців, а й для масової аудиторії, що пояснює швидку інтеграцію відповідних термінів у мовні системи іноземних мов та їх активне входження до повсякденного вжитку, особливо в соціальних мережах.

Ще одним прикладом є термін «번아웃», що запозичений від англійського терміна «*burnout*». За даними словника Naver, цей термін описує стан психофізичного виснаження, що виникає внаслідок тривалого стресу або надмірного навантаження. У тому ж джерелі зазначено, що нормативне написання цього слова ще не визначене, що свідчить про його відносну новизну та належність до шару сучасних іншомовних запозичень. Термін широко використовується в сучасному корейському суспільстві, особливо серед молоді, яка зазнає значного соціального тиску та інтенсивних трудових навантажень. Ми проаналізували значення кількох усталених корейських відповідників, а саме «탈진» (*виснаження*) і «피로» (*втома*), і встановили, що попри часткову семантичну спорідненість, жоден з них не охоплює повний спектр значеннєвих відтінків, притаманних терміну «번아웃».

Пропонуємо також розглянути термін «감정적 트리거», що є показовим з огляду на спосіб його формування, адже він поєднує запозичене з китайської мови слово «感情的» (*емоційний*) і англійське запозичення «*trigger*» (*тригер*). На основі проаналізованої нами книги та її термінології можна стверджувати, що подібне поєднання є характерним для сучасної корейської лексичної системи та широко поширене в психологічній термінології. Можна припустити, що використання англомовних компонентів у складі таких термінів зумовлене прагненням точніше передавати нові семантичні відтінки і концепти, які не завжди мають відповідники в корейській мові. Спираючись на попередньо окреслений поділ психологічних термінів на основні тематичні категорії, доцільно здійснити функціонально-семантичний аналіз відібраної психологічної термінології. Це дозволить визначити, які типи психологічних понять домінують у сучасній корейській психологічній літературі.

Як зазначалося вище, до основних тематичних категорій, виокремлених на матеріалі тлумачного психологічного словника належать терміни, що позначають психічні процеси та стани, психологічні розлади та патологічні стани, особистість та її структуру, індивідуально та соціально-психологічні особливості і поняття.

До категорії «*психічних процесів*» ми відносимо терміни, що позначають пізнавальну діяльність людини, спрямовану на сприйняття й обробку інформації. У досліджуваному матеріалі цю категорію репрезентують такі терміни: 직관적 사고 – *інтуїтивне мислення*, 논리적 사고 – *логічне мислення*, 인지력 – *когніція*, 기억 – *пам'ять*, 주의 – *увага*.

Наступна категорія – «психічні стани» – містить терміни, що називають відносно динамічні стани людини, які змінюються впродовж певного часу залежно від зовнішніх або внутрішніх чинників. До неї належать такі терміни: 스트레스 – *стрес*, 불안 – *тривога*, 기쁨 – *щастя*, 분노 – *гнів*, 슬픔 – *смуток*, 절망 – *відчай*, 수치심 – *сором*, 당황 – *збентеження*, 공감 – *емпатія*, 기분 – *настрій*, 번아웃 – *вигорання*, 무관심 – *апатія*, 좌절감 – *фрустрація*, 죄책감 – *почуття провини*, 부럽 – *заздрість*, 외려움 – *самостність*.

Категорія «*психологічних розладів та патологічних станів*» охоплює терміни, що позначають порушення психічної діяльності, поведінки та загального емоційного фону людини, що відрізняються від загальноприйнятих норм і потребують фахової уваги. До цієї категорії ми відносимо такі терміни: 정신병 – психічний розлад, 우울증 – депресія, 트라우마 – травма, 중독 – залежність, 조증 – манія, 신경증 – невроз, 공황장애 – панічний розлад, 불안장애 – тривожний розлад.

До категорії «особистість та її структура» ми відносимо терміни, що позначають внутрішні структурні компоненти психіки людини. У досліджуваному матеріалі до цієї категорії належать такі терміни: 지신의 내면 – внутрішнє «*я*», 내면아이 – *внутрішня дитина*, 자아 – *его*, 초자아 – *суперего*, 원초아 – *ід*, 개성화 괴정 – *індивідуація*, 무의식 – *підсвідомість*, 의식 – *свідомість*, 마음 – *внутрішній стан*, 멘털 – *психіка/внутрішній психічний світ*.

Категорія «*індивідуально-психологічні особливості*» репрезентує поняття, що описують індивідуальні риси та характеристики особистості, які впливають на її поведінку та прояви в різних життєвих ситуаціях. До цієї категорії належать такі терміни: 재능 – *талант,* 기질 – *темперамент*, 성격 – *характер*, 가치관 – *цінності*, 비관주의 – *песимізм*, 낙관주의 – *оптимізм*, 적응 능력 – *здатність до адаптації*.

Категорія «*соціально-психологічних понять*» охоплює терміни, що відображають психологічні

явища та процеси, які виникають унаслідок міжособистісної комунікації, соціальної взаємодії та поведінки людини в суспільстві. До цієї категорії належать такі терміни: 사회적 연결 – *соціальний зв'язок*, 관계 – *стосунки*, 피플 플리저 – *піплплізер*, 조작 – *маніпуляція*, 수동적 공격성 – *пасивна агресія*, 의사소통 – *комунікація*, 비폭력 대화 – *ненасильницьке спілкування*, 갈등 – *конфлікт*, 회피 행동 – *поведінка уникнення*.

Поділивши відібрані терміни на тематичні категорії, можемо зробити висновок, що найбільша кількість із них належить до категорії «*психічні стани*». Це пояснюється орієнтацією досліджуваної книги на широке коло читачів, для яких найбільш актуальними є поняття, пов'язані з емоційним станом, внутрішнім самопочуттям та саморегуляцією. У цьому контексті психологічні терміни виходять за межі вузькоспеціалізованого вжитку, стаючи інструментом повсякденної комунікації та саморефлексії.

Окремо варто зазначити терміни, які часто траплялись в тексті досліджуваного матеріалу, але не підпадають під жодну з виокремлених категорій, оскільки репрезентують більш популяризовану та метафоричну лексику. Однак ці терміни відіграють важливу роль, оскільки активно функціонують не лише в психологічній літературі, а й в медіапросторі. Такими термінами є 감정 경제 – *емоційні межі*, 감정을 균형 – *емоційний баланс*, 셀프 확장 – *саморозвиток*, 확언 – *афірмація*.

Як було зазначено вище, домінантним джерелом походження психологічної термінології є китайська мова. Хоч англомовні запозичення дедалі активніше входять у вжиток у психологічній літературі, китайська лексична основа й надалі відіграє провідну роль. Це зумовлено тим, що значна частина психологічних термінів засвоїлась корейською мовою в період активного запозичення з китайської.

Висновки. Підсумовуючи результати дослідження психологічної термінології в сучасній корейській мові на матеріалі книги «어른의 기분 관리법: 심리학편» («Управління настроєм для дорослих: психологічний підхід»), можна зробити такі висновки. По-перше, ми з'ясували, що поряд із власне корейськими словами формування психологічної лексики відбувалося під впливом значної кількості іншомовних запозичень, передусім із китайської та англійської мов.

Аналіз походження відібраних термінів показав, що китайська мова залишається домінантним джерелом походження психологічної термінології. Водночас з'являється все більше слів з англійської мови. Це переважно назви актуальних соціально-психологічних явищ, що особливо швидко інтегруються в мовлення через соціальні мережі.

По друге, прослідковується тенденція до поєднання китайських та англійських лексем, як-от термін «감정적 트리거» (*емоційний тригер*). Це свідчить про здатнітсь корейської мовної системи адаптувати іноземні запозичення для точнішої передачі нових семантичних відтінків.

Функціонально-семантичний аналіз дозволив встановити, що в досліджуваному матеріалі найбільша кількість термінів належить до категорії «*психічні стани*». Це зумовлено спрямованістю аналізованої книги на широке коло читачів, яке вживає дану термінологічну лексику у повсякденній комунікації.

Перспективи подальших досліджень ми вбачаємо у вивченні фахової психологічної літератури та проведенні зіставного аналізу корейської та української психологічної термінології для покращення якості перекладів фахової літератури.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Statista. Stress level in general life South Korea 2024. Statista Statistics. URL: https://www.statista.com/statistics/1350164/south-korea-stress-level-in-general-life/?srsltid=AfmBOoo1cug2QUhzlw7m80YCr8YB46jTMNDBV39la4d1gBA7NYi99R4p (дата звернення: 19.11.25)

2. Симоненко Л. О. Термін у загальномовних словниках. *Українська і слов'янська тлумачна та перекладна лексикографія. Леонідові Сидоровичу Паламарчукові*. Київ, 2012. С. 220–226.

3. Білозерська Л. П., Вознесенко Н. В., Радецька С. В. Термінологія та переклад : навчальний посібник. Вінниця, 2010. 232 с.

4. Шапар В. Б. Сучасний тлумачний психологічний словник : довідкове видання. Харків, 2007. 640 с.

5. Д'яков А. С., Кияк Т. Р., Куделько З. Б. Основи термінотворення: семантичні та соціолінгвістичні аспекти. Київ, 2000. 218 с.

6. Кочерган М. П. Вступ до мовознавства : підручник. Київ : Академія, 2001. 368 с.

7. Есенова Е. Й., Калинич І. Й., Бойтор В. Ю. Лексичне запозичення як засіб збагачення словникового складу мови. *Закарпатські філологічні студії.* 2023. Вип. 28. Т. 1. С. 151–156.

8. Sohn Ho-Min. The Korean language. Cambridge : Cambridge University Press, 2001. 445 p.

9. Психологічний словник / авт.-уклад. В. В. Синявський, О. П. Сергєєнкова ; за ред. Н. А. Побірченко. Київ : Науковий світ, 2007. 336 с.

10.손힘찬, 박용남. 어른의 기분 관리법: 심리학편. 서울 : 어센딩, 2025. 324쪽.
11.Naver Dictionary. 네이버 사전 URL: https://dict.naver.com (дата звернення: 24.12.25)

Дата першого надходження рукопису до видання: 21.11.2025
Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 19.12.2025
Дата публікації: 31.12.2025

РОЗДІЛ 7
ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВО

УДК 81’255.4:81’373.612.2
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2025.44.1.31

ПЕРЕКЛАД АНГЛОМОВНИХ НЕОЛОГІЗМІВ У МЕДІА ТА СОЦМЕРЕЖАХ

TRANSLATION OF ENGLISH NEOLOGISMS IN THE MEDIA AND SOCIAL NETWORKS

Білічак О.І.,
orcid.org/0000-0002-0182-4891
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри мовознавства
Івано-Франківського національного медичного університету

Шпільчак Л.Я.,
orcid.org/0000-0002-6144-2430
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри мовознавства
Івано-Франківського національного медичного університету

Криницька О.І.,
orcid.org/0000-0002-4624-7768
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри мовознавства
Івано-Франківського національного медичного університету

У статті розглядається феномен перекладу англомовних неологізмів, що активно поширюються в сучасних медіа та соціальних мережах. У центрі уваги – особливості формування, функціонування й адаптації нових лексичних одиниць у публічному дискурсі. Підкреслюється, що глобалізаційні процеси, цифровізація комунікації та інтеграція інформаційних технологій сприяють швидкому проникненню англомовних неологізмів у мовний простір інших країн. У статті здійснено спробу систематизувати основні типи неологізмів (лексичні, словотвірні, семантичні), з’ясувати їхню прагматичну функцію у масовій комунікації та визначити стратегії й тактики перекладу таких одиниць українською мовою. Особливу увагу приділено аналізу взаємодії між традиційними мовними нормами та новітніми запозиченнями, що утворюють своєрідну «зону контакту» між англомовним і українським дискурсами. Наголошується, що вибір перекладацької стратегії часто зумовлений не лише лінгвістичними чинниками, а й прагматичними настановами медіатексту – бажанням зберегти ефект новизни, актуальність або навіть іронічність вислову. Розглядаються приклади перекладів медійних неологізмів, пов’язаних із технологічними трендами, інтернет-культурою, політичним та соціальним дискурсом, де перекладач виступає не лише мовним посередником, а й інтерпретатором культурного контексту. Водночас підкреслюється, що неологізми можуть мати різний ступінь інтеграції в українську мову – від ситуативних запозичень до сталих одиниць, які поступово входять до активного словника носіїв. Проаналізовано проблеми відтворення неологізмів із урахуванням контексту, жанрово-стилістичних характеристик тексту та очікувань аудиторії. Особлива увага приділена порівнянню калькування, транскодування, адаптованих відповідників та описового перекладу як основних перекладацьких підходів. Обґрунтовується роль перекладача як посередника між культурними кодами, який має враховувати динамічну природу неологізмів і їхній потенційний вплив на мовну норму. У статті також розглядаються когнітивні та соціокультурні чинники сприйняття англомовних неологізмів аудиторією в Україні та висвітлюються перспективи створення онлайн-глосаріїв і корпусів для більш ефективної перекладацької практики. Отримані результати дозволяють зробити висновок, що переклад англомовних неологізмів у медіа та соцмережах потребує комплексного підходу, який поєднує лінгвістичні, прагматичні й культурні аспекти, а також спирається на міждисциплінарний аналіз.

Ключові слова: англомовні неологізми, переклад, медіа, соціальні мережі, адаптація, транскодування, калькування, перекладацькі стратегії.

The article examines the phenomenon of translation of English-language neologisms, which are actively distributed in modern media and social networks. The focus is on the features of the formation, functioning and adaptation of new lexical units in public discourse. It is emphasized that globalization processes, digitalization of communication and integration of information technologies contribute to the rapid penetration of English-language neologisms into the language space of other countries. The article attempts to systematize the main types of neologisms (lexical, word-formation, semantic), to

clarify their pragmatic function in mass communication and to determine the strategies and tactics of translating such units into Ukrainian. Particular attention is paid to the analysis of the interaction between traditional language norms and new borrowings, which form a kind of "contact zone" between English-language and Ukrainian discourses. It is emphasized that the choice of translation strategy is often determined not only by linguistic factors, but also by the pragmatic guidelines of the media text – the desire to preserve the effect of novelty, relevance or even irony of the expression. Examples of translations of media neologisms related to technological trends, Internet culture, political and social discourse are considered, where the translator acts not only as a linguistic intermediary, but also as an interpreter of the cultural context. At the same time, it is emphasized that neologisms can have varying degrees of integration into the Ukrainian language – from situational borrowings to permanent units that gradually enter the active vocabulary of speakers. The problems of reproducing neologisms are analyzed, taking into account the context, genre-stylistic characteristics of the text and audience expectations. Special attention is paid to the comparison of tracing, transcoding, adapted equivalents and descriptive translation as the main translation approaches. The role of the translator as a mediator between cultural codes is substantiated, who must take into account the dynamic nature of neologisms and their potential impact on the language norm. The article also examines the cognitive and sociocultural factors of the perception of English-language neologisms by the audience in Ukraine and highlights the prospects for creating online glossaries and corpora for more effective translation practice. The results obtained allow us to conclude that the translation of English-language neologisms in the media and social networks requires a comprehensive approach that combines linguistic, pragmatic and cultural aspects, and is also based on interdisciplinary analysis.

Key words: English-language neologisms, translation, media, social networks, adaptation, transcoding, tracing, translation strategies.

Постановка проблеми. Сучасний медійний простір і соціальні мережі виступають головними каналами поширення новітніх лексичних одиниць, зокрема англомовних неологізмів. Глобалізаційні процеси, цифровізація комунікації та інтеграція культур призводять до того, що неологізми швидко проникають у національні мови, змінюючи мовну картину світу та комунікативні практики. В українському інформаційному середовищі англомовні неологізми стають помітною частиною лексикону, особливо в інтернет-комунікації, журналістиці та блогінгу. Це зумовлює потребу у виробленні ефективних перекладацьких стратегій, які не лише адекватно передають зміст нових одиниць, а й враховують культурний контекст, стилістику та очікування аудиторії.

Попри активне проникнення неологізмів у медіапростір, проблема їхнього перекладу залишається недостатньо розробленою. У більшості випадків перекладачі, журналісти або блогери використовують різні способи – від прямого запозичення до калькування чи описового перекладу, – але системної, науково обґрунтованої методики перекладу не існує. Також спостерігається розрив між швидкістю появи нових слів та можливістю мовних інституцій адаптувати їх у словники й нормативні джерела. Саме тому дослідження перекладу англомовних неологізмів у медіа та соцмережах є актуальним завданням сучасної перекладознавчої науки, адже воно дозволяє виробити комплексний підхід до їхнього адекватного відтворення українською мовою, зберігаючи при цьому динамічність, прагматичний ефект та зрозумілість для кінцевого реципієнта.

Аналіз останніх досліджень показує, що проблема перекладу англомовних неологізмів у медіа та соціальних мережах перебуває у центрі уваги сучасної перекладознавчої науки й лінгвістики. У працях українських та зарубіжних учених (Solomiia Albota, Y. Kostyk, D. Racek та ін.) наголошується, що стрімкий розвиток цифрових комунікацій і глобалізаційні процеси сприяють активному проникненню англіцизмів та нових лексичних одиниць у медіадискурс. Solomiia Albota досліджує корпусно-дискурсивні аспекти репрезентації України в англомовних медіа, що дозволяє простежити, як зовнішній дискурс формує попит на певні лексеми й терміни, які потім повертаються в український інформаційний простір. Y. Kostyk у своїх роботах аналізує проникнення англіцизмів у сучасну українську мову й акцентує на їхній ролі у цифровій культурі та соціальних мережах. D. Racek та колеги у 2024 р. на основі корпусного аналізу показали, як політичні події змінюють мовні практики українців у соціальних мережах і водночас не виключають англомовних неологізмів у певних доменах. У багатьох дослідженнях (як українських, так і європейських) підкреслюється, що нові слова поширюються в інтернеті значно швидше, ніж у традиційних медіа, що створює виклик для перекладачів і редакторів, котрі повинні оперативно знаходити адекватні відповідники. Корпусні й кількісні підходи дозволяють систематизувати найпоширеніші англомовні неологізми й виявляти моделі їхнього запозичення, тоді як прагмалінгвістичні дослідження розкривають функції неологізмів у груповій ідентичності та маркуванні трендів. Науковці зазначають, що вибір перекладацької стратегії залежить від жанру тексту, стилістики, типу аудиторії та частоти вживання нової одиниці. При цьому порівнюються такі способи, як пряме запозичення або транскрибування, калькування, описовий переклад та створення адапто-

ваного відповідника українською мовою. Значна увага приділяється пошуку балансу між збереженням форми, прагматичної функції та зрозумілістю для кінцевого реципієнта. Актуальними є й дослідження, що наголошують на потребі створення онлайн-глосаріїв, спеціалізованих корпусів та автоматизованих систем, які б допомогли перекладачам оперативно орієнтуватися в новітніх англомовних неологізмах. Таким чином, сучасний стан наукових досліджень демонструє поступ до комплексного вивчення цього явища, однак залишає низку проблем – відсутність уніфікованої методики перекладу та розрив між швидкістю появи нових слів і можливістю їхньої нормативної адаптації в українській мові.

Мета статті полягає у комплексному аналізі особливостей перекладу англомовних неологізмів, що функціонують у сучасних медіа та соціальних мережах, з урахуванням їхнього лексико-семантичного, прагматичного й культурного аспектів. Стаття спрямована на визначення основних тенденцій проникнення нових англомовних лексичних одиниць у публічний дискурс, узагальнення та систематизацію перекладацьких стратегій їхнього відтворення українською мовою, а також на виявлення чинників, які впливають на вибір оптимального способу перекладу з огляду на жанр, аудиторію та комунікативну мету.

Виклад основного матеріалу. У сучасному інформаційному просторі медіа та соціальні мережі виступають провідними каналами поширення англомовних неологізмів, які формуються у різних сферах – від інформаційних технологій і політики до культури, моди та розваг. Динамічність цього середовища створює нові умови для перекладу й адаптації лексики, оскільки нові слова з'являються швидше, ніж мовні інституції та словники встигають їх зафіксувати. Саме тому перекладач, журналіст або редактор змушені діяти у ситуації постійного оновлення мовного матеріалу, застосовуючи широкий спектр перекладацьких стратегій та інструментів. Англомовні неологізми у медіа та соцмережах умовно можна поділити на кілька груп: по-перше, це власне неологізми, створені у межах англійської мови (наприклад, словотвірні інновації, нові складні слова); по-друге, це запозичення, що виникають на стику англійської та інших мов і набувають популярності у глобальній мережі; по-третє, це специфічні меметичні утворення й лексеми, які набувають популярності у вузьких групах користувачів, а потім виходять за межі нішевих спільнот. Кожна з цих груп потребує окремого підходу, адже переклад традиційних медіа і переклад динамічних інтернет-середовищ суттєво різниться [10, с. 22].

Найпоширенішими способами відтворення англомовних неологізмів у сучасній українській мові є транскрибування, калькування, описовий переклад та створення адаптованого відповідника. Транскрибування використовується тоді, коли важливо зберегти зовнішню форму слова й асоціації, пов'язані з оригінальною англійською формою (особливо у сфері брендів, хештегів, назв платформ). Калькування дозволяє швидко перенести семантичну структуру іншомовного слова у межі української мови, зберігаючи при цьому зрозумілість для аудиторії; воно особливо актуальне для технічних термінів або слів, пов'язаних із новими явищами у суспільстві. Описовий переклад застосовується у тих випадках, коли прямий відповідник відсутній, а важливо донести функціональну сутність поняття (наприклад, «fact-checking» як «перевірка фактів», «doomscrolling» як «нескінченне гортання негативних новин»). Створення адаптованого відповідника передбачає активну роботу перекладача і часто включає елементи креативності, оскільки йдеться про побудову нової лексичної одиниці українською, що здатна замістити англомовний термін у подальшому вживанні [8, с. 118].

Важливим чинником є контекст уживання англомовних неологізмів. У традиційних медіа (газети, телебачення, офіційні сайти) переважає прагнення до більшої нормативності та зрозумілості тексту для широкої аудиторії, тому перекладачі тут схиляються до калькування або описового перекладу. Натомість у соцмережах (Facebook, Instagram, TikTok) домінує стиль ближчий до розмовного й групово-ідентифікаційного, де запозичення можуть залишатися в оригінальній формі як маркер «своєї» спільноти. Це вимагає від перекладача врахування прагматичного аспекту: чи варто зберегти оригінальне слово задля автентичності, чи краще адаптувати його для ширшої аудиторії, аби не втратити зміст і не створити комунікативного бар'єра [6, с. 89].

Дослідники підкреслюють, що швидкість появи неологізмів та їхня роль у формуванні цифрової культури змінюють традиційні уявлення про переклад як завершений процес [1, с. 219]. Нині перекладач діє як посередник між культурами, який не лише відтворює зміст, а й конструює нову мовну норму. У соціальних мережах важливу роль відіграє також візуальний і меме-

тичний контекст (емодзі, GIF, меми), який часто доповнює значення слова й впливає на його переклад. Наприклад, англомовний неологізм може бути частиною мем-культури, тому буквальний переклад без урахування цього контексту може втратити гумористичний або ідентифікаційний ефект.

У цьому контексті актуальною стає необхідність систематизації неологізмів та створення глосаріїв або корпусів, які могли б допомагати перекладачам орієнтуватися у новітніх тенденціях. Деякі українські дослідження пропонують створювати інтерактивні онлайн-бази англомовних неологізмів із зазначенням рекомендованих перекладів, що сприятиме виробленню спільних стандартів у медіа та соцмережах. Також важливо враховувати соціокультурні чинники: у різних спільнотах одне й те саме слово може мати різний відтінок значення, а це впливає на вибір перекладацької стратегії. Для перекладача це означає не лише знання мови, а й розуміння культурного контексту, швидкої адаптації до нових трендів і постійного моніторингу англомовного інтернету.

Отже, викладений матеріал свідчить, що переклад англомовних неологізмів у медіа та соцмережах – це комплексний і динамічний процес, який потребує міждисциплінарного підходу та врахування лінгвістичних, прагматичних і культурних аспектів. Перекладач стає не лише мовним посередником, а й аналітиком цифрових тенденцій, який поєднує традиційні та інноваційні методи для адекватного відтворення нової лексики українською мовою [5, с. 43].

Висновки. Проведений аналіз дозволяє стверджувати, що переклад англомовних неологізмів у медіа та соціальних мережах є складним, багатовимірним і динамічним процесом, який перебуває на перетині мовної, культурної та прагматичної площин. Сучасний інформаційний простір відзначається високою швидкістю появи нових лексичних одиниць, що створює виклик для перекладачів та редакторів, адже традиційні підходи, розроблені для стабільного письмового тексту, виявляються недостатніми в умовах цифрової комунікації. У дослідженні було показано, що англомовні неологізми проникають в український дискурс різними каналами – від міжнародних медіа до блогів та платформ соціальних мереж – і при цьому виконують не лише номінативну, а й ідентифікаційну та стилістичну функції. Це вимагає від перекладача не лише лінгвістичної компетенції, а й знання соціокультурних контекстів, трендів і особливостей інтернет-комунікації.

Основними стратегіями відтворення нових англомовних лексем є транскрибування, калькування, описовий переклад і створення адаптованих відповідників. Кожен із цих способів має свої переваги й обмеження: транскрибування дозволяє зберегти зовнішню форму й автентичність, калькування – передати семантичну структуру, описовий переклад – розкрити функціональний зміст, а створення адаптованого відповідника – інтегрувати нову одиницю в українську мовну систему. Водночас чіткої уніфікованої методики перекладу неологізмів поки що не існує, що створює різнобій у медійному просторі й зумовлює необхідність подальшої стандартизації та розроблення рекомендацій для практиків.

Перекладач у цифрову добу постає не лише посередником між мовами, а й активним учасником процесу творення нової мовної норми. Саме він вирішує, як нове слово закріпиться в українській мові, у якому вигляді й з яким прагматичним ефектом. Розробка й підтримка інтерактивних глосаріїв, спеціалізованих корпусів та онлайн-баз даних, присвячених англомовним неологізмам, могла б суттєво полегшити перекладацьку практику та сприяти виробленню єдиних стандартів. Це також допомогло б уникнути зайвого дублювання форм і зміцнити термінологічну узгодженість у медійному та цифровому дискурсі.

Отримані результати свідчать про те, що переклад англомовних неологізмів у медіа та соціальних мережах має бути не лише лінгвістичним процесом, а й соціокультурним явищем, яке враховує специфіку середовища, тип аудиторії, жанрові особливості та контекст уживання нової лексики. Перспективним напрямом подальших досліджень є створення методологічних підходів, що поєднують корпусний аналіз, когнітивну лінгвістику та прагмалінгвістику для комплексного опису та адаптації нових слів. Також важливим є вивчення впливу перекладацьких рішень на розвиток мовної норми та формування мовної політики в медіа.

Таким чином, переклад англомовних неологізмів у медіа та соціальних мережах можна розглядати як стратегічний інструмент інтеграції української мови в глобальний комунікативний простір, що дозволяє одночасно підтримувати національну ідентичність і залишатися відкритою до інновацій. Усвідомлення цієї подвійної ролі перекладу дає змогу формувати збалансовану мовну політику та розробляти ефективні освітні й методичні матеріали для підготовки перекладачів нового покоління.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Baker, M. *In Other Words: A Coursebook on Translation*. 3rd ed. London: Routledge, 2018. 380 p.
2. Baker, M., Saldanha, G. *Routledge Encyclopedia of Translation Studies*. 3rd ed. London: Routledge, 2020. 696 p.
3. Munday, J. *Introducing Translation Studies: Theories and Applications*. 5th ed. London: Routledge, 2022. 384 p.
4. Munday, J. *Evaluation in Translation: Critical Points of Translator Decision-making*. London: Routledge, 2012. 200 p.
5. Venuti, L. *The Translator's Invisibility: A History of Translation*. 2nd ed. London: Routledge, 2017. 368 p.
6. Venuti, L. *Translation Changes Everything: Theory and Practice*. London: Routledge, 2013. 276 p.
7. Delisle, J. *Translating Terminology and Neology*. Ottawa: University of Ottawa Press, 1988. 156 p.
8. Delisle, J. *Translation: An Interpretive Approach*. Ottawa: University of Ottawa Press, 1998. 220 p.
9. Pym, A. *Exploring Translation Theories*. 3rd ed. London: Routledge, 2021. 336 p.
10. Pym, A. *Method in Translation History*. Manchester: St. Jerome Publishing, 1998. 230 p.

Дата першого надходження рукопису до видання: 05.11.2025
Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 12.12.2025
Дата публікації: 31.12.2025

УДК [811.111:811.161.2]'255.4:821-93
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2025.44.1.32

СТРАТЕГІЇ ОДОМАШНЕННЯ ТА ОЧУЖЕННЯ В АНГЛО-УКРАЇНСЬКИХ ПЕРЕКЛАДАХ КНИЖОК-КАРТИНОК *BOOKABOOKA*: КОРПУСНИЙ АНАЛІЗ

DOMESTICATION AND FOREIGNIZATION STRATEGIES IN ENGLISH–UKRAINIAN TRANSLATIONS OF *BOOKABOOKA* PICTUREBOOKS: A CORPUS-BASED ANALYSIS

Варданян М.В.,
orcid.org/0000-0002-1220-7530
доктор філологічних наук, професор,
професор кафедри перекладу та слов'янської філології
Криворізького державного педагогічного університету,
запрошена дослідниця
Гайдельберзького університету (Німеччина)

Пшенична С.О.,
orcid.org/0009-0004-4325-6118
студентка ІІ курсу магістратури факультету іноземних мов
Криворізького державного педагогічного університету

У статті проаналізовано англо-українські переклади цифрових книжок-картинок платформи *BookaBooka* крізь призму стратегій одомашнення та очуження, які покликані забезпечити баланс між зрозумілістю тексту для дитини та збереженням культурної специфіки оригіналу. Корпус дослідження було сформовано в середовищі SketchEngine, що дало змогу здійснити комплексний корпусний аналіз перекладацьких рішень у межах релевантного масиву мультилінгвальних текстів. Розглянуто, як вік адресата, тематика та сприйняття тексту на слух впливають на вибір стратегій одомашнення та очуження, а також, які лексичні одиниці та способи перекладу найчастіше їх реалізують в українських перекладах книжок-картинок платформи *BookaBooka*. Показано, що вибір стратегії перекладу системно корелює з віком читача і тематикою та функцією твору: у текстах для молодших дітей та розважальних побутових історіях переважає одомашнення, тоді як у виданнях для старших читачів і текстах із культурно маркованими реаліями та пізнавальною функцією частіше застосовується очуження. Лексичний аналіз засвідчив домінування одомашнення в ігровій, гастрономічній лексиці, ойконімах, назвах предметів, вигуках та оказіоналізмах за вибіркового очуження антропонімів і частини ономатопей. З'ясовано, що в корпусі домінують способи перекладу, що реалізують стратегію одомашнення: передусім еквівалент і адаптація, доповнені поодинокими випадками генералізації й конкретизації, тоді як транскрипція, транслітерація та калькування як основні прийоми форенізації застосовуються значно рідше й переважно для збереження іншомовних власних назв. Зроблено висновок, що одомашнення домінує, оскільки забезпечує доступність тексту для сприйняття дитиною, тоді як очуження застосовується вибірково для збереження іншомовного колориту і розширення кругозору юного читача.

Ключові слова: книжка-картинка, корпусний аналіз, одомашнення, очуження, *BookaBooka*, SketchEngine.

The article analyzes English-Ukrainian translations of digital picturebooks from the *BookaBooka* platform through the lens of domestication and foreignization strategies, which are intended to balance the comprehensibility of the text for child readers with the preservation of the cultural specificity of the original. The research corpus was compiled in the SketchEngine environment, which made it possible to carry out a comprehensive corpus-based analysis of translation decisions within a relevant array of multilingual texts. The study examines how the addressee's age, the topic and function of the text, as well as the perception of the text when read aloud, influence the choice of domestication or foreignization strategies, and which lexical categories and translation techniques most frequently realize these strategies in Ukrainian translations of BookaBooka picturebooks. The findings demonstrate that the choice of translation strategy systematically correlates with the reader's age and with the topic and function of the work: domestication prevails in texts for younger children and in entertaining everyday stories, whereas foreignization is more common in books for older readers and in texts featuring culturally marked realia and an informative function. Lexical analysis has shown the dominance of domestication in playful lexis, gastronomic vocabulary, oikonyms, names of objects, interjections and occasionalisms, alongside the selective foreignization of anthroponyms and some onomatopoeia. It has been established that translation techniques associated with domestication dominate the corpus, primarily equivalence and adaptation, complemented by isolated instances of generalization and specification, whereas transcription, transliteration and calquing as the main devices of foreignization are used much less frequently and mainly to preserve foreign proper names. The study concludes that domestication predominates because it ensures the accessibility of the text for child readers, while foreignization is applied selectively to preserve the foreign cultural colouring and to broaden the young audience's horizons.

Key words: picturebook, corpus-based analysis, domestication, foreignization, *BookaBooka*, SketchEngine.

Вступ. У глобалізованому та цифровізованому суспільстві дитяче читання дедалі частіше відбувається у форматі електронних видань, а традиційна книжка-картинка трансформується у складний мультимодальний продукт, що поєднує текст, зображення, звук, анімацію та інтерак-

тивну взаємодію. Поняття «книжка-картинка» стало предметом розгляду у працях Е. Бьорд [5] і Дж. Йокота [5], М. Варданян [1], М. Ніколаєвої [10] та К. Скотт [10], які розглядають цю категорію як окремий різновид дитячої літератури, де вербальний і візуальний коди утворюють єдину семіотичну й наративну структуру. На відміну від ілюстрованої книги, де картинки лише супроводжують текст, у книжках-картинках сенс народжується саме у взаємодії слова й зображення, а у цифрових форматах – також у поєднанні з аудіальними та інтерактивними ресурсами.

Доволі репрезентативним прикладом мультимодальності є нідерландський застосунок *BookaBooka*. Як е-бібліотека, ця платформа для дитячого читання складається з мультилінгвальних цифрових книжок-картинок, де поєднано синхронізацію тексту й ілюстрації, озвучення кількома мовами та функцію «караоке-читання». Аналізуючи мультилінгвальні дитячі книги й процес їх перекладу, М. Варданян, дослідниця, перекладачка й редакторка українських версій *BookaBooka,* виокремлює кілька ключових рис таких видань: орієнтацію на білінгвальну/мультилінгвальну аудиторію, навчальну функцію (формування метамовної та міжкультурної компетентностей) та поєднання візуального й вербального матеріалу різними мовами, що робить ці книги багатомодальними й вимагає від дитини вміння декодувати кілька кодових систем одночасно [3, с. 23]. Такі особливості мультимодальних дитячих книг створюють труднощі при перекладі, оскільки загалом специфіка перекладу творів пов'язана з низкою чинників. До них належать, як наголошують С. Алвстад [4], Е. О'Салліван [11], К. Доллеруп [7], Дж. Лейті [9], зокрема, подвійна адресація тексту дитині й дорослому посереднику [4], залежність перекладу від ілюстрацій та фіксованого візуального ряду [8], обмеження простору сторінки та верстки [11], орієнтація тексту на читання вголос [7; 11], а також необхідність урахування вікових особливостей дитячої аудиторії [9]. У перекладі дитячої літератури, зокрема книжок-картинок, Р. Ойтінен [12] наголошує на потребі гнучко поєднувати одомашнення й очуження, аби одночасно зберігати культурну специфіку тексту та забезпечувати його доступність для юної аудиторії.

Таким чином, оскільки мультилінгвальні цифрові книжки-картинки, зокрема на платформі *BookaBooka,* активно поширюються, виникає потреба у вивченні того, як у їх перекладах реалізуються стратегії одомашнення та очуження, адже від вибору цих стратегій залежить доступність тексту для дитини-читача, збереження культурної специфіки та якість міжкультурної комунікації. Попри наявність теоретичних праць про книжки-картинки й загальні підходи до розуміння стратегій одомашнення та очуження і їх функціонування у дитячій літературі, залишається недостатньо з'ясованим, як вікові характеристики читачів, тематичні параметри тексту, орієнтація на читання вголос впливають на вибір перекладацьких рішень у конкретному корпусі, які лексичні одиниці найбільше одомашнюють та очужують у текстах такого типу, та які способи реалізації стратегій одомашнення та очуження найбільш поширені у дитячих текстах. Відсутність систематизованих кількісних і якісних даних про це і зумовлює актуальність нашого дослідження. Тож у цій статті ставимо за мету з'ясувати, як комунікативно-прагматичні чинники (вік адресата, тематика й функція тексту, формат слухового сприйняття) впливають на вибір стратегій одомашнення та очуження в перекладі англомовних книжок-картинок платформи BookaBooka, а також визначити, які лексичні одиниці й способи перекладу найчастіше реалізують ці стратегії. Для досягнення цієї мети у дослідженні використано такі методи та підходи як корпусний аналіз, інтерпретаційно-прагматичний підхід та кількісний метод.

Об'єктом дослідження є англо-українські переклади цифрових дитячих книжок-картинок платформи *BookaBooka*. Предметом дослідження є закономірності вибору стратегій одомашнення й очуження в англо-українських перекладах BookaBooka з огляду на вік адресата, тематику й функцію тексту, формат слухового сприйняття, а також реалізація цих стратегій у виокремлених лексичних одиницях, а також способи перекладу, за допомогою яких вони відтворюються. Матеріалом дослідження став корпус із 96 англо-українських перекладів книжок-картинок *BookaBooka*, який був сформований на платформі SketchEngine. У цьому корпусі було виокремлено 326 лексичних одиниць, що належать до різних лексичних категорій, які були згруповані за типом реалізованої перекладацької стратегії та способом перекладу.

Комунікативно-прагматичні чинники та їхній вплив на перекладацьку стратегію

Переклад книжок-картинок для дітей – це постійний пошук балансу між зрозумілістю тексту для юного читача та збереженням культурної специфіки оригіналу. Вибір стратегії одомашнення чи очуження значною мірою залежить від комунікативно-прагматичних чинників дитячого

твору. Аналіз 96 англо-українських перекладів на платформі *BookaBooka* показав, що на вибір стратегії впливають вік цільової аудиторії, тематика і функція тексту, а також сприйняття тексту на слух.

Вікова категорія адресатів є одним із найважливіших чинників. У застосунку *BookaBooka* диференційна система складається з п'яти вікових категорій, але водночас такий розподіл є перехресним – значна частина книжок належить одночасно до кількох вікових груп. Тож у цій статті ми будемо спиратися на узагальнену вікову класифікацію дитячої літератури, відповідно до якої сформований корпус *BookaBooka* був розподілений на три вікові групи: дошкільнята (1–6 років), молодші школярі (6–9 років) і середні школярі (9–12 років). Крім того, такий розподіл відповідає структурі та тематиці самих текстів *BookaBooka*. Скажімо, для дошкільнят типовими є надзвичайно прості, побутові сюжети з опорою на ілюстрації та короткі повторювані репліки. У той час як для читачів 6–9 років притаманні більш розгорнуті оповіді з елементами пізнавальної інформації та більш складною композицією. Натомість у текстах для 9–12 років домінують алегоричні, притчеві й філософські сюжети зі складнішою синтаксичною організацією. Ці особливості книг значною мірою визначають перекладацьку стратегію.

Подальші кількісні підрахунки демонструють взаємопов'язаність між віком адресата книги й переважанням перекладацької стратегії – одомашнення або очуження. До групи «Дошкільнята (1–6)» ми зараховуємо 74 книжки: у 54 з них домінує одомашнення (73%), тоді як очуження фіксуємо лише у 20 випадках (27%). Це узгоджується з когнітивними особливостями дитячої аудиторії, адже невеликий життєвий досвід і невисока толерантність до іншомовних реалій спонукають перекладачів максимально наближати текст до знайомого дитині світу. У категорії «Молодші школярі (6–9)» розподіл більш збалансований: із 18 книжок 10 (56%) перекладено з перевагою одомашнення, а 8 (44%) – із домінуванням очуження; частка форенізації зростає на 17,4% порівняно з групою 1–6 років, що відображає готовність читачів цього віку сприймати культурно марковані елементи без суцільної адаптації. Нарешті, у групі «Середні школярі (9–12)» всі 4 тексти (100%) продемонстрували перевагу очуження, оскільки старші діти здатні не лише сприймати складні сюжети, а й засвоювати іноземний культурний контекст як цінний пізнавальний ресурс. Отже, аналіз за віковими групами засвідчує, що вибір перекладацької стратегії значною мірою визначається віковою аудиторією як ключовим прагматичним чинником, оскільки зі збільшенням віку читача перевага поступово переходить від доместикації до форенізації.

Суттєвий вплив на вибір стратегії має і змістове призначення твору – його тематика та комунікативна функція (розважальна, пізнавальна, виховна тощо). Корпус *BookaBooka* демонструє таку тенденцію: розважальні оповідання на близьку українським дітям тематику тяжіють до одомашнення, тоді як пізнавальні й інформаційні тексти, особливо з елементами інших культур, частіше перекладаються з орієнтацією на очуження. Це підтверджує і практика перекладачів *BookaBooka*. Зокрема, на думку М. Варданян, тексти з близьким дитині побутовим змістом здебільшого одомашнюються, тоді як твори з виразним чужоземним компонентом перекладаються з перевагою очуження [2, с. 28].

У перекладах історій на побутову тематику та з розважальною функцією переважає адаптивний підхід. Історії вписують у знайомий дитині мовно-культурний контекст, що полегшує сприйняття персонажів і подій. Наприклад, у книзі «Two Friends» (історії про повсякденні пригоди) імена персонажів і реалії перекладено на український лад (*Arty – Андрійко, Jordan – Дмитрик, Kelly – Уляна, chips and sausages with apple sauce – смажена картопля з сосисками та яблучне пюре, jungle gym – гірка-павутинка* тощо). Завдяки цьому оповідь звучить для дитини цілком природно, ніби події відбуваються в її власному оточенні. Хоча трапляються винятки, скажімо, коли розважальна історія має виразний виховний акцент, то перекладач інколи залишає й чужомовні назви.

Для текстів із пізнавальною метою характерне протилежне рішення – перекладачі прагнуть зберегти оригінальні реалії. Коли твір покликаний розширити світогляд дитини, іноземні назви і терміни слугують засобом безпосереднього контакту з іншою культурою. Приміром, у книжці про винайдення зубної пасти «How Does Toothpaste Get into the Tube?» власні назви залишено іншомовними (*Otto – Ommo, Doctor Hajer – лікар Хаджер*), що підкреслює – події відбуваються в іншій країні і подаються без спрощень. Подібно, якщо в історії фігурують екзотичні тварини чи реалії, переклад зазвичай збереже їхній іншомовний колорит (*Johnny – мавпеня Джонні*, *Bertie – бегемотик Гаррі*, *Ally – крокодил Крістофер)*. Для казок і притч іноземного походження домінантною стратегією також є очуження, щоб зберегти

національний колорит першоджерела. Наприклад, герой німецької казки *Hank* у перекладі отримав ім'я *Ганс* – це рішення зберігає відсилання до німецької культурної традиції.

Формат читання тексту також відіграє значну роль, оскільки більшість книжок-картинок діти слухають уголос у виконанні дорослого чи наратора. Платформа *BookaBooka* реалізує функцію синхронного «караоке-читання». Це висуває особливі вимоги до тексту, який має бути милозвучним, інтонаційно природним і не містити елементів, що ускладнять читання вголос, а також сприйняття тексту на слух. На практиці перекладачі активно одомашнюють усе, що може створити артикуляційні труднощі. Англійські вигуки зазвичай замінюються українськими еквівалентами (наприклад, *Ouch! – Ой!*, *Ow! – Ай!*, *Uh, yuck! – Ой, тьфу!*), аби наратор вимовив їх невимушено, а дитина без зусиль розпізнала емоцію. Так само більшість ономатопей перекладається знайомими звуками (*CRASH! – БУ-БУХ!*, *HONK HONK! – Біп-біп!*, *Cluck-cluck! – Кво-кво!*. *Splash! splash! splash! – Бульк! Бульк! Бульк!*). Натомість їх очуження породжує штучні й важковимовні звукосполучення, скажімо, приклад із наявної вибірки *DRRUPHH! GHRAAAAP! – ДРУУФФ! ГРАААП!,* що не несе зрозумілого сенсу для українського читача. Тому перекладачі уникають форенізації таких елементів і добирають прості та виразні засоби цільової мови.

Фонетична зручність визначає і підхід до власних назв. Якщо іноземне ім'я коротке, милозвучне й легко вимовляється (*Toby – Тобі*, *Bino – Біно*, *Harry – Гаррі*, *Anne – Енн*) його можна лишити без змін, це не завадить озвученню. Проте імена з грою звуків або нетиповим звучанням здебільшого адаптуються. Перекладачі добирають співзвучні українські аналоги, часто із зменшувальними суфіксами, щоб зберегти ритм і викликати у дитини позитивні емоції. Наприклад, *Ched and Chad –Сирчик і Чепурчик*, *Flip and Flop – Пилипко і Федько*. У результаті перекладені історії легко слухати: вони прозорі для розуміння і звучать природно українською.

Лексичні одиниці в стратегіях одомашнення та очуження

У межах аналізованої вибірки корпусу *BookaBooka* було виокремлено 326 лексичних одиниць, у яких реалізовано стратегії одомашнення та очуження. До них належать такі групи: антропоніми, ойконіми, ігрова та гастрономічна лексика, вигуки, ономатопеї, титули, назви предметів та оказіоналізми. Кожна з цих категорій виконує власну функцію у формуванні дитячого читацького досвіду, тому вибір перекладацької стратегії у кожному випадку здійснюється диференційовано.

Найчисельнішою групою лексичних одиниць стали антропоніми (135 прикладів). Імена в дитячому тексті не лише ідентифікують персонажів, а й несуть важливе культурне значення. Тому вибір між одомашненням та очуженням критичний для сприйняття твору. У корпусі співвідношення цих стратегій майже паритетне: 70 імен (51,9%) адаптовано до українських норм (*Brucey – Боря*, *Derek – Дмитрик*, *Dora – Даринка*), а 65 (48,1%) відтворено з максимальною наближеністю до форми оригіналу (*Gemma – Джемма*, *Michelle – Мішель*, *Ezra – Езра*).

Інші категорії трапляються рідше й майже повністю одомашнені. Так, знайдено лише три ойконіми, які перекладені адаптивно: *Acorn Lane – Жолудевий Провулок*, *Never-Never Land – Ласолеңд*, *Chicken's Egg Factory – яєчна фабрика* «*Квочка*». Усі 15 випадків ігрової лексики також одомашнено (100%) – традиційні ігри назвами на кшталт *tag*/*tig – квач*, *hide-and-seek*/*peekaboo – хованки* тощо, інші ігрові формули передано через римовані лічилки чи зрозумілі фрази (*I spy with my little eye – Орлине око маю, дрібниці помічаю*, *Ready or not... – Хто не сховався, я не винна…*).

У гастрономічній лексиці (13 випадків) домінує доместикація. Більшість назв страв у корпусі *BookaBooka* замінено на знайомі дітям поняття (92,3%): *bowl of cereal – каша*, *sandwiches – бутерброди*, *tasty snacks – оладки*. Лише *marshmallows* (7,7%) залишено як *маршмелоу*, що легко сприймається, незважаючи на іноземне звучання. Такий підхід наближає описаний досвід до звичних для української дитини харчових практик.

У категорії вигуків (43 приклади) також майже весь корпус перекладено з використанням стратегії одомашнення (93%). Емоційні вигуки передають через природні українські еквіваленти: *Ta-da! – Готово!*, *Ouch! – Ай!*, *Yippee! – Ура!*, *Oh dear – Ой, матінко*, що забезпечує зрозумілість і зберігає функцію вигуків як експресивних маркерів. Лише три вигуки було очужено (7,0%): *Wow – Вау*, *Hmm... – Хм...*, *Hmmm – Гммм*, але вони не ускладнюють сприйняття, оскільки їхня звукова форма майже збігається з уживаними в українській мові вигуками.

Ономатопеї (94 випадки) теж здебільшого одомашнені (83%). Повторювані звуки типу, *Woof-woof – Гав-гав*, *Ribbit ribbit – Ква-ква-ква*, що відразу відтворює знайомі дитині звукові образи. Решту 16 ономатопей було транскрибовано (17,0%): *Mwahaha – Мвахаха*, *Nanananana –*

Нанананана – це прості ритмічні ряди зрозумілі дитині й так, без повної адаптації.

Титули (3 приклади) і назви предметів (9 одиниць) також перекладено через доместикацію: посади й титули адаптовано до української традиції (*captain – отаманка*, *king – цар*, *Mayor – голова*), щоб прозоро відображати соціальний статус персонажів і не ускладнювати його сприйняття для дитини. Так само *treehouse – курінь*, *flute – сопілка*, *Wellingtons – гумові чоботи* відтворено через усталені побутові найменування, що вписують предмети в знайомий для дитини культурний простір.

Оказіоналізми (11 прикладів) усі перекладено творчо за допомогою доместикації. Перекладач відобразив особливості вимови персонажів фонетичними засобами: наприклад, *Wahh y' say...? – Що ти фккажеш...?*, *I'm sssure it'sss not mine... – Сссс, він не мій...*, *I feel fine acshly – Я чудово себе пофчуфаю*. Це дає змогу зберегти комічний ефект оригіналу засобами української фонетичної системи.

Виявлені закономірності розподілу одомашнення та очуження в різних лексичних категоріях свідчать, що перекладачі не просто інтуїтивно наближають або зберігають іншомовні елементи, а системно користуються певним набором технік. Тому далі доцільно перейти від аналізу лексичних груп до розгляду власне їх способів перекладу і з'ясувати, як саме вони реалізують стратегії одомашнення та очуження в корпусі перекладів *BookaBooka*. У вибірці виокремлено сім основних способів: еквівалент, адаптація, калькування, генералізація, конкретизація, транскрипція та транслітерація. Перші чотири відповідають одомашненню, останні три – очуженню.

Еквівалент розуміємо як спосіб перекладу, що забезпечує відтворення тієї самої ситуації й прагматичного ефекту оригіналу за допомогою формально інших мовних засобів цільової мови. У корпусі це найбільш уживаний прийом – 189 випадків (57,8%), переважно в антропонімах, ономатопеях і вигуках. Типові приклади: *Emma – Софійка*, *Mary – Марічка*, *CRACK!! – ТРІСЬ!!*, *Snip Snip – кріц-кріц*, де добираються звичні українські моделі, що забезпечують упізнаваність персонажів і звукових ефектів для дитини.

Адаптація, коли ситуація або реалія оригіналу замінюється на близьку для культури перекладу, у вибірці корпусу *BookaBooka* зафіксована в 52 прикладах (15,9%), зокрема *Never-Never Land – Ласоленд*, *I spy with my little eye – Орлине око маю, дрібниці помічаю*. У таких випадках змінюється форма й частково зміст, але зберігається функція одиниці в тексті.

Генералізація, як спосіб перекладу, коли вужчий за значенням термін оригіналу замінюється більш загальним поняттям у мові перекладу, зафіксована у 5 випадках (1,5%), здебільшого в гастрономічній лексиці: *ice lollies – морозиво*, *candy canes – цукерки*, *bowl of cereal – каша*. У такий спосіб культурно специфічні назви замінюються загальними позначеннями, які дитина вже знає зі свого повсякденного досвіду. Навпаки, конкретизація, що передбачає передачу загального слова оригіналу більш вузьким, конкретним терміном у перекладі, у корпусі зафіксована лише одним прикладом (0,3%): *tasty snacks – оладки*.

У корпусі визначено 6 випадків (1,8%) калькування, або дослівного поелементного перекладу іншомовної одиниці через копіювання її морфемного складу. Ними є переважно антропоніми та ойконіми: *Snow Wing – Снігокрил*, *Black Foot – Чорнолап*, *Acorn Lane – Жолудевий провулок*. Такий прийом зберігає внутрішню форму оригіналу й відповідну образність, водночас позначаючи ім'я або назву як відносно «чужу» для української традиції.

Способом очуження в аналізованому корпусі виступає транскрипція, або передача іншомовної одиниці шляхом відтворення її звучання засобами української мови. У корпусі виявлено 37 випадків (11,3%), серед яких – переважно антропоніми: *Caroline – Керолайн*, *Christopher – Крістофер*, *Michelle – Мішель*; частково – вигуки і ономатопея (*Wow – Вау*, *Boom – бум*). Збереження звукової форми маркує іншомовне походження одиниці, але в адаптованій фонетичній формі слово лишається зручним для читання вголос.

У вибірці налічується 26 випадків (8,0%) транслітерації, або буквеного переносу іншомовного слова засобами абетки мови перекладу. Передусім транслітерація простежується у власних назвах: *Nina – Ніна*, *Bill – Білл*, *Kiki – Кікі*, а також у частині ономатопей (*Bzzzz… – бззз…*, *BRROFFTT! RRRAAPPP! – БРОФФТ! РРРАПППП!*). Цей спосіб перекладу дозволяє зберігти графічну та звукову ідентичність одиниці, посилюючи ефект іншомовності, однак у разі складних звукосполучень може ускладнювати читання вголос.

Перелічені способи перекладу можуть комбінуватися в межах однієї одиниці; у корпусі виявлено 11 таких гібридних рішень (3,4%). Частина з них має домінування ефекту одомашнення (6 прикладів): *Fluttering Flower – Пурхата Ада* (калькування + еквівалент); інші – форенізації (5): *Miss Agnes – пані Агнес* (еквівалент + тран-

слітерація). Це засвідчує, що перекладачі дитячих книжок-картинок не розглядають одомашнення й очуження як взаємовиключні стратегії, а варіюють прийоми в межах окремих одиниць, а також в межах одного тексту, балансуючи між доступністю тексту та збереженням іншомовного колориту.

Висновки. Узагальнюючи результати дослідження, можна зробити висновок, що вибір стратегій одомашнення та очуження в 96 англо-українських перекладах книжок-картинок платформи *BookaBooka* системно зумовлений комунікативно-прагматичними чинниками. Вік адресата виявився визначальним: для дошкільнят (1–6 років) у 54 із 74 текстів (73%) домінує одомашнення, для молодших школярів (6–9 років) спостерігаємо відносний баланс (56% проти 44%), тоді як для середніх школярів (9–12 років) у всіх 4 книжках (100%) переважає очуження, що засвідчує поступовий зсув від максимальної адаптації до послідовної форенізації зі зростанням віку читача. Тематика й функція твору також відіграють свою роль у виборі стратегії перекладу: розважальні побутові історії тяжіють до одомашнення, натомість пізнавальні та культурно марковані тексти частіше зберігають іншомовний компонент. Те, що книжки-картинки здебільшого сприймаються на слух, зокрема під час читання дорослими та через озвучення в цифрових версіях на кшталт *BookaBooka*, додатково підсилює настанову на одомашнення ономатопей, вигуків, антропонімів, оскільки текст має бути зручним для озвучення й легким для сприйняття на слух.

Отримані кількісні дані щодо лексичних категорій і способів перекладу підтверджують загальну перевагу одомашнення за умов вибіркового використання очуження. Загалом одомашнення реалізовано у 253 випадках (77,6%), очуження – у 73 (22,4%); абсолютна перевага доместикації спостерігається в ігровій лексиці, ойконімах, назвах предметів, титулів і оказіоналізмах (100% одомашнених одиниць), тоді як найбільшу частку форенізації зафіксовано в антропонімах та ономатопеях (51,9% і 17,0% чужомовних форм відповідно), тоді як у вигуках і гастрономічній лексиці таких випадків менше (по 7,0% і 7,7%). Розподіл способів перекладу демонструє домінування стратегії одомашнення: еквівалент (188 випадків, 57,7%), адаптація (52, 16%), генералізація (5, 1,5%), конкретизація (1, 0,3%) протиставляються менш численним форенізаційним прийомам – транскрипції (37, 11,3%), транслітерації (26, 8,0%) і калькуванню (6, 1,8%). Окремо зафіксовано 11 гібридних рішень (3,4%): 6 із домінуванням ефекту одомашнення та 5 – форенізації. У сукупності це засвідчує, що перекладачі насамперед прагнуть забезпечити прозоре сприйняття тексту, водночас підтримуючи помірний рівень іншомовного колориту за рахунок вибіркових очужувальних рішень.

Перспективи подальших досліджень вбачаються у розширенні корпусу та глибшому аналізі інших аспектів перекладу дитячих книжок. Зокрема, варто розглянути вплив ілюстрацій книжок-картинок на вибір перекладацьких стратегій: візуальна підказка може полегшувати сприйняття очужених елементів, дозволяючи частіше їх зберігати. Також перспективним є порівняльний аналіз перекладацьких рішень для різних вікових груп дітей або в інших мовних парах, що допоможе виявити універсальні та культурно специфічні тенденції у балансуванні між одомашненням та очуженням. Таким чином, результати цього дослідження слугують основою для подальших студій з перекладу дитячої літератури та практичним орієнтиром для перекладачів у пошуку оптимальної стратегії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Варданян М. Літературна географія ілюстрованих дитячих книг (на матеріалі українських творів та перекладів XX–XXI століття). *Географія і текст: літературний вимір* : колективна монографія / за ред. Т. Черкашиної. Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2022. С. 17–40.

2. Варданян М. (Пере)осмислена українська культура: дитяча література та переклад у воєнний час. *Мови та культури під час війни: (не)можливе, (пере)осмислене, (не)кероване* : колективна монографія / за ред. Г. Шумицької, А. Круглова. Ужгород : УНУ, 2025. С. 14–31.

3. Варданян М. Цифровізація дитячих книг в аспекті мультилінгвізму та перекладу. *Художні феномени в історії та сучасності (глобальне та самобутнє: композиція чи опозиція?)* : тези доп. IX Міжнар. наук. конф., м. Харків, 7 квіт. 2023 р. Харків, 2023. С. 23–25.

4. Alvstad C. Children's literature and translation. *Handbook of Translation Studies* / Eds. Y. Gambier, L. Doorslaer. Amsterdam, Philadelphia : John Benjamins Publishing, 2010. Vol. 1. P. 22–27.

5. Bird E., Yokota J. Picturebooks and Illustrated Books. *The Routledge Companion to Picturebooks* / Ed. B. Kummerling-Meibauer. Abingdon, New York : Routledge, 2018. P. 281–290.

6. BookaBooka. URL: https://www.bookabooka.com/ (дата звернення: 25.09.2025).

7. Dollerup C. Translation for Reading Aloud. *Meta*. 2003. Vol. 48. No. 1–2. P. 81–103.

8. Hosay M., Joosen V., Mus F. The adaptation and translation of multimodal children`s books. *The Routledge Handbook of Translation and Young Audiences* / Eds. M. Borodo, J. Díaz-Cantas. Abingdon, New York : Routledge, 2025. P. 337–348.

9. Lathey G. Translating Children`s Literature. Abington, New York : Routledge, 2016. P. 161.

10. Nikolajeva M., Skott C. How Picturebooks Work. New York : Routledge, 2006. 293 p.

11.O'Sullivan E. Translating picturebooks: Key Topics. *The Routledge Handbook of Translation and Young Audiences* / Eds. M. Borodo, J. Díaz-Cantas. Abingdon, New York : Routledge, 2025. P. 309–323.

12. Oittinen R. No Innocent Act: On the Ethics of Translating for Children. *Children's Literature in Translation: Challenges and Strategies* / Eds. J. Van Coillie, W. Verschueren. Abingdon, New York : Routledge, 2014. P. 35–45.

Дата першого надходження рукопису до видання: 07.11.2025
Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 12.12.2025
Дата публікації: 31.12.2025

УДК 811.11’37
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2025.44.1.33

СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ТА ПРОБЛЕМИ ПЕРЕКЛАДУ ТЕКСТІВ АНГЛОМОВНОЇ СОЦІАЛЬНОЇ ТЕЛЕРЕКЛАМИ

STRUCTURAL AND SEMANTIC FEATURES AND PROBLEMS OF TRANSLATING PUBLIC SERVICE ANNOUNCEMENTS IN ENGLISH

Ігошев К.М.,
orcid.org/0000-0002-3614-5485
викладач кафедри іноземної філології та перекладу
Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля

У статті на матеріалі англомовної соціальної відеореклами зроблено спробу визначити та проаналізувати структурно-семантичні особливості текстів відеосюжетів англомовної соціальної реклами.

В останні десятиріччя ми стали свідками зростаючого інтересу до проблем галузевого перекладу, а особливо до проблем перекладу текстів ЗМІ. Тут найбільш цікавою і складною проблемою, на наш погляд, є адекватний переклад текстів соціальної реклами, в тому числі соціальної відеореклами, адже саме вона є потужним засобом впливу на суспільство та громадську думку з цілого ряду важливих для держави соціальних питань. Україна, у порівнянні з європейськими країнами та США, досить сильно відстає у цій галузі. Тому саме вивчення досвіду інших країн з створення та застосування соціальної телереклами є важливим завданням не тільки для рекламістів, а й для перекладачів.

У нашій статті ми провели стислий огляд актуальних досліджень з питань соціальної реклами, а також англомовної соціальної відеореклами зокрема. Виконано порівняльний структурно-семантичний аналіз вибірки соціальних рекламних роликів. Серед проаналізованих у дослідженні соціальних рекламних текстів помічені такі два типи структури:

а) основний рекламний текст – слоган;

б) основний рекламний текст – фраза-відлуння – слоган.

У вибірці переважає другий тип.

Не зважаючи на малу вибірку, визначено, що коло тем, охоплених соціальною рекламою, доволі широке: «гендерна рівність», «здоровий спосіб життя», «всиновлення» та «освіта». Водночас, деякі з подібних повідомлень можуть висвітлювати декілька тем.

Також ми запропонували власні варіанти перекладу оригінальних рекламних текстів з цих відеокліпів з поясненням причин застосування перекладацьких трансформацій. Серед таких трансформацій найпоширенішими виявилися адаптація, калькування та різного роду граматичні та лексичні заміни.

Ключові слова: реклама, телереклама, соціальна реклама, структура, семантика, текст.

The article, based on the material of English-language video public service announcements, attempts to identify and analyze the structural and semantic features of the texts of video stories of English-language social advertising.

In recent decades, we have witnessed growing interest in the issues of specialized translation, more so the translation of mass media texts. In our opinion, the most interesting and complex issue here is the adequate translation of public service announcement texts, including social video advertising, as it is a powerful means of influencing society and public opinion on a number of social issues that are important to the state and government. Compared to European countries and the USA, Ukraine lags far behind in this sphere. Therefore, studying the experience of other countries in the creation and use of video public service announcements is an important task not only for advertisers but also for translators.

In our article, we provide a brief overview of current research on public service announcements, as well as video public service announcements in English in particular. A comparative structural-semantic analysis of a sample of social advertising videos was performed. Among the social advertising texts analyzed in the study, two types of structure were identified:

a) main advertising text – slogan;

b) main advertising text – echo phrase – slogan.

The second type prevails in the sample.

Despite the small sample size, it was determined that the range of topics covered by social advertising is quite broad: «gender equality», «healthy lifestyle», «foster care» and «education». At the same time, some of these messages may cover several topics.

We also offered our own translations of the original advertising texts from these video clips, explaining the reasons for the translation transformations. Among these transformations, the most common were adaptation, calquing, and various grammatical and lexical substitutions.

Key words: advertising, television advertising, PSA, structure, semantics, text.

Постановка проблеми. Теоретичне значення нашого дослідження полягає у визначенні та аналізі структурно-семантичних особливостей текстів відеороликів англомовної соціальної реклами. Для цього, по-перше, нам потрібно уточнити визначення поняття «соціальна реклама»,

враховуючи сучасні дослідження з цього питання; по-друге – визначити основні теми соціальної англомовної телереклами, її композиційні та семантичні особливості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Соціальна реклама як явище з'являється й набирає популярності на початку XX століття. До цього вона не виділялася в окремий вид реклами і взагалі не розглядалася як окреме явище. Ще до середини 90-х років XX століття у словниках дефініція «соціальна» поряд з лексемою «реклама» не зустрічається, а остання трактується лише з погляду комерції. На характерну різницю соціальної та комерційної реклами вказує у своїй дисертації О. І. Бугайова: «Поєднання слів «соціальна» і «реклама» не суперечить формально-структурним прийомам сполучення мовних одиниць: цьому сприяють і граматичні властивості складників словосполуки, і їх семантика. У результаті такого поєднання ... головне слово «реклама» втратило своє початкове значення як вид комунікації, спрямований насамперед на отримання прибутку, і набуло іншого, протилежного – вид комунікації, який не має на меті отримання комерційного зиску. Так межі відомого слова «реклама» були розширені через застосування його в контексті з лексемою «соціальна» – новостворене поняття набуло певного смислу, і в системі мовного коду, закріпленого в словниках, з'явилася мовна одиниця «соціальна реклама» [1, с. 44].

З настанням XX століття й розвитком ЗМІ, таких як газети, радіо, телебачення, а згодом й Інтернет, соціальна реклама почала відігравати значну роль в житті суспільства. На початку XX століття ріст накладів та популярності газет надав соціальній рекламі можливість охопити широку аудиторію читачів. Приблизно в той самий час почали з'являтися й перші зразки соціальної візуальної та радіо реклами. Піонерами у цьому стали США. Так, на початку 40-х років XX століття Дж. В. Янг запропонував, що рекламісти могли б покращити свій імідж за допомогою створення й розповсюдження реклами на актуальні суспільні та освітні теми. З початком Другої світової війни було створено Рекламну Раду, яка створювала рекламу, пов'язану з війною, що розповідала про важливість раціонування їжі, заохочувала добровольців й т. ін.. Після перемоги Рекламна Рада розширила свою діяльність й на інші сфери суспільного життя, і наприкінці 40-х років почала тісно співпрацювати з державними інститутами та благодійними організаціями [2, с. 2].

Визначення поняття соціальної реклами в науковій літературі дуже численні й різні. Часто їм не вистачає конкретики. Поняття соціальної реклами почало вживатися в Україні в останні два десятиріччя. Термін «соціальна реклама» є майже дослівним перекладом з англійської public advertising, й використовується тільки в Україні. В інших країнах використовують поняття «некомерційна реклама» та/або «суспільна реклама». В США таку рекламу називають «public service advertisement» або «public service announcement» (PSA) [3, с. 86].

За визначенням звернімося в першу чергу до основного замовника соціальної реклами – до держави. Як визначається соціальна реклама в державному законодавстві? У законі України «Про рекламу» зазначено, що «соціальна реклама – інформація будь-якого виду, розповсюджена в будь-якій формі, яка спрямована на досягнення суспільно корисних цілей, популяризацію загальнолюдських цінностей і розповсюдження якої не має на меті отримання прибутку» [4]. З цього визначення випливає, що соціальна реклама може мати будь-яку форму: письмову (оголошення в газетах), звукову (оголошення по радіо), аудіовізуальну (відеореклама, Інтернет-реклама). По-друге: соціальна реклама спрямована на досягнення суспільно корисних цілей, пропагує загальнолюдські цінності (боротьба з алкоголізмом, наркоманією, побутовим насиллям) й має некомерційний характер (тобто не має на меті щось продати споживачу). До того ж: «Соціальна реклама не повинна містити посилань на конкретний товар та/або його виробника, на рекламодавця (крім випадків, коли рекламодавцем є громадське об'єднання чи благодійна організація), на об'єкти права інтелектуальної власності, що належать виробнику товару або рекламодавцю соціальної реклами, крім реклами національних фільмів» [4].

Федеральна комісія зі зв'язку США визначає соціальну рекламу як «таку, що пропагує програми, ініціативи та послуги федеральних органів влади, органів влади штату або місцевого самоврядування або ж програми, ініціативи та послуги неприбуткових організацій та будь яку іншу рекламу, якщо вона слугує суспільним інтересам» [5, с. 364]. У свою чергу, поняття «суспільні інтереси» ніяк не конкретизовано. Ба більше, право визначення цього центрального для комунікації загалом поняття офіційно закріплене за Федеральною комісією зі зв'язку США. Сама ж Федеральна комісія зазначає, що поняття «суспільні інтереси» може змінюватися з часом,

що відкриває необмежений простір для інтерпретацій та, навіть, махінацій.

І. Стащук характеризує соціальну рекламу так: «соціальна реклама … спрямована на артикуляцію проблем суспільства, а також упровадження, поширення й утвердження соціально значущих і суспільно корисних норм, ідеалів, ціннісних орієнтацій і моделей поведінки. Її призначення – зміна поведінкових моделей суспільства з далекосяжною метою його гуманізації» [6, с. 157].

Цілі соціальної реклами докорінно інші, ніж комерційної. На відміну від останньої, соціальна реклама не намагається щось продати споживачу. Натомість вона пропагує соціально-значущі ідеї. Отже, в науковій літературі виділяють наступні цілі соціальної реклами, що пов'язані з її функціями:

– інформувати про соціальну проблему;

– залучити увагу до актуальних соціальних проблем суспільства;

– презентувати усі можливі точки зору на дану проблему та розглянути усі можливі її наслідки;

– сформувати загальну суспільну думку щодо даної соціальної проблеми;

– стимулювати участь громадян у розв'язанні даної проблеми [3, с. 86].

Аудиторія соціальної реклами – це суспільство в цілому, а не конкретна група чи окремий індивід (як у випадку комерційної реклами).

Отже, соціальна реклама це повідомлення, що може мати будь-яку (письмову, звукову, аудіовізуальну) форму, має некомерційний характер та спрямоване на формування та/чи зміну суспільної свідомості завдяки певним засобам впливу на свідомість окремого споживача реклами. Стосовно класифікації функцій соціальної реклами, треба відзначити наступне: існує дуже багато подібних класифікацій, однак після аналізу деяких із них ми розробили власну. Узагальнюючи, можна навести наступний перелік характерних функцій соціальної реклами: інформаційно-просвітницька, ідеологічна, економічна, соціально-інтегративна, соціальна та виховна функції.

Постановка завдання. У нашій статті ми спробуємо провести структурно-семантичний аналіз вибірки відеосюжетів англомовної соціальної реклами з циклу «Дізнавайся більше» ("The More You Know") американського телеканалу NBC різної тематики. Для досягнення цієї мети ми повинні виконати наступні завдання:

– уточнити визначення соціальної реклами;

– провести структурно-семантичний аналіз обраних рекламних текстів;

– визначити їх структурно-семантичні особливості та спільні риси;

– запропонувати уточнені варіанти перекладу проаналізованих фрагментів.

Виклад основного матеріалу. У лінгвістиці рекламні тексти вивчаються в залежності від залучених до сприйняття інформації органів відчуттів (напр.: письмова реклама або відеореклама, як у нашому випадку), а також часто з погляду на ті цінності, які ця реклама втілює та пропагує [7, с. 52–53]. Існують також перехідні види реклами. Найбільш важливими та впливовими вважаються друкована реклама та телереклама.

Будь-який рекламний текст складається з багатьох компонентів. Для того, щоб описувати та аналізувати рекламний текст, треба правильно розуміти призначення та можливості цих елементів. Структура реклами залежить від цільової аудиторії, носія реклами (газета, журнал, радіо, телебачення тощо). Ключовими елементами друкованого оголошення є заголовок, візуальні засоби, рубрики, основний текст, підзаголовки, вставки та рамки, девізи, логотипи й т. ін.. В радіо- та телерекламі текст зазвичай проговорюється й називається «аудіоряд». Він може мати вигляд накладеного голосу диктора, якого ми не бачимо. Диктор, ведучий чи актори можуть також проговорювати текст на камеру. Цей текст також може бути присутній на екрані у вигляді субтитрів чи рухомого текстового рядка. Існує базова схема рекламного тексту, який складається з наступних елементів:

1) слоган;
2) заголовок;
3) основний рекламний текст;
4) фраза-відлуння.

Слоган являє собою сконцентровану до формули концепцію реклами, довершену думку, що легко запам'ятовується, своєрідний вербальний «портрет» соціально-важливої ідеї. Слоган присутній не в кожному рекламному тексті. Основні вимоги до слогана – стислість, постійність, запам'ятовуваність та легка перекладність іноземними мовами [8, с. 2–5].

Заголовок – найважливіший вербальний елемент структури рекламного тексту. Зазвичай, він складається з основного рекламного звернення та основного рекламного аргументу. Заголовок в деякому сенсі близький до слогана: стислість тут також важлива. Але, на відміну від слогана, що нічого не пояснює, а лише грає на емоціях читача, рекламний заголовок повинен стисло пояснити суть самого тексту реклами та, в ідеалі, викликати в читача бажання прочитати (перегля-

нути) основний рекламний текст та засвоїти ідею, виконати бажану дію, тощо [9, с. 162–163].

З цього визначення випливає, що основні функції заголовку такі:

1) привернення уваги;
2) виклик інтересу;
3) виявлення цільової аудиторії;
4) ідентифікація ідей або дій
5) поширення та реалізація ідей, суспільно-корисних дій.

Правдивість (правдоподібність) заголовку та доцільність його використання підтверджується в основному рекламному тексті за допомогою аргументації. Аргументація може мати різноманітні форми: емоційну та раціональну. В рекламній комунікації саме емоційний вплив переважає в окремих видах реклами, зокрема в соціальній рекламі.

Фраза-відлуння – кінцева частина в структурі вербальної реклами. Вона не є обов'язковим елементом структури рекламного тексту, але виконує важливі функції, такі як: повторення основної інформації з основного тексту, надання завершеного виду рекламному повідомленню.

У звичайному спілкуванні та навіть при перекладі вільне трактування змісту фраз, так чи інакше, прийнятне, але щодо рекламних текстів потрібно бути гранично уважними. Переклад рекламних текстів, що лежать в основі соціальних рекламних відео кліпів, має свої особливості. Дуже часто англомовна соціальна реклама послуговується реаліями, стереотипами та символами, які або невідомі українському глядачу, або мають для нього зовсім інше значення. Переклад також необхідний для розуміння структури та змісту таких рекламних повідомлень, для їх детального аналізу. Тільки в разі, якщо перекладач правильно підібрав необхідні засоби перекладу, еквівалентність між оригіналом і його перекладом будуть досягнуті.

Одним з очевидних висновків є те, що оскільки цільова аудиторія перекладного повідомлення говорить іншою мовою, то вона має й інші соціокультурні особливості, ніж цільова аудиторія оригінального рекламного повідомлення. Тому необхідна і прагматична адаптація (процес зміни перекладачем тексту при перекладі), щоб вдалося правильно передати закладений в оригіналі сенс.

У більшості випадків, оригінал є лише основою для правильного розуміння ідеї, сам же рекламний текст часто пишеться наново мовою країни-споживача з урахуванням національної специфіки її мешканців. У ситуаціях, коли точний переклад є неможливим (або навіть небажаним), перекладач користується приблизними за змістом фразами, які обов'язково повинні враховувати традиційні етнічні, національні та соціальні особливості, стереотипи поведінки конкретної аудиторії, на яку спрямована продукція, зазначена в рекламному тексті [10, с. 66–67].

Для досягнення еквівалентного перекладу необхідно:

6) виокремити характерні особливості мови реклами;

7) зрозуміти їх вплив на раціональну та емоційну сфери свідомості реципієнта;

8) усунути мовні та культурно-етичні бар'єри між комунікантами.

Для того щоб виявити особливості перекладу англомовних рекламних повідомлень, необхідно також скористатися й аналізом стилістичних засобів в рекламі. Рекламний текст багатовимірний як англійською, так і українською мовами, оскільки поєднує в собі виразні засоби мови, своєрідність стилю, метафоричність, розмаїття лексики, синтаксис рекламних текстів.

Наступні приклади взяті з Ютуб-сторінки американського загальнонаціонального телеканалу NBC. Поточна вибірка є рядом кліпів з циклу соціальних відеороликів «Дізнавайся більше» ("The More You Know") каналу NBC. Поєднує їх те, що всі вони мають тривалість 15 секунд та їх сюжети презентують відомі люди: кіноактори, журналісти, письменники, спортсмени, ведучі телепрограм та новин. В кінці кожного випуску ведучі обов'язково проговорюють фразу «Дізнавайся більше» ("The More You Know"), що є назвою даної соціальної рекламної кампанії, а тому також її слоганом. За нею телеглядач може легко зрозуміти, до якого циклу належить даний рекламний сюжет. Слоган вищезгаданої рекламної кампанії походить з початкової задачі цієї кампанії. У 1989 році, коли ця кампанія була започаткована, вона мала основне завдання допомогти залучити молодих спеціалістів на посади вчителів у середніх та вищих навчальних закладах США (освітня галузь США на той час переживала кадрову кризу). Тому ця рекламна кампанія повинна була мати освітньо-агітаційний характер, звідси й слоган «Дізнавайся більше» ("The More You Know").

1. Саша Бенкс: Соціальна телереклама з циклу «Дізнавайся більше» з теми гендерної рівності (Sasha Banks: The More You Know PSA on Gender Equality).

Цей випуск «Дізнавайся більше» веде американська професійна реслерка Саша Бенкс. У відео ми бачимо стенд з таблицею розподілу домаш-

ніх обов'язків (daily chore chart). Саша говорить наступне: «У мене є ідея щодо таблиці розподілу домашніх обов'язків: гендерна рівність. Давайте однакові завдання як дочкам, так і синам, і нехай ваші очікування від них будуть так само однаковими. Позбудьтеся упередженості та стереотипів до того, як вони вплинуть на їх життя» [11]. Вона закінчує свою промову традиційним слоганом «Дізнавайся більше» ("The More You Know").

Це рекламне повідомлення можна віднести до категорії «розв'язання проблем між окремими соціальними групами». Цільова аудиторія – батьки. У рекламі йде мова про розподіл домашніх обов'язків між дітьми у родині й наголошується на тому, що не потрібно при цьому керуватись стереотипами щодо того, які обов'язки повинні виконувати хлопці, а які – дівчата. Загальний принцип гендерної рівності у даному випадку пристосовано до конкретного завдання – розподілу домашніх обов'язків. Мета цього рекламного повідомлення – руйнування старих стереотипів щодо розподілу домашніх обов'язків батьками поміж дітей, що засновані на їх гендерній приналежності та створення нової, незалежної від гендеру, моделі розподілу таких обов'язків. Мета – якнайкраще підготувати дітей до майбутнього дорослого життя, що може поставити перед ними масу незвичних завдань, безвідносно до їх гендеру.

Структура даного рекламного тексту має наступний вигляд:

1) основний рекламний текст;
2) слоган ("The More You Know").

З перекладацьких трансформацій задля перекладу цього повідомлення ми використовували: адаптацію, конкретизацію (daily chore chart – таблиця розподілу домашніх обов'язків) та калькування (gender equality – гендерна рівність; The More You Know – Дізнавайся більше!).

2. Морган Стюарт: Соціальна телереклама з циклу «Дізнавайся більше» з теми «Натуральні цукри» (Morgan Stewart: The More You Know PSA on Natural Sugars).

Цей випуск «Дізнавайся більше» презентує Морган Стюарт, американська письменниця. Тема цього випуску – здоровий спосіб життя і користь від споживання натуральних цукрів, які містяться у фруктах. У відео ми бачимо велику білу тарілку, яка, як виявляється згодом, наповнена фруктами. Ведуча починає свою промову так: «Любити солодке – це нормально. Але, якщо ви задовольняєте свою жагу до солодкого фруктами, це може допомогти уникнути ожиріння, серцевих захворювань та діабету другого типу. Живіть солодко з натуральними цурками. Дізнавайся більше!» [12].

Це рекламне повідомлення можна віднести до категорії «ставлення людини до самої себе» та «пропаганда здорового способу життя». Воно спрямоване на широке коло глядачів, а особливо на тих, хто полюбляє солодке. Коротке вербалізоване повідомлення підкріплене візуально за допомогою демонстрації тарілки з фруктами – джерелом натуральних цукрів. Нас повідомляють, що синтетичні цукри й цукрові добавки можуть призводити до ожиріння, різноманітних серцевих захворювань та цукрового діабету, натомість як натуральні цукри, що містяться у фруктах більш корисні для людського організму. Текст закінчується фразою відлунням «Живіть солодко з натуральними цукрами» ("With natural sugars life's sweet") [12] та традиційним слоганом даної рекламної кампанії «Дізнавайся більше».

Структура даного рекламного тексту:

1) основний рекламний текст;
2) фраза-відлуння ("With natural sugars life's sweet");
3) слоган ("The More You Know").

З перекладацьких трансформацій задля перекладу цього повідомлення ми використовували: адаптацію, семантичну трансформацію (life's sweet – живіть солодко) та лексичну заміну (sugars – цукри).

3. Стефані Рюел: Соціальна телереклама з циклу «Дізнавайся більше» з теми «Всиновлення» (Stephanie Ruhle: The More You Know PSA on Foster Care).

Цей випуск «Дізнавайся більше» презентує Стефані Рюел, американська журналістка. Вона каже: «Рішення про всиновлення це вибір виховувати та емоційно підтримувати дітей, які мають в цьому нагальну потребу. Це означає не тільки дати дитині житло, але й відкрити для неї своє серце. Поміркуйте над всиновленням! Дізнавайся більше» [13].

Це рекламне повідомлення можна віднести до категорії «розв'язання проблем між окремими соціальними групами» та «взаємні стосунки». Цільова аудиторія – дорослі, потенціальні батьки всиновлених дітей. Всиновлення – важливий крок у житті людини, і робити легковажне рішення не варто. Тому в повідомленні наголошується на необхідності не просто надати житло дитині, але й врахувати, що дитину треба виховувати та любити, дати їй місце у своєму серці.

Структура даного рекламного тексту:

1) основний рекламний текст;
2) фраза-відлуння ("Consider fostering");

3) слоган (“The More You Know”).

З перекладацьких трансформацій задля перекладу цього повідомлення ми використовували: адаптацію, лексичну заміну (choosing to foster a child – рішення про всиновлення), структурні та граматичні трансформації.

4. Майк Тіріко: Соціальна телереклама з циклу «Дізнавайся більше» з теми «Право на освіту» (Mike Tirico: The More You Know PSA on Education).

Цей випуск «Дізнавайся більше» презентує Майк Тіріко, спортивний коментатор. Тема цього випуску – право на освіту як базове, невід’ємне право людини. Майк каже: «Коли ми розмірковуємо про базові права людини, ми уявляємо право на їжу, воду, житло, але в нас також є право на освіту. Забезпечення доступу до якісної освіти для всіх нас дуже важливо для розбудови міцного суспільства. Дізнавайся більше!» [14].

Це рекламне повідомлення можна віднести до категорії «відносини особистості, держави та суспільства», бо тут розглядаються права і свободи людей. Повідомлення спрямоване на широку аудиторію глядачів незалежно від віку, статі чи соціального статусу. Основна теза даного сюжету це те, що окрім базових прав людини (таких як право на життя, їжу, питну воду, житло і т. д.) не менш важливим є й право на освіту. Зміст дуже простий і він виражений буквально, фразою «Забезпечення доступу до якісної освіти для всіх нас дуже важливо для розбудови міцного суспільства» (“Insuring we all have access to a quality education is important to build a strong community”) [14].

Структура даного рекламного тексту:

1) основний рекламний текст;

2) слоган (“The More You Know”).

З перекладацьких трансформацій задля перекладу цього повідомлення ми використовували: адаптацію, граматичну заміну (to build a strong community – для розбудови міцного суспільства), лексичну заміну, калькування (The More You Know – Дізнавайся більше!).

5. Наталія Найдхарт: Соціальна телереклама з циклу «Дізнавайся більше» з теми «Жінки-лідери» (Natalya Neidhart: The More You Know PSA on Women in Leadership).

Цей випуск «Дізнавайся більше» презентує Наталія Найдхарт, канадська професійна реслерка. Тема цього випуску – жінки-лідери в політиці. Текст її промови такий: «Дівчата, час балотуватися на урядові посади. Жінки вносять більше законопроектів, приймають більше законів і заробляють для своїх округів більше грошей, ніж чоловіки. Підтримаймо кандидатів-жінок, тому що коли *вона* приходить до влади, *ми всі* виграємо. Дізнавайся більше» [15].

Це рекламне повідомлення можна віднести до категорії «розв’язання проблем між окремими соціальними групами» та «взаємні стосунки»: ведуча закликає цільову аудиторію (жінок) до голосування за жінок-кандидаток на урядові посади, наголошуючи, що «коли *вона* приходить до влади, *ми всі* виграємо» (“because when *she* runs, *we all* win”). «Жінки вносять більше законопроектів, приймають більше законів і заробляють для своїх округів більше грошей, ніж чоловіки» [15] – така аргументація наведена у цьому рекламному тексті.

Структура даного рекламного тексту:

1) основний рекламний текст;

2) фраза-відлуння (“When *she* runs, *we all* win”);

3) слоган (“The More You Know”).

З перекладацьких трансформацій задля перекладу цього повідомлення ми використовували: адаптацію, лексичні трансформації (to run for government – балотуватися на урядові посади; bills – законопроекти), синтаксичні трансформації, калькування (The More You Know – Дізнавайся більше!).

6. Раян Егголд: Соціальна телереклама з циклу «Дізнавайся більше» з теми «Знання» (Ryan Eggold: The More You Know PSA on Knowledge).

Даний випуск веде Раян Егголд, кіноактор. У цьому ролику розповідається про користь читання. Зокрема, Раян говорить: «Хочете зменшити стрес, зберігати гостроту розуму, а також спати краще? Почитайте книгу. Вона допоможе вам поліпшити здоров’я і для цього не потрібен рецепт від лікаря. Знання – життєво необхідне. Дізнавайся більше!» [16]

Це рекламне повідомлення можна віднести до категорії «ставлення людини до самої себе» та «пропаганда здорового способу життя». Цільова аудиторія – широке коло глядачів.

Як бачимо з даного рекламного тексту акцент робиться на позитивному впливі читання не тільки на здоров’я людини, а ще й на його значенні для розвитку інтелекту. Зазначено, що читання допомагає уникнути стресу, поліпшує сон. Зроблена спроба формування у реципієнта реклами нового поведінкового стереотипу: читання у вільний час. У фіналі зазначається, що для читання не потрібен рецепт лікаря (на відміну від лікарських засобів: снодійного чи антидепресантів, які не тільки продаються лише за рецептом, а й можуть зашкодити здоров’ю, особливо у значних дозах). Фраза-відлуння «Знання жит-

тєво необхідне» (“Knowledge is vital”) [16] ще раз підкреслює значення читання, як джерела знань та підсумовує все вищесказане.

Структура даного рекламного тексту:

основний рекламний текст;

фраза-відлуння (“Knowledge is vital”);

слоган (“The More You Know”).

З перекладацьких трансформацій задля перекладу цього повідомлення ми використовували: адаптацію, лексичні трансформації (reduce stress – знизити стрес, sleep better – спати краще), синтаксичні трансформації (зміна порядку слів), калькування (The More You Know – Дізнавайся більше!).

Висновки. Проведено порівняльний структурно-семантичний аналіз вибірки соціальних рекламних роликів. В результаті дослідження визначено не тільки смислове навантаження соціальних рекламних роликів, але і їхні структурні особливості. Зокрема, серед проаналізованих у дослідженні соціальних рекламних текстів помічені такі два типи структури:

а) основний рекламний текст – слоган;

б) основний рекламний текст – фраза-відлуння – слоган.

Серед проаналізованих рекламних текстів переважає другий тип.

Не зважаючи на малу вибірку, навіть з шести проаналізованих рекламних повідомлень зрозуміло, що коло тем, охоплених соціальною рекламою, доволі широке: «гендерна рівність» [11; 15], «здоровий спосіб життя» [12; 14], «всиновлення» [13], «освіта» [14; 16]. Водночас, деякі з подібних повідомлень можуть висвітлювати декілька тем.

Також запропоновано варіанти перекладу оригінальних рекламних текстів з цих кліпів з поясненням причин застосування перекладацьких трансформацій. Серед застосованих нами у перекладах трансформацій найпоширенішими є адаптація, калькування та різноманітні граматичні та лексичні заміни.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бугайова О. І. Соціальна реклама: лексика, граматика, стилістика: дис. … канд. філол. наук: 10.02.01. Луцьк, 2019. 291 с.

2. Schultz D. The Future of Advertising or Whatever We’re Going to Call It. *Journal of Advertising.* Iss. 45. 2016. Pp. 1–10. DOI: 10.1080/00913367.2016.1185061

3. Rudenko N. Pragmatic aspect of English public service advertisement. *Філологічні трактати.* 2017. 9, № 1. С. 86–92.

4. Про рекламу: Закон України від 03.07.1996 р. № 271/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України.* 1996. № 39. Ст. 181. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/270/96-%D0%B2%D1%80#Text (дата звернення: 20.08.2025).

5. The Code of Federal Regulations of the United States of America. 47 Telecommunications. Parts 70–79. Washington: U. S. Government Printing Office, 1980. 669 p.

6. Стащук І. Соціальна реклама: Від (ре)трансляції цінностей до аксіологічної інтеракції. *Наукові записки УКУ.* 2015. Ч. 6: Журналістика. Медіакомунікації. Вип. 1. С. 156–168.

7. Дячук О. В. Методи дослідження сучасної англомовної соціальної реклами. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог: Вид-во НаУОА, 2019. Вип. 7(75), жовтень. С. 52–55. DOI: 10.25264/2519-2558-2019-7(75)-52-55

8. Коваленко Н. Л. Лінгвістична позначеність слогана в структурі рекламного тексту: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.02. Дніпропетровськ, 2006. 20 с.

9. Дячук О. В. Комунікативно-прагматичні особливості сучасної англомовної соціальної реклами. *Нова філологія*. 2014. № 62. С. 159–166.

10. Дячук О. В. Загальнолюдські цінності в дискурсі соціальної реклами США. *Science and Education in a New Dimension. Philology.* 2016. Iss. 104. С. 65–68.

11.Sasha Banks: The More You Know PSA on Gender Equality. The More You Know (NBC). 2019. URL: https://youtu.be/g3gLu2b68WM (access date: 10.09.2025).

12. Morgan Stewart: The More You Know PSA on Natural Sugars. The More You Know (NBC). 2019. URL: https://youtu.be/7sg7BrVuHW4 (access date: 10.09.2025).

13. Stephanie Ruhle: The More You Know PSA on Foster Care. The More You Know (NBC). 2019. URL: https://youtu.be/hdvZJ-d3GN8 (access date: 10.09.2025).

14. Mike Tirico: The More You Know PSA on Education. The More You Know (NBC). 2019. URL: https://youtu.be/2br3zSgMMl8 (access date: 10.09.2025).

15. Natalya Neidhart: The More You Know PSA on Women in Leadership. The More You Know (NBC). 2019. URL: https://youtu.be/GUxVDeev_9Y (access date: 10.09.2025).

16. Ryan Eggold: The More You Know PSA on Knowledge. The More You Know (NBC). 2019. URL: https://youtu.be/UpdMwK0Y9wI (access date: 10.09.2025).

Дата першого надходження рукопису до видання: 18.11.2025
Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 19.12.2025
Дата публікації: 31.12.2025

УДК 81'25'373.46:32]:378.147
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2025.44.1.34

ВІЙСЬКОВИЙ ПЕРЕКЛАД У СТРУКТУРІ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ФІЛОЛОГІВ

MILITARY TRANSLATION IN THE STRUCTURE OF TRAINING FUTURE PHILOLOGISTS

Котляров Д.М.,
orcid.org/0000-0003-0386-9046
старший викладач кафедри перекладознавства імені Миколи Лукаша Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна

У статті досліджується вплив спеціалізованого курсу «Військовий переклад» на формування перекладацьких компетентностей усного послідовного перекладу та розвиток загальновійськової термінологічної бази у студентів магістратури факультету іноземних мов. Актуальність роботи зумовлена суттєвим зростанням ролі військової лексики в суспільно-політичному дискурсі після початку повномасштабної агресії Російської Федерації проти України та, відповідно, підвищеним попитом на фахових військових перекладачів. У дослідженні застосовано експериментальний метод із залученням контрольної та експериментальної груп, сформованих із студентів першого року магістратури з однаковою перекладацькою підготовкою та рівнем володіння англійською мовою B2–C1. Експериментальна група опрацювала курс «Військовий переклад» обсягом 24 аудиторні години, тоді як контрольна група навчалася за стандартною програмою. Оцінювання результатів усного послідовного перекладу здійснювалося за трьома критеріями: повнота й точність відтворення змісту, адекватність передачі загальновійськової термінології та якість презентації перекладу. Матеріалом випробування стали спеціально підготовлені україномовні тексти суспільно-політичної тематики з високочастотною військовою термінологією. Порівняльний аналіз результатів засвідчив статистично значущу перевагу експериментальної групи за всіма критеріями, зокрема у володінні військовою термінолексикою, що безпосередньо вплинуло на загальну якість перекладу. Отримані результати мають прикладне значення для модернізації навчальних планів перекладацьких спеціальностей, удосконалення методик формування термінологічної компетентності та підвищення готовності випускників до професійної діяльності в умовах актуальних безпекових викликів. Отримані дані підтверджують доцільність інтеграції курсу «Військовий переклад» у підготовку майбутніх перекладачів та окреслюють перспективи подальших досліджень у сфері методики навчання військового перекладу.

Ключові слова: військовий переклад, усний послідовний переклад, військова термінологія, перекладацькі компетентності, суспільно-політичний дискурс, експериментальне дослідження, підготовка перекладачів, англо-український переклад, військовий дискурс, методика навчання.

The article examines the impact of the specialized course “Military Translation” on the formation of translation competencies in consecutive interpreting and the development of a general military terminology base among master's students of the Faculty of Foreign Languages. The relevance of the work is due to the significant increase in the role of military vocabulary in socio-political discourse after the start of full-scale aggression by the Russian Federation against Ukraine and, accordingly, the increased demand for professional military translators. The study used an experimental method involving control and experimental groups formed from first-year master's students with the same translation training and B2–C1 level of English proficiency. The experimental group studied a 24-hour course on military translation, while the control group studied the standard program. The results of consecutive interpreting were assessed according to three criteria: completeness and accuracy of content reproduction, adequacy of general military terminology, and quality of presentation. The test material consisted of specially prepared Ukrainian-language texts on socio-political topics with high-frequency military terminology. A comparative analysis of the results showed a statistically significant advantage of the experimental group in all criteria, particularly in the mastery of military terminology, which directly affected the overall quality of the translation. The results obtained are of practical importance for the modernization of curricula for translation specialties, the improvement of methods for developing terminological competence, and increasing the readiness of graduates for professional activity in the context of current security challenges. The data obtained confirm the feasibility of integrating the course “Military Translation” into the training of future translators and outline prospects for further research in the field of military translation teaching methods.

Key words: military translation, consecutive interpreting, military terminology, translation competencies, socio-political discourse, experimental research, translator training, English-Ukrainian translation, military discourse, teaching methodology.

Вступ. Сучасні реалії агресії РФ проти України суттєво актуалізували потребу в якісному міжмовному посередництві у військовій сфері. Перекладачі дедалі частіше залучаються до роботи з військово-політичними, технічними та медійними текстами, що вимагає не лише високого рівня володіння іноземними мовами, а й ґрунтовних знань військової термінології та специфіки військового дискурсу.

Аналіз останніх публікацій та досліджень. У перекладознавчих дослідженнях останніх років спостерігається зростання уваги до військо-

вої термінології та специфіки її перекладу, що прямо пов'язано з агресією РФ проти України. Предметом активного наукового обговорення все частіше стають виклики, пов'язані з військовою сферою та перекладом відповідних текстів, як у письмовій, так і в усній комунікації.

Зокрема, розглядаються труднощі перекладу військових термінів англо- та німецькомовних медіатекстів [1, с. 20], підкреслюється значне зростання обсягу інформації у засобах масової інформації та необхідність адекватної передачі відповідної військової термінології для української аудиторії, що вказує на потребу якісної підготовки перекладачів у цій сфері.

Підкреслюється важливість розуміння та трансформації військової предметної сфери в умовах зміни комунікативних контекстів війни. Зокрема, аналізується структура сучасної військової термінології, обсяг і характер якої постійно зростає та змінюється, а також обговорюються способи її адекватного відтворення в перекладі з урахуванням культурних і контекстуальних чинників [2, с. 37].

Інші публікації підтверджують, що без глибокої предметної компетентності у військовій сфері перекладачі стикаються з серйозними труднощами: переклад військової термінології потребує не лише мовної та мовленнєвої компетентностей, а й розуміння предметних аспектів змісту, що ще раз підкреслює необхідність цілеспрямованої підготовки фахівців [10].

Крім того, ситуація з практичним застосуванням перекладу у військовому контексті привернула увагу медіа: європейські тренувальні місії відзначають нестачу компетентних перекладачів з достатнім запасом військової термінології, що ускладнює комунікацію під час спільних навчань [3].

Актуальність дослідження зумовлена зростанням потреби у кваліфікованих перекладачах, здатних працювати з військовою термінологією в умовах агресії РФ проти України. Наявні освітні програми з перекладу неповною мірою враховують специфіку військового дискурсу, що ускладнює професійну діяльність випускників. У зв'язку з цим обґрунтування введення курсу «Військовий переклад» є своєчасним і практично значущим.

Мета дослідження: визначити ступінь впливу перекладацького курсу з військового перекладу на розвиток перекладацьких навичок та вмінь усного послідовного перекладу, а також на розширення термінологічної бази слухачів курсу.

Завдання дослідження: (1) сформулювати гіпотезу дослідження; (2) визначити склад учасників дослідження, що включає студентів, які пройшли курс військового перекладу (експериментальна група), та тих що його не проходили (контрольна група); (3) провести курс Військовий переклад в експериментальній групі; (4) визначити критерії оцінки якості усного послідовного перекладу учасників дослідження; (5) відібрати репрезентативну та частотну українськомовну термінологічну лексику військової тематики, необхідну для якісного усного послідовного перекладу англійською мовою відповідних текстів; (6) скласти 15 українськомовних текстів для тестування; (7) провести тестування; (8) скласти таблиці з результатами тестування; (9) проаналізувати отримані результати; (10) сформулювати попередні висновки щодо правомірності гіпотези дослідження; (11) окреслити перспективи подальших досліджень.

Основна частина.

Об'єкт дослідження: розвиток фахової компетентності перекладача у військовій сфері.

Предмет дослідження: вдосконалення навичок та умінь усного послідовного перекладу англійською мовою з української, зокрема в аспекті розширення термінологічного запасу.

Хід дослідження.

В межах виконання **першого завдання**, було сформульовано гіпотезу та контргіпотезу дослідження.

Гіпотеза: З огляду на стрімке зростання обсягу військової термінології та розширення її номенклатури в інформаційно-аналітичних текстах з початку повномасштабної агресії РФ проти України, а також зростаючий попит на військових перекладачів, поточні освітні програми з підготовки перекладачів можуть потребувати негайного перегляду, а саме введення курсу *Військовий переклад*, оскільки обсяг загальновійськової термінології, передбачений існуючими перекладацькими курсами, може виявитись недостатнім для задовільного рівня перекладацької підготовки випускників факультету іноземних мов навіть у сфері суспільно-політичного перекладу, не кажучи вже про базову підготовку військових перекладачів.

Контргіпотеза: Незважаючи на стрімке зростання обсягу військової термінології та розширення її номенклатури в інформаційно-аналітичних текстах з початку повномасштабної агресії РФ проти України, а також зростаючий попит на військових перекладачів, поточні освітні програми з підготовки перекладачів можуть залишатись без змін, оскільки обсяг загальновійськової термінології, передбачений існуючими переклa-

дацькими курсами, може виявитись достатнім для задовільного рівня перекладацької підготовки випускників факультету іноземних мов у сфері суспільно-політичного та військового перекладу.

В процесі виконання другого завдання ми відібрали учасників експериментального дослідження. Ними стали студенти першого курсу магістратури факультету іноземних мов Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Половина з них вивчали англійську мову як першу, половина – як другу, але обидві групи опанували однакову бакалаврську програму з перекладу. Було утворено дві групи, контрольна та експериментальна, по 15 осіб в кожній (по 5 чоловіків та 10 жінок у кожній групі віком від 21 до 22 років). До контрольної групи входили студенти, які не проходили курсу з військового перекладу, а до експериментальної – ті, хто протягом 24 аудиторних годин опрацьовували його. Володіння англійською мовою учасників обох груп відповідало рівням B2–C1 за шкалою Загальноєвропейських рекомендацій з мовної освіти [6]. Для забезпечення порівнюваності результатів контрольної й експериментальної груп, ми уважно зіставили характеристики учасників у кожній групі (стать, вік, спеціалізація, академічна успішність) та сформували відповідні перехресні пари.

Для виконання третього завдання в експериментальній групі було проведено курс з військового перекладу обсягом 24 аудиторних години та 66 годин самостійної роботи, змістом якого було засвоєння предметних знань і вдосконалення навичок та умінь усного та письмового перекладу у військовій сфері з наголосом на засвоєння військової термінології.

Під час вирішення четвертого завдання нами було обрано критерії оцінювання якості усного послідовного перекладу студентів. Вивчення спеціальної літератури [5; 7; 8; 9; 11] дозволило виділити три критерії оцінювання усного перекладу: ступінь збереження головного змісту тексту оригіналу в тексті перекладу, правильність мовного оформлення та зовнішнє враження (відсутність невмотивованих пауз, повторів, чіткість вимови, плавність та гучність мовлення тощо) [4, с. 304]. Враховуючи специфіку нашого дослідження, формулювання наших критеріїв виглядало так: (1) повнота передачі головної інформації тексту оригіналу; (2) правильність передачі військової термінології; (3) загальне враження (дикція, темп мовлення, впевненість, відсутність невмотивованих пауз тощо). Кожний критерій оцінювався за 100 відсотковою шкалою. Для більшої зручності оцінювання тексту перекладу за першим критерієм (повнота та точність) кожен текст оригіналу було розділено на 10 речень. Таким чином, повнота і точність відтворення кожного речення англійською мовою оцінювалось за шкалою від 0 до 10 балів. Так само для зручності розрахунків за другим критерієм (військова термінологія) кількість термінів у кожному тексті оригіналу становила десять одиниць, а кожний правильно перекладений термін оцінювався у 10 балів. Оцінка за третім критерієм (загальне враження) коливається від 0 до 100 балів, де 0 – це відмова від перекладу, а 100 – чітке, плавне й гучне озвучення тексту перекладу без невмотивованих пауз, повторів, перефразувань тощо.

Для вирішення п'ятого завдання ми проаналізували оригінальні англомовні та українськомовні тексти найпопулярніших новинних інтернет-видань (Українська Правда, Новинарня, ЛІГА.net, Суспільне Новини, УНІАН, BBC News Україна, NV.ua, The Kyiv Independent, Kyiv Post, The New York Times, Reuters Ukraine тощо) та відібрали 25 найчастотніших простих і складних термінів, а також термінологічних словосполучень з військової сфери, які склали **матеріал дослідження.** Аби не дискримінувати учасників, що не пройшли курсу з військового перекладу, ми відбирали лише найзагальніші терміни, що нерідко вживаються і в суспільно-політичних текстах про військові поставки країн-партнерів, втрати сторін або воєнні події в Україні, а отже відзначаються високою частотністю: *самохідна артилерійська установка*, *боєприпаси, штурмова гвинтівка, осколково-фугасний снаряд, бронетранспортер, легка протитанкова зброя, гаубиця, міномет, пускова установка, керована ракета, балістична ракета малої дальності, бронетанковий, вогнева міць, бойова машина піхоти, винищувач, штурмовик, бомбардувальник-ракетоносій, ракета з тепловою головкою самонаведення, тактична ракета класу „повітря – поверхня", зенітний ракетний комплекс, радіоелектронна протидія, наведення ракети, ракета-перехоплювач, оточення військ, просочування ворожих груп.*

Виконуючи шосте завдання, ми склали тексти українською мовою для їх подальшого використання у тестуванні студентів. Кожен із цих текстів містив 10 термінологічних одиниць зі списку військових термінів, перелічених вище. Приклад одного з таких текстів наведено далі (контрольні термінологічні одиниці пронумеровано цифрами від 1 до 10):

Війна Росії проти України залишається ключовим фактором безпеки в Європі та серйозним викликом для міжнародного порядку. Щоденні

бойові дії визначають не лише ситуацію на фронті, а й політичні рішення західних столиць. Попри постійні заяви Кремля про «контроль ситуації», реальні події свідчать про значні втрати російської армії в живій силі та техніці. Знищені самохідні артилерійські установки (1), склади з боєприпасами (2) та покинуті позиції стали звичними елементами новин з фронтів.

Українські Сили оборони, у свою чергу, демонструють зростаючу ефективність завдяки міжнародній військовій допомозі. Сучасний бронетранспортер (3) дозволяє швидко маневрувати під час контратак, а легка протитанкова зброя (4) відіграє ключову роль у стримуванні військ противника. На найбільш напружених ділянках фронту системно працюють гаубиці (5) та міномети (6), не даючи ворогу закріпитися на нових позиціях.

Окрему увагу військові експерти приділяють високоточним системам. Завдяки сучасним пусковим установкам (7) українська армія застосовує керовані ракети (8) для ураження командних пунктів у тилу. Водночас зенітні ракетні комплекси (9) надійно прикривають мирні міста, а комплекси радіоелектронної протидії (10) знижують можливості противника координувати атаки.

У ширшому політичному контексті війна доводить: підтримка України залишається стратегічно важливою для всієї Європи, тоді як агресія Росії веде лише до подальшої ізоляції та виснаження її ресурсів.

Як видно з цього прикладу, складність тексту (без урахування військової термінології) коливається на рівнях *B2 – B2+* за шкалою Загальноєвропейських рекомендацій з мовної освіти [посилання] і не повинна викликати труднощі у студентів, які сумлінно опрацювали попередні курси суспільно-політичного спрямування (наприклад, *Політичний переклад; Система державного управління США; Міжнародні організації* тощо). Як уже згадувалося, більшість запропонованих студентам військових термінів не входила до термінологічної бази вищезгаданих курсів, але вони стали невід'ємною частиною суспільно-політичного новинного дискурсу після початку повномасштабної війни в Україні. Оскільки прослуховування таких новин є невід'ємною частиною роботи студентів в межах будь-якого перекладацького курсу, припускалося, що вони неодноразово траплялися студентам під час виконання таких завдань.

При виконанні сьомого завдання студентами було запропоновано перекласти послідовно усі 15 текстів, які були заздалегідь озвучені спеціальною програмою із запрограмованою швидкістю 120–150 слів на хвилину та записані на електронному носії. За умовами тестування студенти прослуховували текст оригіналу, записуючи його перекладацьким скорописом, а потім відтворювали його максимально близько до тексту оригіналу, тобто зберігаючи його термінологію. У випадку виникнення проблем з передачею лексичних одиниць (включаючи терміни), студенти мали вирішувати їх способами, яких їх навчали у попередніх курсах (контекстуальна заміна, конкретизація, генералізація, описовий переклад, тощо).

Внаслідок виконання восьмого завдання, результати студентів було зведено у дві таблиці (Таблиця 1 і Таблиця 2), подані далі.

За підсумками порівняльного аналізу, передбаченого завданням дев'ять, було виявлено перевагу експериментальної групи над контрольною за всіма критеріями. За критерієм 1 (повноти і точності) перевага експериментальної групи склала 15% (73% проти 58% відповідно). При цьому рівень експериментальної групи, хоча й знаходиться на відносно невисокому рівні, все ж перевищує нижню межу оцінки «добре» (70%), тоді як рівень контрольної групи лише незначною мірою перевищує нижню межу оцінки «задовільно» (50%). Ще більшою (22%) є перевага експериментальної групи за критерієм 2 (володіння військовою термінологією) – 75% проти 53% відповідно. Вірогідно, саме проблеми з передачею цієї термінології вплинули на якість презентації тексту перекладу (критерій 3), хоча розрив між показниками за цим критерієм був відносно невеликим (8%) – 74% проти 66% відповідно. Таким чином, різниця між середнім значенням механічно складених трьох критеріїв у двох групах складає 15% на користь експериментальної групи.

З іншого боку, зрозуміло, що питома вага згаданих критеріїв у загальній якості перекладу є неоднаковою: повнота передачі змісту є найголовнішим показником, далі йде мовна (термінологічна, у цьому випадку) правильність, і третім є зовнішнє враження. Використовуючи методику врівноваження цих критеріїв (критерій 1 – 70% загальної оцінки, критерій 2 – 20%, критерій 3 – 10%), запропоновану в інших дослідженнях [4, с. 304], можна вирахувати врівноважену оцінку кожної групи. Відповідно така оцінка експериментальної групи становить: (73 х 0,7) + (75 х 0,2) + (74 х 0,1) = 74, тоді як контрольної: (58 х 0,7) + (53 х 0,2) + (66 х 0,1) = 54. Таким чином, реальна різниця між двома групами зро-

Таблиця 1

Результати студентів експериментальної групи. Критерій 1 – повнота передачі головної інформації тексту оригіналу; критерій 2 – правильність передачі військової термінології; критерій 3 – загальне враження

Учасник №	Критерій 1 (%)	Критерій 2 (%)	Критерій 3 (%)	Середній %
1.	75	80	70	73
2.	70	75	80	73
3.	75	70	80	75
4.	65	70	70	67
5.	75	65	70	68
6.	75	60	60	65
7.	70	70	60	67
8.	75	75	70	73
9.	80	90	80	83
10.	65	85	70	70
11.	60	70	75	68
12.	70	74	80	73
13.	75	75	75	73
14.	75	80	80	78
15.	70	80	85	78
Середній %	73	75	74	74

Таблиця 2

Результати студентів контрольної групи. Критерій 1 – повнота передачі головної інформації тексту оригіналу; критерій 2 – правильність передачі військової термінології; критерій 3 – загальне враження

Учасник №	Критерій 1 (%)	Критерій 2 (%)	Критерій 3 (%)	Середній %
1.	58	65	65	65
2.	60	60	70	70
3.	58	55	75	67
4.	55	50	65	60
5.	60	50	75	65
6.	60	50	60	60
7.	60	55	60	62
8.	57	65	65	67
9.	60	60	70	65
10.	50	55	70	60
11.	60	40	65	55
12.	55	45	65	58
13.	55	40	60	53
14.	60	50	65	61
15.	60	60	65	66
Середній %	58	53	66	59

стає до 20% на користь експериментальної групи, що є достатньо вагомим свідченням про ефективність окремого курсу військового перекладу.

Висновки. Результати дослідження підтвердили гіпотезу, що обсяг загальновійськової термінологічної лексики, передбачений існуючими перекладацькими курсами суспільно-політичного спрямування, може виявитись недостатнім для успішної роботи випускників філологічного факультету у суспільно-політичній галузі. Причиною цього є збільшення частки загальновійськової термінології в суспільно-політичному дискурсі після початку повномасштабної агресії РФ проти України. Якщо до цього додати ще й інтенсивний розвиток військового перекладу та зростаючий попит на фахівців цієї сфери, введення спеціального курсу базового військового перекладу для студентів магістратури видається вкрай необхідним, не тільки для їхньої більшої конкурентоспроможності на ринку праці, а й для обороноспроможності всієї України. Дослідження засвідчило загальну ефективність

окремого курсу з військового перекладу як для розвитку фахової компетентності перекладача (зокрема у сфері усного послідовного перекладу) загалом, так і для засвоєнні актуальної на сьогодні військової термінології. Однак зміст такого курсу та методика його викладання потребують подальших розвідок, в чому і вбачаємо **перспективи** цього дослідження

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Редчиць Т., Кукушкін В. Труднощі військового перекладу на матеріалі медіатекстів. *Актуальні проблеми філології та перекладознавства.* 2024. № 31. С. 20–24. https://doi.org/10.31891/2415-7929-2024-31-4

2. Рогач О., Тиводар А. Сучасна військова термінологія через призму перекладу. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: Серія «Філологія».* Острог : Вид-во НаУОА, 2025. Вип 26(94). С. 37–41. http://doi.org/10.25264/2519-2558-2025-26(94)-37-41

3. Європейська правда. URL: www.eurointegration.com.ua/news/2023/08/28/7168329/ (дата звернення: 21.12.2025)

4. Черноватий Л. М. Методика викладання перекладу як спеціальності. Вінниця : Нова книга, 2013. 376 с.

5. Capaldo S. An Apology for Consecutive Interpretation. *Meta*. 1980. Vol. 25.N 2. P. 244–248.

6. Common European Framework of Reference for Languages: Learning, Teaching, Assessment. URL: https://rm.coe.int/1680459f97 (Last accessed: 21.12.2025)

7. Gile D. Basic Concepts and Models for Interpreter and Translator Training. Amsterdam : Benjamins, 1995. 277 p.

8. House J. Quality of Translation. *Routledge Encyclopedia of Translation Studies*. London : Routledge, 2001, p.197-200.

9. Hurtado A., Martinez Melis N. Assessment in Translation Studies. Research Needs. – *Meta*. 2002. Vol. XLVI. N2. P. 272–287.

10. Imomova S. Translation of Military Terms in Military Texts. American Journal of Science and Learning for Development. URL: https://inter-publishing.com/index.php/AJSLD/article/view/3363 (Last accessed: 21.12.2025).

11.National Occupational Standards in Interpreting. London : CILT, National Centre for Languages, 2006. 40 p.

Дата першого надходження рукопису до видання: 21.11.2025
Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 19.12.2025
Дата публікації: 31.12.2025

УДК 81'25=111=161.2:378.147
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2025.44.1.35

ІНТЕРНЕТ-ТЕХНОЛОГІЇ У ВИКЛАДАННІ КУЛЬТУРОЛОГІЧНИХ АСПЕКТІВ ПЕРЕКЛАДУ БІЗНЕС-ТЕКСТІВ НА ФІЛОЛОГІЧНИХ ФАКУЛЬТЕТАХ (НА МАТЕРІАЛІ АНГЛІЙСЬКОЇ ТА УКРАЇНСЬКОЇ МОВ)

INTERNET TECHNOLOGIES IN TEACHING CULTURAL ASPECTS OF TRANSLATING BUSINESS TEXTS (BASED ON THE ENGLISH AND UKRAINIAN LANGUAGES)

Кузьміна К.А.,
orcid.org/0000-0002-4328-4205
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри теорії та практики перекладу з англійської мови
Навчально-наукового інституту філології Київський національний університет імені Тараса Шевченка

У статті виділено такий важливий аспект ділової комунікації та перекладу ділових текстів як культурологічний на матеріалі англомовних автентичних текстів з Інтернет-ресурсів. Такі ресурси дають широку можливість студентам не тільки вивчати мову, а і детально ознайомлюватись з культурою, історією, економікою країн, мови яких вони вивчають. Працюючи з оригінальними економічними текстами або перекладаючи під час ділових міжнародних переговорів, перекладач як правило має справу не з сухими фактами, а з соціальними та культурними особливостями представників тієї чи іншої країни. Саме тому у діловому дискурсі, який у нашому дослідженні включає публіцистичні статті, різні документальні фільми та подкасти ми виділяємо велику кількість різноманітної культурно маркованої лексики, яка становить труднощі як для студентів, так і для молодих перекладачів. Ілюстративним матеріалом для нас здебільшого слугували електронні газета та журнал The Guardian, The Economist, аналітичні програми BBC. У статті розбираються оригінальні приклади культурних реалій на основі їх походження, пропонуються найбільш адекватні способи їх відтворення, а також пропонуються вправи для їх засвоєння під час занять зі студентами на філологічних факультетах. До культурно маркованої лексики можна віднести географічні назви, назви компаній, організацій, брендів, алюзії на різні соціально-економічні та історичні події. При усному та письмовому перекладі оригінальних текстів студентам важливо вміти правильно розпізнавати реалії і провести перекладацьке дослідження щодо їх значення. Українською мовою вони часто передаються через буквальний переклад, транскрипцію, латинське написання з відповідними поясненнями і коментарями. Для засвоєння культурологічних реалій в ділових текстах студентам можна запропонувати обговорити їх етимологію, вибрати привильне значення, написати перекладацький диктант, укласти глосарії з найчастотніших культурно маркованих слів.

Ключові слова: культурний маркер, культурне середовище, Інтернет, автентичні англомовні матеріали, бізнес-тексти, навчання студентів.

The article highlights such an essential part of business communication and translation of business texts as cultural aspect based on the material of English authentic texts from Internet resources. Such resources provide students with broad opportunity not only to learn the language, but also to become familiar with the culture, history, and economy of the countries whose languages they study. When working with original economic texts or translating during international business negotiations, translators usually deal not with dry facts, but with the social and cultural characteristics of representatives of a particular country. That is why in business discourse, which in our study includes journalistic articles, various documentaries, and podcasts, we highlight a large number of culturally marked lexical items that pose difficulties for both students and young translators. The illustrative material was mainly taken from the online newspaper and magazine *The Guardian*, *The Economist*, and *BBC* analytical programs. The article analyzes original examples of cultural realia based on their origin, suggests the most appropriate ways to reproduce them, and offers exercises for their learning by students during classes at philological faculties. Culturally marked vocabulary includes geographical names, names of companies, organizations, brands, and allusions to various socio-economic and historical events. When translating and interpreting original texts, it is important for students to be able to correctly recognize realia and conduct translation research on their meaning. In Ukrainian, they are often conveyed through literal translation, transcription, Latin spelling with the corresponding explanation and commentaries. To learn cultural realia in business texts students can be offered to discuss their etymology, to choose their correct meaning, to write a translation dictation, to compile a glossary with the most frequent culturally marked words.

Key words: cultural marker, cultural environment, Internet, authentic English-language materials, business texts, teaching students.

Постановка проблеми. Сьогодні Інтернет, як ніколи, представляє викладачам іноземних мов та перекладу можливості розробляти нові методи навчання своїх студентів, завдяки наявності широкого спектру автентичних електронних письмових та аудіотекстів різного рівня складнощів.

У нашій статті ми зосереджуємось саме на можливості за допомогою оригінальних англомовних текстів глибше ознайомити студентів спеціальності «бізнес-лінгвістика» із культурними маркерами таких текстів. Адже під міжнародним бізнесом, або українською, міжнарод-

ною діловою активністю, завжди розуміється взаємодія з іншими культурним середовищем, яке включає економічні, соціальні, історичні, політичні, ментальні особливості того чи іншого регіону. Електронні газети та журнали, такі як *The Economist* і *The Guardian*, різні бізнес-сайти із статистичними звітами або звітами про діяльність конкретних компаній (inequality.org, weforum.org), навчальні сайти для ділових людей (scotwork.co.uk, де міститься інформація про особливості ведення переговорів британцями), ділові ток-шоу, документальні фільми та подкасти програм BBC, CNBC, журналу *The Economist*, інші короткі та повнометражні документальні фільми про вплив ділової і промислової людської діяльності на природне і соціальне середовище як раз і допомагають студенту, принаймні віртуально, поринути у необхідне ділове культурне середовище, з мовою якого вони працюють (BBC Global Story Podcast *"Overtourism: How to be a responsible tourist",* documentaries *Our Consumer Society*, *The Economy of Tomorrow*). Без гарного розуміння названих складових іноземного культурного контексту, важко бути активним учасником міжнародної ділової комунікації та забезпечувати перекладацькі посередницькі потреби останньої. Особливо це актуально сьогодні, у час надзвичайно швидкої зміни світових економічних і соціальних подій, розвитку цифрових технологій, та урізноманітнення способів транспортного та комунікативного зв'язку між діловими партнерами.

Англомовний діловий дискурс представлений великою кількістю культурно маркованої лексики. У нашому дослідженні **культурним маркером** ми називаємо будь-яку лексичну одиницю, яка позначає географічну, економічну, соціальну, політичну, історичну, культурологічну (пов'язану з традиціями та звичаями) реалію, яка повністю або частково відсутня у мові (культурі) перекладу. До них можна віднести географічні назви, назви організацій, метафоричні назви компаній та брендів, назви політичних партій, назви економічних і соціальних подій (*Велика депресія*), алюзії на різні історичні події, назви особливих природних характеристик регіону та природних катаклізмів (такі як урагани, які більше характерні для Сполучених Штатів, прерії, дюни), особливі слова для позначення психологічних рис іноземного бізнесмена, які часто можуть викликати труднощі у перекладача (наприкл.: ідіома *stiff upper lip*, яка буквально українською означає «тверда верхня губа», а в контексті перекладається як *«витримка, мужність; стриманість, той, що не показує емоцій»*, і є звичайною характеристикою британського партнера під час переговорів).

Перекладаючи оригінальні тексти стосовно економічної та промислової активності, студент постійно стикається з подібними іноземними реаліями, і задача викладача звернути особливу увагу своєї групи на них, змусити віднайти на сторінках Інтернет їх правильне значення. Адже можливість роботи з автентичними письмовими та аудіотекстами різних стилів та жанрів завдяки Інтернет-ресурсам не тільки повинна тренувати мовні та перекладацькі навички студента, а і давати їм широке розуміння економічних, культурних, соціально-історичних процесів, які відбуваються в країні, з мови якої вони перекладають. Так у студента формуються і закріплюються фонові знання, які є невід'ємною рисою професійного перекладача та міжмовного посередника під час ділових міжнародних переговорів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питаннями впливу Інтернет-ресурсів на навчальний процес почали займатися ще на початку 2000-х років, як тільки з'явилась можливість викладачам працювати з електронними автентичними текстами [5]. Розробляти методики навчання іноземних мов продовжують і зараз як вітчизняні, так і зарубіжні вчені [1; 3; 8–9; 11].

Культурологічні проблеми перекладу та переклад слів-реалії є одним з найважливіших розділів перекладознавчої науки, оскільки саме через переклад здійснюється взаємопроникнення національних традицій і міжкультурна комунікацій. Найвидатнішим українським вченим у цій царині є Зорівчак Роксолана Петрівна, яка досліджувала реалії у художньому перекладі [2]. Сьогодні, у час розвитку міжкультурної комунікації, існує багато перекладознавчих і лінгвістичних досліджень з приводу функціонування культурологічних маркерів і у нехудожніх текстах. [4; 6; 7; 10; 12].

Постановка завдання. Метою дослідження є на основі автентичних ділових англомовних текстів показати різноманітність в них культурологічних маркерів, які становлять певні труднощі для україномовного студента та перекладача через відсутність їх прямих відповідників в українській мові та українській культурі.

Для досягнення поставленої мети визначено такі завдання:

1. Класифікувати слова-реалії за видами;

2. Розкрити їх значення та віднайти найбільш адекватні способи перекладу;

3. Запропонувати ряд вправ для їх кращого засвоєння студентами.

Виклад основного матеріалу. Наведімо приклади роботи з культурними реаліями на заняттях з перекладу ділових текстів та визначимо основні

труднощі їх перекладу. Для початку нашого аналізу нижче подаються уривки з рецензії на книгу *Born to Rule: The Making and Remaking of the British Elite* про те, як сьогодні себе подає британська еліта, і вичленимо з них культурологічні маркери з їх українськими еквівалентами:

*«Sir Peter Daniell went to **Eton College**, a grand private school favoured by royals and the rich. He was not a strong pupil but was admitted to **the University of Oxford** in 1927 after his cousin had a quiet word with a college. Daniell had a "wonderful" time there, doing almost no work, then took a job in his father's financial firm» [14].*

*«The elite can be defined in many different ways. Mr Reeves and Mr Friedman adopt an extremely narrow measure. Their elite consists of the people who have been listed in **"Who's Who"**, a guide to the powerful first published in 1849 and updated annually» [14].*

У наведених уривках ми стикаємось з трьома реаліями британського життя: з назвами елітних коледжу та університету, а також з назвою довідника найвідоміших людей у Великій Британії. Якщо для перших двох реалій існують зафіксовані українські переклади (Ітонський коледж та Оксфордський університет), то третя ("Who's Who"– «Хто є хто») – є невідомою пересічному українському читачу і вимагає відповідного пояснення. Проте для адекватного перекладу всього контексту статті студенту необхідно знати, що Eton College є особливим приватним коледжем для хлопчиків, заснованим ще у 15 ст., а Oxford University також є стародавнім навчальним закладом, який виховав чимало державних діячів Великої Британії.

Запропонуємо ще деякі культурно марковані контексти:

*A study of 86 road schemes commissioned by **the Campaign to Protect Rural England (CPRE)** found most roads increased traffic while destroying the countryside [15].*

*The **chancellor**, Philip Hammond, announced in this month's budget that an extra £2bn would be granted to social care in England over the next three years. ... The new research from the **mutual insurer Royal London**, whose director of policy is the former **pensions minister** Steve Webb, found that variations in house prices around the UK mean the cost of a typical **residential care home** stay could range from 18% to 56% of the value of the average house [16].*

У другому прикладі ми зустрічаємо назву британської організації із захисту англійської сільської місцевості, яка не є загальновживаною, а тому невідома іноземцю. Її буквальний переклад (*«Компанія із захисту сільської Англії»*) українською є цілком зрозумілий, а тому не потребує додаткових роз'яснень. У той же час, сама ця назва знайомить іноземного реципієнта тексту з особливостями системи захисту навколишнього середовища і регіонів в Англії.

Третій приклад насичений цікавими політично-соціальними реаліями Великої Британії. Так, лексема *"chancellor"* є специфічним англійським словом на позначення міністра фінансів (тут скороч. від *"Chancellor of the Exchequer"*), а тому для студента, який ще не знайомий з цією реалією, вона може видатися «хибним другом перекладача» через свою омонімічність з українським словом *«канцлер»*. Друга культурологічна лексема позначає назву великої взаємної страхової компанії Сполученого Королівства, яка або транскрибується українською, або залишається у написанні латиницею («Роял Ландон»). *"Pensions minister"* є зрозумілим для англійського читача скороченням від *"Minister of Work and Pensions"* (міністр праці та пенсій), але не зовсім зрозумілим для українського читача, оскільки в Україні міністерство саме з такою назвою відсутнє.

Специфічної в Британії є назва будинків для людей похилого віку – *Residential Care Home*, що буквально означає *«будинок для постійного проживання і догляду»*. В англійській мові ця назва означає ширше поняття, будинок для будь-яких людей, що потребують догляду, тому у даному контексті в українському перекладі потрібно зберегти саме цей еквівалент із ширшим значенням. Таким чином, ми бачимо, що перекладач уводить у мову перекладу не лише нові терміни, а і культурні поняття.

*California's **home-insurance safety net** does not have enough money to pay all of the claims from damage caused by the **Los Angeles wildfires** and has asked private insurers to contribute $1bn toward those claims [13].*

*All private insurers operating in California are required to contribute to **the Fair plan**, a plan of last resort established so all Californians would have access to fire insurance [13].*

У наступному прикладі студент знайомиться із специфікою роботи американської страхової системи під час захисту населення від наслідків природних катастроф, зокрема ряду руйнівних пожеж у Лос-Анджелесі, які сталися у січні 2025 року. *"Home-insurance safety net"* є терміном-реалією, що буквально перекладається українською *«безпечна сітка страхування житла»*, яка існує у Сполучених Штатах на випадок пожеж та інших несподіваних лих.

В Україні через певні історико-економічні поки не існує такої розгалуженої системи державного страхування, через що і не розроблена відповідна система термінів. Тому, для того щоб не переобтяжувати український переклад буквалізмами, дану лексичну одиницю можна передати через узагальнення з географічним уточненням – *«система страхування житла у штаті Каліфорнія»*. *"Los Angeles wildfires"* можна віднести до так званої «ситуативної реалії», яка описує поточні або нещодавні події, але які ще не увійшли у словники та у загальний вжиток у мові. Для адекватної передачі українською мовою цієї, на перший погляд, нескладної фрази, студент також має бути в курсі основних подій, які відбуваються в країні, мову якої він вивчає. Адже у даному контексті мається на увазі не будь-яка пожежа, а лісові стихійні пожежі на півдні Каліфорнії у Лос-Анджелесі, які охопили регіон на початку 2025 року. "The Fair Plan" – ще один культурологічний термін, який описує державну програму американського страхування так званої «останньої інстанції», коли людина отримала відмову від приватної страхової компанії.

Наведімо приклади культурно маркованої лексики аудіовідеоматеріалу [17]. Запропонований студентам звуковий 20-хвилинний матеріал є одним з багатьох подкастів програми BBC *The Global Story*, який описує ситуацію з пандемією, коли багатьом організаціям та працівникам довелось перейти на дистанційну форму роботи. І хоча сама пандемія та її наслідки мали світовий масштаб, у подкасті ми зустрічаємо культурні маркери, які стосуються життя Британії, Сполучених Штатів та деяких інших країн. За відповідним посиланням можна проглянути повне відео, але у статті ми обмежимось аналізом деяких таких реалій:

– white collar (office) workers – офісні працівники;
– blue collar workers – працівники фізичної праці;
– Stanford University in the US – Стенфордський університет;
– commuting time (commuters) – час у дорозі на роботу (люди, які щодня їздять на роботу);
– Bank underground station – Станція метро «Банк»
– Fortune 500 – список 500 найбільших компаній США
– Nature – журнал Nature
– Record Label in East London – назва музичної компанії у Східному Лондоні;
– Lord Stuart Rose – член палати лордів Великої Британії Лорд Стюарт;
– Marks & Spencer – відомий британський бренд одягу;
– Asda – британська мережа супермаркетів;
– to turn smth. into a crusade – перетворити щось на хрестовий похід / на надмірну боротьбу;
– Nike Swoosh – спортивний логотип фірми Nike;
– Star War Jedi Council – управлінський орган «Ордена джедаєв» із серії кінострічок «Зіркові війни».

Перші дві реалії походять з американської англійської і повертають нас на початок 20-го століття, коли американські газети їх вперше використали для розрізнення між службовцями розумової праці, що носили чисті білі сорочки, та працівниками ручної праці, на яких були сині сорочки, що могли б приховувати бруд. Хоча в українській мові ці терміни вже давно мають фіксований узагальнений переклад, для їх кращого засвоєння студентам, які особливо спеціалізуються на перекладі ділових текстів, важливо знати і їх передісторію.

У подкасті зустрічаються назви журналів, компаній, брендів, станції метро в Лондоні, які транскодуються українською або залишаються в написанні латиницею з відповідними поясненнями.

Стенфордський університет є досить відомим приватним передовим дослідницьким університетом штату Каліфорнії, а тому має вже закріплений переклад в українській мові.

Лексема to commute" описує історичне культурологічне явище Британії та США, коли люди, які зазвичай проживали у сільській місцевості, щодня їхали на роботу у великі міста, використовуючи транспорт. У цьому ж значенні цей термін зберігається і сьогодні, і передається українською через узагальнення, втрачаючи дещо свою культурологічну забарвленість.

Для точного розуміння культурних деталей подкасту і адекватної їх передачі українською важливо знати, що Східний Лондон, де знаходиться музична компанія Record Label, є розвинутим портовим і промисловим районом міста, де розташовані різні магазини і промислові центри. Для того, щоб правильно перекласти, особливо усно, повне ім'я члена Британського парламенту і колишнього очільника компаній Marks

& Spencer і Asda лорда Стюарта Роуза, потрібно знати, що Британський парламент поділяється на вищу Палату лордів і нижчу Палату громад.

Усталений вираз "to turn smth. into crusade" відсилає нас до часів хрестових походів Західної Європи, які вже стали частиною світової історії. У своєму метафоричному значенні він передається українською або через прямий переклад, або через контекстуальне пояснення.

Останню у списку культурно марковану лексему бажано передати через узагальнення з відповідним поясненням («управлінський орган з кінострічки «Зіркові війни»), аби не переобтяжувати український переклад іноземними реаліями, тим більше, що не всі люди можуть добре знати даний серіал.

При здійсненні перекладацького аналізу економічних та ділових текстів публіцистичного стилю, серед труднощів перекладу студенти завжди виділяють культурно марковані терміни, значення який далеко не завжди можна виокремити з контексту. Їм завжди доводиться проводити в Інтернеті додатковий пошук, щоб знайти точне значення таких слів. Тому викладачу слід допомагати студентам у таких пошуках і розробляти методику для кращого засвоєння студентами культурологічного матеріалу, особливо для тих мов, на яких вони спеціалізуються. Засвоєнню культурних маркерів має сприяти знання передісторії їх виникнення, проведення лінгвістичних, історичних, культурних, соціальних паралелей з рідною мовою та культурою, запропонування ряду однотипних реалій (наприкл., якщо в оригінальному тексті зустрічається назва університету або організації, можна надати назви інших британських університетів або організацій зі схожими функціями).

У якості вправ для засвоєння слів-реалій, можна студентів попросити обговорити найкращій варіант перекладу тієї чи іншої відповідної лексеми, знайти правильне переклад або визначення реалії у «вправах з варіантами відповідей» (multiple-choice exercises), віднайти реалії у тексті оригіналу і класифікувати їх за групами, укласти та вивчити глосарій із найвживаніших з них. На заняттях з усного перекладу студенти можуть перекладати найчастотніші реалії, до яких можна віднести географічні назви, назви організацій, під диктовку викладача. Адже під час швидкого усного мовлення такі слова є досить важкі для сприйняття та запам'ятовування через їх екзотичність та відокремленість від контексту, але надзвичайно важливі для точної і адекватної передачі інформації.

Висновки. З небагатьох наведених у статті прикладів простежується велика розгалуженість культурно маркованої лексики, яка зустрічається у діловому та економічному дискурсі. Кожен випадок має свої особливості відтворення у мові перекладу залежно від контексту, типу реалії та рівня її зафіксованості у мовному вжитку. Для здійснення професійної і продуктивної комунікації та перекладу у сфері бізнесу слід вміти виокремлювати такі лексичні одиниці із тексту або мовлення, розуміти їх основний смисл та культурний контекст, віднаходити для них правильні відповідники або способи передачі мовою перекладу. Приклади нас ще раз пересвідчують, що міжнародна ділова професійна комунікація, письмова чи усна, відбувається не стільки на мовному рівні, скільки на рівні культур, соціальних, історичних і економічних явищ, традицій і звичок.

У педагогічному плані на заняттях з перекладу слід звертати особливу увагу студентів на означену культурологічну специфіку ділових текстів, яка викликає у них найбільшу трудність. Важливо розробити методику роботи з діловими текстами, насиченими словами-реаліями, визначити мінімум культурно маркованої лексики у діловому дискурсі, яку студенти мають засвоїти в кінці вивчення дисципліни для іноземної мови, на якій вони спеціалізуються.

У лінгвістичному та перекладознавчому планах варто розробити класифікацію культурно маркованої лексики англомовного ділового дискурсу, укласти словники найчастотніших реалій та визначити найчастіші способи їх відтворення українською мовою.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Горун Г. Використання нових інформаційних технологій на заняттях з англійської мови. *Актуальні проблеми навчання іноземних мов для спеціальних цілей: збірник наукових статей*. Львів: ЛьвДУВС, 2020. С. 53–59. URL: https://dspace.lvduvs.edu.ua/handle/1234567890/3781 (дата звернення: 13.12.2025)

2. Зорівчак Р.П. Реалія і переклад (на матеріалі англомовних перекладів української прози). Львів: Вид-во при Львівському ун-ті, 1989. 216 с.

3. Конєва Марина Використання інформаційних технологій у процесі навчання англійської мови студентів. Актуальні питання гуманітарних наук. 2022. Вип. 57, Том 1. URL: http://www.aphn journal.in.ua/archive/57_2022/part_1/45. pdf (дата звернення: 13.12.2025)

4. Романюк О. Особливості перекладу реалій. *Актуальні проблеми навчання іноземних мов для спеціальних цілей : збірник наукових статей*. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2021. С. 110–113. URL: https://dspace.lvduvs.edu.ua/handle/1234567890/4174 (дата звернення: 13.12.2025)

5. Chapelle Carol A. English Language Learning and Technology. John Benjamins Publishing Company, 2003. 211 p. URL: https://www.jbe-platform.com/docserver/fulltext/9789027295958.pdf (дата звернення: 13.12.2025)

6. Colocel Onoriu Teaching the Nation: Literature and History in Teaching English. *Messages, Sages, and Ages.* 2016. Vol. 3, No. 2. URL: https://www.researchgate.net/publication/306400771_Teaching_the_Nation_Literature_and_History_in_Teaching_English (дата звернення: 13.12.2025)

7. Cultural Translation. Copyrighted Material Taylor & Francis. URL: https://cbpbu.ac.in/userfiles/file/2020/STUDY_MAT/ENGLISH/JS/cultural%20translation%20pdf%20routledge.pdf (дата звернення: 13.12.2025)

8. Dia Alassane Abdoulaye Teaching and Learning English in the Digital Era: Opportunities and Challenges. Proceedings of the International Conference on Research in Teaching and Education. 2024. Vol. 1, Issue. 1. Pp. 13–25. URL: https://www.researchgate.net/publication/380886582_Teaching_and_Learning_English_in_the_Digital_Era_Opp ortunities_and_Challenges (дата звернення: 13.12.2025)

9. Kuzmina Kateryna New Approaches to Teaching English and Translation in the Era of Internet. *ISRG Journal of Arts, Humanities & Social Sciences*. 2024. Volume II, Issue V. URL: https://isrgpublishers.com/wp-content/uploads/2024/09/ISRGJAHSS5912024.pdf (дата звернення: 13.12.2025)

10. Newmark Peter Translation and Culture. *A Textbook of Translation*. Shanghai Foreign Language Education Press, 1988. P. 94–103. URL: http://ilts.ir/Content/ilts.ir/Page/142/ContentImage/A%20Textbook%20of%20Translation%20by%20Peter%20Newmark%20(1).pdf (дата звернення: 13.12.2025)

11.Pandey Gopal Prasad Are Prepared to Teach English in a Digital Age? *Ars Artium: An International Refereed Research Journal of English Studies and Culture*. 2021. Vol. 9. Pp. 59–69. URL: https://www.researchgate.net/publication/349457236_Are_We_Prepared_to_Teach_English_in_a_Digital_Age (дата звернення: 13.12.2025)

12. Torop Peeter Translation as translating culture. *Sign. Systems. Studies.* University of Tartu, 2002. Vol. 30, No. 2. URL: https://ojs.utlib.ee/index.php/sss/article/view/SSS.2002.30.2.14 (дата звернення: 13.12.2025)

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ:

1. California insurance plan asks private insurers for $1bn after wildfires. URL: https://www.theguardian.com/us-news/2025/feb/12/california-home-insurance-wildfires

2. How today's wealthy present themselves differently: A new book offers an engrossing but flawed takedown of Britain's most privileged. URL: https://www.economist.com/culture/2024/09/16/how-todays-wealthy-present-themselves-differently

3. New roads in England create more traffic, rural campaigners claim. URL: https://www.theguardian.com/world/2017/mar/20/new-roads-create-more-traffic-fail-local-economies-cpre

4. Residential care costs 'can soak up over 50% of property values'. URL: https://www.theguardian.com/society/2017/mar/20/residential-care-costs-can-soak-up-over-50-of-property-values

5. What is the future of working from home? – The Global Story podcast, BBC World Service. URL: https://www.youtube.com/watch?v=eCRVoXbkHnw

Дата першого надходження рукопису до видання: 18.11.2025
Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 19.12.2025
Дата публікації: 31.12.2025

УДК 81’255.4:81’373.45
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2025.44.1.36

ФАХОВІ МОВИ У СУЧАСНІЙ ЛІНГВІСТИЦІ ТА ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВІ: ФУНКЦІОНАЛЬНО-ПРАГМАТИЧНИЙ АСПЕКТ

LANGUAGES FOR SPECIAL PURPOSES IN MODERN LINGUISTICS AND TRANSLATION STUDIES: A FUNCTIONAL-PRAGMATIC PERSPECTIVE

Курбаль-Грановська О.О.,
orcid.org/0000-0002-2635-4689
доктор філософії,
старший викладач кафедри теорії і практики перекладу з англійської мови
Київського національного лінгвістичного університету

Стаття присвячена комплексному аналізу проблематики фахових мов (мов спеціального призначення, Languages for Special Purposes – LSP) у сучасній лінгвістиці та перекладознавстві. Визначено місце фахових мов у системі національних мов і з’ясовано їхні основні функції – комунікативну, номінативну, інформаційну та когнітивну. На основі праць українських (Т. Кияк, І. Кочан, Л. Луковенко) та зарубіжних дослідників (L. Hoffmann [6], M. Cabré [4], R. Temmerman [8], J. Sager, L. Bowker [3], B. Džuganová [5]) простежено еволюцію наукових підходів до трактування терміна «фахова мова» – від функціональної концепції Празького лінгвістичного гуртка до сучасної когнітивно-прагматичної парадигми. Розкрито взаємозв’язок між фаховими мовами і загальнонаціональною мовою, обґрунтовано специфіку фахових мов як функціональних підсистем, у межах яких реалізується принцип стандартизації, точності та нейтральності мовних засобів.

У статті проаналізовано основні класифікаційні підходи до типології фахових мов – за рівнем абстрактності, сферою функціонування, предметною належністю, функціональним призначенням. На основі концепцій Л. Хоффмана та Е. Вюстера уточнено поняття горизонтальної та вертикальної класифікації LSP. Окрему увагу приділено термінологічній лексиці як ядру фахових мов, що виконує ключову роль у формуванні терміносистем та забезпеченні когнітивної структури знань. Розглянуто специфіку терміна як мовного знака, який поєднує поняття й акустичний образ, а також його основні ознаки – системність, точність, нейтральність і дефінітивність.

На основі узагальнення українських і зарубіжних студій сформульовано авторське визначення фахової мови як структурованої сукупності мовних засобів, що використовуються для передавання, осмислення та інтерпретації спеціалізованих знань з метою оптимізації комунікації між фахівцями певної професійної сфери.

Підкреслено значення фахових мов у контексті перекладознавства, де вони виступають базою для точного відтворення спеціалізованих понять іншою мовою, а також у лінгводидактиці – як засобу формування професійної комунікативної компетенції. Новизна дослідження полягає у синтезі функціонального, когнітивного й прагматичного підходів до визначення фахової мови як структурованої сукупності мовних засобів, що забезпечують вираження, передачу та інтерпретацію спеціалізованої інформації в певній галузі знань. Результати можуть бути використані у викладанні термінологічних дисциплін, розробленні фахових словників і вдосконаленні перекладацьких стратегій у роботі з науковими текстами.

Ключові слова: фахова мова, термін, терміносистема, функціональний підхід, когнітивне термінознавство, перекладознавство, прагматика.

The article provides a comprehensive analysis of the concept of Languages for Special Purposes (LSP) within modern linguistics and translation studies. It defines the role of LSPs in the system of national languages and identifies their main functions – communicative, nominative, informational, and cognitive. Drawing on the works of Ukrainian (T. Kyiak [1], I. Kochan [2], L. Lukovenko) and foreign scholars (L. Hoffmann [6], M. Cabré [4], R. Temmerman [8], J. Sager, L. Bowker [3], B. Džuganová [5]), the study traces the evolution of the notion of “specialized language” from the functionalist ideas of the Prague Linguistic Circle to the modern cognitive-pragmatic paradigm. The interrelation between LSPs and general language is analyzed, with an emphasis on the systemic, standardized, precise, and neutral nature of professional communication.

The article reviews major typological approaches to the classification of LSPs based on their level of abstraction, sphere of functioning, and functional orientation. According to the frameworks of L. Hoffmann [6] and E. Wüster [9], both horizontal and vertical models of LSP classification are discussed. Particular attention is given to terminology as the lexical core of specialized languages and to the structural features of terms as linguistic signs combining conceptual and phonetic components. Their main characteristics – systematicity, accuracy, neutrality, and definitional precision – are highlighted.

The research offers an integrative definition of an LSP as a structured system of linguistic means used for expressing, transferring, and interpreting specialized knowledge, thereby optimizing communication among professionals in a specific field.

The study highlights the significance of specialized languages for translation studies, where they serve as a foundation for accurate transmission of domain-specific concepts across languages, as well as for linguodidactics, enhancing professional communicative competence. The novelty of the research lies in synthesizing functional, cognitive, and pragmatic perspectives to define an LSP as a structured linguistic system enabling the representation, transfer, and interpretation of specialized knowledge. The findings are applicable in translation pedagogy, terminology management, lexicography, and professional communication training.

Key words: language for special purposes, terminology, term system, functional approach, cognitive terminology, translation studies, pragmatics.

Постановка проблеми та обґрунтування актуальності її розгляду. Мови спеціального призначення (Languages for Special Purposes, LSP), або фахові мови, є одним із провідних напрямів сучасної лінгвістики та перекладознавства, що поєднує комунікативно-прагматичний, термінологічний, когнітивний та соціолінгвістичний аспекти. Їхнє становлення і розвиток безпосередньо пов'язані з вимогами суспільства до точності, стандартизації й ефективності професійного спілкування [1, с. 143].

Зростання обсягу наукової інформації, розвиток технічного прогресу, а також посилення міждисциплінарної комунікації зумовлюють підвищений інтерес до дослідження закономірностей функціонування фахових мов у різних галузях знань.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Від середини XX століття поняття language for special purposes стало невід'ємною складовою термінознавчих студій, про що свідчать праці L. Hoffmann [6], J. Sager, M. Cabré [4], R. Temmerman [8], а також систематичні європейські симпозіуми LSP. Перший із них відбувся у Відні 1977 року, а ювілейний 20-й симпозіум, проведений у 2015 році, був присвячений темі "Multilingualism in Specialized Communication: Challenges and Opportunities in the Digital Age" [7].

Сучасна наукова картина світу вимагає дедалі більшої інтеграції мовознавчих, перекладознавчих і когнітивних підходів до аналізу фахових мов. Особливої ваги набувають питання розмежування фахової та загальнонаціональної мови, визначення її статусу як функціонального різновиду або окремої підсистеми, а також дослідження механізмів номінації спеціальних понять у професійному мовленні [4, с. 25].

Науковий інтерес до LSP зумовлений тим, що фахові мови становлять основу для термінотворення, стандартизації наукової комунікації, розробки фахових словників і формування мовних компетентностей перекладача. Як зазначає Т. Кияк, саме фахова мова є тим "мостом" між загальновживаною мовою і мовою науки, де точність поєднується з комунікативною гнучкістю [1, с. 41].

Формулювання мети і завдань дослідження. Метою статті є комплексне осмислення функціонально-прагматичних засад фахових мов у сучасній лінгвістиці та перекладознавстві з урахуванням еволюції їхнього теоретичного осмислення в українській і зарубіжній науковій традиції.

Для досягнення цієї мети поставлено такі завдання:

1) простежити історію становлення поняття фахова мова у вітчизняній та європейській лінгвістиці;

2) окреслити основні ознаки й функції фахових мов як функціональних підсистем національних мов;

3) проаналізувати критерії класифікації фахових мов за предметними, функціональними та структурними ознаками;

4) визначити роль термінологічної лексики як ядра фахових мов і засобу спеціалізованої номінації;

5) сформулювати інтегративне визначення поняття фахова мова в аспекті сучасної прагмалінгвістики й перекладознавства.

Методологічну основу становлять положення праць Т. Кияка [1], І. Кочан [2], M. Cabré [4], R. Temmerman [8], L. Hoffmann [6] та ін., у яких фахові мови розглядаються як динамічні системи спеціалізованих номінацій, що відображають логіку професійної діяльності людини.

Виклад основного матеріалу дослідження. Мови спеціального призначення (фахові мови) є одним із центральних напрямів дослідження у сучасній лінгвістиці, що перебуває на перетині термінознавства, прагмалінгвістики, когнітивної семантики та перекладознавства [4, с. 25]. Їхня поява і функціонування безпосередньо зумовлені потребами суспільної практики, адже саме фахові мови забезпечують точне й стандартизоване передавання професійно релевантної інформації між фахівцями певної галузі [1, с. 40].

Починаючи з середини XX століття, питанням структури та функцій LSP присвячено низку праць західноєвропейських учених (L. Hoffmann [6], J. Sager, M. Cabré [4], R. Temmerman [8], L. Bowker [3], B. Džuganová [5]). Важливість цих досліджень підтверджується проведенням міжнародних симпозіумів з проблем фахових мов – зокрема, Європейського симпозіуму LSP, перший з яких відбувся у Відні 1977 року, а двадцятий, ювілейний (2015), був присвячений темі Multilingualism in Specialized Communication: Challenges and Opportunities in the Digital Age [3].

Поняття фахова мова уперше введено у науковий обіг представниками Празького лінгвістичного гуртка, які започаткували функціональний

підхід до вивчення одиниць різних структурних рівнів мовної системи [6, с. 14]. цьому підході основним критерієм класифікації мовних систем виступає їхнє функціональне призначення. Відповідно до нього, мови поділяються за сферами комунікативного вжитку, що зумовлює виникнення численних підсистем загальнонаціональної мови – фахових мов.

У німецькомовному термінологічному полі функціональний аспект закріплений у самій внутрішній формі слів-композитів на позначення професійного вживання: Fachsprache, Berufssprache, Gruppensprache, Standessprache тощо [6, с. 104]. У французькій термінології аналітичні звороти також відтворюють конкретну сферу функціонування, наприклад: français médical, français juridique, français chimique [9, с. 73].

В англомовній традиції термін language for special purposes або languages for specific purposes позначає варіант національної мови, орієнтований на комунікативні потреби певної професійної спільноти. В українському термінознавстві усталеним є термін фахова мова, що є калькою з німецького Fachsprache [2, с. 19].

Функціональне розуміння фахової мови відображено в одному з перших визначень, запропонованому В. Шмідтом, який трактував її як засіб оптимального порозуміння між спеціалістами певного фаху [6, с. 17]. Це визначення заклало підґрунтя до розвитку прагматичного підходу, який розглядає фахову мову як інструмент досягнення ефективного професійного спілкування.

З погляду комунікативно-прагматичної парадигми, фахова мова виконує три головні функції: комунікативну, номінативну та інформаційну [8, с. 25].

• Комунікативна функція полягає у забезпеченні взаєморозуміння між фахівцями певної галузі.

• Номінативна – у позначенні спеціальних понять, предметів, процесів і явищ.

• Інформаційна – у передачі науково-технічних знань у стандартизованій формі.

Українські дослідники (Т. Кияк, І. Кочан, Л. Луковенко) відзначають, що фахова мова є динамічною системою, у межах якої відбувається постійне оновлення термінологічного фонду, зумовлене розвитком науки, техніки та соціальних комунікацій [1, с. 45; 5, с. 33].

Класифікація фахових мов залишається дискусійним питанням сучасного термінознавства. L. Hoffmann [6] пропонує класифікацію за предметною належністю, виділяючи декілька рівнів у межах однієї фахової мови за чотирма критеріями: специфіка мовних засобів, рівень абстрактності, учасники комунікативного акту та сфера функціонування [6, с. 324].

За рівнем абстрактності фахові мови поділяються на п’ять видів:

1) мови теоретичних фундаментальних наук (найвищий ступінь абстрактності);
2) мови експериментальних наук;
3) мови прикладних наук і техніки;
4) мови матеріального виробництва;
5) мови сфери обслуговування.

Подібну типологію запропонував Е. Вюстер, який розглядає мови для спеціальних цілей як інструменти структуризації знань у певних предметних галузях [9, с. 27]. Інші дослідники, зокрема M. Cabré [4] та R. Temmerman [8], уточнюють, що горизонтальна класифікація фахових мов здійснюється за предметними ознаками (наукові, технічні, соціальні галузі), а вертикальна – за рівнем формалізації й типом комунікативної ситуації. Вертикальний поділ має допоміжний характер, оскільки визначає рівень спеціалізації мовлення у межах певної професійної спільноти.

Українські вчені (Т. Кияк, І. Кочан, Л. Луковенко) пропонують класифікацію лексики фахових мов за ступенем наближення до ядра терміносистеми. Вони виділяють:

1) терміни певної галузі з власною дефініцією;
2) міжгалузеві загальнонаукові терміни;
3) професіоналізми або напівтерміни;
4) професійні жаргонізми [1, с. 46; 5, с. 34].

Такий поділ дає змогу простежити межу між науковою та професійною комунікацією, а також визначити ступінь стандартизації лексичних засобів у кожній підсистемі.

Проблема терміна і термінології посідає центральне місце у дослідженні фахових мов. Термінологічна лексика становить ядро будь-якої фахової мови, оскільки саме вона виконує основну номінативну функцію – позначення спеціальних понять і процесів [8, с. 18].

За визначенням M. Cabré [4], термін є одиницею мови для спеціального спілкування, що поєднує семантичний, когнітивний і комунікативний аспекти [8, с. 33]. R. Temmerman [8] наголошує, що термін не є статичною одиницею, а відображає когнітивну структуру знання, яка формується у межах певної професійної спільноти [5, с. 41].

Т. Кияк розглядає термін як мовний знак, що має чітке поняттєве наповнення та виконує дефінітивну функцію у межах наукового дискурсу [1, с. 44]. І. Кочан підкреслює системний характер термінології, який проявляється у взаємозв’язках між термінами всередині певної терміносистеми [2, с. 29].

У межах когнітивного термінознавства (Temmerman [8], 2000; Cabré [4], 1999) термінологія розглядається не лише як сукупність назв понять, а як відображення способів концептуалізації спеціалізованих знань у мові. Такий підхід дозволяє аналізувати термін як частину мовної картини світу певної професії, у якій поєднуються номінативна точність і прагматична доцільність [5, с. 53].

З огляду на це, термін набуває статусу ключової одиниці професійного дискурсу, яка забезпечує когнітивну структурованість знань і ефективність комунікації між фахівцями. Терміносистеми різних галузей тісно взаємодіють між собою, утворюючи міждисциплінарні поля. У цьому аспекті фахові мови не є ізольованими системами, а функціонують як відкриті підсистеми, що перебувають у постійному семантичному обміні з іншими галузями знань [9, с. 86].

Висновки та перспективи досліджень у цьому напрямі. У результаті проведеного аналізу з'ясовано, що фахові мови є функціональними підсистемами національної мови, призначеними для забезпечення ефективного професійного спілкування та точного передавання спеціалізованої інформації. Їхня поява і розвиток безпосередньо зумовлені комунікативними потребами суспільства, розвитком науки й техніки, а також розширенням міждисциплінарної взаємодії.

Функціонально-прагматичний підхід дозволяє розглядати фахові мови як системи, у межах яких реалізуються три базові функції: комунікативна, номінативна та інформаційна. Комунікативна функція забезпечує взаєморозуміння між фахівцями певної галузі; номінативна – позначення спеціальних понять; інформаційна – структуровану передачу знань.

Класифікаційні моделі, запропоновані L. Hoffmann [6] та E. Wüster [9], а також сучасні когнітивно-прагматичні підходи (M. Cabré [4], R. Temmerman [8]) підтверджують багаторівневу організацію фахових мов, де горизонтальний розподіл відображає предметну диференціацію, а вертикальний – рівень спеціалізації та абстрактності.

Термінологічна лексика, що становить ядро фахових мов, виконує не лише номінативну, а й когнітивну функцію, відображаючи структуру знань певної галузі. Термін як мовний знак поєднує понятєву і знакову структуру, демонструючи системність, точність, дефінітивність і нейтральність.

Висновки. Оскільки фахові мови є динамічними, відкритими системами, що відображають не лише структуру знань, але й комунікативні потреби сучасного суспільства. Подальші дослідження у цьому напрямі можуть бути спрямовані на вивчення перекладацьких стратегій відтворення фахових текстів та аналіз когнітивних моделей термінотворення у різних мовах.

Так, студії у царині фахових мов доцільно розвивати у кількох взаємопов'язаних напрямах. По-перше, важливим видається поглиблений аналіз міжмовних кореляцій у системах термінотворення, що дозволить виявити закономірності перенесення та адаптації термінологічних одиниць у процесі перекладу науково-технічних, медичних, юридичних та економічних текстів. Такий підхід сприятиме створенню ефективних моделей інтерлінгвальної еквівалентності, що є особливо актуальним у час глобалізації знань і розвитку міжнародних професійних спільнот.

По-друге, перспективним напрямом постає когнітивно-дискурсивне моделювання фахових мов, орієнтоване на реконструкцію концептуальних картин світу, властивих певним професійним галузям. Дослідження процесів категоризації та концептуалізації у межах терміносистем дасть змогу глибше зрозуміти механізми формування нових понять і шляхів їхнього мовного вираження. Особливо цінним є застосування сучасних когнітивно-семантичних методів, що поєднують аналіз лексико-семантичних полів із моделюванням ментальних структур, які стоять за спеціалізованими термінами.

По-третє, подальшого розвитку потребує корпусний і статистичний аналіз фахових мов у контексті цифрової лінгвістики. Використання великих мовних корпусів і технологій автоматизованої обробки природної мови (Natural Language Processing) дозволяє досліджувати частотність термінів, стійкість термінологічних сполук, специфіку словотворення й синтаксичні моделі у різних типах професійних дискурсів. Це відкриває перспективи створення інтелектуальних термінологічних баз даних, автоматизованих перекладацьких систем і навчальних ресурсів нового покоління.

По-четверте, у межах перекладознавчого аспекту варто приділити увагу порівняльним дослідженням перекладацьких стратегій і трансформацій, характерних для фахових текстів різних галузей. Аналіз адекватності відтворення термінів, абревіатур, епонімів та номінативних структур сприятиме вдосконаленню практики перекладу спеціалізованих матеріалів та формуванню нових методик навчання перекладу у професійній освіті.

Окремої уваги заслуговує лінгводидактичний вимір проблеми – вивчення фахових мов у контексті формування іншомовної професійної компетентності. Інтеграція результатів дослідження LSP у навчальні програми для фахівців різних галузей дозволить підвищити якість мовної підготовки, розвинути вміння працювати з термінологічно насиченими текстами та оперувати спеціалізованими поняттями у міжкультурній комунікації.

Узагальнюючи, перспективним вбачається розроблення інтердисциплінарної моделі дослідження фахових мов, що поєднує когнітивно-лінгвістичні, прагматичні, перекладознавчі та інформаційно-технологічні підходи. Такий синтез дозволить глибше осмислити природу фахових мов як багатовимірного феномену, який одночасно відображає розвиток науки, комунікативні потреби суспільства і динаміку сучасних мовних процесів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кияк Т. Р. Основи теорії термінології : навч. посіб. Київ : КНЛУ, 2006. 184 с.

2. Кочан І. М. Словотвірні норми і термінологія : термінологічний вісник. Львів : Видавництво ЛНУ ім. І. Франка, 2013. 256 с.

3. Bowker L. Hawkins Sh. Variation in the organization of medical terms Exploring some motivations for term choice. London : Academic Press, 2006. 180 p.

4. Cabré M. T. Terminology Theory Methods and Applications. Amsterdam Philadelphia : John Benjamins, 1999. 302 p.

5. Džuganová B. English medical terminology Different ways of forming medical terms. Bratislava : JAHR Publishing, 2013. 120 p.

6. Hoffmann L. Kommunikative Fachsprachenforschung. Tübingen : Gunter Narr Verlag, 1985. 342 p.

7. Multilingualism in Specialized Communication Challenges and Opportunities in the Digital Age : Book of Abstracts of the 20th European Symposium on Languages for Special Purposes 8–10 July 2015 Vienna Austria. Vienna : University of Vienna Centre for Translation Studies, 2015. 136 p.

8. Temmerman R. Towards New Ways of Terminology Description The Sociocognitive Approach. Amsterdam : John Benjamins, 2000. 259 p.

9. Wüster E. Einführung in die allgemeine Terminologielehre und terminologische Lexikographie. Bonn : Romanistischer Verlag, 1979. 431 p.

Дата першого надходження рукопису до видання: 10.11.2025
Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 12.12.2025
Дата публікації: 31.12.2025

УДК 8.811.112.12
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2025.44.1.37

КУЛЬТУРНО-СПЕЦИФІЧНІ КОНЦЕПТИ В ПЕРЕКЛАДІ ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТУ: КОГНІТИВНО-ЛІНГВІСТИЧНИЙ АСПЕКТ (НА МАТЕРІАЛІ РОМАНУ Е. М. РЕМАРКА «ТРОЄ ТОВАРИШІВ»)

CULTURALLY SPECIFIC CONCEPTS IN THE TRANSLATION OF LITERARY TEXT: A COGNITIVE-LINGUISTIC ASPECT (BASED ON E. M. REMARQUE'S NOVEL *THREE COMRADES*)

Левицька Н.В.,
orcid.org/0000-0001-6616-898X
старший викладач кафедри германської філології та перекладознавства
Хмельницького національного університету

У статті здійснено ґрунтовний когнітивно-лінгвістичний аналіз особливостей відтворення культурно-специфічних концептів у художньому перекладі на матеріалі роману Е. М. Ремарка «Троє товаришів». Розглядається переклад як складний когнітивний процес концептуальної реконструкції, що передбачає не лише трансформацію лексичних одиниць, а й інтерпретацію та повторну концептуалізацію смислів, зумовлених історичним, соціальним та культурним контекстом міжвоєнної Німеччини. Особлива увага приділяється теоретичним засадам когнітивної лінгвістики, зокрема поняттям концепту, фрейму, концептуалізації, метафори та метонімії, а також ролі цих механізмів у процесі художнього перекладу. Виявлено, що культурно-специфічні концепти, які включають соціально-історичні, побутові, емоційно-оцінні та прагматичні одиниці, потребують від перекладача вибору відповідної стратегії: від прямого відтворення до адаптації з урахуванням культурних очікувань цільової аудиторії. На прикладі окремих фрагментів тексту проаналізовано застосування стратегій окультурення (domestication), інокультурення (foreignization), транскрипції, пояснювального перекладу та функціонального еквівалента, що дозволяє зберегти концептуальну цілісність та емоційно-семантичну насиченість оригіналу. Стаття демонструє, що когнітивний підхід до перекладу сприяє глибшому розумінню процесу прийняття перекладацьких рішень, забезпечує адекватну передачу культурних смислів і дозволяє моделювати фреймову структуру художнього тексту у мові перекладу, зберігаючи унікальність авторської картини світу. Таким чином, дослідження підкреслює значення когнітивно-лінгвістичного підходу як ефективного інструменту аналізу та практичного відтворення культурно-специфічних елементів у художньому перекладі.

Ключові слова: когнітивна лінгвістика, художній переклад, культурно-специфічний концепт, перекладацькі стратегії, фрейм, концептуалізація, метафора, інокультурення.

The article presents an in-depth cognitive-linguistic analysis of the reproduction of culture-specific concepts in literary translation based on E. M. Remarque's novel Three Comrades. Translation is approached as a complex cognitive process of conceptual reconstruction, which involves not only the transformation of lexical units but also the interpretation and re-conceptualization of meanings shaped by the historical, social, and cultural context of interwar Germany. Particular attention is paid to the theoretical foundations of cognitive linguistics, including the notions of concept, frame, conceptualization, metaphor, and metonymy, and their role in literary translation. The study identifies culture-specific concepts encompassing socio-historical, material, emotional-evaluative, and pragmatic units and analyzes the translator's choice of strategies, ranging from direct reproduction to adaptation according to the target audience's cultural expectations. Through the analysis of selected textual fragments, the article illustrates the application of domestication, foreignization, transcription, explanatory translation, and functional equivalence strategies, which ensure conceptual integrity and the preservation of the emotional and semantic richness of the original text. The research demonstrates that a cognitive approach provides deeper insights into translators' decision-making processes, enables the adequate transfer of cultural meanings, and allows for modeling the frame structure of a literary text in the target language while maintaining the uniqueness of the author's worldview. Overall, the study highlights cognitive linguistics as an effective tool for analyzing and practically rendering culture-specific elements in literary translation.

Key words: cognitive linguistics, literary translation, culture-specific concept, translation strategies, frame, conceptualization, metaphor, foreignization.

Постановка проблеми. У сучасному перекладознавстві дедалі більшої актуальності набувають дослідження, спрямовані на осмислення перекладу не лише як міжмовної трансформації, а як складного когнітивного процесу, пов'язаного з інтерпретацією та реконструкцією смислів. Особливе місце у цьому контексті посідає проблема перекладу культурно-специфічних концептів, які акумулюють історичний, соціальний і ментальний досвід певної лінгвокультурної спільноти. Художній текст, зокрема роман, є специфічним носієм культурної інформації, адже в ньому відбивається не лише індивідуально-авторська картина світу, а й колективні уявлення епохи. У творчості Е. М. Ремарка ці уявлення формуються під впливом історичних подій міжвоєнної Німеччини, що зумовлює високу концентрацію культурно маркованих смислів. У перекладі такі смисли часто зазнають трансформацій, втрат або переосмислення. Таким

чином, проблема відтворення культурно-специфічних концептів у перекладі художнього тексту тісно пов'язана з важливими науковими завданнями сучасної когнітивної лінгвістики, перекладознавства та лінгвокультурології, а також має практичне значення для підготовки перекладачів художньої літератури. З огляду на актуальність міжкультурної комунікації та потребу в якісних художніх перекладах, важливо аналізувати перекладацькі рішення з позицій когнітивної лінгвістики, яка дає інструментарій для розуміння того, як концепти організовуються в суспільній свідомості і як їх найефективніше передати їх іншою мовою.

Зв'язок проблеми з науковими та практичними завданнями та аналіз останніх досліджень.

Теоретичне підґрунтя дослідження культурно-специфічних концептів сформовували у своїх наукових вітчизняні лінгвісти та перекладознавці Т. Андрієнко, Т. Кияк, І. Колеснікова, І. Шевченко, А. Левицький. А. Мартинюк досліджує особливості когнітивного перекладацького аналізу художніх порівнянь. Проблему культурної специфіки досліджували П. Ньюмарк, який запропонував класифікацію перекладацьких стратегій та А. Градлер, який окреслив процедури перекладу культурно-специфічних одиниць. Ч. Філлмор у рамках теорії фреймів показав, як організовані знання про типові ситуації допомагають перекладачеві правильно інтерпретувати контекст і побудувати адекватну концептуальну структуру в мові перекладу. Аналіз наукових праць засвідчує, що дослідження перекладів творів Е. М. Ремарка здебільшого концентруються на стилістичних, лексичних або ідеологічних аспектах, тоді як когнітивно-лінгвістичний аналіз культурно-специфічних концептів у перекладі лишається недостатньо представлений. У цьому контексті актуальними залишаються такі наукові завдання: виявлення механізмів когнітивної трансформації культурно-специфічних концептів у художньому перекладі, вплив культурних фреймів на перекладацькі рішення та системний аналіз концептів у конкретному художньому творі з урахуванням його історико-культурного контексту.

Метою статті є виявлення особливостей відтворення культурно-специфічних концептів у перекладі роману Е. М. Ремарка «Троє товаришів» у когнітивно-лінгвістичному аспекті. Для досягнення поставленої мети в статті передбачено розв'язання таких завдань:

– окреслити теоретичні засади когнітивної лінгвістики у контексті сучасного перекладознавства;

– визначити поняття культурно-специфічного концепту як когнітивної та лінгвокультурної одиниці;

– класифікувати культурно-специфічні концепти, представлені в романі Е. М. Ремарка «Троє товаришів»;

– визначити та описати перекладацькі стратегії відтворення культурно маркованих елементів у художньому перекладі.

Виклад основного матеріалу. Когнітивна лінгвістика є однією з дисциплін когнітивної науки, яка займається описом і поясненням ментальних структур і процесів, пов'язаних зі знанням мови. Це мовознавчий напрям, в якому функціонування мови розглядають як різновид пізнавальної діяльності, а когнітивні механізми та структури людської свідомості досліджують через мовні явища [1]. Когнітивна лінгвістика виступає як інтегруюча наукова дисципліна, яка намагається знайти зв'язки між структурами ментальних репрезентацій, їх обробкою та нейронним субстратом. Одним із важливих аспектів когнітивної лінгвістики є розуміння механізмів, через які відбувається оперування знаннями у процесі мовленнєвої діяльності, особливо у перекладі. Когнітивна лінгвістика тісно пов'язана з дослідженням культурно-специфічних концептів, оскільки її головним об'єктом є взаємозв'язок між мовою, мисленням і пізнанням. Вона виходить з того, що мова не є нейтральним інструментом комунікації, а активно формує й структурує наше сприйняття реальності. Через мовні засоби відображаються специфічні способи категоризації навколишнього світу, які є продуктом історичного, соціального та культурного досвіду певної спільноти. Культурно-специфічні концепти виникають як результат цього досвіду і репрезентують ті явища, які є значущими для певної культури, але можуть бути відсутніми або сприйматися інакше в інших культурних системах [4].

Культурно-специфічний концепт це ментальна одиниця, що поєднує мовне значення з культурним досвідом спільноти. У художньому тексті такі концепти виконують смислотвірну функцію та формують цілісну картину світу автора. Теоретики перекладу пропонують різноманітні стратегії перекладу культурно обумовлених мовних елементів. Лоуренс Венуті сформулював концепцію двох основних підходів – окультурення (domestication) та інокультурення (foreignization), які передбачають як лінгвістичні, так і культурологічні орієнтири, спрямовані на встановлення балансу між цінностями світу автора оригіналу та очікуваннями аудиторії перекладу залежно

від обраної перекладацької стратегії. Згідно з позицією Пажусіса, стратегія окультурення орієнтується на адаптацію вихідного тексту до культурного контексту цільової аудиторії шляхом інтеграції локальних культурних елементів. Натомість інокультурення (або інтернаціоналізація) передбачає збереження культурної специфіки оригіналу, акцентуючи увагу на унікальності вихідного тексту. Застосування стратегії інокультурення саме по собі передбачає свідоме введення читача у простір чужої культури, що вимагає обережного балансування: надмірне тяжіння до іншомовності без відповідного контекстуального супроводу може ускладнити сприйняття тексту аудиторією. Водночас надмірна адаптація через окультурення, що призводить до нейтралізації культурних особливостей оригіналу, може спотворити первинний комунікативний намір тексту, спричинити неправильні асоціації та втрату автентичності. Отже, вибір стратегії має базуватися на чіткій оцінці цілей перекладу й очікувань цільової аудиторії, із дотриманням принципу функціональної адекватності. Градлер окреслює низку процедур, що застосовуються для перекладу культурно-специфічних концептів. До них належать: створення неологізму: *„Es war eine Inflationstragödie“ – «Це була трагедія інфляційного періоду»*; пояснювальний переклад, який заміщує термін вихідної мови його описовим тлумаченням; збереження іншомовного терміна без змін: *„Kneipe“ – «Кнайпа»*; а також добір еквівалентного терміна в мові перекладу, який має аналогічну прагматичну релевантність [3, с. 120]: *„Frontkamerad“ – «фронтовий товариш»* [7]. Визначаючи культурно-зумовлені терміни як терміни, що «стосуються понять, інституцій та персоналу, які є специфічними для культури мови оригіналу» Харві пропонує наступні чотири основні методи перекладу культурно-специфічних термінів: функціональна еквівалентність – використання референта в культурі мови перекладу, функція якого подібна до функції референта вихідної мови; формальна еквівалентність або «лінгвістична еквівалентність» – переклад «слово в слово» – *„Die Inflation machte uns zu Bettlern“ – «Інфляція зробила нас жебраками»*; транскрипція або «запозичення» (тобто відтворення або, за необхідності, транслітерація оригінального терміна) – якщо термін пояснюється в контексті, його можна використовувати самостійно. В інших випадках, особливо коли передбачається, що читач не знає культури вихідної мови, транскрипція супроводжується поясненням або приміткою перекладача; описовий або пояснювальний переклад: використовує загальні терміни для передачі значення й актуальний у контекстах, де формальний еквівалент не забезпечує достатньої чіткості [5, с. 68]: *„Er rauchte eine Reval“ – „Він курив сигарету марки «Реваль»”* [7]. Він доречний у широкому спектрі контекстів, де формальна еквівалентність вважається недостатньо чіткою. У тексті, призначеному для спеціалізованого читача, може бути корисно додати оригінальний термін, щоб уникнути двозначності. Ньюмарк розширює класифікацію перекладацьких стратегій, додаючи низку специфічних процедур: перенесення слова мови оригіналу на текст мови перекладу. Він включає транслітерацію і є тим самим, що Харві називає «транскрипцією». Натуралізація, тобто адаптація слова спочатку до звичної вимови, а потім морфології мови перекладу – *„Er trug einen Smoking“ – «Він був у смокінгу»* [7]. Культурний еквівалент передбачає заміну культурно-специфічного слова в мові оригіналу на відповідник у мові перекладу, хоча такий метод не забезпечує повної точності: *„Sie bestellte eine Bockwurst“ – «Вона замовила сосиску»* [7]. Функціональний еквівалент застосовується для відтворення змісту за допомогою культурно-нейтрального терміну. Описовий еквівалент пояснює значення терміну в мові оригіналу кількома словами. До додаткових стратегій належить порівняльний аналіз, що зіставляє семантичні компоненти терміну у вихідній та цільовій мовах. Синонімія використовується у випадках, коли точний еквівалент відсутній, і пропонується близьке за значенням слово. Наскрізний переклад (калькування) передбачає дослівне відтворення сталих словосполучень або назв організацій. Модуляція змінює формулювання відповідно до норм мови перекладу, зберігаючи зміст вихідного тексту. Визнаний переклад застосовується щодо офіційних назв і термінів, які вже мають усталені відповідники. Компенсація дозволяє відтворити втрачений зміст у іншій частині тексту. Перефразування полягає у детальному поясненні значення слова, що виходить за межі описового еквівалента. Нарешті, примітки перекладача містять додаткові пояснення та культурні коментарі, які поле На відміну від суто лінгвістичних чи психологічних підходів, когнітивний підхід орієнтований на опис і пояснення розвитку та функціонування ментальних процесів, які забезпечують можливість складної когнітивної поведінки, такої як переклад. При цьому переклад розглядається не як просте кодування-декодування мовних одиниць, а як глибока переробка інформації на концептуальному рівні, що передбачає рекон-

струкцію змісту з урахуванням культурного та семіотичного контексту. Переклад розглядається як процес, що охоплює не лише заміну мовних одиниць, а й комплексну реконструкцію смислів, притаманних вихідному тексту. [6, с. 496].

Особливе місце в когнітивному моделюванні процесу перекладу посідають фрейми, введені Ч. Філлмором. Фрейми є організованими структурами знань про типові ситуації. Фрейми виконують у перекладі дві основні функції: по-перше, вони допомагають перекладачеві правильно інтерпретувати контекст оригіналу, по-друге – сприяють побудові адекватної концептуальної структури у мові перекладу. Успішний переклад можливий лише за умови правильної ідентифікації вихідного фрейму та його адаптивного відтворення у культурі реципієнта. Фрейми виявляють себе особливо виразно в перекладі художніх текстів, де вони структурно організовують образність і метафорику [8]. Як зазначають А. Мартинюк та Е. Ахмедова, художні порівняння, метафори та алюзії базуються на специфічних фреймах, що відображають як універсальні, так і культурно специфічні уявлення про світ. При перекладі таких елементів перекладач стикається з необхідністю або зберегти вихідний фрейм, або трансформувати його відповідно до особливостей цільової культури. У романі Еріха Марії Ремарка «Три товариші» фреймова структура художнього тексту вимагає особливої уваги перекладача. Наприклад, у реченні «Der Himmel war schwer und grau, und der Regen hing noch wie ein Schleier in der Luft» («Небо було важким і сірим, а дощ висів у повітрі, мов серпанок») активується фрейм гнітючої, тривожної атмосфери. Переклад повинен не просто відтворити лексичний зміст, а передати весь емоційно-семантичний комплекс, що стоїть за цим образом. Тому відтворення цього фрагмента українською мовою як «Небо було важким і сірим, а дощ висів у повітрі, немов серпанок» є вдалим прикладом збереження фрейму оригіналу через відповідну концептуальну адаптацію. Інший приклад стосується речення: «Er saß da, stumm wie ein Fisch» («Він сидів там, мов риба»). Тут фрейм мовчання і відчуження, який у німецькій культурі природно асоціюється з образом риби, вимагає від перекладача знайти у цільовій мові аналогічний образ або передати його через змістову реконцептуалізацію. У цьому випадку буквальне відтворення в українській мові також буде ефективним, оскільки образ риби як символу мовчазності є універсальним. Отже, когнітивний підхід до перекладу передбачає врахування не тільки мовних, а й концептуально-культурних чинників. Перекладач виступає як медіатор між двома когнітивними світами, здійснюючи перенесення не слів, а концептів, смислів і культурних моделей. У цьому процесі особливого значення набуває опрацювання фреймів, які структурують наше сприйняття реальності і забезпечують природність та адекватність перекладеного тексту. Художній переклад, заснований на когнітивному аналізі, є не просто відтворенням тексту, а актом реконструкції цілісної концептуальної системи в іншій мовній і культурній реальності.

Висновки. Проведений аналіз засад когнітивної лінгвістики дозволяє зробити висновок, що ця наукова парадигма забезпечує новий підхід до розуміння мови як інструменту пізнання та концептуалізації світу. Когнітивна лінгвістика розглядає мову не лише як систему знаків, а як відображення ментальних структур, що формуються під впливом індивідуального й колективного досвіду, культурних та історичних чинників. Особливу увагу приділено концептам як одиницям мислення, що мають складну структуру і є носіями енциклопедичної інформації про явища дійсності. Розглянуто основні когнітивні механізми, такі як концептуалізація, фреймування, метафора і метонімія, що відіграють важливу роль у формуванні й передачі смислів. Визначено, що у перекладі культурно-специфічних концептів особливої ваги набувають стратегії, спрямовані на збереження концептуальної цілісності, передачу імпліцитних смислів, а також урахування лінгвокультурних особливостей цільової аудиторії. Таким чином, когнітивний підхід до перекладу дозволяє не лише досягати лінгвістичної адекватності, а й забезпечувати глибоке розуміння і трансляцію культурних смислів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Андрієнко Т. К. Когнітивний аспект перекладацького дискурсу : монографія. Київ : Київський національний університет імені Т. Шевченка, 2016. 256 с.

2. Венуті Л. Невидимість перекладача: історія перекладу / пер. з англ. Л. Венуті. Лондон ; Нью-Йорк : Routledge, 2008. 336 с.

3. Кияк Т. Р., Колеснікова І. Ф., Шевченко І. С. Основи когнітивної лінгвістики : навч. посіб. Київ : Либідь, 2012. 256 с.

4. Левицький А. Е. Когнітивна лінгвістика : навч. посіб. Київ : Либідь, 2010. С. 260–288.
5. Мартинюк А. П. Когнітивний перекладацький аналіз художніх порівнянь : монографія. Харків : Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, 2021.
6. Ремарк Е. М. Три товариші : роман / пер. з нім. Ю. Лісняка. Київ : Клуб сімейного дозвілля, 2017. 416 с.
7. Graedler A. L. Cultural implications for translation. Perspectives: Studies in Translatology. 2000. Vol. 8, № 2. P. 117–130. DOI: https://doi.org/10.1080/0907676X.2000.9961383
8. Fillmore C. J. Frame semantics and the nature of language. Annals of the New York Academy of Sciences. 1976. Vol. 280. P. 20–32. DOI: https://doi.org/10.1111/j.1749-6632.1976.tb25467.x
9. Newmark P. A Textbook of Translation. London : Prentice Hall, 1988. 292 p.

Дата першого надходження рукопису до видання: 21.11.2025
Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 19.12.2025
Дата публікації: 31.12.2025

УДК 004.932.2:81'25
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2025.44.1.38

ACCENT INFLUENCE ON AUTOMATIC SPEECH RECOGNITION ACCURACY IN INTERPRETING CONTEXTS

ВПЛИВ АКЦЕНТУ НА ТОЧНІСТЬ АВТОМАТИЧНОГО РОЗПІЗНАВАННЯ МОВИ В СИТУАЦІЇ УСНОГО ПЕРЕКЛАДУ

Litvinyak O.V.,
orcid.org/0000-0002-1378-9851
PhD in Philology, Associate Professor,
Associate Professor at the Hryhoriy Kochur Department
of Translation Studies and Contrastive Linguistics
Ivan Franko National University of Lviv

This paper presents a description of a pilot study examining the accuracy of automatic speech recognition (ASR) systems in transcribing interpreted, non-native English speech, specifically English speech produced by Ukrainian native speakers. This domain has been underexplored in automatic speech recognition publications, as most of them focus on original (even if non-native) speech. However, interpreted speech differs from original speech in fluency, prosody, and structure. It is more prone to contain pauses, reformulations, and disfluencies. The hypothesis is that these may cause certain problems for automatic speech recognition systems, since they are mainly trained on fluent, mostly native-speaker data. The paper describes the comparison of two automatic speech recognition tools, namely OpenAI's Whisper and Microsoft's Azure Speech Services. Since this is a pilot study, the research is based on a small corpus of only four simultaneous interpretations of speeches delivered in Ukrainian into the English language. The small corpus was intended to verify whether the hypothesis is worth analyzing and researching based on a larger sample. Each segment was manually transcribed to serve as a reference and then automatically transcribed by both automatic speech recognition systems. Accuracy was evaluated using Word Error Rate (WER). Both systems appeared to struggle with emotionally charged or semantically dense passages. The findings highlight the limitations of current automatic speech recognition models in capturing the unique characteristics of interpreted speech; however, further research is needed to draw more reliable conclusions. Prospects of further research include the use of an expanded corpus of speeches interpreted into English from different source languages by non-native English interpreters.

Key words: automatic speech recognition (ASR), word error rate (WER), accent, interpreting, accuracy.

У статті представлено опис пілотного дослідження, в рамках якого вивчено точність систем автоматичного розпізнавання мови (ASR) при транскрибуванні промов, перекладених англійською мовою з української усними перекладачами, що є носіями української мови, і для яких англійська мова – не рідна. Ця сфера недостатньо досліджена в публікаціях про автоматичне розпізнавання мовлення, оскільки більшість з них зосереджується на оригінальних промовах (навіть якщо вони виголошені не рідною мовою). Однак мовлення в усному перекладі відрізняється від оригінального мовлення плавністю, просодією та структурою. Воно частіше містить паузи, переформулювання та брак плавності. Гіпотеза полягає в тому, що це може спричинити певні проблеми для систем автоматичного розпізнавання мовлення, оскільки вони в їх в основному навчають на даних плавного мовлення, переважно носіїв мови. У статті описано порівняння Whisper від OpenAI та Azure Speech Services від Microsoft. Оскільки це пілотне дослідження, воно базується на невеликому корпусі, що складається лише з чотирьох синхронних перекладів українських промов англійською мовою. Невеликий корпус мав на меті перевірити, чи варто аналізувати та досліджувати гіпотезу на основі більшої вибірки. Кожен сегмент був вручну транскрибований для використання як еталон, а потім автоматично транскрибований обома системами ASR. Точність оцінювалася за допомогою показника частоти неправильно розпізнаних слів (Word Error Rate, WER). Обидві системи мали труднощі з емоційно навантаженими або семантично насиченими фрагментами. Результати дослідження підкреслюють обмеження сучасних моделей автоматичного розпізнавання мовлення у фіксації унікальних характеристик перекладеного мовлення; однак для отримання надійніших висновків необхідні подальші дослідження. Перспективи подальших досліджень включають використання розширеного корпусу промов, перекладених на англійську мову з різних вихідних мов усними перекладачами, для яких англійська мова не рідна.

Ключові слова: автоматичне розпізнавання мови (ASR), коефіцієнт помилок слів (WER), акцент, переклад, точність.

Statement of the problem. The main aim of this study is to assess how accurately automatic speech recognition (ASR) systems transcribe interpreted speech. The underlying assumption is that interpreted speech is less fluent, with more pauses, false starts, and disfluencies, while ASR tools are trained on fluent, native speech, or at least original (not interpreted) speech.

The study investigates how two widely used ASR systems – Whisper by OpenAI and Microsoft Word Online transcription tool, powered by Azure Cognitive Services – perform when applied to interpreted speech delivered in non-native English.

ASR functions are increasingly used in various domains, including interpreting. In recent years, we have heard various ideas about how ASR could be

used in and for interpreting. For instance, one of the widely discussed applications is CAI tools, where ASR could help prompt term lookup or figure recognition. Some (e.g. [2]) claim that ASR could completely change the face of consecutive interpreting turning it from a memory and analysis exercise into an on-the-spot translation of automatically generated text. A famous example of AI and ASR use is the interview of Ukraine's Volodymyr Zelenskyy to American podcaster Lex Friedman, which was AI-dubbed into Ukrainian, English, and Russian.

Literature review. Fantinuoli distinguishes the following challenges for ASR: use of spoken language; speaker variability; ambiguity; continuous speech; background noise; speed of speech; body language [2]. Koenecke et al. in their paper *Racial Disparities in Automatic Speech Recognitio*n have identified "1) a performance gap in the "language models" (models of lexicon and grammar) underlying modern ASR systems; and 2) a performance gap in the acoustic models underlying these systems" [5].

Thai researchers Tammasrisawat and Rangponsumrit in their 2023 paper *The Use of ASR-CAI Tools and their Impact on Interpreters' Performance during Simultaneous Interpretation* claim that the use of the ASR-CAI tool improves the quality of terminology rendition and decreases error rate in trainee interpreters [9]. In a domain-specific evaluation, the Svarah project compared Whisper, Azure, and Google ASR on Indian-accented English [7]. Hinsvark et al. identified accent bias as a persistent issue in commercial ASR [3]. McGuire evaluates five commercial ASR systems on the L2-ARCTIC corpus, which contains both read and spontaneous speech from non-native speakers with various L1 backgrounds. Reported mean error rates (MERs) on read speech were between 5–15%, with all systems performing worse on spontaneous speech [6].

Materials and methods. This study investigates the transcription accuracy of automatic speech recognition (ASR) systems on interpreted, non-native English speech. The corpus comprises four speeches originally delivered in Ukrainian and simultaneously interpreted into English by professional interpreters with English as their B language (active non-native language). The selected speeches include high-profile, public-facing addresses covering diverse domains such as politics, human rights, historical reflection, and military support. Each interpreted speech was manually transcribed and then processed using two commercial ASR systems. The test material is the simultaneous interpretation of speeches from Ukrainian into English by interpreters who have English as their B language (i.e., active non-native language).

Since this is a pilot study, aiming to understand further feasibility of doing research in this area, four short videos (of 4–5 min each) have been selected. The videos feature different speakers and different interpreters, all of them male (not intentionally).

For each speech, three aligned transcript versions were compiled:

Manual Reference: A human-verified transcription of the interpreted English speech, capturing all spoken words, including disfluencies (e.g., "uh", "eee"), repetitions, sentence fragments, and prosodic pauses.

ASR1 (Microsoft Azure): The output of Microsoft Azure's cloud-based speech-to-text API (Word Online or Azure Speech Services), representing a proprietary commercial ASR system with punctuation and formatting automatically applied.

ASR2 (Whisper): The transcription generated by OpenAI's Whisper (Large v3) model, an open-source multilingual ASR system trained on a large-scale, noisy, and varied audio-text corpus. Transcriptions were produced using default decoding settings and included punctuation.

Deletions (D): Words missing from ASR output but present in the reference.

These were used to calculate Word Error Rate (WER) as follows:

$$\mathrm{WER} = \frac{S + D + I}{N}$$

where N is the total number of words in the manual transcript.

Before comparing the ASR-generated transcripts to the human-generated ones, we investigated the matter of normal WER for human transcription. In controlled conditions using high-quality, multi-pass transcription workflows – such as those applied in the Switchboard Conversational Telephone Speech (CTS) corpus – inter-transcriber disagreement typically yields a WER between 4.1% and 4.5% [10]. However, when time constraints are introduced, as in "quick transcription" tasks, WERs can rise to approximately 9.6%. These values provide a practical benchmark for evaluating ASR system accuracy. Professional transcriptionists operating in real-world scenarios generally achieve WERs around 4%, though variability increases with factors like speaker accent, background noise, and emotional delivery. In recognition of these nuances, Apple introduced the Humanizing WER (HEWER) metric, which separates minor transcription deviations from those that affect semantic meaning. Using this measure, average ASR WERs around 9.2% on naturalistic

podcast audio translated to only 1.4% of errors being classified as "major" [1]. These findings reinforce that while human transcription remains a high standard, it is not perfect. For ASR systems to be considered comparable to human performance, a WER approaching 4–5% is often regarded as the benchmark [1].

Results. Word Error Rate (WER) Comparison

Transcript Set	ASR System	S	I	D	WER (%)
Zelenskyy to EU Parliament [14]	Microsoft	15	12	9	7.4
	Whisper	8	5	5	3.8
Lviv BookForum (Matviichuk) [11]	Microsoft	28	19	16	7.7
	Whisper	12	9	7	3.5
Confronting 1938 Mindset [12]	Microsoft	34	25	21	15.3
	Whisper	10	5	7	4.4
Veterans Peer Support (PTSD) [13]	Microsoft	20	18	15	7.3
	Whisper	11	6	8	3.4

Microsoft Azure produced WERs between 7.3% and 15.3%, with the highest error rate occurring in the emotionally charged and historically rich speech "Confronting 1938's Mindset." In contrast, Whisper maintained consistently lower WERs across all transcript sets, ranging from 3.4% to 4.4%. In all four cases, Whisper yielded a reduction in total word-level errors compared to Azure.

Error types were also analyzed. Microsoft Azure exhibited more frequent substitution and insertion errors, particularly with semantically complex terms and disfluency-laden segments. For example, "Kharkiv" was misrecognized as "hierarchy," and "Babi Yar" appeared as "Bobby years." Whisper's transcriptions featured fewer such misrecognitions and better semantic alignment with the manual reference.

Named entity recognition varied by system. Whisper accurately transcribed key proper nouns such as "Donetsk," "Luhansk," and "Tribunal for Putin." Azure misrecognized these terms more frequently or replaced them with phonetically similar but incorrect alternatives. Terminology associated with legal or historical contexts (e.g., "war crimes," "accountability architecture") was more faithfully preserved in Whisper's outputs.

Overall, the results suggest that both ASR systems face challenges when transcribing interpreted, non-native English speech, especially in emotionally charged, disfluent, or semantically dense contexts.

Discussion. The WER analysis revealed measurable differences across transcript sets and systems. Both ASR tools showed higher error rates in semantically dense or emotionally charged content, particularly in the "Confronting 1938's Mindset" speech, where historical and cultural references were frequent. While the WERs varied, both systems exhibited a similar pattern: increased errors in segments with higher disfluency density, rapid speech, or topic shifts. This suggests that interpretation-specific speech patterns, such as syntactic compression, hesitations, and reformulations, may be critical sources of error, regardless of ASR model.

One notable observation concerns disfluency handling. Interpreted speech naturally includes a high frequency of fillers (e.g., "uh," "eee"), repetitions, and sentence fragments, especially during real-time rendering. Both systems occasionally misrepresented these features. In some instances, literal transcriptions of false starts or hesitations produced syntactically incoherent outputs. Conversely, when disfluencies were omitted, the resulting output sometimes sacrificed fidelity to the interpreter's phrasing. This presents a tradeoff between fluency and transcription accuracy that warrants further exploration, particularly when disfluency carries semantic or pragmatic value.

Sentence segmentation also posed challenges. Interpretation often involves incomplete clauses or delayed corrections, which can result in fragmented or redundant constructions when transcribed. Both systems occasionally introduced segmentation errors – either by prematurely punctuating mid-thought or failing to mark clause boundaries – especially in passages with complex or emotive delivery. These errors complicate the readability and interpretability of ASR output in contexts where accurate documentation of speech is crucial.

Named entity recognition (NER) was another area of difficulty. Proper nouns – such as "Kharkiv," "Donetsk," and "Babi Yar" – were sometimes misrecognized, particularly when embedded in rapid or accented speech. In some cases, these errors affected the semantic integrity of the transcript, especially when the substitution produced a phonetically similar but contextually unrelated term (e.g., "Bobby years" for "Babi Yar"). This limitation may stem from ASR

models being optimized for general spoken content rather than multilingual, geopolitically specific discourse.

Conclusions. The interpreted nature of the source speech adds a layer of complexity that differentiates this study from evaluations using native, scripted, or read speech. Interpreters introduce subjective filtering, compressed syntax, and real-time adaptation, which amplify challenges for ASR systems trained predominantly on native, fluent speech samples. Consequently, these findings highlight a need for further research into ASR performance on interpreted corpora, including the development of domain-specific tuning or hybrid human-in-the-loop approaches.

In sum, while both ASR systems demonstrate competent baseline performance, the variability across transcript types and speech conditions underscores the importance of context in evaluating ASR reliability. Interpreted speech remains a challenging domain, and future evaluations should consider expanding to broader datasets and incorporating real-time constraints to better reflect applied settings such as live translation, legal proceedings, or multilingual broadcasting.

Overall, this study emphasizes the need for further evaluation of ASR tools on interpreted speech, a context that remains underexplored in ASR research. Future work should consider real-time evaluation, additional languages, and expanded datasets that reflect the variability of interpreter styles and speech conditions. Enhancing ASR systems to accommodate the nuances of interpreted and non-native speech is a critical step toward their effective deployment in multilingual and live communication environments.

REFERENCES:

1. DubSmart.ai. Understanding Word Error Rate in Speech Models. 2023. URL: https://dubsmart.ai/blog/understanding-word-error-rate-in-speech-models

2. Fantinuoli, C. Speech Recognition in the Interpreter Workstation, 2017. URL: https://www.staff.uni-mainz.de/fantinuo/download/publications/Speech%20Recognition%20in%20the%20Interpreter%20Workstation.pdf

3. Hinsvark, J., Cucerzan, S., & Chintalapudi, K. A survey of accented speech recognition: Challenges, methods, and opportunities . *arXiv*, 2021. URL: https://arxiv.org/pdf/2104.10747

4. Humanizing word error rate for ASR transcript readability and accessibility. (n.d.). Apple Machine Learning Research. URL: https://machinelearning.apple.com/research/humanizing-wer

5. Koenecke, A., Nam, A., Lake, E., Nudell, J., Quartey, M., Mengesha, Z., Toups, C., Rickford, J. R., Jurafsky, D., & Goel, S. Racial disparities in automated speech recognition. Proceedings of the National Academy of Sciences, 2020, 117(14), 7684–7689. https://doi.org/10.1073/pnas.1915768117

6. McGuire, M. Evaluating automatic speech recognition systems on spontaneous and read non-native English speech. *arXiv*, 2025. URL: https://arxiv.org/pdf/2503.06924

7. Mehta, D., Ramesh, K., & Singh, A. Svarah: Evaluating English ASR systems on Indian accents. *ResearchGate*, 2023. URL: https://www.researchgate.net/publication/371040550_Svarah_Evaluating_English_ASR_Systems_on_Indian_Accents

8. Stolcke, A., & Droppo, J. Comparing Human and Machine Errors in Conversational Speech Transcription. *Redmond, WA, USA: Microsoft AI and Research*, 2017. URL: https://www.microsoft.com/en-us/research/wp-content/uploads/2017/06/paper-revised2.pdf

9. Tammasrisawat, P., & Rangponsumrit, N. The use of ASR CAI tools and their impact on interpreters' performance during simultaneous interpretation. New Voices in Translation Studies, 2023, № 28(2). DOI: https://doi.org/10.14456/nvts.2023.27

10. Xiong, W., Droppo, J., Huang, X., Seide, F., Seltzer, M., Stolcke, A., Yu, D., & Zweig, G. The Microsoft 2016 Conversational Speech Recognition System. *arXiv*. URL: https://arxiv.org/abs/1609.03528.

11.Materials analyzed

12. Oleksandra Matviichuk at Lviv BookForum 2023 [Video]. YouTube. https://www.youtube.com/watch?v=2l1cOxGjlbs

13. To fear evil or stop evil: Confronting 1938's mindset today [Video]. YouTube. https://www.youtube.com/watch?v=-uVtVHM1Aa0

14. Veterans peer support on coping with PTSD – Robin Imthorn and Artem Denysov [Video]. YouTube. https://www.youtube.com/watch?v=pLKdO4bF1ls

15. PRESIDENT ZELENSKY TODAY'S FULL SPEECH AT EUROPEAN PARLIAMENT 3/01/22, TUESDAY [Video]. YouTube. https://www.youtube.com/watch?v=3kqoIrNkV0E

Дата першого надходження рукопису до видання: 17.11.2025
Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 19.12.2025
Дата публікації: 31.12.2025

РОЗДІЛ 8
ПОРІВНЯЛЬНО-ІСТОРИЧНЕ І ТИПОЛОГІЧНЕ МОВОЗНАВСТВО

УДК 81'373.45:81'44:811.161.2+811.111+81.112.2
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2025.44.1.39

ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНИЙ АНАЛІЗ ДІЄСЛІВ НА ПОЗНАЧЕННЯ ЯВИЩА РАЦІОНАЛЬНОСТІ (НА МАТЕРІАЛІ УКРАЇНСЬКОЇ, АНГЛІЙСЬКОЇ ТА НІМЕЦЬКОЇ МОВ)

LEXICAL AND SEMANTIC ANALYSIS OF VERBS DEFINING THE PHENOMENON OF RATIONALITY (BASED ON THE UKRAINIAN, ENGLISH AND GERMAN LANGUAGES)

Кінащук А.В.,
orcid.org/0000-0002-5675-240X
доктор філософії,
старший викладач кафедри іноземних мов
Національного університету водного господарства та природокористування

У статті вивчено основні та сучасні тенденції зіставного мовознавства у руслі провадження контрастивних розвідок з метою виявлення спільних та відмінних рис у споріднених та неспоріднених мовах. Описано стан справ у галузі вітчизняних та закордонних порівняльних досліджень на предмет дослідження різних специфічних семантичних класів слів у різних аспектах: від лексико-семантичного до функціонально-семантичного. Звернено увагу на розвідки, матеріалом дослідження яких стали дієслова того чи того семантичного класу. Визначено мету та конкретні завдання, виконання яких забезпечить досягнення поставленої цілі. Проаналізовано та схарактеризовано поняття семантичного класу, а також представлено власне його розуміння. Схарактеризовано явище раціональності у світоглядній картині світу українців, англійців та німців. Відповідно до особливостей вербалізації названого явища дібрано раціональну лексику, що репрезентує однойменний семантичний клас та позначає ті аспекти світосприйняття навколишнього світу, що пов'язані з раціональним мисленням людини в українській, англійській та німецькій мовах. У межах досліджуваного семантичного класу кожної із зіставлюваних мов виокремлено раціональні дієслова та схарактеризовано їхню семантику шляхом здійснення лексико-семантичного аналізу за матеріалами словникових статей та корпусів української, англійської та німецької мов. У розвідці продемонстроване також і слововживання виокремлених раціональних дієслів у різних контекстах удосліджуваних мовах, а надто відзначено іронічний контекст, неформальний та офіційно-діловий. Віднайдено навіть раціональні дієслова-діалектизми в українській мові на позначення явища раціональності. Виокремлено також раціональні дієслова-синоніми, які можуть бути вживані у різних контекстах у німецькій мові та уточнено значення деяких раціональних дієслів в англійській мові. Визначено перспективи подальшого дослідження у межах більш детального лексико-семантичного аналізу прикметникових та прислівникових лексичних одиниць раціональної лексики в українській, англійській та німецькій мовах у зіставному аспекті.

Ключові слова: семантичний клас, раціональна лексика, зіставний аналіз, раціональні дієслова, семантика, зіставне мовознавство, явище раціональності.

The study presents the main and modern trends in comparative linguistics in the direction of conducting contrastive investigations in order to identify common and distinctive features in related and unrelated languages. It is described the state of affairs in the field of Ukrainian and foreign comparative research on the subject of studying various specific semantic classes of words in various aspects: from lexical and semantic to functional and semantic one. Attention is paid to investigations with verbs of a particular semantic class as a material to research. The goal and specific tasks are determined, the implementation of which will ensure the achievement of the set goal. The author analyzes the concept of semantic class characterizes its own comprehension. The phenomenon of rationality in the worldview of Ukrainians, Englishmen and Germans is characterized. In accordance with the features of the verbalization of the named phenomenon, rational vocabulary was selected, representing the semantic class of the same name and denoting those aspects of the worldview of the surrounding world that are associated with rational human thinking in the Ukrainian, English and German languages. Within the studied semantic class in compared languages, the study identifies rational verbs and their semantics were characterized by conducting lexical and semantic analysis based on the materials of dictionary entries and corpora of the Ukrainian, English and German languages. The research also demonstrated the use of the identified rational verbs in different contexts of the studied languages, and the ironic, informal and official-business contexts were especially noted. Even rational verbs-dialectisms were found in the Ukrainian language to denote the phenomenon of rationality. The research identifies rational verbs-synonyms that may be used in different contexts in German and clarifies the meaning of some rational verbs in English. Prospects for further research are identified within the framework of a more detailed

lexical and semantic analysis of adjective and adverbial lexical units of rational vocabulary in Ukrainian, English and German in a comparative aspect.

Key words: semantic class, rational vocabulary, comparative analysis, rational verbs, semantics, comparative linguistics, phenomenon of rationality.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. На сучасному етапі лінгвістичного розвитку науки дедалі частіше інтересами науковців стають лексичне значення слова, його семантика, семантична деривація, багатозначність та ін. Матеріалами таких розвідок стають лексеми не лише споріднених, а й неспоріднених та різноструктурних мов, що дає змогу виокремити спільні та відмінні характеристики у зіставлюваних мовах у межах тієї чи тієї лексико-семантичної групи, яку досліджують.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. До питання вивчення семантико-типологійних характеристик тієї чи тієї мови зверталися у своїх розвідках як вітчизняні (І. Василяйко: лексико-семантичні відношення в українській термінології кіномистецтва; Т. Ястремська: переваги та недоліки лексико-семантичного моделювання; А. Мойсей, Н. Скрицька: лексико-семантичний аналіз полісемічних слів в українській та англійській мовах; Т. Вільчинська, Г. Бачинська, О. Вербовецька: назви українських вишиванок у лексико-семантичному та структурному аспектах), так і зарубіжні (Ч. Гао, Б. Сюй: застосування теорії семантичного поля у вивченні англійської лексики враховуючи гіпонімічні, антонімічні та синонімічні відношення; Н. Панджієва, М. Джумаєва: галузево-специфічні дослідження в узбецькій лінгвістиці, основне завдання семантики та роль модифікаторів у формуванні поля синтаксичного рівня; А. Бабалі: аналіз функціонально-семантичного поля аспектуальності в англійській та українській мовах від граматичного до синтаксичного рівнів) науковці. Предметом лексико-семантичного аналізу були та є окремі семантичні класи слів, що можуть бути представлені та порівнювані у різних мовах: слова на позначення поняття «ЗЛО» в українській, англійській та французькій мовах (Г. Онищак), перцептивна лексика в українській, польській та англійській мовах (О. Деменчук), ірраціональна лексика в англійській, німецькій та українській мовах (А. Кінащук), відіменникові дієслова в німецькій та українській мовах (В. Каліущенко), дієслова мовлення в українській та німецькій мовах (О. Білецька, Л. Данцл), лексеми на позначення розумових рис характеру людини в українській та німецькій мовах (Т. Тарануха) та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Названі зіставні дослідження специфічних класів слів ставили за мету дослідити їх місце та роль у лексичному (й не тільки) багатстві тієї чи тієї мови, засвідчуючи при цьому наявність значного матеріалу для наступних розвідок та обумовлюючи виокремлення нових семантичних класів лексем у споріднених та неспоріднених мовах з метою їх подальшого вивчення.

Постановка завдання. Мета розвідки – здійснити лексико-семантичний аналіз дієслів на позначення явища раціональності в українській, англійській та німецькій мовах у зіставному аспекті.

Мета дослідження зумовлює необхідність розв'язання таких **завдань**:

– виокремити семантичний клас раціональної лексики в українській, англійській та німецькій мовах;

– вирізнити з-поміж семантичного класу раціональної лексики дієслова на позначення явища раціональності у зіставлюваних мовах;

– схарактеризувати лексико-семантичні особливості раціональних дієслів у компаративному аспекті;

– визначити перспективи подальших досліджень раціональної лексики в обраних мовах.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Під семантичним класом у дослідженні розуміємо такий клас слів, значення яких можна співвіднести з одним і тим же явищем або поняттям зовнішнього світу. У мовознавстві семантичний клас слів також іменують лексико-семантичною групою – продукт законів і закономірностей розвитку лексичної семантики мови [9], лексична множина різноструктурних одиниць, сформованих на підставі спільності семантичного ядра, що зумовлює взаємозалежність і взаємовідношення елементів групи як одиниць мовної системи [8].

У світосприйнятті українців, німців та англійців виокремлюємо явище раціональності, що трактують як: укр. ґрунтований на вимогах розуму, логіки; розумний; спрямований до кращого, розумнішого застосування чого-небудь; доцільний [11]): *Раціональність – це вміння людини мислити логічно, об'єктивно та послі-*

довно, ухвалювати рішення, ґрунтуючись на фактах, доказах і розумінні причинно-наслідкових зв'язків [13]; англ. the quality or condition of bei ng rational; a rational belief or practice [24]: *Her ability to maintain rationality made her a valuable asset in the team* [22]; нім. rationales Wesen einer Sache; auf Einsicht gegründetes Verhalten: *Die scholastische Denkweise beherrscht bis heute den von der Rationalität seiner Religion überzeugten Muslim* [17].

За результатами дібраної лексики на позначення логічного, за участю розуму людини та цілком обміркованого світосприйняття виокремлюємо семантичний клас раціональної лексики в українській (пор.: укр. *розумний, кмітливий, думати, виважено, логічно, мудрість*), англійській (пор.: англ. *smart, clever, think, considerate, logical, wisdom*) та німецькій (пор.: нім. *klug, clever, denken, rücksichtsvoll, logisch, die Weise*) мовах.

Серед раціональних лексем названого семантичного класу віднаходимо й раціональні дієслова у кожній із досліджуваних мов. До прикладу, в українській мові дієслово *розумувати* означає «думаючи, робити певні висновки; міркувати, розмірковувати»: укр. *Ріпники стояли мовчки і розумували. Зразу діло видалось їм справді немов і хороше, і всі готові були відразу приступити до нього* [11] або ж в іронічному значенні «удаватися в зайві, непотрібні міркування; мудрувати: укр. *Там щось Давид розумує дуже, а з ним Тихін і Яким-гармоніст, – удосвіта з буряків повернувся* [11]. Іронічного значення може набувати і предикат *мудрувати* (те саме, що й хитрувати: укр. *Ну й мудрує ж каверзна лисиця, От була, і вже її нема!..* [11] (хоча перше значення у словникові для згаданої лексеми «удаватися в зайві й непотрібні міркування»: укр. *Не мудруй багато, а працюй завзято* [11]), а також дієслово *філософствувати*, яке як і *мудрувати* має два значення, де саме друге краще вживати в іронічному контексті, пор.: 1. займатися філософськими проблемами; міркувати, роздумувати на філософські теми. 2. розм. розмірковувати на абстрактні теми; вдаватися до зайвого розумування; мудрувати, роздумувати: *«Краса страшна, це правда; але так, як були страшні для людей давні боги, як страшний бог», – почав філософствувати Балабуха* [11]). Віднаходимо раціональне дієслово й серед діалектизмів української мови, пор.: укр. *гадкувати* (міркувати, роздумувати: укр. *Ну, скажете, добре зробив Василь. Розумно гадкував. Добре, та не найліпше!* [11]). До цього ж семантичного класу відносимо й предикат *помишляти*, який можна вживати без додатка у значенні «розмірковувати над чим-небудь»: *Не візьму Марти я й сам, – помишляю, та й роздумався, як би її взяти* [11]) або ж із ним, але вже у значенні «мріяти про щось, думкою пориватися, прагнути до здійснення чого-небудь»: *Вона помишляла покинути нудну амбулаторію* [11]).

В англійській мові для предиката *philosophize* віднаходимо також два значення, одне з яких найбільш актуальне для вираження іронії у повідомленні, пор.: англ. to speculate or theorize, usu. in a superficial or imprecise manner [24]: *We will not philosophize ado, but such work can be planted and the employee, which judging by the Net could post a comment* [22]; 2. to think or reason as a phil osopher [24]: *Typically, the volunteers really get into the opportunity to perform and philosophize* [22]. Особливу вагу звертаємо на лексему *subtilize* (1. to render subtle: *I need to tell stories. I find new friends, new listeners, subtilize my lies*; 2. to argue or discuss with subtlety; make fine distinctions [24]: *The professor tended to subtilize every argument, making discussions tedious for students* [22] на позначення або великого таланту мудрування (вигадування додаткових деталей, «відшліфовування» інформації), або ж великої потреби до конкретизації та роз'яснення усіх аспектів повідомлення. Відшуковуємо в лексичній тканині англійської мови й раціональний предикат *expect*, перше значення якого видається далеким від явища раціональності, пор.: англ. to look forward to the probable occurrence or appearance of: *expecting a phone call; expects rain on Sunday* [24], тоді як друге позначає раціональну вмотивованість дій суб'єкта комунікативної ситуації, пор.: англ. to consider reasonable or due: *We expect an apology* [24]; *All systems are in operation, and we expect to meet our deadlines* [22].

У німецькій мові раціональне дієслово *philosophieren* має лише одне значення: нім. über etwas nachdenklich reden (*Im Gespräch mit seinen Freunden philosophierte er gern*) [17]. Разом з тим, віднаходимо й таке дієслово, котре мають декілька значень, і лише одне з них позначає раціональність, пор.: нім. *reflektieren* (1. etw. widerspiegeln, ein Abbild von etw. Geben; 2. über etw. nachdenken, etw. Erwägen (*Er hat zu viel reflektiert*); 3. großes Interesse daran haben, etw., jmdn. zu gewinnen) [17]. У цій же мові віднаходимо предикат на позначення процесу тяжких, наполегливих, а часто й марних роздумів, пор.: нім. *grübeln* (angestrengt, hartnäckig, oft nutzlos nachdenken: *Sie sitzt stundenlang am Tisch und grübelt; Die ganze Nacht grübelte ich über der Lösung der Aufgabe* [17]. Синонімічними до лексеми *grübeln* уважа-

ємо *sinnieren*, пор,: нім. grüblerisch nachdenken: Er sinnierte über das Gespräch, über Tod und Leben [17], що зазвичай вживають у розмовному стилі, та *nachsinnen*, що навпаки є звичною для офіційно-ділового та публіцистичного мовлення, пор.: нім. über etwas nachdenken (*Vielleicht hätten diese drei Sätze sogar dazu anregen können, jenem Beitrag nachzusinnen*) [17].

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Таким чином, у межах семантичного класу раціональної лексики виокремлюємо й раціональні дієслова на позначення логічного, вмотивованого розумом процесу обмірковування або інших інтелектуальних дій у трьох зіставлюваних мовах. Перспективи подальших розвідок вбачаємо у більш розлогому аналізі прикметникових одиниць семантичного класу раціональної лексики в українській, англійській та німецькій мовах у компаративному аспекті.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Білецька О. В., Данцл Л. С. Дієслова мовлення в німецькій та українській мовах. URL: https://share.google/r7Mu18PNtjpC5V8qn (дата звернення 10.10.2025).
2. Василяйко І. Ю. Лексико-семантичні відношення в українській термінології кіномистецтва. URL: https://nasplib.isofts.kiev.ua/server/api/core/bitstreams/0d168b1b-1afe-4b9b-af98-f0f172a7169c/content (дата звернення 10.10.2025).
3. Вільчинська Т. П., Бачинська Г. В., Вербовецька О. С. Назви українських вишиванок : лексико-семантичний аспект та структурний аспекти. *Наукові записки.* Серія: Філологічні науки. 2025. С. 44–51.
4. Деменчук О. Динамічні семантичні моделі перцептивної лексики в українській, польській та англійській мовах: зіставний аспект. Дис. … д.філол.н.: 10.02.17. К., 2015. 523 с.
5. Каліущенко В. Д. Відіменникові дієслова в німецькій і українській мовах. URL: https://essuir.sumdu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/2c262344-608d-42a7-9fa3-758c28055e7d/content (дата звернення 10.10.2025).
6. Кінащук А. Семантичні моделі ірраціональної лексики в англійській, німецькій та українській мовах: дис. ... д-ра філософії: 035. Вінниця, 2022. 436 с.
7. Корпус української мови URL: http://www.mova.info/corpus.aspx (дата звернення 10.10.2025).
8. Крехно Т. Історія лексико-семантичної групи «ПЛАТИ – ПОДАТКИ – ПОВИННОСТІ» в українській мові XV–XVIII ст. (на матеріалах українських пам'яток) : автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01. Харків, 2005. 19 с.
9. Ментинська І. Б. Тематична та лексико-семантична класифікація українських комп'ютерних термінів. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського*. Серія : Філологія. Соціальні комунікації. Том 31 (70). № 2. Ч. 1. 2020. С. 26–31.
10. Мойсей А., Скрицька Н. Лексико-семантичний аналіз полісемічних слів в українській та англійській мовах (на прикладі дієслова СПЕРЕЧАТИСЯ). *Current issues of social studies and history of medicine. Joint Ukrainian – Romanian scientific journal*. 2022. №. 1 (33). С. 106–109.
11. Словник української мови. URL : https://sum.in.ua/ (дата звернення 10.10.2025).
12. Тарануха Т. В. Мікрополе «РОЗУМОВІ РИСИ ХАРАКТЕРУ ЛЮДИНИ» у структурі лексико-семантичного поля «РИСИ ХАРАКТЕРУ ЛЮДИНИ» в українській та німецькій мовах. *Наукові записки*. Серія : Філологічні науки. № 209. 2020. С. 343–352.
13. Що таке раціональність : просте визначення і суть поняття. URL : https://karapuziki.com.ua/ratsionalnist-tse-shcho-take-vyznachennia-prostymy-slovamy-sut/ (дата звернення 10.10.2025).
14. Ястремська Т. Лексико-семантичне моделювання : переваги та перспективи. *Gwary Dzis*. Vol. 16. 2023. С. 65–81.
15. Babali A. G. Functional and semantic field of aspectuality in different-systemic languages. URL: https://amazoniainvestiga.info/index.php/amazonia/article/view/2015 (date of application 10.10.2025).
16. British National Corpus. URL: https://corpus.byu.edu/bnc/ (date of application 10.10.2025).
17. Digitales Wörterbucher der Deutschen Sprache. URL: https://www.dwds.de/&corpus=kern (Datum der Antragstellung: 10.10.2025).
18. Duden. Wörterbucher der Deutschen Sprache. Duden Online. URL: https://www.duden.de/woerterbuch (Datum der Antragstellung: 10.10.2025).
19. Gao Ch., Xu B. The Application of Semantic Field Theory to English Vocabulary Learning. *Theory and Practice in Language Studies*. Volume 3. No. 11. pp. 2030-2035.
20. Merriam Webster Dictionary. URL: https://www.merriam-webster.com/dictionary/vocabulary (date of application 10.10.2025).
21. Panjieva N., Jumayeva M. The Theory of Semantic Field. European Scholar Journal. Vol. 3, No. 4. 2022. pp. 62–64.
22. Reverso Context. URL: https://context.reverso.net/ (date of application 10.10.2025).

23. The Cambridge Dictionary. URL: https://dictionary.cambridge.org/ (date of application 10.10.2025).
24. The Free Dictionary. URL: https://www.thefreedictionary.com/rationality (date of application 10.10.2025).
25. The Oxford English Dictionary URL: https://www.Oxforddictionaries.com/ (date of application 10.10.2025).

Дата першого надходження рукопису до видання: 17.11.2025
Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 19.12.2025
Дата публікації: 31.12.2025

РОЗДІЛ 9
СТРУКТУРНА, ПРИКЛАДНА ТА МАТЕМАТИЧНА ЛІНГВІСТИКА

УДК 81'42:343.98
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2025.44.1.40

МЕТОДИ КОМУНІКАТИВНО-ПРАГМАТИЧНОГО АНАЛІЗУ В ЛІНГВОКРИМІНАЛІСТИЦІ: ДОСЛІДЖЕННЯ ІМПЛІЦИТНОЇ ІНФОРМАЦІЇ

METHODS OF COMMUNICATIVE-PRAGMATIC ANALYSIS IN FORENSIC LINGUISTICS: THE STUDY OF IMPLICIT INFORMATION

Доценко О.Л.,
orcid.org/0000-0003-4607-0883
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри української мови
Національного університету «Києво-Могилянська академія»

У статті досліджено теоретичні та прикладні засади застосування прагмалінгвістичних методів у судово-лінгвістичних семантико-текстуальних експертизах, актуальність яких суттєво зросла в умовах гібридної війни та активізації вербальних правопорушень проти держави Україна. Зауважено, що сучасна лінгвістична криміналістика потребує не лише опису мовних засобів протиправних висловлювань, а й системного аналізу їхнього комунікативно-прагматичного змісту, зокрема ілокутивної сили, адресантно-адресатних відношень, імпліцитних смислів та стратегій мовленнєвого впливу. У роботі обґрунтовано доцільність застосування методів прагмалінгвістики в судово-експертній практиці для встановлення реального комунікативного наміру мовця, що має ключове значення для юридичної кваліфікації висловлювань.

Особливу увагу приділено аналізу прямих і непрямих мовленнєвих актів, механізмам формування імплікатур і пресупозицій, а також співвідношенню експліцитної та імпліцитної інформації в юридично значущих текстах. На широкому ілюстративному матеріалі продемонстровано, що формально семантично нейтральні висловлення можуть реалізовувати директивну, спонукальну чи маніпулятивну функцію, імплікуючи протиправний зміст. Показано, що врахування принципу кооперації та максим Г. П. Грайса дає змогу реконструювати приховані смисли, які є визначальними для експертного висновку, особливо у справах про погрози, заклики до протиправних дій, пропаганду, виправдовування збройної агресії в умовах російсько-української війни.

У статті також розмежовано випадки, коли імпліцитний характер висловлювання унеможливлює його кваліфікацію як прямого заклику до геноциду чи іншого тяжкого злочину, та ситуації, у яких експліцитні мовні засоби однозначно реалізують злочинний намір. Окремо наголошено на проблематиці аналізу мультимодальних текстів і межах компетенції судового лінгвіста в роботі з візуальними компонентами. Зроблено висновок, що системне впровадження прагмалінгвістичних методик у судово-лінгвістичні дослідження сприятиме підвищенню їхньої наукової обґрунтованості, точності та практичної цінності для правозастосовної діяльності.

Ключові слова: лінгвокриміналістики, судово-лінгвістична експертиза, прагмалінгвістика, комунікативна лінгвістики, імпліцитна інформація, експліцитна інформація, імплікатура.

The article examines the theoretical and applied foundations of employing pragmalinguistic methods in forensic linguistic semantic-textual examinations, the relevance of which has significantly increased under conditions of hybrid warfare and the intensification of verbal offenses against the state of Ukraine. It is emphasized that contemporary forensic linguistics requires not only the description of linguistic means used in unlawful utterances but also a systematic analysis of their communicative-pragmatic content, including illocutionary force, speaker–addressee relations, implicit meanings, and strategies of verbal influence. The study substantiates the expediency of applying pragmalinguistic methods in forensic expert practice in order to determine the speaker's actual communicative intent, which is of crucial importance for the legal qualification of utterances.

Special attention is paid to the analysis of direct and indirect speech acts, the mechanisms of implicature and presupposition formation, and the correlation between explicit and implicit information in legally relevant texts. Using extensive illustrative material, the article demonstrates that utterances that are formally and semantically neutral may perform directive, persuasive, or manipulative functions by implicating unlawful content. It is shown that taking into account the Cooperative Principle and H. P. Grice's conversational maxims makes it possible to reconstruct hidden meanings that are decisive for expert conclusions, particularly in cases involving threats, calls for unlawful actions, propaganda, and the justification of armed aggression in the context of the Russian-Ukrainian war.

The article also differentiates between cases in which the implicit nature of an utterance precludes its qualification as a direct call for genocide or another grave crime and situations in which explicit linguistic means unambiguously realize criminal intent. Particular emphasis is placed on the challenges of analyzing multimodal texts and on the limits of a forensic linguist's competence when dealing with visual components. It is concluded that the systematic integration of pragmalin-

guistic methodologies into forensic linguistic research will contribute to enhancing its scientific validity, analytical accuracy, and practical value for law enforcement and judicial practice.

Key words: forensic linguistics, forensic linguistic examination, pragmalinguistics, communicative linguistics, implicit information, explicit information, implicature.

Постановка проблеми. Упродовж останнього десятиліття в Україні активно розвивається й набуває дедалі більшої популярності лінгвістична криміналістика. Поштовхом до цього стали зміни в нормативному регулюванні організації та проведення судових експертиз 2015 року, коли в переліку криміналістичних досліджень з'явилася лінгвістична експертиза мовлення, в межах якої окреслено семантико-текстуальну експертизу писемного та усного мовлення, об'єктом якої «може бути як текст (промова), так і його (її) фрагменти, окремі висловлювання, слова, написи, текстові відтворення усного мовлення тощо» [17]. Запит на дослідження такого типу залежить від юридичної кваліфікації правопорушень, що вчиняють через мовленнєві дії. В умовах російської агресії, потужним складником якої є інформаційна війна, значно збільшилася кількість вербальних правопорушень проти держави Україна та її громадян, розслідування яких проводять, залучаючи мовознавців-експертів, що зумовлює потребу в напрацьованні методології судово-лінгвістичних досліджень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. З огляду на актуальність судово-лінгвістичних досліджень в умовах гібридної агресії рф проти України, науковці активно формують теоретичні засади проведення різних видів лінгвістичних експертиз, апробовують прийоми лінгвістичного аналізу, накопичують і вдосконалюють методики дослідження мовленнєвих правопорушень, а університети відкривають магістерські та бакалаврські програми для підготовки лінгвістів-експертів. Українські дослідники переважно застосовують два підходи в дослідженні лінгвістичних засад судових експертиз: 1) описують мовні та комунікативні особливості вербальних правопорушень різних типів (погроз, закликів, виправдовування протиправних діянь тощо); 2) зосереджують увагу на методах і прийомах, які застосовують під час судово-лінгвістичних досліджень. У такий спосіб в Україні формується теоретична база лінгвокриміналістики, заснована на практиці експертної діяльності. Вагомими в цій галузі є розробки Б. Ажнюка, Л. Ажнюк, Н. Кондратенко, В. Радецької, Д. Сизонова, Л. Шевченко, С. Шутенко та ін.

В українській науковій лінгвокриміналістиці описано більшість методів мовознавчого аналізу, актуальних для проведення судових експертиз. Так, Н. Кондратенко слушно зауважує, що аналіз текстів політичної тематики, які зазвичай мають пропагандистський антиукраїнський характер, варто здійснювати «на лексичному, граматичному і загальнотекстовому рівні» [11, с. 117]. Дослідниця зазначає, що «тривалий час у лінгвістичних експертизах домінувало авторознавство та авторознавчі лінгвоекспертні дослідження, але двадцять років тому поступово набули особливого значення семантико-текстуальні експертизи. З початком російсько-української війни з 2014 року семантико-текстуальні експертизи становлять основну частину досліджень і потребують розроблення методологійних підходів і відповідних методик аналізу» [12, с. 29]. Н. Кондратенко досить точно описує методологійні алгоритми низки лінгвістичних досліджень, як-от: заперечення і виправдовування збройної агресії рф проти України; глорифікація агресорів та окупантів; розмежування фактичних тверджень та оцінних суджень; пропаганда в умовах російсько-української війни, дослідження мультимодальних текстів [12].

Науково-методичні засади судово-лінгвістичної експертизи писемного мовлення представлено в «Науково-методичних основах судово-лінгвістичної експертизи писемного мовлення», підготовленій авторським колективом Національної академії внутрішніх справ, Запорізького НДЕКЦ МВС України та Національного університету «Києво-Могилянська академія» [16].

Значний внесок у становлення української лінгвокриміналістики зробила Л. Ажнюк: сформулювала поняття мовленнєвого правопорушення [1, с. 43], дослідила й описала низку методів і прийомів лінгвістичного аналізу з погляду їх застосування в судово-експертній практиці. Зокрема дослідниця обґрунтувала застосування прийомів лінгвопрагматики під час виконання судових експертиз, об'єктом яких стали заклик, пропаганда, розпалювання ворожнечі тощо [1; 2; 3], зауваживши, що «аналізуючи мовленнєву дію, учинення якої може бути пов'язане з юридичними наслідками, лінгвістична експертиза має виконати два головні завдання: по перше, встановити прагматичний зміст учиненої мовленнєвої дії і, по-друге, здійснити прагмасемантичне співвідношення цієї дії з юридичним приписом, зафіксованим у законі. Саме на лінгвістичну експертизу покладається завдання встановити, чи перейдено

тією чи іншою мовленнєвою дією хистку межу дозволеного» [1, с. 43].

Постановка завдання. Попри ґрунтовний аналіз і Л. Ажнюк, й іншими фахівцями з лінгвокриміналістики методології застосування прийомів комунікативно-прагматичного аналізу в дослідженні мовленнєвих правопорушень, низка аспектів їх використання досі залишаються неописаними в науковій літературі, а отже, потребують уваги і теоретиків, і практиків судової експертології. З огляду на це метою наукової розвідки є окреслення перспектив теоретичного обґрунтування й опису практичного застосування прийомів прагмалінгвістики в судово-лінгвістичних дослідженнях. Ефективність таких методик уже доведена під час проведення криміналістичних лінгвістичних семантико-текстуальних експертиз у судових справах про вимагання неправомірної вигоди [6; 15]. Проте такі методики досі не описано системно, з урахуванням напрацювань комунікативної лінгвістики та лінгвістичної прагматики, зокрема в аспекті використання прямих і непрямих мовленнєвих актів у мовленні з метою експлікувати або ж приховати об'єктивний зміст висловлення, що в практиці лінгвокриміналістики уможливить встановлення фактів приниження чи критики, розрізнення реальної погрози та емоційного висловлювання тощо.

Виклад основного матеріалу. Методи прагмалінгвістики, які О. Леута слушно відносить до «компетенції комунікативної лінгвістики, бо вивчення механізмів мвленнєвого впливу й аналізу відношень між мовцями та використовуваними ними мовними знаками є обов'язковим компонентом дослідження "мови в дії"» [14, с. 100], доцільно застосовувати в судово-лінгвістичних експертизах, оскільки вони дозволяють установити не лише буквальне значення висловлювання, а і його реальний комунікативний зміст – намір мовця, контекст, приховані смисли, адресантно-адресатні відношення та можливі інтерпретації. У правовій оцінці висловлювань важливо визначити, що саме мав на увазі автор і як його слова могли бути сприйняті адресатом, особливо у справах про погрози, образи, вимагання, підбурювання чи поширення недостовірної інформації. Прагмалінгвістика забезпечує аналіз мовленнєвих актів, імплікатур, пресупозицій і мовленнєвих стратегій, що робить експертизу більш точною, об'єктивною та релевантною для юридичного висновку.

Актуальність застосування методів прагмалінгвістики в судово-лінгвістичних дослідженнях підтверджується акцентом на необхідності встановлення прагматичних критеріїв у відповідях на низку запитань, передбачених Науково-методичними рекомендаціями з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень [17], як-от: чи міститься в тексті, повідомленні, промові висловлювання, виражені у формі пропозиції, обіцянки, прийняття або спонукання до надання будь-якої вигоди; чи містяться в тексті, повідомленні, промові висловлювання, виражені у формі спонукання до вчинення певних дій; чи є ознаки підтекстового (або двоякого) тлумачення слів та висловлювань в усному мовленні досліджуваної особи тощо.

Для визначення специфіки реалізації прагмалінгвістичних методик у судових дослідженнях необхідно враховувати поняття мовленнєвого акту і його ілокутивної сили, структуру прагматичного компонента висловлювання, а також особливостями реалізації явних і прихованих смислів у ньому. За таким критерієм ми розрізнюємо мовленнєві акти «за способом вираження – прямі (мовна семантика засобів відповідає ілокутивній силі: директив – спонукальне речення) і непрямі (ілокутивна сила мовних форм не постає складником семантики А. м.: непрямий директив може реалізовуватися питальним реченням: Не могли б ви мене пропустити?; розповідним: Я хочу почути відповідь)» [9, с. 13], тобто формальна семантико-синтаксична структура речення перестає бути маркером його значення й ілокутивної сили, висловлення не прямо виражає певний зміст, а імплікує його. Такі прийоми часто використовують у вербальних правопорушеннях або з метою завуалювати зміст висловлення, яке є протиправним, або для емоційного впливу на реципієнта. Наприклад, висловлення «*Существование Украины как государства несет угрозу миру в Европе*»[1] варто розглядати як непрямий мовленнєвий акт, що маючи формальну структуру асертива (висловлення, що має інформавний характер), виконує функцію директива (висловлення – заклику до дії). Таке висловлення, хоч і не є експліцитним закликом за формальними семантико-синтаксичними критеріями, проте імплікує зміст, що можна розглядати як протиправне діяння відповідно до ч. 2 ст. 109 Кримінального кодексу України: «публічні заклики до насиль-

[1] Тут і далі тексти, що сталі об'єктом аналізу мовленнєвих правопорушень, пов'язаних з російсько-українською війною, залишаємо мовою оригіналу згідно з рекомендаціями Міністерства освіти і науки України, викладеними в листі № 1/19899-25 від 24 вересня 2025 року, відповідно до яких використання джерел, опублікованих в державі-агресорі є «виправданим з таких підстав – з метою наукових досліджень, зміст яких пов'язаний з вивченням держави-агресора та аналізом явищ, що в ній відбуваються, за умови, що такі джерела не містять антиукраїнської пропаганди, просування ідеології «русского міра», та за умови, що такі джерела містять вагомі наукові результати у відповідній галузі знань (науки)».

ницької зміни чи повалення конституційного ладу або до захоплення державної влади» [13].

Прикладом заклику до протиправних дій, а саме до залишення місць служби військовими, є таке висловлювання: «*Всім військовим ЗСУ одночасно, одностайно, невідкладно повертатись зі сходу додому, щоб об'єднавшись з громадянами Україна за місцем проживання відстоювати права людини та відновлювати економічний потенціал України*». Зауважимо, що публічний заклик «до протиправних дій слід відмежовувати від підбурювання до вчинення конкретного злочину. При вчиненні публічних закликів поширювана інформація про вчинення протиправних дій є «розмитою», не конкретизованою та не адресується конкретному виконавцю (виконавцям) злочинів» [5]. Саме такою вона є в наведеному тексті. Висловлення побудоване як директивне з предикатом-присудком у формі інфінітива, що в такому формулюванні є непрямим мовленнєвим актом, який імплікує імперативну функцію – функцію заклику до дії: *всім військовим ЗСУ повертатись*. Другий предикативний компонент аналізованої синтаксичної конструкції вербалізує мету такого повернення (для чого?): *щоб ... відстоювати права людини та відновлювати економічний потенціал України*. Тобто висловлено заклик до військових залишити бойові позиції на фронті в умовах російської агресії та повернутися до протистояння владі (*відстоювати права людини*) та цивільного життя (*відновлювати економічний потенціал України*). Уточненням того, що потрібно залишати бойові позиції на фронті є обставина місця, що вказують на напрямок руху: *зі сходу додому*.

У висловлюваннях, які можна кваліфікувати як вербальні правопорушення, досить часто використовують імпікатури – «прихований смисл, що виявляє адресат із контексту спілкування; різновид імплікації, що корелює з логічною зв'язкою «якщо ... то»; прихована інформація умовисновку, що опосередковує перехід від одного висловлення до іншого за відсутності їхнього експліцитного зв'язку; імпліцитний смисл висловлення як результат прагматичної імплікації; значення адресанта, що відрізняється від значення вимовленого ним речення контекстуально смисловим «навантаженням». Імпліцитний характер такого смислу ставить перед адресатом завдання відслідкувати імлікатуру, тобто визначити, не що адресант сказав (has said), а що він мав на увазі (has meant / implicated). Розмовні імплікатури породжувані за недотримання адресантом Принципу Кооперації (див.: Принцип Кооперації), його постулатів кількості (див.: Постулат Кількості), якості (див.: Постулат Якості), відношення (див.: Постулат Відношення) і способу (див.: Постулат Способу). Вони можуть поставати внаслідок навмисного порушення / «експлуатації» постулатів» [8, с. 360]. На відміну від пресупозиції (невербалізованої на відповідному етапі судових слухань інформації, яка стосується суті справи, що стала предметом судових слухань) і фонових знань (інформації, наявної у свідомості комунікантів, однак не пов'язаної безпосередньо з відповідною судовою справою), імплікатура стосується не дискурсу в цілому чи його структурно-тематичних блоків, а висловлень, розташованих поряд, визначає їх логіко-змістовий зв'язок [7]. Комунікативна імплікатура, на відміну від імпліцитних смислів інших типів, має логічну структуру, тобто її можна вивести. Для цього Г. П. Грайс пропонує застосувати низку критеріїв та схем. Так, під час виведення відповідної імплікатури слухач бере до уваги таку інформацію: «1) конвенційне значення слів, які використовуються, і знання всіх їхніх референтів; 2) принцип кооперації та постулати; 3) контекст висловлення – як лінгвістичний, так і будь-який інший; 4) інші фонові знання; 5) той факт (чи припущення), що вся інформація доступна для обох учасників комунікації, і що вони обидва знають або передбачають, що це так» [18]. Виведення імплікатури – складний когнітивний процес, який вимагає всебічного аналізу експліцитної та імпліцитної інформації, яка стосується суті обговорюваного питання. Результатом такого процесу, крім висновків, які реципієнт робить зі змісту почутого чи прочитаного тексту, стає ще й усвідомлення, що він сам дійшов певної думки, йому її не сформулювали прямо, а лише натякнули, а висновок він зробив нібито самостійно, виконавши певні когнітивні дії. Описаний принцип є базовим у пропаганді, яка, крім експліцитних неправдивих висловлювань, використовує й імплікатури, які наштовхують адресанта на потрібну адресантові думку, який реципієнт нібито формулює сам. Таку технологію активно використовує колишній радник Президента України О. Арестович. Наприклад, у інтерв'ю російській пропагандистці Ю. Латиніній він заявив: «*Победит первый, кто признает пытки. Победит тот, кто первым признает воровство, признает убийство детей, признает ошибки в политике, признает ошибки в планировании и проведении кампаний. Но из украинцев и из россиян это*

приходится клещами вытаскивать». У повідомленні немає прямого звинувачення українців у вбивстві дітей та інших злочинах, однак текст побудовано так, що стає зрозумілим, що саме це О. Арестович мав на увазі, він «підштовхує» адресата повідомлення до такого висновку. За першим критерієм Г. П. Грайса, адресатові цілком зрозуміле пряме значення лексем, утворених ними речень: ідеться про визнання сторонами конфлікту тортур, убивства дітей, стратегічних і тактичних помилок у веденні воєнних дій. За другим критерієм, адресати повідомлення, що мають проросійські погляди, чують інформацію, яка є для них зрозумілою, оскільки з 2014 року російська пропаганда послідовно демонізувала українців, зокрема й фейковою інформацію про вбивства дітей. Усі учасники комунікації (і адресант, і прямий адресат – Латиніна, і непрямі адресати – глядачі ютуб-каналу) добре розуміють контекст, обізнані в ситуації російсько-української війни. За таких умов російські та проросійські глядачі дійдуть висновку: українці не жертва російської агресії, а агресор, який чинить тортури, убиває дітей. Урахування не лише комунікативно-прагматичних, а й дискурсивних характеристик інтерв'ю робить такі висловлювання Арестовича досить переконливими, адже в уявленні росіян та проросійських українців і громадян інших країн він – колишній представник влади. Натомість українці й ті, хто мають проукраїнські погляди на російсько-українську війну, такого висновку про нібито агресивну поведінку українців не дійдуть, оскільки для них будуть порушені більшість критеріїв виведення імплікатури, зокрема: максима якості Г. П. Грайса, відповідно до якої повідомлення має бути істинним і обґрунтованим (більшість українців не довірятимуть О. Арестовичу); контекст і фонові знання українців відрізняються від тих, що ретранслює мовець тощо.

Експліцитний та імпліцитний характер інформації повідомлення в деяких ситуаціях визначає кваліфікацію вербального правопорушення. Так, відповідно до ст. 442 Кримінального кодексу України як заклик до геноциду розглядаються лише прямі, тобто експліцитні висловлювання, у змісті яких є прямий, неметафоризований заклик до: 1) позбавлення життя членів цієї групи; 2) заподіяння членам групи серйозної шкоди; 3) створення для групи життєвих умов, спрямованих на повне чи часткове її фізичне знищення; 4) впровадження заходів, спрямованих на запобігання дітонародженню в такій групі; 5) насильницької передачі дітей з однієї групи в іншу [13]. Прикладом такого експліцитного заклику до геноциду українців є висловлювання російського пропагандиста Антона Кузнецова-Красовського про українських дітей: «*…А прям топить таких! Прям там, где плыне кача! Вот прям топить этих детей! Топить! Прямо в Тысыне! Это не ваш метод, поэтому вы интеллегнные люди, писатели-фантасты. А это наш метод! Сказал, что москали окупировали, – и сразу прям бросаеш в реку с бурным течением».* Аналіз лише однієї з ключових лексем тексту – *топить* – засвідчує вживання її в прямому значенні, де гіперсемою є значення «позбавляти життя». Це засвідчено низкою російських лексикографічних джерел: «топи́ть[3] *несов. перех.* Заставлять идти ко дну, силой погружая в воду. // Губить, бросая в воду, заставляя тонуть»[2]; «топи́ть[2], топлю́, то́пишь, *несов.* (*к* потопить[2] *и к* утопить[1]). 1. *кого-что*. Заставлять пойти ко дну, заставлять утонуть. *Т. камни в реке. Корабельный лес топят для сбереженья*. Даль. || Губить, уничтожать, заставляя идти ко дну, заставляя тонуть. *Т. неприятельские суда. Т. щенят*»[3]. Експліцитний характер закликів Красовського до вчинення вбивства українських дітей став підставою для його заочного засудження в Україні до п'яти років ув'язнення з конфіскацією майна.

Натомість не кваліфікують як заклики до геноциду висловлювання, що містять імпліцитні смисли, метафоричні, гіпотетичні, мультимодальні тексти. Наприклад, російська блогерка Аліса Орлова опублікувала в соцмережі фото, на якому вона зображена у футболці з написом «*РеZня в Буче. Можем поVторить*» та малюнком процесу вбивання свині. Таке зображення варто розглядати як мультимодальне, що потребує пильної уваги експертів і врахування його багатошаровості: вербальної та візуальної площин. Як слушно зауважує Ю. Браїлко, «з огляду на помітне збільшення можливостей кодування тексту, який публічно поширюють із метою мультимодального впливу на свідомість аудиторії, перед судовим експертом-лінгвістом постає непросте завдання, оскільки встановлення смислового, експресивного навантаження мовленнєвого зразка в такому разі часто потребує зважання на візуальний та/або акустичний контекст, а отже, виходить за рамки компетенції відповідного фахівця» [4, с. 14].

[2] Ефремова Т. Ф. Новый словарь русского языка. Толково-словообразовательный. – М.: Русский язык, 2000.

[3] Толковый словарь русского языка / Под ред. Д. Н. Ушакова. – М.: Гос. ин-т «Сов. энцикл.»; ОГИЗ; Гос. изд-во иностр. и нац. слов., 1935–1940. (4 т.)

Рис. 1. Фото російської блогерки Аліси Орлової із зображенням на одязі тексту, що містить ознаки вербального правопорушення

Зауважимо, що попри промовистий характер малюнка, який увиразнює мовну складову зображення, лінгвіст-експерт не може його описувати й кваліфікувати. Аналіз мовного матеріалу дозволяє констатувати імпліцитний характер нанесеного на одяг тексту та відсутність прямих закликів до геноциду, адже перша частина напису – «*РеZня в Бучe*» – це номінативне речення, що корелює з прямим асертивним мовленнєвим актом, ілокутивною метою якого є інформування, констатація факту. Друга частина зображення – «*Можем поVторить*» – висловлення не реальної, а гіпотетичної модальності, яке не можна кваліфікувати як прямий заклик.

Висновки. Отже, будь-який юридично значимий текст – носій як експліцитної, так і імпліцитної інформації, причому інформаційні потоки в ньому залежать від низки комунікативно-прагматичних чинників. З огляду на це ґрунтовне дослідження особливостей співвідношення експліцитного й імпліцитного планів змісту та різних типів неявних смислів у текстах, які можна кваліфікувати як мовленнєві правопорушення, є запорукою високої якості судово-лінгвістичних досліджень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Ажнюк Л. Погроза як об'єкт лінгвістичної експертизи. *Мовознавство*. 2022. № 2. С. 43.

2. Ажнюк Л. Мова ворожнечі й політкоректність у сучасній суспільно-політичній комунікації. *Мовознавство*, 2024, № 2. С. 9–23.

3. Ажнюк Л. Лінгвістична параметризація мовного злочину: методологічні підходи. *Мова і суспільство*. 2017. Випуск 8. С. 33–46.

4. Браїлко Ю. Мультимодальний текст як об'єкт судової експертизи в кримінальних провадженнях за фактами колабораційної діяльності. *Експертне забезпечення розслідування фактів колабораційної діяльності*. С. 14. DOI: https://doi.org/10.36059/978-966-397-258-9-2

5. Горох О., Кульба Ю. Кримінальна відповідальність особи за публічні заклики до протиправних дій. *Право в умовах війни*. URL: https://law-in-war.org/pamyatka-kryminalna-vidpovidalnist-osoby-za-publichni-zaklyky-do-protypravnyh-dij/?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 15.09.2025).

6. Доценко О.Л. Лінгвістичні експертизи в судових справах про неправомірну вигоду (досвід комунікативно-прагматичного дослідження). *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2021. № 45, т. 1. – С. 132–137.

7. Доценко О. Комунікативні імплікатури в процесуальному законодавстві України. *Слово і речення: синтактика, семантика, прагматика*. Київ. 2013. С. 141–146.

8. Загнітко Анатолій. Словник сучасної лінгвістики : поняття і терміни. – Донецьк : ДонНУ, 2012. 402 с.

9. Загнітко А. Сучасний лінгвістичний словник. Вінниця : ТВОРИ, 2020. Х, 920 с.

10. Ковкіна Є. В., Свиридова Л. В., Дідушок Н. Я. Семантико-текстуальні дослідження закликів. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики* : зб. наук. пр. / редкол.: О. М. Клюєв, В. Ю. Шепітько та ін. Харків : Право, 2020. Вип. 22. С. 280–292.

11. Кондратенко Н. В. Лінгвістична експертиза текстів політичної тематики: загальні принципи та прийоми. *Актуальні проблеми філології та перекладознавства*. 2017. Вип. 12. С. 115–119,

12. Кондратенко Н. Лінгвістична семантико-текстуальна експертиза: основні напрями досліджень. *Applied Linguistics-3D: Language, IT, ELT: IV International Scientific and Practical Conference* (May 26-27, 2025). – Zhytomyr: Zhytomyr Polytechnic State University, 2025. – 189 p., с. 29–33.

13. Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квіт. 2001 р. № 2341-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text (дата звернення: 11.10.2025).

14. Леута О.І. Методи і методологія лінгвістичного аналізу : посібник для магістрів та аспірантів філологічних спеціальностей / О.І. Леута, О.П. Дубчак. – К.: НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2017. – 140 с.

15. Литвин Т. Можливості судово-лінгвистичної експертизи на початку XXI ст. *Право України*. 2001. № 1. С. 110–113.

16. Науково-методичні основи судово-лінгвістичної експертизи писемного мовлення / [Юсупов В. В., Атаманчук В. М., Саковський А. А., Шутенко С. В., Доценко О. Л., Меркулова О. В.] : метод. рек. – Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2025. – 80 с.

17. Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень : наказ Міністерства юстиції України від 8 жовт. 1998 р. № 53/5. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text (дата звернення: 11.10.2025).

18. Grice H.P. Logic and conversation. *Syntax and semantics*; [ed. by P. Cole and J.L. Morgan]. – N. Y. : Academic Press, 1975. Vol. 3. P. 41–58.

Дата першого надходження рукопису до видання: 24.11.2025
Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 19.12.2025
Дата публікації: 31.12.2025

UDC 81’42:004
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2025.44.1.41

LINGUOCULTURAL ASPECTS OF THE ENGLISH LANGUAGE IN THE GLOBAL IT COMMUNITY

ЛІНГВОКУЛЬТУРНІ АСПЕКТИ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ У ГЛОБАЛЬНІЙ ІТ-СПІЛЬНОТІ

Kovalova K.O.,
orcid.org/0000-0002-9734-5667
Lecturer at the Department of Foreign Languages
National University «Odesa Law Academy»

Lesnevska K.V.,
orcid.org/0000-0003-0903-4170
Senior Lecturer at the Department of Foreign Languages
National University «Odesa Law Academy»

Stashuk T.I.,
orcid.org/0000-0002-3475-6530
Lecturer at the Department of Foreign Languages
National University «Odesa Law Academy»

Yasnitska H.V.,
orcid.org/0009-0000-6373-7024
Lecturer at the Department of Foreign Languages
National University «Odesa Law Academy»

The article is devoted to the study of linguistic and cultural aspects of English in the context of the global IT community, where English is the lingua franca and the main means of professional communication between members of international teams. The analysis shows that the effectiveness of communication is determined not by the normative standards of the “native” English language, but by the ability to ensure mutual understanding, intelligibility and adaptation of the language to intercultural contexts, which corresponds to the concept of English as a Lingua Franca (ELF) and the LinguaFranca Core model. The article examines the language practices of global IT teams, including common terminology, jargon, standardized documentation formats and internal communicative culture. It is emphasized that these practices form the supranational professional identity of the participants, create an emergent culture that includes specific styles of written and oral communication, internal memes and jokes, as well as standards for the design of code and technical documents. The analysis of cultural and linguistic challenges, such as cultural barriers of politeness, contrasting rhetoric and cultural gaps, demonstrates the need for a high level of linguistic and intercultural competence for successful interaction in international teams. The article provides examples of practices from Google, Microsoft and open source projects, which demonstrate that effective communication requires the use of glossaries of terms, style guides, structured documentation templates and training in intercultural interaction. It is shown that the diversity of linguistic and cultural backgrounds of team members stimulates innovation and creativity, increases project productivity and efficiency. The educational aspect is also highlighted: the training of future IT professionals should include modules on English as a second language, simulation of global team scenarios and practice of intercultural communication. In general, English in the global IT community acts not only as a tool for exchanging technical knowledge, but also as an important cultural and communicative resource that forms professional identity, promotes innovation, and ensures the effective work of international teams. The article has practical significance for the development of communication policies in IT companies and educational programs for future specialists, and also expands the scientific understanding of the interaction of language and culture in a professional transnational environment.

Key words: lingua franca, linguocultural aspects, IT-community, intercultural communication, professional identity, transcultural competence.

Стаття присвячена вивченню лінгвістичних та культурних аспектів англійської мови в контексті світової ІТ-спільноти, де англійська мова є lingua franca та основним засобом професійного спілкування між членами міжнародних команд. Аналіз показує, що ефективність комунікації визначається не нормативними стандартами «рідної» англійської мови, а здатністю забезпечити взаєморозуміння, зрозумілість та адаптацію мови до міжкультурних контекстів, що відповідає концепції англійської як лінгва франка (ELF) та моделі LinguaFranca Core. У статті розглядаються мовні практики глобальних ІТ-команд, включаючи спільну термінологію, жаргон, стандартизовані формати документації та внутрішню комунікативну культуру. Підкреслюється, що ці практики формують наднаціональну професійну ідентичність учасників, створюють емерджентну культуру, яка включає специфічні стилі письмового та усного спілкування, внутрішні меми та жарти, а також стандарти оформлення коду та технічних документів. Аналіз культурних та лінгвістичних викликів, таких як культурні бар'єри ввічливості, контрастна риторика та культурні розриви, демонструє необхідність високого рівня лінгвістичної та міжкультурної компетентності для успішної взаємодії в міжнародних командах. У статті наведено приклади практик з Google, Microsoft та проектів з відкритим кодом, які

демонструють, що ефективна комунікація вимагає використання глосаріїв термінів, посібників зі стилю, шаблонів структурованої документації та навчання міжкультурній взаємодії. Показано, що різноманітність мовного та культурного походження членів команди стимулює інновації та креативність, підвищує продуктивність та ефективність проектів. Також виділено освітній аспект: підготовка майбутніх IT-фахівців повинна включати модулі з англійської як другої мови, моделювання сценаріїв глобальної команди та практику міжкультурної комунікації. Загалом, англійська мова у світовій IT-спільноті виступає не лише інструментом обміну технічними знаннями, але й важливим культурним та комунікативним ресурсом, що формує професійну ідентичність, сприяє інноваціям та забезпечує ефективну роботу міжнародних команд. Стаття має практичне значення для розробки комунікаційної політики в IT-компаніях та освітніх програм для майбутніх спеціалістів, а також розширює наукове розуміння взаємодії мови та культури у професійному транснаціональному середовищі.

Ключові слова: lingua franca, лінгвокультурні аспекти, IT-спільнота, міжкультурна комунікація, професійна ідентичність, транскультурна компетентність.

Statement of the problem. In today's interconnected globalized world, English has become not only a means of communication, but also a powerful linguocultural agent that significantly influences the formation of professional identities and cultural norms of participants in the global IT community. The use of English as a lingua franca in internationally distributed IT teams ensures seamless communication between culturally diverse technical experts. However, in turn, this also creates significant difficulties. One of the main problems is the asymmetry between native and non-native English speakers: quite often the dominance of English is the cause of certain communicative barriers that affect the accessibility of information and the possibility of participating in international projects. Moreover, the globalization of IT through English can lead to certain "standardized" ways of thinking and cultural homogenization, as this reduces the preservation of local linguistic identity and cultural features.

Another problem is that traditional English language learning is often focused on standard British or American norms and therefore does not always meet the real needs of the professional IT sector. Language strategies in global teams must be flexible, and members must be cross-culturally sensitive in order to be able to exchange information, coordinate work and maintain productive interaction. Thus, there is a need for a thorough linguocultural analysis of English in the context of the global IT community as a means of communication, a cultural mediator and a factor of professional identity.

Analysis of recent research and publications. Scholarly interest in the linguocultural aspects of English in professional and global contexts has been growing over the past decades. One of the main changes examined in English as a Lingua Franca (ELF) research is the adaptation of English for international communication to the cultural and linguistic characteristics of its users [7]. ELF research emphasizes the fact that communicative functionality is more important than strict adherence to the norms of “native” English speakers, which paves the way for linguistic innovation and cultural hybridization.

In the IT context, English is not only a technical tool, but also a factor of cultural integration and professional identity. For example, some research shows that global IT teams use English to coordinate complex projects, while language differences can become a source of misunderstandings and conflicts. But on the other hand, there’s an emphasis on the role of language in shaping professional practices, norms, and values, which is especially relevant for open source communities and startups, where English shapes the culture of collaboration and innovation.

Ukrainian researchers also raise the issue of English in global IT teams. For example, some linguist investigate the linguocultural problems of students and specialists in Ukraine and note that English is becoming a key component of professional training and intercultural competence. Karachova and Agibalova examine changes in English under the influence of globalization, including gender, slang, and professional variants that adapt to local and cultural contexts [8]. The study of such aspects emphasizes the need for a holistic approach that takes into account not only grammar and vocabulary, but also pragmatics, cultural context, and professional expectations.

Task statement. This article aims to comprehensively investigate the linguistic and cultural aspects of English in the global IT community and to determine the role of English in the formation of professional identity, cultural norms and communicative practices. The article pays special attention to the analysis of the impact of English on the interaction between native and non-native speakers, global and local cultural practices, as well as the development of effective communication strategies in international IT teams.

Research **tasks** include:

1. Review of theoretical approaches to English as a lingua franca in a professional context and analysis of its communicative functions.

2. Research on the ways in which English shapes cultural models, professional norms and values in the global IT community.

3. Research on the language practices of multinational IT teams, especially the adaptation of English for effective information exchange and collaboration.

4. Identifying problems and obstacles related to the dominance of the English language and asymmetry in cultural and professional interaction.

5. Identifying tips for developing intercultural competence and adapting the English language in a professional IT environment.

Outline of the main material of the study. English as a lingua franca in the global IT community is not just a technical tool, but a key communicative resource that supports complex cultural dynamics. In many international IT teams, English is the working language chosen by the participants, even if none of them is a native speaker. The functional role of the language corresponds to the classical concepts of English as a lingua franca, where its value is determined not by strict adherence to "native" norms, but by the ability to ensure effective and understandable communication. According to this approach, the main thing is the desire for intelligibility, not grammatical correctness.

In the IT sphere, this is confirmed by the joint creation of language practices that take into account different cultural backgrounds. Thus, developers, managers, testers from different countries, for example, India, Ukraine, China, the USA, often work together on projects. They agree on terminology, create common standards for documentation and communication, and patterns of communication that are not limited to just "academic" English. The theory of communities of practice explains that such teams create shared resources (including linguistic ones) that arise precisely in the process of interaction. Phonologically, the speech of members of these teams can differ significantly from the standard norms of native speakers.

The concept of Lingua Franca Core, proposed by Jennifer Jenkins, indicates a set of phonetic features that are most important for mutual understanding among non-native speakers, and these features often do not correspond to "natives" of the language, but are sufficient for communication. In real IT teams, this means that the accent or rhythm of speech may be unusual, but this does not interfere with the work – productivity is more important than "perfect" pronunciation.

Linguocultural dimension of English in IT is significant: English lexical units in the IT sphere are developing rapidly, and a large number of terms originate from English or are created within the global community. For example, the terms "microservices", "containerization", "CI/CD" or "frontend/backend" are used in the original English language in most global teams. Research also pays attention to the process of localization of IT terminology. For example, the analysis of glossaries in localized versions of Microsoft Outlook and Google Gmail showed that the company's stylistic guides influence the choice of terms, as well as the variability of terms.

In the communicative practice of global IT teams, team members often use strategies typical of ELF: paraphrasing, clarification, explanation of context. For example, a foreign engineer may refine some parts of a technical specification, explaining the specifics of his proposal in a way that is better understood by colleagues from other regions. This can happen both orally in a meeting and in writing in project management systems: explanatory notes are added, sometimes examples are provided, to ensure that all participants understand the meaning and that there are no cultural or linguistic misunderstandings.

This linguistic practice also forms a shared professional identity. In global IT communities, participants create a "third space", this is not just a place of work, but a culture that consists of a combination of their national experience and global norms. Jargon, memes, internal communication styles in Slack or in code, common rules for documents or message formatting often appear. This structured but transnational communicative model is a manifestation of the emergent culture typical of ELF. Researchers of English as a lingua franca, including Baker, emphasize that these cultures are dynamic and adaptive, participants actively create and transform shared cultural forms [5].

However, such communication also has its challenges. One of them is cultural norms of politeness. In teams where people from cultures with a pronounced desire for directness (for example, where the emphasis is on fast work), conflicts may arise with participants from cultures where euphemisms, forms of address or polite wording are more common. For example, a manager from the United States may expect clear and concise messages, while an employee from another culture may try to soften a request with polite introductions; different perceptions can lead to discomfort or misunderstandings if there is no common communication policy.

Another problem is cultural gaps – concepts or metaphors that are inherent in one culture, but may be foreign or misinterpreted in another. In the IT context, this can refer to specific jokes, cultural allusions, or even forms of explanation: for example, if a team uses English humorous analogies based on American pop culture, some members may not

understand or misinterpret them. These gaps can affect documentation, technical presentations, or internal communication if they are not implemented.

It is necessary to state that contrastive rhetoric also plays a big role. The styles of wording in documents, reports, emails, or technical documentation can differ significantly depending on the cultural environment. For example, the way a proposal is argued or a bug is described may correspond to different logics of discourse construction: one engineer may prefer to directly formulate the problem, another to construct the message as a "story" or with context. If such differences are not taken into account, misunderstandings, delays in completing tasks, or even conflicts can arise.

But there are also bright sides to these linguistic and cultural interactions. The diversity of linguistic and cultural resources of global team members can be a source of innovation: people with different mindsets, professional experiences, and cultural practices bring new ideas and approaches. For example, a team of developers from China, Europe, and South America can combine their different perspectives, which will lead to creative solutions – and this is not just a hypothesis: research on global open source projects shows that international teams often have higher internationalization precisely because of shared English README files and documentation. Additionaly, the creation of common English terminology and style guides helps to build a transcultural professional culture. In companies such as Microsoft or Google, glossaries of terms and style guides are actively used during the software localization process.

Companies can also be very active in supporting employees' cross-cultural communication skills. For example, leading IT organizations usually implement training, facilitate communication practices, and create internal style guides, instructions on how to better formulate requests, criticism, and clarifications depending on different team contexts. Such a policy not only reduces the risk of conflicts, but also promotes trust, a favorable atmosphere, and effective joint design.

The educational aspect is no less important. For IT curricula, it is useful to integrate special modules for learning English as a foreign language, not only grammar and technical vocabulary, but also modeling international teams, analyzing cross-cultural cases and practicing communication in different styles. Thus, students acquire not only linguistic, but also transcultural competencies, which will become a valuable resource for them in the global professional sphere.

Another interesting aspect related to technological solutions is that machine translation (MT) can support global teams. Research by Zhang, Owusu, Karpuat, and Ga shows that exchanging machine-translated reports of subgroups (in their native languages) before meetings of global teams significantly improves discussion and understanding. This approach preserves the nuances of local discussions, but at the same time provides a common context for meetings in English [9].

Moreover, English is seen in large corporations not only as a communication channel, but also as a cultural marker. For example, a significant number of Ukrainian IT companies and employees confirm that a high level of English proficiency was one of the reasons for their successful integration into global companies such as Google and Microsoft [2]. Roksolana Mykhaylyk, who worked at Google, Amazon and Microsoft during her career as a research linguist, claims that English is not just a tool that helps her perform technical tasks, but part of her professional identity and opportunities.

In general, this means that English as a lingua franca in the global IT community is much more than just a language for exchanging code or documentation. It is a living system of cultural and communicative practices that shapes professional identity, stimulates innovation and at the same time requires sensitivity to cultural differences. Real-world cases from companies like Google and Microsoft, as well as research on global open source projects, demonstrate that success depends not only on technical skills, but also on linguistic agility, shared communication strategies, and the ability to build transcultural connections.

Conclusions. The analysis of the linguocultural aspects of English in the global IT community provides the first of several key conclusions. First, English in this context is a lingua franca and the main tool for professional communication between members of international teams, regardless of their native language. The effectiveness of this communication is determined not by the "native" standards of English, but by the ability to ensure mutual understanding, as confirmed by the theory of English as a Lingua Franca and the concept of Lingua-Franca Core by Jennifer Jenkins. The emphasis on intelligibility, rather than grammatical perfection, is the main feature of the successful functioning of the language in global IT teams.

In other words, in the process of team activity, participants create transnational linguistic practices that include technical vocabulary, slang, and standardized documentation formats; this allows for the

formation of a transnational professional identity. Participants working together on projects create an emergent culture: certain ways of communicating, memes, insider humorous allusions, standards for presenting source code and documentation. This process testifies to the assertion of the theory of communities of practice, which states that knowledge and linguistic resources are created within the framework of social interaction.

Third, the most complicating factors of linguocultural dynamics in global IT teams are cultural barriers of politeness, contrasting rhetoric, and cultural gaps. Different ideas about politeness and styles of message formulation can lead to misunderstandings or conflicts in cases where nothing is said about a common communicative norm. Similarly, different methods of structuring documents and presentations can affect the perception of arguments or technical solutions. These aspects already show that successful communication in a global team requires a high level of linguistic and cultural competence.

This means that the success of teams in the most successful companies, such as Google and Microsoft, and internationally, is determined by the ability of their members to adapt to diverse communicative and cultural contexts. Common glossaries, style guides, structured communication models, and active cross-cultural facilitation are used to reduce misunderstandings and improve team performance. The above facts prove the importance of a systematic approach to managing linguocultural interaction.

The fifth point is that the linguocultural aspects of English in IT support innovative and creative work. The diversity of linguistic and cultural knowledge of team members inspires new ideas and solutions. The example of teams from China, Europe, and South America illustrates the synergy that occurs when different cultural approaches to problem solving and discussion lead to highly effective results. This combination of cultures and linguistic practices thus proves that a transcultural environment positively contributes to professional development and, accordingly, increases the effectiveness of IT projects.

In other words, the training of future IT professionals should also include the development of intercultural communicative competence in addition to technical English. Practical ELF modules are available; Finally, global team scenarios, cross-cultural analysis cases and communication styles are available for their assimilation.

In general, English in the global IT community plays a multifunctional role: it is simultaneously a technical means of communication, a cultural marker and a factor in the formation of professional identity. The successful fulfillment of these functions depends on the combination of linguistic flexibility, cultural sensitivity and the systematic implementation of communicative practices. Real-world cases from large IT companies and open source projects confirm that linguocultural adaptation is a critically important prerequisite for productive, innovative, and effective global teams.

REFERENCES:

1. Артиш О., Левун Г., Петрова С. Вплив сучасних технологій на розвиток лексики англійської мови: аналіз ІТ-термінології. *Наукові праці Міжрегіональної Академії управління персоналом.* Філологія, 1 (11), 2024. С. 5–9.

2. Гудь Ю., Шекета О. Управління персоналом в ІТ-компаніях України в умовах війни. *Наука онлайн: Міжнародний електронний науковий журнал, 2023. №8. URL: https://nauka-online.com/publications/economy/2023/8/02-20/*

3. Baker W. The Cultures of English as a Lingua Franca. TESOL Quarterly, 2009. Vol. 43, No. 4. P. 567–592.

4. Baker W. Language, culture and identity through English as a Lingua Franca in Asia: notes from the field. Asian EFL Journal, 2009. Vol. 4. P. 8–35.

5. Baker W. Culture and Identity through English as a Lingua Franca: Rethinking Concepts and Goals in Intercultural. Berlin : De Gruyter Mouton, 2015. 312 p.

6. Baker W. English as a Lingua Franca and Transcultural Communication. *Ontologies of English: Conceptualising the Language for Learning, Teaching, and Assessment.* Cambridge : Cambridge University Press, 2019. P. 253–272.

7. Jenkins J., Baker W., Dewey M. (Eds.) The Routledge Handbook of English as a Lingua Franca. London : Routledge, 2018. 632 p.

8. Karachova D. V. Gender specificity of translation in modern globalized world. Information technologies: science, engineering, technology, education, health : тези доп. 30-ї Міжнар. наук.-практ. конф. MicroCAD-2022, 19-21 жовтня 2022 р. / ред. Є. І. Сокол ; уклад. Г. В. Лісачук. Харків : НТУ "ХПІ", 2022. С. 729.

9. Zhang Y., Owusu E., Carpuat M., Ga X. Machine Translation for Global Team Communication. 2022. URL: https://doi.org/10.48550/arXiv.2209.02906

Дата першого надходження рукопису до видання: 21.11.2025
Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 19.12.2025
Дата публікації: 31.12.2025

РОЗДІЛ 10
ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

УДК 821.111(73)-1.09(092)
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2025.44.1.42

МЕДИТАТИВНІ ПРАКТИКИ ІГНАТІЯ ЛОЙОЛИ В МЕТАФІЗИЧНІЙ ПОЕЗІЇ ТОМАСА СТЕРНЗА ЕЛІОТА ТА ДЖОНА ДОННА

IGNATIUS OF LOYOLA'S MEDITATIVE PRACTICES IN THOMAS STEARNS ELIOT'S AND JOHN DONNE'S METAPHYSICAL POETRY

Берчук Ю.В.,
orcid.org/0009-0001-1529-2152
аспірант кафедри української літератури та теорії літератури
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

Стаття присвячена аналізу впливу медитативних практик святого Ігнатія Лойоли на поетичне мислення та художню структуру метафізичної поезії Дж. Донна і Т. С. Еліота. Автор наголошує, що Т. С. Еліот, який фактично повернув англомовній літературознавчій традиції інтерес до творчості поетів-метафізиків XVII ст., особливо Дж. Донна, розглядав містицизм як ключовий компонент їхньої естетики. У статті показано, що для Т. С. Еліота саме поєднання середньовічної філософії та наочно-образного методу Ігнатія Лойоли визначало оригінальність релігійних текстів Дж. Донна. Водночас власний шлях Т. С. Еліота до християнської містики також значною мірою проходив через інтенсивне кількарічне студіювання «Духовних вправ» Лойоли. У дослідженні описано характерні риси ігнатіанської медитації – її візуальність, детальність, емоційну залученість та техніку «поміщення себе в сцену». Ці елементи зіставляються з композиційними й образними прийомами в третьому сонеті Дж. Донна з циклу «La Corona» та у вірші Т. С. Еліота «Подорож волхвів». Автор статті демонструє, як Дж. Донн уміло поєднує парадоксальність богословських понять із емоційно-набутим переживанням народження Христа, а також як він спонукає читача відчути себе учасником євангельської події. Т. С. Еліот, у свою чергу, пропонує ретроспективний погляд на ту саму сцену, наділяючи розповідача – одного з волхвів – здатністю глибоко осмислювати духовні наслідки пережитого. У його творі відчутна характерна для Лойоли візуальна конкретність, увага до деталей, взаємопроникнення сакрального й повсякденного. Порівняння двох поетичних текстів засвідчує, що і Дж. Донн, і Т. С. Еліот використовують ігнатіанський медитативний метод як інструмент художньої побудови та формування містичного пафосу. Обидва автори демонструють характерне для Лойоли прагнення знайти Бога всюди, бачити божественне в історичних подіях, у власному досвіді, у світі природи. Автор робить висновок, що схожість світоглядних структур Дж. Донна та Т. С. Еліота пояснюється не лише впливом традиції, а й спорідненістю їхнього духовного досвіду. Ігнатіанська медитація постає як своєрідний міст між поетичними системами авторів, визначаючи спільні мотиви, композиційні прийоми й способи естетизації християнської містики в англомовній літературі.

Ключові слова: Джон Донн, Ігнатій Лойола, медитативні практики, метафізична поезія, містика, Томас Стернз Еліот.

The article explores how the meditative practices developed by St. Ignatius of Loyola influenced the poetic thinking and artistic structures of metaphysical poetry written by J. Donne and T. S. Eliot. The author underlines that T. S. Eliot – who effectively revived scholarly interest in the seventeenth-century English Metaphysical poets, especially J. Donne – considered mysticism a central feature of their literary aesthetics. According to T. S. Eliot, J. Donne's originality lay in the unique combination of medieval philosophical concepts with the vivid, sensory-based method of Ignatian meditation. T. S. Eliot's own path toward Christian mysticism was similarly shaped by several years of intensive engagement with the «Spiritual Exercises» of St. Ignatius. The study outlines the essential features of Ignatian meditation, including vivid visualization, attention to sensory details, emotional participation, and the technique of «placing oneself within the scene». These elements are then compared with structural and figurative devices used in J. Donne's third sonnet from the cycle «La Corona» and T. S. Eliot's poem «Journey of the Magi». J. Donne's poem is shown to merge theological paradox with emotionally charged contemplation of Christ's Nativity, leading the reader to experience the sacred event from within. T. S. Eliot, on the other hand, presents the same biblical scene retrospectively, giving narrative voice to one of the Magi, who deeply reflects on the spiritual consequences of his journey. His poem demonstrates Ignatian visual precision, sensory richness, and the deliberate blending of the sacred with the everyday. Through this comparison, the author of the article argues that both J. Donne and T. S. Eliot draw upon Ignatian meditative techniques as tools for poetic composition and for creating a distinctive mystical mode characteristic of metaphysical poetry. Each writer exhibits the Ignatian impulse to find God everywhere, perceiving the divine in historical events, personal experience, the natural world. The paper concludes that the similarities in J. Donne's and T. S. Eliot's poetic thinking stem not only from literary influence but also from a shared spiritual sensibility. Ignatian meditation thus emerges as some conceptual bridge between their poetics, shaping common motifs, structural strategies, and methods of representing Christian mysticism in English literature.

Key words: Ignatius of Loyola, John Donne, meditative practices, metaphysical poetry, mysticism, Thomas Stearns Eliot.

Постановка проблеми. Томас Стернз Еліот відомий у світовій науці про літературу тим, що заново відкрив для читачів і вчених забуту творчість англійських метафізиків, насамперед Джона Донна. Вивченню метафізичної поезії дослідник присвятив низку праць, серед яких есей «Поети-метафізики» (1921), «Лекції у Триніті-коледжі» (1926) та «Лекції в Університеті Гопкінса» (1933). Однією із визначальних характеристик цієї поезії Т. С. Еліот уважав містику – «прагнення досягти єдності з Богом» [1, с. 19]. У кожного з поетів-метафізиків ця містика мала свій глибоко неповторний, самобутній характер. Якщо говорити про Дж. Донна, то, за Т. С. Еліотом, особлива риса його віршів полягала у «змішуванні середньовічної філософії <…> і наочно-образного методу св. Ігнатія» [2, с. 292–293], тобто містика Дж. Донна була передусім містикою св. Ігнатія. Поезія самого Т. С. Еліота теж метафізична, а відтак – містична. Англо-американський письменник перебував під сильним упливом творчості Дж. Донна, тому й не дивно, що свій індивідуальний шлях до містичного він знайшов саме через засновника метафізичної школи поезії, а точніше – його потрактування християнських медитативних практик, розроблених Ігнатієм Лойолою.

Постановка завдання. У пропонованій статті ми ставимо собі за мету прослідкувати специфіку художнього переосмислення містичного наочно-образного медитативного методу св. Ігнатія у поезії Т. С. Еліота й Дж. Донна.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Частково ця проблема вже отримувала наукове висвітлення, зокрема у працях таких західних дослідників, як Льюїс Мартц [3] та Роналд Шухард [4]. Окремі її аспекти порушує також одна із наших розвідок [5].

Виклад основного матеріалу. Р. Шухард прослідковує цікаву історію взаємин Т. С. Еліота та св. Ігнатія. Дослідник зазначає, що спершу «у своїх лекціях Еліот був суворим критиком Ігнатія та його духовних вправ, але коли єзуїт з аудиторії дорікнув йому за необережні зауваження, Еліот перейнявся серйозним вивченням цих вправ. Це була одна з найбільш тривожних перевірок у його інтелектуальному житті: протягом наступних семи років він випрацьовуватиме бачення Ігнатія як містика і буде поглинутий вивченням впливу методу Ігнатія на містику сімнадцятого століття, зокрема на Донна» [4, с. 162].

Таке «серйозне вивчення цих вправ» залишило відбиток і на художній творчості літературознавця – т. зв. «візуальний» метод Лойоли створив своєрідну платформу для зустрічі поезії Т. С. Еліота з поезією Дж. Донна. Проте перед тим, як переходити до їхнього безпосереднього порівняння, варто, очевидно, присвятити дещицю уваги оригінальному способу медитативного споглядання св. Ігнатія, а вже тоді звертатися до проблеми його імплементації у творчості поетів.

В. Ганін зазначає, що для того, хто практикував ігнатіанську форму медитації, необхідно було відтворити в уяві певну сцену з Нового Завіту, помістити себе серед дійових осіб, а потім проаналізувати власні переживання та зробити відповідні моральні висновки [6, с. 566]. Ось, для прикладу, керівництво Лойоли щодо роздумів над подіями, які передували Таємній Вечері:

«*Молитва приготування* – як звичайно.

[191] *Впровадження перше*. Історія. Тут треба пригадати, як Господь наш Ісус Христос послав двох учнів із Витанії до Єрусалима приготувати пасхальну вечерю, а потім і сам прийшов туди з іншими учнями; як, спожившись разом із ними пасхального Агнця, Він після Вечері обмив своїм учням ноги і дав їм своє Пресвяте Тіло та свою Дорогоцінну Кров; як опісля, коли Юда вже пішов, аби зрадити свого Господа, виголосив прощальну проповідь.

[192] Впровадження друге. Витворення в уяві місця. Тут потрібно уявити собі дорогу з Витанії до Єрусалима: широка вона чи вузька, рівна чи ні, і так далі. Так само треба уявити світлицю, де відбувалася Вечеря: простора вона чи не дуже, як опоряджена.

[193] Впровадження третє. Просимо про те, чого хочемо. Тут слід просити про печаль, скруху і сором, оскільки власне через наші гріхи Господь іде на муки.

[194] Пункт перший. Побачити учасників Вечері і, заглибившись у роздуми, постаратися почерпнути з цього якусь користь.

Пункт другий. Прислухатися до того, що вони говорять, так само намагаючись почерпнути з цього якусь користь.

Пункт третій. Дивитися на те, що вони роблять, і почерпнути з цього якусь користь.

[195] Пункт четвертий. Подумати про те, як Господь наш Ісус Христос страждає у своїй людській природі чи як хоче страждати, відповідно до моменту, який споглядаємо, а тоді з великим старанням спонукати себе до скорботи, скрухи серця і сліз; так само чинити і в наступних пунктах.

[196] Пункт п'ятий. Звернути увагу на те, як ховається Його Божество; себто, Він міг би знищити своїх ворогів, однак не робить цього, дозволяючи своїй людській природі так жахливо страждати.

*[197] Пункт шостий***.** Усвідомити, що все це Господь терпить через наші гріхи і так далі, опісля ж запитати у себе: «Що я можу зробити і витерпіти заради Нього?».

[198] Бесіда. Завершити бесідою з Господом нашим Ісусом Христом і насамкінець промовити «Отче наш»» [7, с. 29].

Наведений фрагмент демонструє чіткі паралелі між сакральним і профанним світами та їхнє органічне поєднання, які так само присутні у поетичних текстах Т. С. Еліота та Дж. Донна.

У своєму поясненні духовних вправ Лойоли Кевін О'Брієн запрошує читачів: «Дозвольте подіям Ісусового життя бути присутніми для вас прямо зараз. Візуалізовуйте подію так, ніби це кіно. Приділяйте увагу деталям: вигляду, звукам, смакам, запахам та почуттям, що супроводжують подію. Загубіть себе в історії; не турбуйтеся, якщо ваша уява надто нестримна. У певний момент помістіть себе у сцену» [8, с. 141].

І Дж. Донн, і Т. С. Еліот дотримуються цих інструкцій у своїй творчості. Щоб продемонструвати це, звернімося до двох віршів, які художньо розробляють ту саму тему: третього сонета Дж. Донна з циклу «La Corona» та вірша Т. С. Еліота «Подорож волхвів».

Ліричний сюжет поезії Дж. Донна розгортається довкола радісної події народження Ісуса:

Immensitie, cloysterd in thy deare wombe,
Now leaves his welbelov'd imprisonment,
There he hath made himself to his intent
Weake enough, now into our world to come;
But Oh, for thee, for Him, hath th' Inne no room?
Yet lay Him in this stall, and from the Orient,
Starres, and wisemen will travel to prevent
Th'effect of Herods jealous generall doome.
Seest thou, my soul, with thy faiths eyes, how he
Which fils all place, yet none holds him, doth lye?
Was not his pity towards thee wondrous high,
That would have need to be pittied by thee?
Kisse him, and with him into Egypt goe,
With his kinde mother, who partakes thy woe
[9, с. 245].

Структура сонета корелює з наведеним описом медитативного методу Лойоли. У першому катрені йдеться про вагітність Діви Марії та народження божественного дитяти. Протагоніст сугестивно описує комфорт материнського лона, несподівано порівнюючи його з ув'язненням. Цей оксюморон покликаний виразити безпечність і захист, які материнське лоно дає дитині, проте у випадку Діви Марії це також і місце, яке парадоксально ув'язнює неосяжність, обмежує необмежене.

Так само несподівано дитя змальоване тут *«достатньо слабким»* для того, аби прийти у світ. Зазвичай, усе відбувається навпаки: дитина стає сильнішою і сильнішою, допоки не стане достатньо сильною, аби виживати самостійно. Натомість утілене Слово, зростаючи, стає слабшим, позаяк набуває все більше і більше людських рис, людської природи.

Умови, в яких народжується Ісус, зовсім не ідеальні. Про це розповідає другий катрен. Мало того, що Йому нема де народитися, Ірод хоче позбавити Його життя. Останній катрен спонукає читача до роздумів над зображеними парадоксами, а фінальний двовірш запрошує «помістити себе у сцену». Так читач стає однією з дійових осіб в описаній історії.

«Подорож волхвів» Т. С. Еліот пише в той самий час, коли вивчає св. Ігнатія. Тому не буде помилкою припустити, що атмосфера християнської духовності, яка огортала літературознавця у цей період, безпосередньо вплинула на аналізований вірш. У наведеному вище уривку з Лойоли автор просить читача детально уявити собі дорогу з Витанії до Єрусалиму: чи широка вона, чи вузька, чи рівна тощо. Приблизно таким самим способом описує свою подорож до Вифлеєма один із волхвів у Т. С. Еліота:

'A cold coming we had of it,
Just the worst time of the year
For a journey, and such a long journey:
The ways deep and the weather sharp,
The very dead of winter.'
And the camels galled, sore-footed, refractory,
Lying down in the melting snow [10, с. 109].

Інкорпорована у текст поезії цитата належить улюбленому проповіднику Т. С. Еліота Ланселоту Ендрюсові. У цих слова йому подобалося те, що Ендрюс «нав'язує нам конкретну присутність» [11, с. 350]. Це те саме, чого й Т. С. Еліот намагається досягти своїм віршем. Висловлюючись словами О'Брієна, він хоче, аби читач візуалізував подію так, ніби це кіно. Більше того, поет приділяє належну увагу деталям: вигляду, звукам, смакам, запахам, почуттям, які супроводжують описувану подію. Підтвердженням можуть слугувати такі рядки:

Then at dawn we came down to a temperate valley,
Wet, below the snow line, smelling of vegetation,
With a running stream and a water-mill beating the darkness [10, с. 109].

Далі ж, після деталізованого опису історії Ісусового народження, так само, як у сонеті Дж. Донна, маємо рефлексію над нею:

All this was a long time ago, I remember,
And I would do it again, but set down
This set down
This: were we led all that way for
Birth or Death? There was a Birth, certainly,
We had evidence and no doubt. I had seen birth and death,
But had thought they were different; this Birth was
Hard and bitter agony for us, like Death, our death
[10, с. 110].

Варто звернути увагу на те, що, на відміну від Дж. Донна, який розповідає про народження Христа у теперішньому часі, Т. С. Еліот робить це у ретроспективі. Мова у його творі ведеться від імені одного з волхвів, який аналізує те, що сталося, з часової перспективи, а тому точно знає, як описане вплинуло на його власне життя та змінило долю всього людства.

Інша відмінність полягає в тому, що Т. С. Еліот вкладає розповідь до вуст безпосереднього учасника подій, тим самим демонструючи, як саме волхв реагує на них та оцінює їх. Натомість протагоніст Дж. Донна ніби підказує читачеві, у який спосіб він повинен реагувати на описане. У першому вірші читач може «помістити себе у сцену» одразу, із самого початку, тоді як читача другої поезії просять долучитися до змальованої події аж наприкінці.

Девід Лонсдейл зауважує, що однією з фундаментальних рис «ігнатіанської» духовності є те, що «з таємницею Бога можна зустрітися не лише в Святому Письмі та Церкві, але також і в особистій та людській історії та нелюдському світі» [12, с. 355]. Очевидно, це саме та риса, яка зробила медитативний метод Лойоли привабливим для обох письменників. Ніхто з них не був виключно релігійним автором, хоча значна частина їхнього поетичного спадку і має релігійний характер. Т. С. Еліот із цього приводу зазначав, що «релігійний поет це не поет, котрий тлумачить тему поезії у релігійній спосіб, а поет, котрий має справу з обмеженою частиною цієї теми: хто залишає поза увагою те, що люди вважають своїми головними пристрастями, і тим самим визнає своє незнання про них» [11, с. 390]. Християнські практики, випрацювані св. Ігнатієм, наближають профанне до сакрального і навпаки, тому їх перспектива не обмежується лише однією сферою.

Зауважимо, що запропонована тут інтерпретація «Подорожі волхвів» крізь призму християнської містики може виглядати дещо інтригуючою, якщо брати до уваги той факт, що всього лишень за рік до публікації цього вірша Т. С. Еліот писав про духовні вправи Лойоли: «Хіба це не духовний гашиш, одурманювання емоцій?» [11, с. 390]. Як уже зазначалося, Р. Шухард звертав особливу увагу на зміну у ставленні до св. Ігнатія, що сталася в Т. С. Еліота. Проте це, на наше переконання, лише частина значно масштабнішого «зсуву», який відбувся у житті і поглядах літературознавця після прийняття християнського хрещення у 1927 р., і який може стати предметом окремої наукової розвідки.

Висновки. Як бачимо, навіть попри те, що Дж. Донна та Т. С. Еліота розділяла часова дистанція довжиною у триста років, у їхніх віршах доволі легко відшукати подібні мислительні патерни. Мабуть, неможливо з усією впевненістю сказати, чи це Дж. Донн уплинув на спосіб мислення Т. С. Еліота, а чи Т. С. Еілот сформував той спосіб, яким ми прочитуємо і розуміємо Дж. Донна сьогодні. Так чи інакше, а в загальному вигляді ця спільна основа мислення відображається в подібних рисах художньої творчості митців, зокрема у їхньому тяжінні до християнської містики Ігнатія Лойоли.

І Дж. Донн, і Т. С. Еліот звертаються у своїх віршах до наочно-образного методу медитації, розробленого св. Ігнатієм, використовуючи його як засіб структурування поетичного матеріалу й композиційної побудови текстів та створення особливого містичного пафосу, притаманного творам метафізиків. При цьому схожість світоглядних структур Дж. Донна та Т. С. Еліота, очевидно, пояснюється не лише впливом традиції, але й спорідненістю їхнього духовного досвіду. Ігнатіанська медитація постає при цьому як своєрідний міст між поетичними системами авторів, визначаючи спільні мотиви, композиційні прийоми й способи естетизації християнської містики в англомовній літературі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. McGinn B. Mysticism. *The New SCM Dictionary of Christian Spirituality* / ed. by P. Sheldrake. London : SCM Press, 2005. P. 19–25.

2. Eliot T. S. The Varieties of Metaphysical Poetry. London : Harcourt Brace and Company, 1993. 343 p.

3. Martz L. The Poetry of Meditation: A Study in English Religious Literature of the Seventeenth Century. New Heaven : Yale UP, 1954. 375 p.

4. Schuchard R. Eliot's Dark Angel: Intersections of Life and Art. New York : Oxford University Press, 2001. 292 p.
5. Берчук Ю. Містика як атрибут метафізичної поезії у творчості Томаса Стернза Еліота. *Вісник науки та освіти» (Серія «Філологія», Серія «Педагогіка», Серія «Соціологія», Серія «Культура і мистецтво», Серія «Історія та археологія»)*. 2025. Вип. 3(33). С. 67–75. DOI : https://doi.org/10.52058/2786-6165-2025-3(33)-67-75.
6. Ганін В. Донн, Джон. *Зарубіжні письменники.* Енциклопедичний довідник : у 2-х томах / за ред. Н. Михальської та Б. Щавурського. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2006. Т. 1. С. 564–566.
7. Духовні вправи святого Ігнатія Лойоли. URL : http://www.raggionline.com/saggi/scritti/ua/esercizi_ua.pdf.
8. O'Brien K. The Ignatian Adventure: Experiencing the Spiritual Exercises of St. Ignatius. Chicago : Loyola Press, 2011. 304 p.
9. Donne J. The Works of John Donne. Hertfordshire : Wordsworth Editions Ltd, 1994. 300 p.
10. Eliot T. S. Collected Poems 1909–1962. London : Faber & Faber, 1963. 221 p.
11. Eliot T. S. Selected Essays. London : Faber and Faber, 1966. 516 p.
12. Lonsdale D. Ignatian Spirituality. *The New SCM Dictionary of Christian Spirituality* / ed. by P. Sheldrake. London : SCM Press, 2005. P. 354–356.

Дата першого надходження рукопису до видання: 04.11.2025
Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 12.12.2025
Дата публікації: 31.12.2025

УДК 821.161.2-2
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2025.44.1.43

SITE-SPECIFIC ЕЛЕМЕНТИ В УКРАЇНСЬКІЙ РАДІОП'ЄСІ: НА ПРИКЛАДІ АУДІОСЕРІАЛУ «ТУНЕЛІ УЯВИ»

SITE-SPECIFIC ELEMENTS IN UKRAINIAN RADIO DRAMA: ANALYSIS OF THE AUDIO SERIES "TUNNELS OF IMAGINATION"

Верман М.О.,
orcid.org/0000-0003-4395-5264
аспірант кафедри української літератури та журналістики імені професора Леоніда Ушкалова Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди

У сучасному звуковому мистецтві спостерігається зміна парадигми: від створення автономних композицій до розвитку просторово орієнтованих практик. У цьому контексті художники все частіше звертаються до методології site-specific як способу активізації простору, перетворюючи його з нейтрального фону на повноцінного учасника наративу. Предметно-орієнтованість у радіоп'єсах та аудіоперформансах – це не лише звукове відтворення конкретного місця, а насамперед його наративна, психологічна та семантична інтеграція в художнє середовище. У класичному дискурсі про звукове мистецтво сайт-специфічність зазвичай асоціюється з інтеграцією реальних акустичних характеристик місця в структуру твору [5; 10]. Однак останні практики переосмислюють це поняття, створюючи сайт-специфічні твори без акустичного відтворення простору, а працюючи з його культурними, історичними та уявними вимірами. Одним із найяскравіших і найвизначніших прикладів цього в Україні є аудіотвір «Тунелі уяви» (2024) харківського театру «Нафта», створений Артемом Вусиком і Тетяною Голубовою. У статті розглядаються особливості елементів, специфічних для конкретного місця, в українській радіодрамі на прикладі аудіосеріалу «Тунелі уяви», створеного у форматі імерсивної звукової подорожі харківським метро. Аналізуються особливості поєднання драматургічного компонента, нетипових для жанру наративних функцій та гіпертекстуальних елементів. Підкреслюється, як аудіоп'єса відтворює досвід перебування в конкретному просторі та створює ефект занурення слухача в «метафоричну архітектуру» метро. Простежується роль підходу, орієнтованого на конкретне місце, у розумінні ролі місця, у формуванні нових стратегій взаємодії слухача з твором мистецтва, а також у розвитку сучасної української радіодраматургії.

Ключові слова: звукове мистецтво, радіоп'єса, аудіоперформанс, імерсивність, театр «Нафта», предметно-орієнтоване мистецтво.

In modern sound art, a paradigm shift can be observed: from the creation of autonomous compositions to the development of spatially oriented practices. In this context, artists are increasingly turning to site-specific methodology as a way to activate space, transforming it from a neutral background into a full-fledged participant in the narrative. Site-specific in radio plays and audio performances is not only a sound representation of a specific location, but above all its narrative, psychological, and semantic integration into the artistic environment.

In classical discourse on sound art, site-specific is usually associated with the integration of the real acoustic characteristics of a place into the structure of a work [5; 10]. However, the latest practices rethink this concept, creating site-specific works without mimicking the space acoustically, instead working with its cultural, historical, and imaginary dimensions. One of the most striking, prominent examples of this in Ukraine is the audio performance Tunnels of Imagination (2024) by the Kharkiv theater Nafta, created by Artem Vusyk and Tetiana Golubova.

The article examines the specifics of site-specific elements in Ukrainian radio drama using the example of the audio series "Tunnels of Imagination," created in the format of an immersive sound journey through the Kharkiv metro. It analyzes the peculiarities of combining the dramaturgical component, narrative functions atypical for the genre, and hypertextual elements. It emphasizes how the audio play reproduces the experience of being in a specific space and creates the effect of immersing the listener in the "metaphorical architecture" of the metro. The role of the site-specific approach in understanding the role of place, in forming new strategies for the listener's interaction with a work of art, as well as in the development of contemporary Ukrainian radio dramaturgy is traced.

Key words: sound art, radio play, audio performance, immersiveness, Nafta Theater, site-specific art.

Постановка проблеми. Сучасне звукове мистецтво дедалі частіше звертається до практик site-specific як до способу активізації простору, перетворення його з нейтрального тла на повноправного учасника наративу. Під поняттям «site-specific» (з англ. предметно-орієнтоване мистецтво) розуміється концепція продукування художнього твору з прив'язкою до конкретного місця. Предметно-орієнтовані практики у радіоп'єсах – це не лише аудіо презентації конкретної локації, а насамперед – наративна, психологічна і семантична інтеграція у локацію. Якщо в класичній радіоп'єсі простір здебільшого постає як умовна або абстрактна категорія, що формується виключно за допомогою звукових маркерів, то в новітніх аудіопроєктах він дедалі частіше осмислюється як конкретна локація з власною культурною, історичною та емоційною семантикою. Особливої ваги в цьому контексті набувають предметно-орієнтовані практики, у яких

місце не лише слугує тлом для подій, а безпосередньо впливає на драматургію, тривалість, наративну структуру та рецепцію твору. В українському науковому дискурсі проблема предметно-орієнтовної аудіотворчості, зокрема в межах радіоп'єси, залишається недостатньо опрацьованою. Водночас поява таких проєктів, як аудіовистава «Тунелі уяви», присвячена харківському метрополітену, засвідчує формування нових художніх моделей, у яких поєднуються урбаністичний простір, колективна пам'ять міста та імерсивні стратегії слухацької взаємодії. Це зумовлює необхідність теоретичного осмислення таких творів у межах літературознавчого аналізу радіодраматургії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні засади аналізу звукового простору й site-specific мистецтва розроблялися передусім у межах західних гуманітарних студій. У працях М. де Серто, М. Пірсона, Б. Лабеля, простір осмислюється як динамічний процес, що формується через рух, слухання та тілесну присутність суб'єкта. Концепції звукової архітектури (aural architecture) Барі Блесера та Лінди-Рут Солтер [5] та акустичної території (acoustic territories) Брендона Лабеля [10] дозволяють аналізувати міський простір як багатошаровий культурний текст, що впливає на емоційний і наративний досвід. В українському літературознавстві питання просторової організації радіоп'єс і аудіовистав перебуває на початковому етапі осмислення. Наявні публікації зосереджуються переважно на історії жанру або аналізі окремих текстів, не пропонуючи системного підходу до вивчення простору як активного елементу драматургії. Це створює наукову лакуну, яку покликане частково заповнити дане дослідження.

Постановка завдання. Метою статті є літературознавчий аналіз аудіовистави «Тунелі уяви» як прикладу предметно-орієнтованої радіоп'єси в сучасному українському культурному контексті. Для досягнення поставленої мети передбачено виконання таких завдань:

1) проаналізувати драматургійні принципи побудови аудіовистави, зокрема зв'язок між тривалістю твору та топографією реального простору метро;

2) визначити роль простору харківського метрополітену як сценічного майданчика та культурного тла, що впливає на наратив навіть за відсутності фізичної присутності слухача в локації;

3) дослідити специфіку звукової стратегії твору, зокрема принципову відмову від звукових маркерів метро як художній прийом;

4) окреслити гіпертекстуальні та культурні коди, пов'язані з локальним харківським контекстом, і їхню роль у формуванні колективної пам'яті міста.

Виклад основного матеріалу. У дискурсі звукового мистецтва предметно-орієнтовані мистецькі продукти зазвичай асоціюються з інтеграцією реальних акустичних характеристик місця до структуру твору [5; 10]. Проте з'являються практики, що переосмислюють це поняття, створюючи предметно-орієнтований продукт без звукової мімікрії простору. Одним із таких прикладів в Україні є аудіосеріал «Тунелі уяви» харківського театру «Нафта» [4], створена Артемом Вусиком і Тетяною Голубовою.

Саме поняття site-specific виникло в мистецьких практиках другої половини XX ст., стосувалося воно робіт скульпторів та художників Афіни Тачі та Деніса Оппенгейма. І у їхніх роботах це означало, що твори були невіддільні від конкретної локації. У звуковому мистецтві та радіоп'єсі цей підхід може також означати інтеграцію просторових характеристик локації в драматургію (акустичні особливості, звукове оточення, ритм руху тощо), із залученням локальної семантики і топографії (історія місця, колективна пам'ять, соціальні контексти). Такі твори дають змогу імітувати досвід присутності слухача в конкретному середовищі через звук. Певною мірою це перетинається з поняттям аудіопрогулянки, але радіоп'єса має більш чітку сюжетну лінію і драматургійну структуру.

У 1998 р. Патріс Паві запропонував дефініцію поняття site-specific у театральних постановках: «Постава й спектакль, задумані відповідно до реального середовища й поза ним (поза приміщення театру). Не раз досить багато часу затрачається на пошук незвичного (з ознаками історичності або особливої атмосфери) місця для вистави: анґар, занедбаний завод, міський квартал, будинок або помешкання. Таке незвичне місце створює нагоду по-іншому трактувати текст (класичний чи сучасний), наділяє його нечуваною потугою і розташовує публіку в цілком несподіваному щодо тексту, щодо навколишнього середовища і дискурсів акторів ракурсі. Такий кадр створює ситуацію нового процесу висловлювання, що, як це бачимо в ленд-арті, дає змогу розкрити природу й територіальні обставини, а також надає виставі незвичного оточення. Це, своєю чергою, сповнює її справжньою чарівністю та енергією» [2, с. 326–327]. Спостереження Паві стосуються безпосередньо практик, що описують театральне дійство, він підкреслює, що п'єса як

подія належить до простору і змушує простір діяти так само, як вона змушує діяти акторів.

Незабаром після цього, у ключовій книзі «Site-Specific Art: Performance, Place and Documentation», Нік Кей звертається до ширшого спектру форм, що походять як з драматичних, так і з візуальних художніх традицій. Його характеристика мистецтва, що прив'язане до локації, як «виразного обміну між твором мистецтва та місцями в яких з'являється додаткове значення через художню компоненту» [9, с. 1–2]. Він змістив акцент з об'єкта на процес та відносини між твором і його локацією. У звуковому мистецтві це традиційно означало інтеграцію акустики, шумового середовища чи ритму і простору в драматургію. Проте сучасне мистецтво демонструє тяжіння до того, що предметно-орієнтоване мистецтво стає семантичним або гіпертекстуальним конструктом, не обов'язково проявленим у фізичному звуковому просторі.

Аудіовистава «Тунелі уяви» є взірцевим прикладом цієї тенденції. У творі відсутні звукові маркери метро, натомість метрополітен стає ментальною сценою для абсурдистсько-фантастичних історій, що глибоко занурені в локальний харківський контекст.

Харківський метрополітен як site-specific простір

Метрополітен можна розглядати як особливу site-specific локацію, яка у творі використовується як змістовне тло і одночасно є важливішою, ніж просто декорація, тобто у тексті це невід'ємна частина сюжету. Цей простір одночасно замкнутий, герметичний, але й надзвичайно мобільний – має власну ритміку та топографію. Проте для Харкова під час повномасштабного вторгнення метро набуло також соціокультурного навантаження. Воно перестало бути лише «транспортною артерією» і перетворилося на колективне бомбосховище, місце виживання, символ незламності міста. Ця нова, травматична і водночас життєствердна пам'ять про простір є ключовим, хоч і невисловленим, тлом для аудіовистави. Тому Артем Вусик та команда свідомо використали метро як сцену, де побут перетворюється на театр. За словами режисера: «Метро може бути не тільки транспортною артерією чи захистом від російських ракет. Воно також може стати простором створення нової реальності» [3].

У творі немає жодних просторових звуків локації, себто шумів потягу, вагонів, гулу тунелів чи сигналів станцій. Це можна трактувати як художній прийом, яким автори акцентують увагу на самій історії, як на частині локації, а не лише як на конкретному фізичному просторі. Автори спираються на те, що слухач і так перебуває у метро слухаючи твір, і звуки «живого» середовища не потребують дублювання. Здається логічним, що така відмова від дублювання звуків «живого» середовища дозволяє уникнути надмірної формальної навантаженості, натомість дає змогу сконцентруватися на наративі, тобто автори обрали стратегію – акцентувати увагу на історії як на органічній частині локації, аби посилити ефект занурення через роботу з уявою слухача, який сам реконструює звукове тло. Таким чином, предметно-орієнтованість тут існує на рівні семантики та культурної пам'яті, а не через аудіальні маркери.

Варто зазначити, що у творі метро виконує подвійну функцію: є фізичний топос: маршрут, тривалість поїздки, назви станцій (Салтівська, Академіка Павлова тощо); а також ментальний і наративний простір, де відбувається абсурдне й сюрреалістичне.

Цей аудіо серіал складається з трьох серій і кожна з них починається з фрази: «Потяг вирушає в подорож, хоч вона може здатися йому одноманітною, та все ж кожного разу виходить по-новому. Кожного разу трапляються якісь інші історії на, здавалось би, однаковому шляху» [4]. Ця формула створює образ повторюваної подорожі з нескінченними варіаціями, що є мотивом, близьким до літератури абсурду [8, с. 13] та концепту множинності міського досвіду Мішеля де Серто, для якого місто є «величезним соціальним досвідом відсутності місця», що складається з незліченних переміщень. Він писав, що: «переміщення, які місто примножує й концентрує, перетворюють його на величезний соціальний досвід «браку місця» – досвід, що розпадається на безліч дрібних депортацій (переміщень і прогулянок). Водночас цей брак компенсується взаємними зв'язками та перетинами численних пересувань, які переплітаються та формують міську «тканину», і позначений знаком того, що мало би бути остаточним місцем, але є лише назвою – Місто. Ідентичність, яку надає це місце, є тим більш символічною (названою), що попри нерівність позицій і прибутків його мешканців, існує лише як скупчення перехожих, як мережа осель, тимчасово «привласнених» пішохідним рухом, перемішування видимостей власності – це всесвіт орендованих просторів, заселений відсутністю місця або ж омріяними локаціями» [6, с. 103–104].

Абсурдистська поетика, де буденні ситуації перетворюються на фантастичні, є центральною для вистави. Наприклад, бабуся, схожа на королеву Єлизавету; персонаж (Ігор Ігоревич Коперфільд,

що є образом-алюзією на американського ілюзіоніста), що буквально занурюється у свій кейс і зникає; Фіолетовий Чоловік, який вимагає своє «місце» в метро, ніби в театрі або потязі. Цей прийом, що поєднує «звичне і неможливе в одній події» [8, с. 100, с. 206], посилюється значенням локації і одночасно – аудіальною порожнечею (відсутністю звуків метрополітену). Цей гротескний шар відсилає до карнавальної логіки постмодернізму [1], де повсякденний простір підземки наповнюється абсурдними, але значущими образами. «В результаті часто незрозуміло, чи дія має зображати світ жахів чи реальні події. У межах однієї сцени дія може переходити від поезії високих емоцій до чистої фарсової комедії або кабаре, а діалоги, як правило, виходять з-під контролю, так що іноді слова здаються суперечливими, враховуючи дії персонажів на сцені, і це все перетворюється на набір слів і фраз із словника або книги для мандрівників, або дія може застрягати в нескінченних повтореннях, як грамофонна платівка, що зациклилася на одній доріжці. Тільки в такому божевільному світі незнайомці можуть зустрітися і після довгої ввічливої розмови та ретельного перехресного допиту з величезним здивуванням виявити, що вони мають бути чоловіком і дружиною, оскільки живуть на тій самій вулиці, в тому самому будинку, квартирі, кімнаті та ліжку (п'єса Іонеско «Лис сопрано»)» [7, с. 7].

Іншим важливим художнім прийомом є гіпертекстуальність: алюзії на локальну культуру Харкова, на міські реалії, політичні постаті (наприклад, мера Геннадія Кернеса), на інфраструктурні місця («Радмір Експохол») або кав'ярню «Нафта» (яка є реальною локацією у Харкові), що може бути певною грою слів, враховуючи ідентичну назву театру, який створив цю аудіоп'єсу. Для слухача, не зануреного у харківський культурний контекст, це може здатися сюрреалістичним потоком образів, для харків'янина ж – ці образи створюють додаткові смисли, своєрідний «контурний культурний пласт», що вкорінює п'єсу у локальність.

Звертаючи увагу на фрагмент тексту першої серії, що демонструє ще одну ключову рису – метанаративну інтеракцію, варто зазначити, що це створює відчуття присутності. Оповідач звертається безпосередньо до слухача: «Озирнувшись зараз по сторонах ви навіть можете його побачити, якщо звісно їдете з ним в одному вагоні» [4]. Цей прийом розмиває межу між художнім світом і реальністю слухача, створюючи ілюзію співучасті. Це можна визначити як форму перформативної на рації із залученням реципієнта до активної участі, адже слухач не лише «чує», але й втягується у дію – йому пропонують озирнутися, співвіднести почуте з реальністю довкола. Тут метро функціонує як інтерактивна сцена, яка одночасно є частиною вистави.

Таким чином, відсутність звукових маркерів, гіпертекстуальні алюзії та перформативна нарація разом створюють унікальну формат аудіоп'єси, де метро стає і сценою, і текстом, і фоном одночасно.

Драматургія «Тунелів уяви» як site-specific проєкту

Однією з найхарактерніших рис «Тунелів уяви» є точна відповідність тривалості кожної серії реальному часу поїздки на конкретній гілці харківського метро: двадцять хвилин на Салтівській та Олексіївській лініях і тридцять хвилин на Холодногірській. Така синхронія фізичного і наративного руху створює ефект, який можна окреслити як топографічні таймінги, себто час, безпосередньо прив'язаний до топографії простору. Автор проєкту Артем Вусик наголошує, що спеціально «відміряв час між станціями, враховував, коли потяг їде і стоїть, коли у вагон заходять чи виходять пасажири» [3]. Таким чином, часовий ритм міської інфраструктури стає каркасом для драматургії.

Прив'язка сюжету до реального темпоритму дозволяє інтервенцію у простір повсякденності. Кожна з трьох серій функціонує як жанровий експеримент: «Салтівська серенада» нагадує мелодраму про втрату емоційного контакту, «Олексіївський вестерн» – абсурдистську варіацію з карнавальними образами ковбоїв та бандитів, а «Холодногірський детектив» – камерний трилер, у якому вагон метро перетворюється на сцену розслідування злочину.

Жанрова інтерпретація епізодів «Холодногірський детектив» і «Олексіївський вестерн»

Епізод «Олексіївський вестерн» жанрово ґрунтується на формі класичного вестерну, проте послідовно деконструює її, трансформуючи жанр у пародійну та водночас екзистенційно забарвлену наративну форму. Уже сама ідея «внутрішнього Клінта Іствуда» – як уособлення чуттєвої сили, моральної рішучості та «внутрішньої людини» – функціонує не лише як персонаж у буквальному сенсі, а й як архетип, що циркулює між героями вагона метро.

Наратив використовує впізнавані атрибути вестерну: напружене очікування дуелі, жестикуляцію ковбоя, спробу дістати револьвер із-за пояса. Водночас ці жанрові маркери навмисно

виявляються порожніми: жоден із персонажів насправді не має зброї, а кульмінаційний момент розряджається іронічною реплікою про неможливість пронесення пістолета в харківське метро. Таким чином, замість класичної дуелі відбувається жанрове «зняття напруги», що переводить очікування слухача з площини дії у площину рефлексії. Особливого значення набуває ламання четвертої стіни, коли один із персонажів ставить запитання: «Хто тут автор, хто управляє?», цей жест відкрито виявляє штучність наративної конструкції.

Замість героїчної розв'язки наратив пропонує «кумедну, коряву бійку», що остаточно знецінює жанровий пафос класичного вестерну. Символічним стає й вигнання Клінта Іствуда з Олексіївської гілки: архетип сили й мовчазної рішучості виявляється несумісним із реальністю метро, де перемагають «люди-звірі» (квадробери) – образи карнавальні, гротескні, позбавлені героїчного виміру. Подальший розвиток сюжету ще більше віддаляє епізод від жанру вестерну й наближає його до екзистенційної притчі. Повідомлення Альбіни про те, що Клінта бачили сумним і що він захворів на «екзистенс», функціонує як метафора екзистенційної кризи – втрати сенсу, внутрішньої опори та ідентичності. Таким чином, жанрова модель вестерну остаточно поступається місцем філософському осмисленню стану сучасної людини.

Варто підкреслити, що «Олексіївський вестерн» постає як гібридна жанрова форма, у якій елементи вестерну виконують радше роль іронічного каркаса. Через пародію, метанаратив і екзистенційну проблематику епізод демонструє неможливість прямого перенесення героїчних жанрових моделей у сучасний міський простір та підкреслює кризу «внутрішнього героя» в умовах повсякденності.

В свою чергу епізод «Холодногірський детектив» жанрово апелює до моделі класичного детективу, зокрема до його камерної різновидності, у якій простір дії максимально звужений, а коло підозрюваних обмежене. Драматургійна ситуація ґрунтується на чітко сформульованій загадці – викраденні платівки альбому Blue Sunshine гурту The Glove, що належить мерові міста Метрополіту. Власне акт крадіжки не демонструється безпосередньо, натомість увага зосереджується на процесі розслідування, що відповідає класичній детективній логіці.

Просторове звуження до одного вагона метро виконує не лише сценографічну, а й жанротвірну функцію. За твердженням Метрополіта, на платівці встановлено жучок, який фіксує її перебування саме у цьому вагоні, а отже, злодій перебуває серед пасажирів. Таким чином, простір вагона перетворюється на замкнену сцену допиту, що відсилає до традиції «закритого кола підозрюваних»

Персонажі детектив Сміт і детективка Маєрс виконують функції раціональних агентів, які через допити, логічні припущення та аналіз непрямих доказів поступово реконструюють хід подій. Важливо, що пасажири вагона не мають індивідуально розгорнутих біографій, натомість постають як типові фігури можливого злочинця, що посилює жанрову напругу й зосереджує увагу слухача не на психологізмі, а на самому процесі викриття. Камерність детективу в цьому епізоді посилюється акустичними засобами: вузький простір вагона, адаптивний музичний супровід, голоси пасажирів формують замкнену акустичну сферу.

Отже, «Холодногірський детектив» можна визначити як камерний детективний епізод із чіткою жанровою структурою, у якому класичні детективні моделі адаптовано до умов аудіовистави. Жанрова формула тут не лише визначає наративну логіку, а й безпосередньо взаємодіє з простором метро, перетворюючи вагон на сцену розслідування та підкреслюючи інтеграцію жанру в локальний міський контекст.

Загалом варто зазначити, що у «Тунелях уяви» повсякденний простір метрополітену постає як місце зіткнення буденного і вигаданого, де з'являються персонажі «зовнішнього світу» – Клінт Іствуд чи королева Єлизавета. Тут це прийом органічно функціонує, поєднуючи фікцію і дійсність, тобто тут реальне місце стає майданчиком для історії, яка перевищує його звичні функції. Особливу роль у драматургії відіграє звук як архітектурний елемент. Принципово важливим є те, що у виставі, як вище було зазначено, відсутні характерні шумові маркери метро – гуркіт вагонів, скрегіт рейок чи оголошення станцій. Відмова від цього звукового шару відкриває простір для уяви слухача і підкреслює роль тексту й голосу як єдиних носіїв наративу. Водночас композиція побудована на ритміці руху: чергування поїздки та зупинок створює акустичний еквівалент архітектури, яку слухач «добудовує» власними відчуттями. Це відповідає концепції «акустичної архітектури» [5, с. 69, с. 217], коли акустичне середовище організовує просторовий досвід навіть без його фізичного відтворення.

Важливим є те, що навіть поза межами метро аудіоп'єса не втрачає смислової автономії. Слухач може сприймати її як самодостатню історію –

мелодраму, вестерн чи детектив, навіть фізично не перебуваючи у харківському метро. Це підтверджує тезу Пірсона [11, с. 7–8], що предметно-орієнтований проєкт не обов'язково означає буквальну прив'язаність до місця: воно може існувати і як сеттинг (вигаданий всесвіт), тобто простір уяви митця, який відсилає до топосу, але функціонує незалежно від нього. Таким чином, метро у «Тунелях уяви» стає своєрідним «некартографованим простором» – локацією, яку не потрібно чути чи бачити аби зануритися у наратив.

Водночас твір насичений культурними алюзіями та гіпертекстуальними кодами, що відсилають до харківського контексту. У сюжет вплетені постаті з локального політичного та культурного поля, зокрема образ мера Геннадія Кернеса, який у виставі постає у гіперболізованій фантастичній формі, перетворюючись на кажанів або воскресаючи в метро. Тут же присутні локальні жарти, алюзії на міські легенди й досвід війни, коли підземка стала укриттям під час обстрілів. Для слухача, не знайомого з харківським «фольклором», це звучить як абсурдний гротеск, але для харків'янина – це багатошарова гра пам'яті й гумору.

Висновки. У підсумку «Тунелі уяви» можна визначити як гіпертекстуальну аудіоінсталяцію, у якій метро постає і сценою, і тлом, і архівом міських міфів. Відмова від звукової мімікрії, точна синхронізація з топографією часу, поєднання локального гумору й універсальних жанрових моделей – усе це розсуває межі класичної радіоп'єси. Якщо у традиційній аудіодрамі простір часто був умовним чи абстрактним, то тут він стає структуроутворюючим елементом, що організовує як сюжет, так і досвід слухача. Саме це дозволяє трактувати «Тунелі уяви» як приклад предметно-орієнтованого аудіотвору, де міський простір і уява співіснують як рівноправні компоненти. «Тунелі уяви» є одним із перших в Україні проєктів, який повноцінно впроваджує предметно-орієнтовану методологію у звукове мистецтво. Цей проєкт відкриває широкий простір для подальших досліджень: порівняльний аналіз із західноєвропейськими аудіопрогулянками, дослідження технік site-specific у сучасних звукових практиках, а також місце і роль слухача у рецепції акустичних творів, демонструючи приклад розширення жанрових меж української радіоп'єси.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Гундорова Т. Бу-Ба-Бу, Карнавал і Кіч. *Критика*. 2000. Т. 7–8, № (33–34). С. 13–18.

2. Паві П. Словник театру : Словник / пер. з Фр. М. Якубяк. 2-ге вид. Львів : ЛНУ ім. Ів. Франка, 2006. 640 с.

3. Презентація друкованого журналу «Люк» та аудіовистави від «Нафти». Що? Так!. «Люк». URL: https://lyuk.media/news/presentation-of-lyuk-and-nafta/ (дата звернення: 20.08.2025).

4. Тунелі уяви : аудіовистава. Театр «Нафта». 2024. URL: https://nafta.theater/tuneliuiavy (дата звернення: 20.08.2025).

5. Blesser B., Salter L. R. Spaces Speak, Are You Listening? Experiencing Aural Architecture. : Book. Cambridge Massachusetts London, England : Mass. : MIT Press, 2007. 437 p.

6. Certeau M. The Practice of Everyday Life : essays / trans. from French by S. Rendall. Berkeley : University of California Press, 1984. 229 p.

7. Esslin M. The Theatre of the Absurd. Tulane Drama Review. 1960. Vol. 4, no. 4. P. 3–15. DOI: 10.2307/1124873.

8. Esslin M. The Theatre of the Absurd : book. Garden City, New York : Anchor Books, Doubleday & Company, Inc., 1961. 369 p.

9. Kaye N. Site-Specific Art: Performance, Place and Documentation. : Book. London and New York: Routledge, 2000. 238 p.

10. LaBelle B. Acoustic Territories: Sound Culture and Everyday Life : Book. 2nd ed. New York, London, : Bloomsbury Publishing Inc, 2019. 437 p.

11.Pearson M. Site-Specific Performance : Book. New York : Palgrave Macmillan, 2010. 224 p. DOI: 10.1007/978-1-137-28558-4

Дата першого надходження рукопису до видання: 21.11.2025
Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 19.12.2025
Дата публікації: 31.12.2025

УДК 821.111
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2025.44.1.44

MASS CULTURE AND TODAY'S ISSUES IN KHALED HOSSEINI"S WORK

МАСОВА КУЛЬТУРА ТА СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ У ТВОРЧОСТІ ХАЛЕДА ХОССЕЙНІ

Muntian A.O.,
orcid.org/0000-0001-8375-4067
Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Head of the Department of Foreign Languages
Educational and Scientific Institute Dnipro Institute of Infrastructure
and Transport of the Ukrainian State University of Science and Technology

The aim of the current research in question is to consider mass/pop culture aspects and today's issues in Khaled Hosseini's literary work. On the one hand mass literature can promote standard thinking through imposing stereotypes thus potentially limiting readers´capacity for deeper assessment of ongoing processes. On the other hand, contemporary fiction grapples with topics such as identity and social justice, the impact of culture, history and politics on societal development, the evolving role of literature and art in a multicultural world among others, which are extremely important. Writers explore how global influences affect (or don't) identity, touch upon such matters as migration, diaspora, and search for belonging; confront such issues as inequality, discrimination and human rights abuses related to race, gender, sexuality and indigenous rights.

Khaled Hosseini´s novels, such as The Kite Runner, A Thousand Splendid Suns, and And the Mountains Echoed, explore the resilience of human relationships, the plight of Afghan women, and the enduring love for a homeland shaped by conflict and displacement. Key aspects include his realist style, focus on the mother-daughter and father-son bonds, and the exploration of complex characters grappling with their past. A significant focus is placed on the experiences of Afghan women, their struggle against a patriarchal society, and the strength they find in sisterhood and motherhood to resist oppression. Hosseini uses the political and social upheavals in Afghanistan as a backdrop to explore the impact of war and conflict on individuals and families, often through vivid and emotionally resonant scenes. His focus on strong, relatable characters allows readers to connect with the deeper emotional and personal aspects of the stories. He uses various literary devices to convey meaning and emotion, which enhances the reader's understanding of the narrative.

Key words: mass culture, gender discourse, discrimination, political issues, cultural aspects.

Метою цього дослідження є спроба розглянути деякі аспекти масової/поп-культури та сучасних проблем у літературній творчості Халеда Хоссейні. З одного боку, масова література може сприяти стандартному мисленню, нав'язуючи стереотипи, тим самим потенційно обмежуючи здатність читачів до глибшої оцінки поточних процесів. З іншого боку, сучасна художня література торкається таких тем, як ідентичність та соціальна справедливість, вплив культури, історії та політики на суспільний розвиток, еволюція ролі літератури та мистецтва в мультикультурному світі та інших, які є надзвичайно важливими. Письменники досліджують, як глобальні тенденції впливають (або не впливають) на ідентичність, торкаються таких питань, як міграція, діаспора та пошук приналежності; стикаються з такими проблемами, як нерівність, дискримінація та порушення прав людини, котрі пов'язані з расою, статтю, сексуальністю, гендером та правами корінних народів.

Романи Халеда Хоссейні, такі як «Той, що біжить за вітром», «Тисяча сяйливих сонць» та «І луна летить по горах», досліджують стійкість людських стосунків, тяжке становище афганських жінок та незмінну любов до батьківщини, сформовану конфліктами та переміщенням. Ключові аспекти включають його реалістичний стиль, зосередження на зв'язках між матір'ю та дочкою, батьком і сином, а також дослідження складних персонажів, які борються зі своїм минулим. Значна увага приділяється досвіду афганських жінок, їхній боротьбі проти патріархального суспільства та силі, яку вони знаходять у сестринстві та материнстві, щоб протистояти гнобленню. Хоссейні використовує політичні та соціальні потрясіння в Афганістані як фон для дослідження впливу війни та конфліктів на окремих осіб та сім'ї, часто через яскраві та емоційно резонансні сцени. Його зосередження на сильних, близьких персонажах дозволяє читачам відчути глибші емоційні та особисті аспекти історій. Він використовує різні літературні прийоми для передачі сенсу та емоцій, що покращує розуміння романів читачем.

Ключові слова: масова культура, гендерний дискурс, дискримінація, політичні питання, культурні аспекти.

Introduction: Analyzing present day issues may be challenging at times. Many scholars have been trying to define mass culture, though in our humble opinion the definition is still generic. Among scientists working in this filed one cam name Theodor W. Adorno, Max Horkheimer, and the other members of the Frankfurt Schoolpioneered the study of "mass culture," which they also called the "culture industry". Their work was foundational, but the field expanded significantly with thinkers from British Cultural Studies, such as Stuart Hall and Raymond Williams who offered a different perspective on how mass culture is produced and consumed. Other key scholars include Roland Barthes, who analyzed the myths of modern life, and José Ortega y Gasset, who introduced the concept of the "mass man" and "mass society". [8,9,10] Along with that mass literature plays a great role in terms of forming the mass man as well,

Scholars who research mass literature are known as literary critics or literary analysts, and their work involves studying genres like melodramas, detective stories, and fantasy to understand their nature, structure, and influence. Key figures in this field include researchers like Gans, Barsch, and Swirski, who have analyzed aspects such as plot, character systems, and the unique artistic qualities of popular fiction [11].

The purpose of this piece is to analyze Khaled Hosseini's literary work from the point of view of mass/pop culture and dwell on the discussion of today's issues in his works. Khaled Hosseini's early life significantly influenced his writing. Born in Kabul, Afghanistan, he experienced the political turmoil of the country firsthand, including a communist coup and the Soviet invasion. His family's relocation to Paris and eventual asylum in the United States exposed him to the struggles of displacement and the immigrant experience. These themes of war, loss, and identity are central to his novels, such as "The Kite Runner" and "A Thousand Splendid Suns," which explore the impact of Afghanistan's history on its people.

Methodology: To achieve the goal both cultural and historical method and comparative and historical method will be used. The first method will give us opportunity to trace national peculiarities, which influence the whole literary piece in terms of pragmatics: help us to understand the authors ideas, which should be conveyed to the readership, from the socio-cultural point of view, whereas the second method will give us a perspective on modern products of not only mass literature but of mass culture on the whole. The basis for the current study is scientific pieces by both domestic and foreign scholars, which are devoted to the problems of literary reception and intercultural aspect of modern literary pieces.

Research and Discussion: Khaled Hosseini is an author and physician born in Kabul, Afghanistan, in 1965, who became a naturalized American citizen after his family was granted political asylum in the U.S. in 1980. He is best known for his bestselling novels. In addition to his writing, Hosseini is also a practicing doctor, a U.S. Goodwill Envoy to the UN Refugee Agency and the founder of The Khaled Hosseini Foundation, which provides humanitarian aid to Afghanistan.

It is our intention to give a closer look to some of Khaled Hosseini's literary works, namely "The Kite Runner", "Thousand Splendid Suns", "The Mountains Echoed", and "Sea Prayer".

"The Kite Runner" was inspired by Hosseini's memories of growing up in Afghanistan, his experiences as an immigrant, and his desire to shed light on the country's history and struggles. Khaled Hosseini's works are rich with cultural elements that provide readers with a deep understanding of Afghanistan's history, traditions, and societal dynamics. The author focuses on history and politics, he incorporates significant historical events, such as the Soviet invasion, the rise of the Mujahideen, the civil war, and the Taliban's rule, to provide context for his characters' lives and struggles. His novels explore the ethnic divisions in Afghanistan, particularly the discrimination faced by the Hazara minority, and the societal dynamics between Sunni and Shi'a Muslims [1].

"Women have always had it hard in this country, Laila, but they're probably more free now, under the communists, and have more rights than they've ever had before, Babi said, always lowering his voice, aware of how intolerant Mammy was of even remotely positive talk of the communists. But it's true, Babisaid, it's a good time to be a woman in Afghanistan. And you can take advantage of that, Laila. Of course, women's freedom – here, he shook his head ruefully – is also one of the reasons people out there took up arms in the first place" [12, p. 289].

It is also very important for him to emphasize the importance of familial bonds, loyalty, and the complexities of relationships, such as father-son dynamics, friendships, and the sacrifices made within families [1]. Of course in terms of family dynamics he does not leave behind gender issues, i.e., gender roles and women's plight. "A Thousand Splendid Suns" particularly highlights the struggles of Afghan women under patriarchal norms and oppressive regimes, addressing issues like forced marriages, domestic abuse, and limited access to education and healthcare [2, 3].

"What's the sense in schooling a girl like you? It's like shining a spittoon. There is only one skill a woman like you and me needs in life […]: tahamul. Endure. It's our lot in life, Mariam. Women like us. We endure. It's all we have. Do you understand? Besides, they'll laugh at you in school. They will. They'll call you harami. They'll say the most terrible things about you. I won't have it... There is nothing out there for her. Nothing but rejection and heartache. I know, akhund sahib. I know" [12, 102].

He also points out some cultural aspects, which become symbolic and conveys the meaning on multiple levels, e.g., he points out symbolism of burqa. In his literary works burqa is portrayed with complexity, symbolizing both oppression and protection, depending on the characters' perspectives [4]. Among other topics he brings to life in his novels are literature

and Afghan poetry, which are woven into narratives reflecting the country's rich literary heritage. Apart from those Hosseini provides vivid descriptions of Afghan food, clothing, celebrations (e.g., Nauroz), and communal practices like baking bread in shared ovens [5].

His novels explore the experiences of Afghan immigrants, their struggles to adapt to new cultures, and their longing for their homeland, and Islamic beliefs and practices are depicted through characters like Mullah Faizullah, offering insight into the spiritual aspects of Afghan life [4]. These cultural elements not only enrich the storytelling but also educate readers about Afghanistan's multifaceted identity and the resilience of its people amidst adversity.

"Nor was she old enough to appreciate the injustice, to see that it is the creators of the harami who are culpable, not the harami, whose only sin is being born" [12, p. 54].

When we talk about Afghan women's rights and agency we need to talk about continued oppression in this country. Hosseini's works, especially "A Thousand Splendid Suns" are still relevant for their depiction of patriarchal oppression, violence, and the marginalization of women in Afghanistan.

"…his shifting moods, his volatile temperament, his insistence on steering even mundane exchanges down a confrontational path that, on occasion, he would resolve with punches, slaps, kicks, and sometimes try to make amends for with polluted apologies and sometimes not" [12, p. 89].

On the other hand the author also reveals his hope for better future of oppressed groups (including women) and talk about their resilience and ability to save themselves and maybe even to fight back.

"***Mariam lay on the couch, hands tucked between her knees, watched the whirlpool of snow twisting and spinning outside the window. She remembered Nana saying once that each snowflake was a sigh heaved by an aggrieved woman somewhere in the world. That all the sighs drifted up the sky, gathered into clouds, then broke into tiny pieces that fell silently on the people below. As a reminder of how people like us suffer, she'd said. How quietly we endure all that falls upon us"*** [12, p. 237].

Being an immigrant the topics of cultural identity and dispora are very important for Khaled Hosseini. Contemporary analysis explores the ongoing struggle with identity for Afghan diasporic communities who face cultural displacement, hybridity, and the loss of their native culture while trying to adapt to new societies. Hosseini's works are examined through the lens of multinationalism, showing how global politics and migration create tensions and a sense of dislocation, as seen in "And the Mountains Echoed"

The continuing relevance of themes like the historical prejudice between Pashtuns and Hazaras in "The Kite Runner" is a subject of discussion, as ethnic discrimination remains a challenge in the country. The author also points out how ethnic discrimination can lead to the dehumanization of minority groups and create lasting social divisions [6]. This discrimination issue also true when we talk about women.

"Each snowflake was a sigh heard by an aggrieved woman somewhere in the world. All the sighs drifted up the sky, gathered into clouds, then broke into tiny pieces that fell silently on the people below. As a reminder of how women suffer" [12, p. 304].

Some critics argue that Hosseini's work, written from his perspective as an Afghan-American, may inadvertently reinforce Western orientalist stereotypes and appeal to a "sensationalized" Western view of Afghan trauma. His past support for the American war in Afghanistan is a point of contention for some and has been linked to his narratives by critics who see them as a pro-Western stance.

Conclusion: Today's discussions about Khaled Hosseini's work focus on contemporary issues like the ongoing impact of war and migration on Afghan culture and identity, the continued struggle for women's rights and agency, the effects of ethnic discrimination, and critiques of his narratives as potentially reinforcing Western orientalist perspectives. Specifically, academic and public discourse examines how his stories reflect and portray modern-day challenges such as diaspora, hybridity, the psychological toll of trauma, and the fight against patriarchal structures, while also debating the political and cultural implications of his narratives for both Afghans and Western audiences.

Hosseini's portrayal of Afghan women challenges the monolithic and stereotypical image of oppressed victims often seen in global media. His female characters are presented as resilient, empowered, and possessing a fighting spirit that allows them to resist and overcome patriarchal structures, while also enduring hardships. Despite being set in Afghanistan, Hosseini's work resonates with a broad, international audience by focusing on universal themes of love, friendship, and family. He contrasts the peaceful, humanistic practice of Islam with the militaristic version promoted by groups like the Taliban.

Hosseini's storytelling is often grounded in a realist approach, depicting the observable realities of life in Afghanistan and the emotional complexities of his characters.

REFERENCES:

1. Hafsa Zafar The Problem with the Exploitation of Afghani Trauma in Khaled Hosseini's Work. *Media Policy Project.* URL: https://www.mediapolicyproject.com/post/the-problem-with-the-exploitation-of-afghani-trauma--in-khaled-hosseini-s-work#:~:text=For%2520example%252C%2520whole%2520history%2520of,Mahnoor.&text=I%2520agree.,realistic%2520experiences%2520of%2520the%2520natives.&text=Have%2520to%2520agree%2520with%2520you,conflict%2520based%2520on%2520incomplete%2520information.&text=Hosseini%2520shifted%2520to%2520France%2520when,opinion%2520in%2520favor%2520of%2520intervention%E2%80%A6 (дата звернення: 24.10.2025).

2. Vishwa Bhushan Ethnic Dehumanization in Khaled Hosseini's The Kite Runner. *The Creative Launcher, vol. 7, no. 6, pp. 84–92, 2022.* URL: https://www.redalyc.org/journal/7038/703874214009/html/#:~:text=Without%20these%20things%20human%20life,remove%20easily%20from%20the%20society. (дата звернення: 24.10.2025).

3. Time Ramphiphatthamrong Representations of Afghan Women in Khaled Hosseini's Novels: The Kite Runner, A Thousand Splendid Suns and And The Mountains Echoed URL: https://www.researchgate.net/publication/343346053_Representations_of_Afghan_Women_in_Khaled_Hosseini's_Novels_The_Kite_Runner_A_Thousand_Splendid_Suns_and_And_The_Mountains_Echoed#:~:text=their%20stolen%20rights.-,In%20the%20blatantly%20patriarchal%20society%20of%20Afghanistan%2C%20Khaled%20Hosseini's%20writings,each-%20in%20their%20own%20way. (дата звернення: 24.10.2025).

4. Abhinanda Das, Chandrima Sen The Crisis of Cultural Identity: Reading Khaled Hosseini's Novel *And the Mountains Echoed*. *International Journal of English Language and Literature Studies (IJELLS).* Volume 3, Issue 2, July-December 2024. pp. 18–22. URL: https://iaeme.com/MasterAdmin/Journal_uploads/IJELLS/VOLUME_3_ISSUE_2/IJELLS_03_02_003.pdf (дата звернення: 24.10.2025).

5. Muhammad Imran, Sayed M. Ismail Khaled Hosseini's Women as Modern Archetypes: A Study of Obedient, Resistant and Empowered Afghan Women. *Frontiers in Sociology*. URL: https://www.frontiersin.org/journals/sociology/articles/10.3389/fsoc.2022.1041435/full (дата звернення: 24.10.2025).

6. Roma Naaz, Tanveer Khadija Women of Afghanistan Mirrored through Khaled Hosseini's *A Thousand Splendid Suns*. *The Creative Launcher*, vol.7, no2, pp. 56–61, 2022. URL: https://www.redalyc.org/journal/7038/703873565007/html/ (дата звернення: 24.10.2025).

7. Ramesh Preasad Adhikary Crisis of Cultural Identity in Khaled Hosseini's *The Kite Runner. Scholars Journal of Arts, Humanities and Social Sciences.* 2021. URL: https://saspublishers.com/media/articles/SJAHSS_95_179-187.pdf (дата звернення: 24.10.2025).

8. Introductory Guide to Critical / Cultural Studies. Master's in Communications. URL: https://www.mastersincommunications.com/research/critical-cultural-studies/#:~:text=The%20"mass%20society"%20debates%20that,within%20the%20discipline%20of%20communication. (дата звернення: 24.10.2025).

9. Shelley Streeby Popular, Mass, and High Culture. A Concise Companion to American Studies, 2010, pp. 432–452. URL: https://www.researchgate.net/publication/228030375_Popular_Mass_and_High_Culture#:~:text=In%20addition%2C%20we%20find%20a,insightful%20and%20thought%2Dprovoking%20read. (дата звернення: 24.10.2025).

10. Max Horkheimer, Theodor W. Adorno Dialectic of Enlightenment. Philosophical Fragments. Stanford University Press, Stanford, California, 2002.

11. Temirbolat AB, Daribaev SD, Imakhanbet RS, Ospanova AA. Influence of Mass Literature on the Readers Consciousness. *Global Media Journal.* 2016. URL: https://www.globalmediajournal.com/open-access/influence-of--mass-literature-on-the-readers-consciousness.php?aid=72857#:~:text=Melodramas%2C%20romance%20(pink)%2C%20spy;%20criminal%2C%20costumehistorical,author's%20presence%20and%20character%20systems. (дата звернення: 24.10.2025).

12. Khaled Hosseini A Thousand Splendid Suns. Riverhead Books, 2007.

Дата першого надходження рукопису до видання: 04.11.2025
Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 12.12.2025
Дата публікації: 31.12.2025

УДК 82.09
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2025.44.1.45

ПОГЛЯД НА ПИТАННЯ ГОЛОКОСТУ КРІЗЬ ПРИЗМУ ДИТЯЧОЇ РЕЦЕПЦІЇ (НА МАТЕРІАЛІ РОМАНУ ДЖОНА БОЙНА «ХЛОПЧИК У СМУГАСТІЙ ПІЖАМІ»)

A VIEW ON THE ISSUE OF THE HOLOCAUST THROUGH THE PRISM OF CHILD PERCEPTION (BASED ON JOHN BOYNE'S NOVEL "THE BOY IN THE STRIPED PYJAMAS")

Ступницька Н.М.,
orcid.org/0000-0002-7560-0049
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри іноземних мов професійного спрямування
Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна

Стаття присвячена дослідженню специфіки художнього осмислення трагедії Другої світової війни та Голокосту в сучасному літературному дискурсі на прикладі роману Джона Бойна «Хлопчик у смугастій піжамі». Закцентовано увагу на тому, що в умовах сучасності, коли історичні події середини XX століття поступово втрачають свою гостроту в колективній свідомості, виникає нагальна потреба в пошуку нових етичних та естетичних підходів до репрезентації травматичного минулого.

Особлива увага приділена концепції «наївного наратора» як естетичної стратегії, що дозволяє уникнути надмірного натуралізму, водночас зберігаючи етичну напругу та моральну гостроту теми.

Теоретичною основою розвідки є концепція «післяпам'яті», запропонована М. Гірш, яка розглядається як механізм передачі травматичного досвіду поколінням, що не були безпосередніми свідками історичних подій. У статті показано, що роман Джона Бойна функціонує саме в площині післяпам'яті, оскільки не документує Голокост, а реконструює його через сприйняття дитини, створюючи простір для етичної рефлексії сучасного читача. Проаналізовано символічні образи та художні деталі, які формують контраст між двома світами – світом спостерігача і світом жертви.

Наукова новизна статті полягає у застосуванні теорії багатовекторності пам'яті про Голокост у контексті концепції М. Ротберга, згідно з якою пам'ять формується у діалозі досвідів різних жертв. Доведено, що взаємодія Бруно та Шмуля виводить проблематику Голокосту за межі суто етнічного конфлікту, піднімаючи її до рівня універсальної етичної дилеми. Ідея рівності та нівелювання ідеологічних кордонів стає очевидною після зміни зовнішніх атрибутів.

Закцентовано увагу на дихотомії «свій»-«чужий» та висвітлено багатоплановість цих понять та їхню роль у розумінні неприпустимості сегрегації людей за національною ознакою. Окрему увагу приділено необхідності уважного ставлення до формування правильної світоглядної парадигми нащадків. Обґрунтовано значення твору для формування історичної пам'яті та морального виховання наступних поколінь, окреслено перспективи подальших наукових досліджень роману.

Ключові слова: художнє осмислення, травматичне минуле, наївний наратор, післяпам'ять, багатовекторність пам'яті, дихотомія «свій»-«чужий».

The article is devoted to the study of the specificity of artistic interpretation of the tragedy of the Second World War and the Holocaust in contemporary literary discourse, using the novel "The Boy in the Striped Pyjamas" by John Boyne as an example. Attention is focused on the fact that in modern conditions, when the historical events of the mid-twentieth century are gradually losing their sharpness in collective consciousness, there arises an urgent need to search for new ethical and aesthetic approaches to representing the traumatic past.

Special attention is paid to the concept of the "naive narrator" as an aesthetic strategy that makes it possible to avoid excessive naturalism while simultaneously preserving the ethical tension and moral sharpness of the subject matter.

The theoretical framework of the study is based on the concept of "postmemory" proposed by M. Hirsch, which is understood as a mechanism for transmitting traumatic experience to generations that were not direct witnesses of historical events. It is demonstrated in the article that John Boyne's novel functions precisely within the paradigm of postmemory, as it does not document the Holocaust but reconstructs it through the perception of a child, thereby creating a space for ethical reflection for the contemporary reader. Symbolic images and artistic details that form a contrast between two worlds – the world of the observer and the world of the victim are analyzed.

The scientific novelty of the article lies in the application of the theory of the multidirectionality of Holocaust memory in the context of M. Rothberg's concept, according to which memory is formed through a dialogue of different victim experiences. It is proven that the interaction between Bruno and Shmuel shifts the problem of the Holocaust beyond the boundaries of a purely ethnic conflict, elevating it to the level of a universal ethical dilemma. The idea of equality and the elimination of ideological boundaries becomes especially evident through the change of external attributes.

Focus is placed on the dichotomy of "own" and "alien," highlighting the multifaceted nature of these concepts and their role in understanding the inadmissibility of segregating people on the basis of national identity. Particular attention is given to the necessity of a responsible approach to shaping the worldview paradigm of future generations. The significance of the novel for the formation of historical memory and the moral education of subsequent generations is substantiated, and prospects for further scholarly research on the novel are outlined.

Key words: artistic interpretation, traumatic past, naive narrator, postmemory, multidirectionality of memory, the dichotomy of “own” and “alien”.

Постановка проблеми. Події Другої світової війни знайшли своє відображення у багатьох творах художньої літератури, осмислюючись як одна з найтрагічніших сторінок історії нашого суспільства. Базуючись на документальних фактах, свідченнях і спогадах людей, які пережили цю епоху, письменники намагаються сконцентруватися не стільки на описі реальних подій, скільки на реакціях людини на них та на внутрішніх переживаннях, обумовлених оточуючим середовищем. Зображення жахіть Другої світової війни в цілому, і Голокосту зокрема, вимагає від авторів особливої естетичної чутливості, яка дозволить уникнути надмірного натуралізму і при цьому зберегти гостроту теми і, таким чином, навіть збільшити вплив на читача. Головний виклик сучасності як для письменників, так і для дослідників, полягає у тому, що ці події починають згладжуватися і навіть з’являється так зване звикання до насильства, що й обумовлює постійну необхідність звертатися до цього питання, актуалізуючи його шляхом активізації вивчення творів цієї тематики, одним з яких є роман ірландського письменника Джона Бойна «Хлопчик у смугастій піжамі».

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Здійснений аналіз джерел свідчить про те, що цей твір не перебував у полі зору багатьох дослідників і не має широкого представлення у сучасному науковому дискурсі. На думку О. Похилюк та А. Ільченко «“Хлопчик у смугастій піжамі” Джона Бойна – психологічно важка історія про високопоставлену німецьку родину часів Голокосту, яка відображена на сторінках невимушеною розповіддю дев’ятирічного хлопчика» [7, с. 140]. У статті «Ідея засудження нерівності представників різних рас, націй, національностей і народів у творчості Джона Бойна» О. Похилюк та А. Ільченко зазначають, що у романі «“Хлопчик у смугастій піжамі” глибоко відображена ідея засудження нерівності представників різних рас, націй та народів» [6, с. 69]. У роботі С. Ковпік стверджується, що письменник через дитячий погляд демонструє абсурдність війни та расової дискримінації, акцентуючись на трагізмі подій, що відбувалися в умовах нацистського режиму. Г. Клименко-Синьоок зауважує: «Для письменника-ірландця тема Голокосту видається атиповою, тим паче в роки Другої світової війни Ірландія зберігала нейтралітет» [4]. Цікавою, на наш погляд, є думка Майкла Грея, який стверджував, що «Небезпека роману Бойна полягає в його здатності створювати «хибну емпатію» ... учні ідентифікують себе з німецькою дитиною, часто ігноруючи специфічну трагедію єврейських жертв» [переклад наш. – Авт.; 9, с. 112]. Українські дослідники фокусуються на психологізмі дитячої прози про війну. Т. Качак зазначає, що в сучасній літературі для дітей «автор часто вдається до стратегії ініціації героя через зіткнення зі смертю, що дозволяє дитині-читачеві осмислити категорію минулого не як набір фактів, а як живий досвід» [3, с. 82].

Постановка завдання. Актуальність дослідження зумовлена необхідністю осмислення механізмів формування історичної пам’яті, а також ролі дитячої перспективи у репрезентації травматичного досвіду війни. Метою статті є аналіз особливостей сприйняття реалій Другої світової війни крізь призму дитячої рецепції в романі Джона Бойна «Хлопчик у смугастій піжамі».

Відповідно до мети було поставлено завдання:

– закцентувати увагу на понятті «післяпам’яті», особливостях його формування та функціонування;

– розглянути багатовекторність пам’яті про Голокост, яка формується у діалозі з іншими жертвами;

– висвітлити значущість роману у формуванні моральних принципів наступних поколінь.

Виклад основного матеріалу дослідження. Друга світова війна як одна з найтрагічніших подій XX століття неодноразово ставала об’єктом художнього осмислення в літературі. Зображення Голокосту в літературі XXI століття вимагає від авторів пошуку особливої естетичної дистанції, яка б дозволяла уникнути прямолінійного натуралізму, водночас зберігаючи етичну гостроту теми. Одним із найбільш ефективних методів є використання постаті «наївного спостерігача». Особливе місце в цьому дискурсі посідають твори, у яких воєнна дійсність репрезентується через призму дитячої свідомості. Такий підхід дозволяє по-новому інтерпретувати історичні реалії, оголюючи абсурдність насильства та ідеологічної жорстокості.

Роман Джона Бойна «Хлопчик у смугастій піжамі» є показовим прикладом художнього тексту, де трагедія Голокосту подається через сприйняття дитини, що зумовлює особливу емоційну напругу та моральну проблематику. Нестихаючі дискусії щодо цього твору обумовлені переду-

сім тим, що письменник обирає дев'ятирічного німецького хлопчика центральним медіатором подій.

У сучасному гуманітарному полі загалом і в літературознавчому дискурсі зокрема, питання осмислення Голокосту залишається одним із найскладніших. Твори, присвячені фронтовим будням, часто мають динамічний характер, сповнені подій, боротьби і подвигів, тримають читача у напрузі, викликають зацікавленість і, навіть, бажання наслідувати герою. Роботи, присвячені опису Голокосту, приречені на своєрідну безподійність, так би мовити, в'язкість, тягнучість сюжету, через своєрідну однотипність дій, що відбувалися у концентраційних таборах. Традиційні методи опису жахіть війни часто призводять до звикання читача до певних проявів насильства та особливостей устрою життя, обумовлених реаліями війни. Використання образу «наївного наратора» дозволяє авторам продемонструвати ненормальність ситуації, що склалася, неможливість для людини жити у такому середовищі. Дослідження роману Джона Бойна є важливим для розуміння того, як дитячий погляд стає інструментом етичної рефлексії та засобом передачі «післяпам'яті» поколінням, що не застали війну. Доречно, на нашу думку, використати термін, запропонований М. Гірш у книзі «The Generation of Postmemory: Writing and Visual Culture After the Holocaust» [10], який стає ключовим для аналізу сучасної літератури про Голокост. Вона визначає «післяпам'ять» як зв'язок покоління, що прийшло після, з особистою, колективною та культурною травмою тих, хто був до них. «Післяпам'ять – це потужна і дуже специфічна форма пам'яті саме тому, що її зв'язок з об'єктом чи джерелом опосередковується не згадкою, а творчим уявленням та інвестицією» [переклад наш. – Авт.; 10, с. 5]. У романі Бойна ми бачимо роботу саме цього механізму: автор не документує події, а через уявлення дитини реконструює простір табору.

М. Гірш наголошує на важливості візуальних маркерів у формуванні такої пам'яті. У творі «Хлопчик у смугастій піжамі» таким елементом є вікно, яке показує два світи, що існують у той самий час, здавалося б відокремлено одне від одного, паралельно одне одному. У кімнаті Гретель з вікна Бруно «побачив автомобіль, у якому вони сюди приїхали, а також три або чотири інших, вони належали солдатам, що працювали на батька, деякі з них стояли навкруги, курили сигарети й сміялися з чогось, нервово поглядаючи вгору на дім. Далі була під'їздна дорога й ліс, який Бруно захотілося дослідити» [1, с. 28]. Контрастує з цим вид з вікна у кімнаті Бруно, крізь яке діти бачать сумну картину, яку не можуть зрозуміти. «По той бік від неї не було трави; ніде вдалині не виднілося й жодної іншої зелені; натомість земля була утрамбована чимось схожим на дрібний пісок, і повсюди, куди досягав її зір, не було нічого, крім низеньких хатин, великих квадратних будівель і кількох далеких струменів диму» [1, с. 32].

Через вид з вікна Бойн показав особливості формування «післяпам'яті» у нащадків, в залежності від участі і сприйнятті подій, що відбувалися, тими, хто був їхніми сучасниками. Люди, що належали до однакових верств населення, діти, які виросли в одній родині, тим не менш, демонстрували різне ставлення до того, що їх оточувало. Незвична територія, обгороджена колючим дротом, викликала зацікавленість Бруно, бажання дізнатися, що це і хто ті люди, що мешкали там, що спонукало хлопця поставити запитання батькові. Жахлива відповідь: «Ці люди… вони взагалі не люди, Бруно» [1, с. 49], демонструє ще один спосіб ставлення до Голокосту, який вважає такий стан речей цілком нормальним. Ця фраза є своєрідною кульмінацією, коротким висловленням сприйняття представників іншої нації, підготовчим же моментом були уривки фраз, що підслухав хлопчик, найбільш жахливою з яких є наступна: «…а якщо ми побудуємо ще один, – сказав останній, – ви тільки уявіть собі, що буде…ви тільки собі уявіть!» [1, с. 41].

Застосування поняття «післяпам'ять» дозволяє точніше зрозуміти глибинний зміст твору, поглянути на нього з іншої точки зору і продемонструвати важливість вдумливого прочитання роману для правильного виховання наступних поколінь. Формування розуміння цінності людського життя, розуміння необхідності полікультурності оточуючого світу, що саме й є важелем для його існування і розвитку. Доречно, на нашу думку, навести визначення поняття «виховання», яке найбільш точно відображає сутність цього процесу й визначає його значущість саме для формування відповідної «післяпам'яті». «Виховання – процес цілеспрямованого, систематичного формування особистості, зумовлений законами суспільного розвитку, дією багатьох об'єктивних і суб'єктивних факторів. У широкому розумінні виховання – це вся сума впливів на психіку людини, спрямованих на підготовку її до активної участі у виробничому, громадському і культурному житті суспільства» [2, с. 53].

У цьому контексті, доречним, на наш погляд, буде згадати про дослідження Майкла

Ротберга, у якому він стверджує, що пам'ять про Голокост є багатовекторною і формується в діалозі з іншими історіями жертв [11]. У романі «Хлопчик у смугастій піжамі» це знаходить своє відбиття у взаємодії двох світів: німецького хлопчика, який є мимовільним спостерігачем і єврейського хлопчика, який є жертвою. Ротберг зазначає, що такий перехресний погляд дозволяє вивести пам'ять про Голокост із суто національних чи етнічних рамок у глобальний етичний простір, виводячи це питання до екзистенційого рівня «У чому справді між ними різниця, запитував себе Бруно. І хто вирішував, які люди мають носити смугасті піжами, а які – вдягати однострої?» [1, с. 88].

Відокремлення людей за національною ознакою призводить до обмежень як з одного боку, так і з іншого, заручниками системи у широкому смислі є усі, але не кожен це розуміє. Подібний стан речей письменник розкриває через думки дев'ятирічного хлопчика: «Єдина річ, про яку Бруно намагався не думати безліч разів казали про це й мати, і батько, – що йому не дозволено йти в тому напрямку, не дозволено близько підходити до загорожі табору й будь-які дослідницькі експедиції в Геть-Звідси забороняються» [1, с. 90]. Дитяча безпосередність і певна наївність здатна не зважати на ці заборони, не помічати загорожу і намагатися встановлювати контакт та налагоджувати спілкування з дитиною за загорожею.

Значущою у цьому аспекті є деталь, що діти народилися в один день, своєрідним продовженням якої є роздуми Шмуля і його висловлювання: «Бо хоч на цьому боці загорожі і є десятки Шмулів, але я не думаю, щоб мені коли-небудь зустрічався хтось з тим самим днем народження, що й у мене» [1, с. 96]. Саме цією деталлю автор стирає ідеологічні кордони, підкреслюючи надуманість і штучність такого поділу людей. О. Похилюк та А. Ільченко засвідчують, що «Бойн майстерно ілюструє, що поділ на «своїх» і «чужих» базується на політичних маніпуляціях і соціальних стереотипах, які є абсолютно штучними та безглуздими» [6, с. 69]. Ідея рівності людей, їхньої схожості з точки зору загальнолюдських цінностей, не зважаючи на певні відмінності, що обумовлені національно-культурними особливостями, проходить крізь увесь твір ірландського письменника. На нашу думку, відображенням цього можуть бути короткі, але вагомі фрази хлопчиків: «Ми як близнюки, – сказав Бруно» [1, с. 96]. «У якомусь розумінні, – погодився Шмуль» [1, с. 96]. Бажання Бруно товаришувати і спілкуватися зі Шмулем контрастують з його ставленням до лейтенанта Котлера, який, хоча і знаходився, умовно кажучи, на одному боці огорожі з хлопцем, тим не менш щодо нього «Бруно не мав ані найменшого сумніву: огидний суб'єкт»[1, с. 69]. Таким чином, письменник зауважує, що не можна ставитися до людини, базуючись суто на її національній приналежності, адже сутність людини, риси її характеру обумовлені внутрішніми переконаннями, моральністю та рівнем вихованості особистості.

Як ми вже зазначали в одній зі свої робіт: «Говорячи про категорію "чужого", також слід звернути увагу на багатоплановість цього поняття. "Чужий" може сприйматися як "інший", не такий як я, той, хто має власні погляди, систему цінностей, але потенційно готовий зрозуміти і прийняти мій вибір. З "іншим" у нас немає спільного минулого, але цілком можливе спільне майбутнє, може, навіть, існувати обопільна зацікавленість у взаємопізнанні та співпраці» [8, с. 166]. На наш погляд, усвідомлення дихотомії «свій»-«чужий» є невід'ємною складовою співіснування людства у полікультурному середовищі, базисним компонентом якого буде повага до людської гідності та культурних особливостей інших народів, з одного боку. Здатність до розуміння неоднорідності власного суспільства, неможливості звеличення однієї нації над іншими, проголошення власної винятковості, з другого – забезпечують неможливість повторення явища, подібного Голокосту.

Усю канву твору пронизує думка, що різниця між людьми обумовлена зовнішніми деталями, наприклад, одягом, взуттям, зачіскою, службовим та суспільним становищем тощо. Якщо створити для людей абсолютно ідентичні умови, представники різних націй виявляться дуже схожими один на одного. Найяскравіше, з нашої точки зору, це висвітлено через враження Шмуля, коли він побачив перевдягнутого Бруно: «Шмуль заклiпав очима й похитав головою. Він побачив дещо надзвичайне: якби Бруно був ще такий худий, як хлопці з протилежного боку загорожі, і такий блідий, відрізнити їх між собою було б важко. Складалося враження (подумав Шмуль), що вони зовсім однакові» [1, с. 176].

Висновки. Зібраний нами в статті матеріал дозволяє зробити висновок, що подальше існування і розвиток людського суспільства мусить ґрунтуватися на пам'яті про минулі події. Замовчування цих подій, їхнє нівелювання може призвести до спотворення історії людства і закласти хибний фундамент для виховання нащадків. У цьому сенсі роман Джона Бойна

«Хлопчик у смугастій піжамі» являє собою цінне джерело для формування відповідного світогляду, що базується на безперечній цінності людського життя. Твір є перспективним для подальших наукових розвідок через проблематику та особливості наративної будови.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бойн Дж. Хлопчик у смугастій піжамі : роман / пер. з англ. В. Шовкуна. Львів : Видавництво Старого Лева, 2017. 192 с.

2. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник / гол. ред. С. Головко. Київ : Либідь, 1997. 373, [1] с.

3. Качак Т. Б. Сучасна література для дітей та юнацтва: теорія, методика, практика : навч. посібник. Івано-Франківськ : Тіповіт, 2014. 172 с.

4. Клименко-Синьоок Г. Джон Бойн «Хлопчик у смугастій піжамі». URL: https://chytay-ua.com/view.php?id=1184 (дата звернення: 25.12.2025).

5. Ковпік С. Дитяча свідомість в умовах Голокосту (на матеріалі роману Дж. Бойна «Хлопчик у смугастій піжамі»). *Літературний образ дитинства в часи кризи XX–XXI ст. : монографія* / за ред. К. Якубовської-Кравчик. Варшава, 2021. С. 95–104.

6. Похилюк О. В., Ільченко І. В. Ідея засудження нерівності представників різних рас, націй, національностей і народів у творчості Джона Бойна. *Молодий вчений*. 2024. № 6 (130). С. 68–72. DOI: doi.org.

7. Похилюк О. М., Ільченко А. А. Ідея засудження нерівності представників різних рас, націй, національностей і народів у творчості Джона Бойна. *Актуальні проблеми філології та перекладознавства* : тези доповідей XIII Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Хмельницький, 11–12 трав. 2017 р.). Хмельницький : ХНУ, 2017. С. 140–142.

8. Ступницька Н. М., Ленська О. О. Дихотомія «свій» – «чужий» як ментальний образ в аспекті імагологічного аналізу. *Закарпатські філологічні студії*. 2023. Вип. 32, т. 2. С. 163–167.

9. Gray M. The Boy in the Striped Pyjamas: A Blessing or Curse for Holocaust Education? *Holocaust Studies*. 2014. Vol. 20, no. 3. P. 109–136. DOI: 10.1080/17504902.2014.11087311.

10. Hirsch M. The Generation of Postmemory: Writing and Visual Culture After the Holocaust. New York : Columbia University Press, 2012. 320 p.

11.Rothberg M. Multidirectional Memory: Remembering the Holocaust in the Age of Decolonization. Stanford : Stanford University Press, 2009. 392 p.

Дата першого надходження рукопису до видання: 21.11.2025
Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 19.12.2025
Дата публікації: 31.12.2025

Наукове видання

ЗАКАРПАТСЬКІ ФІЛОЛОГІЧНІ СТУДІЇ

Випуск 44
Том 1

Коректура • *Надія Ігнатова*

Комп’ютерна верстка • *Оксана Молодецька*

Формат 60x84/8. Гарнітура Times New Roman.
Папір офсет. Цифровий друк. Ум. друк. арк. 31,38.
Підписано до друку: 31.12.2025. Замов. № 0126/094. Наклад 300 прим.

Видавництво і друкарня – Видавничий дім «Гельветика»
65101, м. Одеса, вул. Інглезі, 6/1
Телефон +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
E-mail: mailbox@helvetica.ua
Свідоцтво суб’єкта видавничої справи
ДК № 7623 від 22.06.2022 р.